Віталій Михайловський

Еластична спільнота

ПОДІЛЬСЬКА ШЛЯХТА в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття

Еластична спільнота

ПОДІЛЬСЬКА ШЛЯХТА
в другій половині XIV – 70-х роках
XVI століття

Vitaliy Mykhaylovskiy

Elastic

PODOLIAN NOBILITY
from the mid-14th century through the 70s of the 16th century

community

Віталій Михайловський

Еластична спільнота

ПОДІЛЬСЬКА ШЛЯХТА в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття

Київ Темпора 2012

УДК 94 (477.43/.44) "13/15"
ББК 63.3 (4 Укр) 4
М 69

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка.
Протокол № 8 від 24 червня 2011 року.

Рецензенти:
Доктор історичних наук, професор *Володимир Александрович*
Доктор історичних наук, професор *Микола Крикун*
Доктор історичних наук, професор *Наталя Яковенко*

Дослідження, що передували цьому виданню, здійснені завдяки підтримці фундації Ґерди Хенкель Штіфтунґ, Дюсельдорф, Німеччина.
Forschungsarbeiten, die der vorliegenden Publikation vorangegangen sind, wurden mit der Unterstützung der Gerda Henkel Stiftung, Düsseldorf, durchgeführt.

На обкладинці використано: фрагменти зображення малюнка Яна Галлера *Commune incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum publicitus decretorum approbatorumque.* Краків, 1506 р.
Зображення шляхтича на кістяній пластинці руків'я шаблі XVI ст., Кам'янець.
Із приватного зібрання Андрія Задорожнюка.

Редактор: Юлія Желєзна
Коректор: Марія Волощак
Дизайн та верстка: Микола Койдан

Михайловський Віталій
М 69 Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. – К.: Темпора, 2012. – xxii + 450 с., іл.
ISBN 978-617-569-060-4

У дослідженні представлено історію подільської шляхти від середини XIV – до 70-х років XVI ст. Послідовно показано еволюцію привілейованої верстви на Поділлі від правління князів Коріатовичів і до смерті останнього представника династії Яґеллонів Сиґізмунда II Авґуста у 1572 р. На прикладі кар'єр окремих представників розкрито особливості соціальної поведінки місцевої шляхти, яка внаслідок специфіки проживання на Кордоні стала спільнотою *еластичною*, чим вирізнялася з-поміж інших шляхетських корпорацій того часу.

УДК 94 (477.43/.44) "13/15"
ББК 63.3 (4 Укр) 4

© Михайловський В., 2012, текст
© Яковенко Н., 2012, післямова
© Вортман Д., 2012, карти
© Темпора, 2012

ISBN 978-617-569-060-4

ЗМІСТ

Від автора ix
Вступ xi

Розділ I
ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ 1

1. Історіографія 1
2. Джерела 16

Розділ II
ПОДІЛЛЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.
БРАТИ КОРІАТОВИЧІ ТА СПИТКО З МЕЛЬШТИНА 28

1. Спільне правління братів Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): структура оточення 28
2. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським 47
3. Спитко з Мельштина – «новий князь» на Поділлі 63

Розділ III
ІНКОРПОРАЦІЯ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ДО СКЛАДУ
КОРОНИ ПОЛЬСЬКОЇ. ВІД ОСОБИСТОГО ДОМЕНУ КОРОЛЯ
ДО ПОДІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА 76

1. Яґайло проти Вітовта: боротьба за Поділля у 1400–1434 рр. 78
   1 .1. Свидриґайло. Нетривале правління 78
   1. 2. Перший період Яґайлового володіння (1402–1411). Особисті слуги короля 84

2. Під владою Вітовта. Останній володар Великого Поділля перед 1569 р. 97
3. Повернення під владу короля (1430–1434) 107

Розділ IV
НЕКОРОНОВАНІ ВОЛОДАРІ ПОДІЛЛЯ – ПАНИ З БУЧАЧА 117

1. Кар'єра синів і онуків Міхала Авданця 118
2. Подільський маєток панів з Бучача 126
3. Служба королю чи собі? Міжнародні справи 136
4. Особисті стосунки з господарями. Прихисток політичним емігрантам з Молдавського князівства на Поділлі 144
5. Слуги і клієнти 151
6. Генеалогія роду та родинні зв'язки панів з Бучача (кін. XIV – поч. XVII ст.) 169

Розділ V
НОВІ ЧАСИ – НОВІ ЛЮДИ
(друга половина XV – перша половина XVI ст.) 175

1. Подільська шляхетська корпорація у другій половині XV ст. 175
2. Феномен Ярмолинських на Поділлі 195
3. Служила шляхта. Хто і звідки прийшов на Поділля 201
4. Від ротмістра до подільського шляхтича 204
5. Зміна соціального статусу. Від міщан до шляхтичів 208
5.1. Кар'єра Амброзія Ормянчика 210
6. Сілезька діаспора. Миколай Іскшицький та Бернард Претвич 213
7. Урядники середньої ланки. Уряди за службу 221
8. Прибутковий Хмільник для Струсів, Лянцкоронських, Тарновських, Мелецьких 227
9. Шляхта на службі хмільницького старости і замку 236
10. Рів–Бар. Від східного маєтку Одровонжів до жовнірської столиці 248
11. Лянцкоронські. Нове дихання для родини на сході 256
12. Служба при старості. Приклад кар'єри кам'янецького підстарости Яна Срочицького 262

Розділ VI
ЕЛАСТИЧНА СПІЛЬНОТА 274

1. Подільська шляхта як корпорація у часовому розрізі 274
1.1. Перший період (середина XIV – перша третина XV ст.) 276
1.2. Другий період (1430-ті – кінець XV ст.) 280

1.3. Третій період (поч. XVI – 1570-ті роки) 286
2. Означення подолянами своєї території на 60-ті роки XVI ст. 290
3. Структура подільської шляхетської корпорації (60-ті роки XVI ст.) 299
3.1. Вищі урядники 301
3.2. Середня і дрібна шляхта та їхні слуги 309

Висновки 320

Наталя Яковенко. Іменити й безіменні на околиці Європи (Післямова) 324

ДОДАТКИ

Itinerarium подільських воєвод, каштелянів і старост у пізньому Середньовіччі (до початку XVI ст.) 328

Іменний покажчик 357
Географічний покажчик 393
Список скорочень 408
Список використаних джерел та літератури 411

SUMMARY (англ.) 434
STRESZCZENIE (пол.) 442

ВІД АВТОРА

Ця книжка про Поділля. Про місцеву шляхетську спільноту. Про давні часи, коли цей край стає історичним регіоном, коли про нього починають говорити джерела, коли він стає цікавим. Власне, від перших згадок у джерелах. Але ця книжка не є історією Поділля, Подільського князівства, Подільського воєводства. Радше це історія людей, що проживали тут і про яких ми маємо уривчасті згадки в джерелах, починаючи з середини XIV ст., що на реалії української історії не так уже й погано. Це історія співіснування представників багатьох народів, для яких неспокійне подільське прикордоння стало рідним.

Такий спосіб представлення не є досконалим і не може задовольнити природну недовіру і професійні сумніви історика. Уривчастість джерел потребувала терплячого і часом розлогого пояснення. А об'єднання під одним дахом двох періодів – Середньовіччя і Ранньомодерної доби – зробило цю книжку доволі великою за обсягом але, сподіваюсь, насиченою фактами і судженнями.

До появи цієї книжки причинилася значна кількість людей, і тому прошу вибачення у всіх тих, кого не згадаю тут, але моя вдячність за Вашу допомогу залишиться у моїй пам'яті.

Якщо бути максимально об'єктивним, то цієї книжки не було би ніколи без моїх батьків, котрі змалечку прищепили мені любов до книжки й до історії. Оповіді мого батька Миколи Миколайовича Михайловського у дитинстві під час прогулянок Кам'янцем визначили назавжди мою долю історика, а прагнення і наполегливість моєї матері Ольги Павлівни Білик забезпечити мені всі доступні на той час можливості для всебічного розвитку зробили з мене того, ким я є.

Заанґажування у семінари по вівторках від березня 1998 р., котрі незмінно відбуваються під керівництвом професора Наталі Яковенко, зробили з мене історика, який зміг написати цю книжку. Власне, її книжка

про українську шляхту привела більшість із нас на цей семінар. Гострі суперечки під час обговорень та атмосфера наукової дискусії стали тим університетом, де шліфувалися мої вміння і навички дослідника. А щира допомога семінаристів, серед яких виділю Наталю Старченко, Тетяну Григор'єву, Ігоря Тесленка, Олексія Сокирка (нехай мене вибачать решта учасників, котрим я теж безмежно вдячний), у поліпшенні кінцевого результату була неоціненною.

Потреба в опрацюванні джерел в архівах і рукописних колекціях Варшави та Кракова не тільки відкрила для мене нові факти, а й насамперед, подарувала нових друзів, без сприяння котрих я ще довго «планував» би завершення цієї книги. Не всі з них є істориками. Я вдячний Кшиштофові Орловському, Анджею і Войцеху Маньковським, котрі своєї гостинністю допомогли мені під час роботи над нею. Серед професійних істориків хотів би подякувати докторові габілітованому Ярославові Століцькому з Яґеллонського та докторові Марекові Яніцькому з Варшавського університетів за всебічне сприяння у моїй науковій роботі у Кракові й Варшаві.

Свого часу мій зухвалий юнацький порив того ж таки 1998 р. привів мене до Львівського університету, де я познайомився з професором Миколою Крикуном, знаним фахівцем з історії Поділля. Численні розмови з ним на подільську тематику протягом усіх цих років у Львові, Києві, Кракові сприяли написанню історії подільської шляхти. Окремо хочу подякувати доцентові Львівського національного університету імені Івана Франка Олексієві Вінниченкові, без його дієвої і фахової допомоги моя праця тривала б ще дуже довго. Я вдячний також професорові Володимирові Александровичу за критичні зауваження до цього тексту, котрі допомогли зробити його кращим.

Великою допомогою в тому, що сукупність зібраних фактів було підведено до спільного знаменника, стала підтримка фундації Ґерди Хенкель Штіфтунг (*Gerda Henkel Stiftung*), терпіння і розуміння якої я випробовував доволі довго. За що прошу не тримати на мене зла.

І насамкінець хотів би подякувати своїй дружині Юлії Ткачук, котра останні кілька років терпляче ставилася до моєї роботи над цією книжкою і завдяки постійним нагадуванням якої вона нарешті побачить світ.

Сподіваюсь, що понад двісті років «темних» віків стануть ближчими і що це буде маленьким фрагментом у величному мозаїчному полотні під назвою Історія України.

ВСТУП

У середині XIV ст. Поділля виходить на арену історії як територія, котру литовські князі Коріатовичі відвойовують у татар. Протягом двох століть ця земля перетворюється на одну з найцікавіших контактних зон у тогочасній Європі. Отримавши свою назву, Поділля (ідеться ймовірніше, про «діл», «низ» відносно Галича) стає ареною запеклої боротьби між місцевим населенням і татарами, між Великим князівством Литовським і Короною Польською. Все це призвело до поділу в 30-ті роки XV ст. на Західне і Східне Поділля. Цей компроміс істотно вплинув на подальшу історію цього краю.

Часи, про які йтиметься у цьому дослідженні, охоплюють період тривалістю понад два століття – від перших писемних згадок про появу братів Коріатовичів у цій частині Європи, а це, за різними джерелами, 40–60-ті роки XIV ст., і аж до смерті останнього Ягеллона Сиґізмунда II Авґуста, тобто до 1572 р. Якщо з першим часовим репером усе більш-менш зрозуміло (поява джерел для цієї території), то другий репер потребує пояснення.

Перебування цієї території у сфері впливу Польського королівства від середини XIV ст. було остаточно закріплено прагненням Владислава II Яґайла прив'язати принаймні Західне Поділля до своєї нової держави. Панування його синів, Владислава III та Казимира IV, остаточно інкорпорувало цю територію як повноцінну адміністративну одиницю у складі Корони Польської. Подальша доля Західного Поділля, а точніше Подільського воєводства, за панування синів Казимира IV – Яна-Ольбрахта, Олександра I та Сиґізмунда I – це доля прикордонної території, своєрідного *antemurale Christianum*.

Спроби реформування королівства за Сиґізмунда II Авґуста завершують собою той оспіваний у наступні часи «золотий вік» «старої і доброї» історії, передаючи естафету зовсім іншій епосі, іншим героям, а насамперед іншим виборним верховним володарям – королям Генріху Валуа, Стефану

Баторію й Сиґізмунду III Вазі та його синам. Саме за тих часів участь шляхти у житті країни, яка стає Річчю Посполитою обох народів, переходить в інший вимір – вимір шляхетської демократії. Тому вигасання династії Яґеллонів видається мені відповідним часом, аби завершити це дослідження.

Географічне положення цієї території – межа лісостепу і степу – визначило наперед історичну долю Поділля як контактної зони, своєрідного кордону, місця, де не тільки одна кліматично-географічна зона переходить в іншу, а й закінчується осяжна на той час Європа. Недаремно на більшості мап кінця XV–XVII ст. Поділля є останньою європейською провінцією на кордоні з Азією[1]. Територією, де землеробство зустрічалося зі скотарством. Не дивно, що тут випасалися великі стада волів[2]. Місцем, де Захід бачив Схід в обличчя і не боявся його, бо знав, контактував та співіснував з ним. Місцем, звідки починався шлях східних товарів у Європу і де вірмени знайшли собі нову Вітчизну. Місцем, про яке давні хроністи писали як про рай на землі, оспівуючи родючість цієї землі. Але й місцем, що першим брало на себе удар зі сходу. Все це Поділля.

Якщо спробувати окреслити межі Поділля, то дуже просто буде визначити південну межу – це долина річки Дністер, багатовіковий кордон між слов'янами та дако-фракійським населенням межиріччя Дністра і Прута. Не буде особливих складнощів і з північним кордоном, який проходив по вододілу Південного Бугу і річок басейну Прип'яті, власне, там, де починається лісова кліматично-географічна зона. Східним кордоном великого Поділля, найімовірніше, слід вважати річку Дніпро[3]. Описуючи свою подорож до святих місць Греції та Палестини, інок Троїце-Сергієвого монастиря Зоси-

[1] Для прикладу див. карту Миколая Кузанського: Tabvla Moderna Sarmatiae Eur. Sive Hvngariae, Poloniae, Rvssie, Prvssiae et Walachiae, видану в Страсбурзькому виданні Птолемея в 1513 р.: Кордт В. Материалы по истории русской картографии. Вып. I. Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века. – К., 1899. – №II. Ця ж карта у переробці Бернарда Ваповського, яку видано в «Географії» Клавдія Птолемея у Римі в 1507 та 1508 р.: Buczek K. Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny. – Wrocław etc., 1963. – Mapa VI. Упорядники книги «Литва на картах» приписують обробку карти Кузанського, зроблену для римського видання атласу Птолемея 1507 р., М. Бенвенуто: Lithuania on the Map / Compl. by A. Bieliūninė, B. Kulnytė, R. Subatniekienė. – Vilnius, 2002. – S. 18–19.

[2] Практично кожне королівське село на Поділлі мало обов'язок один раз на сім років сплачувати спеціальний податок – поволовщину.

[3] Докладніше про межі Поділля і Подільського воєводства див.: Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. – К., 1993. – С. 6–37.

ма (1419–1422) зазначив цю територію як «*Велики Дол*»[1]. А от найбільшу складність із визначенням меж Поділля становить якраз західний кордон. Тут ми маємо справу з багатьма кордонами – етнографічним, який сягає сучасних міст Золочів, Бережани; адміністративними за часів існування Подільського князівства та відмінним від нього після приєднання у 1395 р. Владиславом II Яґайлом округів Теребовля і Стінка до королівського домену на Русі.

Варто пам'ятати і про власне «великий» внутрішньоподільський кордон між Західним та Східним Поділлям, який виник у 30-ті роки XV ст. і проіснував до другого поділу Речі Посполитої 1793 р.

Подільське князівство – Західне Поділля – Подільське воєводство – це та територія, про яку йтиметься у цьому дослідженні. У першій частині, де мовитиметься про князів Коріатовичів, Спитка з Мельштина, Свидриґайла, Вітовта, викладено історію цілого Поділля, адже складно щось поділити, коли ми маємо справу з такою «великою» кількістю безпосередніх джерел, що вистачить пальців на обох руках, аби перелічити їх. Коли йтиметься про часи після смерті Вітовта й утворення 1434 р. Подільського воєводства, поширення тут коронного права, то увага буде повністю зосереджена на території новоствореної адміністративної одиниці.

Подільське князівство Коріатовичів з їх діархічною системою правління більше нагадувало перенесення власне литовських практик управління на руські землі, хоча й історія Галицько-Волинського князівства, а пізніше Руського королівства, знала подібні приклади. Утвердившись на середину XIV ст. у цій частині Європи, князі Коріатовичі спробували провадити, як це видається з наших уявлень, цілком успішну як внутрішню, так і зовнішню політику. Щодо останньої, то тут маємо набагато більше інформації, ніж про справи місцевого характеру. Зрозумівши складність незалежного існування, Коріатовичі протягом 50–80-х років XIV ст. вдало лавірували у нетрях васальних стосунків і з польським королем Казимиром III, і його наступниками Людовиком I Угорським та його донькою Ядвіґою. Лише поява

[1] «*И поидохом въ поле татарское и идохом пятьдесять миль дорогою татарскою, еже зовется: на Велики Дол, и обретохом реку велику под Митиревыми Кишинами, еже зовется Нестр; тутo бяше перевоз и порубежье волоское. Об ону страну Волохове перевоз емлют, а о сю страну князя великаго Витофтовы и тамгу емлють и тем ся опять делять. И оттоле три дни до Бела города ити по Волоскои стране...* »: Хождение Зосимы в Царьград, Афон и Палестину // Малето Е. И. Антология хождения русских путешественников. XII–XV вв. Исследования. Тексты. Комментарии. – М., 2005. – С. 296. Цит за: Фоменко И. К. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII–XVII в. – М., 2007. – С. 134.

на польському престолі родича Яґайла пришвидшила потребу вибору і змінила подальшу історію князівства.

Зміна статусу і «дивне» Спиткове володіння Західним Поділлям перервали, можливо, спокійний процес визначення і вибору Коріатовичами свого покровителя, адже на початку XV ст. Поділля стає яблуком розбрату між Короною Польською і Великим князівством Литовським. Нетривале Свидриґайлове панування у 1400–1401 рр. та його втеча до Тевтонського ордену, який був чи не головним зовнішнім супротивником не тільки Корони Польської, але й Великого князівства Литовського, настільки роздратували Владислава II Яґайла, що той розпочав процес інкорпорації Поділля, спершу до власного королівського домену, а далі – і до Польського королівства.

Складні взаємини з Вітовтом, ще одним потужним гравцем на шахівниці Центрально-Східної Європи того часу, змусили Яґайла після перемоги під Ґрюнвальдом у 1410 р. передати Поділля у довічне володіння. Для самого Поділля це був останній період існування під владою одного володаря і в межах однієї правової системи. Ця подія надовго розвела місцеву людність по різні боки протистояння між двома державними утвореннями.

Смерть Вітовта наприкінці 1430 р. й активна участь у долі цього краю місцевої шляхти (руської і польської), а також воєнні дії початку 30-х років XV ст. привели до появи 1434 р. Подільського воєводства у складі Корони Польської. Центром новоствореної адміністративної одиниці став Кам'янець – природне місто-фортеця.

Період панування синів Яґайла – Владислава і Казимира – став часом документування права на земельну власність у межах новоствореного воєводства. Служила шляхта з усіх частин Корони за службу королеві отримувала у володіння подільські села, створивши певну ілюзію колонізації Західного Поділля прийшлим елементом. Але справа виглядала дещо інакше. Не було б трьох подільських хоругв, про які писав Ян Длуґош у своєму описі битви під Ґрюнвальдом 1410 р., пояснюючи це великою кількістю населення Поділля, – не було би спротиву подільської шляхти присягнути Вітовтові у 1414 та 1418 рр. Адже хтось тут був, і цей хтось виходить на арену історії лише у XVI ст., коли масові джерела являють нам на світ тих бояр-шляхтичів, що служили на кордоні протягом багатьох поколінь, приймаючи на себе перший удар з оборони кордону від татарських і волоських наїздів. Саме вони і становили найбільшу частину подільської шляхти.

XVI ст., окрім появи великої кількості нових дійових осіб, ознаменувалося також і новими правилами гри. Статут Олександра 1505 р., котрий забороняв роздачу землі з королівського домену, згодом спричинив залучення подільської шляхти до екзекуційного руху. Відхід старих і поява нових можновладців призвели до переформатування місцевих еліт і місцевої

шляхти, яка орієнтацію на маґнатів з руських воєводств Корони поступово змінила орієнтацією на короля і перших осіб держави, насамперед – на коронного і польного гетьманів. Цей процес набув небувалого пришвидшення з унормуванням місцевих сеймиків у 70-ті роки XVI ст. Але то вже інша історія Поділля.

Життя подільської шляхти на кордоні та з кордону (адже не слід забувати і про чималий зиск) привело до того, що місцева шляхта набула своєрідних ознак, про які буде мова далі. Ці ознаки, на мою думку, можна звести до такого означення, як *еластична спільнота*, тобто спільнота, відкрита для прийняття нових членів, нових правил гри, нових обставин життя; спільнота, яка швидко реагує на виклики, що приходять як із Заходу, так і зі Сходу; спільнота, в якій формуються нові соціальні групи, такі, як професійні спільноти вояків і злодіїв. Для них контактна зона кордону давала шанс на успіх і в соціалізації, і в банальному збагаченні.

Якщо вести мову про соціальну структуру подільської шляхти від середини XIV до другої половини XVI століть, умовно можемо виокремити декілька періодів. Перший період – це час існування Подільського князівства, де, окрім князів, ми бачимо бояр і зем'ян. Другий період припадає на першу половину XV ст., коли зустрічаємося з людьми, котрі окреслюють себе терміном – «шляхтич» (*nobilis*). Саме тоді виринає з писемних джерел більшість відомих нам подільських родин – і місцевих, і прийшлих. Тоді і з'являються перші можновладці на Поділлі – пани з Бучача, Кірдеї, Одровонжі зі Спрови. Вони одразу посідають вищі щаблі у місцевій ієрархії, адже саме з них король вибирає своїх намісників – старост, надає їм уряди воєвод і каштелянів. Поруч з ними є потужна середня ланка, яка складається переважно з прийшлої шляхти, що отримує з початком існування Подільського воєводства уряди суддів, підкоморіїв, писарів, підсудків тощо. І насамкінець, численна група шляхтичів – це щасливі володарі привілеїв на землю на неспокійному прикордонні й ті, про яких ми дізнаємося лише в наступному XVI ст.

Третій період найтриваліший, але й найскладніший для упорядкування соціальної структури подільської шляхти. Від середини XV ст., місцева шляхта починає поступово формуватися у групи, які характеризуються за такими ознаками: 1) статок; 2) належність до урядницького прошарку; 3) належність до того чи того клієнтарного угруповання; 4) родинні зв'язки. Ці ознаки стають основними у становленні місцевої шляхетської корпорації і на середину XVI ст. витворюють уже цілком усталену систему її функціонування. Щодо певних пропорцій, то, як уже вище зазначалося, від початку XVI ст. ми маємо справу з великою кількістю дрібної осілої шляхти, яка несе службу з охорони кордону. Чисельність і статок цього прошарку

подільської шляхти характеризують ревізії старостів другої половини XVI – початку XVII ст., коли у селі Поповці, приписаному до Барського замку, мешкало 70 шляхтичів Поповських, на коня могло сісти до 70 осіб, а тяглих селян було троє і ще п'ятеро городників[1].

Зумисне у цій класифікації не використано етнічної складової. Адже важко розділити цю строкату групу, яка формувалася не тільки з місцевої (не факт, що цілковито слов'янського елементу), але й з прийшлої шляхти. Їхні імена, патроніми, прізвища ставлять перед нами більше запитань, ніж дають відповідей. Усе тому, що джерела говорять до нас різними мовами: руською, латиною, польською. І не завжди легко визначити, хто стоїть за *Іванком, Ioanem, Iohanem* або *Janem* у кожному конкретному випадку. До того ж поява у другій половині XVI ст. перших гербовників, зокрема Бартоша Папроцького, що подають нам родинні легенди про походження того чи того роду, настільки заплутує нас у пошуках коріння подільської шляхти, що часто годі шукати тут бодай щось правдиве.

Для прикладу, родині Ярмолинських геральдична традиція приписала хорватське походження, створивши легендарну історію, що перший представник цієї родини – Ходко, «прибувши» з Хорватії, отримав 1407 р. с. Ярмолинці від Владислава II Яґайла у дідичне володіння. То чи є Ходко хорватським іменем? Родина Володийовських створила історію про московське коріння свого роду, звідки у середині XVI ст. їхній предок начебто «прибув» до Корони Польської. Слід зазначити, що обидві ці родини користувалися гербом Корчак. Отож пошуки етнічного коріння зазвичай є складними і часто-густо не дають нам достатньо інформації для подальших міркувань.

Ще одним аспектом у вивченні подільської шляхти є визначення релігійної належності її представників. Адже тут теж є багато варіантів. Католики, православні, мусульмани, можливо, протестанти (від 50–60-х років XVI ст.). Як нам визначити їхню конфесійну належність?

Історія будь-якої конфесії на території Поділля до XVII ст. є надто малозабезпеченою джерелами, а отже, й малознаною дослідникам. Простіше, мабуть, з католицькою церквою, яка внаслідок удокоментованості та, вочевидь, протекції з боку верховних володарів і можновладців Корони Польської краще досліджена. Але це не означає, що вона має кількісну перевагу. Хоча ще на початку XX ст. Леон Бялковський у своїй роботі, присвяченій історії Поділля XVI ст., спробував розкласти усіх знаних йому представників шляхетської корпорації за етнічною складовою – «русини» та «поляки»,

[1] Archiwum Główne akt Dawnych w Warszawie (Далі. – AGAD). – Archiwum Skarbu Koronnego (Далі. – ASK). – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 238.

і отримав співвідношення приблизно 1:3. Його висновки є досить поверховими і здебільшого базуються на ономастичному аналізі імен та прізвищ. Хоча відомо, що ім'я, а тим паче прізвисько або прізвище, нічого нам не говорить про конфесійну належність того чи того шляхтича. І тому кожен випадок є по-своєму унікальним.

Православній церкві геть не пощастило із джерелами, але точно можемо стверджувати, що за кількістю парафій вона настільки переважала католицьку церкву, що й годі виводити якісь співвідношення. Відповідно до поборів Подільського воєводства у 60-ті роки XVI ст. майже кожне з великих подільських сіл мало свою церкву. А щодо чисельності католицьких парафій, то їхня кількість, поза Кам'янцем, обмежувалася містами, які були центрами старих замкових повітів, таких як Червоногород, Скала, Гусятин, Смотрич, Зіньків, Летичів, Бар[1]. Тому вести якісь предметні дискусії щодо переваги саме католицької церкви можна лише в тому, що, вочевидь, вона домінувала серед прийшлої шляхти з власне етнічних польських земель, а також поволі знаходила нових вірних у змішаних шлюбах. Ці припущення настільки обережні, наскільки промовистими є для нас подільські джерела з того часу.

[1] Про римо-католицькі парафії на Поділлі у XV ст. див.: Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – Wrocław etc., 1983. – T. I. – S. 137–168; Ejusdem. Kościół katolicki na Podolu (1340–1434) // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod. Red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 129–157; Ejusdem. Parafie katolickie w miastach królewskich średniowiecznego Podola // Scriptura custos memoriae. Prace historyczne / Pod red. D. Zydorek. – Poznań, 2001. – S. 103–120; Ejusdem. Parafije katolickie fundacje szlacheckiej na średniowiecznym Podolu // Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna). – Warszawa, 2001. – S. 225–236. Ejusdem. Parafie katolickie na średniowiecznym Podolu // Україна в Центрально-Східній Європі (від найдавніших часів і до кінця XVIII ст.) – К., 2003. – Вип. 3. – С. 101–116.

Якщо порівняти кількість католицьких і православних парафій у середині 60-х років XVI ст., тобто у час, коли на цій території «наступ католицької церкви», як це традиційно подається у вітчизняній історіографії, мав би тривати добрих 200 років, то їхня кількість буде доволі скромною і не може дорівнятися до кількості православних храмів. Основні католицькі парафії були зосереджені у містах (Кам'янець, Летичів, Городок, Гусятин, Зіньків, Бар, Язлівець, Червоногород). Олександр Яблоновський, публікуючи поборові документи для Волинського і Подільського воєводств із XVI ст., дійшов досить парадоксального для себе висновку, що у вдвічі меншому Подільському воєводстві було більше православних священиків, ніж у Волинському. Зокрема, за його припущеннями, у 650 селах Подільського воєводства мало би бути 160 священиків: «*Zkąd przy 650 wsiach tego województwa 1578 (83)* (роки поборів. – *В. М.*) *mielibyśmy ogólem popów 160 z górą, głów zaś 1920. Świadectwo uboczne lecz wymowne, że pod względem religijnym lepej było pod władzą bezpośrednio Korony*». Див.: Źródła dziejowe (Далі. – ŹDz.). – T. XIX. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym // T. VIII. Ziemie Ruskie. Wołyn i Podole / Opisane przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1889. – S. 51.

Що ж до протестантів серед шляхтичів-подолян, то до початку 70-х років XVI ст. вони переважно знаходили собі вірних серед урядницької шляхти. Прикладом може бути родина Потоцьких у другій половині XVI – на початку XVII ст., зокрема, подільський генеральний староста Миколай Потоцький (пом. 1571 р.) був протестантом (кальвіністом). Татарський або мусульманський чинник серед шляхти був значним, але, знову-таки, все видається настільки складним і умовним до подібних верифікацій, що робить наші припущення дуже обережними. Ми можемо посилатися лише на ономастичні та сфрагістичні джерела, які, на жаль, не дають нам вичерпної відповіді.

Ще одним етнічним фактором, яким не можна нехтувати, була присутність у подільській історії волохів – вихідців з Молдавського та Валаського князівств. Певна кількість подільської шляхти мала волоське коріння, це було пов'язано із сусіднім статусом, васальною залежністю Молдавського князівства від Корони Польської, політичною нестабільністю в цих князівствах, де одним зі шляхів еміграції була саме втеча на Поділля тощо. Для подільської шляхти справи молдавські були одними з головних серед низки зовнішніх питань і їх можна поставити чи не на одному щаблі з татарськими[1]. І хоча численні приклади контактів маємо ще з другої половини XIV ст., коли одного з князів Коріатовичів – Юрія, було запрошено на князювання до Молдавського князівства, вони, на жаль, мало висвітлені в історіографії. Власне на Поділлі знаходили притулок політичні вигнанці з Молдавії.

Щоб краще зрозуміти, як формувалася місцева шляхетська корпорація, варто звернути увагу на структуру шляхетського землеволодіння. Землю, за яку постійно точилася боротьба. Землю, яка була об'єктом домагань будь-якого шляхтича. Землю, яка була небезпечною, зважаючи на свій прикордонний статус. Але насамперед вона була такою жаданою.

Спочатку були надання у дідичну і пожиттєву власність. Тривав процес звичайного удокументування стану володіння. Тому ми так мало знаємо про те, хто ж насправді був «законним» (чи краще сказати – «першим») посідачем подільської земельної нерухомості. Навряд чи ми зможемо відповісти на це запитання для XIV та й певною мірою для XV ст. І це попри те, що,

[1] Acta Tomiciana / Ed. T. Działynski etc. – Poznaniae, 1855. – T. V. – № XC. – P. 90–93. Цікавою особливістю цього документа є використання у розрахунках такої архаїчної одиниці, як подільська копа: «*It. gdibi kto s obogiey strony dziewkę, zonę abo wdowę sgwalcill abo gwaltem wziąll, tedy taki gwaltownyk ma placyc osmnasie kop Podolskich a na Valaską lidzbą aspramy szesc dziesiąt zlotich Valaskich*». – Ibidem. – P. 92.

порівняно з іншими українськими землями (окрім Руського воєводства), маємо справу з певним масивом джерел, який дає змогу в той чи той спосіб проілюструвати стан володіння землею на різному праві на території Подільського воєводства.

Коли землі стало мало, її почали обліковувати. Адже 2 гроші зі шляхетського лану були мізерною ціною, яку шляхта мала сплачувати своєму королеві. Занепад на початку XVI ст. такого важливого суспільного явища, як посполите рушення, зробив обов'язок виставляти від свого земельного володіння певну кількість озброєних вояків (кінних і піших) досить умовним і таким, що мало впливав на життя шляхти. Для шляхти, яка не приписана служити певному замку, на перший план виходить служба у військових підрозділах з оборони кордону королівства.

У «боротьбі за землю», тобто за право нею володіти, пройшло майже все панування Сиґізмунда I та Сиґізмунда II Авґуста, вінцем чого стало проведення ревізії листів на володіння 1564 р. та першої люстрації королівщин в 1564–1565 рр. Водночас Скарб Корони Польської провів ревізію всіх дідичних маєтків у 1563 та 1565 рр. Завдяки цьому ми маємо унікальну можливість проаналізувати персональний склад подільських шляхтичів-землевласників на той час.

Пройти повз екзекуційний рух, коли у XVI ст. маєш справу з поземельними відносинами та ще й королівщинами, які розміщені на самому краю великої за розмірами країни, практично неможливо. Починаючи зі статуту Олександра і пройшовши через «мовчазний спротив» протягом першої половини XVI ст., ця проблема, яка насамперед стосувалася статусу королівщин у руських воєводствах Корони Польської, набула вибухового характеру за панування Сиґізмунда II Авґуста. Щоразу на сеймах порушували питання наведення ладу в земельних справах, що і виявилося у рішеннях т. зв. екзекуційного сейму в Пйоткові, який відбувся у 1562–1563 рр. Ба, навіть доленосний Люблінський сейм 1569 р., коли вирішувалося питання про унію Польського королівства з Великим князівством Литовським, більше уваги приділив власне вирішенню земельних питань, які постали після проведення першої люстрації у 1564–1565 рр.

Екзекуція земельних володінь зумовила появу місцевого регіоналізму і проявів корпоративної незгоди руської шляхти на Варшавському сеймі 1565 р. Бо коли постало питання представити свої аргументи на володіння, то ми почули від подільської шляхти те, що вона знала не тільки про свої володіння, а й про місце їх знаходження. І така невелика за розмірами територія Подільського воєводства, яка на той час складалася з одного судового земського повіту, отримує стільки різних кутів, закутків і цілий шерег старих замкових повітів, про які шляхта знову дізнається з текстів привілеїв,

а на сеймах виборює право на свою відмінність, особливість і примушує зважати на це. Саме тоді розумієш, що шляхетська корпорація Подільського воєводства остаточно утверджується в 60-ті роки XVI ст. як цілком самостійний політичний, військовий, економічний гравець серед рівних собі братів-шляхтичів з Корони Польської. І нехай голоси її були тихими і почасти кволими, нехай у своїх політичних стратегіях подоляни завжди шукали високого покровителя або діяли солідарно з більш численною і політично зрілою шляхтою Руського воєводства. Саме участь в екзекуційному русі сформувала подільських шляхтичів в окрему регіональну спільноту.

Зміст роботи

Традиційний, як для будь-якого історичного дослідження, перший розділ – про джерела та історіографію – не оминув і цієї книжки. У ньому сказано про основні роботи, в яких до сьогодні робилася спроба описати історію Західного Поділля. Частина розділу, де представлено основні групи джерел, містить загальні характеристики тих типів джерел, що було використано для цього дослідження. Варто зазначити, що тут не подано всіх праць та всіх джерел, котрі цитуються у відповідних місцях роботи. Багато нюансів розкрито у підрядкових примітках.

У другому розділі йтиметься про Подільське князівство за часів панування братів Коріатовичів (кінець 40-х років XIV ст. – 1394 р.). На підставі аналізу відомих на сьогодні князівських документів зроблено спробу окреслити князівське оточення. Окрему увагу приділено васальним стосункам князів з королями Казимиром III та Людовиком I Угорським, які є важливими для розуміння перебігу тогочасних подій. Адже чому князі з литовської династії Ґедиміновичів відійшли від розлогої родини і не знайшли порозуміння з Яґайлом після 1386 р.? Адже у посадженні останнього на королівський престол у Кракові вони відіграли не останню роль. В окремому параграфі розповідається про краківського воєводу і старосту Спитка з Мельштина – «нового князя» Поділля у 1395–1399 рр.

Третій розділ присвячено тривалій інкорпорації Поділля у першій третині XV ст. до складу Польського королівства. Саме в той час шляхта, яку ми знаємо з джерел, починає процес укорінення й організації у місцеву подільську шляхетську корпорацію.

У четвертому розділі подано історію успіху некоронованих володарів Поділля у XV ст. – родини панів з Бучача, котра за розмахом своєї діяльності, імовірно, могла би створити власне удільне князівство, якби вони народилися князями.

П'ятий розділ демонструє зміну пріоритетів і нову номенклатуру імен серед місцевої шляхти. Запровадження військових підрозділів у 70-х роках XV ст. для охорони кордону призвело до появи нових людей на Поділлі – як ззовні, так і (хоч це видається дивним) з середини. Тут ітиметься про нових прибульців, що шукали щастя на південно-східному кордоні Королівства, а також про дрібну шляхту, що лише з появою масових джерел вийшла з «пітьми» джерел у середині XVI ст.

В останньому, шостому, розділі на прикладах показано особливості еластичної спільноти – подільської шляхти другої половини XIV – 60-х років XVI ст. Виокремлено три періоди – своєрідні хронологічні зрізи, що дають змогу зробити проміжні висновки. Особливу увагу приділено важливому питанню, як місцева шляхта уявляла свою територію і чи було це уявлення першим виявом місцевого подільського регіоналізму? На прикладах кар'єр вищих урядників воєводства підтверджено, що мілітаризація території була чи не основним чинником суспільного життя краю та слугувала їх кар'єрному просуванню. А на підставі аналізу поборових реєстрів показано структуру тогочасного шляхетського соціуму Подільського воєводства.

У додатку подано ітінерарії подільських воєвод, каштелянів і старост за доби пізнього Середньовіччя.

РОЗДІЛ І

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

1. Історіографія

Кожен історик, починаючи свої студії на будь-яку історичну тему, сподівається написати у новій роботі щось нове, маючи для цього певну суму знань, набутих як з власних архівних пошуків і читання джерел, так і з опрацювання доробку своїх попередників. З Поділлям і в українській, і в зарубіжній історіографіях маємо дивну ситуацію. Про територію між вигином Дністра у середній течії та Дніпром є не так багато праць, у назвах яких є прикметник *«подільський»*, *«подільська»*, *«подільське»*. З другого боку, кожна праця про події XIV–XVI ст. не обходиться без прикладів, у яких би не йшлося про появу Подільського князівства, князів Коріатовичів, Спитка з Мельштина, про нову столицю Кам'янець-на-Поділлі, стару столицю Бакоту, а також дивне співіснування трьох громад (руської, латинської та вірменської) у Кам'янці тощо.

Брак літописів і хронік з XIV–XVI ст., які походили б з теренів Поділля, призводить до певного джерельного вакууму. Його заповнюють наші великі попередники, як-от Ян Длуґош, Бернард Ваповський чи Марцін Кромер. Власне «Історія або хроніка славетного Польського Королівства» Длуґоша є чи не основним джерелом до подієвої історії другої половини XIV ст. і до 1480 р. Якщо події за часів панування Казимира III, Людовика Угорського, Ядвіґи та більшої частини правління Владислава II Яґайла запозичені з праць попередників, як події середини і другої половини XIV ст. переважно з хроніки Янка з Чарнкова, то вже події 30–70-х років XV ст. були йому як сучасникові знайомі. Длуґошеві належить чи не перший опис Кам'янця як столиці Поділля – він приділив місту увагу з огляду на природне розташування, зауваживши, що його неможливо бачити, не

увійшовши в нього[1]. Ми нічого не знаємо про можливе перебування хроніста у Кам'янці, але цей опис могла написати людина, яка бачила це на власні очі.

У менш розлогій праці Кромера, яка структурою значною мірою взорувалася на роботу Длуґоша, автор лише коротко подає інформацію про столицю Поділля як місто, що укріплене самою природою, але при цьому він зазначає, що лежить воно за 30 миль від Львова, і подає географічні координати в градусах, взоруючись, найімовірніше, на працю Барнарда Ваповського, який був першим картографом цієї частини Європи, що народився тут[2].

Вельми цікавий у Кромера опис полювання на зубра «*Bisontium venatio*», який своїм ритуалом нагадує кориду на Піренейському півострові, коли мисливці використовували спеціальну тактику, аби збити з пантелику звіра і в такий спосіб знесилити його. Інший спосіб полювання полягав у побудові спеціальних лож для заможної шляхти у вигляді амфітеатру, де відбувалася «вистава полювання», причому одним з елементів була ряднина червоного кольору (*rubrum pannum*), якою виводили звіра з рівноваги[3].

Вивчення історії набуло нового імпульсу вже у XIX ст., коли поруч з історико-географічними творами, що були певним продовженням

[1] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit J. Żegota Pauli. – T. I. – Libri I–IV // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. X. – Cracoviae, 1873. – P. 52. «*Item K a m y e n y e c z, petram altam, spissam et abruptam in coronae modum undique habens pro muris et moeniis, quam fluvius non mediocris Smotricz undique cingit et abluit, aliquantulum dum illam circumfluit, stagnans. Tam et inusitato et raro naturae solius effigiata situ, ut conspectus eius singulos in admirationem commoveat, praeruptis undique interclusa rupibus, non vallo, nec fossa, quemadmodum aliae urbes, sed profundis vallata praecipitiis, quae intuentem horrore quodam involvunt, aliarum rupium in circuitu, velut quodam vallo communita, septo quoque naturali abscondita, ut nemo prius illic urbem esse intelligat, quam in ipsam urbem fuerit ingressus. Unus tantummodo ad urbem accessus ex arce et a plaga meridionali, arduo tamen ascensu patet. Pontificali et ipsa eminentia, et arce urbi superimpendente insignis, solo, melle, cera et pecore ferax*».

[2] Cromeri M. Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo 1578 / Wyd. W. Czermak. – Kraków, 1901. – P. 43. «*In Podolia Camenecia est, urbs cum arce natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis distans a Leopoli versus ortum hibernun, longitudinis gradu 49 ferme, latitudinis vero 48 minuta 30. Habetque et ipsa suum Episcopum*». Про картографічні роботи Бернарда Ваповського див.: Buczek K. Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny. – S. 23–32.

[3] Cromeri M. Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo 1578. – P. 36–37.

примітивних «енциклопедій» доби Просвітництва, з'являються перші спроби описати цю територію. Тут варто виділити двотомову роботу Олександра Пшездецького[1], котра тривалий час залишалася одним з найпопулярніших нарисів з історії всієї Правобережної України. Її автор, збирач і видавець джерел, якому, між іншим, завдячуємо публікацією «Історії» Яна Длуґоша, у вигляді подорожніх нотаток розповідає про минуле цього краю. Ще однією роботою, до якої зверталися як до вичерпного на той час джерела, була праця Міхала Балінського й Тимотеуша Ліпінського (у трьох томах), де містилися короткі нариси про історію земель і населених пунктів давньої Речі Посполитої[2]. Це був своєрідний прототип історико-географічного словника-довідника, популярного в Європі від середини XVIII ст.

В українській історіографії на академічний рівень дослідження Поділля виходить у 80-ті–90-ті роки XIX ст. з появою молодої генерації дослідників, науковим керівником котрих був професор Київського університету Володимир Антонович. Як слушно зазначав свого часу Дмитро Дорошенко, «з-поміж своїх учнів витворив Антонович цілу школу вчених, що взялися до монографічного оброблення історії окремих областей України й Білорусі або окремих моментів української історії. З цієї "школи" Антоновича вийшли проф. Д. Багалій, проф. П. Голубовський, Н. Молчановський, проф. М. Грушевський, проф. Ів. Линниченко, проф. М. Довнар-Запольський, котрі в своїх працях широко посунули межи наукового розроблення української історії»[3].

Опублікована 1885 р. праця Никандра Молчановського була першою академічною роботою, присвяченою історії давнього Поділля. І хоча більшість цього дослідження стосується історії Поділля до кінця XIV ст., де автор виявляє свій дослідницький хист у роботі з літописним матеріалом, відносно невелика прикінцева частина, присвячена першій третині XV ст., є взірцем тогочасної історіографії. Вона свідчить про глибоку обізнаність автора з предметом дослідження, знання усієї тогочасної як вітчизняної, так і зарубіжної історіографії, що, у свою чергу, давало йому підстави гостро полемізувати з сучасними йому істориками не тільки на сторінках роботи, але й у розлогих підрядкових примітках.

---

[1] Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina: Obrazy miejsc i czasów. – Wilno, 1841. – T. I. – 418 s.; T. II. – 386 s.

[2] Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. Wydania 2 poprawione: Warszawa, 1885. – T. 1. – VIII+888+VIII s; Warszawa, 1885. – T. 2. – 985+X; Warszawa, 1886. – T. 3. – 535+VIII.

[3] Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К., 1996. – С. 135.

Власне Молчановський дав у першому параграфі своєї роботи критичний аналіз інформації про Поділля як географічну територію, слушно зауваживши брак такої назви у давньоруських літописах XIII ст.[1]

Використавши практично всі відомі на той час джерела до історії Поділля від найдавніших часів і аж до середини XV ст., Молчановський у своїх висновках був досить категоричний щодо негативного впливу «польских порядков» (нагадаймо, що своє дослідження він завершує 1434 р. – часом запровадження коронного права та утворенням Подільського воєводства)[2]. З другого боку, він позитивно оцінює період Вітовтового володіння краєм (1411–1430), коли, на його переконання, припиняється поповнення місцевого зем'янства вихідцями з польських земель.

Цьому ж дослідникові належить перша спроба зібрання й систематизації саме надавчих документів Владислава II Яґайла та Вітовта, котрі він розмістив у розлогих примітках в останньому розділі своєї праці[3]. Він спробував дати характеристику умов, на яких роздавалася ця земельна власність, виділивши її головні сторони – осадницьку та військову[4]. Ці та інші твердження Молчановського продовжують своє життя у вітчизняній, а почасти й зарубіжній історіографіях, непохитними до нашого часу.

Професор Київського університету та багатолітній редактор «Архива Юго-Западной России» Михайло Владимирський-Буданов у своїх ґрунтовних передмовах до перших двох томів сьомої частини «Архиву» чимало уваги приділив Західному Поділлю у XV ст.[5] Зокрема, цікаві та слушні його спостереження щодо способу володіння землею боярами Хмільницького замку, котрі «захищають свій ґрунт (приписані до замку) *in commune*, як спільний для них»[6]. Дослідник також дав характеристику землевласницькій колонізації (усталений термін тогочасної історіографії) степу в XV ст., назвавши її військово-цивільною і зауваживши, що «а) землю отримували місцеві служилі люди, зобов'язані до захисту місцевого замку; б) отримували (землю) під умовою служби, котру вони несли не тільки нарівні з іншими

[1] Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.: преимущественно по летописным источникам. – К., 1885. – С. 5.

[2] Там само. – С. 318.

[3] Там само. – С. 266–267, 318–322, 384–387.

[4] Там само. – С. 322–323.

[5] Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века // Архив Юго-западной России (Далі. – АЮЗР.). – К., 1886. – Ч. VII. – Т. I. Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.) / Под. ред. В. Б. Антоновича; Введение М. Ф. Владимирского-Буданова. – С. 1–85.

[6] Там само. – С. 67. Про Хмільницьке староство і осілу там шляхту див. підрозділи V. 8, V. 9.

класами, а й маючи перевагу»[1]. Підсумовуючи свої роздуми, учений, доходить висновку, що «боротьба за Поділля з Польщею після смерті Вітовта сприяла розоренню цього краю і затримала колонізацію. Роздача подільських населених місць польським шляхтичам, що відбувалася тоді у великих розмірах, не має нічого спільного з колонізацією краю»[2]. Цей скепсис історика видно з його ж коментаря до умов роздачі землі після 1430 р., коли «польський уряд поспішив одразу ж розпочати роздачу населених місць Поділля польським шляхтичам з обов'язковою умовою (*hoc tamen adjecto specialiter et expresso*), аби вони особисто жили на Поділлі та захищали його всіма способами, очевидно, що проти литовсько-руської держави»[3].

Подільська тематика була головним полем діяльності молодого історика Михайла Грушевського у 90-х роках XIX ст. – на початку XX ст.[4] Великий обсяг джерел склав основу не тільки його магістерської роботи про Барське староство, а й з незначними змінами був згодом використаний у написанні IV–VI томів «Історії України-Руси». Причини, що привели Грушевського до цієї теми, викладені ним самим у передмові до «Барського староства»: «Цей південно-східний куток старого Подільського воєводства заслуговує на особливу увагу: в етнографічному вигляді місцевої шляхти, у становій організації та самоуправлінні, де до пізнішого часу збереглося багато оригінального, такого, що своїм початком відноситься до досить віддалених часів, часів до розповсюдження польської культури, польського права, що покрило своєю пеленою туземне минуле»[5].

Загалом історик негативно оцінював політику польського уряду (принаймні так традиційно писалося у той час, модернізуючи уявлення про систему влади у Польському королівстві) щодо колонізації на Поділлі, власне, у його розумінні ці процеси дістали такі означення. На його переконання, політика польських королів на Поділлі мала тенденційний

[1] Там само. – С. 68.

[2] Там само. – С. 85.

[3] Там само. – С. 83. – Прим. 1.

[4] Грушевский М. Этнографические данные о Барской околичной шляхте до конца XVIII // Чтения исторического общества Нестора-Летописца (Далі. – ЧИОНЛ). – К., 1892. – Т. VI. – С. 15–16; Його ж. Организация старостинского и околичного управления в Барском старостве // ЧИОНЛ. – К., 1895. – Т. IX. – С. 34–35; Його ж. Опис Подільських замків 1494 р. // Записки Наукового товариства імені Шевченка (Далі. – ЗНТШ). – Львів, 1895. – Т. VII. – Кн. 3. – С. 1–18; Його ж. Королівський дозвіл на викуп Камінецького староства 1456 р. // ЗНТШ. – Львів, 1897. – Т. XX. – С. 1–2 (miscellanea). Його ж. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530) // ЗНТШ. – Львів, 1905. – Т. LXIII. – С. 1–94 та ін.

[5] Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). – Львів, 1996. – С. II–IV. (репринт видання 1894 р.).

характер порівняно з привілеями Вітовта і Свидриґайла, наголошуючи на етнічній належності суб'єктів надання. «В той час, як пожалування останніх (Вітовта і Свидриґайла. – *В. М.*) роздаються представникам туземного, українського населення (Василь Карачевський, Васько Буцень, Кузь, Гринко Стреченович, Есько Нешевич, Козловські), пожалування польських королів отримують, головним чином, поляки та їх партизани, туземні й прийшлі: пригадаємо Шафранця, Франчка, Стахніка Урбановича, Яна Фіоля, Дедриха (Теодорика. – *В. М.*), Рея (Стоґнєва Рея герба Окша. – *В. М.*), Свентослава *de Zadowya*, Мик. Виндику, Мрочка, Цьолків, Бучацьких, Одровонжів. Правда, й туземці не були зовсім забуті при пожалуваннях, тільки тут помічається одна різниця – в той час як поляки та їх прихильники отримують *villas*, туземці отримують *vastitates*; таким чином польська шляхта обрала собі шляхетну частину в культурній місії, надавши право проводити колонізацію туземцям»[1]. Як буде показано нижче, такий стан речей не зовсім відповідав кількості маєтків, які отримували пани з Бучача принаймні з рук князя Вітовта, а про Свидриґайлові впливи на ці процеси годі й говорити. Адже його коротке панування у 1400–1401 рр. та претензії на Поділля, що відбилися у його титулатурі вже у другій половині 30-х років, не були ані вирішальними, ані впливовими для тих процесів, що відбувалися на цій території, і тих осіб, котрі були заґажовані у ці справи.

Серед істориків, що звернулися до матеріалів подільських актових книг та приватних шляхетських аріхівів, одним з перших розпочав у своїх дослідженнях вивчати подільську шляхту Казімєж Пуласький. Його історичні розвідки, що публікувалися на шпальтах періодичних видань у 1880–1905 рр., були пізніше зібрані у чотирьох серіях під загальної назвою «Szkice i poszukiwania historyczne»[2]. Головним об'єктом уваги історика були заможні шляхетські родини (генеалогії та землеволодіння), котрі проживали на середньовічному Поділлі: Шаравські, Претвичі, Свирчі, Щуковські та ін. Використавши уперше в своїх студіях книги кам'янецького земського суду, дослідник ввів до наукового обігу чималу кількість документів, що допомагають пролити світло на розміри подільських латифундій Миколая Бедриха з Нового Двору, Кристина Щуковського, власників Шарівки тощо, зокрема привілеї кам'янецьких ге-

[1] Там само. – С. 59–60.

[2] Для історії пізньосередньовічного і ранньомодерного Поділля важливими є такі роботи автора: Pułaski K. Gospodarka królowej Bony na kresach // Szkice i poszukiwania historyczne. – Kraków, 1887. – S. 131–188; Ejusdem. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Ibidem. – Serya Trzecia. – Kraków, 1906. – S. 1–168; Ejusdem. Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna // Ibidem. – S. 169–194.

неральних старост[1], дільчі акти (наприклад, про поділ розлогого маєтку Свирчів наприкінці XV ст.) тощо.

Два невеликі за розмірами, але досить ґрунтовні дослідження із середньовічної історії Поділля належать відомому львівському історику та видавцеві джерел Антонію Прохасці. На противагу литовсько-руському чинникові у заселенні краю, на чому наполягала тогочасна українська історіографія, Прохаска зробив наріжним каменем свого дослідження ленні стосунки подільських князів Коріатовичів з польським королем Казимиром III Великим. Якщо перша зі згаданих робіт («Podole lennem Korony. 1352–1430»[2]) є схемою політичної історії краю, то друга («Lenna i manstwa na Rusi i Podolu») – це власне дослідження тієї політики, котру проводили володарі Русі й Поділля у справах роздачі земельної власності (право, умови тримання і пов'язані з ним обов'язки несення служби). Підсумовуючи свої спостереження над генезою лену в руських землях, дослідник пише: «Розуміння лена на Русі й Поділлі є подекуди ключем до розв'язання багатьох питань у внутрішній історії Русі та Поділля в тих часах»[3]. Ця теза Прохаски залишилася поза увагою українських дослідників, а критика Грушевським концепції вченого призвела до її цілковитого забуття та нехтування в українській історіографії на довгий час.

Таке представлення історії Поділля зумовило тривалу дискусію ще наприкінці XIX ст. Зокрема, Грушевський у своїй рецензії на першу з цих робіт Прохаски закинув йому ігнорування належності Поділля до Великого князівства Литовського. Головні зауваження були спрямовані проти тези автора щодо васальної залежності князів Коріатовичів від польських королів (див. II. 2)[4]. Рецензент закидав авторові вживання західних означень *servicium, feodum* на окреслення стосунків подільських князів із Казимиром III: «І взагалі уживання тих термінів феодальних для наших зносин, як в сій розправі, може лише затемнити справу і привести до несвідомого перенесення західних форм на наші події, тим часом як існування феодалізму в західних його формах у нас незнане»[5]. Як показує подальша історія краю, власне Прохаска мав більше рації, ніж його опонент Грушевський. Адже

[1] Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1902. – R. XXX. – S. 467. Тут посилання на перше видання цієї праці, яке виходило частинами протягом 1902 р.

[2] Prohaska A. Podole lennem Korony. 1352–1430. – Kraków, 1895. – 24 s.

[3] Prochaska A. Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejetności, 1901. – 30 s.

[4] Грушевський М. [Рец. на]: Prohacka A. Podole lennem Korony. 1352–1430. – Kraków, 1895. – 24 s. // ЗНТШ. – Львів, 1896. – Т. XIII. – С. 10.

[5] Там само. – С. 11.

лише усталення послідовності подій історії Поділля після вигнання князів Коріатовичів засвідчує слушність тез львівського історика, а те, що він використовує західні означення, виходило як з практики канцелярії Владислава II Яґайла, так і з сутності нових процесів. Ішлося про досить пізню, як на тогочасні європейські реалії, феодалізацію великої території колишнього Руського королівства та Поділля.

На окрему згадку заслуговують праці історика, видавця джерел Олександра Яблоновського, який, з огляду на колосальну обізнаність у джерелах XIV–XVII ст., був прискіпливим рецензентом практично всіх студій, що стосувалися історії Поділля. Свій погляд на історію Поділля у другій половині XIV–XVI ст. він виклав у низці досліджень та ґрунтовних рецензій на роботи М. Владимирського-Буданова та М. Грушевського[1]. Зокрема, у своїй рецензії на роботу Грушевського він говорить: «Щодо становища, з якого він розв'язує історичну долю Поділля загалом, подібно як і багато його попередників, перед приходом Бони і навіть у віддаленому минулому, то виглядають вони як натуральні і виключно руські; примат, через який він бачить там плин історії, теж руський. Як русинові, очевидно не робимо йому з цього найменшого закиду. Але поза все, мусимо зазначити, що місцями втрачається загалом твереза об'єктивність його суджень. Вона є меншою, коли стає він скрізь на протилежному боці польських впливів і польської влади (*resp.* на литовсько-руському боці), але бачить прояви полонізації – навіть у стислому, дуже окресленому значенні – там і тоді, коли і не було то навіть наміром і навіть можливим. Не раз гіперболізує значення відірваних фактів і бере їх у передвзяту систему, бачить в виключно політичних чи економічних актах натуру, прагнення зумисного переслідування тубільного паростку і т. п. наміри»[2]. Така характеристика старшого колеги може видаватися дещо зверхньою. Але Яблоновський досить тонко помітив одну з головних вад Грушевського – залежність оповіді від наперед визначеної конструкції, яку він згодом розвиває у відому всім схему всієї української історії.

[1] Jabłonowski A. Podole u schyłku wieku XV // Ateneum. – T. II. – S. 525–545; T. III. – S. 87–105, 328–351; Ibidem. Kolonizacya Ukrainy za ostatnich Jagiellonów. Archiw jugo-zapadnoj Rossii, cz. VII. t. II. Budanow-Władimirski M. Akty o zasielenii jugo-zapad. Rosii. Kijew, 1890. Рец. на книгу: Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века // Архив Юго-западной России. – К., 1886. – Ч. VII. – Т. I. Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.) / Под. ред. В. Б. Антоновича; Введение М. Ф. Владимирского-Буданова. – С. 1–85. // Kwartalnik Historyczny. – 1893. – R. VII.– S. 50–65.

[2] Jabłonowski A. Starostwo barskie. Hruszewskij M.: Barskoje Starostwo. Istoriczeskije oczerki. Kijew. 1894. Рец. на: Грушевский М. Барское староство. Исторические очерки (XV–XVIII в.) – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – VI+404 с. // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1897. – R. XI. – Z. 1. – S. 66. Український переклад рецензії Яблоновського див.: Яблоновський О. Барське староство // Молода нація. – 2004. – № 4. – С. 34–44.

Леон Бялковський у своїй роботі «Поділля у XVI ст. Нариси суспільного й економічного життя»[1] докладно, на актовому матеріалі київського архіву зробив першу спробу написати історію Подільського воєводства у XVI ст. Основними питаннями, висвітленими ним, були етнічні стосунки на Поділлі, шляхетське землеволодіння і селяни (окремо розглянуто питання про втечі селян), сільське господарство, загрози від наїздів, питання церкви. Три останні параграфи присвячено шляхті – шляхта і Кам'янець, риси шляхетської культури і перелік шляхетських родин на Поділлі у XVI ст. Цей реєстр подільської шляхти, укладений на основі збережених судових книг кам'янецького земського суду та Коронної Метрики, і до сьогодні не втратив свого наукового значення та є взірцем і основою для подальшого вивчення персонального складу місцевої шляхти.

Загалом тематика питань, порушених Бялковським, є доволі традиційною і, на превеликий жаль, зумовлена станом збереження подільських джерел, коли історик може говорити лише про те, що дійшло до нас, і на підставі цього робити обережні спостереження.

Серед робіт Леона Бялковського, присвячених подільській тематиці, варто виокремити невелику розвідку, що побачила світ українською мовою 1920 р., – «Поріччя Мурахви в XV–XVI ст.»[2] Розвідка стала однією з перших, де було розглянуто процеси осадництва на пограниччі Подільського воєводства. Йому також належить перший перелік подільських урядників XVI – початку XVII ст.[3] Такі хронологічні межі цього переліку виходили з його роботи над монографією про Поділля в XVI ст. Бурхливі зміни на політичній карті Центрально-Східної Європи, пов'язані з Першою світовою війною та Національними революціями у регіоні, змусили Бялковського переїхати до Любліна, де він тривалий час був директором архіву, але й тут він працював, хоч і не так активно, над подільською історією[4].

У міжвоєнний час, поза спорадичними згадками, Поділля як об'єкт дослідження надовго зникло з кола наукових інтересів українських та польських істориків. Відновлення систематичних студій починається у 1960

[1] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 1920. – 232 s.

[2] Бялковський Л. Поріччя Мурахви в XV–XVI століттях. – Кам'янець на Поділлю: Друкарня Кам'янець-Подільського Державного Університету, 1920. – 21 с. Польськомовна версія цієї статті: Białkowski L. Na rubieży polsko-ukrainnej (w. XVI–XVII) // Kwartalnik Historyczne. – R. XXXIX. – Lwów, 1925. – S. 587–615.

[3] Białkowski L. Urzędnicy ziemscy podolscy wieku XVI i początku XVII // Rocznik Polskiego Towarszystwa Heraldycznego we Lwówie / Pod red. W. Semkowicza. – Lwów, 1928. – T. VIII. – R. 1926–1927. – S. 174–180.

[4] Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Lublin, 1929. – 33 s. [Odbitka z «Pamiętnika Lubelskiego» Towarszystwa przyjaciół nauk w Lublinie. T. I].

роках працями львівського дослідника Миколи Крикуна, автора низки ґрунтовних досліджень з демографії, історичної географії, системи місцевого управління Подільського воєводства, де на великому фактичному матеріалі розглянуто проблеми історії цього прикордонного краю[1]. Особливо важливою є розвідка, присвячена адміністративному устрою Подільського воєводства протягом XV–XVI ст. На підставі обрахунку відомих дослідникові джерельних згадок про повіти на території воєводства він відтворює тогочасний повітовий устрій. Головним джерелом у вивченні цієї проблеми є саме надавчі привілеї, в локаційних формулах яких подається повітова належність об'єкта надання[2]. 2002 р. побачило світ ґрунтовне дослідження про кількість і структуру поселень Подільського воєводства в першій половині XVII ст.[3] І хоча хронологічно воно виходить поза межі цього дослідження, але є надзвичайно цінним у роботі над локалізацією населених пунктів, котрі упродовж століть неодноразово змінювали свою назву.

Важливою подією в українській історіографії, стала поява монографії Наталі Яковенко «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна)»[4], яка спровокувала зацікавленість до вивчення привілейованого стану на українських землях у XIV–XVII ст.[5] Сфокусувавши свій дослідницький інтерес на тій частині етнічних українських земель, котрі від середини XIV ст. потрапили до сфери впливу, а пізніше були інкорпоровані до складу Великого князівства Литовського,

[1] Крикун М. Важливе джерело для вивчення історії міст і сіл України (люстрація Подільського воєводства 1665 р.) // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. – 1963. – № 3. – С. 19–29; Його ж. Народонаселение Подольського воеводства в XVII–XVIII вв. / Автореф. дисс. канд. историч. наук. – Львов, 1965. – 22 с.; Його ж. Подимні реєстри XVII ст. як джерело // Третя Республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни. – К., 1968. – С. 69–98; Його ж. Населення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. // Український історико-географічний збірник. – К., 1971. – Вип. 1. – С. 115–135.

[2] Крикун М. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI ст. Перспективи джерелознавства історичної географії України // Археографічний щорічник. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – С. 157–178.

[3] Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII ст. // ЗНТШ. – Т. CCXLIII. – Львів, 2002. – С. 374–521.

[4] Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – 416 с.; Друге видання, в якому змінено передмову та доопрацьовано генеалогічні таблиці, вийшло друком у київському видавництві «Критика» у 2008 р. Тут і далі: посилання на перше видання книжки.

[5] Бібліографія робіт, присвячених історії XIV–XVI ст., що вийшли за цей час в українській історіографії, буде чималою, виділю тут лише кілька прізвищ істориків, які, на мою думку, варті уваги (в алфавітному порядку): Олексій Вінниченко, Юрій Зазуляк, Петро Кулаковський, Володимир Собчук, Наталя Старченко, Ігор Тесленко та ін.

авторка запропонувала своє бачення структури тогочасної шляхти, що проживала на Волині, Київщині та Східному Поділлі. Відмінністю останньої території, яка не входила до руських земель Корони Польської, була наявність князівської верстви, кілька родин якої впливали на все суспільно-політичне життя цієї території. Запропонувавши трирівневий поділ шляхти на цій території (князі, пани, зем'яни-шляхтичі), авторка дослідила генезу і суспільні практики кожної з цих груп, окресливши тим самим коло питань, які варто досліджувати.

Пізньосередньовічне Поділля протягом останніх 15 років перебувало у полі дослідницьких інтересів сучасного польського історика Януша Куртики[1]. Першим досвідом стала робота над томом урядників Подільського воєводства в XIV–XVIII ст., де йому належить більша частина передмови та усталення урядників до 1572 р. (разом з Анною Сохацькою)[2]. Це видання стало одним із найкращих у серії «Урядники давньої Речі Посполитої XII–XVIII ст.», започаткованої 1985 р. за редакцією Антонія Ґонсьоровського. Принциповим моментом у виданні тому, присвяченого Подільському воєводству, був той факт, що 1994 р. Казімеж Пшибось видав поза цією серію, але на таких самих засадах том, присвячений цій території[3]. Том, виданий Пшибосем, спирався переважно на опубліковані джерела та на невелику кількість тих, що зберігаються в польських архівах[4]. На відміну від нього, том, виданий у серії, містить актовий матеріал з Центрального державного історичного архіву в м. Києві (книги кам'янецького земського і ґродського судів).

Захопившись новою для себе територією, Куртика упродовж наступного десятиліття публікує ґрунтовні статті та джерельні матеріали з подільської тематики. Серед них «Поділля між Польщею і Литвою в XIV і першій

[1] Януш Куртика трагічно загинув 10 квітня 2010 р. під Смоленськом.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. – Kórnik: Bibilioteka Kornicka, 1998. – S. 7–28 (окрім азбаців, позначених «-*-» на S. 25, 26, 27, 28, які належать Eугеніушу Янасу та Вітольдові Клачевському).

[3] Urzędnicy województwa podolskiego XV–XVIII wieku (powiaty Czerwonogrodzki, Kamieniecki, Latyczowski). Spisy / Opr. K. Przyboś. – Kraków, 1994. – 214 s.

[4] Казімеж Пшибось пояснював брак джерел з українських архівів неможливістю фізичного доступу на той час до них. Варто зазначити, що він є упорядником тому урядників Руського воєводства (без Холмської землі), який також було видано без використання документів з українських архівів. Певним виправданням для К. Пшибося є рік видання тому урядників Руського воєводства, 1987, коли годі було мріяти про будь-які тривалі дослідження у радянських архівах.

половині XV ст.»[1], яка була своєрідним підсумком дослідження історії Поділля у польській, українській, російській історіографіях і мала стати одним з розділів ненаписаної ним монографії про Поділля у Яґеллонську епоху. У джерельній розвідці «З історії боротьби руської шляхти за рівноправ'я: репресії з 1426–1427 і сеймики у 1439 р.»[2] він публікує список подільської шляхти з докладними коментарями й біографіями учасників цього зібрання, які зібралися на сеймик у Кам'янці 1439 р. Це перший відомий дотепер перелік подільської шляхти, на сеймику, а також найраніший колективний перелік місцевих урядників, які зібралися у центрі воєводства.

У наступній роботі, присвяченій Поділлю, він опублікував, на підставі зіставлення багатьох копій, найстаріші документи для кам'янецьких францискаців з 1400–1402 рр.[3] На підставі аналізу цих джерел йому вдалося підтвердити свідчення Яна Длуґоша про старостування на Поділлі старости Рафала (про це див. далі). У цій статті він уперше зазначив цікавий з огляду на численні псевдонаукові теорії факт, що саме 1400 р. ми маємо першу документальну згадку про замковий міст у Кам'янці.

Влучна назва «Змінне (ротаційне) прикордоння», яку він дав своїй англомовній публікації про Поділля[4], стала певною мірою ключовою в його спробі оцінити ті процеси і особи, які творили історію в цій частині «християнської Європи». Для нього Поділля було дуже пізнім, як на європейські реалії того часу, експериментом із запровадження нових суспільних практик. Він це називав чистим феодалізмом західного зразка, який прийшов на ці землі у другій половині XIV ст. Цим дослідник відновив через 100 років підхід А. Прохаски до вивчення історії руських земель у складі Польського королівства.

Двічі він звертався до однієї з ключових постатей подільської історії середини XV ст. – Теодорика з Бучача герба Абданк. Опублікований ним привілей для Теодорика на генеральне Подільське староство є тим документом, який дає змогу побачити механізми осадження й передачі контролю верховним володарем своєму намісникові широких повноважень на прикордонні,

[1] Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Red. F. Kiryk. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 9–59.

[2] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439 // Roczniki Historyczne. – R. 66. – 2000. – S. 83–120.

[3] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402 // Roczniki Historyczne. – R. 67. – 2001. – S. 149–168.

[4] Kurtyka J. Podolia: the «Rotating Borderland» at the Crossroads of Civilizations in the Middle Ages and in the Modern Period // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 – An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreussen, 1350–1600 / Eds. Th. Wünsch, A. Janeczek. – Warsaw, 2004. – S. 119–187.

перекладаючи на нього з-поміж інших обов'язків такі, як роздачу вільних королівщин та сплату щорічних упоминків ханові[1].

Працюючи над монографічним дослідженням, присвяченим історії Поділля, 2004 р. Януш Куртика опублікував реґести всіх відомих йому документів від середини XIV і до 1430 р. (часу остаточного переходу Західного Поділля під владу короля Владислава II Яґайла). Ґрунтовні коментарі, вичерпна джерельна і бібліографічна інформація, зробили цю працю унікальною в сучасній історіографії[2].

Протягом останніх років він же був керівником групи краківських дослідників, які працювали у Центральному державному історичному архіві у м. Києві над описом судових книг з XVI–XVIII століть. Він був ідеологом і рушійною силою цієї грандіозної за обсягом програми[3]. І хоча в останні кілька років через зайнятість на посаді голови Інституту Національної Пам'яті він менше приділяв уваги цьому проектові, але згодом, передбачаючи своє переобрання на посаді голови Інституту, планував активно долучитися до цієї справи...

Його останньою публікацією (зокрема й поділлєзнавчою) була піонерська розвідка «Вірність і зрада на пограниччі. Боротьба за Брацлав у 1430–1437 рр.»[4] На підставі аналізу титулатури свідків одного не відомого раніше документа він зробив низку фундаментальних для історії цієї території висновків, які дали змогу хронологічно впорядкувати наявні свідчення, переважно з «Хроніки» Яна Длуґоша.

У річницю смерті Януша Куртики більшість його поділлєзнавчих досліджень було опубліковано окремим томом «Поділля в Яґеллонських часах». Разом із ними, до цієї збірки було включено попередній варіант другої частини «Repertorium» подільських документів за 1430–1447 рр.[5]

---

[1] Kurtyka J. Nadanie starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza z r. 1442 (z dziejów królewszczyzn na Podolu w XV i XVI wieku) // Księga jubileuszowa profesora Feliksa Kiryka (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Wydanie specjalne, Folia 21: Studia Historica III 2004) – Kraków, 2004. – S. 69–102; Ejusdem. Z dziejów królewszczyzn i organizacji militarnej na Podolu w XV i początku XVI w. (wokół nadania starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza w 1442 r.) // Rocznik Przemyski. – R. 43. – 2007. – Z. 1. Historia wojskowości. – S. 3–52.

[2] Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. // Rocznik Przemyski. – R. 40. – 2004. – Zesz. 4. Historia. – S. 127–269.

[3] Kurtyka J. Zapomniane pomniki cywilizacji europejskiej. Zespoły ksiąg sądowych «szlacheckich» i miejskich z czasów I Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.) w Kijowie // Rocznik Krakówski. – R. 71. – 2005. – S. 93–114.

[4] Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437 // Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin, red. J. Smolucha, A. Waśko, T. Graff, P. S. Nowakowski. – Kraków, 2008. – S. 675–714.

[5] Kurtyka J. Podole w czasach jagiellońskich. Studia i materiały / Opr. M. Wilamowski // Maiestas. Potestas. Communitas. – Kraków, 2011. – T. IV. – 640 s.

Окремі аспекти історії Поділля і сусіднього з ним Руського воєводства відображені також у дослідженнях Тадеуша Трайдоса[1], Єжи Сперки[2], Мацея Вілямовського[3]. Варто згадати вельми важливу роботу Є. Сперки про оточення князя Владислава Опольського, яка вийшла 2006 р. і де подано біограми всіх відомих дотепер осіб, яких можна зарахувати до князівського кола. Серед них бачимо багато тих, хто був пов'язаних з руськими землями Корони Польської (наприклад, Міхал Авданець, діти якого були активними діячами на цій території у першій половині XV ст.)[4].

Останніми на сьогодні узагальнюючими публікаціями у польській історіографії про шляхту на території руських земель, є низка статей, вміщених у збірнику, присвяченому родам Сілезії, Малопольщі і руських земель у добу Середньовіччя і ранньомодерному часі. Серед них важливими є теоретична праця Марка Цетвінського[5] про те, як писати генеалогічні дослідження та узагальнюючі праці Анджея Янечека[6] і Ренати Травки[7] про участь шляхти в колонізаційних процесах в XIV–XV ст. – на території руських земель.

.....

[1] Trajdos T. Kościól katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – S. 137–168. Див. також прим. у вступі.

[2] Sperka J. Szafrańcowie herbu Stary koń. Z dziejów kariery i awansu w poźnośredniowiecznej Polsce. – Katowice, 2001. – S. 335–336.

[3] Wilamowski M. Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola. Z dziejów elity politycznej Polski pierwszej połowy XV wieku // Rocznik Historyczne. – 1998. – R. LXIV. – S. 105–128; Ejusdem. Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich, wojewodów i starostów ruskich // Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu, red. K. Ożóg i S. Szczur. – Kraków, 2000. – S. 273–322. Український переклад цієї статті див.: Молода нація. – К., 2001. – № 3. – С. 85–148; Ejusdem. Magnate Territories in Red Ruthenia in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Origin, Development and Social Impact // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 – An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreussen, 1350–1600. – Warsaw, 2004. – P. 81–118.

[4] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – Katowice, 2006. – 478 s. Див. також його останню роботу: Ibidem. Stan badań nad rodami rycerskimi w średniowiecznej Małopolsce // Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia / Pod. red. W. Zawitkowskiej i A. Pobóg-Lenartowicz. – Rzeszów, 2010. – S. 42–58.

[5] Cetwiński M. Jak pisać rozprawy genealogiczne? // Stan badań nad rodami rycerskimi w średniowiecznej Małopolsce Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metologia, nowe ustalenia. – S. 9–19.

[6] Janeczek A. Udział szlachty w kolonizacji Rusi Czerwonej: migracje rodów i ich nowa własność (XIV–XV w.). Próba ujęcia syntetycznego // Ibidem. – S. 59–91.

[7] Trawka R. Z dziejów migracji na Wschód. Stan i kierunki badań nad szlachtą Rusi Czerwonej w późnym średniowieczi i wczesniej epoce nowożytnej // Ibidem. – S. 92–130.

Серед українських істориків нині плідно працює над соціальною історією сусіднього з Подільським Руського воєводства XV ст. Юрій Зазуляк[1]. Зроблені ним важливі спостереження про процеси застави земельної власності за часів Владислава III на території Руського воєводства, певні типологічні подібності процесу викупу Кам'янця з рук родини панів з Бучача та утворення львівської конфедерації 1464 р. дають змогу провести паралелі між тогочасною ситуацією на Галицькій Русі й Поділлі[2] та окреслити типологію феодалізму на руських землях[3].

Мої скромні зусилля у цьому напрямі, зумовлені тематикою дисертаційного дослідження про королівські та князівські документи на землю у XV ст., були спрямовані насамперед на вивчення поземельних стосунків протягом XV – початку XVI ст., що зумовило появу низки публікацій про надавчу політику володарів Західного Поділля для шляхти[4].

* * *

Підсумовуючи виклад історіографії, можемо зауважити, що після робіт кінця XIX – першої чверті XX ст. Західне Поділля не перебувало в колі інтересів дослідників. Поодинокий інтерес до цієї території виникає в українській історіографії з 60-х років XX ст., і пов'язаний переважно з науковою діяльністю Миколи Крикуна. У польській історіографії простежувалася фрагментарна увага до цієї території, а дослідження розпочалися від середини 90-х років XX ст., що було зумовлено як появою двох видань спис-

[1] Зазуляк Ю. Застави як елемент роздавничої політики Яґеллонів у Галицькій Русі в XV ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 43–57.

[2] Зазуляк Ю. Львівська конфедерація 1464 року: спроба прозопографічного дослідження її учасників // ЗНТШ. – Львів, 2000. – Т. CCXL. – С. 402. – Прим. 40.

[3] Зазуляк Ю. Навколо полеміки про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // Ruthenica. – Вип. 5. – К., 2006. – С. 170–193.

[4] Михайловський В. Роздача земельної власності на Західному Поділлі за Владислава II Яґайла (1402–1413, 1431–1434) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 38. – Львів, 2003. – С. 596–630; Його ж. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ–Львів, 2004. – Т. II. – С. 110–128; Його ж. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // Український археографічний щорічник. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 227–265. Див. також: Михайловський В. Надавча поземельна політика володарів Західного Поділля (1402–1506 рр.) / Автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. – К., 2004. – 16 с.; Його ж. Роздача земельної власності у Подільському воєводстві за Казимира IV (1448–1992) // ЗНТШ. – Львів, 2006. – Т. 251. – С. 399–438; Його ж. Правління Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): соціальна структура князівського оточення // Український історичний журнал (Далі. – УІЖ). – 2009. – № 5. – С. 34–47; Його ж. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським // УІЖ. – 2010. – № 4. – С. 4–15.

ків урядників Подільського воєводства, так і заанґажуванням у подільську тематику Януша Куртики.

2. Джерела

Переходячи до аналізу джерел, мушу зробити певне застереження, яке можна застосувати до будь-якого дослідження. Джерел завжди бракує і джерел завжди забагато. Ця відома кожному колезі-історикові аксіома бентежить мене щоразу, коли настає час викласти якусь порцію матеріалу у вигляді завершеного дослідження. Ситуація з джерелами для Поділля не така трагічна, як для інших українських територій із зазначеного часу, як-от Волинь, Київщина або Брацлавщина, але й не така приємна і комфортна, як для Руського чи Белзького воєводств, не кажучи про інші воєводства Польського Королівства, приміром Краківське чи Познанське, де середньовічні архіви збереглися дуже добре. Але саме джерела формують візію нашого конструйованого минулого. І, на превеликий жаль, вона є такою, якою ми «бачимо» її в доступних нам джерелах. Саме через це я не можу поставити до «своїх» джерел ті запитання, які хотів би і мав би поставити.

У класифікації наявних джерел є певна двоїстість, адже йдеться про дві досить відмінні за своїм джерельним наповненням доби. Перша з них – це пізнє Середньовіччя, друга – Ранньомодерний час. Відповідно, для кожного з періодів є свої основні групи джерел, які було використано під час написання цієї роботи.

Документи, котрі підтверджують право володіння, зокрема надавчі привілеї, становлять чи не найбільшу кількість з-поміж усіх збережених середньовічних і пізньосередньовічних джерел. Найбільшу цікавість для історика мають ті документи надавчого характеру, що містять згадки про володіння на певному праві або так звану заставу королівщин – надання, результатом якого є тимчасова передача королівської земельної власності у користування особі, котра за це позичає верховному володареві певну суму грошей або певні послуги на цю саму суму (це фіксується у відповідній клаузулі привілею).

На жаль, до нас не дійшов у повному обсязі архів кам'янецького ґроду і цілком не збереглися земські книги XV ст., де згаданий вище комплекс документації мав би фіксуватися найбільш докладно, а поодинокі збережені документи, що вийшли із земської канцелярії того часу, засвідчують лише спорадичні ситуації довкола того чи того об'єкта – його продаж, заставу, дарування тощо[1].

[1] Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. – К.: Наукова думка, 1972. –

Отже, основним депонентом пізньосередньовічних та ранньомодерних документів, котрі стосуються історії Західного Поділля, є Головний архів давніх актів у м. Варшаві. Пріоритетне місце за кількістю зафіксованих тут свідчень пізньосередньовічних документів посідає так звана «Книга ревізії», складена 1564 р.[1], до якої було вписано привілеї на маєтки, отримані від польських королів та великого литовського князя (частково повним текстом, частково – у розширених реґестах; останнє насамперед стосується привілеїв на заставу королівщин за панування Владислава III). Переважна більшість документів XV ст., внесених сюди, вже відома дослідникам з публікацій кінця XIX – 70-х років XX ст., але низка актів, особливо з другої половини XV ст., запроваджується нами до наукового обігу вперше.

Другим за інформативністю є масив реєстрів, або інвентарів коронного архіву, які почали укладатися з метою поліпшення діловодства королівської канцелярії ще у середині XVI ст. Перший з них – це інвентар, зроблений перед 1505 р. з ініціативи коронного канцлера Яна Ласького[2]. Наступним є інвентар королівського секретаря Марціна Кромера, укладений 1551 р. Кромер був чи не першим, хто спробував навести лад у тодішньому коронному архіві. Інвентар, зроблений ним, окрім земських привілеїв, містив документи про стосунки Корони Польської із закордонними країнами та різними землями, як-от Литва, Русь або Пруссія[3]. Інвентар коронного архіву, зроблений 1613 р. реґентом королівської канцелярії і пізнішим підканцлером Станіславом[4] та його сином Мацеєм Лубенськими[5], за своєю структурою та інформативністю наближений до інвентаря Марціна Кромера.

№ 100, 242, 256, 264; Каталог колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899 / Упор. Я. Дашкевич, Л. Проценко, З. Хомутецька. – К.: Наукова думка, 1971. – № 8. – С. 17. AGAD. – Tak zwana Metryka Litewska (Далі. – Tzw. ML). – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 160, 160–160 v, 160 v; Ibidem. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – № 7301, 7306, 7307, 8245 та ін.

[1] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – 282 k.

[2] Spieralski Z. Z dziejów Archiwum Koronnego Krakówskiego. Kopiariusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza // Studia Źródłoznawcze. – R. XXIV. – Warszawa–Poznań, 1979. – S. 109–137. Тут уперше опублікований без свідків документ, виставлений у Кам'янці 23 червня 1439 р. Публікація свідків цього документа й реконструкція їхніх біограм див.: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 83–120.

[3] Halecki O. Z Jana Zamoyskiego Inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – Kraków, 1917. – S. 8.

[4] Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Chłapowski, S. Ciara i in. – Kórnik, 1992. – S. 183.

[5] AGAD. – Odz. I. – Zesp. 420 Nabytki Niedokumentowane. – Sygn. 030. – K. 1–91 Inwentarz Kromera; K. 92–287 Inwentarz Łubieńskich.

Найбільш інформативним з огляду на вміщену у ньому джерельну інформацію є «Реєстр коронного архіву», укладений у 1567–1569 рр. XVI ст. тодішнім королівським секретарем, а пізніше коронним канцлером Яном Замойським. Зокрема, відділ привілеїв Подільського воєводства, хоча й невеликий за своїм обсягом (чистопис – К. 929–939, чернетка – К. 951–996), змістово дуже насичений з огляду на переписані сюди документи[1]. На думку Оскара Халецького, більший обсяг реєстру Яна Замойського був обумовлений тим, що через екзекуційний рух та супутню йому «ревізію листів» до Коронного скарбу надходили тисячі актів, змістом яких були переважно застави королівщин, що висвітлювали найдріб'язковіші внутрішні стосунки окремих воєводств. Саме тому постало завдання насамперед упорядкувати ці матеріали за окремими воєводствами.

Надзвичайно цінним джерелом є Коронна Метрика (*Metryka Koronna*). Перша зі збережених книг Коронної Метрики охоплює період 1447–1454 рр. і збігається з початком правління Казимира IV[2]; усього ж за період панування Казимира IV збереглося п'ять книг. Перша з них була опублікована перед Першою світовою війною у Варшаві у серії «Юридические памятники»[3]. Ще одна книга Коронної Метрики, яка зберігалася в Публічній бібліотеці Санкт-Петербурга і була би за сучасною нумерацією № 14 а (книга коронного підканцлера Анджея Опоровського за 1479–1483 рр.)[4], не збереглася до нашого часу. Але наприкінці XIX ст. Антоній Прохаска зробив розлогі виписи з неї, що дало змогу Ґражині Рутковській 2005 р. видати ці матеріали окремим томом[5].

На жаль, війна та подальші політичні зміни перервали видання повних текстів книг Коронної Метрики. У розпорядженні дослідників нині є лише реєсти вписаних сюди документів, підготовлені й видані директором Варшавського головного архіву Теодором Вєжбовським у 1905–1912 рр. Для нас найбільшу цінність мають усі томи цього видання, які охоплюють часи правління Казимира IV (1447–1492), Яна-Ольбрахта (1492–1501) та Олександра (1501–1506), Сиґізмунда I (1506–1548)

[1] AGAD. – Archiwum Zamoyskich (Далі. – AZ). – Syg. 32. – K. 929–939, 951–996.

[2] AGAD. – Metryka Koronna (Далі. – MK). – Ks. 10. – 140 k.

[3] Книги польской коронной метрики XV столетия / Изд. В. Граничный, А. Мысловский. – Том 1: Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава, 1914. – XXXIII+284 с.

[4] Опис фонду Метрика Коронна здійснили Ірена Сулковська-Курасьова та Марія Возьнякова: Inwentarz Metryki Koronnej: Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795 / Opr. I. Sułkowska-Kurasiowa i M. Woźniakowa. – Warszawa etc., 1975. – 312 s.

[5] Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483 ze spuścizny Antoniego Prochaski / Wyd. G. Rutkowska. – Warszawa, 2005. – 206 s.

та Сиґізмунда II Авґуста (1548–1572)[1]. 1961 р. група архівістів видала другу частину реґестів за панування Сиґізмунда II Авґуста – акти підканцлерів[2].

Варто додати, що протягом усього періоду існування Коронної канцелярії до книг Коронної Метрики могли вноситися документи, видані попередніми королями (реґести таких документів уміщені в додатках (*sumpplementum*) до праці Вєжбовського). Тому до нашого дослідження залучено й ті томи, котрі охоплюють хронологічно пізніші періоди Генріха Валуа[3], Стефана Баторія (за оригіналом) та Сиґізмунда III.

Відновлення наукових студій над Коронною Метрикою припадає на кінець 90-х років XX ст., коли під керівництвом проф. Войцеха Кравчука в Яґеллонському університеті розпочалося видання серії під назвою «Сумаріуш Коронної Метрики за Сиґізмунда III». Ця серія, заснована на інших методологічних засадах, нині налічує 5 томів, у яких подано польськомовні реґести актів за перші роки панування Сиґізмунда III[4].

[1] Matricularum Regni Poloniae summaria (Далі. – MRPS), excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars I. Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492). – Varsoviae, MCMV. – IV+192 p; Pars II. Iohannis Alberti regis tempora complectens (1492–1501). – Varsoviae, MCMVII. – VIII+192; Pars III. Alexandri regis tempora complectens (1501–1506). – Varsoviae, MCMVIII. – III+304 p.; Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 1-um. Acta cancellariorum 1507–1548. – Varsoviae, MCMX. – VII+480 p.; Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 2-um. Acta vicecancellariorum 1507–1535. – Varsoviae, MCMXII. – IV+478 p.; Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 3-um. Acta vicecancellariorum 1533–1548. – Varsoviae, MCMXV. – II+440 p.; Pars V. Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572). – Varsoviae, MCMXIX. – VIII+245 p.

[2] MRPS / Contexuit Josephus Płocha, Antonius Rybalski, Irena Sułkowska / Moderande Jacobo Sawicki. – Pars V. Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572). – Varsoviae, MCMLXI. – Vol. 2. Acta vicecancellariorum 1548–1572. – XVI+384 p.

[3] MRPS / Contexuit M. Woźniakowa. – Pars VI. Henrici Valesii regis tempora complectens (1573–1574). – Varsoviae: DiG, MVMXCIX. – X+2+115+10.

[4] Krawczuk W. Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628–1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkiver sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636. – Kraków, 1999. – 136 s.; Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa. T. II. Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–1595 / Opr. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki i in. / Pod red. W. Krawczuka. – Kraków, 2001. – 226 s.; T. III. Księga wpisów podcanclerza Wojciecha Baranowskiego MK 134 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–V. 1588 / Opr. W. Krawczuk, M. Kulecki i in. / Pod red. W. Krawczuka. – Kraków, 2004. – 204 s.; T. IV. Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590. MK 135 z Archiwum Głównego akt Dawnych w Warszawie / Opr. W. Krawczuk. – Warszawa, 2010. – 482 s.; T. V. Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1591 / Opr. K. Chłapowski. – Warszawa, 2009. – 290 s.

Чимало цікавих документів з історії пізньосередньовічного Поділля містить колекція пергаментних документів Головного архіву давніх актів. Окрім королівських привілеїв надавчого характеру (частина з них була видана дослідниками), тут зберігаються чотири документи кам'янецького земського суду (1444–1449 рр.), котрі проливають світло на рух земельної власності й боротьбу за неї на теренах Подільського воєводства та презентують нам номенклатуру як місцевих урядників, так і тих шляхтичів, що входили до старостинського оточення[1], а також тут міститься один з останніх документів генерального подільського старости Теодорика з Бучача 1454 р. – дарча на пустку з дозволом закласти село[2]. Брак доброго каталогу колекції пергаментних документів у варшавському архіві значно ускладнює роботу з цим зібранням. Воно містить унікальні документи, які інколи дають змогу цілком по-іншому поглянути на ті процеси, що відбувалися не тільки на Поділлі у XIV–XV ст., а й загалом у цій частині Європи. Важливим було виявлення документа подільського старости Ґедиґольда, яким він у 1421 р. зробив запис для Теодорика з Бучача на село у Червоногродському повіті[3].

Унікальним джерелом для вивчення політики верховних володарів на руських землях Корони Польської в другій половині XIV – середини XV ст. є ревізія листів, проведена підканцлером Войцехом з Жихліна 1469 р. у процесі перевірки документів на право володіння землею в руських воєводствах Корони. Матеріали ревізії були опубліковані свого часу Олександром Яблоновським[4]. Вони є значущими для історика ще й тому, що наступну ревізію (люстрацію) буде проведено аж через сто років, а сам текст ревізії містить інформацію про виставлення документів за попередніх володарів, які, імовірно, не збереглися до нашого часу.

Незамінними у вивченні соціальної структури тогочасного суспільства залишаються люстрації, інвентарі королівщин (староств) та поборові реєстри. Через них ми можемо побачити всю строкатість шляхетської корпорації, яка проживала у той час на Поділлі. На жаль, поява такого типу джерел є пізньою: зокрема люстрації та поборові реєстри для території Подільського воєводства з'являються лише у 60-х роках XVI ст. Але й за той

[1] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – № 8245 (1444 р.); № 7301 (1446 р.); № 7306 (1449 р.); 7307 (1449 р.) та інші.

[2] Ibidem. – № 7314 (1454 р.).

[3] Про цей документ і його значення див. III.3.

[4] Bona Regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r. (Далі. – Bona Regalia) // Źródła dziejowe. – T. XVIII. – Cz. 1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. VII. – Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1902. – S. 1–72.

час ми маємо дві люстраційні акції[1] та три побори[2]. Об'єднання обох типів джерел допомагає подати щонайширшу картину номенклатури прізвищ (це дає змогу дослідити низку зв'язків, що пов'язували людей на цій території), а також з'ясувати землевласницьку ситуацію. Адже люстрації демонструють нам королівський маєток і тих, хто тримав його на певному праві, а побори віддзеркалюють приватні, дідичні землеволодіння і тих, хто володів ними.

Цікавим і малодослідженим джерелом є інвентарі староств, які укладалася під час зміни королівського намісника на відповідній території. Частково вони були використані й опубліковані О. Яблоновським та М. Грушевським у їхніх джерельних публікаціях. Для нас цікавими є інвентарі Кам'янецького староства за 1570 та 1571 рр. і фрагменти інвентаря Барського староства за 1570 р.[3] Для порівняння слід також взяти більш пізні інвентарі Кам'янецького і Барського староств за 1613–1614 рр.[4]

Принагідно зазначимо, що багаті зібрання Головного архіву давніх актів та Національної бібліотеки (*Bibilioteka Narodowa*) значно постраждали під час Варшавського повстання 1944 р. У повоєнний час співробітники архіву видали реґести втрачених документів. Зокрема, інформація про знищені подільські документи міститься у публікаціях Ядвіґи Карвасінської[5] та Адама Вольфа[6]. Машинописна копія одного з цікавих подільських документів, який загинув 1944 р., зберігається в «Матеріалах до V-го тому дипломатичного кодексу Малопольщі» у Кракові[7].

---

[1] Обидві люстрації для території Поділля опубліковані: АЮЗР. – К., 1890. – Ч. 7. – Т. 2. – С. 128–135; 165–272; АЮЗР. – К., 1893. – Ч. 8. – Т. 2. – С. 361–364 (частково); Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. / Wyd. K. Chłapowski i H. Żytkowicz. – Warszawa–Łódź, 1992. – S. 179–227. Повний перелік люстрацій текстів до території Поділля та їхні публікації див.: Люстрації королівщин українських земель XVI–XVIII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів / Укл. Р. Майборода. – К., 1999. – 316 с.

[2] Два поборові реєстри за 1565 та 1569–1670 рр. були опубліковані Яблоновським у серії «Źródła dziejówe» див.: ŹDz. – Warszawa, 1889. – T. XIX. – S. 177–202; 219–228. Дуже цікавий і вельми інформативний поборовий реєстр Подільського воєводства за 1563 р. див.: AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. «Rejstry poborowe, rachunki i inwentarze królewszczyzn w wój. Podolskim». – K. 215–287.

[3] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 288–305; Ibidem. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 44–45 v; Ibidem. – Sygn. K-4/I. – K. 23–34 v. та ін.

[4] Тут, з огляду на більшу розбудованість старостинського маєтку, цікавою є динаміка змін, зокрема бояр, які були приписані до Барського староства, і несли служби з охорони кордону: AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Syng. B-5/I. –K. 213–269 v.

[5] Karwasińska J. Sto trzynaście zaginionych dokumentów z Collectio autographorum Biblioteki narodowej // Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych / Red. P. Bańkowski. – T. III. Biblioteki. – Warszawa, 1955. – S. 65–103.

[6] Wolf A. Zniszczone dokumenty biblioteki ordynacji Krasińskich // Ibidem. – S. 143–231.

[7] Biblioteka PAN–PAU w Krakówie. – Materiały do V-go tomu Kodeksu dyplomatycznego Małopolski. – Teka F. – № 9.

В Україні основний масив джерел з досліджуваних нами питань зосереджено у зібраннях Центрального державного історичного архіву України у м. Києві. Тут зберігаються актові книги кам'янецького земського суду (Ф. 37). Перша з книг, що дійшли до нашого часу, починається від 1521 р., а загалом у цьому фонді налічується 50 книг за 1521–1790 рр.[1] За своєю інформативністю вони значно поступаються зібранням варшавського архіву давніх актів, проте все ж містять досить цінні записи (обляти) як королівських, так і, насамперед, старостинських документів XV ст. на заставу королівщин[2]. Щодо поточних подій XVI ст., то вони стають безперечно важливим свідченням діяльності земського суду на території Подільського воєводства у той час. Для нашого дослідження хронологічно важливі книги №№ 1–2, 4–5, 7–8, які охоплюють період від 1521 до середини 70-х років XVI ст.

Важливим джерелом для з'ясування власницької належності того чи того поземельного об'єкта на території Подільського воєводства, клієнтарних кіл найвищих подільських урядників у XV ст., зокрема панів з Бучача, є найстаріші актові книги галицького, львівського, перемишльського ґродських судів, котрі зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові. Роботу з ними полегшує те, що наприкінці XIX – на початку XX ст. вони були видані у XII–XIX томах джерельної серії «Akta grodzkie i ziemskie»[3]. Зокрема, саме тут ми знаходимо свідчення про розміри маєтку панів Кірдеїв та Бучацьких у Подільському воєводстві, коли представники цих впливових родин проводили поділи маєтків[4].

У пригоді стала також колекція пергаментних документів того ж таки архіву. 1972 р. був опублікований каталог пергаментних документів, який дав змогу ввести до наукового обігу чимало цікавих і важливих докумен-

[1] Центральний державний історичний архів України у м. Києві (Далі. – ЦДІАК України). – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 1–50.

[2] ЦДІАК України. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 112 зв., 113 зв., 114–114 зв., 115.

[3] Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie (Далі. – AGZ). – Lwów, 1887. – T. XII. Najdawniejsze zapiski sądów halickich 1435–1475. – XIV+552 s.; Ibidem. – Lwów, 1888. – T. XIII. Najdawniejsze zapiski sądów przemyskich i przeworskiego 1436–1468. – XIV+730; Ibidem. – Lwów, 1889. – T. XIV. Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456. – XVII+636 s.; Ibidem. – Lwów, 1891. – T. XV. Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich od r. 1457 do 1500. – XIII+720; Ibidem. – Lwów, 1894. – T. XVI. Najdawniejsze zapiski sądów sanockich 1463–1552. – XVIII+561 s.; Ibidem. – Lwów, 1901. – T. XVII. Najdawniejsze zapiski Sądów grodzkich przemyskich i lwowskich 1469–1506. – LVIII+660 s.; Ibidem. – Lwów, 1903. – T. XVIII. Najdawniejsze zapiski Sądu ziemskiego przemyskiego 1469–1506. – XLIII+702 s.; Ibidem. – Lwów, 1906. – T. XIX. Najdawniejsze zapiski Sądu ziemskiego przeworskiego 1458–1506. – XXXIV+856 s.

[4] Ibidem. – T. XII. – № 2538, 3428.

тів, але в ньому, на догоду тогочасній ідеології, було «зукраїнізовано» всі особові імена. Другою вадою цього видання є відсутність у дуже докладних реґестах переліку свідків, видачі документів, які часом можуть дати багато цікавої і важливої інформації про урядницьку номенклатуру окремої території і клієнтарні стосунки отримувача або документодавця. І насамкінець прикрим є той факт, що після публікації цього каталогу вкотре було порушено нумерацію документів, зокрема у фонді Лянцкоронських, що значно утруднює роботу дослідників.

Урешті, трапляються й досить несподівані місця зберігання надавчих документів, дотичних до роздачі земельної власності на території Поділля. Так, оригінал одного з таких документів – для Варцислава Вишковича – знаходиться у міській бібліотеці Бидгощі (Польща)[1], а копія привілею, зроблена у XVI ст., на заставу Бакоти з навколишніми селами для Кристина Щуковського – у приватній колекції Томаша Нєводнічанського у м. Бітбурґ (Німеччина)[2] та ін.

Перші публікації королівських і великокнязівських документів, що стосуються Західного Поділля та Подільського воєводства, почали з'являтися в середині XIX ст. Піонерами у цьому стали Олександр Пшездецький та Міхал Ґрабовський, які 1843 р. у Вільно видали перший том «Źrodeł do dziejow polskich», де з-поміж масиву документів з приватних колекцій було вміщено три подільські привілеї Владислава II Яґайла[3].

Започатковані тоді джерельні серії Петербурзької археографічної комісії «Акты, относящиеся к истории Западной России»[4], «Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России»[5] публікували документи великого князя Вітовта. 1867 р. у Львові, у збірнику «Памятники дипломатического

[1] Bydgoszcz. Biblioteka Mejska i Wojewódzka. – Zbiory Specjalne. – Sygn. 1219 III «Autografy królewskie». – № 3. Цей документ походить з колекції Казімєжа Керського. Див. також: Katalog dokumentów i listów królewskich ze zbioru Kazimierza Kierskiego / Opr. J. Eis. – Bydgoszcz, 2005. – 208 s.

[2] Фотокопія цього та інших документів зберігається у Зібранні допоміжних дисциплін Інституту історії Варшавського університету. Каталог колекції було опубліковано у 2004 р.: Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu / Opr. J. Tomaszewicz, M. Zdanek. – Kraków, 2004. – XXII+290 s.

[3] Źródła do dziejów polskich wydane przez M. Grabowskiego i A. Przezdzieckiego. – T. I. – Wilno, 1843. – S. 153–154, 157–158, 159–161.

[4] Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией (Далі. – Акты ЗР). – СПб., 1846: Типография 2-го отделения Собственного его императорского величества канцелярии. – Т. 1 (1430–1506). – № 22. – С. 32.

[5] Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией (Далі. – Акты ЮЗР). – СПб., 1863. – Т. 1. (1361–1598). – № 17. – С. 10.

и судебно-делового языка русского», підготовленому Яковом Головацьким, було вміщено вже відомі раніше привілеї Вітовта[1]. На позір справа виглядала так, що публікатори джерел «змагалися» один з одним у кількості публікацій тих самих документів, не переймаючись збиранням, упорядкуванням та публікацією повного корпусу джерел.

Починаючи від 70-х років XIX ст., значну кількість надавчих привілеїв було видано у першій (дипломатичній) частині «Aktów grodzkich i ziemskich»[2]. Один з головних видавців цієї серії Антоній Прохаска чимало уваги приділяв вивченню й публікації джерел, що постали в канцелярії великого князя Вітовта або відклалися у Литовській Метриці. Результатом цих зацікавлень історика стало видання 1882 р. збірника «Codex epistolaris Vitoldi»[3] та 1890 р. – збірника «Materiały archiwalne», що являв собою добірку документів з Литовської Метрики[4].

Проте жодна джерельна серія з-поміж тих, що видавалася в середині XIX – на початку XX ст., не приділила стільки уваги публікації джерел до історії пізньосередньовічного Поділля, як київський «Архив Юго-Западной России». Це пов'язано передусім з видавничою діяльністю Михайла Грушевського, який, працюючи над дослідженням історії Барського староства, підготував і опублікував чималу кількість документів з архівосховищ Києва, Варшави й Москви, котрі не лише склали джерельну основу його роботи, а загалом стали підґрунтям до вивчення історії Західного Поділля в другій половині XIV–XVIII ст. й сьогодні[5].

Нагромадивши великий обсяг джерельного матеріалу, Грушевський продовжив видання пізньосередньовічних документів у редагованих ним «Записках Наукового товариства імені Шевченка» у Львові. Саме тут

[1] Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского в древнем Галицко-Володимирском княжестве и в смежных русских областях в XIV и XV столетиях (Далі. – Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского) / Изд. Я. Головацкий. – Львов, 1867. – № XVII. – С. 17–18, № XXXVIII. – С. 42.

[2] AGZ. – T. V. – Lwów, 1875. – VI+293 s.; Ibidem. T. VI. – Lwów, 1876. – VI+302 s.

[3] Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430 (Далі. – CEV) / Collectus opera A. Prochaska. – Cracoviae, 1882. – CXVI+1114.

[4] Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku (Далі. – Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej) / Wyd. Dr. A. Prochaska. – Lwów, 1890. – VIII+212 s.

[5] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. / Изд. М. Грушевский. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1893. – 2+II+126+374 с.; АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. II. Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. / Изд. М. Грушевский. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – 268+498 с.

1905 р. побачила світ перша серія «Матеріалів до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України», де було обліковано низку документів, які територіально не стосувалися Барського староства[1].

З-поміж аматорських робіт, що почасти містили документи, безумовно найкращою є праця Владислава Побуґа-Ґурського «Powiat Mohylowski»[2]. І хоча вона зазнала гострої критики М. Грушевського, певною мірою слушної з огляду на рівень поданих у збірнику джерел, її цінність полягає в описі всіх відомих привілеїв для конкретного населеного пункту. Саме за такою, доволі архаїчною, але традиційною від XVI ст. схемою організовано виклад Побуґа-Ґурського, котрий мав у власному архіві низку реєстрів документів для окремих сіл (найстаріший з них він опублікував у «Подольских епархиальных ведомостях»[3]).

Серед принагідних публікацій згадаємо видання Владисловом Семковичем п'яти документів Вітовта, три з-поміж яких стосувалися території Західного Поділля[4], зокрема – один із небагатьох латиномовних привілеїв (повний за структурою), що постали в канцелярії Вітовта, – надання Григорію, званому Шипом з Давидівців[5].

Українська історіографія другої половини XX ст. назагал не приділяла уваги публікації середньовічних та ранньомодерних джерел. Показовим є той факт, що історичні документи, серед яких було чимало привілеїв надавчого характеру, видавалися тільки лінгвістами у серії «Пам'ятки української мови». Візьмемо для прикладу лише два відомі від середини XIX ст. документи Вітовта, видані для Єська Нешевича[6]

---

[1] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1905. – Т. LXIII. – С. 1–94. Перевидання двох серій джерел див.: Його ж. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530), Серія друга (ч. 81–132) (1531–1574) // Грушевський М. Твори: У 50 томах / Т. 7. Серія. Історичні студії та розвідки (1900–1906). – Львів, 2005. С. 140–299.

[2] Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów (Далі. – Pobóg-Górski W. Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej) / Zebrał i opr. W. Pobóg-Górski. – Kraków, 1902. – 346 s.

[3] Подольские епархиальные ведомости. – 1887. – № 46. – С. 1073–1078.

[4] Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych (Далі. – Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda) // Ateneum Wileński. – 1930. – R. VII. – Z. 3–4. – S. 845–857.

[5] Ibidem. – № 2. – S. 852–854.

[6] Акты ЮЗР. – Т. 1. – № 17. – С. 10; Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского. – № XXXVIII. – С. 43; Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1. XIV в. і перша половина XV в. – № 59. – С. 108–109; Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda. – S. 855. (Документ для Єська Нешевича).

та Бедриха[1]. Починаючи від видань Петербурзької археографічної комісії, фактично жодне джерелознавче видання кириличних документів не обходилося без перевидання цих двох документів, але історичний коментар до цих публікацій був доволі слабким.

Натомість у Польщі на початку 60-х років XX ст. Станіслав Курась ініціював проект із виявлення та видання всіх середньовічних королівських документів – від найбільш ранніх до середини XV ст. Передбачалося у двох-трьох томах опублікувати всі доти невідомі королівські дипломи, а також републікувати ті, що були видані з помилками у другій половині XIX – першій половині XX ст. Але результати пошуків перевершили початковий задум, і серія під назвою «Zbior dokumentow małopolskich» розтяглася на вісім томів. Для історії руських земель Корони Польської найбільш інформативними є томи VI–VIII, підготовлені Станіславом Курасєм у співавторстві з Іреною Сулковською-Курась, що охоплюють періоди панування Владислава II Яґайла та Владислава III[2]. Якісне археографічне опрацювання документів, що супроводжується докладним коментарем, а також їхня кількість роблять це видання неоціненним для дослідження історії Західного Поділля другої половини XIV – першої половини XV ст.

На завершення огляду опублікованих джерел відзначимо збірник привілеїв Вітовта, підготовлений Єжи Охманським 1986 р. Цінність цього видання насамперед полягає у виокремленні надавчих привілеїв з масиву документів великокнязівської канцелярії[3]. Серед публікацій останнього десятиліття, дотичних до нашої теми, слід також згадати видання руських документів з канцелярії Владислава II Яґайла, підготовлене Олегом Купчинським[4]. Наостанок варто нагади про новаторське джерелознавче дослі-

[1] Акты ЗР. – Т. I. – № 22. – С. 32; Памятники дипломатического и судебно-делового языка русского. – № XVII. – С. 17–18; Розов В. Українські грамоти. – № 61. – С. 111–113; Українські грамоти XV ст. (Українські грамоти XV ст.) / Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1965. – № 9. – С. 36; Грамоти XIV ст. (Далі. – Грамоти XIV ст.) / Упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-покажчики М. Пещак. – К.: Наукова думка, 1974. – № 57. – С. 110–111. (Документ для Бедриха)

[2] Zbiór dokumentów małopolskich (Далі. – ZDM) / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. VI. Dokumenty z lat 1386–1417. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974. – XXXIV+496 s.; ZDM. – Cz. VII. Dokumenty z lat 1418–1434. – Wrocław, 1975. – XXXI+438 s.; ZDM. – Cz. VIII. Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442. – Wrocław, 1975. – XL+400 s.

[3] Vitoldiana. Codex privelegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430 (Далі. – Vitoldiana) / Wyd. J. Ochmański. – Warszawa–Poznań, 1986. – 208 s.

[4] Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV – першої половини XV ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIII. – № 8. – С. 349–350.

дження Януша Куртики під назвою «Подільський реперторіум», у якому зібрано й проаналізовано документи, дотичні до історії Поділля до 1430 р.[1]

* * *

Отже, і в українській, і в зарубіжній історіографіях не робилося спроб комплексного опрацювання подільської тематики. У більшості досліджень, присвячених Західному Поділлю, питання генези, структури та плинності подільської шляхетської корпорації перебували на марґінесі дослідницького інтересу. Отже, це потребувало як перегляду, так і додаткового опрацювання джерельної бази з урахуванням досягнень історичної науки другої половини XX ст.

[1] Про це див. вище.

РОЗДІЛ II

ПОДІЛЛЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст. БРАТИ КОРІАТОВИЧІ ТА СПИТКО З МЕЛЬШТИНА

1. Спільне правління братів Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): структура оточення

Майже півстолітнє правління внуків Ґедиміна, синів Коріата у Південно-Східній частині Європи, залишило настільки помітний слід у джерелах, що й до сьогодні є предметом наукових досліджень. Навіть коли йдеться вже про давно відкриті й опрацьовані джерела. Та й тут не все так однозначно. Коли історики втрачали надію на виявлення нових джерел щодо цієї території, ці джерела з'являлися у їхньому розпорядженні, і це давало можливість як спростовувати, так і підтверджувати старі теорії та припущення.

Розглянемо кілька основних питань, навколо яких і дотепер тривають дискусії. Насамперед це початок правління братів Коріатовичів на Поділлі. Одні дослідники пов'язували й пов'язують його з виправою Ольґерда на татар і знану битву під Синіми Водами. І тут уже йдеться не так про місце цієї битви, як про її датування, яке коливається від початку 50-х років XIV ст., через 1362 р. і до 1397–1398 рр. Останніми, хто писав про ці події, були Фелікс Шабульдо[1] та Януш Куртика[2].

[1] Шабульдо Ф. Литовська «Задніпрянщина»: незнаний аспект синьоводської проблеми // Шабульдо Ф. Синьоводська проблема: Можливий спосіб її розв'язання. – К., 1998. – С. 5–50; Його ж. Кондомінімум в українських землях XIV століття // ЗНТШ. – Львів, 2006. – Т. CCLI. Праці Історично-філософської секції. – С. 7–22. У працях цього дослідника докладно представлено історіографію питання.

[2] Kurtyka J. Podole pomędzy Polsą i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 9–59.

Якщо Куртика датує прихід Коріатовичів на Поділля приблизно 1349 роком, то в останніх своїх роботах Шабульдо цікавить не стільки рік появи нових володарів Поділля (за його версією – 1362 р., тобто традиційне датування виправи Ольґерда), як власне статус території, за яку точилася боротьба. Йдеться про так званий кондомініум, тобто спільне татарсько-литовське або татарсько-польське володіння територією, що являло собою компроміс між сторонами. Імовірно, татари, котрі вважали цю територію своєю, вже не могли повністю контролювати такі величезні обшири, а нові володарі, Коріатовичі, не мали у своєму розпорядженні достатньо ресурсів для повного контролю над Великим Поділлям[1].

Не підважуючи твердження обох дослідників, варто пригадати факт другої виправи Казимира III на руські землі 1349 р. з метою остаточного врегулювання своїх претензій на цю територію, та угоду від 1350 р. з Людовиком Угорським про успадкування Корони Польської після смерті Казимира в разі відсутності у того нащадків. Усе це досить добре узгоджується з подальшими васальними стосунками Коріатовичів як із Казимиром щонайменше від 1366 р., так і з Людовиком, починаючи від 1377 р. Потреба у протекції для братів була очевидна. Віддаленість Поділля від Литви не давала змоги сподіватися на допомогу від великого князя або сусідніх удільних князівств, що перебували під владою Ґедиміновичів. Великі території та співіснування з таким сусідом, як татари, підштовхували їх до такого вибору. Принаймні Казимирові йшлося про підпорядкування своїй владі східної території Галицько-Волинського князівства, а для самих Коріатовичів протекція сильного володаря була запорукою утвердження себе в цій частині Європи як удільних володарів.

На початку 70-х років XIV ст., остаточно утвердившись у статусі володарів Поділля, Коріатовичі прагнули забезпечити тут стабільність своєї влади. Ми маємо справу з кількома напрямами їхньої діяльності (виходячи з наявних у нашому розпорядженні джерел).

Якщо вести мову про внутрішню політику, то одним з найважливіших актів було надання місту Кам'янцю самоврядування 1374 р. Водночас князі попіклувалися про заснування у Кам'янці католицької єпархії у 70-х роках XIV ст. А також ереґували і надали бл. 1370 р., а у 1375 р. – підтвердили домініканському монастиреві у Смотричі права на земельні володіння. Маємо кілька їхніх надань для місцевого панства, як-от:

[1] Під Великим Поділлям розуміється територія, яка обмежується на південному заході і півдні – р. Дністер та узбереженням Чорного моря, на сході – р. Дніпро, на півночі – межиріччям басейнів р. Південний Буг та р. Прип'ять, а на заході – р. Стрипа.

надання для Немирі на Бакоту з селами у 1388 р., Гринькові – на Сокілець із селами у 1391 р. та Бедрихові – на села у Скальському повіті 1392 р., про що йтиметься далі.

На зовнішньому напрямі поруч із татарським на чільне місце виходить молдавський. Невдала спроба Юрія Коріатовича 1374 р. посісти престол володаря закінчилася його отруєнням[1]. Як припускає Ян Тенґовський, одруження майбутнього господаря Петра з Анастазією, донькою Коріата і сестрою подільських володарів, могло відбутися бл. 1370 р. А оскільки Петро став володарем після отруєння Юрія, то увага до справ у сусідній Молдавії уже не видається такою дивною, а стає одним із важливих напрямів діяльності князів[2]. Також варто пригадати привілеї князів Коріатовичів – Олександра 1375 р. і Федора у 1385 р. – для краківських купців на ведення торгівлі на підвладній їм території (тобто на Поділлі), котрі прагнули у такий спосіб забезпечити собі стабільність і прогнозованість східної торгівлі.

Одним із головних документів, який вийшов з канцелярії князів Коріатовичів, був акт надання самоврядування, чи то маґдебурзького права, місту Кам'янцю 1374 р. Щодо цього документа історики ламають списи, починаючи від середини XIX ст. Але насамперед ідеться про перший на українських землях акт надання самоврядування місту верховним володарем незахідної традиції, до того ж не зовсім за класичними взірцями. Усі відомі списки цього привілею вказують на те, що писаний він був руською канцелярською мовою. Ні Олександр, ані Юрій Коріатовичі у своєму привілеї не дотримуються тих засад, на яких цей тип самоврядування поширювався на цих теренах раніше (приклад Львова, на який, імовірно, вони могли взоруватися). Але чи про це їм ішлося у момент надання? Те, що текст документа не містить згадки про міську раду, а лише визначає межі міської юрисдикції, при цьому міщанам надається 200 ланів[3], що було удвічі більшим, ніж у при-

[1] Докладніше про молдавський період діяльності Юрія Коріатовича див.: Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań, 1996. – S. 42–50. Не виключено, що тут втрутилися певні родинні справи, адже дружиною молдавського господаря Петра (1375 ? – 1391) була Аннастазія, донька Коріата, сестра володарів Поділля. Докладніше про генеалогічні зв'язки молдавських господарів з Ґедиміновичами див.: Tęgowski J. Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku // Geneałogia. – Poznań–Wrocław, 1993. – T. 3. – S. 45–66; Ejusdem. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów // Biblioteka Genealogiczna. – Poznań–Wrocław, 1999. – T. 2. – S. 188–189.

[2] Ibidem. – S. 189.

[3] Останнім, хто розглянув цей документ, був Януш Куртика. На його думку, цей документ слід датувати 7 лютого 1374 р. Див.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 9 a, 9b. – S. 147–149. Тут його критичні зауваження і література питання.

вілеї Казимира III для Львова[1], залишає дослідникам початків історії міста широке поле для дослідження.

Варто наголосити, що надання міського права Кам'янцю майже збігалося у часі з наданням такого права Галичу (19 листопада 1374 р.) з рук Владислава, князя Опольського[2]. Та й не слід забувати, що ті ж таки Львів та Сянок отримали повторні привілеї на міське право у 1356 та 1366 рр.[3] Перемишль повторно одержав його аж у 1389 р.[4] Іншим прикладом слугує Коломия. Місто у 1395 р. отримало герб (укороновану голову орла) і право проведення щотижневих торгів[5]. Свідченням наявності у місті самоврядування, ще й межованого за етнічно-релігійною ознакою, є згадка про Воронка, руського війта у Коломиї[6].

Проблема полягає в тому, що ми не можемо дати відповідь на запитання (традиційно через брак джерел): яке право надавали містові князі Коріатовичі? Для кого (для всього міста чи для окремої громади) вони виставляли привілей у 1374 р.? І хто реально ним користувався? Не кажучи вже про те, що спонукало їх виставити цей привілей. Не вдаючись до подальшого розгляду цього питання, наведу лише один факт. Протягом XV ст. кам'янецькі міщани, які вирішили перейти під міську юрисдикцію Львова, були винятково нащадками вихідців або вихідцями з німецьких земель[7]. Це стосується

[1] Про земельні володіння Львова і їх розміри див.: Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 51–53.

[2] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 202.

[3] AGZ. – Lwów, 1872. – T. III. – №V. – S. 13–18, № XV. – S. 34–36. Про це див. також. Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. – С. 50–51. Тут подані різні погляди на урбаністичні процеси для міста та зазначена основна література проблеми.

[4] AGZ. – Lwów, 1875. – T. V. – № XIX. – S. 23–25. Про німецьке право на теренах перемишльської землі див.: Dybek E. Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434. – Lublin, 2004. – 244 s.

[5] AGZ. – T. III. – №LIX. – S. 110–111.

[6] Розов В. Українські грамоти. – № 31. – С. 57.

[7] Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwówie 1388–1783 / Wydał Andrzej Janeczek. – Poznań–Warszawa, 2005. – T. I: 1407 – *Iokusch Melczer de Kamencz* (№ 38. – S. 5); 1409 – *Nicolaus de Kamencz* (№ 81. – S. 7); 1413 – *Paulus Bernhard* (№ 197. – S. 13); 1414 – *Maternus Lamberg* (№ 221. – S. 15); 1415 – *Michael Korznar de Camnicz* (№ 239. – S. 17); 1418 – *Niclos Lawbner* (№ 325. – S. 21); 1462 – *Stanislaus sartor* (№ 593. – S. 31); 1466 – *Iacobus Byero* (№ 682. – S. 33); 1470 – *Iurek Russek pellifex* (№ 803. – S. 37); 1470 – *Hannes Schultis sutor* (№ 811. – S. 37); 1474 – *Bernhardus de Camenecz* (№ 915. – S. 40); 1745 – *Bernhardus de Camenecz* (№ 925. – S. 41); 1480 – *Stanislaus Smalczowany alias Focks* (№ 1020. – S. 44); 1482 – *Adam Altgrosch garber off den briff von Kamencz* (№ 1066. – S. 46); 1482 – *Hannes Bergesteter* (№ 1069. – S. 46); 1482 – *Paul Renner* (№ 1082. – S. 47); 1484 – *Nicolaus gladiator de Camyenecz* (№ 1110. – S. 48); 1484 – *Thomas Kyszler faber* (№ 1115. – S. 48). Про процедуру та умови прийняття до львівського міського

не тільки Кам'янця. Наприклад, у Львові у 1382–1387 рр. у міській раді серед лавників згадано Фрича зі Смотрича[1].

Розглядаючи документи, які постали протягом тривалого діархічного правління князів, спробуємо окреслити структуру князівського оточення у зазначений період[2]. На верхньому щаблі цієї соціальної драбини бачимо князів. Насамперед ідеться про братів Коріатовичів – Юрія, Олександра, Костянтина, Бориса, Федора, Василя (Семена Юрійовича, як імовірного сина Юрія Коріатовича, лише раз зазначено серед свідків документа, виставленого старшим поколінням). У документах вони виступають або парою, або поодинці. Загалом, такий спосіб правління не є чимось надзвичайним для того часу. Варто хоча б згадати правління галицько-волинських князів Андрія і Льва Юрійовичів. Свідченням цього є документ від 9 серпня 1316 р., яким вони підтверджують і засвідчують добросусідські стосунки з Орденом. Титулатура князів у цьому латиномовному документі виглядає так: *Andreas et Leo, Dei gratia duces totius Terrae Russiae, Galiciae et Lademiriae* (Андрій і Лев, Божою милістю князі усієї землі Руської, Галицької та Володимирської)[3].

Певну складність з перекладом позначення самих себе у власних документах вносить лист Костянтина і Бориса Коріатовичів до папи Урбана VI з проханням про заснування єпископства на підвладних їм землях. Тут не так важливий текст документа, як титулатура князів – *nobilium virorum*

громадянства див. також: Заяць О. Умови та процес надання львівського міського громадянства у XV–XVIII століттях // ЗНТШ. – Львів, 2008. – Т. CCLVI. – С. 113–141.

Ще у 1540 р. король Сиґізмунд I надав кам'янецькому міщанинові Іоану Цервусу (*Ioanne Cervus*) та його синові Симону (*Simonis*) війтівство у м. Бар: АЮЗР. – Ч. VIII. – Ч. I. – № LVII. – С. 89–92. Останній зазначений війтом у Барі вже в 1543 р.: Там само. – № LXIV. – С. 111. Цей факт свідчить про присутність нащадків вихідців з німецьких земель на цій території принаймні від середини XIV ст. Цей же Іоан Цервус з 6 вершниками посвідчений у роті барського старости Войцеха Стажеховського у 1540 р.: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 39. – K. 13 v: *Joannes Czerwus eq. 6.* 1541 р. Симон Цервус з 4 вершниками у роті барського старости: Ibidem. – Syng. 41. – K. 31 v: *Simon Czerwus eq. 4*, а в 1543 р. у роті наступного старости у Барі Бернарда Претвича він посвідчений з 7 вершниками: Ibidem. – Sygn. 44. – K. 22 v: *Simon Czerws eq. 7.*

[1] На це звернув увагу у своєму дослідженні Владислав Абрагам див.: Abraham W. Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim // Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwówskiego przez króla Jana Kazimierza. – Lwów, 1912. – T. I. – S. 10. Згадки про Фрича зі Смотрича див.: Najstarsza księga miejska 1382–1389 / Wydał Aleksandr Czołowski // Pomniki dziejowe Lwówa z archiwum miasta. – T. I. – Lwów, 1892. – № 1, 85, 142, 233, 350 a, 453.

[2] Остання узагальнююча публікація про документи князів Коріатовичів: Tęgowski J. Dokumenty Koriatowiczów władców Podola w XIV wieku. Tendencje kulturowe Podola za Koriatowiczów // Tekst źródła. Krytyka. Interpretacja / Pod red. B. Trelińskiej. – Warszawa, 2005. – S. 227–237.

[3] Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – № 4. – С. 145–152.

C[onstantinus] et B[oris] ducum Podolie (шляхетних володарів[1] (достойних мужів) Костянтина і Бориса, князів Поділля)[2]. Але варто зауважити, що йдеться про звертання до Святого престолу, і тут могла бути зовсім інша традиція формуляра[3].

Далі поруч бачимо князя, можливо, залежного або близького співпрацівника – Василя Винницького. На думку Яна Тенговського, згадуваний Василь Винницький або Божський, є протопластом цілої низки князівських родин на українських землях, а саме: Збаразьких, Порицьких, Вишневецьких та Воронецьких[4]. Цій проблемі дослідник присвятив кілька окремих праць, де обґрунтував думку, що згадуваний Василь Винницький, найімовірніше, може бути батьком Федька Несвізького[5]. Цю ж думку підтримує у своїй останній публікації і Януш Куртика[6]. Від себе зазначу, що аналіз документів, пов'язаних із князем Василем і Федьком Несвизькими, а також історичних подій від кінця XIV до кінця 30-х років XV ст. провокує до висування робочої гіпотези про локалізацію міста Божський на місці сучасного м. Летичів[7].

Наступний щабель посідають пани. Панами в документах князів Коріатовичів означено вісім осіб; ними були: пан Гринько, власник Сокільця, пан Немиря, власник Бакоти, пан Рогозка, власник Язлівця, пан Бедришко, пан

---

[1] Латиною *viror, viroris* – має кілька значень, зокрема *зелений колір, зелень,* але й також *сила* і *міць*. Буквальний переклад цього словосполучення означає *найдостойніші серед шляхетних.* Тому в цьому випадку варто вжити слово *володарі*, адже йдеться про князів, які у листі до Святого престолу змушені були не зазначати свою князівську гідність. Залишається також питання про їхню конфесіалізацію, адже вони на той час були вже охрещеними.

[2] Abraham W. Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim. – S. 12.

[3] Прикладом використання такого звернення є лист папи Іоана XXII (у заголовку документа зазначено Іннокентій) до князів Андрія та Льва Юрійовичів, написаний 3 лютого 1317 р. в Авіньйоні: «*Nobilibus viris..., ducibue Ruthenorum...*»: Куник А. А. Объяснительное введение к грамотам и летописным сказаниям, касающимся истории Червоной Руси в XIV в., с приложением подлинных текстов // Болеслав-Юрий II князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований, сообщенных О. Гонсиоровским, А. А. Куником, А. С. Лаппо-Данилевским, И. А. Линниченком, С. Л. Пташицким и И. Режабком. – СПб., 1907. – № 2. – С. 150. А також звільнення від присяги, яке дав папа Євгеній IV 1 січня 1432 р. для литовських князів і панів, котрі обрали Свидриґайла великим князем литовським: «*...nobiles viri, principes et barones provincie Lithwanie...*»: Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Opr. Z. L. Radzimiński i in. – Lwów, 1887. – T. I. – № XXXII. – S. 31.

[4] Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku // Teki krakowskie. – T. V. – Kraków, 1997. – S. 171. – Przyp. 125.

[5] Tęgowski J. Pochodzenie kniaziów Iwana i Fiodora Nieświckich // Genealogia. – 1996. – T. 7. – S. 125–125; Tęgowski J. Jeszcze o pochodzeniu kniazia Fiodora Nieświckiego // Genealogia. – 1996. – T. 8. – S. 87–90.

[6] Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437. – S. 691.

[7] Висвітлення цієї проблеми потребує окремого дослідження.

Вишко Толстий, пан Прокіп, пан Павел Слупич, пан Михайло Процевич. Із цієї групи панів маємо і князівських урядників – Гринька, який був червоногродським і подільським старостою, Рогозку – старосту в Смотричі та Язлівці (див. біограми).

Решта свідків, які згадуються в документах, належать до нижчої групи – зем'ян та бояр або князівських слуг та двірських[1]. Певну ієрархію цієї нижчої групи можемо побачити в привілеї Юрія та Олександра Коріатовичів для міста Кам'янця у 1374 р.: *...Który Bojarzyn, albo sługa Kniazyi albo Ziemianin...* або *...Który Bojarzyn, albo Służebnik Kniazi, albo Ziemianin...* (...котрий боярин або слуга князя або зем'янин...). Далі у тексті цього документа бачимо такий перелік: *... Jesli będzie Kniasz, Ziemianin albo Dworzanin...* (якщо князь, зем'янин або двірський)[2].

На превеликий жаль, лише назначна кількість із цих осіб згадується у джерелах бодай ще один раз. Зазвичай це єдині згадки про цих осіб у джерелах. Із зрозумілих причин особи, знання про яких обмежуються лише їхніми іменами, залишаються неідентифікованими. Загалом проблема їх ідентифікації спричинена не так слабкою джерельною базою, як передусім різночитанням тих самих осіб у документах руської чи латинської традицій. Зокрема, останні, що дійшли до нас у пізніших копіях (а це копії другої половини XVIII ст.), ставлять перед дослідниками складні завдання з ідентифікацією цих осіб.

Якщо подивитися на сусідню територію, то, вилучивши з ієрархічної драбини князів (бо йдеться про руський домен короля[3]), ми бачимо ті самі

[1] Використаю термін *двірський* на означення дрібної служилої шляхти на противагу терміну *дворянин*, що в нашій історіографічній ситуації заважатиме сприйняттю цього прошарку шляхти і вноситиме плутанину через ототожнення з дворянством, тобто у нашому розумінні шляхтою. Див. також: Словник Бориса Грінченка. Словарь української мови / Упор. Б. Грінченко. – Т. I (А–Ж). – К., 1907. – С. 362. Таким чином продовжую традицію вживання саме форми *двірський*, використаної Леонідом Махновцем у перекладі Галицько-Волинського літопису на означення боярського оточення князів; для прикладу див.: Літопис руський за Іпатським списком / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – К., 1989. – С. 384. (А звідти, зібравши рать, послали вони обоє [Данило й Василько], на нього [двірського] Андрія, [боярина] Вячеслава [Товстого], [воєводу] Гаврила [Душиловича], [сідельничого] Івана [Михалковича].)

[2] ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Оп. 1. – Спр. 2250/III. – С. 2 і 3 (тут з двох версій цього документа), а також С. 3 для другого прикладу. Тут мусимо зауважити, що усі копії цього документа дійшли до нашого часу в сильно сполонізованому вигляді. Навіть найближча до оригіналу копія, що походить з так званої Литовської Метрики, котра зберігається в Головному архіві давніх актів у Варшаві і з якої публікацію цього документа робив М. Грушевський, теж є дуже віддаленою від руського зразка, що вийшов з канцелярії князів Коріатовичів. Див.: Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (Ч. 1–80) (1361–1530). – № II. – С. 144–145.

[3] Під *Руським доменом короля* розуміється частина території колишнього Галицько-Волинського князівства і Руського королівства (князівства), яка пізніше стала основою Руського воє-

категорії майбутньої шляхти. У вже згадуваному документі Владислава II Яґайла від 16 жовтня 1395 р., виставленому в Галичі, яким король надає місту Коломиї право щотижневого торгу і міський герб, трапляється перелік тогочасної шляхетської номенклатури: ...*Quocirca vobis omnibus et singulis Capitaneus, Baronibus, Nobilibus, Tenutarys, Woiewodis ceterisque terre nostre Russie*[1] (...Тому всім вам і кожному зокрема, старостам, панам, шляхтичам, зем'янам, воєводам та іншим усієї нашої Руської землі...). Отже, бачимо старост (намісників), панів, бояр або зем'ян, державців та воєвод. Ще одним документом, де простежується структура шляхетського соціуму не тільки Корони Польської, а й Великого князівства Литовського, є відомий акт адаптації литовських шляхетських родів до гербових братств коронної шляхти. З боку Корони ми бачимо: *Proinde nos praelati, barones, nobiles et proceres regni Poloniae...* (Тож ми прелати, пани, шляхта й васали Королівства Польського...) та ...*nobilibus boyaris terrarum Lithuaniae...* (...шляхті, боярам Литовських земель...) або ... *baronum et nobilium terrarum Lithwaniae...*[2] (...панам та шляхті Литовських земель...). Наочним прикладом міг би слугувати начебто білінгвічний документ від 19 жовтня 1404 р. про суперечку між королем Владиславом II Яґайлом та Ядвіґою і Ельжбетою Пілецькими

водства. Цей термін є коректним з погляду історичної відповідності тим процесам, що відбувалися на цій території. Адже використання терміна *Галичина* є неприйнятним з точки зору його пізньомодерного походження, а термін *Червона Русь* (Ruś Czerwona), притаманний польській історіографії, не має жодного підкріплення у тогочасних джерелах. Достатньо подивитися титулатуру володарів цієї території з середини XIV ст., де вони себе називають володарями і господарями Руської землі. Їхні намісники, починаючи від 50-х років XIV ст., означуються як старости Руської землі (див. приклади у тексті). Використання цього терміна є слушним для території майбутнього Руського воєводства від середини XIV до 1434 р. Що стосується Поділля, то тут треба зважати на статус і підпорядкування як цілої, так і окремих частин цієї території після 1394 р. Мається на увазі частина Західного Поділля у 1395–1399 рр. як територія, передана на княжому праві Спиткові з Мельштина. Подільське князювання Свидриґайла тривало у 1400–1401 рр., Яґайлова зверхність над цілим Поділлям у 1402–1411 рр., дожиттєве подільське володарювання Вітовта у 1411–1430 рр. Останній відтинок часу – після смерті Вітовта, коли Поділля стає ареною боротьби між Владиславом II Яґайлом та Свидриґайлом, що завершується укладанням перемир'я у 1432 р. і поділом Поділля на Східне та Західне. Західна частина від 1434 р. стає Подільським воєводством у складі Корони Польської.

[1] AGZ. – T. III. – № LIX. – S. 111.

[2] Akta unji Polski z Litwą. 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Kraków, 1932. – № 49. – S. 53, 54. Виставлений у Городлі 2 жовтня 1413 р. документ, яким окреслювався характер об'єднання Великого князівства Литовського з Короною Польською і який надавав шерег привілеїв литовській шляхті, але тій, яка буде використовувати герби, надані їм коронною шляхтою, ілюструє нам такі категорії шляхти: ...*baronum, nobilium, procerum et boyarorum eiusdem terrae Lyttwaniae...*; ці ж категорії у польськомовному перекладі цього привілею, зробленому в 1499 р., ці ж групи осіб зазначені як ... *panów, slachty, przełożonyh i bojarów wolą tejże ziemie litewskiej....* Ibidem. – № 51. – S. 53.

щодо м. Тичин і Заліської волості, адже маємо два документи, скріплені пергаментним шнурком, один з яких писаний руською, а другий латинською мовами. Але, на превеликий жаль, у руському варіанті немає означень категорій свідків, малопольського панства та руського зем'янства. Натомість лантиномовна версія документа використовує знані нам означення: шляхта та зем'яни Руської землі (*nobiles et terrigene terre Russie*)[1].

Приклади з документів, писаних руською мовою, на означення шляхти залежно від персонального складу: ... *а при том были бояре земяне* (1378); ... *иных добрыхъ людии землянъ много было* (1391); ... *иных при томь веле добрыхъ велебныхъ шляхетных было* (1414); ...*А на то были сведце, добрии панове*... (1421)[2].

Отже, строката структура привілейованого прошарку на руських землях у XIV ст. сприймалася як певний симбіоз двох систем. З одного боку, більш ієрархізована та змішана (мається на увазі виокремлення старост і воєвод у коронній структурі) система Корони Польської, що складалася з панів, шляхти та державців. З другого, руського та литовського, боку – бачимо панів, зем'ян та бояр. Якщо додати до цих двох груп князів, то все одно литовська структура є більш складною та ієрархізованою за походженням, тоді як коронна має дві ознаки: адміністративно-урядницьку та за походженням. Князі, як це видно з аналізу свідків документів Коріатовичів, не завжди належали до клану Ґедиміновичів.

Персональний склад співпрацівників князів Коріатовичів видається досить строкатим, і це при тому, що згадуються вони у джерелах лише кілька разів. Аналіз імен свідчить про певну кількість прибульців із заходу. Про такий стан справ на руських землях маємо гарну згадку в документі для Ходка Чемерецького: «*и иныхъ много было при томъ добрыхъ людий: Полянъ и Руси*»[3].

Коріатовичі, встановлюючи власну адміністрацію на Поділлі, намагалися відштовхуватися від тогочасної системи замків. З цим пов'язані знані нам з джерел замкові воєводи у Кам'янці, Смотричі, Червоногроді та Язлівці. На жаль, про урядників в інших подільських замках – центрах округ нам нічого не відомо, але тут важливими є надання для Немирі на Бакоту і Гриньку на Сокілець. Ці два великі надання можна прирівняти до посідання уряду замкового воєводи, та й отримали їх люди з найближчого оточення князів, особливо це стосується

[1] Kodeks dyplomatyczny Małopolski / Wyd. F. Piekosiński. – Kraków, 1905. – T. IV (1386–1450). – № 1084. – S. 93.

[2] Розов В. Українські грамоти. – № 13. – С. 26; № 24. – С. 45; № 46. – С. 85; № 50. – С. 92.

[3] Archiwum Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – № XXII. – S. 22; Розов В. Українські грамоти. – № 32. – С. 58–59.

Гринька та Немирі. Поза джерелами залишилися замки Меджибіж, Скала, Божський, Вінниця, Брацлав, Черкаси, Звенигород. Існування воєводи у Язлівці дає змогу припустити присутність їх у досить невеликих населених пунктах. Таку практику можна побачити у XV ст. на прикладі Рова, Зінькова, Сатанова, коли більш-менш невеликий замок ставав центром замкового повіту[1].

Персональний склад воєвод, за наявними джерелами, виглядає так: кам'янецький – Малинтович Осафій Матвій (1374), смотрицький – Олешко (1374), Рогозка (1375); червоногродський – Гринько (1374)[2].

Серед цього загалу вирізняється уряд Гринька, майбутнього володаря Сокільця. 1375 р. Гринько зазначений як подільський староста. Поруч, у Руському домені короля, існує від середини 50-х років XIV ст. уряд генерального руського старости (пан староста Руської землі Отто Пілецький (1359, 1368), пан Андреяш староста руський (1377)[3]; *capitaneus noster generalis, capitaneus terre Russie generalis*[4]), який існує незалежно при будь-якому верховному володареві цієї території. Чи це уряд, який 1375 р. був головним і став невдовзі прототипом уряду генерального подільського старости, через брак джерел невідомо. Але навряд чи ми можемо припустити для подільського старости існування такої формули, як *«сталося при державе пана Оти Старости руської землі»*[5], адже на Поділлі староста мав над собою князя, точніше гроно князів «постійно». Й урядування старости з рук князя, імовірно, відрізнялося від старостування на теренах Руського домену короля. Отже єдиним подільським старостою, згаданим у джерелах, є Гринько (1375).

Наявність підчашого може свідчити про спробу заснування ієрархії урядників князівського двору на взірець двору Казимира, Людовика або Владислава, князя Опольського[6].

---

[1] Михайловський В. Велика земельна власність на Західному Поділлі у XV ст. (на прикладі документів для Шафранців і Одровонжів) // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod. red. F. Kiryka. – Kraków, 2005. – T. II. – S. 90–98.

[2] Варто згадати місто Язлівець, що пізніше входило до складу Подільського воєводства. Тут зазначено воєводу, який був поставлений там Владиславом, князем Опольським. Стефан, званий Каспром, є на листі свідків ерекційного документа Міхала Авданця для католицької парафії у Бучачі в 1373 р., де присутні знаний нам Рогозка з Язлівця. Див.: AGZ. – T. V. – S. 20, Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – Lublin, 1999. – S. 108. Загалом цей документ є вдалим початком для спроби встановити західний кордон Подільського князівства, а від 1434 р. воєводства для XIV – початку XVI ст.

[3] Розов В. Українські грамоти. – № 5. – С. 10; № 8. – С. 16; № 12. – С. 24.

[4] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 361.

[5] Розов В. Українські грамоти. – № 9. – С. 18.

[6] У 1378 р. згадується Вітек, підчаший двору Владислава, князя Опольського. – Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 355.

Підчаший – Франчко (1388).

А інформація про трьох писарів упродовж 18 років говорить про потребу у їхній праці.

Писар – Супрон (1375); Морхина Андрій (1391); Грегор (1392).

Персональний склад свідків за збереженими документами із листами свідків виглядає так:

1374

Свідки документа 1374 р. Юрія та Олександра Коріатовичів на міське право для Кам'янця за копією з 1791 р.: «*A swiadkowie na to. Kamieniecki Wojewoda Ostaphy Matwÿ Malintowicz, y z Bratem swoim Semianem, Hryńko Czerwonogrodzki Wojewoda, Olesko Smotrycki Wojewoda, Olesko Hołodanic, Waśko Kobiac. ... A pisan List w Zamku Kamienieckim ... Ręką Suprona Pisarza Kniażego*»[1].

1375

У документі Олександра Коріатовича для смотрицьких домінікан свідками є: «*... Гринко панъ староста подольскии, смотрицкий воевода Рогозка, Прокоп, Семенко Карабчеевкий...* »[2].

1375

Документ того ж таки Олександра для купців краківських. Без свідків[3].

1385

Документ Костянтина для краківських купців. Без свідків[4].

1388

Документ Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту з селами Студениця, Привороття, Підтеремці, Ходоровці, Борсуківці, Молодове, Онисимовці, Бронниця, Лядава і Бучаї. Свідками цього документа є: «*...knjaz' Semen Jurievič, knjaz' Vasilij Vinnickij, pan Hrynko Sokoleckij, Pavel Slupič, Vyško Tolstyj, Chodko Čemerevič, Vyško Chudyj, Paško Vasnovič, Adamko Sverščkovskij, Bedryško, Hotart Peč, Francko kniaży počašyj, Bernart Meškovskij, Michajlo Procevič, Jakuš Cietko, Michal*

[1] ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Фонд 141. – Спр. 2250/III. – С. 2. Ці самі свідки ще раз згадані на самому початку копіярія у дещо змодернізованій писарем формі. Лист свідків з цього документа, з помилками був опублікований Анджеєм Юречком: Jureczko A. Dokument lokacyjny Kamieńca Podolskiego // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. Kraków, 2000. – T. I. – S. 62.

[2] Розов В. Українські грамоти. – № 10. – С. 20.

[3] Kodeks dyplomatyczny mista Krakówa 1257–1506 / Wyd. i przypisami objasnił dr. F. Piekosiński. – Kraków, 1879. – № XLVII. – S. 57.

[4] Ibidem. – S. 74–75.

Popovič, Lutko Hnievomir, Chodor Verozub, Plomen Skerdo, Paško Buslovič, Jacko...»[1].

1391

20 червня 1391 р. у Смотричі князь Федір Коріатович надає своєму слузі пану Гриньку на Сокілець з прилеглими селами. Серед свідків цього документа зазначені: *«...панъ Немиря Бакотьскии, Янушко Скепецьскии, Михаило Процевичь, Павелъ Ступич, Печь Шюмозкии, панъ Рогозка, панъ Бедришко, Ходко Верозубъ, панъ Вышко Толъстыи, Ходько Чемеревич, панъ Прокопъ, Пашко Васнович. А писалъ листъ княжии писарь Аньдреи Морхына...»*[2]

1392

Федір Коріатович надає Бедришкові чотири села. Свідками документа є: *«...pan Niemierza Bakocki, p[an] Paweł Stupicza, p[an] Michaiło Proczowicz etc. i wiele inszych dobrych ludzi, ku temu na posłuch. A pisał ten list Hreor pisarz...»*[3]

З усього грона свідків на документах князів Коріатовичів не так багато родин, а ще менше осіб зробили подальшу кар'єру на Поділлі за наступних володарів. Серед них варто згадати пана Бедриха (Бедришка), який отримав надання від князя Федора у 1392 р. чотирьох сіл у Скальському повіті. Він був вихідцем із Сілезії та користувався гербом Свєрчик, через що його нащадки йменувалися Свєрчами (Свирчами). Його появу на Поділлі можемо пов'язати з діяльністю Владислава, князя Опольського, а враховуючи той факт, що більшість родин, які користувалися цим гербом, походять

[1] Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku. – S. 171. На жаль, оригінал цього документа не зберігся. Публікація Яна Тенґовського зроблена на підставі копії з другої половини XVIII ст., в якій тогочасний копіїст зробив транслітерацію латинською абеткою. При подачі листа свідків зберігаємо спосіб передачі публікатора документа. Дещо інакше розв'язує датування урядів, що посідали свідки цього документа, Тадеуш Трайдос, розділяючи Гнєвоміра Лютка на дві особи, також окремою особою є Ґотард, а от Печ і Франчко у нього зазначені як представники родини панів з Бучача. Див. Trajdos T. Kościół Katolicki na ziemiach ruskich za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – S. 132. На жаль, автор не подав джерел своїх міркувань щодо такого відчитання осіб та припущення, що Печ і Франчко є представниками Авданців з Бучача. Франчко зазначений у документі князівським підчашим. Тут і далі дотримуюся версії Яна Тенґовського щодо передачі осіб, свідків цього документа.

[2] Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. // Беларускі гістарычны агляд. – 2001. – Т. 8. – Сшытак 1–2. – С. 133–134.

[3] Źródła dziejowe. – T. V. Lustracye królewszczyzn ziem polskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1877. – S. 22. Свідків подано за копією XVII ст.

з околиць Намислова та Ополя[1], це припущення видається слушним. Уже його син, Миколай Бедрих (або просто Бедрих, через що у давнішій літературі їх часто плутають і вважають однією особою), отримавши шерег надань під час Вітовтового володіння Поділлям (1411–1430), вийшов на чільне місце серед місцевого панства. Не дивно, що саме він згаданий у джерелах як перший кам'янецький каштелян (1436/1437–1441 рр.)[2]. До сілезької «діаспори» можемо залучити ще й його дальнього родича Адамка зі Свєрчкович та Пашка Бусловича.

Приклад Ходка Чемеровича, імовірно, шляхтича з Перемишльської землі, де є село Чемеровичі, з яким пов'язана у XV ст. родина Чемеровських (Чемерських)[3], є доволі цікавим, якщо подивитися на участь цієї особи як поважного свідка на різноманітних актах того часу (князя Федора Коріатовича у 1391 р., Федора Любартовича у 1411 р.) При цьому варто пам'ятати про його бенефіції від Яґайла й участь у вирішенні суперечки між тим-таки Яґайлом та його майбутніми тещею Ядвіґою Пілецькою (яка була йому хрещеною мамою) і дружиною Ельжбетою у 1404 р.[4] Можливо, деяка частина панів та зем'ян намагалася не полишити старі стосунки з представниками династії Ґедиміновичів, але в нових реаліях змушена була маневрувати між королем та удільними князями. Для прикладу, пан Ленько Зарубич, староста і воєвода жидачівський князя Федора Любартовича, після 1430 р. перебуває в оточенні князя Свидриґайла й отримує від нього низку сіл у Луцькій та Крем'янецькій волостях, серед яких є Олика[5]. Решта осіб, присутніх у ролі свідків на цих документах, згадується за наявними джерелами тільки у них.

Через часту зміну верховних володарів та їхніх представників, а також зважаючи на статус Поділля, подібні практики трапляються за часів Вітовта, коли пани з Бучача, згадуваний вже Бедришко та інші, були до певного часу лояльними до литовського князя, але з його смертю швидко зробили свій вибір на користь Яґайла. Яскравим прикладом є участь братів Бучацьких у захопленні Кам'янця наприкінці 1430 р., про що йтиметься далі.

[1] Dunikowski J. O rodzie Świerczków na Rusi w wieku XV i początkach rodziny Dunikowskich // Miesięcznik Heraldyczny. – Lwów, 1931. – № 10. – S. 222–223. Тут Дуніковський переказує публікацію чеського історика Юзефа Пільначека про стародавні моравські родини.

[2] Дата уточнена Янушем Куртикою в публікації 2008 р. Див.: Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437. – S. 704. – Przyp. 10. В списку подільських урядників подані дати (1438–1441). – Urzędnicy Podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 189. – S. 63.

[3] Пашин С. С. Перемышльская шляхта второй половины XIV – начала XVI века. Историко-генеалогическое исследование. – Тюмень, 2001. – С. 73. Дослідник зазначає, що в середині XV ст. один з представників родини багато часу проводив у справах на Поділлі.

[4] Див. біограму Ходка Чемеровича.

[5] Див.: Розов В. Українські грамоти. – № 69. – С. 126–127.

* * *

З наведених прикладів (зважаючи на наявну джерельну базу) можна зробити певні висновки. Коріатовичі прагнули впровадити певну адміністративну модель, прив'язану до тогочасної системи замків Поділля, та утворити власну як надвірну, так і земельну урядницьку ієрархію. Про це свідчить наявність старост, воєводи замкового та підчашого. На жаль, з відомих причин ми не можемо чітко зазначити, а тим паче відтворити всю її структуру.

Зіставлення свідків відомих на сьогодні документів Коріатовичів за наявними джерелами другої половини XIV – першої третини XV ст. дає змогу в певному наближенні побачити їхнє оточення. Серед найближчих співпрацівників князів у їхній діархічній моделі правління Поділлям бачимо сина старшого брата, залежного від них або такого, що співпрацює з ними князя Василя Винницького, місцевих панів, панів з інших руських земель (зокрема Перемишльської), прибульців з польських етнічних територій (про що свідчать їхні імена і прізвиська-прізвища). Наявність у цій групі вихідців із Сілезії є підтвердженням співпраці та контактів з Владиславом Опольським та його оточенням за часів його володарювання руським доменом короля у 1372–1378 рр., а можливо, також і фіксацією у джерелах певної кількості мандрівних рицарів, які чи то внаслідок безземелля, чи то в пошуках служби мандрували на Схід.

Отже, з певними застереженнями можемо означити соціальну структуру місцевої еліти як триступінчату, де на вищому щаблі, поза володарями, перебувають князі – представники родини, залежні або князі – співпрацівники. Наступний щабель займають пани. А на нижньому ми бачимо бояр, зем'ян, княжих слуг та двірських.

Біограми

Адамко зі Свєрчковець – свідок документа (*Adamko Sverščkovskij*) Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту з прилеглими селами (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Вірогідно походив із сілезьких Свєрчків, які прибули разом з Владиславом Опольським. Жодне з опрацювань не згадує Адамка зі Свєрчковець. Лише у генеалогії Свирчів з Ожка (*de Orzech, de Orzek*) є Адам (Зиґмунт), батько ксьондза Францішка (Dunikowski J. O rodzie Świerczków na Rusi w wieku XV i początkach rodziny Dunikowskich // Miesięcznik Heraldyczny. – 1931. – T. 10. – № 9 – S. 208; № 10. – S. 217).

Бедришко (Бедрих) – свідок документа (*Bedryško*) Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту з прилеглими селами (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Посвідчив у 1391 р. документ для Гринька на Сокілець (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134).

Буслович Пашко – свідок документа (*Paško Buslovič*) Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту з прилеглими селами (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Місцевість із назвою Буславіци знаходимо у Раціборському повіті (Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Pod red. F. Sulimirskiego i in. – Warszawa, 1880. – T. I. – S. 481). З певним припущенням можемо зарахувати Бусловича до прибульців із Сілезії.

Василь Винницький, князь – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для пана Немирі на Бакоту із селами (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171.). На думку Тенговського, князь Василь є тотожним з князем Василем Божським (*Wasilio duce dicto Boszki* – Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibiliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – №VI. – S. 12), свідком документа Свидриґайла для кам'янецьких домініканів у 1401 р., а також, як припускає дослідник, батьком князя Федька Несвизького (Tęgowski J. Jeszcze o pochodzeniu kniazia Fiodora Nieświckiego // Genealogia. 1996. – T. 8. – S. 87–90).

Васнович Пашко – свідок документа (*Paško Vasnovič*) Костянтина і Федора для пана Немирі на Бакоту із селами (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171); свідок документа (*Пашко Васнович*) Федора Коріатовича для Гринька на Сокілець у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134).

Верозуб Ходор – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Ходко Верозуб є серед свідків документа князя Федора для Гринька на Сокілець (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134). На документі Свидриґайла для кам'янецьких домінікан у 1401 р. присутній Дем'ян Верозуб, можливо, брат (Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibiliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – №VI. – S. 12).

Вишко Толстий – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту у 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Пан Вишко Толстий засвідчив документ Федора Коріатовича для пана Гринька на Сокілець у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134).

Вишко Худий – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Ґнєвомір Лютек – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). У Перемишльській землі є два села з назвою Лютек. Серед знаних Лютковських (Лутковських) немає нікого з іменем Ґнєвомір (Пашин С.

Перемышльская шляхта. – С. 72). Можливо, маємо справу з неправильним прочитанням копіїста цього документа у XVIII ст.

Голоданець Олешко – свідок документа Юрія та Олександра Коріатовичів для Кам'янця у 1374 р. (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Грегор – писар князя Федора Коріатовича (Źródła dziejowe. – T. V. – S. 22).

Гринько з Сокільця – на документі Юрія та Олександра Коріатовичів для міста Кам'янця 1374 р. червоногродський воєвода (*Hryńko Czerwonogrodzki Wojewoda*) (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф. 141. – Спр. 2250/III. – С. 2.). 1375 р. як староста подільський Коріатовичів (*Гринко панъ староста подольскии*) є свідком документа князя Олександра для домініканського монастиря у Смотричі (Розов В. Українські грамоти. – № 10. – С. 20). 1391 р. отримує Бакоту з низкою сіл від князя Федора (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 130–134). Присутній (*Hriczkone de Sokolicz*) на листі свідків документа князя Свидриґайла для кам'янецьких францисканів у 1400 р. (Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402 // Roczniki Historyczne. Poznan, 2001. – R. LXVII. – S. 163), свідок (*Rincone de Sokolecz*) документа князя Свидриґайла для кам'янецьких домінікан у 1401 р. (Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibiliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – №VI. – S. 12). 1404 р. є серед учасників (*Гринко Соколецкий*) урегулювання суперечки між Владиславом II Яґайлом та Ядвіґою Пілецькою з донькою Ельжбетою за місто Тичин та Заліську волость (Розов В. Українські грамоти. – № 38. – С. 70)[1].

Карабчіївський Прокіп – свідок документа Олександра Коріатовича для смотрицьких домінікан у 1375 р. (Розов В. Українські грамоти. – № 10. – С. 20). Олександр Груша припускає, що пан Прокоп, свідок документа для Гринька на Сокілець, може бути тотожним з Прокопом Карабчіївським (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134).

[1] Чи є цей Гринько з Сокільця тотожним до пана Гринька, який разом з іншими молдавськими панами та зем'янами був свідком підтвердження присяги господаря Олександра 6 жовтня 1407 р. у Львові (Материалы для истории взаимных отошений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV – XV вв. / Собр. *В. Уляницкий* // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1887 год. – Кн. 3. – М., 1887. – № 19. – С. 16.), складно відповісти. Якщо припустити, що це той-таки Гринько, то це може бути обережним припущенням щодо наявності «політичної» еміграції певних подільських панів-зем'ян у сусіднє князівство, яке було чи не єдиним місцем політичної еміграції для найближчого оточення братів Коріатовичів. З другого боку, присутність Гринька серед свідків документа від 1404 р. під час урегулювання суперечки короля Владислава II Яґайла за Тичин і Заліську волость значно підважує це припущення.

Карабчіївський Семенко – разом з Прокопом Карабчіївським і смотрицьким воєводою Рогозкою посвідчив документ Олександра Коріатовича для смотрицьких домінікан (Розов В. Українські грамоти. – № 10. – С. 20).

Кобіяк Васько – свідок документа Юрія та Олександра Коріатовичів на міське право у Кам'янці (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Малинтович Остафій Матвій – як кам'янецький воєвода посвідчив акт надання міського права Кам'янцю Юрієм та Олександром Коріатовичами (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Малинтович Семен – брат кам'янецького воєводи Остафія Матвія. Посвідчив документ Юрія та Олександра Коріатовичів на міське право у Кам'янці (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Мєшковський Бернат – свідок (*Bernart Meškovskij*) документа князів Костянтина і Федора на Бакоту для Немирі (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Морхина (Морхиня) Андрій – писар князя Федора. Списав документ для Гринька на Сокілець у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134).

Немиря з Бакоти – 1388 р. отримав від князів Костянтина і Федора Бакоту та низку сіл довкола Бакоти (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Свідок документа князя Федора для Бедришка у 1392 р. на низку сіл (Źródła dziejowe. – T. V. – S. 22). 1415 р. якийсь Немиря є серед свідків документа князя Свидриґайла для костела у Жидачеві (AGZ. – Lwów, 1870. – T. II. – № XXXIX. – S. 65.). Чи є він тотожним з Немирею володарем Бакоти, сказати складно, але до такого припущення підштовхує спостереження над оточенням князя Свидриґайла та приклади співпраці інших руських панів з князем, як-от Ленька Зарубича, Данила Задеревецького та Ходча Чемерича.

Олешко – смотрицький воєвода у 1374 р. Посвідчив документ князів Юрія та Олександра, котрим вони надавали місту Кам'янцю міське право (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Пєч Ґотард – свідок (*Hotart Peč*) документа князя Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Документ для Гринька посвідчив якийсь Пєч Шемюзкий (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 133). Чи то та сама особа тільки з іншим патронімом-прізвиськом?

Пломен Скердо – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Процевич Михайло – 22 червня 1388 р. разом з Грицьком Кірдейовичем та Прокопом з Поділля був свідком з прикріплення своїх печаток (*vel litteras sub sigillis ipsorum*) у міському суді Львова (Najstarsza księga miejska 1382–1389 / Wydał A. Czołowski // Pomniki dziejowe Lwówa z archiwum miasta. – T. I. – Lwów, 1892. – № 606. – S. 100). Свідок документа князів Костянтина і Федора для Немирі на Бакоту 19 вересня 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Свідок документа князя Федора для Гринька на Сокілець у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 133). Засвідчив документ князя Федора для Бедришка у 1392 р. на низку сіл (ŹDz. – T. V. – S. 22). 1404 р. є серед учасників (*Михайло Процєвич*) урегулювання суперечки між Владиславом II Яґайлом та Ядвіґою Пілецькою з донькою Ельжбетою за місто Тичин та Заліську волость (Розов В. Українські грамоти. – № 38. – С. 70).

Попович Михайло – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Рогозка з Язлівця – 1373 р. свідок ерекційного документа Міхала Авданця для римо-католицької парафії у Бучачі (*Rohoska de Jazlowycz*). Дату цього документа подаю як 1373, погоджуючись із зауваженням Єжи Сперки щодо його датації, у літературі цей документ фігурує з датою 1379 р. Дослідник звернув увагу, що свідки документа Ґумперт і Ян з Ґлогова не могли бути із зазначеними урядами у 1379 р. Тут варто звернути увагу на ще одного свідка – Стефана, званого Каспром, зазначеного як воєвода язловецький (*Sthepano dicto Casper woywoda Jazlowycensi*) (Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – S. 108). Рогозка позначений воєводою у Язлівці лише раз у 1375 р. (Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. – S. 292–293). Януш Куртика припускає, що Стефан був воєводою у Язлівці з рук Рогозки і що Рогозка позбувся Язлівця перед 20 червня 1391 р., коли він, як пан Рогозка (без Язлівця), посвідчив документ князя Федора (Kurtyka J. Repertorium podolskie. – № 18. – S. 154). 1375 р. Рогозка, як смотрицький воєвода, посвідчив документ Олександра Коріатовича для смотрицьких домінікан (Розов В. Українські грамоти. – № 10. – С. 20.). Свідок документа для Гринька на Сокілець, виставленого у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134), Владислав Семкович припускає купно у Рогозки чи його нащадків Язлівця перед 1424 р. (Siemkowicz W. Ród Awdańców w wiekach średnich. – Poznań, 1920. – S. 267–268). Перебування Рогозки, дідича Язлівця, серед найближчого оточення князів Коріатовича може дати змогу зафіксувати західний кордон Поділля на середину 1375 р. по р. Стрипа, що, можливо, і стало прецедентом до його фіксації в середині XV ст. як межі Подільського воєводства.

Семен Юрійович, князь – свідок документа для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171). Це єдина згадка про нього у джерелах. Ян Тенґовський з певними припущеннями зараховує його до Коріатовичів як брата і співволодаря Поділля, який або помер після цієї згадки під Ворсклою, або він є сином Юрія Коріатовича (Tęgowski J. Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów. – S. 169–170).

Скепецький Якушко – свідок документа Федора Коріатовича для Гринька на Сокілець у 1391 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 133).

Слупич Павел – свідок документа для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171); засвідчив документи Федора Коріатовича для Гринька на Сокілець у 1391 р. (зазначений як *Павел Ступич*) та для Бедришка у 1392 р. (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 133; Źródła dziejowe. – T. V. – S. 22). У листі того ж таки Федора Коріатовича до князя Скирґайла, знаного нам з реґесту, названий кам'янецьким воєводою (*servum suum Paulum Slupicz Vieuodam Camenecensem*) (Halecki O. Z Jana Zamoyskiego Inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – Kraków, 1917. – S. 20; Kurtyka J. Repertorium. – № 28. – S. 158).

Супрон – князівський писар документа Юрія та Олександра Коріатовичів, котрим вони надають місту Кам'янцю міське право (ЛНБ НАН України ім. В. Стефаника. – Відділ рукописів. – Ф.141. – Спр. 2250/III. – С. 2).

Франчко – 1388 р. князівський підчаший, свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Цєтко Якуш – свідок документа Костянтина і Федора Коріатовичів для Немирі (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

Чемерович Ходко – свідок документа для Немирі на Бакоту в 1388 р. (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171), документа Федора Коріатовича (*Ходько Чемеревич*) для Гринька на Сокілець (Груша А. Невядомая грамата Фёдара Карыятовіча за 1391 г. – С. 134). 1 жовтня 1399 р. у Львові отримав від короля Владислава II Яґайла села Надієво з присілком та Кропивники з усіма правами (Archiwum Lubartowiczów Sanguszków – T. I. – № XXII. – S. 22; Розов В. Українські грамоти. – № 32. – С. 58–59). 23 квітня 1400 р. учасник дільчого акту (*пан Чемер*) старости Руської землі Яна Тарновського між селами Лопатники і Верчани на прохання Михайла Процевича (Купчинський О. Забуті і невідомі українські грамоти. – С. 349.) 1404 р. один з учасників (*Ходко Чемер*) урегулювання суперечки між Владиславом II Яґайлом та Ядвіґою Пілецькою з донькою Ельжбетою за місто Тичин та Заліську волость (Розов В. Українські грамоти. – № 38. – С. 70). Учасник і свідок (*пан Ходко Чемерь*), який завісив власну печатку (*а к тому и нашихъ слугъ земляньские печати пана ходкова чемє-*

рева печать) на розмежувальному акті князя Федора Любартовича між Данилом Дажбоговичем Задеревецьким та братами Облазницькими в Жидачеві 17 грудня 1411 (Розов В. Українські грамоти. – № 43. – С. 77–70. Тут див. історію публікацій та критику цього документа). 15 серпня 1412 р. князь Федір Любартович встановив межу між землями, належними панам Іваськові Дідошицькому та Федору Чолганському в Галицькій землі. Межа проходила біля села Надієво, що належало Ходкові Чемеру (*thu Chodkowe Czemierowo ku Nadziiewu*) (Купчинський О. Забуті і невідомі українські грамоти. – С. 352). Чемеровичі – село в Перемишльській землі (Makarski W. Nazwy miejscowości dawnej ziemi przemyskiej. – Lublin, 1999. – S. 58–59). Про Чемеровських у XV ст. див. у дослідженні Пашина (Пашин С. С. Перемышльская шляхта второй половины XIV – начала XVI века. – С. 73 (Чемешовские)).

Яцко – свідок документа Федора Коріатовича у 1388 р. для Немирі на Бакоту (Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola. – S. 171).

2. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським

Якщо дотримуватися тези про те, що прихід князів Коріатовичів, а саме Юрія й Олександра на Поділля відбувся наприкінці 1340 років – одночасно або майже збігшись із другим походом Казимира III на руські землі (1349 р.), то традиційне уявлення про час їх появи на цих землях після битви на Синіх Водах варто відсунути на півтора десятиліття. Остання виправа Казимира стала переломною в процесі приєднання великої території на сході до ядра Корони Польської. З огляду на залученість у подільські справи князів Коріатовичів насамперед виникає просте запитання: хто міг бути їхнім союзником у протистоянні татарам, котрі володіли Поділлям 100 років, і де без їх відома та згоди не відбувалося практично нічого? Чи могли новоприбулі підкорювачі величезної території діяти на власний розсуд? Тобто без союзників чи протекторів.

Хитросплетіння стосунків між Коріатовичами і сусідніми володарями впродовж середини – другої половини XIV ст. не лише заанґажувало у подільські справи Ґедиміновичів та польського короля Казимира III, а й привернуло увагу наймогутнішого на той час володаря – Людовика Угорського. А прагнення обох королів підпорядкувати своєму впливові Молдавське та Валаське князівства і втручання у молдавські справи Коріатовичів зробили з малознаних земель об'єкт домагань. Уся ця історія тривала до початку 1430-х, коли після смерті Вітовта (1430) і міжусобної війни у Великому князівстві

Литовському цю територію було поділено. Поразка Свидриґайла у боротьбі за велике князівство та утвердження Ягеллонів на польському королівському престолі остаточно закріпили Західне Поділля за Короною. До того ж смерть у 1437 р. угорського короля Сиґізмунда Люксембурзького, який не погоджувався з таким перебігом подій, призвела спершу до послаблення, а згодом – і до втрати впливу Угорщини на території по цей бік Карпат.

Щодо реального адміністрування цієї території галицькими князями у XIII – першій третині XIV ст., то мовчання джерел не дає змоги висвітлити це питання. Фрагментарні згадки про це містить Галицько-Волинський літопис, у якому Пониззя і Бакота, на той час столиця цього краю згадується лише у 1227, 1240–1241 та 1255 рр.[1] Але те, що Поділля вже тоді було контактною зоною, яка балансувала між традиційним устроєм слов'янських територій і тими практиками, що були запроваджені тут з появою тюркського елементу в степах Причорномор'я у другій половині XIII ст., видається досить імовірним. Можливо, певна еластичність місцевої людності за нових, чи то пак чергових володарів та віддаленість Поділля від центрів влади сусідніх державних утворень, насамперед Кракова, Трок, Буди, сприяла такому «безконфліктному» утвердженню тут братів Коріатовичів у середині XIV ст. Та й згодом місцеві зем'яни не виказували (або ми просто не знаємо цього) якогось спротиву черговим верховним володарям. Можливо, князям вдалося досягти певного компромісу з невідомими нам ближче татарськими намісниками щодо досить спокійного переходу краю під свою руку. Або питання можна поставити інакше. Чи взагалі нові володарі намагалися сформувати своє оточення та адміністрацію з місцевого боярства-зем'янства? Адже серед осіб з оточення князів Коріатовичів, які відомі нам зі збережених документів, мало хто може ідентифікуватися з вихідцями з власне литовських етнічних територій. Бо, як свідчить практика наступного XV ст., більшість (або принаймні питому вагу) в адміністрації Західного Поділля становили вихідці з центральноєвропейського реґіону.

Смерть останнього володаря Галицько-Волинського князівства (Руського королівства) Юрія Болеслава у квітні 1340 р. змінила розстановку сил серед претендентів на його спадщину. Ішлося про те, хто з його непрямих родичів, польський король Казимир III чи князь Любарт, заявить і швидше реалізує свої права на неї[2]. Можливо, розголос про цей конфлікт і привер-

[1] Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М. Ф. Котляра. – К., 2002. – С. 90, 103–104, 117.

[2] На думку Леонтія Войтовича, який посилається на хроніку Яна Длуґоша, саме Казимир стояв за усіма подіями, пов'язаними з отруєнням Юрія, адже він дуже швидко зміг зібрати війська, захопити Львів і пограбувати скарбницю: Войтович Л. Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст. Державність. Васалітет. Інкорпорація // ПРОΣΦΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні роз-

нув увагу до цих земель старших синів Коріата, які могли бути зааґажовані на боці Любарта. Поділля видавалося їм місцем, досить віддаленим від тих територій, де тривали запеклі суперечки за владу. Саме цим пояснюється їхнє бажання мати власний уділ, що згодом зумовило появу Подільського князівства. Очевидно, потреба у протекції сильного сюзерена, зважаючи на загрозу з боку татар, підштовхувала до швидкого вибору, адже утримати територію, яка розляглася від Теребовлі на заході й аж до Дніпра на сході, було би досить складно. У справі підпорядкування такої розлогої території, як Поділля, серед найближчих правителів для князів Коріатовичів залишалося лише два можливі союзники: великий князь, рідний дядько Ольґерд і далекий, але свояк – Казимир III.

Загалом історіографія ленних стосунків братів Коріатовичів є досить розлогою, зважаючи як на певну марґінальність теми у великих національних історичних наративах, так і на кількість джерел, з яких історики можуть робити певні висновки. Українська історіографія дотримується поглядів, закріплених ще у працях Н. Молчановського та М. Грушевського, про те, що на Поділля Коріатовичі прийшли після битви на Синіх Водах, тобто після 1362 р. Тут маємо дві тенденції, що й до сьогодні перебувають у певній неузгодженості насамперед через недочитання джерел. Останні праці Яна Тенґовського та Януша Куртики[1], здається, нині мають покласти край як у фактографічних, так і хронологічних аспектах цієї проблематики. Отже, спробуємо спинитися на головних етапах пошуку союзника-протектора для князів Коріатовичів на Поділлі у 50–90-ті роки XIV ст. і розставити акценти на розумінні подій, важливих для нашої теми дослідження.

Справа виглядає так, що від часів боротьби за спадщину останнього володаря Галицького-Волинського князівства (Руського королівства) брати Юрій та Олександр трималися боку клану Ґедиміновичів, що в їхній ситуації було очевидним і прогнозованим. Але їхнє укорінення на Поділлі та похід 1349 р.

відки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. – Львів, 1998. – С. 158. Остання з робіт на цю тему краківського дослідника Станіслава Щура пропонує переглянути наявну в польській історіографії думку про існування домовленостей між Казимиром III і Болеславом-Юрієм Тройденовичем з 1339 р. через брак арґументованих джерел про це. Активна участь Казимира після трагічної смерті останнього володаря Руського королівства була пов'язана, на його думку, з тим, що польський король, як старший і наймогутніший представник династії Пястів, міг попіклуватися за спадок померлого родича. Це загалом відповідало планам короля та його оточення. Остаточне ж утвердження Казимира на руських землях відбулося після походу в 1349 р.: Szczur S. W sprawie sukcesji andegaweńskiej w Polsce // Roczniki Historyczne. – Poznań–Warszawa, 2009. – R. LXXV. – S. 102. За інформацію про цю працю щиро дякую проф. Янові Тенґовському.

[1] Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku. – S. 18–20; Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku. – S. 155–176.

короля Казимира III на руські землі, який на той час утвердив за королем більшість території Руського королівства, що відтоді склала основу руського домену короля, змусили князів уважніше придивитися до ймовірного союзника і протектора. Ця суперечка між Польським королівством і Великим князівством Литовським за руські землі тривала від 1340 до 1366 року і, як відомо, завершилася перемогою Казимира.

Сам факт переходу братів на бік Казимира є досить дивним і малозрозумілим. З огляду на брак джерел про конкретний час, коли князі Юрій та Олександр Коріатовичі схилилися до протекції Казимира III, можемо окреслити ситуацію лише приблизно. Можливо, цей перехід відбувся після 1352, але перед 1366 рр., про що свідчать деякі факти. Улітку 1352 р. князь Юрій Коріатович був ще на литовській стороні протистояння з Польським королівством. Зокрема, у тексті мирної угоди, яку Ґедиміновичі уклали з Казимиром III на Волині, його зазначено серед прихильників князів Явнути, Кейстута, Любарта і Юрія Наримунтовича[1]. А вже наприкінці тривалого збройного протистояння за руські землі ми бачимо його брата Олександра Коріатовича в оточенні Казимира III.

У жовтні 1366 р. волинський князь Дмитро Любарт уклав угоду з польським королем Казимиром[2]. Причиною угоди були військові дії Казимира, унаслідок яких він заволодів містом Володимиром і навколишньою територією. Щодо самого міста, то король, імовірно, виношував плани побудови тут потужного замку. А це могло свідчити про те, що Володимиру, столиці Волинської землі, зважаючи на історичну традицію, та й тому, що більшість тогочасних шляхів не оминали його, відводилася першорядна роль серед тогочасних волинських міст. І те, що Олександр Коріатович отримав від Казимира у володіння (чи, точніше, адміністрування) власне Володимир з округою, свідчить, що перехід Коріатовичів або спершу самого Олександра під руку короля відбувся раніше[3].

[1] Розов В. Українські грамоти. – С.4–7 (№ 3). Аналізуючи цей документ, Ян Тенґовський вираховує імовірний вік Юрія, який мав би народитися до 1330 р. (див.: Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań, 1999. – S. 168).

[2] Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – T. I. – № 1. – S. 1.

[3] Про те, що Казимир, можливо, володів Володимиром перед 1366 р., свідчать принаймні два документи. Перший походить із 1353 р., яким король надає маєтки братам Ходку, Петру та Осташкові [Івановичі]. Серед свідків бачимо Міхала, замкового воєводу (фактично староста) у Володимирі (*Michaele Ladomiriensi (s) palatinis*): Kodes dyplomatyczny Małopolski / Wyd. F. Piekosiński. – Kraków, 1887. – T. III. 1338–1386. – № DCCI. – S. 89. На це звернув увагу Мар'ян Вольський у виданні волинських урядників, припустивши, що Міхал міг бути володимирським намісником з руки Казимира ще у 1349 р., а титулатура з 1353 р. була сигналізацією претензій короля на цю територію: Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. M. Wolski. – Kórnik, 2007. – № 522. – S. 119. Другий документ походить з 1362 р. Ним король надавав за вірну службу

Свідченням цього є латиномовна печатка, яку він, коли після смерті Казимира III вже не був князем і паном на Володимирі, привісив до одного зі своїх документів[1]. Зображення з цієї печатки, на думку Ярослава Дашкевича, перейшло після 1370 р. на герб міста Кам'янця. Це кінне зображення св. Юрія (Георгія) з мечем та деревом на тлі бачимо й сьогодні на Руській брамі міста Кам'янця.

Ян Длуґош про передачу міста під владу Олександра Коріатовича (1366 р.) пише, що король після вдалого походу «залишив у своїх руках два головних замки, Луцьк і Володимир, які передав польським панам у тримання, а решту Володимирської землі віддав у володіння (урядування. – *В. М.*) Олександрові, литовському князю, сину Михайла або Коріата, братанкові Ольґерда і Кейстута, мужові незламної вірності та прихильності, аби від нападів Любарта та інших литвинів була (Володимирська земля. – *В. М.*)

Григорієві Тимстичові чотири села у Львівському повіті. Серед свідків цього документа є Нинота, якого на той час означено з урядами радомського каштеляна та володимирського старости (*Nynota castellano Radomiensi et capitaneo Vladymiriensi*): Maleczyński K. Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – S. 151; ZDM. – Cz. VIII. – № 2534. – S. 358. Укладачі списку малопольських урядників XII–XV ст. пропонують датування другого документа 1352 р. з огляду на титулатуру свідків (аналіз чого було зроблено Збіґнєвом Пежановським у виданні найдавніших документів краківського земського суду), а появу дати 1362 р. пояснюють імовірним часом списання цього привілею: Urzędnicy Małopolscy XII–XV w. Spisy / Opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora i in. – Wrocław, etc. 1990. – № 681. – S. 163. З огляду на це, важливим є той факт, що перед Олександром Коріатовичем королівськими намісниками (реальними чи номінальним) у Володимирі джерела подають принаймні двох осіб з оточення Казимира. Можливо, після угоди 1366 р. Олександр видавався більш компромісною особою у Володимирі з огляду на його литовське походження і споріднення з найбільш активними князями з клану Ґедиміновичів у цій контактній зоні між двома державними утвореннями. Остання узагальнююча праця про малопольських урядників Владислава I Локетка і Казимира III оминає сюжет про намісництво Олександра Коріатовича у Володимирі. Див.: Marzec A. Urzędnicy Małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370). – Kraków, 2006. – 400 s.

[1] Опис легенди печатки (+ *S' ALEXANDRI DVS' VLADIMIRIES'*): Дашкевич Я. Кам'янець-Подільський XVI–XVIII ст.: місто трьох гербів // Міста та містечка в герабах, прапорах і печатках. – Львів, 2003. – № 1. – С. 80. Тут автор робить досить вдалу і продуктивну спробу аналізу генеалогії цієї печатки як герба Кам'янця, яку він пов'язує з князюванням Олександра у Володимирі протягом 1366–1370 рр., а Володимир, у свою чергу, отримав це зображення на свій герб (символ) від Юрія II. Легенду див. також: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – S. 145. Див. також зображення печатки: Дашкевич Я. Вказана праця. – Рис. 2. – С. 76.

На карті Московії, яка вміщена в Антверпенському виданні 1557 р. (передрук латинського видання: Базель. 1556 р.) «Записок про Московію» Сиґізмунда Герберштайна, над м. Кам'янцем бачимо геральдичний щит із зображенням Святого Юрія (Георгія). Див.: Кордт В. Материалы по истории русской картографии. Вып. I. Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века. – К., 1899. – С. 8; та карта № XXVI «BREVIS EXACTAQUE MOSCOVIAE DESCRIPTIO».

убезпечена»[1]. Завершуючи опис відвоювання Казимиром III руських земель у литовських князів, під тим самим роком хроніст укотре наголосив на вірності Олександра польському королеві: «Князь Олександр, якому була повірена Володимирська земля, чинно, як словом, так і ділом, довів, що був прихильним підданим короля Казимира»[2]. Також про те, що Олександр давно і тісно був пов'язаний з Казимиром III, може свідчити і факт присутності його як свідка (*«вельможний князь Олександр Коріат[ович]»*; *«magnifico duce Allexandro Coriati»*) на королівському документі від 1368 р. для тодішнього руського старости Яна Кміти з Вішніча[3].

Правління Олександра Коріатовича у Володимирі завершилося з настанням смерті польського короля (осінь 1370 р.). Згідно зі свідченнями Янка з Чарнкова, які майже дослівно переказує Ян Длуґош, можемо констатувати, що після смерті Казимира III Олександр, як вірний його слуга й один із його намісників, перебував у Кракові на поховальній церемонії. Скориставшись його відсутністю, литовці напали на Володимир, де на той час урядував Петраш Турський, що на нього Олександр полишив замок[4]. Розповідь хроніста цікава тим фактом, що, тримаючи Володимир, Олександр, імовірно, покладався на те оточення, яке було залишене йому Казимиром (якщо вірити Длуґошеві, Олександр спершу віддав Володимир в урядування полякам, про що йшлося вище), адже Петраш Турський був вихідцем з польських етнічних територій, а саме з Ленчицької землі, з якою й пов'язана його подальша урядницька кар'єра[5].

.....

[1] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 308.

[2] Ibidem.

[3] AGZ. – Lwów, 1878. – T. VII. – № VII. – S. 12.

[4] Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski / Wyd. A. Bielowski. – Lwów, 1872. – T. II. – S. 643–644 (*«Sed duce Alexandro filio Michaelis alias Coriathi, filiastro Olgerdi et ducum Litwaniae praedictorum, qui castra et terram Wladimiriensem rege Kazimiro commendata acceperat, in Cracovia existente, quidam Petrassius Thursky Lancicita, praefectus castri praedicti metu ductus, nobilissimum castrum Wladimiriense praedicitum, nulla plaga recepta nec aliquibus penuriis defectuosis depressus, Litwanorum princibus praenominatis pudorose praesentavit»*). Про це ж у Яна Длуґоша: *«...etiam Alexandro, filio Michaelis alias Koriath nepotis Olgerdi Ducis Lithuaniae, tunc in Cracovia agente, cui castrum et terra Wladimiriensis a Kazimiro Rege erant commendata et Petrassius ipse sibi parere iussus, cum Lithuanis miserabiliter paciscistur: et cum singulis que castrum continebat, exire premissus, castrum Lithuanis untrumque tradit.»* (див.: Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 331).

[5] Петраш (Пйотр) із Тур герба Яніна – суддя комісарський ленчицький (1386–1387 рр.), ленчицький підстолій (1388–1391 рр.), суддя ленчицький (1391–1417 рр.), староста ленчицький (1392–1393 рр.) (див.: Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy / Opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa. – Wrocław etc., 1985. – № 277, 300, 302, 400).

Інформація про те, що володарі Поділля князі Олександр та Борис стали ленниками угорського короля, міститься у листі Людовика до Франческо Каррари 29 вересня 1377 р., писаному після руської кампанії, яка знана передусім з облоги Белза. На цей важливий документ звернув увагу Оскар Халецький, який подав його у розлогій примітці повністю[1].

Виходячи зі згадки про володарів Подільського князівства (*domini Alesander e Borris, duces Podolie*), можна припустити, що саме у той час вони зробили кілька важливих для себе і свого князівства кроків. Ще у 1940 роках Генрик Ловмянський запропонував таку інтерпретацію цього фрагмента листа. Насамперед Коріатовичі передали своє князівство разом зі своїми 11 замками-ґродами (*obtulerunt et asirguerent in manibus nostris ducatum Podolie cum XI castris*), потім склали присягу Угорській Короні, а водночас і новому володареві (*aplicuerunt coronam regni Ungarie*), а вже тоді отримали від нього Поділля у вигляді ленного володіння (*in feudum a corona dicti regni*)[2]. Отже, на думку дослідника, тут ішлося про інкорпорацію Подільського князівства до складу Угорського королівства.

Якщо вірити цим свідченням, то виходить, що в Олександра і не було іншого вибору як прийняти зверхність Людовика Угорського, який після смерті Казимира і внаслідок династичної угоди об'єднав в одних руках владу над двома королівствами. Олександр змушений був повернутися після втрати Володимира на Поділля. Перебування по інший бік протистояння з Кейстутом і Любартом у подіях 1366 та 1370 рр. залишало для нього та для його братів лише цей шлях.

Коріатовичів нових володар не полишив сам на сам з амбітною та великою родиною, до якої у 60-х–70-х роках вони ставилися якщо й не з прохолодою, то, простіше кажучи, вважали за недоцільне для себе приймати участь у її справах та конфліктувати з нею. Певним підтвердженням цього припущення може бути той факт, що Коріатовичі залишалися осторонь у всіх відомих наїздах Кейстута, Любарта, Яґайла, Вітовта на руські та польські землі аж до смерті Людовика Угорського 1382 р. Отже, були вірні присязі новому володареві. Така поведінка може бути пов'язана й з прийняттям християнства старшими братами Юрієм та Олександром, коли представники клану Ґедиміновичів на той час іще здебільшого не були охрещеними.

---

[1] Halecki O. Przyczynki genealogiczne do dziejów układu krewskiego // Miesięcznik heraldyczny. – Lwów, 1935. – R. XIV. – № 7–8. – S. 102–103. – Przyp. 28. Див. також: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 14. – S. 151–152.

[2] Łowmiański H. Polityka Jagiellonów / Do druku przyg. K. Pietkiewicz. – Poznań, 1999. – S. 58. Свої аргументи Ловмянський виводить зі значення слова *applicare*, яке означає входження когось, у нашому випадку братів Коріатовичів, у васальний стосунок. Дослідник звернув увагу на рідкісне вживання цього слова у тогочасних документах, аналізуючи угоду, укладену 14 серпня 1385 р. у Креві, де було також вжито слово *applicare*.

Передача в управління руським доменом короля на початку 70-х років князеві Владиславу Опольському передбачала перенесення на схід нових суспільних практик і нового способу адміністрування територією на кшалт тих, що були знайомі йому на території Сілезії. До того ж із ним на нові терени прийшла чимала кількість сілезького та німецького рицарства, чимала кількість якого пізніше влилася переважно серед місцевої шляхти. Все це могло як насторожити, так і стати привабливим для співпраці Коріатовичів з рівним собі за статусом князем, який теж був васалом Людовика. У свою чергу, християнські князі, володарі Поділля і васали угорського короля ставали не чужими Владиславові, князю Опольському.

Про ймовірну співпрацю Коріатовичами у 70–80-х роках XIV ст., що виглядала б логічною, на превеликий жаль, нічого не відомо[1]. Документів, які демонстрували б нам їхні спільні дії на території руського домену короля та подільського князівства, не збереглося[2]. Але те, що окремі особи є серед свідків документів як Коріатовичів і Владислава Опольського, так і осіб з його оточення, підштовхує до припущення, що така співпраця була. Прикладом може стати вже згаданий раніше пан Рогозка, 1375 р. він, як смотрицький воєвода, є свідком документа Юрія Коріатовича для домініканського монастиря у Смотричі. Цей Рогозка ще 1373 р. є свідком документа Міхала Авданця, яким той ерегував католицьку парафію у Бучачі, а 1391 р. пан Рогозка засвідчує акт надання Федора Коріатовича Гринькові з Сокільця[3]. А якщо прийняти висновки Єжи Сперки про те, що документ від 1379 р., з огляду на

[1] Алекси Ґілевич у своїй роботі про урядування Владислава, князя Опольського на руських землях у 1372–1378 рр. зазначив, що існують незначні докази сприяння Владислава Юрієві Коріатовичу в його спробі утвердитися на молдавському престолі. На жаль, автор не навів жодних доказів, які би підтвердили цю тезу. Див.: Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1378. – Lwów, 1929. – S. 9. Павел Юсяк припускає, що саме намісник руського домену короля змінив васальну належність князів Коріатовичів: «Вони розірвали ленний зв'язок з Польщею, нав'язаний їм Казимиром III, і звернулися до Угорщини». Див.: Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика в період його правління на Русі (1372–1379) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 83. – Прим. 15. З цим твердженням важко погодитися, адже королем обох королівств на той час була одна особа – Людовик Угорський, і не в компетенції намісника, навіть такого, як Владислав, князь Опольський, вирішувати такі справи. З другого боку, Коріатовичі після тривалої співпраці з Казимиром III і не мали особливого вибору в пошуках сюзерена. Адже спроба утвердитися в Молдавському князівстві у 1374 р. виявилася невдалою, та й саме князівство на той час було у васальній залежності до Угорського королівства.

[2] Аналізуючи події в Молдавському князівстві у середині 70-х років XIV ст., Ілона Чаманська зазначає, що до 1377 р. ми не маємо джерельної інформації про складання присяги князями Коріатовичами Угорський Короні. Див.: Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 47. Але це не означає, що це не могло відбутися у період до 1377 р.

[3] Див. вище біограму пана Рогозки.

зазначених у ньому свідків, не міг бути виставлений у цьому році, а походив, найімовірніше, від 1373 р. (якщо не є фальсифікатом), то послідовність урядів Рогозки стає більш логічною: спершу воєвода у Язлівці, потім у Смотричі[1]. Це є більш логічним, зважаючи на статус Смотрича як більш значущого міста, ніж дідичний Язлівець Рогозки.

Активна політика Владислава, князя Опольського у реалізації далекосяжних планів Людовика Угорського могла підштовхнути Коріатовичів до остаточного вибору, аби ще тісніше пов'язати себе з новим володарем. Адже після невдалої спроби князя Юрія посісти молдавський престол 1374 р. саме намісник руського домену короля посадив наприкінці того ж року якогось Жюржя (Юрія), який вже 1377 р. просив у нього прихистку на руських землях[2]. А військові дії 1377 р., коли війська Людовика взяли Белз та Холм, остаточно закріпили васальну належність володарів Подільського князівства до Угорської Корони та її володаря[3].

Після смерті Людовика Угорського 1383 р. Коріатовичі (вже Борис і Костянтин), як подає нам цей сюжет Янко з Чарнкова, вперше після походу Казимира III на руські землі 1366 р., втрутилися у родинні справи, які стосувалися вже чергового перерозподілу зон впливу в регіоні. Цим Коріатовичі допомогли Любартові та, імовірно, Юрію Наримунтовичу оволодіти низкою руських замків: Крем'янцем, Олеським, Перемилем, Городлом, Лопатином і Снятином[4]. Вони у такий спосіб спробували реалізувати свої тактичні або й стратегічні плани щодо можливого контролю над містами Снятином та Коломиєю, що певною мірою відповідало їхнім інтересам у регіоні – контролю за торгівлею зі Сходом.

Наявність у цьому переліку Снятина спонукає нас припустити, що про нього йшлося не Любартові, а власне Коріатовичам, адже вони добре усвідомлювали стратегічне значення цього міста, яке знаходилося на одному з головних торговельних шляхів у регіоні, де проходив кордон із Молдавією[5]. Ян Тенґовський припускає, що Коріатовичі, можливо, втратили його під час виправи Людовика на руські землі 1377 р., але здається, що таке твердження

---

[1] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 292–293.

[2] Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 46–47.

[3] Про це див. також в узагальнюючій англомовній історії середньовічної Угорщини: Pal E. Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526. – London, 2001. – P. 168.

[4] Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 r. // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S. 302.

[5] Krzyżanikowa J., Ochmański J. Władysław II Jagiełło. – Wrocław, 2006. – S 74.

є наразі мало верифіковане джерелами[1]. Хоча, зважаючи на родинні зв'язки з тогочасним молдавським володарем Петром, претензії Коріатовичів на Снятин видаються слушними. Постає тільки питання, для кого вони це робили? Якщо для себе, то вони мали б уявляти складність контролю над Снятином, хоча він давав їм шанс стати головними посередниками у всій східній торгівлі регіону. Якщо для свого шваґра Петра, який прагнув утвердитися на престолі молдавського господаря і для якого цей регіон мав стратегічне значення, зважаючи на постійні маневри і спробу заручитися сильним протектором, ішлося їм тоді про підтримку родича. У кожному разі треба пам'ятати і про фізичну географію. Адже річка Дністер була досить значним природним рубежем, який чітко маркував етнічний кордон із Молдавією.

Рік 1385 змушує Бориса Коріатовича знову взяти участь на боці *familii* у виборі Яґайла на польський престол. У січні брат Яґайла, Скирґайло, а також князі Борис Коріатович і Ольґімунт прибули до Кракова у складі делегації просити руки королеви Ядвіґи. Після перемов у Кракові Борис разом із віленським старостою Ханулом (Ганулом, Гансом) вирушив до Буди, до двору королеви Єлизавети[2].

Один з Коріатовичів поїхав до Угорщини, імовірно, для кращого сприйняття цієї місії при дворі у Буді. Цілком можливо, що для нього участь у ній була важливою з огляду на підтвердження своєї давнішої, від 1377 р. (разом з братом Олександром), присяги на вірність Угорському королівству. Або він, найімовірніше, склав нову присягу вже королеві Єлизаветі. Це пояснює відсутність присяги Коріатовичів Яґайлові після обрання його польським королем.

Чи були Коріатовичі активними учасниками підготовки об'єднання двох державних утворень, яке відбулося 15 серпня 1385 р. у місті Крево? Очевидно, що так, зважаючи на активну участь князя Бориса у багатьох подіях того року[3]. Але тут постає одне запитання: навіщо вони це робили? Зважаючи на продовження васальної залежності від Угорського королівства, це наражало їх на несприйняття Владиславом II Яґайлом. Адже розвиток подій демонструє нам як прагнення нового короля до інкорпорації руських земель до складу Польського королівства, так і відсутність присяги володарів Подільського князівства йому. Отже, їхній статус угорських ленників залишався незмінним. Усе це в недалекому майбутньому призвело до кардинальних змін у регіоні.

[1] Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 r. – S. 302.

[2] Bukowski W. Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S. 116.

[3] Прикладом панування цієї думки у передвоєнній історіографії є узагальнююча робота Генрика Ловмянського про політику Яґеллонів: Łowmiański H. Polityka Jagiellonów. – S. 28, 42, 58.

Яґайло, ставши 1386 р. королем і залишаючись великим князем литовським (!), розпочав кампанію з інкорпорації руських земель до складу Корони Польської. Природно, що цю акцію він почав з міста Львова та Львівської землі. Актом від 1 жовтня 1389 р. він приєднав Львів і Львівську землю у дуалістичний спосіб, а саме: спочатку до своїх з Ядвіґою і їхніх майбутніх нащадків володінь (власне до королівського домену), і також водночас до Корони Польської загалом. При цьому виключалася передача Львівської землі у володіння чи то адміністрування комусь із ґрона будь-яких князів чи достойників[1]. Таким, уже другим за рік, актом для цієї території[2] Яґайлові йшлося як про досвід урядування там князя Владислава Опольського, так і про відомі йому з Великого князівства Литовського приклади удільного князювання розлогого клану Ґедиміновичів. Чи була це підготовка до інкорпорації Подільського князівства у такий самий спосіб до складу руського домену короля, за браком джерел відповісти складно, але те, що через шість років це було зроблено, може свідчити про наявність у Яґайла таких планів. І це був перший дзвінок для братів Коріатовичів.

З огляду на джерела не виглядає, що ці акти 1388 та 1389 років були зроблені королем на прохання місцевої шляхти, як про це пише історіографія XIX ст. (Денис Зубрицький, Кароль Шайноха[3]) – начебто шляхта боялася, що ці землі будуть віддані у володіння якомусь із князів. Найімовірніше, ні. Адже складно собі уявити наявність колективного органу серед руського зем'янства, а тим паче – колективної свідомості, яка потребувала б такого вчинку. Можливо, це сталося під впливом обставин та з огляду на досвід попередніх десятиліть, коли зміни верховного володаря та його намісників відбувалися настільки часто, що місцеве зем'янство змушене було зробити і зробило свій вибір на користь одного володаря. А тоді для них складно було уявити альтернативу Яґайлові серед багатьох верховних володарів (Сиґізмунд Люксембурзький, головна увага якого в той час була зосереджена на тому, аби утвердитись на угорському престолі, чи хтось зі старшого покоління клану Ґедиміновичів) у цій частині Європи.

Тут варто пам'ятати про той факт, що шляхта, найбільш активна сила, найімовірніше, була прийшлою на цих землях, тобто прийшла сюди разом з першими королівськими намісниками руської землі у 50–60-ті роки XIV ст. та під

[1] AGZ. – T. III. – № L. – S. 84–85. У титулатурі цього документа серед інших земель Яґайло іменується ...*Russieque dominus et heres*, а не *supremus*, як стосовно Краківської, Сандомирської, Сєрадзької та ін. земель у складі Польського королівства.

[2] AGZ. – T. II. – № XVII. – S. 29. Короткий за змістом документ було виставлено у Любліні 30 вересня 1388 р.

[3] Розлогі цитати з праць Дениса Зубрицького та Кароля Шайнохи упорядники тому AGZ подали біля цього документа: AGZ. – T. II. – № XVII. – S. 29. – Przyp. 1.

час управління цією територією Владиславом, князем Опольським. Можливо, від її імені і подавалися ці петиції. Адже джерела не фіксують наявність таких практик з боку руського зем'янства у першій половині XIV ст. Також складно собі уявити, що наприкінці 80-х років іще була жива пам'ять про часи панування синів короля Льва або Юрія-Болеслава.

Військовий похід, який очолила королева Ядвіґа 1387 р. (у хроніста датується 1390 р.), за свідченням Яна Длуґоша, не торкнувся Поділля, але під час нього було відібрано від угорських і сілезьких старост (... *Hungariae atque Slesitis*...) такі замки, як Перемишль, Ярослав, Городок, Галич, Теребовля, Високий Замок у Львові та всі інші руські замки (... *castrum Przemisl, Iaroslaw, Grodek, Halicz, Trebowlya, civitatem Leopolim et castrum in monte, ac omnia alia Russiae castra*...)[1]. Складно встановити, наскільки цей перелік є достовірним, але присутність у ньому Теребовлі, яку через п'ять років буде вилучено (йдеться про надання Західного Поділля Спиткові, про що див. далі) з Подільської землі й приєднано до руського домену короля, є показовою. Адже у документі для Спитка 1395 р. йтиметься про давню (!) належність (чи то тяглість) Теребовлі та Стінки разом з округами (волостями) до Руської землі від часів Казимира та Владислава, князя Опольського[2]. З огляду на мовчанку джерел говорити про це доволі складно. Також варто зауважити, що старостами продовжували бути вихідці з Угорщини та Сілезії, це вочевидь демонструє, що процес опанування розлогої території на сході був тривалим і складним. Ці старости, найімовірніше, були пов'язані особистою присягою з Владиславом Опольським, через що він залишався активним гравцем на цій території. Єдиною особою, яку згадує тут Длуґош, є угорський рицар Бабак (*milite Hungariae Babak*), який, очевидно, є тотожним з руським старостою Бебеком у 1383–1385 рр.

Саме на той час, тобто починаючи від коронації Яґайла і аж до першої половини 90-х років XIV ст., припадає ціла низка присяг на вірність більшості удільних князів – і Ґедиміновичів, і інших (дрібних відгалужень різноманітних гілок Рюриковичів, про яких через брак джерел кінця XIII – першої половини XIV ст., на жаль, мало що знаємо) – як польському королеві Владиславові II Яґайлові, так і Ядвізі, а водночас і Короні Польській[3]. Серед них немає доку-

[1] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 487.

[2] Codex Epistolaris Vitoldi Madni Ducis Lithuaniae 1376–1430 (Далі. – CEV) / Ed. A. Prochaska. – Kraków, 1882. – P. 39. «*...districtus Trebowliensis et Sczenca observentur circa iura ea in quibus tempore felicis et eterne recordacionis incliti Kazimiri regis Polonie nostri predecessoris et Ladislai ducis Oppolensis alias tenutarii illarum parcium obervabantur*».

[3] Щоб не називати усі ці привілеї, які не стосуються теми дослідження, зазначимо, що найбільш повна добірка їх опублікована у фундаментальному джерельному виданні Станіслава Кутшеби

ментів присяги Коріатовичів, а також їхньої присутності як свідків на котромусь із них. Усе це може свідчити як про небажання присягати Яґайлові чи Ядвізі, так і про дотримання старої присяги Угорській Короні.

Те, що цей присяжний процес був складним, видно хоча б з того, що деякі з князів присягали неодноразово. А стосунки Свидриґайла зі своїм старшим братом Яґайлом перейняті такою кількістю взаємних присяг, зрад і відкритої ворожнечі, що стали яскравою ілюстрацією тогочасної жадоби влади представниками династії Ґедиміновичів, не кажучи вже про взаємини Вітовта з Яґайлом, які сповнені не меншого драматизму.

Брати Коріатовичі не присягнули на вірність королю, королеві та Короні Польській, і ніхто з родини за них не поручився, як це зробила дружина Вітовта Анна та деякі удільні князі[1]. І це ще раз підтверджує тезу про збереження ними старої присяги.

Така позиція привела до того, що 1394 р. долю Поділля та його володарів було вирішено. Військова акція, яку очолив Вітовт, завершилася підпорядкуванням цієї території владі короля. Сподівання Вітовта на те, що він отримає у своє розпорядження все Поділля, виявилися марними. Західне Поділля було віддане Спиткові з Мельштина. Участь Вітовта 1394 р. у військовій кампанії на Поділлі наштовхує на думку про спробу отримати під свою зверхність цю розлогу територію, яка, до того ж, межувала з Молдавським князівством, де господарем у 1394–1399 рр. був Стефан I, одружений з рідною сестрою Вітовта, Ринґаллою Анною[2]. Отже, вкотре родинні зв'язки Ґедиміновичів вплинули на вектор діяльності того або того володаря, який змагався за цю територію. І Молдавія у цьому грала не останню партію.

При цьому ймовірно, що акція з відібрання у Федора Коріатовича Поділля була спрямована на підтримку нового родича в утвердженні його на господарському престолі. Адже попередній володар Роман до самого кінця залишився вірним Коріатовичам і його війська брали участь у військових діях на Поділлі[3].

та Владислава Семковича, присвяченому унії між Короною Польською та Великим князівством Литовським. Див.: Akta unji Polski z Liwtą 1385–1791. – № 7 (Скирґайло). – S. 6; № 8 (Вітовт). – S. 6; № 9 (Сиґізмунд Кейстутович). – S. 7; № 16 (Дмитро Корибут). – S. 12–13; № 17 (Василь). – S. 13–14; № 19 (Семен Лінґвен). – S. 16; № 20 (Князі і бояри Дмитра Корибута). – S. 17–18; № 21 (Олександр Віґунт). – S. 18–19; № 22 (Дмитро Корибут). – S. 19–20; № 23 (Володимир). – S. 20–21; № 24 (Дмитро Ольґердович). – S. 21–22; № 25 (Семен Лінґвен). – S. 22–23; № 33 (Федір Любартович). – S. 30.

[1] Ibidem. № 30–31. – S. 27–29; № 32. – S. 29–30.

[2] Tęgowski J. Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku // Geneałogia. – Poznań–Wrocław, 1993. – T. 3. – S. 50–57.

[3] Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 57.

Втрата Поділля і втеча Федора Коріатовича з братом спершу до молдавського господаря Стефана I (який, надавши князям і їхньому найближчому оточенню прихисток на території свого князівства, наражався у такий спосіб на конфлікт з Яґайлом і значно погіршував свої стосунки з угорським королем Сиґізмундом Люксембурзьким[1]), а також пізніша поява Коріатовичів на далекому й чужому для них Закарпатті (де Федір отримав від угорського короля у володіння Мукачеве і комітат Берег[2]) – яскраве свідчення правдивості вищенаведених фактів про васальні стосунки Коріатовичів з Угорською Короною після смерті Казимира III. Адже обов'язок доброго володаря – прихистити свого вірного васала.

Ще одним важливим аспектом, на який звернув увагу Ян Тенговський, є не тільки васальні стосунки Коріатовичів з Угорською Короною, а й родинні. Насамперед це стосується дружини Федора. Імовірно, він одружився у 90-ті роки XIV ст. з Валґою (Вальхою), донькою марамароського воєводи Драґа[3]. Другою родинною ланкою, яка поєднувала його вже з самим Сиґізмундом Люксембурзьким, було те, що прабабка угорського короля Алдона Анна (дружина Казимира III) була рідною сестрою Коріата (батька Федора), і це довало змогу королеві називати Федора своїм дядьком (лат. – *avunculus*)[4].

Очевидно, з братами Федором і Василем Коріатовичами пішла й певна частина їхнього оточення. Легендарність звістки про 20 тис. вихідців з Поділля, які князь Федір привів із собою на Закарпаття, залишимо осторонь. Продуктивною може виявитися верифікація осіб в оточенні молдавських господарів у першій половині XV ст., де могли осісти подільські вигнанці, сподіваючись на повернення. Зокрема у жовтні 1407 р. серед свідків документа господаря Олександра у Львові бачимо пана Гринька[5], який, можливо, є тотожним з Гриньком із Сокільця, одним з найближчих

[1] Ibidem. – S. 62.

[2] Про перебування Федора Коріатовича на Закарпатті див.: Петров А. О подложности грамоты князя Феодора Кориатовича 1360 г. // Материалы для истории Угорской Руси. – СПб., 1906. – Т. III. – С. 3–5. У своєму дослідженні Петров наводить інформацію з праці Т. Легоцького, що Федір прибув до Угорського королівства: «Кроме семьи, с ним переселились и брат его, князь Василий (родной ли брат или только близкий родственник, решить не беремся), и родственники (?) их: Станислав, сын Іоанна, Іоанн, Петр, Георгий и Богдан. В другом месте Легоцкий называет еще в числе родственников Андрея Пана Kaffai (Kaffai Pán Endre) и Helene Kaffai». Там само. – С. 4. Ким були ці родичі, відповісти важко.

[3] Tęgowski J. Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów. – S. 186.

[4] Ibidem. – S. 185. – Pryszyp. 855. Тут цитата з праці Йоана Міхалуя: «*Illustris principis domini Theodori ducis Podolie, avunculi nostri carissimi et fidelis...*» («Преславний достойной володар Федір, князь Поділля, наш дорогий і вірний дядько».)

[5] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 19. – С. 16.

співпрацівників братів Коріатовичів останньої чверті XIV ст. (Див. вище біограму Гринька.).

У контексті цих подій є зрозумілим візит Спитка з Мельштина до Сучави, про який ми знаємо з виставленого для нього ґлейту (листа безпеки) від 3 січня 1397 р.[1] Очевидно, перед Спитком стояло завдання не повернути Коріатовичів під королівську руку, а одержати від них задокументовану відмову від Поділля (яку вони оформлять лише 1403 р.).

Про цей акт маємо два документи. Один від 1 липня, виставлений у Грубешові, де князь Василь Коріатович присягнув на вірність королеві Владиславу II Яґайлові та пообіцяв ніколи не виступати проти нього й Польського королівства. А вже 9 липня у Щекажеві Федір Коріатович засвідчив, що вибачає королеві своє ув'язнення (яке, можливо, сталося одразу після захоплення Кам'янця 1394 р.) та декларує йому свою приязнь[2]. Того ж дня князь Федір присягнув на вірність королеві і пообіцяв не чинити ніяких виступів проти короля, Корони Польської, панів та бояр (*contra eius dominos et bayaros terrigenasque*), а головне – не домагатися Поділля[3]. Імовірно, що після цього князь Федір поїхав до Сучави, де він є серед свідків документа господаря Олександра для пана Балиці Мудрички[4].

Отже, Яґайлові вдалося через понад вісім років домогтися документального підтвердження присяги вірності останніх Коріатовичів та їхньої відмови від Поділля, яке вже на той час було у володінні короля.

Позицію ж угорського короля щодо самого Поділля, а також усіх руських земель Корони Польської (тут мається на увазі угода від 1350 р. між Людовиком і Казимиром, засвідчена польською канцелярією 1357 р., про успадкування польського трону на випадок смерті Казимира і відсутності нащадка по чоловічій лінії, внаслідок якої територія руських земель, за винятком Поділля, перейшла в особисте володіння короля[5]) добре видно з угоди між Сиґізмундом Люксембурзьким, Владиславом II Яґайлом та Віговтом, яку вони уклали 14 червня 1397 р. на Спіші. Результатом цих домовленостей стало те, що руські землі передавалися у пожиттєве володіння Яґайлові. За це він мусив допомогти Сиґізмундові встановити свою зверхність над Молдавією і, що для нас найголовніше, – зректися Поділля (*terramque Podolie*

[1] CEV. – № CXXXVI. – S. 43.

[2] Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku. – S. 174, 173.

[3] Ibidem. – S. 173. Реґести: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 58 (тут уся література та перелік копій та згадок цього та двох перших документів).

[4] Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448) / Vol. Întocmit C. Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi. – Bucureşti, 1975. – № 18. – P. 26.

[5] Kurtyka J. Odrodzone królestwo. Monarchia Własysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań. – Kraków, 2001. – S. 44.

dominio et ditioni nostre realiter resignavit)[1]. Це, у свою чергу, не дуже корелювалося з планами самого Яґайла, про що йтиметься далі. І хоча положення цієї угоди щодо Поділля ніколи не були реалізовані, але Сиґізмунд принаймні до 1403 р. (часу відмови князя Федора Коріатовича і його брата від Поділля) мав у своєму розпорядженні вагомі арґументи щодо цієї території.

Угорський король не прийшов на допомогу своєму подільському васалові 1394 р., але усіма доступними йому на той час способами намагався виправити на користь Коріатовичів і себе наслідки цієї кампанії. Те, що після цього справа належності Поділля у такому самому тристоронньому форматі (Сиґізмунд–Яґайло–Вітовт) з'явилася лише 1412 р. (йдеться про угоду після військового конфлікту між Польським та Угорським королівствами, де Сиґізмунд виступив проти Яґайла як союзник Ордену), свідчить як про віддаленість Поділля від ядра Угорського королівства, так і про можливе небажання провокувати новий конфлікт з Владиславом II Яґайлом за територію, яка не була першою на порядку денному у Буді. Адже втримати для себе далеке Поділля, з яким угорці мали справу ще за часів Людовика, їм було на той час не до снаги. Хоча під час кампанії 1411 р. князь Федір Коріатович виставив у січні найбільшу хоругву, яка налічувала 200 вершників. За збереженим списком війська, Сиґізмундові вдалося зібрати 1100 вершників. З огляду на це хоругва, яку виставив князь Федір, становила 18 % [2]. Це може свідчити про те, що він або порушив угоду 1403 р. про відмову від Поділля, або змушений був виступити разом зі своїм сюзереном, угорським королем. Дотепер це остання джерельна згадка про князя Федора у джерелах.

* * *

Упродовж усього часу свого князювання на Поділлі Коріатовичі пройшли шлях від самодіяльного урядування краєм (наймовірніше, на початковому етапі у співпраці з татарськими адміністраторами цієї території) до ленників польського короля Казимира III (до того, як свідчить приклад Олександра, співпраця з польським королем відбувалася не конче на теренах Поділля), його наступника Людовика Угорського, а разом і до Угорської Корони (це згодом дало прихисток Федору Коріатовичу на Закарпатті).

[1] Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 61–62. – Przyp. 165. Тут наведена цитата з угоди, яку й аналізує дослідниця.

[2] Szybkowski S. Konflikt polsko-węgierwski 1410–1411 // Jóźwiak S., Kwiatkowski K., Szweda A., Szybkowski S. Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411. – Malbork, 2010. – S. 665–666.

Родинна заанґажованість Коріатовичів у молдавські справи 1374 р. завершилася фатально для князя Юрія. Невдовзі це привело до васальної залежності 1387 р. Молдавського князівства від Польської Корони. І хоча ці події між собою не пов'язані, кожен з королівських намісників на Поділлі протягом XV–XVI ст. був сильно заангажований у справи по той бік Дністра.

Найбільшу політичну активність князі виявили у часи невизначеності, як це видно по смерті короля Людовика Угорського в їхній спробі підпорядкувати собі Покуття, а водночас одноосібно котролювати східну торгівлю в цьому регіоні та взяти дієву участь в одруженні Яґайла з королевою Ядвіґою. Вірність присязі Угорській Короні спричинила для них втрату наприкінці 1394 р. Поділля, від якого останні володарі краю остаточно відмовилися аж 1403 р. Потреба у протекції сильного сюзерена і вибір ними у 50–60-ті роки XIV ст. польського короля привели до входження Поділля у сферу інтересів Корони Польської, а згодом, унаслідок тривалої боротьби, до якої долучилися чи не всі володарі тогочасної Центрально-Східної Європи, – до приєднання цієї частини руських земель спершу до особистого домену короля, а пізніше – інкорпорації до складу Польського Королівства, яка для всього Поділля (мається на увазі Східне Поділля) тривала майже два століття і завершилася 1569 р.

3. Спитко з Мельштина – «новий князь» на Поділлі

Постать краківського воєводи Спитка з Мельштина неодноразово ставала предметом дослідження в історіографії. Найкращим дотепер життєписом про нього залишається розділ монографії Влодзімєжа Двожачека про малопольських Лелівітів[1]. Останні чотири роки життя цієї непересічної для свого часу особи тісно пов'язані з історією Подільського краю. Адже саме він став володарем Західного Поділля після військової акції Вітовта 1394 р. і залишався ним до своєї загибелі у битві на Ворсклі 1399 р.

Ще у XIX ст. про Спитка як володаря Західного Поділля писали Никандр Молчановський, Антоній Прохаска, Михайло Грушевський та ін., тобто всі ті, що в той час займалися історією цього регіону[2]. Остання з праць, у якій

[1] Див.: Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – Warszawa, 1971. – S. 99–138.; Біограма Спитка з Мельштина. Див.: Strzelecka A. Melsztyński Spytek // Polski Słownik Biograficzny (Далі. – PSB). – T. XX. – Wrocław etc., 1975. – S. 412–415.

[2] Prochaska A. Podole lennym korony. 1352–1430. – Kraków, 1895. – S. 5–11; Молчановський Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. – К., 1885; Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). – Львів, 1996. – С. 21–23 та ін.

чимало уваги приділено Спиткові, є монографія Пйотра Венцовського[1], де автор уперше уклав *itinerarium* краківського воєводи[2].

Приголомшлива кар'єра сина Яна з Мельштина та Зофії (Офки), імовірно, з Ксьонжа (Ян з Мельштина, син Спитка з Тарнова, ловчий краківський (1339–1344), каштелян войницький (1345–1360), воєвода сандомирський (1361–1366), каштелян краківський (1366–1380)[3]) була нетиповою для того часу.

3 липня 1381 р. король Людовик Угорський надав уряд краківського воєводи Спиткові з Мельштина[4]. Двожачек подає коротку характеристику Длуґоша, вміщену під 1383 р.: на час номінації на уряд краківського воєводи молодому урядникові не було й 18 років, він тільки входив у світ політики і був недосвідченим[5]. Тримання одного з найвищих урядів королівства, а саме уряду краківського воєводи (у часи, коли посідання цього уряду не тільки давало місце в сенаті, як це сталося вже у XVI ст., а принаймні давало змогу його носієві бути членом королівської ради) протягом 18 років, поєднання його в 1390–1398 рр. з урядом краківського старости – все це зробило його не тільки «господарем» Кракова, а й одним із наймогутніших можновладців свого часу. А якщо додати до цього те, що його стриєчний брат Ян (Ясєк) з Тарнова (їхні батьки, Ян, батько Спитка, і Рафал, батько Яна, були рідними братами) був сандомирським воєводою, то ми можемо зрозуміти, що Спитко посідав одне з чільних (чи не перше) місце з-поміж малопольської еліти. На підтвердження цього Двожачкек пише: «Щоб зрозуміти, чим були тоді ці два лелівіти (маються на увазі Спитко і Ян. – *В. М.*) у Південній Малопольщі, треба згадати, що уся західна частина підлягала Спиткові як краківському воєводі. В самій столиці він мав значну владу як генеральний староста краківський, певний час був ще й судовим старостою в Бєчі. Сусіднє, Сандомирське воєводство тримав Ян з Тарнова, він теж, як генеральний староста русь-

[1] Węcowski P. Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego w późnym średniowieczu. – Warszawa, 1998. – 218 s. В 2005 р. у журналі «Київська старовина» була надрукована стаття одеської дослідниці Ольги Білецької «Казус Спитка», яка з об'єктивних причин не внесла нічого нового до цієї теми. Див.: Білецька О. «Казус Спитка»: до історії вивчення середньовічного Поділля (друга половина XIV – перша половина XV ст.) // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 23–30.

[2] Węcowski P. Działalność publiczna możnowładstwa małopolskiego w późnym średniowieczu. – S. 172–179.

[3] Wyrozumska B. Melsztyński Jan // PSB. – T. XX. – S. 410–411. Див. також: Dworczaczek W. Genealogia. – Warszawa: PWN, 1959. – Tab. 97.; Ibidem. Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – Tab. 1. – S. 301.

[4] Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy / Opracował J. Kurtyka, T. Nowakowski i in. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990. – № 466. – S. 128.

[5] Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 99–100.

кий, був урядником на землях, здобутих за панування Ядвіґи від Угорської Корони (йдеться про приєднання руських земель до складу особистого домену короля та Польського Королівства. Про це див. вище. – *В. М.*). Обидва стриєчні брати отримали розлогі надання в здобутих землях: Спитко – Самбірщину (чи не найзаможніший регіон руського королівського домену, а пізніше – найбагатшу економію Корони Польської, яка, ймовірно, і була одним з головних джерел готівки для Спитка у справі отримання у володіння Західного Поділля. – *В. М.*), Ян – Ярославщину. Далі в південно-східному напрямку лежало Поділля, яке було леном Спитка. На заході краківський воєвода тримав замки Кшепіц, Рабштин та Ланцкорону, а в опольському князівстві в Сілезії йому належали значні території з трьома оборонними замками. Так, від Сілезії, аж по Поділля включно не було й маленького клаптя землі, яка б не підлягала владі Спитка або Яна»[1]. Ця ґрунтовна цитата добре ілюструє вплив і заможність не тільки роду Лелівітів, а й самого Спитка.

Дружиною Спитка була Ельжбета, імовірна донька Емерика Бебека з роду Акос або його сина Емерика Лачкфі[2], який певний час був намісником Угорської Корони на руських землях, а саме – руським старостою у 1383–1385 рр.[3] та єдиним, кого назвав Длуґош (*milite Hungariae Babak*), описуючи похід Ядвіґи на руські землі 1387 р.[4]

Тут не так важливо, чи його дружиною була донька Емерика Бебека чи його сина. Можливо, що завдяки цьому шлюбові Спитко «відкрив очі» на Схід, тобто на руські землі. Адже Емерик був добре обізнаний у руських справах і знав багатьох активних діячів серед місцевої шляхти, а також мав впливові позиції при дворі у Буді.

У справі посадження малолітньої Ядвіґи на польський трон, а також у виборі їй чоловіка Спитко з Мельштина відіграв чи не найголовнішу

[1] Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 115.

[2] Суперечки істориків щодо питання, хто був дружиною Спитка з Мельштина, у стислому вигляді підсумувала на 1975 р. Анна Стшелецька у біограмі Спитка у Польському біографічному словнику, див.: Strzelecka A. Melszyński Spytek (Spytek z Melsztyna) h. Leliwa // PSB. – T. XX. – S. 414.

[3] Urzędnicy województwa ruskiego w XIV–XVIII ww. Spisy. –S. 149. Тут у Казімежа Пшибося помилково вказано том Aktów grodzkich i ziemskich. Замість зазначеного у виданні шостого тому, цей документ вміщено у сьомому томі. У старостинському документі від 8 травня 1385 р. він виступає із титулатурою старости Руського королівства (*Regni Russie capitaneus*), див.: AGZ. – Lwów, 1878. – T. VII. – № XVI. – S. 32. А в документі від 1 листопада 1385 р. його титулатура заначена: намісник угорської королеви Марії – руський староста (*Russiae Capitaneus*), див.: Ibidem. – № XVIII. – S. 35.

[4] Ці події у Длуґоша помилково представалені під 1390 р.: Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 487.

роль. Свідченням цього може бути участь Лелівітів (представників роду) у цих подіях. На підтвердження цього В. Двожачєк, посилаючись на Яна Длуґоша, наводить такий факт: честь бути хрещеною матір'ю Яґайла отримала саме Ядвіґа з Пільчи, вдова по Оттові з Пільчи (який був руським старостою з руки Казимира III[1]. – *В. М.*). І очевидно, що це було зроблено не за вшанування заслуг перед Короною вже померлого чоловіка, а насамперед через особисту роль брата (Спитка) у справі унії та посадження Яґайла на королівський трон[2].

За свідченням Длуґоша, Яґайло під час роздачі подарунків можновладцям після своєї коронації особливо виокремив Спитка, якого обдарував з більшою, ніж інших, щедрістю, давши йому в подарунок свої сандалі (*sandalia illi sua*) та багато золотих коштовностей, перл та коштовне каміння, адже власне йому він найбільше завдячував своїм поставленням на королівство та коронацією[3]. Те, що хроніст відзначив цей факт через багато років, коли мало хто пам'ятав у Кракові події середини 80-х років XIV ст., може опосередковано свідчити про роль молодого краківського воєводи у цих подіях.

Ще одним прикладом винятковості постаті Спитка з Мельштина навіть після його смерті може слугувати той факт, що третьою дружиною Владислава II Яґайла була Ельжбета Ґрановська, донька його хрещеної матері Ядвіґи та, відповідно, племінниця Спитка[4]. Наскільки це було збігом обставин чи то більше казусом, складно відповісти з позиції сьогодення. Третій шлюб короля, а четвертий Ельжбети, якій на 1417 р. було орієнтовно 47–48 років, очевидно, не передбачав можливості народження спадкоємця трону.

Спитко з Мельштина серед тогочасної еліти відіграв помітну роль і в політичному житті королівства. Єжи Спєрка, застосувавши дещо модерну термінологію, називає його першим фаворитом Яґайла, аргументуючи це не тільки розлогими маєтками, які Спитко отримав від короля, а й тим впли-

[1] Отто з Пільчи і з Ланьцута (? – 1384), староста генеральний Великопольський (1371–1372), каштелян Віслицький (1373–1374), сандомирський воєвода (1376–1384), сандомирський староста (1376–1383): Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy. – S. 355. Він був кілька разів руським генеральним старостою за Казимира III: Urzędnicy województwa ruskiego. Spisy. – № 1149 a, № 1151, kom do № 1152.

[2] Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 105.

[3] Joannis Długossii seu longini canonici cracoviensis historiae polonicae libri XII / Ed. J. Żegota Pauli. – T. III. – Liber IX. X. – Cracoviae, 1876. – P. 463.

[4] Wdowiszewski Z. Genealogia Jagiellonów i domu Wazów w Polsce. – Kraków, 2005. – S. 69–74; Про Ельжбету Ґрановську як дружину Владислава II Яґайла див.: Przybyłowicz O. M. Elżbieta Granowska: trzecia żona Władysława Jagiełły. Życie codzienne królowej // Kwartalnik historii kultury materialnej. – R. XLV. – Warszawa, 1997. – № 1. – S. 3–13.

вом і протекцією, якими той користувався в королівському оточенні[1]. Показовою є його присутність як свідка у королівських документах. За підрахунками Ірени Сулковської-Курасьової, Спитко фігурує як свідок 87 разів, що за 13 років (1386–1398) становить близько 6,7 разу на рік. А зважаючи на стан збереження джерел з другої половини XIV ст., цей показник у нього є чи не найбільшим за час володарювання Владислава II[2].

Чому Спиткові стало цікавим саме Поділля? Історики вже понад 150 років дискутують навколо цього «дивного» прагнення одного з найповажніших вельмож Корони Польської «покинути» рідні місця задля невідомої землі, яка була на той час малознаною у Кракові. Адже навряд чи хто із сучасників міг пригадити хоча б якісь факти за часів панування Казимира і Людовика щодо Поділля, яке при живих князях Коріатовичах не те, що не цікавило основних гравців у цій частині Європи, а навіть імовірна зацікавленість відкладалася до кращих часів.

Спиткове зацікавлення Поділлям варто розглянути у двох площинах. Перша з них – це «рух на Схід» лелівітів, який розпочався наприкінці 80-х років XIV ст., адже і Спитко, і Ян з Тарнова входили до найближчого оточення нового короля. Другою були родинні зв'язки краківського воєводи, який, як уже зазначалося вище, був одружений з донькою угорського можновладця, котрий (якщо дотримуватися версії, що вона була донькою Емерика Бебека або Лачкфі) нещодавно був королівським намісником на руських землях.

Отже, 13 червня 1395 р. у Кракові король Владислав II Яґайло надав Спиткові з Мельштина у дідичне володіння замки Кам'янець (*Camenecz*), Смотрич (*Smotricz*), Червоногород (*Czirwonogrod*), Скала (*Scala*), Бакота (*Bacotha*) на Поділлі, при цьому залишив у власній диспозиції Меджибіж (*Medzibosze*), Божський (*Bozske*) і Вінницю (*Winnicza*), а також забрав два подільські округи – Теребовлю і Стінку (*districtus Trebowliensis et Sczenca*) і приєднав їх до свого руського домену[3]. Дивний, на перший погляд, акт короля для одного зі своїх найближчих сановників спричинив бурхливі

[1] Sperka J. Faworyci Władysława Jagiełły // Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku. – Kraków, 2006. – S. 43.

[2] Sułkowska-Kurasiowa I. Doradcy Władyslawa Jagiełły // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów– Warszawa. – T. II. – S. 190–191, 211. У своїй полемічній розвідці до статті Ірени Сулковської-Курасьової Ґражина Клімецька подає дещо відмінні дані про присутність Спитка у ролі свідка на королівських документах. За її підрахунками, він згадується 78 разів. Особливістю її підрахунків є те, що вона враховує місце виставлення документа. Тут левова частка належить Малопольщі – 69 документів, у Великопольщі – 3 документи, на руські землі припадає – 2, на інші провінції королівства лише 4: Klimecka G. Czy rzeczywiście «doradcy Władysława Jagiełły?» // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1990. – T. IV. – S. 229.

[3] CEV. – № 115. – S. 37–39.

емоції серед малопольського можновладства, котрі вдалося до часу заспокоїти лише повторним актом надання Спиткові Поділля, а саме 10 липня 1395 р. вже від імені Ядвіґи[1]. Цей документ цікавий ще й тим, що поширює королівську юрисдикцію далеко на схід – до Звенигорода (*Wowigrod*) і Черкас (*Cirkass*) на Дніпрі[2]. Для нас важливим є те, що обидва документи (виставлені з майже місячним інтервалом) дають змогу нам реконструювати певною мірою географію цілого Поділля. Отже, Велике Поділля простягалося від Теребовлі на заході і до Черкас на сході. На підтвердження цих меж можемо залучити археологічні знахідки двох монет – т. зв. подільських грошів: одного біля м. Дунаївці (30 км на північ від Кам'янця), а другого, іншого зразка, в околицях с. Трушівці Чигиринського району Черкаської області[3].

Щодо отримання Спитком Західного Поділля слушними є два твердження Двожачека про те, що Яґайло вважав Поділля ключовою територію для проведення королівської політики на південно-східному напрямі і що особа, якій він доручав цю справу, мала не тільки дати особисту гарантію лояльності королеві, а й бути відомою Вітовтові[4].

Унаслідок таких акцій Спитко з Мельштина стає в один ряд з удільними князями і дозволяє собі використання в титулатурі виставлених від свого імені документів титулу «володар і дідич Подільської землі» (*dominus et heres terre Podolie*), «князь Поділля» (*dux Podolie*)[5]. Причину цього, можливо, варто шукати в одній з клаузул документа на Західне Поділля для Спитка – *pleno iure ducali, quo ceteri nostri duces Lithuanie et Russie frui soliti sunt*, отже, в явному княжому праві, такому, яке зазвичай існує для князів литовських і руських[6]. Адже за вже усталеною формулою від часів отримання ним у володіння Самбірського повіту, з його канцелярії виходять документи, де

[1] Для Спитка з Мельштина така практика не була новою. Ще 1 січня 1394 р. він отримав два ідентичні документи від Ядвіґи і Владислава II Яґайла на звільнення міста Самбора разом із повітом від будь-яких поборів, а насамперед від подимного. – Див.: AGZ. – Lwów, 1876. – T. VI. – №IV–V. – S. 6–9. Див. також спільний документ Яґайла та Ядвіґи від 15 липня 1396 р., яким вони засвідчували, що Спитко з Мельштина записав своїй дружині Ельжбеті віно у 1000 гривень празьких грошей на місті Жабно у Самбірському повіті: Ibid. – № VI. – S. 10–11.

[2] ZDM. – Cz. VI. – № 1843. – S. 465–468.

[3] Про подільські монети див.: Погорілець О. Саввов Р. Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика. Фалеристика. – 2004. – № 3. – С. 24–29; Шостопал А. Монети XIV ст. карбовані на Поділлі // Нумізматика. Фалеристика. – 2007. – № 3. – С. 24–26.

[4] Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 113.

[5] Останнім про це писав Януш Куртика див.: Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku. – S. 32.

[6] CEV. – № 115. – S. 38.

він титулує себе дідичем і володарем на Самборі (*heres et dominus districtus Samboriensis*)[1] або володарем і дідичем князівств Подільського і Самбірського (*dominus et haeres ducatus Podoliensis et Samboriensis, pallatinus et capitaneus Cracouinsis*)[2] та просто паном на Мельштині, володарем Поділля та воєводою краківським (*haeres Mielstinensis, dominus Podoliae et pallatinus Cracouiensis*)[3]. Зразків такої титулатури Спитка є багато. Та й королівська канцелярія 1396 р. називає його краківським воєводою й володарем Подільської землі (*pallatinus Cracouiensis et dominus terre Podolie*)[4].

Вдова Спитка, Ельжбета, 1402 р. видала документ, де в її титулатурі було зазначено: Ельжбета, вдова померлого Спитка краківського воєводи, володаря і дідича князівства Самбірського (*domini et haeredis ducatus Samboriensis*)[5].

І не таким важливим для наших справ є те, що саме криється за цими словами, адже зрозуміло, що в той час Спитко не міг стати князем, бо він ним не народився! Та постає запитання: чому саме для нього було зроблено такий виняток та й ще з таким формулюванням? Імовірно, що тут ми маємо справу з уявленням про тогочасну територію. Адже йшлося про передачу Спиткові частини Подільського князівства. І тут, очевидно, у сприйнятті цієї території важлива не так особа Спитка, хоча його першість у тогочасній урядницькій єрархії Польського Королівства залишається незаперечною, як власне її статус, що був князівським. Саме тому він отримав Західне Поділля на княжому праві.

Дивним у цьому є те, що ця обставина (князівські претензії краківського воєводи) пройшла повз дослідницьку увагу, що саме володіння Поділлям дало змогу дітям Спитка вдало укласти шлюби з Пястами, а отже, стати на одну сходинку вище в ієрархії тогочасного, насамперед малопольського, можновладства. І це все відбулося після смерті батька! Ідеться про дочку Ядвіґу, дружину Бернарда, князя на Нємодлінє[6]. Це одруження (а наймовірніше, що то були заручини, як припускає Двожачек) відбулося у 1396–1397 рр. після отримання Спитком не тільки Західного Поділля з його князівським статусом, а й замків на західному кордоні королівства внаслідок вій-

[1] AGZ. – T. VI. – №II. – S. 2.

[2] ZDM. – Cz. IV. – № 1122. – S. 292. Цей приклад є важливим з огляду на те, що свої нові надбання, Поділля і Самбірщину, Спитко виділив у титулатурі перед урядами краківського воєводи і старости.

[3] Ibidem. – № 1138. – S. 310.

[4] AGZ. – T. VI. – №II. – S. 10.

[5] ZDM. – Cz. V. – № 1160. – S. 12.

[6] Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – Tab. 2. – S. 302.

ськових дій проти князя Владислава Опольського[1], а головне – ще за життя самого Спитка з Мельштина.

Його друга донька Катажина була в першому шлюбі (бл. 1408 р.) за мазовецьким князем Янушем Молодшим. З боку коронного можновладства був ще один акт родичання з Пястами та з іншими князями у першій половині XV ст., а саме: великопольської родини Шамотульських (Малґожата з Шамотул, донька Вінцентія, була одружена з князем раціборським Казимиром II; до речі, вона була родичкою Мельштинських (дружиною Спитка з Мельштина, сина володаря Поділля, була Беатрича, донька Доброґоста з Шамотул, познанського каштеляна, а отже двоюрідна сестра Малґожати))[2].

Та й, насамкінець, вдова володаря Поділля, Ельжбета, вийшла вдруге за Яна, князя зємбіцького[3]. Отже, маємо приклад якщо не піднесення статусу родини Мельштинських до рівня князів, то принаймні виокремлення їх серед тогочасного коронного можновладства.

В історіографії є кілька думок щодо цього. Насамперед ідеться про боротьбу за вплив у королівській раді. Вочевидь, на десятому році свого правління Владислав II Яґайло перебував якщо не в пошуку, то принаймні прагнув міцно закріпити біля себе Лелівітів, насамперед Спитка з Мельштина, для якого шлях по східцях урядницької ієрархії був майже завершеним. А коли так, то залишається земля як винагорода, а краще велика територія. А отримання великих земельних надань, у вигляді цілих земель для Спитка не було новиною. 1385 р. він отримав від королеви Ядвіґи у заставу за 1500 гривень Бєчську землю (*terram nostram Beczensem*)[4]. До того ж це гроші, які Спитко надав королеві для розрахунку з Вітовтом за його акцію щодо підкорення всього Поділля 1394 року. Сума становила 5000 гривень у празьких грошах[5].

Що мав на увазі Яґайло, який хотів підпорядкувати Поділля? Можливо, причиною було бажання короля позбутися останніх угорських васалів на руських землях, адже після подій 1387–1388 рр. Львівська, Перемишльська та Галицька землі остаточно увійшли до складу Польського королівства. Але

[1] Про участь Спитка у військових діях проти Владислава, князя Опольського у 1391–1392 рр. див.: Laberschek J. Wyprawa zbrojna króla Władysława Jagiełły na krakowsko-wieluńskie posiadłości księcia Władysława Opolczyka w 1391 r. // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1996. – T. VI. – S. 156–158.

[2] Dworzaczek W. Lelewicy Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – Tab. 2. – S. 302; Ejusdem. Genealogia. – Warszawa, 1959. – Tablice. – Tab. 4. Książęta Mazowieccy z Domu Piastów.

[3] Ibidem. – Tablice. – Tab. 5. Książęta Śląscy z Domu Piastów (Wrocławscy i Swidniccy).

[4] ZDM. – Cz. VI. – № 1836. – S. 457–458.

[5] Про суми, які фігурували у цій трансакції, див.: Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku. – S. 28–29.

фактом залишається те, що правлінню князів Коріатовичів на Поділлі було поставлено край.

Можливо, Яґайло не зміг знайти відповідну кандидатуру серед князівського прошарку, аби замінити Коріатовичів. Адже серед низки присяг на вірність новому королю, Ядвізі та Польському королівству, як уже зазначалося раніше, не маємо у нашому розпорядженні такого документа з боку подільських князів (це не означає, що його не могло бути, але подальші події зводять існування такого документа до мінімуму). Чому ж тоді Коріатовичі не склали такої присяги? Адже сміливо можна стверджувати, що якби така присяга від подільських князів була, то згадку про неї у тій чи тій формі було б зафіксовано у джерелах.

Одним з арґументів на користь Спитка, на який свого часу звернув увагу Ян Тенґовський, було те, що Коріатовичі вважалися або сприймалися при дворі у Кракові як угорські ленники. Тому Яґайло і не мав наміру залишати за ними Поділля[1]. Загалом складність цієї політики була пов'язана не тільки з розлогою територією Центрально-Східної Європи, де основними гравцями були Угорське та Польське королівства, а решта державних утворень ставали на той чи той бік у цій грі. Щодо Великого князівства Литовського, то більшість акцій, які були організовані з цього боку, мали на меті передусім забезпечення численному клану Ґедиміновичів уділів для князювання. А небажання Яґайла посилювати позиції Вітовта у цьому регіоні, найімовірніше, і зупинили вибір короля на краківському старості.

Період Спиткового володарювання Західним Поділлям є настільки «темним», що його аж ніяк не «освітлює» згадка в люстрації Подільського воєводства 1615 р. про привілей, виданий ним для кам'янецьких міщан маґдебурзької юрисдикції, згідно з яким вони мали право на третю частину доходів із замкового млина, що на р. Смотрич, з тим, що ці кошти йтимуть на потреби оборони міста[2]. Молдавський воєвода Стефан видав ґлейт для приїзду Спитка[3], коли він, імовірно, намагався вплинути на господаря, який дав прихисток Коріатовичам.

[1] Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku. – S. 160–161.

[2] ŹDz. – T. V. Lustracye królewszczyzn ziem Ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII wieku / Wydał A. Jabłonowski. – Warszawa, 1877. – S. 16: «*Także przy odprawowaniu lustracyi starostwa tego, mieszczanie kamienieccy prawa lackiego produkowali przed nami przywilej na trzecią miarę we młynie na rzece nazwanej Smotrycz, od Spytka wojewody krakowskiego onym dany i od ś. p. Władysława i Stefana królów polsckich, także i od teraźniejszego Zygmunta Pana naszego konfirmowany, z którego trzeciej miary powinności do zamku nie odprawują żadnych, ale ten pożytek na obronę i potrzeby miejskie obracać powinni*».

Проведений за два роки до цієї акції акт передачі Кам'янецького староства новому королівському намісникові Александру Калиновському у 1613 р. про цей млин подає таку інформацію: «*...Naprzod młyn Lacki: Z tego młyna na zamek dwie mierze ydą, a miesczanom trzecia, groszy dwa na potrzeby y poprawe młyna Zamek iako sie wyzey namieniło powinien dawać, a miesczanie trzeci...*». Див.: AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. 4-K/I. – K. 47 v.

[3] CEV. – № CXXXVI. – S. 43.

У цьому документі Спитка названо господарем (*dominum Spythkonem, domino Spythkone*). За припущенням Двожачека, Спитко у період свого подільського володарювання контролював політику щодо Молдавського та Валашського князівств, які внаслідок вакууму влади в Угорському королівстві прийняли васальну зверхність Корони Польської. Його участь у липні 1397 р. в з'їзді Яґайла і Сиґізмунда Люксембурзького у місцевості Стара Вєсь на Спіші разом з королівською парою, на думку дослідника, не була випадковою, зважаючи на подільське володіння Спитка та протекцію Коріатовичам, яку надав їм угорський король[1].

Щодо управління новоотриманою територією, то, крім вищенаведеної згадки з люстрації 1615 р., привертає увагу інформація Яна Длуґоша, який розповідає про з'їзд коронних та литовських панів у Парчуві 1451 р. (під час якого, імовірно, було покладено кінець тривалим, як на середину XV ст., суперечкам за Поділля). Хроніст наводить розлогу промову кардинала Збіґнєва Олесницького (свого протектора) про права Корони Польської на Поділля. У патетично переданій Длуґошем промові є один цікавий пасаж, на який свого часу звернув увагу Януш Куртика у вступі до видання списку подільських урядників. Ідеться про те, ким був Поваля Слуповський: чи це дві різні особи?[2] У латинському виданні з XIX ст. Длуґошевої «Історії або хроніці Польського Королівства» зазначено: «*Scitum enim est, milites Poloniae, Powalam, Slupowski et alios illam gubernasse, deinde Spithkoni de Melsthin palatino Cracoviensi largitione perpetua...*»[3] Тут комою розділено Поваля і Слуповський, чого вже немає у тогочасному польському перекладі цієї фрази: «*Wiadomo, że rycerze Polscy, Powała Słupowski i inni tą zimią zarządzali; że potem Spytkowi z Melsztyna wojwodzie Krakówskiemu dana była dożywociem...*»[4]. У сучасному коментованому латиномовному виданні Длуґоша, без коми, повторено попередній варіант цього фрагмента: «*Scitum enim est milites Polonie, Powalam Slupowski et elios, illam gubernasse, deinde Spithkoni de Melstin palatino Cracoviensi largicione perpetua...*»[5]. Коментуючи цей фрагмент, упорядники послалися на працю Януша Куртики від 2000 р. та перелік подільських урядників, де переказали припущення дослідника про можливе адміністрування цієї території у 1394–1395 рр.[6]

---

[1] Dworzaczek W. Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 114–115.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII w. Spisy. – S. 11. – Przyp. 19.

[3] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I.Żegota Pauli. – T. V. – Libri XII (XIII) // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIV. – Cracoviae, 1878. – P. 96.

[4] Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład Karola Mecherzyńskiego. – T. V. – Ks. XII // Długosz J. Dzieła wszystkie / Wyd. A. Przezdziecki. – T. VI. – Kraków, 1870. – S. 89.

[5] Długossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – Cracoviae, 2003. – P. 115.

[6] Ibidem. – P. 416. – № 89.

Без сумніву, хтось мав би бути намісником (старостою) Спитка з Мельштина у Кам'янці. І Спитко на це місце мав би поставити довірену особу, яку добре знав. Постає запитання: Поваля Слуповський – це одна особа чи дві різні? У своїй праці Двожачек згадує рід Повалів-Оґонів (*Powałów-Ogonów*)[1]. Це принаймні дає підставу припустити існування двох осіб.

Те, що Слуповські були теж лелівітами і походили з Малопольщі, а також те, що їхні володіння були розташовані поруч маєтків Спитка, може свідчити, як припускає Януш Куртика, про клієнтарно-патрональний зв'язок між ними[2]. Проблему, яка існувала від часів введення до широкого наукового обігу тексту Длуґоша, він спробував розв'язати у своїй розвідці, присвяченій найстарішим документам для ордену францисканців у Кам'янці. У першій частині статті йдеться про ідентифікацію подільського старости Рафала, знаного з джерельних згадок 1403 та 1409 рр. Куртика доводить, що можна сміливо ідентифікувати Слуповського і Рафала, як одну особу, зважаючи ще й на той факт, що Рафал зі Слупова фіксується в оточенні Спитка з Мельштина ще у 1395 р.[3]

І на цьому варто було би завершити розповідь про Спиткове володіння Поділлям, адже є достатньо прикладів у сучасній українській історіографії, де описується «величезна» робота, проведена з ініціативи Спитка з Мельштина з уфортифікування кам'янецького замку, зміцнення його обороноздатності, побудови веж тощо[4]. Можливо, з ініціативи Спитка, проводилися роботи з побудови й розбудови замку, також і міста Кам'янця як нової столиці Поділля. Але, на жаль, усі ці здогадки і припущення не мають під собою джерельної бази.

Єдиним матеріальним свідченням присутності герба Леліви є його зображення на кахлях, якими була вимощена підлога у православній (!) Троїцькій церкві у Кам'янці[5]. Характерно, що вони були доповненням до інших кахлів, на яких зображено орла як символ Польського Королівства, фрагмент герба, що, найімовірніше, належав комусь із прибульців із Сілезії тощо[6]. Усе це, у свою чергу, може свідчити про ідеологічний підтекст цієї

[1] Dworzaczek W. Lelewici Tarnowscy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 59.

[2] Ibidem. – S. 23–25. Тут подано інформацію про малопольських Слуповських герба Леліва. Див. також: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII. Spisy. – S. 11. – Przyp. 19.

[3] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 152–153.

[4] Вкотре про це: Пламеницька О. Кам'янець-Подільський. – К., 2004. – С. 113–115.

[5] Там само. – С. 186. – Рис. 134. На фото видно принаймні дві кахлі із зображенням герба Леліва.

[6] Прориси та реконструкція В. Бевза див.: Петров М. Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам'янець-Подільський, 2002. –

композиції: під управлінням лелівітів Поділля та Кам'янець є в складі і під владою Корони Польської.

Влітку 1399 р. володар Поділля пристав до військ литовського князя Вітовта. Військо складалося з литовсько-руських сил, загонів хана Тохтамиша, близько 100 вояків Тевтонського ордену під керівництвом раґнетського комтура Марґварта фон Зальцбаха (*Marqwart von Salczbach*), а також близько 400 рицарів з теренів Польського Королівства, серед яких, за свідченням Яна Длуґоша, вирізнявся краківський воєвода Спитко з Мельштина з численним рицарством Подільської землі. Разом з ним були такі особи, як Сендзівой із Остророґа, Доброґост із Шамотул (донька якого була дружиною сина Спитка), мазовецький воєвода Ян Ґловач з Ленженіц, Януш з Домброви та ін.[1] Чому Спитко взяв участь у цій кампанії, адже більшість польських рицарів змушені були, як свідчить Длуґош, через заборону королеви Ядвіґи відмовитися від неї? Вочевидь, причину участі володаря Західного Поділля слід вбачати у володінні цим краєм (адже Східне Поділля належало Вітовтові), а також у бажанні отримати здобич і славу[2].

Вибравшись на свою останню військову виправу, Спитко загинув під час битви на р. Ворскла 16 серпня 1399 р. Про його смерть у Супрасльському літописі зазначено: *«...а се имена їзбиєныхъ князеи Литовъскыхъ ... князь Выспытко Краковъскыи»*[3]. Тут укотре джерела зафіксували або «згадали» його «князівський» статус.

Нетривале Спиткове володіння Західним Поділлям у 1395–1399 рр. було дуже нетиповим на той час прикладом того, коли особу некнязівського походження підносив верховний володар і їй надавалися у володіння величезні території на княжому праві. Все це породило інспірації цієї особи на

С. 242. – Рис. 144. Щиро дякую Олегові Морозу, співробітникові Національного історико-архітектурного заповідника у Кам'янці-Подільському, за допомогу у фотографуванні цих кахль.

[1] Johanns von Posilge, Officials von Pomesanien. Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) // Scriptores Rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / Herausgereren von T. Hirsch, M. Töppen und E. Strehlke. – T. III. – Leipzig, 1866. – P. 230; Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład Karola Mecherzyńskiego. – T. III. – Ks. IX–X // Długosz J. Dzieła wszystkie / Wyd. A. Przezdziecki. – T. IV. – Kraków, 1868. – S. 496. Політичний апекст і значення цієї битви у давнішій літературі див.: Барбашев А. Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410 г.). – СПб., 1885. – С. 94–100; Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.). – М., 1975. – С. 223–236.

[2] У Длуґоша є досить патетичний опис участі Спитка у цій битві: Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 528.

[3] Супрасльский список // Полное собрание русских летописей изданное по высочайшему повелению Императорскою археографическою комиссею. – СПб., 1907. – Т. XVII. Западнорусские летописи. – С. 48.

особливий статус серед коронного панства, ознакою чого стали шлюби дітей та вдови Спитка з Мельштина з представниками роду Пястів, що було абсолютним винятком із тогочасного порядку. Такий особливий статус одного з ініціаторів вибору Яґайла чоловіком королеви Ядвіґи, найімовірніше, був пов'язаний не тільки з його незаперечними заслугами перед новим королем, а й проугорською політикою князів Коріатовичів, яка в нових реаліях до Корони Польської була не лише архаїчною, а й небезпечною. Не пов'язаний диснастично з молдавськими господарями і чужий у цій частині Європи, Спитко, враховуючи його заможність і вплив на короля, був чи не ідеальною фігурою для реалізації планів Яґайла щодо інкорпорації Подільського князівства до складу особистого домену короля і Корони Польської загалом. Тут Яґайло, імовірно, повторював практику Людовика Угорського, який, призначивши своїм намісником дієвого князя Владислава Опольського, тісно прив'язав руські землі до Польського королівства.

* * *

Друга половина XIV ст. стала тією епохою, яка відкрила тогочасному світові Поділля. Прихід на цю територію у 40-ві роки братів Коріатовичів зумовив переорієнтацію краю на Захід. Подальша їхня співпраця з польським королем Казимиром III та Людовиком Угорським закріпила західний вектор політики князівства. Очевидно, з цим було пов'язане запрошення чималої кількості вихідців з німецьких земель для осадження їх у містах краю, здебільшого в Кам'янці.

Васальна присяга 1377 р. Коріатовичів Угорській Короні вплинула на подальшу історію Поділля. Зміна династії та їх небажання присягати Владиславові II Яґайлові, як це зробили майже всі представники клану Ґедиміновичів, призвели до втрати ними у 1394 р. свого удільного князівства, яке відтоді стало каменем спотикання між Польським королівством і Великим князівством Литовським у регіоні. Передача західної частини краю краківському воєводі Спиткові з Мельштина стала першим поділом краю на дві частини, який повторився знову на початку 30-х років XV ст.

З тогочасних джерел видно певну структурованість місцевого привілейованого стану. Поряд з князями, що володіють цією територією, бачимо князів-співпрацівників (князь Василь Винницький), на нижчому щаблі були представники панської групи, а ще нижчу верству становили зем'яни. На жаль, ми дуже мало знаємо про них. Можна лише припустити, що, зважаючи на спорідненість і контакти з сусідньою Галицькою землею, де не було князів, решта шляхтичів походила як з грона старих боярських родів Руського королівства, так і з-поміж прибульців – тих мандрівних рицарів середньовічної Європи, які у пошуках землі, грошей і слави прибули на нові східні простори.

РОЗДІЛ III

ІНКОРПОРАЦІЯ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ ДО СКЛАДУ КОРОНИ ПОЛЬСЬКОЇ. ВІД ОСОБИСТОГО ДОМЕНУ КОРОЛЯ ДО ПОДІЛЬСЬКОГО ВОЄВОДСТВА

Нове XV століття ознаменувалося початком тривалої боротьби за Поділля між Яґайлом і Вітовтом. Уклавши 1401 р. угоду (знану в історіографії як Віленсько-Радомську унію) і передавши Вітовту у дожиттєве правління Велике князівство Литовське, Владислав II Яґайло спробував навести лад на руських землях Польського королівства. Пригадаймо, що Львівська земля була інкорпорована до особистих володінь Ядвіґи і Яґайла, а вже потім – до Польського королівства у 1388 р. Белзька земля була передана у дожиттєве володіння мазовецькому князеві Земовітові IV. Решта земель, як-от Холмська, Перемишльська, Сяноцька і Галицька, увійшли до руського домену короля. Калейдоскопічність змін, поданих у фрагментарних джерелах того часу, вражає.

З перспективи сьогодення тогочасний перебіг подій виглядає так, начебто не було для короля важливіших справ, ніж опанування цієї території. До певного часу Поділля залишалося осторонь. Змагаючись за вплив на цій території, Яґайло і Вітовт вдавалися до різних засобів. Якщо перший спирався на той прошарок шляхти, який був прийшлим і більше тяжів до цілковитої інкорпорації до складу Корони Польської, то другий, маючи величезний авторитет на руських землях, прагнув підпорядкувати Поділля собі.

Кінець цій тривалій тридцятирічній «холодній» війні мала би покласти смерть Вітовта наприкінці 1430 р. Але вона лише розбурхала пристрасті. Розвиток подій став для краю фатальним. Військові дії 1431–1432 рр. призвели до поділу Поділля на Східне і Західне та утворення внутрішньоетнічного кордону в межах однієї історичної терито-

рії[1]. Спроби у другій половині 30-х років короля Владислава III (з огляду на його вік, за цими подіями стояли, вочевидь, його намісники) підпорядкувати Східне Поділля зазнали невдачі.

Поширення у 1434 р. положень Єдльненського привілею на руські землі й утворення Руського та Подільського воєводств закріпили для Поділля компроміс польсько-литовського перемир'я 1432 р. на тривалий час. Сплеск активності литовських панів у 1451 р. на з'їзді у Парчуві був останньою реальною спробою об'єднати Поділля під литовською зверхністю. Лише унія, укладена 1 липня 1569 р. у Любліні, привела до включення Східного Поділля (від 1566 р. – Брацлавського воєводства), стала першим кроком до демонтажу цього кордону, який на 137 років (1432–1569) був «непохитним» для історичного Поділля.

Боротьба за Поділля між Сходом (який тут репрезентувало Велике князівство Литовське) і Заходом (представленим Польським Королівством) призвела до створення на цій території такого типу шляхетської корпорації, яка відрізнялася від решти шляхетських корпорацій руських земель строкатістю (як регіональною, з огляду на значну кількість осіб, що прибули на Поділля[2], так і соціальною, що виявиться дещо пізніше, коли з наявних у нашому розпорядженні джерел почнуть «виринати» місцеві бояри) і неабиякою плинністю, пов'язаною з небезпекою життя на неспокійному прикордонні.

---

[1] Власне, на українських землях такий внутрішньоетнічний кордон пролягав і між Холмською землею Руського воєводства та Володимирським повітом Волинської землі, а пізніше воєводства.

[2] У цьому випадку під регіональною ознакою мається на увазі насамперед можливий регіон походження певної особи, який можна встановити або гіпотетично припустити за наявними джерелами, зокрема за правописом імен та прізвиськ. У жодному разі тут не йдеться про етнічний чинник як визначальний. Далі в тексті буде зроблено обережну спробу деяких припущень щодо етнічної складової подільської шляхетської корпорації у першій третині XV ст. з метою спростування певних стереотипів, які існують ще від часів народницької течії в українській історіографії. Хоча, як свідчать документи з історії сусіднього Молдавського князівства, фактор імені може завести нас у глухий кут. Так, 23 квітня 1441 р. господар Еліаш монастирю в Полене передає для служби: «*...четири челедъ циганскыи на име: Славъ Хорловенъ с челедею, и Никола с челедею, и Кълиманъ с челедею и Бызыла с челедею*»: Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 214. – P. 299. Та 7 травня 1443 р. господар Стефан тому ж монастиреві призначив татар для служби: «*...Иванчукъ и съ братомъ своимъ и съ оусими челедми ихъ, и Иванка съ братомъ и съ оусими челедми ихъ, Чочан съ братом и съ оусею челедию ихъ, и Хриць съ челядми своими, Мунтя съ челядми своими, Панасъ съ челедми своими, Чунак съ челедми своими, Щефънелъ съ челедми своими и Туля ватаманъ и съ оусими челедми своими. Ты оуси выше писанны татарове...*»: Ibidem. – № 299. – P. 322.

1. Яґайло проти Вітовта: боротьба за Поділля у 1400–1434 рр.

1 .1. Свидриґайло. Нетривале правління

Загибель володаря західної частини краю Спитка з Мельштина у битві на Ворсклі 1399 р. вкотре поставила перед верховним володарем питання: кому дістанеться Поділля? Хто буде володарем, намісником цієї величезної території на Сході? Владислав II Яґайло розв'язав це питання досить своєрідно і несподівано – по-родинному. Актом від 1400 р. він віддав Поділля у володіння своєму молодшому братові князеві Свидриґайлові.

Мусимо зазначити, що це був дивний вибір, хоча і цілковито в стилі родини. Навчений попереднім досвідом зі Спитком з Мельштина й небажаючи обирати когось із кола впливових представників малопольського панства черговим намісником у Кам'янці, Яґайло надав Свидриґайлові окреме Подільське князівство, зберігши за цією територією статус і давши їй нового князя, який мав би бути вірним йому. За умовами акта присяги Свидриґайло давав обітницю підтримувати католицьку церкву та обсаджувати подільські замки католиками, а не схизматиками. Оскільки, на той час Спитко з Мельштина не вважався ще померлим, то в разі його повернення з уявного татарського полону Поділля поверталося до його диспозиції[1].

Те, що Свидриґайло почувався паном не лише на Поділлі, пояснює його спробу ставити старост не тільки у Кам'янці й у подільських замках, а й у сусідньому Галичі. Прикладом цього може бути короткочасне перебування на цьому уряді Данила Дажбоговича Задеревецького[2] і ймовірна спроба заручитися підтримкую місцевого галицького зем'янства. Певний інтерес до цієї території можна пов'язати й з тим, що Свидриґайло, очевидно, мав

[1] Про акт присяги Свидриґайла на вірність Владиславові II Яґайлові та реґест цього документа див.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 41. – S. 167.

[2] Див.: AGAD. – MK. – Sygn. 77. – K. 190 v. «*Ia pamientham tho, kiedim bil Starostą na Haliczu, od Xiandza Swidrigaila. Tedi Xiandz Swydrigaÿlo, wziąl Croliewim roskazanÿm Kostkową dziedzinę podhorodzie ÿ ieho bratha Wasska, y kazal dacz za ÿch dziedzinę Comarowo ÿ Sapohowo*». Про те, що Данило Задеревецький став одиним із співпрацівників князя, свідчить той факт, що у 1415 р., коли Свидриґайло, сидячи в ув'язненні у Крем'янці, виставив фундаційний документ для римо-католицької парафії у Жидачеві, то власне Данило (*Danilo heres in Zaderzewsko*) був свідком цього акта. Див.: AGZ. – T. II. – № XXXIX. – S. 65; Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – S. 243–244. Про цей епізод див. детальніше: Михайловський В. Історія одного розмежування біля Крилоса у 1412 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Т. 45. – Львів, 2010. – С. 521–544. Тут подано сам документ розмежування, реконструйовані біограми всіх свідків цього документа, а також запропоновано розв'язання «казусу» посадження Свидриґайлом Данила як свого намісника у Галичі.

певні маєтки на Покутті. Про це можуть свідчити документи самого князя від середини 20-х років XV ст.[1]

Нетривале Свидриґайлове князювання на Поділлі фіксується кількома документами, а саме (іронія долі, якщо згадати умови присяги Яґайлові) для кам'янецьких францисканців від 17 серпня 1400 р.[2], можливим у той час наданням сіл Кривча і Клипинців у 1400–1402 рр.[3] (якщо прийняти за ймовірне датування ці роки) та наданням для кам'янецьких домініканів с. Зубрівка на р. Смотрич від 30 березня 1401 р.[4]

І це все, що ми маємо на сьогодні за неповних два роки панування брата Яґайла на Поділлі. За дивним збігом обставин саме документи для двох католицьких орденів збереглися до нашого часу від часів Свидриґайлового панування на Поділлі. І це не дивно, вони відповідають його зобов'язанням на момент складання присяги Владиславові II Яґайлу. Вже 2 березня 1403 р. Свидриґайло у Мальборку укладає угоду з Орденом, у якій продовжує себе йменувати паном Поділля (*dominus Podolie*)[5].

Два документи для кам'янецьких францисканців 1400 і домініканців 1401 рр. містять листи свідків цих трансакцій, серед яких згадано кам'янецького старосту Грицька Кірдейовича, Гринька із Сокільця (в обох документах), Міхалаша Волоха, Імрама з Чуліц, в другому – князя Василя Божського (Винницького), Дем'яна Верозуба, Войцеха Ровського і маршалка двору Свидриґайла Васька (*Wasscone nostro marsalco*). Ця мізерна кількість оточення Свидриґайла є досить промовистою, адже бачимо в оточенні подільського володаря князя Василя, який відомий своєю співпрацею з Коріатовичами і про якого йшлося вище, пана Гринька із Сокільця, котрий посідав помітне місце в урядницькій ієрархії попередніх володарів Поділля,

[1] Ідеться про надання на той час чернігівського князя Свидриґайла від 31 серпня 1424 р. для Максима або Влада Дрогошеновича і його нащадків на с. Косів: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 160 v–161 v. Регест цього документа на підставі впису до львівської ґродської книги: AGZ. – T. X. – № 55. – S. 4.

[2] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 163–164.

[3] Реконструкцію дати надання див.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 43. – S. 168. Датування документа від 1400 по 1418 р. Анджей Цьолек з Кривча представив у 1469 р. документ на села Кривче та Клипинці, який був підтверджений, імовірно, за панування Владислава III (*Litere nobilis Andree Czelek de Crzywcze. Aliam perpetuam super villas Crzywcze et Clypyncze, que confirmat donacionem Swidrigali ducis de data Hungarie*): Bona Regalia. – S. 33.

[4] Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – № 6. – S. 10–12.

[5] CV. – № 249. – P. 82. Регест: Skarbiec dyplomatów papiezkich, cesarskich, królewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / Zebrał i w treści opisał I. Daniłowicz. – Wilno, 1860. – T. I. – № 745. – S. 330; Kurtyka J. Repertorim podolskie. – № 46. – S. 170.

пана Грицька Кірдейовича, старосту Свидриґайла у Кам'янці, який 23 червня 1402 р. передасть Владиславові II Яґайлу Подільську землю і Кам'янець (про що буде мова далі), а також ще одного представника родини Верозубів (знаємо Ходора Верозуба – свідка документа Федора Коріатовича для Гринька на Сокілець – див. вище).

Новими особами є Міхалаш Волох, Войцех Ровський та Імрамко із Чуліц. Якщо стосовно походження Міхалаша можемо лише гіпотетично припустити, що він з Волощини чи Молдавії, то Імрам герба Чевоя, як це довів Я. Куртика, є представником малопольської шляхти, дідичем Чуліц, що біля Прошовіц у Краківській землі[1]. Той же дослідник наводить цікаву судову записку з надвірного суду в Кракові 15 березня 1409 р. про суперечку Імрама з Рафалом зі Слупова, на той час уже черкаським старостою, про 80 кіп широких грошів за продані йому села Здалов *(Sdzalow)* та Микуличі *(Mikulicze)* на Поділлі[2]. Можна лише припустити, що ці села Імрам отримав від Владислава II Яґайла десь у 1402–1409 рр., а його появу на Поділлі, зважаючи на його малопольське коріння, слід пов'язувати з періодом Спиткового володіння Поділлям. Присутність тут Войцеха Ровського наштовхує на припущення, що місцевість Рів (майбутній Бар) мала власника ще з кінця XIV ст.

Така строката репрезентація подільського оточення Свидриґайла демонструє нам те, що Поділля ставало територією з новими перспективами для прибульців як із Заходу, так і зі Сходу. Хоча поруч бачимо і старих співпрацівників князів Коріатовичів, як-от Гринька з Сокільця. Саме за Свидриґайла отримує перший подільський уряд кам'янецького старости представник родини Кірдеїв – Грицько, званий Кірдейовичем, хоча, імовірно, його заангажованість у подільські справи виявлялася ще й за часів попередніх володарів, про що може свідчити його участь разом Михайлом Процевичем та Прокопом з Поділля 22 червня 1388 р. як свідка з прикріпленням своїх печаток (*vel litteras sub sigillis ipsorum*) у міському суді Львова[3]. Згодом цей

[1] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 165. – Przyp. 6.

[2] Ibidem. – S. 165. – Przyp. 6.; SPPP. – T. II. – № 1212. *Imram junior de Czulice in domino Raphaele de Sluppow Capitaneo Czercasiensi octuaginta sexagenas latorum grossorum racione hereditatum in Podolia per ipsum Imramum sibi venditarum, jure superlucratus est, videlicet villarum Sdzalow et Mikulicze.* Про Імрама див. також: Leszczyńska-Skrętowa Z. Czulice // Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. – Cz. I. – Z. 3. – Wrocław etc., 1985. – S. 477. Щодо локалізації згаданих населених пунктів, то *Mikulicze*, імовірно, є сучасними Микулинцями Літинського р-ну Вінницької обл. А от що стосується іншого села, то важко сказати, наскільки писар у Кракові «зіпсував» його назву.

[3] Najstarsza księga miejska 1382–1389 / Wydał Aleksandr Czołowski // Pomniki dziejowe Lwówa z archiwum miasta. – T. I. – Lwów, 1892. – № 606. – S. 100.

Грицько, передавши уряд намісника у Кам'янці, фіксується у джерелах на захід від Поділля. Зокрема, у березні 1406 р. він є першим, без уряду, серед свідків двох документів, виставлених у Львові[1]. Брак на той час у самого Свидриґайла власного уділу на теренах Корони Польської і Великого князівства Литовського є певною причиною того, що він не мав на початку XV ст. свого оточення (чи то грона прихильників на Поділлі) і змушений був формувати його з представників місцевого зем'янства. Більш стійке оточення цього князя простежується лише після припинення ним боротьби за престол великого князя литовського і осідання його на Волині.

Свідки подільських документів Свидриґайла:

1400

Документ князя Свидриґайла для кам'янецьких францисканців: «*... praesentibus strenuis et nobilibus viris, dominis Hriczkone Kyrdeyewicz capitaneo nostro Camenecensi, Hriczkone de Sokolicz, Michalasz Valacho, Imramcone haerede in Czulicze et aliis...* »[2].

1401

Документ князя Свидриґайла для кам'янецьких домініканців: «*...Wasilio duce dicto Boszki, Rincone de Sokolecz, Damiano Werosub, Alberto Rowski, Wascone nostro marcalco*»[3].

Про те, що Свидриґайло «не забув» про своє Подільське князівство і володіння ним у 1400–1401 рр., а вочевидь і не намагався цього приховати, свідчать документи, що показують географію юрисдикції великого князя Свидриґайла у 1432 р., є список міст, у якому бачимо окремо виділені подільські замки Черкаси, Звенигород, Сокілець, Чорногород, Качебіїв, Маяк, Караул і наприкінці переліку – Летичів[4].

[1] Katalog dokumentów pergaminowych. Ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 38 (документ львівського старости Флоріана з Коритніци); № 39 (документ львівського замкового воєводи Куната). – S. 18–19.

[2] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 163.

[3] Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie. – № VI. – S. 12

[4] Цит. за: Skarbiec dyplomatów. – T. I. – № 746. – S. 331. Тут упорядник цього видання сполонізував ці назви з латинського оригіналу. Прикметною ознакою у цьому переліку є брак західних подільських замків і наявність тут Летичова. Також привертає увагу низка причорноморських замків, що свідчить про стійке уявлення: південно-східний кордон Великого князівства Литовського у той час проходив по узбережжю Чорного моря.

Князь виставив цілу низку документів для своїх бояр на села вже після подій початку 30-х років XV ст., коли, програвши боротьбу з братом за великокнязівський престол, він змушений був задовольнитися лише власним уділом на Волині.

Зокрема, 2 вересня 1437 р. в Острозі Свидриґайло надає своєму слузі пану Григорію Стреченовичу у нагороду за вірну службу села Біликівці та Слобідку у Летичівському повіті. Одним із свідків цього акта був подільський староста Свидриґайла Монивид[1]. Ще одним документом, який виставляв у той час князь Свидриґайло, був привілей на села Уладова Гірка та Жоравка над р. Буг, що біля Хмільника[2]. Цей документ представив 1469 р. під час ревізії Стефан або Стечко з Влодовиць (*Stephan alias Steczko de Wladowcze*)[3]. Враховуючи, що Стечко з Влодовиць 1443 р. отримав від Владислава III ще й с. Курилівці у Хмільницькому повіті[4] і посвідчення його у джерелах як вихідця з Сілезії (*Steczko Szlęzita de Zorawlye*)[5], а також зважаючи на те, що топонім Влодовіце двічі фіксується в Сілезії (одне біля Завєрча, а друге Клодзко), можна припустити про прибуття батька Стефана з Сілезії в часи панування на руських землях Владислава Опольського або під час Спиткового володіння Західним Поділлям.

Одним зі свідків цього документа був пан Влостовський. Прикметно, що Влостовський востаннє, за списком подільських урядників, згадується з титулом кам'янецького старости саме серед свідків документа Свидриґайла у Києві 17 жовтня 1437 р.[6]

Ще 4 вересня 1437 р. у Львові Свидриґайло присягнув на вірність своєму племінникові, а насамперед польському королеві Владиславу III[7]. Разом з ним

[1] Розов В. Українські грамоти. – № 74. – С. 135–137. Тут аргументація щодо датування цього документа на 1437 р. Публ. під цією датою: AS. – T. I. – № XXXVI. – S. 35–36. Регест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie / Opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz. – Kraków, 1975. – Cz. I. Dokumenty z lat 1148–1506. – № 462. – S. 200.

[2] Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 165. – S. 82–83. Оскар Халецький про цей документ знав з обляти XVI ст. – Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa Wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – Kraków, 1915. – S. 289.

Останнє на сьогодні зіставлення інформації про тримання Влостовським урядів у 30-ті – поч. 40-х років XV ст. Див.: Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437. – S. 705–706. – Przyp. 15., а також таблиця володіння волостями у 1430–1438 рр. – S. 709–711.

[3] Bona Regalia. – S. 45. *Litera prima confirmatoria regis Hungarie, donacionis ducis Swidrigal, super villis perpetue datis, scilicet Wladowahorka et Zorawka.*

[4] ZDM. – Cz. VIII. – № 2461. – S. 264–265. Цей документ Стефан представив і під час ревізії 1469 р. Див.: Bona Regalia. – S. 46. *Alia continet 50 marcas in villa Curylowcze.*

[5] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 145.

[6] AS. – T. I. – № XXXV. – S. 34.

[7] Codex epistolaris saeculi decimi quinti ex antiquis libris formularum corpore Naruszeviciano / Collectus opera A. Sokołowski, J. Szujski. (Далі. – CE). – Kraków, 1876. – T. I. – № 91. – S. 84–85.

присягнули й представники найближчого князівського оточення, серед них вже знаний нам Монивид, який означений титулатурою кам'янецького каштеляна і подільського старости (*Monwid Camenecensis et Podoliae capitaneus*)[1].

Ще один документ Свидриґайла, який, можливо, існував, був датований 11 червня 1446 р. і робився для пана Свирча (*panu Szwierczu*) на с. Мочулинці, Оревче, Маниловці та Гнистовці в кам'янецькому повіті (*Moczulincze a Orewcze, Mannilowcze a Hnistowcze w Kamienieczkim powieczie*). Цей документ відомий з підтвердження, зробленого Сиґізмундом II Авґустом на люблінському сеймі 1569 р., котрим він підтвердив володіння с. Мочулинці у Кам'янецькому повіті для Павла Скотницького[2].

Такий розлогий відступ у 1430–1440 роки показує нам спосіб розуміння тогочасними володарями своїх прав на колись підвладні їм території, від яких вони ніколи не відмовлялися. Приклад Свидриґайла є типовим і не відрізняється від того, як попередні володарі Поділля князі Коріатовичі, навіть після зречення у 1403 р. від своїх претензій на князівство, іменувалися подільськими князями.

Отже, нетривале (1400–1401 рр.) Свидриґайлове князювання на Поділлі демонструє нам за наявними документами, що останній зберіг майже ті самі практики щодо формування власного оточення (що й не дивно, зважаючи на його статус і час правління), які існували за попередніх володарів, а саме князів Коріатовичів та Спитка з Мельштина. І навіть не через те, що не прагнув їх змінити, а тому що не знав інших.

---

[1] CE. – T. I. – № 92. – S. 86. Peŕecт: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie. – № 463. – S. 200.

[2] AGAD. – MK. – Syng. 107. – S. 58–60. Peŕecт: MRPS. – Pars V. – № 3940. Свідки цього документа є: *...wladika Lucki Teodosi, pan [Iw]an Hulewicz, pan Petr starosta Luczki, pan Kazarin marszialek ziemski, pan Danisko Kuszierowicz, pan Iwan Wolotowicz, pan Waszko Kozinski.* Усі вони не могли бути свідками у 1446 р. Якщо припустити, що цей документ є оригінальним, то, ймовірно, він міг бути виданий у 1437 р. Див. коментарі О. Халецького до документа Свидриґайла від серпня 1437 р., виставленого у Луцьку: Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa Wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – № 9. – S. 288–289. Згідно із списком волинських урядників, упродовж 30–50-х років у Луцьку не було старости на ім'я Петро (Пйотр, Петр): Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 353–360. – S. 94–95. Певний дисонанс у це вносить постать Івана брата Петра (№ 358. – S. 95).

Четверо із зазначених осіб з документа для пана Свирча є серед свідків документа Свидриґайла для Оліфера: це луцький владика Феодосій, Іван Гулевич, Казарин, маршалок Волинської землі та Іван Волотович. Документ з датою 1446 р. опубліковано: AS. – T. I. – № XLIV. – S. 42–43. Видавці цього документа самі ж у коментарях спростували цю дату і виправили її на 1446 р. з огляду на луцького єпископа Феодосія, зазначаючи, що у 1446 р. в Луцьку був новий владика Єфрем: Ibidem. – S. 160. Це ж зазначив і О. Халецький. Див.: Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa Wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – № 7. – S. 288.

За браком документів складно дати бодай якусь відповідь на питання, пов'язані як з персональним складом (за винятком наведених), так і з пріоритетами й уподобаннями, які мав князь серед тогочасного подільської зем'янства.

1. 2. Перший період Яґайлового володіння (1402–1411). Особисті слуги короля

Панування Владислава II Яґайла на Поділлі поділяється на два різні за протяжністю і за змістом періоди: середину 1402–1411 р. і кінець 1430–1434 рр. Перший період починається від початку 1402 р., тобто від часу втечі Свидриґайла з Поділля та укладання ним у Мальборку союзу з Тевтонським орденом, що й стало підставою відібрання у нього подільського лена[1]. Стосовно кінцевої дати першого періоду, то тут дати чітку відповідь досить складно, але початок 1411 р., тобто поява першого намісника Вітовта у Кам'янці, започатковує період Вітовтого панування над цілим Поділлям. Труднощі з датуванням зумовлені тим, що після переможної битви під Ґрюнвальдом (1410) Владислав II Яґайло 1411 р. відкликав свого намісника старосту Пйотра Влодковича з Харбіновиць і передав Вітовтові Західне Поділля (яке було марковане під час надання частини краю Спиткові з Мельштина) у дожиттєве володіння[2]. (див. підрозділ III. 1. 3).

Грицько Кірдейович (див. біограму Грицька), староста подільський князя Свидриґайла (свідок двох документів князя, див. вище), 23 червня 1402 р. зобов'язався передати Владиславові II Яґайлові Подільську землю разом із кам'янецьким замком, а також рештою оборонних споруд у руки Дерславові Конопці (котрий став першим тут намісником з рук Яґайла), висланому королем для виконання цієї акції. Водночас Грицько присягнув на вірність королеві[3]. Цей акт для Грицька Кірдейовича був очевидним (Поділля йому було не чужою землею ще від 80-х років попереднього століття та зважаючи на його прозахідну орієнтацію), та й для Яґайла вирішення подільського питання було, мабуть, принциповим. Адже на той час було кілька претендентів на цю територію, а саме князі Федір та Василь Коріатовичі – на ціле Поділля, яких аж ніяк не влаштовувала анексія їхнього спадкового князівства; на західну частину краю мала права, силою акта від 1395 р., вдова по Спитку

[1] Prochaska A. Lenna i maństwa na Rusi i na Podolu. – Kraków, 1901. – S. 13–14; Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku. – S. 32–33.

[2] Ibidem. – S. 35–36.

[3] CE. – T. II. – № 26. – S. 31.

з Мельштина Ельжбета разом з дітьми і, звісно, князь Свидриґайло, незважаючи на свою втечу, мабуть, вважав цю територію своєю. Отже, ситуація була складною і потребувала вирішення.

Протягом наступного року король залагодив справу з двома претендентами на Поділля в особі князів Федора і Василя Коріатовичів, які 1 та 9 липня 1403 р. у Грубешові та Щекажеві склали акти присяги на вірність Яґайлові та відмовилися від претензій на своє князівство[1]. Щодо вдови Спитка, то принаймні 9 травня 1403 р. у Кракові вдова Спитка отримала 2000 кіп грошей за подільську землю від Стибора з Оґлендова з рук подільського старости Рафала (*duo milia sexagenarum sibi de terra Podolie a Domino Raphaele Capitaneo ibidem presentata, recepisse apud Stiborium de Oglandow recongnouit*)[2].

Втрата Лелівітами з Мельштина Західного Поділля сталася доволі спокійно і без особливих ексцесів[3]. Адже пріоритетом для них були малопольські маєтки та посідання Самбірщини на руських землях, а далеке й небезпечне Поділля (через яке наклав головою Спитко) після отримання компенсації було вже неактуальним.

Характерним є те, що після повернення Поділля під королівську руку одним із перших актів, які видав Владислав II Яґайло, було підтвердження кам'янецьким домініканам та францисканцям, які отримали земельні володіння за Свидриґайла (див. III.1.1). Підтверджуючи ці документи, король, на відміну від свого брата, обійшовся своїм найближчим оточенням у посвідченні цих двох актів[4].

---

[1] Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku. – S. 173–174. Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 56–58. – S. 173–174.

[2] Starodawniego prawa polskiego pomniki. – T. II. – № 1002. – S. 149. Щодо інтерпретації цієї записки, то дослідники здебільшого дотримуються думки, що ця сума була королівським забезпеченням на Поділлі у 1395 р., коли сам факт передачі частини Поділля Спиткові пов'язувався з потребою короля у готівці для викупу міст, перед тим заставлених молдавському господарю. Передача Поділля у тимчасове володіння князеві Свидриґайлові зумовлювалася, за свідченням Длуґоша, виплатою 5000 празьких грошей спадкоємцям Спитка (*quinque marcarum latorum grossorum Bohemicalium millibus*: Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – S. 554) або доходом Спитка з Мельштина з його подільських володінь. (Таке припущення висунув свого часу В. Двожачек. Це він пов'язував із загальною ситуацією для клану Лелівітів у 1403 р. Див.: Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 140.) Також див.: Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 152. – Przyp. 15.

[3] Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – S. 140.

[4] Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 165–166; AS. – T. I. – № XXIII. – S. 23–24.

Не порушуючи певних правил суспільної поведінки у стосунках сюзерен–васал (адже йшлося про його королівський домен), Владислав II Яґайло зберіг певною мірою відносини, що існували на Поділлі до нього, за попередніх володарів Поділля – князів Коріатовичів – протягом другої половини XIV ст. або (ще ширше) були притаманні попереднім володарям території, яка становила його руський домен. Про обов'язки місцевого зем'янства за князювання Коріатовичів досить докладно відомо зі збереженої в оригіналі грамоти князя Федора Коріатовича від 20 червня 1391 р. своєму слузі Гриньку на Сокілець із прилеглими селами[1].

Обов'язки Гринька тут формулюються так:

«...а пана Гриньковым людем не надобе поити ни на одну на нашю роботу: ани городовъ нашихъ ветошныхъ не потверживати, ани подвод давати, ани повоза возити, одно его люде Гнилорудчане имеють помочи повоза возити и подводы давати, коли ся пригодит, а также то коли будем новыи город рубити оу своеи земли или в неприятельскои... ...Иже то, што жь коли имуть вси земляне дань давати намъ или посла однимат, то пана Гринови людей также имеють дань дати намь и посла поднимати...»

Як видно, службові обов'язки місцевого зем'янства передбачали ремонт старих укріплень, повоз, надання підвод, участь у побудові нових міст як у своїй, так і в чужій землі, а також на них покладалася участь у війні та переслідуванні ворога, сплата данини та прийняття й утримування послів.

Якщо подивитися на послуги на користь верховного володаря, то певна типологічна схожість простежується й на сусідніх територіях. Картина буде трохи іншою, ніж на території Поділля. Для прикладу: Данило Дажбогович Задеревецький отримав від Владислава II Яґайла у 1394 р. кілька сіл у Галицькій та Жидачівській волостях за умови:

«воленъ продати заменити тако доброму яко коли самъ имаэть служити ис того всего намъ и нашимъ детемъ и нашимъ наместъкомъ и нашему щатку яко которыи нашъ землянин двема копьи а десятью стрелцов а даемъ и дали есмо со всеми оужитки...»[2].

Нічим не відрізняються й обов'язки Ходка Чемеровича, який у 1399 р. отримав від короля села Надієво та Кропивники. Відмінність лише в кількості збройних людей, котрі він мав би виставити від цих двох сіл[3], що завжди залежали від розміру маєтку, який надавався конкретній особі, а той натомість ніс службу з нього. Отже, імовірно, обов'язки у руському домені

[1] Груша А. Невядома грамата Фёдара Карыятавіча за 1391 г. // Беларускі гістарычны агляд. – Мінск, 2001. – Т. 8. – Сш. 1–2. – С. 132–133.

[2] Розов В. Українські грамоти. – № 29. – С. 54.

[3] Там само. – № 32. – С. 59.

короля (не в подільській частині) не апелювали вже наприкінці XIV ст. до старовини попередніх володарів Руського королівства, що для цієї території було віддалене від руських правових реалій щонайменше у два покоління, а спиралися на нові традиції несення військової служби верховному володареві певною кількістю озброєних людей, що залежала від статусу та кількості земельних володінь.

Як уже зазначалося, надавчі акти для Західного Поділля містять положення, в яких ми можемо побачити не тільки місцеву специфіку (обов'язок резиденції реципієнта надання на Поділлі), а й посилання на давніші традиції, що усталилися тут за князювання Коріатовичів протягом другої половини XIV ст. Зокрема, пряма відсилка до цього міститься у шести документах, як-от:

1403 ...quae antecessoribus nostris, ducibus Podoliae et possessoribus ipsius solvi solitae fuerant...[1] [що нашим попередникам, князям Поділля і його власникам, зазвичай були зобов'язані...];

1406 ...que antecessoribus nostris ducibus et principibus Podoliae et possessoribus ipsius solvi solite fuerant...[2] [що нашим попередникам, князям і володарям Поділля та його власникам, зазвичай були зобов'язані...];

1407 ...quas praedecessoribus suis ducibus et principibus Podoliae ac possessoribus illius solvere consueverunt, exsolverent...[3] [що нашим попередникам, князям і володарям Поділля та його власникам, зазвичай були зобов'язані...];

1409 ...A tye dani y tye roboty, sto byli za pirvich kniaziath, mayvt robity i platyti podlug toho, iako ynnich ziemlian liudy robiat i placziat, koli bvdziet nam toho potrzebizna[4];

Подібні формули бачимо і в документах другого періоду:

1431 ...quae antecessoribus nostris, possessoribus Podoliae solvi solitatae fuarant...[5] [що нашим попередникам, власникам Поділля, зазвичай були зобов'язані...];

1431 ...contributiones ducibus Podoliae, praedecessoribus nostris solvi solitae[6] [данини князям Поділля, нашим попередникам, зазвичай платилися...].

---

[1] ZDM. – Cz. VI. – № 1660. – S. 210; № 1661. – S. 211.

[2] Ibidem. – № 1694. – S. 255.

[3] Ibidem. – № 1706. – S. 273.

[4] Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV – першої половини XV ст. // ЗНТШ. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIII. – С. 350.

[5] ZDM. – Cz. VII. – № 2060. – S. 307; № 2061. – S. 308.

[6] Ibidem. – № 2077. – S. 329.

З наведених прикладів видно, що у процесі роздачі земельної власності не було й не могло бути сліпого копіювання коронних звичаїв, адже Поділля мало свою історичну традицію, стосунки, що склалися протягом другої половини XIV ст. Щоправда, зобов'язання шляхти не лише передбачали врахування давніх традицій служби, а й розширювало їх застосування, як видно з останнього прикладу. Якщо подивитися на документи з другого періоду володарювання Яґайла на Поділлі (що тоді обмежувалося вже Західним Поділлям), то впродовж нього така формула обов'язків шляхти трапляється лише двічі. Це, вочевидь, може свідчити про «забування» старих традицій і про поширення нових – коронних. А можливо, і про те, що більшість реципієнтів, котрі отримували за службу королю надання на Поділлі, були вихідцями з інших етнічних територій і опосередковано в такий спосіб посприяли впровадженню тут відмінних від попередніх правових норм та практик.

Отже, «старі» традиції, які «виникли» тут з появою князів Коріатовичів, на першу третину XV ст. поволі забуваються, а їх змінюють нові, які були проявом західного (коронного) способу осадження зем'ян-шляхти на цій території. Вони, у свою чергу, приносили на ці землі нові західні практики землеволодіння.

На жаль, ми нічого не можемо сказати про те, якими були традиції у першій половині XIV ст. і чим вони відрізнялися від того, що окреслювалося в Яґайлових привілеях як «за старих княжих часів». Адже ці «старі княжі часи» пов'язувалися для Поділля лише з князями Коріатовичами. Нові практики, запроваджувані на цій території на початку XV ст. королем, виразно взорувалися на те, що ми бачимо у 1372–1378 рр., тобто під час урядування в руському домені короля князя Владислава Опольського[1].

Про те, що на той час Поділля сприймалося ззовні ще як окрема територія серед руських земель королівського домену, свідчить документ молдавського господаря Олександра Доброго від 1407 р. для купців, де зазначено: *«А то есмы оучинили купцемъ господаря нашего, короля полского, изъ оусей руской земли и съ подолской»*[2].

Важливим свідченням дальшого існування певної ієрархії урядів, яку видно у попередній період, коли зверхність над Поділлям була в руках братів Коріатовичів, та певної структурованості привілейованого стану є документ від 18 листопада 1405 р., яким король засвідчує, що, згідно з ін-

[1] Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1378. – Lwów, 1929. – S. 23–34.

[2] AGZ. – T. VII. – №II. – S. 207. Схожа формула була зазначена у подібному документі з 1434 р. див.: Ibidem. – №IV. – S. 218. *«А то есмы оучинили коупцемъ господаря нашего, короля пол'ского, из' оусей роской земли и исъ подолской»*.

формацією подільського старости Флоріана з Коритніци та шляхти Подільської землі (!), села Княже і Кольчовці є власністю Лавріна, інакше Шульги (*Laurencium alias Suchlha*) по його батькові Андрію (*Adree dicti Suchlha*), котрий загинув у битві з татарами[1]. Тут уперше маємо інформацію про колективне свідчення зем'ян і шляхти Подільської землі (*terrigene et nobiles terre nostre Podolie*), а також урядницької ієрархії, яка в документі представлена таким чином: старости, уповноважені, бургґрабії, воєводи, офіціали або урядники (*capitaneis, procutatoribus, burgrabiis, woywodis, officialibusque terre nostre Podolie*)[2]. Отже, бачимо знайому картину, яку демонструють нам документи із сусідньої території, яка через три десятиліття стане Руським воєводством[3]. У цій справі може бути лише одне припущення. Можливо, що писар використав для цього документа сталий формуляр, у якому й були зазначені ці категорії шляхти.

Питання, хто ж виступав суб'єктом поземельних надань, є одним з найскладніших для першої третини XV ст. Передусім це пов'язано з тим, що згадувані у привілеях шляхтичі (зем'яни, бояри) фіксуються джерелами вперше, особливо коли йдеться про місцеве зем'янство. Але для нашого дослідження це є вкрай важливим, адже саме завдяки цим документам ми можемо окреслити соціальну структуру шляхти, що отримувала земельні надання. Проблема полягає лише в тому, що шляхти стає більше і вона вже більш строката, як за майновим статусом, так і за етнічним походженням (хоча питання етнічності є доволі умовним і в нашому випадку може спиратися лише на прочитання й інтерпретацію імені, прізвиська, прізвища або географічного об'єкта, з якого походить той чи той зем'янин-шляхтич, або яке він використовує як прізвисько або прізвище).

До імені майже кожної особи додавалися стандартні для того часу означення, наприклад, *fidelium obsequiorum strenui, fidelis noster, sludze naszemu, servitori nostro*, котрі можна витлумачити як такі, що вказують на слуг або васалів короля. Це є підтвердженням того, що для короля Поділля було особистим доменом і що шляхта осаджувалася (або точніше, отримувала привілеї) на ленному праві. Через таке означення їхньої залежності виходить розуміння статусу цієї території. Лише раз, у документі для Андрія

[1] ZDM. – Cz. VI. – № 1688. – S. 248–249. Тут пропоную відтворення імені отримувача цього документа як Лаврін Шульга, що протиставляється польському варіантові, який запропонували видавці цього документа – Вавжинець, званий Шихля (*Wawrzyniec zw. Sychlha*).

[2] ZDM. – Cz. VI. – № 1688. – S. 248. Значення слова *procutator* і похідного від нього слова *procuratoribus* є досить складним для інтерпретації. Пропоную у цьому місці варіант «уповноважений» як найбільш загальний для цього часу, адже тут він стоїть після королівського намісника старости, але перед бургґрафом, обов'язки яких відомі.

[3] Див. приклад з документа 1395 р. для м. Коломиї. (AGZ. – T. III. – №LIX. – S. 111.).

з Бабшина, знаходимо окреслення *nobilis* (шляхетний). Отже, Владиславові II Яґайлові йшлося про власний домен, де усі отримувачі поземельної власності окреслювалися означенням слуги і ставали ленниками короля на Поділлі, незважаючи на попередні васальні або радше клієнтарні стосунки на тих теренах, з яких вони прибули.

Питанням, яке завжди цікавить дослідників, є походження тієї або тієї особи, що згадується у документах. Не заглиблюючись особливо у проблему етнічної складової, що не може бути задовільно вирішена за наявних джерел, спробуємо проаналізувати персональний склад осіб на предмет першої появи у джерелах за певною територією. Єдиним більш-менш стійким критерієм, який можна в цьому випадку застосувати (та й то не завжди), – є правопис імені та прізвиська тієї або тієї особи. Незважаючи навіть на те, що вряди-годи ми рідко маємо справу з оригінальними документами, пізніші копіїсти намагалися не «спотворювати» первісної форми імен у копіях.

Умовно «русини» – Лаврін, інакше Шульга, Ходко, Якуш та Клементій з Маніковець, Василь і Грицько Андроникович[1], Грицько Кірдейович, Андрій з Бабшина.

Умовно «поляки» – Пйотр званий Качорек, Пйотр Шафранець, Пйотр, званий Бялозорцем, Томек з Коморників, Фредро з Плешовиць, Боґуслав або Ярант з Ґлухува, Імрам з Чуліц.

Умовно «волох» – Сенько, брат Волоса.

Умовно «угорець» – Степан (Стефан) Угрин.

Інші – Іоан (Іван) Пудло, Ісаак, Нічко (Мічко) Караульський.

Отже, як бачимо з наведених прикладів, є певний паритет русинів з прибульцями з інших етнічних територій. Якщо приглянутися ближче, то до умовно «русинів» зараховано тих, чиї імена, прізвиська та місцевості, звідки вони були за документами, знаходяться на Поділлі або на теренах колишнього Руського королівства. Певне застереження щодо руського походження може викликати Нічко (Мічко, таку версію подали видавці документа) Караульський, адже Караул – це місцевість на березі Чорного моря (з великими припущеннями Януш Куртика висунув версію про виконання ним урядницьких функцій у Караульському замку[2], який

[1] У документі молдавського воєводи Стефана, виставленому в Сучаві з датою 22 серп. (?) 1448 р., згадується якийсь пан Кость Андроникович. Присутній він також серед молдавських бояр під час складання присяги королеві Казимиру IV у Хотині 22 серпня 1448 р. (пан Кость Андроникович). Свідок документа воєводи Олександра від 1449 р. (*п. Косте Андроникъ*) Див.: Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 65. – С. 71; № 68. – С. 74; № 69. – С. 76. Чи є він нащадком зазначених Василя або Грицька, відповісти складно.

[2] Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 84. – S. 183.

теоретично у той час міг перебувати під контролем Вітовта або й Владислава II Яґайла і де етнічна складова тогочасного місевого населення не надається до жодної верифікації).

До умовних представників з польських етнічних територій зараховано 8 осіб. Якщо Пйотр Шафранець, представник відомої вже на той час родини герба Старий кінь, Фредро з Плешовиць герба Бонча, згадуваний вже малопольський шляхтич Імрам з Чуліц, Томек з Коморників (як припускають видавці документа з Коморників біля м. Вілюнь), найімовірніше, не викликають заперечень. А зарахування до цієї групи Пйотра, званого Качореком, Пйотра, званого Бялозорцем, та Боґуслава або Яранта з Ґлухува ґрунтується на їхніх прізвиськах (Качорек, Бялозорець) та другого (?) імені Ярант і назви місцевості Ґлухув – більшість населених пунктів з такою назвою розміщуються власне на польських етнічних територіях[1].

Ще одна особа, імовірно, є вихідцем з угорських земель, і можемо припустити, що цей Степан (Стефан) міг з'явитися на Поділлі ще за часів Коріатовичів та їхньої угорської васальної залежності. Належність Ісаака встановити важко. Можливим є його німецьке походження. Так само складно однозначно зарахувати до певної групи Яна (Іоана, Івана) Пудла лише за визначенням його патроніма чи прізвиська як неруського, зважаючи на німецьке походження слова *пудло*[2].

Попри різне етнічне й територіальне походження згадуваних осіб, вони швидко ставали «своїми» на Поділлі. Прикладом може слугувати Фредро з Плешовиць (Плешовиці – село Перемишльської землі), котрий упродовж цього періоду спромігся отримати два надання з рук верховного володаря. І якщо у першому документі (котрий ми маємо у двох версіях – руській та латинській) його названо слугою «нашим» (див. таб. 1), то у другому документі від 1410 р. Фредро, хоч і означений таким, що походить з Плешовиць Перемишльської землі, записаний вже як місцевий, тобто подільський зем'янин (*generosus Fredro de Plessovicze terrigena noster*)[3]. Неможливо стверджувати, що така практика прив'язування до території, де отримувалося кілька сіл, була поширеною з огляду на стан збереженості джерел. Але те, що Фредро у наступних документах, які походять від 20-х років XV ст., більше пов'язаний з Перемишльською землею, під-

[1] Див.: Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Wydany pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1881. – T. II. Der–G. – S. 612–614. Так, один з населених пунктів з назвою Ґлухув (Głuchów) розміщений у Краківському воєводстві.

[2] Див.: Słownik języka polskiego / Przez S. B. Linde. – Warszawa, 1811. – T. II. – Cz. 2. P. – S. 1271.

[3] ZDM. – Cz. VI. – № 1749. – S. 333.

штовхує до думки, що тут ішлося про формуляр документа, а не про певні практики укорінення. Та й сам документ, про який ідеться, був списаний не раніше 1423 р., як це видно з листа свідків[1].

Таблиця 1.

Персональний склад осіб, які згадуються у поземельних наданнях, та обов'язки військової служби з них за Владислава II Ягайла у 1402–1413 рр. на Поділлі

№ з/п	*Іменування власника, його соціальний статус*	*Кількість озброєних людей, яких мав виставляти власник*	*Джерело*
1	Іоан (Іван) Пудло 1403 (*fidelium obsequiorum Iohannis Pudlo*)	duabus lancies et quattuor sagittariis	ZDM. – Cz. VI. – № 1660
2	Пйотр, званий Качорек 1403 (*fidelium obsequiorum Petri dicti Kaczorek*)	una lancea et duobus sagittariis	Ibidem. – № 1661
3	Пйотр Шафранець 1404 (*fidelium obsequiorum strenui Petri Schafraniecz, subdapiferi Cracouiensis*)	sex lanceis et duodecim ballistariis	KDM. – T. IV. – № MLXXIX
4	Пйотр, званий Бялозорцем 1404 (*nobis Petrus Byalorzozecz dictus*)	una lanceae quator sagittariis	ZDM. – Cz. VI. – № 1675
5	Лаврін, інакше Шульга, син Андрія, званого Шульгою 1405 (*Laurencius alias Suchlha, filium olim Andreee dicti Suchlha*)	–	Ibidem. – № 1688
6	Томек з Коморників 1406 (*fidelium obsequiorum Thomconis de Comorniky familiaris nostri fidelis*)	una lancia et duobus sagittariis	Ibidem. – № 1694
7	Ходко (отримувач Ярмолинців) 1407 (*sluze naszimu Chodkowi*)	koryem a dwima strilczoma	Ibidem. – № 1700
8	Ісаак 1407 (*sludze nassemu Issaku*)	dwyema st(rzel)czy	*Pułaski K.* Stare Osady. – S. 1026

[1] Przyboś K. Fredrowie herbu Bończa domus antiqui moris virtutisque cultrix // Rocznik polskiego towarzystwa heraldycznego. – Nowej serii t. III (XIV). – Warszawa, 1997. – S. 78. Про критику дати цього документа див.: Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. Купчинський О. А., Ружицький Е. Й. – К., 1972. – № 51. – С. 49. – Прим. 2. Документ опубліковано в: ZDM. – Cz. VI. – № 1749. – S. 333. Пропозицію до розв'язання суперечності у датуванні і свідків цього документа, яку запропонували упорядники Каталогу пергаментних документів, підтримав Я. Куртика: Kurtyka J. Repertorim podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 87. – S. 185–186.

9	Фредро (отримувач Кадиївців) 1407 (*fidelis noster Fridro; sluga nasz wierny Fredro*)	–	ZDM. – Cz. VI. – № 1704
10	Якуш з Маніковців та Клементій, пасинок Якуша 1407 (*fidelitatem et obsequia Iacussii de Manicowcze ipsi ac eius privigno Clementi*)	una lancea et tribus sagittariis	Ibidem. – № 1706
11	Боґуслав або Яранта з Ґлухува 1407 (*Boguslao alias Jaranth de Gluchow*)	–	Kurtyka J. Repertorium podolskie. – № 76. – S. 181
12	Степан (Стефан) Угрин 1409 (*sluzie nassomv Stepanu Vhrinu*)	kopiem a dwiema strzelczoma	Ibidem. – № 1723
13	Імрам з Чуліц 1409 (*Imram de Czulice*)	–	Kurtyka J. Repertorium podolskie. – № 79. – S. 182
14	Василь Андронікович та його брат Грицько 1409 (*servitoribus nostris Waszilowi Andronikoviczv er eius fratri Hriczv*)	hasta et duobus sagitariis	Ibidem. – № 1732
15	Грицько Кірдейович 1410 (*fidelitatis insignia, quibus Ryczko Kyrdeyowicz erga nostram*)	duabus lanceis et sex sagittaris	*Грушевський М.* Матеріали. – № XIV. – С. 156–157
16	Нічко, званий Караульським 1410 (*servitori nostro Niczko Karaulski*)	nostram hasta et cum duobus sagittariis	ZDM. – Cz. VI. – № 1736
17	Сенько, брат Волоса 1410 (*sluze naszemu Senku Wolosowu bratu*)	konem i dwema strelcy	*Pobóg-Górski W.* Powiat mohylowski. – S. 173
18	Фредро з Плешовиць 1410 (*servitiis fidelibus, quibus generosus Fredro de Pleschovicze terrigena noster*)	una hasta et duobus ballistariis decenter armatis	ZDM. – Cz. VI. – № 1749
19	Андрій з Бабшина 1413 (*nobilis Andreas de Bapschin fidelis noster*)	una hasta et uno sagittario	ZDM. – Cz. VI. – № 1778
20	N. N. можливо предок Каленика Харенича 1402–1411	una hasta et duobus sagittariis	Bona Regalia. – S. 53[1]

[1] Під час ревізії 1469 р. Каленик Харенич (*Kalenyk Charenycz*) представив лист руською мовою з королівською печаткою на село Старий Ярослав у Скальському повіті (*villam Stary Jaroslaw in Scalensi*), з якого мав нести службу одним списом та двома лучниками та з обов'язком резидування. Див.: Bona Regalia. – S. 53. Імовірно, виставлено було цей документ у перший період Ягайлового володіння Поділлям, адже аналогічні за мовою та змістом документи були виставлені саме протягом 1402–1411 рр. див., наприклад, надання Ходкові на Ярмолинці, Ісаакові на Тисуловці у 1407 р.; Стефанові Угринові у 1409 р.; Сенькові, брату Волоса, у 1410 р.

Зазначені вище обов'язки зем'ян, котрі отримували земельні володіння на Поділлі, могли змінюватися, як це видно у документах із сусідньої території (майбутнього Руського воєводства). Юрій Зазуляк у своєму дослідженні демонструє кілька таких прикладів, коли первісні надання для Ходка Лойовича, Миколая із Сопова від 1389 р., Міхала Авданця з Бучача від 1392 р. та ін. не містили обов'язку військової служби з маєтків, наданих у дідичне володіння, і лише у 1417 р., під час королівської ревізії, до цих документів були дописані ці обов'язки[1].

Те, що серед збережених документів на надання земельної власності, тільки в одному фігурує особа, що посідала земський уряд (а саме краківський підстолій Пйотр Шафранець), не повинно вводити в оману. Як видно з переліку урядницької ієрархії, на руських землях поволі приживалися інститути як земських, так і двірських урядів, починаючи ще з середини XIV ст. Адже територія, про яку йдеться, повинна була мати й мала певні адміністративні та урядницькі структури, обов'язки котрих були пов'язані з виконанням розпорядження верховного володаря у конкретних справах та системи збору в тій або тій формі податків з підвладних територій. Пізніше засвоєння певних практик, пов'язаних з традиціями Угорського чи Польського королівства, наближувало руський домен короля до переходу на коронне (польське) право. Свідченням цього є документ королівського уповноваженого перемишльського судді Костя (дата документа між 1386–1404 рр.), який у своєму листі до короля звітує про збір податків у Перемишльській, Ярославській та Ланьцутській волостях, про різницю кметів на руському, земському та німецькому праві, а також про різноманітні обов'язки й оплати послуг за виконання певних робіт[2]. Тобто бачимо функціонування і, що головне, сприйняття та розуміння цього адміністративного апарату на руських землях. За браком подільських джерел можемо лише припускати, що певні практики, імовірно, існували на цій території ще за

[1] Зазуляк Ю. Навколо полеміки про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // Ruthenica. – Вип. 5. – К., 2006. – С. 175. – Прим. 13. Тут посилання на ці документи. Ці дописки з 1417 р. згадуються у 1590 р. під час відновлення втрачених через татарський наїзд документів Павла і Миколая з Куропатви на село Койданів (первісне надання Міхалові Авданцю у 1392 р.). Див. також: AGAD. – MK. – Sygn. 133. – K. 434–436. Peŕect: Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa. – T. II Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–1595. – № 212. – S. 106.

[2] Розов В. Українські грамоти. – № 18. – С. 33–35. Датування цього документа у виданні В. Розова розтягнуто аж до 1418 р. з огляду на циклічність чинного у канцелярській практиці юліанського календаря. Але такі широкі межі датування видаються певним перебільшенням. Востаннє перемишльський суддя Кость трапляється у джерелах у 1404 р. (див. Розов В. Українські грамоти. – № 38. – С. 70.).

панування князів Коріатовичів та Спитка з Мельштина, але, напевно, мали б бути наново актуалізовані Владиславом II Яґайлом до 1402 р.

Щодо номенклатури намісників короля, то серед подільських старост ми побачимо відомих і впливових людей з його оточення, які походили не тільки з малопольського панства. Перебування королівським намісником, як видно з джерел, було для них усіх досить короткочасним. Серед них Дерслав Конопка з Кожухова герба Богория (1402), Рафал зі Слупова і Влостовіц герба Леліва (1402), Пйотр Шафранець з П'яскової Скелі герба Старий кінь (1404), Флоріан з Коритніци герба Єліта (1405), Пйотр Карвацян з Радоміна герба Пєжхала (1407), Анджей з Тенчина герба Топур (1407–1410), Пйотр Влодкович з Харбіновець (1410–1411) герба Суліма[1]. Як видно з наведеного переліку, король віддавав в адміністрування Поділля намісникам, які переважно походили з теренів Малопольщі й, насамперед, посідали земські уряди, причому дехто з них мав вже досвід старостування у сусідніх із Поділлям руських територіях, як-от Пйотр Влодкович, який був у 1401–1404 рр. старостою у Галичі[2].

Характерно що, крім Пйотра Шафранця, ми не знаємо (через брак джерел), чи хтось ще з королівських намісників отримав за службу на Поділлі земельні володіння (а швидше за все, вони всі цього прагнули і, можливо, посідали тут певні маєтки або комплекси маєтків) і таким чином у такий спосіб долучився до Мельштинських у просуванні своїх інтересів на нові для власне польського можновладства території. Але достеменно можемо відзначити одну рису: усі вони отримали аванс в урядницькій ієрархії тогочасного Польського королівства[3]. Варто висунути й таку тезу: зважаючи на походження усіх намісників Яґайла на Поділлі у той час, вони прийшли сюди з власним оточенням, як уже згадувана поява на Поділлі осіб, близьких до Спитка з Мельштина, а саме Дерслава Конопки. Та й Пйотр Шафранець потребував для свого розлогого подільського маєтку довірених осіб, які, припускаю, не були місцевими, прийнамні на самому початку існування його латифундії.

Надання для Шафранця, на мою думку, є одним із ключових у «постспитківському» періоді для Поділля. Кількість і розлогість маєтків, які отримав цей краківський урядник у зовсім новій для нього землі, вражає, адже без знання цієї території важко собі уявити, як малопольський пан міг

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 528–534. – S. 116–119; Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400 i 1402. – S. 152–155; Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437. – S. 707.

[2] Urzędnicy województwa ruskiego w XIV–XVIII ww. Spisy. – № 326. – S. 66.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 528–534. – S. 116–119.

орієнтуватися у землевласницькій або навіть просто ситуації на далекому для себе Поділлі, яке перебувало щонайменше за 800 км від його дідичних маєтків, або в добрих двох тижнях дороги на Схід. Пйотр походив з впливової малопольської родини, а його батько, також Пйотр, брав активну участь у посадженні Яґайла на королівський престол у 1385 р.

Отже, імовірно, коли справа з виплатою боргу вдові й нащадкам Спитка була врегульована, Пйотр, скориставшись своїм положенням при королівському дворі, де від 1399 р. він був надвірним підстолієм[1], спромігся отримати таке щедре надання на Поділлі. Це було певною мірою компенсацією за невдалу спробу викупити за 1000 гривень з рук вдови Спитка з Мельштина замок Рабштин з належними селами[2].

У свою чергу, Владиславові II Яґайлові теж залежало на цьому. Адже, імовірно, надаючи Шафранцеві кам'янецьке староство, він у такий спосіб захочував його до загосподарювання нової як для себе (короля), так і для нього території. Можливо, йшлося і про спробу чіткого відмежування Поділля від північніших Волині і Київщини, про що може свідчити наявність у цьому наданні маєтків в околицях сучасної Вінниці (с. Мізяків)[3]. Також не слід забувати про те, що після втечі князя Свидриґайла територією мав господарювати вірний прихильник короля, яким у той час був Пйотр Шафранець.

У своїх прагненнях закріпити Поділля під своєю владою Владислав II Яґайло спирався на вірних йому людей (Пйотр Шафранець, Флоріан з Коритніци, Пйотр Карвацян з Радоміна, Анджей з Тенчина, Пйотр Влодкович з Харбіновіц), які ставали намісниками у краї на нетривалий термін. Дехто з них був досвідченим у руських та міжнародних справах (Пйотр Влодковіц), а дехто мав чималий вплив при дворі монарха (Пйотр Шафранець). Не всі з них отримали, або ми про це не знаємо, маєтності на Поділлі. Винятком може слугувати лише велике надання для Шафранця.

Головною метою було підпорядкування стратегічної, на переконання короля, території та отримання документального підтвердження про зречення своїх прав на цю землю від братів Коріатовичів, що й було досягнуто

[1] Про Пйотра Шафранця див.: Sperka J. Działalność polityczna Piotra i Jana Szafrańców w okresie rządów Władysława Jagiełły // Genealogia – Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. – Toruń, 1996. – S. 93–128; Ejusdem. Szafrańcowe herbu Stary koń. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce. – S. 51–69.

[2] Sperka J. Działalność polityczna Piotra i Jana Szafrańców. – S. 97.

[3] Докладніше про це надання див.: Михайловський В. Велика земельна власність на Західному Поділлі у XV ст. (на прикладі документів для Шафранців і Одровонжів). – S. 90–98.

у 1403 р. Ці події збіглися у часі з викупом Західного Поділля з рук вдови і спадкоємців Спитка з Мельштина.

2. Під владою Вітовта. Останній володар Великого Поділля перед 1569 р.

Отримавши з рук Яґайла право пожиттєвого володіння усім Поділлям, Вітовт не одразу зміг скористатися ним. То була друга, після 1394 р., спроба Вітовта дістати у своє володіння цю територію. І якщо у 1394–1395 рр. він не зміг домогтися свого, незважаючи на дієву участь у взятті Кам'янця та пов'язане з цим усунення князів Коріатовичів з Поділля, то після Ґрюнвальдської битви Яґайло змушений був у такий спосіб віддячити йому. Виглядає так, що Вітовт після подій середини 90-х років XIV ст. продовжував плекати надії на це. Про його наміри свідчить те, що 1409 р. Яґайло, прагнучи досягти миру, мабуть, сам схилявся до передачі Вітовтові цієї території, як про це згадується у донесенні аґента Великому маґістрові Тевтонського ордену[1].

Прагнучи закріпити на міжнародній арені свій статус одного з героїв війни з Орденом, Вітовт після укладання Торунського миру наприкінці 1411 р. подався у подорож до Угорського королівства[2]. Джерела фіксують присутність у почті князя новопризначеного подільського старости Ґедиґольда. Він брав участь у з'їзді угорських і польських панів[3].

Але після передачі Вітовт зустрів тут опір місцевої шляхти. Двічі Яґайло змушений був звертатися до неї з проханням прийняти присягу на вірність Вітовтові, і лише з другої спроби у 1418 р. вона, шляхта (до якої король у своєму мандаті звертався *ad nobiles Podolie: universis et singulis nobilibus, terrigenis, civibus et quibusquenque terre nostre Podolie*), погодилася на омаж новому володарю[4]. Цей процес розтягнувся щонайменше на кілька років, про що свідчать такі факти: по-перше, угода 1412 р. між Яґайлом та угорським королем Сиґізмундом, в якій король (тобто Владислав II Яґайло) виступає

[1] CEV. – № CCCCII. – S. 179: «*...dowiedział się od tamecznych przyjacioł swoich, jako już od dawnych czasow nie było takich nieporozumień, pomiędzy krolem Jagiełłą a Witołdem jak obecnie ... że krol Polski chce księciu ustąpić Podole, aby tylko pokoj panował*»

[2] Барбашев А. Витовт. Последние двадцать лет княжения. 1410–1430. – СПб., 1891. – С. 104. Ітінераріум Вітовта, укладений Єжи Пурцем, не містить інформації про перебування Вітовта у той час в Угорщині. Але останньою датою, яка містить прив'язку до місцевості за 1411 р., є Кам'янець, де князь перебував 23 серпня: Purc J. Itinerarium Witolda Wielkiego księcia Litwy. – S. 92.

[3] Про участь Ґедиґольда у цьому з'їзді див. нижче.

[4] CEV. – №DCCCV. – S. 427–428.

володарем Поділля[1]; по-друге, вже згадуваний вище королівський привілей від 1413 р. Андрієві з Бабшина на села Чорнокінці та Криве Скальського повіту Подільської землі[2]. Згадуване також несприйняття Вітовта місцевою шляхтою змушувало Яґайла двічі, у 1414 та 1418 рр., нагадувати їй про необхідність присягнути на вірність великому князеві[3]. В останньому прикладі мова може бути насамперед про ту частину осілої вже на Поділлі шляхти, яка походила з неруських земель, але з'явилася тут у середині 90-х років XIV ст.

Уся ця історія, а також плутанина літератури XIX – першої половини XX ст. (незалежно від належності тій чи тій історіографії) заплутали хронологію історії Поділля у першій третині XV ст. та породили багато міфів, які живуть і донині. Ідеться насамперед про хронологію панування того чи того володаря на Поділля, а також перехід від одного до іншого та їхню політику щодо краю.

Те, що місцева подільська шляхта, як це видно, була розбавлена представниками з Малопольщі, Сілезії, Мазовії та не прагнула присягати новому володареві, опосередковано може бути підтвердженням переваги певних прозахідних настроїв у її середовищі. Тут варто пам'ятати й той факт, що ще не до кінця відбулося притирання прийшлих королівських намісників, прийшлої шляхти та місцевого зем'янства. І тому така опозиція Вітовтові, очевидно, була інспірована немісцевою шляхтою. Ще одним важливим чинником, який міг спровокувати їх на такий спротив, було те, що вони були, насамперед, слугами короля, власне від нього вони отримували привілеї на земельні володіння на новій для себе території і, зрозуміло, що не бажали приносити нову присягу Вітовтові.

Принагідно зазначимо, що перший серед відомих і чітко датованих документів Вітовта, яким він записує 60 гривень на селах Лисівці та Набоківці Григорію з Давидівців, датовано 8 вересня 1418 р.[4], а лист Яґайла до

[1] CEV. – № XDII. – S. 228–231: «*...in terra autera Podolie, idem dominus Sigismundus rex promisit eundem dominum Wladislaum regem per se nec per suos subditos facere impediri...*» – S. 229.

[2] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – № XV. – С. 157–158; ZDM. – Cz. VI. – № 1778. – S. 366–367.

[3] Prochaska A. Podole lennem Korony 1352–1430. – Kraków, 1895. – S. 19–20; CEV. – №DCCCV. – S. 427–428.

[4] Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych // Ateneum Wileński. – 1930. – R. VII. – Z. 3–4. – S. 852–854; Vitoldiana.– № 94. – S. 89–90. Про документи Вітовта на території Поділля див.: Vitoldiana. Codex privelegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430 (Далі. – Vitoldiana) / Wyd. J. Ochmański. – Warszawa–Poznań, 1986. Серед свідків цього документа привертає увагу теребовельський староста Боґухвал з Моки (*Boguchwalo de Moky*), який відсутній у переліку теребовельських ґродських урядників Кароля Малечинського:

подільської шляхти з вимогою все ж таки присягнути на вірність Вітовтові – 30 жовтня 1418 р. Тобто присяга місцевої шляхти і роздача земельної власності майже збігаються у часі. Хоча одразу, а саме з 1411 р., у джерелах згадується тогочасний намісник Вітовта у Кам'янці, староста Юрій (Єжи) Ґедиґольд (*capitaneus Podolie*)[1].

Як уже зазначалося, це був останній період в історії Поділля, коли воно опинилося під зверхністю одного володаря, до того ж не було, як це сталося потім, роз'єднане у правовому полі. Мається на увазі існування після 1569 р. на території Брацлавського воєводства інших правових норм, які відрізнялися від коронних, що діяли від 1434 р. на теренах Подільського воєводства.

Складність ще й полягає у тому, що значна кількість документів Вітовта датована умовно, як це видно зі зроблених зіставлень. Особливо це стосується теренів Східного Поділля, з якого ми майже не маємо документів, які збереглися б в оригіналі. Більша частина походить з документів значно пізнішого часу, як, наприклад, велика акція з відновлення своїх прав на маєтки після пожежі 1580 р. у вінницькому замку, де місцева шляхта тримала (як їм видавалося, у безпечному місці) свої привілеї, що, за їхніми свідченнями, походили саме з часів князя Вітовта.

В історіографії від часів Никандра Молчановського склалася думка, ніби саме Вітовтові вдалося, нехай і на короткий час, припинити експансію польської шляхти на територію Поділля (про це йшлося у попередньому параграфі) і ніби у своїй політиці колонізації (термін тогочасної історіографії) пусток він віддавав перевагу вихідцям з Литви та руських земель. За словами Молчановського: «Лишь могучему политику Витовту удалось предотвратить до конца своей жизни грозивший взрыв и остановить поступательное движение польськой шляхты на западную половину нашей земли (Поділля. – *В. М.*). Такой успех был достигнут прежде всего тем, что после 1410 г. и вплоть до смерти Витовта пополнение рядов подольского землянства польскими выходцами, как можно думать, совершенно прекратилось, и наоборот, усилился приток выходцев из других земель, как литовских, так и русских»[2]. Цю саму тезу майже через сто років повторив Тадеуш Трайдос, зазначивши, хоч і не так патетично, як Никандр Молчановський, що Вітовтові йшлося головним чином про формування кола власних прихильників, на противагу польській (тобто коронній) шляхті, і що на це була спрямова-

Maleczyński K. Urzędnicy grodzcy trembowelscy 1403–1783 // Ziemia Czerwińska. – R. II. – Lwów, 1936. – S. 306, та у списку урядників Руського воєводства, впорядкованому Казімєжем Пшибосєм: Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – S. 96.

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 535. – S. 119.

[2] Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г.: преимущественно по летописным источникам. – К., 1885. – С. 318–319.

на його політика надання ленних володінь в обмін за службу[1]. Такої ж думки дотримувався і Януш Куртика, аргументуючи це тим, що в руслі такої політики Вітовт викупив від краківського підкоморія Пйотра Шафранця розлогий маєток за 1000 кіп широких празьких грошів, наданий тому Владиславом II Яґайлом 1404 р. у дідичне володіння[2]. Можливо, Шафранець не мав змоги утримувати такий великий маєток на далеких від Краківського воєводства територіях і, реально оцінивши ситуацію, продав його Вітовтові.

Спробуємо докладніше розглянути це припущення, спершу показавши на таблиці перелік Вітовтових надань.

Таблиця 2

Надання Вітовта із зазначенням умови, суми застави та об'єкта надання

Рік	*Ім'я реципієнта*	*Умова надання*	*Сума застави*	*Об'єкт надання*
1418	Григорій Шип з Давидівців	possidendum, utifruendumque	60 гривень подільських напівгрошів	
1420	Григорій Бахавський	–	100 гривень земської монети	два села
1420	Миколай Бедрих	locare et aliis utilitates	40 гривень земської монети	пустка
1421	Теодорик з Бучача	–	20 кіп грошей	пустка
1422	Януш	utifruendum et pacifice possidendum	60 гривень подільських напівгрошів	локація села
перед 2.IX.1424	Кудзей	–	–	село
перед 2.IX.1424	Миколай Бедрихович	–	50 гривень	село
1424	Теодорик з Бучача	–	–	4 села
1424	Теодорик з Бучача	–	100 гривень подільських напівгрошів	село

[1] Trajdos T. Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – S. 160.

[2] Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku. – S. 37. Про маєток Шафранця і його подальшу долю див.: Михайловський В. Велика земельна власність на Західному Поділлі у XV ст. (на прикладі документів для Шафранців і Одровонжів). – S. 90–98.

1427	Гануш (Януш) Ґославський	–	50 гривень подільських напівгрошів	село
1427	Єсько Нешевич	осаживаті єму і собє і розпахиваті собє	50 гривень подільських напівгрошів	пустка
1427	Івашко Гинкович	utifruendum et pacifice possidendum	100 гривень подільських напівгрошів	село
1428	Миколай Іван Божа з Бабинців	–	30 гривень подільських монет	село
1429	–	–	30 кіп	село
1429	Бедрих	–	60 кіп подільських напівгрошів	два села
1430	Волос	–	100 кіп руських напівгрошів	село і два двори
б. д.	Теодорик з Бучача	–	–	4 села
б. д.	Григорій Бахавський	–	110 кіп грошів	три села
б. д.	–	–	–	територія
б. д.	Григорій Бахавський	–	60 кіп грошів	село

Як видно з цієї таблиці, землі надавалися переважно у заставу. Практика таких надань на Західному Поділлі була вперше застосована у 1418–1430 рр. і, швидше за все, мабуть, саме Вітовтові належить пріоритет у запровадженні заставної форми землеволодіння, яка стала широко використовуватися на руських землях протягом XV–XVI ст. Це слугувало стабільним джерелом готівки для скарбниці, являло собою найприйнятніший спосіб винагороди за службу, не обтяжуючи видатками скарбницю верховного володаря (навіть трохи поповнюючи) та певною мірою забезпечуючи охорону краю.

До речі, до Вітовтового правління Поділлям, а саме упродовж 1402–1413 рр., не зафіксовано жодного документа, який практикував би роздачу земельних володінь у такій формі. Видається, впровадження такої практики певною мірою вплинуло на подальшу структуризацію подільської шляхти, вона була виявом того, що значно збільшився відсоток тих, хто мав готівку або певні фінансові зобов'язання, які згодом використовувалися для отримання в заставу нерухомості. Та й нарощування власного маєтку, як то робили вже після 1430 р. пани з Бучача, Кірдеї, нащадки Бедриха з Бедриховець, Домарат зі Шлядков та ін., став засобом і поштовхом до майнової диференціації.

Об'єднавши під своєю владою усе Поділля, Вітовт намагався провадити таку надавчу політику, яка б міцніше прив'язала Західне Поділля до Великого князівства Литовського. На думку Януша Куртики, свідченням цього

є шерег надань не тільки у західних повітах Поділля – Червоногродському, Кам'янецькому, Смотрицькому, Бакотському і Скальському, а й у східних – Летичівському, Брацлавському, Вінницькому, Хмільницькому, тобто на всій підвладній йому на той час території[1].

Постає питання: якою була питома вага руського, переважно місцевого та, можливо, литовського боярства серед реципієнтів надань на теренах Західного Поділля? У документах 1418–1430 рр. згадано лише 12 осіб. Деякі з них, як Григорій Бахавський, Миколай Бедрих, Теодорик з Бучача, є відомими постатями, про інших осіб інформації обмаль, а то й узагалі немає. Відштовхуючись тільки від імені, неможливо визначити етнічну належність Кудзея, чиє ім'я могло бути «зіпсоване» у процесі копіювання привілею щонайменше двічі, оскільки збережена копія зі згадкою про нього походить аж від 60-х років XVI ст. Наші дуже обережні припущення про етнічний склад отримувачів земельних надань подано у таблиці нижче.

Таблиця 3

Гіпотетичний етнічний склад реципієнтів надань 1418–1430 рр.

Ім'я	*Кількість об'єктів надання*	*Умовна етнічна належність*	*Підстава для припущення про етнічну належність*
Григорій Шип з Давидівців	2	русин	На підставі імені
Григорій Бахавський –	6	русин	Сини Григорія Іван (Ян) і Петро у 1439 р. поставили свої печатки під актом присяги подільської шляхти[2]

[1] Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku. – S. 36–37. Перелік надавчих документів Вітовта для Східного Поділля див.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 92 без дати, для предка Северина Судимонтовича Кропивницького; № 93 без дати, для Костянтина або Костя Кошиловича; № 94 без дати, для Андрія Плози; № 95 без дати, для Леся Турковича; № 96 без дати, для Редька Єесмана; № 97 без дати, для Андрія Судимонта (на думку Я. Куртики, цей документ підозрілий); № 98 без дати, для Яцка Лесковича; № 99 без дати, для Тимофія Процила; № 100 без дати, для Івана Слупича; № 101 без дати Слупича; № 102 без дати, для Богдана Микулинського; № 103 без дати, Гарманові (Германові); № 104 без дати, предкові Яцка Лозки. Як видно з цього переліку, там справді переважають русини та литвини.

[2] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represji lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 112 [sigillum tredecium Pobodze]

Миколай Бедрих	3	поляк	Родом із Сілезії, герба Сверчик; у 1438–1441 рр. кам'янецький каштелян[1]
Януш	1	поляк (?)	На підставі імені
Кудзей	1	русин (?)	На підставі імені
Теодорик з Бучача	11	поляк	Герба Абданк; у 1442–1455 рр. кам'янецький каштелян і генеральний подільський староста[2]
Гануш (Януш) Ґославський	1	поляк	На підставі імені
Єсько Нешевич	1	русин	На підставі імені
Івашко Гинкович	1	русин	На підставі імені. 1456 р. адоптований до герба Абданк[3], клієнт Бучацьких
Миколай Іван Божа з Бабинців	1	русин	На підставі імені
Волос	3	румун (?)	На підставі іменування

Як видно з Таблиці 3, безсумнівні представники руської шляхти отримали 12 земельних маєтків, імовірні поляки – 11, особа неясної етнічної належності (Волос) – 3 (можливо, це той самий Волос, брат якого Сенько 1410 р. отримав село Лядаву від Владислава II Яґайла[4]). Ці пропорції спонукають до більш обережних висновків щодо пруського, пролитовського чи будь-якого етнічного спрямування надавчої політики Вітовта на Західному Поділлі, які до цього часу домінують в історіографії. А коли взяти до уваги ще й політичну впливовість одного з польських реципієнтів цих надань (Теодорика з Бучача), то проблема постане дещо в іншому ракурсі.

Це домінування серед реципієнтів Теодорика з Бучача видається таким, що Вітовтові могло йтися про заспокоєння чільників так званої прокоролівської частини місцевої шляхти. Адже, як покажуть подальші події, власне Теодорик з Бучача разом з братами Міхалом та Міхалом Мужилою

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 189. – S. 63–64.

[2] Ibidem. – № 190, 544.

[3] Boniecki A. Herbarz Polski. – Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1904. – T. VII. – S. 283.

[4] Документ Владислава Ягайла Сеньку Волосу на Лядаву из трансумпта короля Сигизмунда-Августа от 5 июля 1780 г. из собрания Гурского Владислава // Подольские епархиальные ведомости, № 46 (14 ноября) 1887 р. – С. 1073–1078.; Pobóg-Górski W. Powiat mohylowski. – S. 173.

і Грицьком Кірдеєм були рушійною силою блискавичного повернення цієї території під руку короля після смерті Вітовта наприкінці 1430 р.

Розвиваючи тему надань, проілюструємо її одним документом, який, як видається, може значно змінити наші уявлення про структуру управління Вітовта на території Поділля у зазначений період та й, можливо, посунути далі в часі появу особливих функції намісників верховного володаря. Як відомо, починаючи від 1411 р., на Поділлі з титулом кам'янецького (подільського) старости присутні намісники Вітовта Єжи (Юрій) Ґедиґольд 1411–1423, Петро Монтиґердович 1424–1425 та Ян (Іван) Довґірд 1426–1430. Останнього з них і було усунуто з Кам'янця після смерті князя шляхом відомої акції, яку очолили брати Бучацькі, Крицько Кірдейович та Кристин з Ґалова[1].

Інформації про виконання функції цих урядників надто мало, вона обмежується лише їхньою присутністю як свідків документів, а також згадками у хроніках чи літописах про події того часу.

У Варшавському Головному архіві давніх актів зберігається пергаментний документ, який датований у Червоногроді 19 травня 1421 р. (*Datum et actum in Czyrvanigrod feria secunda post festum Sancti trinite M° CCCC° XXI°*). Його виставлено від імені Ґедиґольда, який іменує себе генеральним подільським старостою (*Gedegoldi capita[nei] Podolie g[e]n[e]ralis*), для Теодорика з Бучача (*generoso Theodorico de Buczacz*), котрому силою цього документа за 20 кіп грошів (*viginti sexagen.*) записується пустка Дрогичів (*villam vasstitas Drohyczow*) у Червоногродському повіті (волості) (*districtu Czyrwonogrodensi*) на річці Дністер (*in fluvio Nyestr*). Свідками документа (зважаючи на стан збереження) є шляхтичі (*presentibus nobilibus*) Щениць (?) із Новоселеці, Тишна з Берем'ян, Григорій Шип з Давидівців, ... з Будявців, Петро зі Свенич, Олешко з Ластовець та Григорій з Бидлотозовців[2].

Отже, маємо справу з єдиним на сьогодні документом, виставленим намісником князя Вітовта на території Західного Поділля. Найбільшою несподіванкою у ньому є титулатура Ґедиґольда – генеральний поділь-

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 535–537. – S. 119–120. Тут у коментарях подано більшість джерельних згадок про намісників Вітовта на Поділлі.

[2] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 8832. Розмір документа 87 × 13 + 46. Документ сильно ушкоджений. На звороті *Rus.° 54*. Пергаментний шнурок. Печатка відсутня. Упорядники машинописного каталогу подають про цей документ таку інформацію: «... *starosta podolski generalny oznajmia, ze sprzedał wieś Drohyczow w pow. czerwonogrodzkim nad Dnistrem za 20 kop gr. i konia wartości 3 kop. gr. Ur. .... De Buczacz Czerwonogrod [lac.] 14[21] 19.V.*» Дата цього документа не викликає сумніву. Свято Трійці у 1421 р. припадає на 18 травня.

За інформацією, люб'язно наданою керівником першого відділу архіву, паном др. Міхалом Кулєцьким, цей документ було придбано у 1960 роки з приватних рук.

ський староста! Чому так він себе назвав? Адже у знаних про нього джерельних згадках з титулатурою подільського старости немає інформації, що його староство генеральне. Це може бути певним підтвердженням тези, висуної раніше: як генеральне подільське староство було утворене 1442 р., а де-факто подільські королівські намісники у 30-ті роки використовували титулатуру кам'янецького (подільського) генерального старости і навіть виставляли від свого імені документи на королівщини на певну суму грошей[1]. Також маємо з цього часу приклади використання аналогічної титулатури із сусідньої території руського домену короля, де королівський намісник Спитко з Тарнова зазначений з титулатурою генерального руського старости (*capitaneo nostro Russie generale* (1422), *protunc capitaneo nostro Leopoliensi generali* (1424))[2] і де специфіка території, підконтрольної руському старості, вивищувала його серед решти королівських намісників.

Якщо пристати на те, що цей документ не є пізнішою підробкою і з'явився вже після 1442 р. та був потрібний Теодорику з Бучача для легітимізації своїх прав на це село, то можна зрозуміти, чому в документі вжито формулу *Gedegoldi capita[nei] Podolie generalis,* але це видається малоймовірним.

Серед відчитаних свідків згаданого документа Ґедиґольда не викликає жодних заперечень Григорій Шип з Давидівців, відомий як тримач сіл Лисівці та Набоківці в тому ж таки Червоногродському повіті. Решту свідків через ушкодження документа можна означити, пов'язавши їх з певним населеним пунктом, як то Олешка з Ластовець чи власників або посесорів з Новоселиці й Берем'ян. Цікаво, що більшість цих населених пунктів є у Червоногродському повіті, як і сам об'єкт запису – село Дрогичів (сучасна Дрогичівка). Та й низка надань для самого Теодорика з Бучача від імені Вітовта в тому ж таки повіті припадає на 20-ті роки XV ст. Вони стали основою його маєтку[3]. Можливо, більшість свідків, які згадуються вперше у джерелах, були

[1] Перша згадка про старосту на Поділлі за Владислава Яґайла з використанням у титулатурі означення *генеральний* походить з 6 червня 1431 р.: AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – S. 933; Про це див.: Михайловський В. Початки уряду кам'янецького генерального старости (1431–1446 рр.) // Київська старовина. – 2001. – № 3. – С. 164.

[2] Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. – Львів, 1998. – № 21. – С. 67; № 23. – С. 73. Варто зазначити, що Спитко з Тарнова був племінником Спитка з Мельштина, володаря Західного Поділля у 1395–1399 рр. Див.: Dworzaczek W. Genealogia. Tablice. – Warszawa, 1959. – № 95.

[3] Про документи Вітовта для Теодорика з Бучача див.: Михайловський В. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів. – С. 110–128. Григорій Шип з Давидівців отримав у 1418 р. дві пустки для осадження у Червоногродському повіті.: Там само. – С. 122–123.

якимось чином залежні вже на той час від панів з Бучача, які однозначно шляхом запису великих сум на Червоногроді (замку, місту та повіті) за часів панування Владислава III на тривалий час повністю підпорядкували собі цю територію. Також варто зауважити, що саме Червоногродський повіт став основою подільського маєтку панів з Бучача, як з огляду на близькість до «родинного» гнізда, так і на ту кількість документів і суму, що позичалася королю за ці земельні володіння, які вони отримували протягом першої половини XV ст.

На завершення про намісників Вітовта на Поділлі. Варто згадати й про Ґедиґольда як кам'янецького старосту в подорожніх записках Жільбера де Ляну, який описав прийом у Кам'янці 1421 р.[1] До того ж Ґедиґольд був однією з довірених осіб Вітовта у різноманітних міжнародних справах того часу. Варто пригадати його участь у посольстві на соборі у Констанці[2]. Та й те, що, власне, йому було доручено управління таким жаданим для князя Поділлям, може свідчити про його близьку співпрацю з ним.

Цікаво, що той-таки Ґедиґольд був одним з арбітрів на з'їзді, який мав відбутися 11 листопада 1411 р. і на якому мали розглядатися суперечки між Польським та Угорським королівствами у поґрюнвальдський час. У відповідному документі його названо «подільським старостою Юрієм або Ґедиґольдом, радником брата нашого князя Олександра або Вітовта» (*Georgium alias Gedigolt consiliarum fratris nostri ducis Allexandri alias Withawd capitaneum Podolie*)[3]. Востаннє як староста Поділля він згаданий у ґлейті, що його виставив король Сиґізмунд у Кежмарку для польських панів, котрі приїхали на з'їзд (*Georgio alias Gedigoldus capitaneo Podolie*)[4].

Отже, незважаючи на інформаційну складність джерел щодо Вітовтового володіння Поділлям, як не дивно, саме йому можемо приписати спроби зміни структури шляхетського середовища та й консолідацію

[1] «*capitane de Lopodolie* (так в тексті. – *В. М.*), *uommé Cheldigold...* ». Див.: Брун Ф. Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy, chevalier de la Toison d'or, Seigneur de Santes, Willerval, Tronchiennes, Beaumont et Wahégnies. 1399–1450. Mons, typ. d'Em. Iloyois, 1840, in 8, 140 стр. съ картою // Записки одесского общества истории и древностей. Одесса, 1853. – Т. III. – С. 437. Про цей сюжет див також у роботі Ґедре Міцкунайте: Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. – Budapest, 2006. – P. 30.

[2] Про Ґедиґольда див. у роботах Лідії Корчак: Korczak L. Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku. – Kraków, 1998. – S. 83; Ejusdem. Monarcha i Poddani. System władzy w Wielkiem Księstwie Litewskim w okresie wczesnojagiellońskim. – Kraków, 2008. – S. 100, 131, 132.

[3] Останнє, виправлене видання цього документа: Dokumenty Polskie z archiwum dawnego Królewstwa Węgier / Wyd. i opr. S. A. Sroka. – Kraków, 1998. – T. I (do 1450 r.). – № 39. – S. 55.

[4] СЕ. – Т. II. – № 126. – S. 163.

місцевої, імовірно, прийшлої (або прозахідно орієнтованої) шляхти. Про це свідчать як ленний спосіб осадження на землю за певну грошову суму, так і спротив прозахідної частини подільської шляхетської корпорації новому володарю, що тривав аж до 1418 р. Згадка про генерального старосту Ґедиґольда у 1421 р. наштовхує на припущення, що цей уряд, можливо, і в попередній час розглядався як ключовий з огляду на географічне розташування, а особа, яка була намісником верховного володаря, була з кола найближчих або довірених співпрацівників короля чи князя. Власне, номенклатура старост за часів Яґайла і Вітовта це й підтверджує. А сама формула (генеральний) могла бути спробою адаптації лантинською канцелярією Вітовта статусу великокнязівського намісника на Поділлі.

3. Повернення під владу короля (1430–1434)

Смерть Вітовта вкотре вивела із латентного забуття проблему Поділля. Тривале, як на той час, його 19-річне володіння цією територією не тільке не заспокоїло активних учасників суперечки стосовно цієї території, а й розбурхало нові пристрасті. Акція подільських панів на чолі з братами Бучацькими та вигнання Вітовтого старости з Кам'янця настільки прогнівили нового великого князя Свидриґайла, що все це привело до відкритого збройного протистояння, відомого насамперед з досить дивної облоги коронними військами Луцька влітку–восени 1431 р. та військового походу молдавського господаря Олександра на територію Поділля.

Вирішальною подією для долі Поділля стала битва під Копистирином на р. Мурафа 30 листопада 1432 р., коли війська Свидриґайла, якими командував князь Федько Несвизький[1] за підтримки татарських і молдавських сил, програли коронним військам[2]. Укладене перемир'я зумовило поділ Поділля на дві частини, звівши уявний мур посередині однієї історичної території. У цій битві, за свідченням Длуґоша, відзначився рицар Кемлич, який своєю відвагою і мужністю вирізнявся з усього коронного війська[3]. Він, імовірно, тотожний з Конрадом Кемличем з Влостовіц

[1] В орденських джерелах його окреслено як «гетьмана» Поділля (*hertczog Vetko houptman us der Podolie*). Цит. за: Lewicki A. Powstanie Świdrygiełły. – Kraków, 1892. – S. 332. – Przyp. 28.

[2] Ibidem. – S. 162–163.

[3] Длуґошів опис битви під Копистрином див.: Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I.Żegota Pauli. – T. IV. – Libri XI–XII // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIII. – Cracoviae, 1877. – P. 489–490.

(ймовірно, в Люблінській землі)[1], який наприкінці 1432 р. отримав у володіння на Поділлі село Студеницю[2].

Не заглиблюючись у перебіг подій, варто зазначити, що вони стали причиною появи в середовищі подільської шляхти прибульців із заходу, які у винагороду отримували, переважно вже у заставу, маєтності на території Поділля. Це досить чітко видно з чималої, як на подільські реалії XV ст., кількості збережених документів. Але тут варто звернути увагу на певну джерельну пастку, до якої може потрапити дослідник. Так, більшість знаних нам реципієнтів були вихідцями з польських етнічних територій, тоді як місцева шляхта залишилася поза джерелами і протягом усього століття лише спорадично з'являлася в них. Тому вести мову про переважання певної етнічної складової в середовищі подільської шляхти недоречно. Так, вочевидь, тамтешній урядницький прошарок становили представники переважно немісцевої привілейованої верстви.

Тоді виникає інше запитання: чи родина Свирчів, яка на другу половину XV ст. міцно вкорінилася на теренах воєводства, вважала себе місцевою шляхтою чи прийшлою? І наскільки пам'ятала про своє сілезьке коріння? Так само немає відповіді на запитання, ким були і ким вважали себе Бучацькі на Поділлі? Адже всі джерела про них, які ми знаємо від 70-х років XIV ст., пов'язують їх з цією територію. А належність їх до гербового братства Абданків може свідчити про їхнє польське коріння.

Встановлене 1432 р. між ворожими сторонами на два роки перемир'я привело лише до розчленування Поділля на дві частини: Західну, яка від 1434 р. стала повноцінною адміністративною одиницею – воєводством у складі Польського королівства, та Східну – що і далі перебувала під владою великого князя, яка в літературі дістала умовну назву Брацлавщина (хоча Брацлавське воєводство буде утворено аж через 132 роки по утворенню Подільського).

Спробуємо виокремити основні групи привілейованого стану в той час. Адже саме тоді остаточно вирізняється певна невелика група родин, що

[1] Влостовіце – колишнє село Люблінської землі, зараз частина м. Пулави. У відповідній статті історико-географічного словника люблінського воєводства у Середньовіччі *Włostowice alias Włostów* серед власників не згадано особи з іменем Конрад: Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu / Opr. S. Kuraś // Dzieje lubelszczyzny. – Warszawa, 1983. – T. III. – S. 263–264.

[2] Молчановський Н. Очерк известий о Подольской земле. – С. 386. Цей документ він знайшов у кам'янецькій земській книзі за 1597 р.; Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Kraków, 1906. – Serya Trzecia. – S. 133. Імовірно, його син Вольбрам Кемліч (*Wolbram Kyemlicz*) є серед свідків документа кам'янецького земського суду 16 вересня 1446 р. AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7301.

протягом усього XV ст. відіграватиме провідну роль у житті місцевої шляхетської корпорації. Насамперед це пани з Бучача (про них див. наступний розділ), а також Кірдеї, пан Миколай Бедрих. Вони не лише взяли активну участь у поверненні західної частини Поділля під владу польського короля, але й стали першими королівськими намісниками та першими земськими урядниками новоствореного воєводства. Починаючи від того часу, ми можемо говорити про певну родову спадковість на теренах Західного Поділля, адже деякі зі згаданих осіб були пов'язані з цією територією принаймні у другому поколінні, як зазначені вище подільські реґалісти.

У другому періоді Яґайлового володіння Західним Поділлям (1430–1434) при іменах осіб, згадуваних привілеями, найчастіше вживалися такі означення: шляхетний (*nobilis*) (найпоширеніший варіант), наш зем'янин (*terrigena noster*), наш слуга (*familiaris noster*) та ін., як, наприклад, *nobilis et strenuus, miles fidelis* (могло вживатися на означення пасованого рицаря). Така номенклатура означень привілейованого стану була типовою для тогочасних руських земель Корони Польської. Зокрема, вона застосовується під час відомого зібрання шляхти руських земель у Галичі 28–29 червня 1427 р., де шляхта присягала на вірність королю й зобов'язалася визнати синів Владислава II Яґайла майбутнімі володарями. У заголовках списків (а шляхта присягала по землях) фігурують різноманітні означення різних прошарків цього стану. На це звернув увагу ще видавець списків Оскар Халецький у 1917 р. Так, шляхта сусідньої Галицької землі окреслювалася так: *Similes littrae nobilium, terrigenarum, vassalorum, feudalium et incolarum terrae Haliciensis, anno, die, loco, quibus supra. Sub titules et sigillis* та в іншому списку – *Litterae similes boiarorum, procerum, nobilium, feudalium etc. terrae Haliciensis. Anno, loco, die, quo supra. Sub titulis et sigillis*[1]. У першому варіанті бачимо тут панів (*nobilium*), зем'ян (*terrigenarum*), васалів (*vassalorum*), ленників (*feudalium*) та підданих або місцевих осілих слуг, на означення яких використали латинський термін (*incolarum*), у другому – на першому місці йдуть бояри (*boiarorum*) та *procerum*; і якщо з боярами все більш-менш зрозуміло, бо під це означення могла потрапити більшість місцевої шляхти (як автохтонної, так і прийшлої), то з другим терміном складніше. Ним можна позначити як достойників і прелатів, так і звичайну шляхту і васалів. Можливо, що у цьому варіанті йдеться про шляхту, яка мала нести службу власне королю в особах його намісників (у нашому випадку Міхал з Бучача). У заголовку до списку шляхти сусідньої Теребовельської землі (*terrae Trembowliensis*) подано ті самі групи. Відмінність полягає лише у послідовності: *Similes literrae*

[1] Halecki O. Z Jana Zamoyskiego Inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – S. 39–40.

baronorum, procerum, nobilium, terrigenarum, vassalorum et incolarum terrae Trembowliensis etc. Anno, loco, die, quibus supra. Sub titulis et sigillis[1].

Коментуючи такі означення, Халецький порівнює їх зі службовими боярами, які латиною окреслювалися *nobiles servi, subditi nobiles* і які не користувалися повним шляхетством, залишаючись у ленній залежності від боярзем'ян або від верховного володаря. Свою тезу історик аргументує тим, що у збережених судових записках, які походять з середини 1430-х, ці служилі бояри не фігурують власниками сіл, з якими виступають у 1427 р., а самі села належать іншим, більш заможним зем'янам або є власністю короля[2]. Окрім найстаріших судових записок з Галицької, Львівської та Перемишльської земель, картину реального володіння тим або тим населеним пунктом на руських землях Корони Польської загалом демонструє ревізія 1469 р. Зокрема, на чималу кількість маєтків шляхта пред'являла документи з другого періоду Яґайлового володіння Західним Поділлям.

В одній із судових записок галицького ґроду за грудень 1437 р. щодо татарської загрози, бачимо цікаве означення шляхти Галицької і Теребовельської земель та повітів. Присутні під час судового засідання суддя, каштелян, хорунжий (галицький і львівський), галицький бурґграбій та інші достойники означені як шляхетні й вельможні та пасовані зем'яни Галицької і Теребовельської земель (*...per dominos infra descriptos puta magnificos et strenuos ceterosque terrigenas districtus et terre Haliciensis et Trebowlensis...*)[3]. Означення «пасований» вживається на Поділлі ще й за часів Вітовтового володіння. Зокрема, у документі від серпня 1424 р. Теодорика з Бучача означено як пасованого (*passowanemu Dzietrzichowi Buczaczkiemu*), коли Вітовт надав йому два села у Червоногродському повіті (волості) Подільської землі[4]. Аналогічно було позначено і свідків документа кам'янецького земського суду в 1444 р. (*strenuus et nobilibus dominus*)[5]. Це свідчить про часте використання цього означення в документах першої половини XV ст.

Три документи, які походять з другої половини 30-х років XV ст., демонструють нам подібну структуру шляхти на території не тільки Подільського воєводства, але й інших руських земель. Важливим є те, що всі вони походять із зібрань як загальноруських, так і окремих уже воєводств. Пер-

[1] Ibidem. – S. 44.

[2] Ibidem. – S. 35.

[3] AGZ. – T. XII. – № 251. – S. 29.

[4] AGAD. – Tzw. ML – Dz. – IV B. – Sygn. 17. – K. 165. Реґест: Михайловський В. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів. – С. 124; Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 165. – S. 221.

[5] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 8245.

ший документ виставлений 10 липня 1436 р. на сеймику, або з'їзді (*in loco convencionis*), шляхти руських земель Корони Польської[1]. Тут шляхту з Львівської, Подільської, Перемишльської, Сяноцької, Галицької, Холмської та Белзької земель означено як «пани», «лицарі», «достойники»[2] ... «зем'яни» (*proinde nos barones milites proceres ... terrigene*), а також «шляхетні диґнітарії або зем'яни» (*dignitarius nobilis vel terrigena*).

Два наступні документи походять від 1439 р., коли шляхта Руського і Подільського воєводств на сеймиках 14 квітня у Мостиськах та 23 червня у Кам'янці вкотре присягнула на вірність королеві Владиславу III. Текст документів є ідентичним, тут шляхту окреслено такими означеннями у вступній частині: «прелати» (вищі достойники), «пани», «намісники»[3], «лицарі», «достойники», «шляхта руських земель» (*Nos prelati, barones, comites, milites, proceres, nobiles ... terrarum Russie*), а після свідків[4] – «прелати», «пани», «рицарі» та «шляхта Подільської землі» (*omnium prelatorum, baronorum, militum et nobilium terrigenarum Podolie*). У свою чергу, як видно з формули, вжитої після листа свідків шляхти з Руського воєводства, структура у сусідній території була дещо іншою, а саме: диґнітарії, пани, клієнти (або, можливо, в цьому випадку ленники) та шляхта (*omnium dignitarium, baronum, clientum et nobilium terrarum Russie*)[5].

Дискусія щодо окреслення соціальної структури шляхетського стану у середньовічному Польському королівстві є давньою і триває донині. Останніми впливовими дискутантами у ній є Амброзій Богуцький та Генрик Самсонович[6].

---

[1] CE. – T. III. – № 39 (appendix). – P. 550–551.

[2] Ibidem. Про багатозначність слова *proceres -um* див. вище.

[3] Серед багатьох значень слова *comes –itis* більш відповідним видається значення «намісник». Імовірно, йдеться про намісників менших, ніж земля територій, як-от Снятинський повіт, де королівським намісником, старостою був Міхал Мужило з Бучача, один зі свідків цього акта в Мостиських.

[4] Лист свідків від Подільського воєводства опублікував Януш Куртика: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 112–113.

[5] Spieralski Z. Z dziejów Archiwym Koronnego Krakówskiego. Kopiariusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza. – R. XXIV. – S. 136–137.

[6] Bogucki A. Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV–XV wieku // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1996. – T. VII. / Pod. red. S. K. Kuczyńskiego. – S. 165–200; Samsonowicz A. Struktura społeczna późnego średniowiecza Polski w badaniach historycznych // Ibidem. S. 267–282; Bogucki A. O pasowaniu na rycerza i grupach prawnych // Roczniki Historyczne. – Poznań, 1999. – R. LXV. – S. 195–210; Samsonowicz H. Jeszcze o pasie rycerskim, giermkach i klientach // Ibidem. – S. 211–214. Див. також узагальнюючу працю Амброзія Богуцького: Bogucki A. Polskie nazwy rycerstwa w średniowiec. Przyczynki do historii ustroju społecznego. – Włocławek, 2001. – 200 s.

Такий глибокий екскурс у сусідні з Поділлям території викликаний насамперед браком такого типу документів з досліджуваної території та схожими процесами структуралізації шляхти, які, імовірно, проходили на всіх руських землях у той час. Побіжний погляд дозволяє побачити, наскільки власне сама шляхта була стратифікофана за різноманітними ознаками, як майновими, так і службовими. І як, у свою чергу, службова залежність була різною, що показує скільки означень використано на її окреслення.

Хоча саме Подільське воєводство було утворене лише 1434 р., більшість осіб, що отримали надання після 1430 р., походили, очевидно, з коронних земель і тому позначали себе як шляхетні, що для місцевого зем'янства могло слугувати за взірець (*nobilis Pyechno Adamkovicz terrigena noster Podoliensis, nobilis Franczkonis terrigenae nostri Podoliae, nobili Biedrich de Biedrzichovicze terrigena, Johanni de Boriskowcze, terrigenis Podoliensibus, nobili Jurko Szwirzczowicz terrigenae Podoliensi*) і бути метою власних домагань гідного місця у подільській шляхетській корпорації. Варто пам'ятати і про попередній період Вітовтового володіння Поділлям, коли чимало зі згадуваних тут осіб отримали від нього земельні надання. Адже після 1430 р. ми не бачимо нікого з першого періоду Яґайлового панування.

Поруч з наведеними прикладами трапляються й позначення клієнтарних стосунків нижчого рівня між місцевими можновладцями та їхніми слугами, як у випадку з двома слугами скальського старости Януша Кірдейовича, Станіславом і Махандеєм (*familiari Janyssy Kierdyowicz, seruitorii Ianyssy Kerdeyowicz*).

Таблиця 4

Персональний склад осіб, які згадуються у поземельних наданнях, та обов'язки військової служби з них за Владислава II Яґайла у 1431–1434 рр. на території Західного Поділля

№ п/п	*Іменування власника, його соціальний статус*	*Сума застави або кількість озброєних людей, яких мав виставляти власник*	*Джерело*
1	Ян Чанстуловський (*nobili Ioanni Czanstulowski ratione meritoris*)	100 гривень	AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Syg. 17. – K. 200–200 v
2	Станіслав, слуга Януша Кірдейовича (*nobili Stanislao familiari Janussy Kierdyowicz*)	30 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2059

3	Махандей, слуга Януша Кірдейовича (*Machandey seruitorii Ianyssy Kerdeyowicz*)	30 гривень	AGAD. – AZ. – Syg. 32. – K. 934, 964–965
4	Жеґота з Лечковців (*nobili Zegothae de Leczkowcze ratione servitiorum*)	30 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2060
5	Пєхно Адамкович (*nobilis Pyechno Adamkovicz terrigena noster Podoliensis*)	60 гривень	Ibidem. – № 2061
6	Ян Цьолек (*nobilis Iohannes Czolek haeres de Calush*)	100 гривень	Ibidem. – № 2062
7	Петро Ріш (*nobili Petro Risch*)	50 гривень	AGAD. – AZ. – Syg. 32. – K. 964
8	Франчко (*fidelibus servitiis nobilis Franczkonis terrigenae nostri Podoliae*)	40 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2064
9	Бедрих з Бедрихівців (*nobili Biedrich de Biedrzichovicze terrigena*)	100 гривень	AGAD. – AZ. – Syg. 32. – K. 965
10	Якуш Розен (*nobili Jacusio Rozen*)	30 гривень	Ibidem. – K. 965
11	Вавжинець Цьолек із сином Пйотром з Клодбича (*nobilis Laurencius Czolek cum filio suo Petro de Clodbycza*)	80 гривень	ZDM. – Cz. – VII. – № 2073
12	Іван з Боришковець (*Johanni de Boriskowcze, terrigenis Podoliensibus*)	40 гривень	*Pohorecki F.* Catalogus. – № 118
13	Юрко Свирчович (*nobili Jurko Szwirzczowicz terrigenae Podoliensi*)	40 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2074
14	Домарат зі Шлядкова (*nobili Domarath de Slatkow*)	30 гривень	Ibidem. – № 2077
15	Свентослав із Задов'я (*nobilis Swentoslai de Zadowya*)	50 гривень	Ibidem. – № 2078
16	Теодорик з Бучача (*Theodoro de Buczacz Capitaneo Podoliae generali*)	400 гривень	AGAD. – AZ. – Syg. 32. – K. 933, 966
17	Франчек зі Степаниковець (*nobili Franczek de Stepanikowcze ratione servitiorum*)	50 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2079
18	Миколай Клох (*nobili Nicolao Kloch familiati suo*)	100 гривень	AGAD. – AZ. – Syg. 32. – K. 966
19	Пйотр Одровонж (*nobili Petro Odrowasz de Zagorze capitaneo Samboriensi*)	—	ZDM. – Cz. VII. – № 2083
20	Домарат зі Шлядкова (*nobili Domatar de Slathkow ratione servitiorum*)	30 гривень	Ibidem. – № 2092 (див. № 14).
21	Якуб з Ячка (*nobili Iacobo de Iaczko*)	40 гривень	Ibidem. – № 2093
22	Конрад Кемлич (*generoso Conrado Kiemlicz*)	—	*Молчановський Н.* Очерк известий. – С. 386.

23	Анджей Бринза зі Збінова (*strenuus Andreas Brinza de Sbinow miles fidelis*)	una hasta et quator sagittariis	ZDM. – Cz. VII. – № 2102
24	Миколай Одровонж (*nobilis Nicolaus Odrowasch fidelis noster dilecut mauestati nostrae*)	100 гривень	Ibidem. – № 2104
25	Домарат зі Шлядкова (*nobilis Domarath de Slathkow familiaris noster dilectus*)	40 гривень	Ibidem. – № 2107 (див. № 14, 20)
26	Брати Станіслав та Троян з Висічки (*nobilibus Stanislao et Troian fratribus de Wisseczko*)	30 гривень	Ibidem. – № 2131
27	Зідовска (Жидовска) (*nobilis Zidowska*)	50 гривень	Ibidem. – № 2136
28	Миколай Ралийовський (*nobilis Nicolaus Ralyowski*)	40 гривень	*Prochaska A.* Materiały. – № 89.
29	Матіас Шилохост (*nobilis Matthias Schilochost fidelis noster*)	50 гривень	ZDM. – Cz. VII. – № 2141
30	Ґотард зі Своша (*servitiis nobilis Gotardi de Swosz*)	40 гривень	Ibidem. – № 2049
31	Домарат зі Шлядкова (*serviciis nobilis Domarath*)	50 гривень	Ibidem. – № 2150 (див. № 14, 20, 25)
32	Слабош (*servitiis nobilis Slabossy unioris cubicularii nostri*)	60 гривень	Ibidem. – № 2156
33	Ян Крушина з Ґалова (*nobilis et strenuus Johannes Kruschyna de Galow, miles fidelis*)	una hasta et tribus balistariis	Ibidem. – № 2159
34	Борш з Коціни (*nobilis Borsius de Koczyna*)	50 гривень	Ibidem. – № 2162
35	Ян Крушина з Бакова (*nobilis Iohanni Crussina de Bakow*)	60 гривень	Ibidem. – № 2166 (див. № 33)
36	Стахнік Урбанович (*servitiorum Stachnikonis Urbanowicz*)	una lancea et duobus sagittariis	АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 1. – №VI. – С. 10–11. Реґест: MRPS. – Pars. IV. – Vol. 3. – № 689 supl.[1]

[1] Видавець цього документа Ґрушевський не подав його дати. Упорядник реґестів Коронної Метрики Вєжбовський подав дату 1434 р. з огляду на останній рік панування Яґайла, зазначивши, що кінець документа ушкоджений (*finis desideratur*). Можливо, документ і походить з другого періоду панування Яґайла, хоча певні застереження викликає вжита формула «*слуга*» (*servitiorum*) і кількість озброєних вояків, яких він та його нащадки мали виставляти на потребу з цього села, що є більш типовим для періоду 1402–1411 рр. Хоча у документах для Анджея Бринзи зі Збінова (може, Андрій Бринза зі Збинова, бо у 1446 р. у документах згадується Федько Бринза) та Яна Крушини з Ґалова наявні такі умови надання. Див. таб № 4.

Найбільш дражливим у вітчизняній історіографії, починаючи ще з другої половини XIX ст., є питання етнічної належності шляхти, яка отримувала від Владислава II Яґайла земельні надання на теренах Русі та, зокрема, Західного Поділля. Наприклад, Михайло Владимирський-Буданов у передмові до першого тому VII частини «Архива Юго-Западной России» так писав про політику Яґайла щодо роздачі земель на Поділлі після 1430 р.: «Польское правительство поспешило тотчас же начать раздачу населенных мест Подолья *польским шляхтичам* (курсив наш. – *В. М.*) с условием неприменным (*hoc tamen adjecto specialiter et expresso*), "чтобы они лично жили на Подольи и защищали его всеми способами", разумеется против литовско-русского государства»[1].

І якщо за зовнішніми ознаками політика осадництва видається саме такою, то говорити про цілеспрямовану антируську кампанію заселення краю, маючи на увазі тільки прибуття вихідців з власне коронних земель, видається не зовсім коректним. Треба пам'ятати про те, що ми є заручниками тих джерел і тієї інформації, яку можемо прочитати й інтерпретувати. Тому варто говорити про те, що наявні джерела засвідчують певну домінацію серед подільської шляхти на середину 30-х років XV ст. представників неруського рицарства, які шукали можливості отримати земельний наділ, а також, будучи вихованими у світі, де привілей верховного володаря на цей наділ був жаданішим і важливішим за іншу винагороду. Тож нічого дивного, що саме їх ми бачимо у збережених на сьогодні джерелах, пов'язаних з Поділлям. Більшість цих надань була платнею короля за участь у війні зі Свидриґайлом упродовж 1431–1432 рр. та прагненням Владислава II Яґайла забезпечити безболісну передачу влади своєму малолітньому синові Владиславу.

Може склатися враження, що це своєрідна «відповідь» на «пруську» орієнтацію Вітовта у попередній період, але, як показано вище щодо Західного Поділля, воно не знаходить свого підтвердження у наявних джерелах. А роздача маєтків у східній частині краю, де справді переважав місцевий або руський елемент з певними вкрапленнями литовського, потребує подальшого вивчення.

* * *

У боротьбі за Поділля не виявилося абсолютних переможців, адже кожна зі сторін конфлікту отримала більшу або меншу з частин краю. Разом з тим, залучаючи до боротьби татарські, волоські підрозділи, розбурхали

[1] Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века // АЮЗР. – К., 1886. – Ч. VII. – Т. 1. Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.) / Под ред. В. Б. Антоновича; Введение М. Ф. Владимирского-Буданова. – С. 83. – Прим. 1.

у такий спосіб лігво, з якого на кілька століть виходила небезпека не тільки прикордоння, а й усього Центрально-Європейського регіону в цілому. Поділля було територією на тогочасній карті Європи, де перетиналися інтереси Польського королівства та Великого князівства Литовського, Угорського королівства, яке пам'ятало про васальну залежність братів Коріатовичів ще з 1377 р., а також Молдавського князівства, для якого ця територія перетворилася на зручний плацдарм боротьби за владу і місце для політичного притулку для численних претендентів на його престол разом з їхнім прихильниками у 40-х – 60-х роках XV ст.

Остаточно головних супротивників у боротьбі за Поділля примирило поєднання сином Владислава II Яґайла Казимиром IV у своїх руках двох престолів – польського і литовського. Цей владний дуалізм і фактичний поділ краю після військових подій 1431–1432 рр. остаточно примирив дві сторони на спільному з'їзді у Парчуві аж у 1451 р.

У той час формується структура подільської шляхти. Зникають князі, а замість них ми бачимо лише *prelatorum, baronorum, militum et nobilium, terrigenarum Podolie*, що є спрощеним варіантом шляхетських груп у сусідньому Руському воєводстві. Така структура відображає не тільки майновий стан, а й насамперед посідання урядів, що розпочалося з 1434 р. – від моменту поширення положень Едльненського привілею на руські землі Корони.

Характерною ознакою того часу є те, що на урядницьких позиціях королівських намісників – старост від 1402 р. і земських урядників від 1434 р. ми бачимо переважно немісцевих зем'ян-шляхтичів. Старостами ставали особи з королівського оточення, а урядниками – переважно прибульці. Що стосується останніх, то вже наступне покоління тих, хто прибув на Поділля наприкінці XIV – на початку XV ст., важалося цілком місцевим. Для власне подолян залишалася роль статистів в угрупованнях вищих урядників і можновладців або в силу обставин вони змушені були мігрувати до Великого князівства Литовського чи Молдавії.

РОЗДІЛ IV.

НЕКОРОНОВАНІ ВОЛОДАРІ ПОДІЛЛЯ – ПАНИ З БУЧАЧА

Історія родини, яка знана на території руських земель з останньої третини XIV ст., коли Міхал Авданець отримав у своє володіння Бучач, і до часу, коли син коронного гетьмана Єжи Язловецького (нащадка сина Міхала Авданця Теодорика) Геронім (пом. 1607 р., у 1605–1607 рр. – подільский воєвода) одружується з княжною Елеонорою, донькою краківського каштеляна Януша Острозького, й виходить на чільне місце в урядницькій ієрархії Корони Польської. Ця історія родини загалом та в контексті історії Поділля може слугувати своєрідним еталоном для вивчення історії шляхти як на руських землях, так і великих землеволодінь та карколомних кар'єр на сході Корони Польської.

Як малознана і спершу не надто впливова родина, що свою кар'єру розпочала біля Владислава, князя Опольського у 70-х роках XIV ст., домоглася майже повного контролю над східними староствами, ба навіть столицею воєводства Кам'янцем?

Її представники вдало розширювали власний маєток у Руському та Подільському воєводствах, вели міжнародні переговори і брали участь у посольствах, вирішували справи королівської компетенції (надання земель, переведення земельних володінь з ленного у дідичне, прийняття присяги молдавського володаря, оплата власним коштом упоминків татарам, позички грошей іноземним володарям, прийняття політичних емігрантів тощо). Цей перелік є далеко не повним і, на жаль, не може віддзеркалювати усієї широти розмаху діяльності панів з Бучача, а особливо трьох синів Міхала Авданця, які протягом першої половини XV ст. заклали основу могутності роду на руських землях.

1. Кар'єра синів і онуків Міхала Авданця

Про самого Міхала Авданця, який, за припущенням Владислава Семковича, походив з ленчицької гілки Авданців[1], маємо скупі свідчення у джерелах XIV ст., адже у 1401 р. вже рідні брати Міхал та Теодорик, власники Бучача (*Michael et Thedricus* (так в документі. – *В. М.*) *fratres germani heredesque in Buczacz*), надають римо-католицькій парафії Бучача с. Жоравинці[2]. Те, що в цьому документі не згадано батька, який був фундатором бучацького костелу в 1373 р., може бути свідченням того, що на той час він не жив.

Отже, Міхал Авданець, власник Бучача (*Michael Hawdank heres de Buczacz*), у 1373 р. фундує костел для римо-католицької парафії у Бучачі. Дату цього документа варто змінити з 1379 р., як вона здебільшого фігурує у джерелах та літературі, на більш ранню. Тут варто пристати на слушні зауваження Єжи Спєрки щодо датації документа. Дослідник звернув увагу, що свідки документа Пйотр Ґумперт і Ян з Ґлоґова не могли бути із зазначеними урядами в 1379 р.[3] Тут Міхала названо Авданцем і власником Бучача, який (та ще кілька маєтностей, що видно з пізнішого підтвердження для його сина Міхала Мужили у 1427 р.[4]) він, імовірно, отримав у 1372–1373 рр. з ласки Владислава, князя Опольського.

Міхал Авданець у той час перебував у тісній співпраці з намісником Людовика та його старостами. 23 листопада 1374 р. у Сяноку рицар Міхал, званий Абданк (*Michaele dicto Habdank militibus*), був свідком надання розлогого маєтку для братів Гербурта і Фрідріша з рук Владислава, князя Опольського[5],

[1] Semkowicz W. Ród Awdańców w wiekach średnich. – Poznań, 1920. – S. 257. Свою гіпотезу дослідник обґрунтовує появою у третьому поколінні нащадків Міхала Авданця імені Давид, яким було названо сина Міхала Мужили. Це ім'я трапляється у ленчицькій гілці Авданців. Другим аргументом Семковича є факт купівлі у 1448 р. Міхалом Мужилою села Білий Потік у Теребовельському повіті з рук Скарбка з Вожнік. Село Вожніки фіксується під Ленчицею, а Авданці згадуються у справах, пов'язаних з ним ще наприкінця XIV ст. Новітнє дослідження осадництва Ленчицької землі за часів панування Владислава II Яґайла пов'язує це село з родиною Юношів з Яцковіц; тоді як Пакослав з Авданців та його сини Мацей і Скарбек мали лише невелику частку у Вожніках. Див.: Nowak T. Własność ziemska w ziemi Łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły. – Łódź, 2003. – S. 269. – Przyp. 1086. Семкович був досить обережний у своїх припущеннях. Питання про походження Міхала Авданця залишається відкритим.

[2] AGZ. – T. V. – № XXIV. – S. 30–31; Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – № 5. – S. 109–111.

[3] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 292–293.

[4] ZDM. – Cz. VII. – № 2012. – S. 227–229.

[5] ZDM. – Cz. IV. – № 1022. – S. 173–175.

а в 1384 р. був свідком (*domino Michaele dicto Hawdanyecz*) фундації костелу в Новосельцях, одному з дев'яти сіл з надання 1374 р.[1] Він присутній у 1386 та 1387 рр. на документах старости Андреяш (Андраша). У Львові 9 лютого 1386 р. – (*Michaele Habdank*) свідок документа руського старости Анджея для Миколая Сланки про продаж ним Бенькові із Жабокрюк с. Зарудці та дворища Передримихи за 70 кіп грошей[2], а 16 жовтня 1387 у Львові – свідок (*Michaele Audancz*) документа того ж таки старости для Міхала, сина Пйотра Жаби[3]. Остання згадка, за припущенням дослідників, може свідчити про його участь у передачі влади від старости Андреяша наступнику Янові з Тарнова[4].

Зміни, які сталися з утвердженням Яґайла на польському троні, змусили Міхала Авданця змінити орієнтацію на прокоролівську. Упродовж кінця вересня – початку жовтня 1389 р. у Львові він є серед свідків видачі королівських документів, зокрема підтверджувального привілею на 100 франконських ланів для міста Львова, переведення міста Городок з руського права на маґдебурзьке, документа для Миколая зі Спрови на маєтки у Коломийському та Галицькому повітах[5]. 24 січня 1392 р. у Луцьку Міхал отримує за заслуги від короля село Койданів у Теребовельському повіті[6].

Того ж року, 16 квітня, у Львові Міхал Авданець є серед свідків документа Владислава II Яґайла для шляхти Луцького повіту (*baronum, militum, boyarinorum, nobilium et clientium terram nostram lucensem*), яким їй за військові заслуги та вірність надано усі права, якими користуються зем'яни Львівської землі (*quibus terrigene terre nostre lemburgensis*)[7]. Цей документ свідчить про те, що Яґайло плекав надії на долучення частини Волині разом з Луцьком до складу королівства, причому свідками цього привілею були представники шляхти, пов'язаної саме з руським доменом короля на чолі з маршалком королівства Дмитром з Ґорая, а серед інших знаних осіб з цієї території бачимо Ґнєвоша зі Шмельова, Яна Ґловача з Нової Курії, Івана з Клеща та Бенька із Жабокрюків.

[1] ZDM. – Cz. IV. – № 1068. – S. 220–221. У біограмі Міхала Авданця в роботі Є. Сперки цей документ чомусь датовано 1386 р.

[2] AGZ. – T. II. – № XIII. – S. 22.

[3] ZDM. – Cz. IV. – № 1075. – S. 228.

[4] Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 293.

[5] AGZ. – T. III. – № XLVIII. – S. 82; Капраль М. Привілеї міста Львова. – № 15. – С. 55; ZDM. – Cz. VI. – № 1561. – S. 72; № 1562. – S. 73.

[6] ZDM. – Cz. VI. – № 1584. – S. 95–96.

[7] AS. – T. I. – № XIII. – S. 12–13.

Востаннє в джерелах Міхал Авданець згадується у 1394 р. як свідок королівського документа[1]. Його дружиною була, імовірно, Малґожата Колянка герба Юноша[2], з якою він мав синів Міхала, Теодорика, Міхала Мужилу та Войцеха і доньку, яка, за літописом Биховця, була дружиною віленського старости Ґаштольда (легенда про Ґаштольдів Абданків)[3].

Блискавичну кар'єру зробили сини Міхала Авданця. Якщо подивитися тільки на номенклатуру урядів, які посідали представники цієї родини на теренах Поділля і сусідньої Галицької землі у XV ст. з урахуванням особливого місця уряду кам'янецького генерального старости, то стане зрозумілим їхнє місце в тогочасній історії краю.

Старший серед братів Міхал з Бучача[4] був двічі кам'янецьким старостою – у 1430 р., одразу після захоплення замку в Кам'янці по смерті Вітовта наприкінці 1430 р., і 1438 р., а в 1437–1348 рр. був подільським воєводою. До того ж варто згадати й про його старостування у сусідніх територіально і більш престижних на той час Галичі протягом 1414–1436 рр. та Перемишлі у 1437–1438 рр., а також те, що у 1433–1437 рр. він був галицьким каштеляном[5].

Його менший брат Міхал Мужило був кам'янецьким каштеляном у 1460–1466 рр. та аж до своєї смерті – воєводою подільським у 1466–1471 рр. Варта уваги його старостинська кар'єра у Снятині та Коломиї, де протягом 1436–1470 рр. він контролював прикордонний регіон, через який

[1] ZDM. – Cz. VIII. – № 2549. – S. 375.

[2] Dworzaczek W. Genealogia. – Tab. 110. У судовій записці з 1456 р. кам'янецький староста Бартош з Бучача, син Теодорика, наводить герби своїх предків: батька Абданк (*clenodio paterno dicto Hawdancze*) та по бабці (*post avam de clenodio dicto Junosa*): Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. // Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwówie. – T. III. 1911–1912. – Lwów, 1913. – № 135. – S. 37.

[3] Про родинні стосунки панів з Бучача див. далі. Інформація літопису Биховця про кам'янецького старосту Ґаштольда є суперечливою, оскільки його поява тут пов'язана з виправою Ольґерда проти подільського князя Федора Коріатовича, який не хотів коритися йому. Але ця інформація не може корелюватися з тим, що Ольґерд помер у 1377 р., коли Федір ще не був подільським князем. Див.: Хроника Быховца // Полное собрание русских летописей. – Санкт-Петербург, 1907. – Т. 17. Западнорусские летописи. – С. 498: «*Y koli Gasztold derżał Kamenec Podolskij i ieżdżwał czasto do pana Buczackoho, w kotoroho była doczka, dewka welmi krasna, y starosta kamenecki Gasztolt, prosił pana Buczackho (sic!), aby tuiu doczku swoiu za neho dał w małżonku; y Buczacki rek: Ja bych za tebe rad dał doczku swoju, lecz mi sia ne hodyt doczki swoieja chrystyianki za tebe pohanina daty, aczkolwiek jesi pan welikij, a koli sia ochrystycz (sic!) w naszu wiru, ia ieie za tebe dam. Y starosta kamenecki Gasztolt ochrystyłsia, y tuiu doczku pana Buczackoho sobi za małżonku wział. Y kolisia ochrystył w Ladckuiu wiru, y dali imia temu Petr*».

[4] Тут і далі нащадків Міхала Авданця називаю панами з Бучача.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 538. – S. 120–121, № 541. – S. 123, № 621. – S. 140. Та коментар на S. 193.

ішла одна з головних торговельних артерій, а Коломия була місцем видобутку солі для значної території тогочасних руських земель[1].

Про те, що старостування у Снятині було дуже прибутковою справою, свідчить документ з пізнішого часу. 1570 р. король Сиґізмунд II Авґуст надав на три роки Станіславові Бажі, на той час надвірному маршалкові та снятинському старості, побор цла і мита від чужоземців, що вивозять товари з Речі Посполитої, а за це той мав обов'язок платити щорічно до Скарбу 15 000 злотих[2]. Отже, якщо такою була щорічна сума сплати до скарбу наприкінці панування Сиґізмунда II Авґуста, то можемо лише гадати, яким міг бути реальний прибуток старости у Снятині на той час, а тим паче – за часів старостування там представників родини панів з Бучача протягом XV ст. Наприкінці варто зазначити, що середній брат у джерелах часто названий Мужилом або Міхалом Мужилом, аби у такий спосіб відрізнятися від старшого брата Міхала, а раніше – від батька Міхала Авданця.

Але найбільшу кар'єру, з огляду на розмах діяльності, серед братів зробив саме Теодорик, який був двічі старостою у Кам'янці (1431–1434 та 1442–1455 рр.), кам'янецьким каштеляном у (1442–1455) та старостою в Червоногроді від 1436 р.[3] Останнє спричинило те, що майже весь Червоногродський повіт перейшов у володіння представниками родини панів з Бучача та їхніх нащадків аж до першої третини XVII ст.

Про найменшого брата Войцеха маємо надто мало джерельної інформації. Уперше він присутній серед свідків документа Міхала та Теодорика з Бучача, коли вони у 1401 р. повторно забезпечують парафію костелові в Бучачі. У джерелах він не виступає як урядник, який міг би більш-менш дорівнятися до своїх братів. Можна припустити, що на момент виставлення цього документа він був неповнолітнім.

Син Теодорика Бартош отримав уряд кам'янецького старости по смерті батька й тримав його до 1457 р., коли загинув у сутичці з татарами.

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 192. – S. 64–65, № 624. – S. 142 та коментар на S. 193. Міхал Мужило 7 червня 1471 р. є свідком на документі кам'янецького земського суду для свого племінника Міхала з Бучача та з Язлівця: Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф.181. – Оп. 2. – Спр. 1653.: «*Presentibus Magnifici et generosis nobilibus... Muzhylo de Buczacz palatino terre Podolie quod libet Snathyniensi et Colomiensi Capitaneus...*». Ця інформація значно зменшує прогалину у списку подільських урядників, де остання згадка про Міхала Мужила як подільського воєводу зазначена 22–23 серпня 1470 р., а перша згадка про його наступника на цьому уряді Анджея Фредра подана 23 березня 1472 р. Сам Анджей Фредро, на той час галицький каштелян, є свідком цього ж документа.

[2] Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 336. – S. 169.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 190. – S. 64, № 539. – S. 121–122, № 544. – S. 126. Та коментар на S. 194.

Цей уряд він, імовірно, поєднував з урядом кам'янецького каштеляна у 1456–1457 рр.[1] Його брат Міхал упродовж 1458–1464 рр. був старостою у Кам'янці, і саме з його рук було викуплено Кам'янець, а частину боргу короля перенесено на Червоногород. Після 1464 р. він був старостою у Червоногроді й мав скромні, як на попередній уряд, становище родини, уряди галицького стольника у 1479–1496 рр. та галицького підкоморія у 1498–1511 рр.[2]

Така різка зміна могла бути пов'язана з актом викупу Кам'янця з рук цієї гілки родини панів з Бучача і небажанням бачити королівським намісником у Кам'янці когось із них. Не варто й недооцінювати боротьбу за впливові уряди на руських землях іншими можновладними родинами, насамперед панами Одровонжами і панами з Ходчі. Якщо перші головну увагу приділяли Львову та самбірській економії, то Ходецькі протягом 60-х років XV – початку XVI ст. двічі були генеральними старостами у Кам'янці[3]. Лише через майже двадцять років король надасть Кам'янецьке староство представникам іншої гілки панів з Бучача (див. далі). Брат Міхала Ян, учасник поділу маєтків у 1469 р., посвідчений у джерелах лише співдержавцем Кам'янця у 1461–1463 рр. та старостою Червоногрода після 1468 р.[4]

Якуб, син Міхала, був у 1472–1486 рр. галицьким каштеляном, у 1485–1497 рр. – подільським воєводою, у 1499–1501 рр. – воєводою руським, одночасно кам'янецьким генеральним старостою 1486–1492 рр. після двоюрідного брата Давида. До того ж він був грубешівським (1497) та холмським (1499–1501) старостою[5].

Син Міхала Мужили Ян Мужило, був так званим воєводою подільським у 1469 р., як уважають укладачі списку подільських урядників[6]. Другий його син, теж Міхал Мужило, засвідчений джерелами лише як снятинський староста у 1471 р[7]. Лише син Давид досяг більшого у своїй урядницькій кар'єрі. Спершу він був кам'янецьким стольником (1466/70–1473), можливо, галицьким чашником (бл. 1474), галицьким підкоморієм (1474–1476), коломийським старостою (1470–1484), подільським старостою (1482–1483), що свідчить про забування Казимиром IV справи про викуп Кам'янця у 60-ті роки (можливо, король сприймав цю частину родини інакше, ніж Теодорика

[1] Ibidem. – № 190. – S. 64, № 545. – S. 126–127. Та коментар на S. 193.

[2] Ibidem. – № 546. – S. 127–128. Та коментар на S. 193.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 547. – S. 128–129; № 553. – S. 130.

[4] Ibidem. – № 546. – S. 127–128. Та коментар на S. 193.

[5] Ibidem. – № 552. – S. 129–130, № 628. – S. 143–144. Та коментар на S. 193.

[6] Ibidem. – № 624. – S. 142. Та коментар на S. 193.

[7] Ibidem. – № 624. – S. 142. Та коментар на S. 194.

та його синів) або про відсутність альтернативи у регіоні на це місце. Останнім урядом Давида був уряд подільського воєводи (1480–1485)[1].

Лише побіжний погляд на цей перелік дає підстави стверджувати, що два покоління панів з Бучача протягом 1430–1490 років, а отже за правління чотирьох монархів, Владислава II Яґайла, його синів Владислава III, Казимира IV і Яна-Ольбрахта, тримали у своїх руках основні й, що важливо, найбільш функціональні уряди у Подільському воєводстві, а також були королівськими намісниками, старостами не тільки на Поділлі (у Кам'янці, Червоногроді), а й у сусідній Галицькій землі – у Галичі, Коломиї, Снятині, Перемишлі, Холмі та Грубешові. Така номенклатура урядів уможливила їм контролювати весь східний кордон Польського королівства – від Покуття до межиріччя Бога (Південного Буга) і Случі. А якщо до цього додати короткочасне перебування черкаським старостою галицького каштеляна Міхала з Бучача у 1436–1437 рр.[2] і активну роль братів Теодорика та Міхала Мужили у подіях 1430 років на території всього Поділля, то стає зрозумілою їхня позиція у тогочасному соціумі, як і наявність великих сум готівки, котру вони пускали на збільшення свого маєтку, що, своєю чергою, зумовило великі фінансові зобов'язання усіх без винятку верховних володарів перед цією родиною, які так і ніколи не були виконані.

Збережений статут щодо кримінальних злочинців, яким користувалася галицька шляхта принаймні з кінця 1435 р. і який був виставлений від імені галицького старости Міхала з Бучача разом із галицьким земським суддею Яном Колею з Далейова та місцевими зем'янами, свідчить про те, наскільки широкою була компетенція старост і як швидко вони наслідували (чи мусили наслідувати) коронне право після його запровадження[3]. Цей приклад демонструє не тільки широку обізнаність у веденні справ, але й досвід, який мали на той час брати Міхал, Міхал Мужило та Теодорик в управлінні величезними територіями на південному кордоні королівства.

Імовірно, саме на початку 30-х років XV ст. завершується формування шляхетських корпорацій на руських землях. Адже ще 1427 р., під час присяги

[1] Ibidem. – № 550. – S. 129, № 574. – S. 134, № 627. – S. 143. Та коментар на S. 193.

[2] Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437. – S. 708.

[3] AGZ. – T. XII. – № 4203. – S. 425–426. Тут можна спростувати тезу про більш ранне датування цього статуту, а саме: часом до запровадження коронного права, який висунув Ксаверій Ліске у примітці після виданого ним тексту. Адже варто принаймні подивитися на час, коли Міхал з Бучача і Ян Коля з Далейова могли бути разом при зазначених урядах, а цей проміжок часу припадає між датами 12.09.1435 та 30.07.1436 рр. Датування документа за Urzędnicy województwa ruskiego w XIV–XVIII w. Spisy. – № 289. – S. 62, № 330. – S. 66. Серед присутніх варто виокремити тутора (опікуна) Галицької землі Якуба Ґизу (*Iacobus Gyza Tutor terre Halyciensis*).

в Галичі, видно, як шляхта на руських землях прив'язує себе чи ототожнює з певною територією, з якої або походить (це стосується, насамперед, етнічно руської шляхти) або з якої отримує маєтки (серед цих будуть переважати прийшлі елементи). Серед трьох братів лише Теодорик вважався представником подільської шляхти, адже, для прикладу, його брат Мужило (*Muzylonis de Buczacz Sniatinensis capitaneorum*) 14 квітня 1439 р. фігурує з-поміж свідків присяги руської шляхти у Мостиських у. гроні урядників і шляхтичів Руського воєводства[1]. А його брат Теодорик (*Theodrici de Buczacz Czirwogrodensis capitanei*) був засвідчений в аналогічному документі шляхти Подільського воєводства як у Кам'янці[2], так і в Мостиських, якщо вважати перелік гербів, привішаних до цього акта, таким, як його опублікував Францішек Пєкосінський[3]. У цьому випадку на цей вибір, можливо, вплинуло посідання відповідних староств у різних воєводствах та й те, що кожен з братів формував свій маєток у різних уже на той час адміністративно-територіальних одиницях (які хоч і були ще досить умовними у перші роки після впровадження коронного права, але все ж впливали на цей вибір).

Уже наступне покоління панів з Бучача значно відрізнялося від попередніх. Втрата впливу наприкінці XV ст. та відхід від монополії на вирішення справ державного характеру перенесло місце служби представників цього покоління до двору короля Олександра. Представники цього покоління здобули світську освіту у Краківському університеті, один з них, Якуб, зробив доволі вдалу духовну кар'єру. Це може свідчити про зміну пріоритетів за нової доби. Якщо раніше бачимо усіх представників родини з урядами старост, каштелянів, воєвод, починаючи від XV ст., та їхню активну участь у військових кампаніях того часу, то приклад Якуба і його відмова від військово-дипломатичної кар'єри на користь церкви є характерною ознакою нової доби. Його брати Ян Анджей і Ян Фелікс паралельно з військовою службою виконували дипломатичні доручення короля і посідали надвірні уряди підчашого і крайчого. Цими урядами і позицією при дворі вони мали б завдячувати своєму батькові Якубові, який, як зазначено вище, був подільським воєводою.

У добу пізнього Середньовіччя майже в кожній впливовій родині певна кількість осіб робила духовну кар'єру, що, своєю чергою, давало додатковий

[1] Spieralski Z. Z dziejów Archiwum Koronnego Krakówskiego. Kopiariusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza. – № Ad 35. – S. 137.

[2] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 112.

[3] *331. sigillum Theodorici de Buczacz:* Audank: Piekosiński F. Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne // Studja, rozprawy i materiały z dziedziny historji polskiej i prawa polskiego. – Kraków, 1907. – T. VII. – S. 44.

політичний капітал. Імовірно, всі вони взорувалися на королівську родину Казимира IV, де існував такий «розподіл обов'язків» серед його синів.

У1487 р. на навчання до Краківського університету вписалися двоє братів – Якуб з Бучача (*Jacobus de Buczacz magnifici domini palatini Podolie*) та його брат Ян (*Johannes frater eius eiusdem domini magnifici filius*), які були синами подільського воєводи Якуба[1]. Якуб, почавши на самому початку XVI ст. кар'єру як королівський секретар (1502–1507) та посланець (у цьому він підтримав родинну традицію) до Молдавії та Угорщини в справі Покуття (1503–1504) і до Ґданська та поморського князя Болеслава X у 1507 р. (князь був одружений з донькою Казимира IV). Духовну кар'єру розпочав пробощем у Любліні в 1505 р.[2] Зокрема, він згадується у листі від молдавського воєводи Стефана у 1503 р., де він зазначений ще як королівський секретар[3]. 1507 р. він був номінований на катедру кам'янецького єпископа, де перебував аж до 1518 р. З його іменем пов'язують розбудову кам'янецької катедри Св. Апостолів Петра і Павла. Фундаційна плита з гербом Абданк та єпископськими символами до сьогодні є на одній з веж кам'янецької фортеці. Це є свідченням його практичної участі у використанні фонду, який постав з ініціативи папи Юлія II для побудови та реконструкції оборонних споруд у Польському королівстві від загрози, насамперед, турецького нападу[4]. Після столиці Подільського воєводства він був упродовж 20 років біскупом у Холмі. Вершиною його духовної кар'єри стала престижна і прибуткова єпископська катедра у Плоцьку[5].

Імовірно, Ян Анджей, брат Якуба, посвідчений у джерелах з титулом коронного підчашого і меджибізького старости, у 1503 р. згадується в угоді про перемир'я короля Олександра з великим князем московським Іваном III, яке укладалося на шість років. Серед королівських послів зазначено підчашого коронного пана Яна Бучацького (*...и подчашого королевъства Полского, старосту межыбодского пана Яна Бучацкого...; ...а я, Ян Бучацкии, староста*

[1] Album studiosorum Universitatis Cracoviensis. T. I (ab Anno 1400 ad Annum 1489). – Cracoviae, 1887. – S. 284.

[2] Wyczański A. Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548). – Warszawa, 1990. – S. 248; Chorążyczewski W. Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych. – Toruń, 2007. – S. 83.

[3] Lietuvos Metryka. Knyga Nr. 5 (1427–1506): Užrašymų knyga 5 / Parengė E. Banionis. – Vilnus, 1993. – P. 222.

[4] Наріжна вежа кам'янецького замку має назву «папська» і на ній є фундаційна плита із зображення родинного герба папи Юлія II, який походив з родини Ровере (*Giuliano della Rovere*).

[5] Про Якуба Бучацького як кам'янецького єпископа див. біографічний нарис: Prokop K. R. Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne. – Biały Dunajec–Ostróg, 2007. – S. 61–65.

межыбоскии, подчашыи королевства Полского...)[1]. Ця інформація важлива ще й тому, що підтверджує не тільки намісництво Яна у Меджибожі, який дуже рідко у той час виступає у джерелах[2], а й посідання ним надвірного уряду підчашого, який, згідно зі списком урядників Польського королівства він посідав одночасно з Миколаєм Філіповським у 1503–1506 рр.[3] Ще один брат Ян Фелікс у той час був при дворі короля Олександра у 1505–1506 рр. коронним крайчим[4]. 1506 р. усі троє братів отримали від короля Олександра підтвердження прав усіх своїх батьківських маєтків[5].

2. Подільський маєток панів з Бучача[6]

11 травня 1469 р. між синами Теодорика з Бучача Міхалом та Яном у присутності їхнього дядька Міхала та грона місцевих урядників[7] відбувався поділ маєтку. Старшому з них Міхалові відійшли міста Язловець, Червоногород, Ольчедаїв, Серет, Давидівці або Шипівці на р. Серет разом з містами, замками та селами (*bona Iaszlowyecz et Czyrwonogrod, Olczedayow, Szereth, Dawydowcze alias Sypowcze super fluvio Szereth cum opidis, castris et villis*) та іншими маєтками у Подільському воєводстві вартістю (радше боргом королівської скарбниці) на суму 2 тисячі гривень. Менший брат Ян отримав у своє володіння Монастириську, Лядське,

[1] Lietuvos Metryka. Knyga Nr. 5 (1427–1506). – P. 209, 211.

[2] 1453 р. Меджибіж згадано серед приватних міст Подільського воєводства: MRPS. – Pars I. – № 192. Згадка про Меджибізький повіт походить з 1461 р., коли Казимир IV записує 50 гривень Миколайові Свирчу з Бедриховець на с. Плоскирів: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 200 v–201.

[3] Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 583, 584. – S. 102–103.

[4] Ibidem. – № 277. – S. 63.

[5] MRPS. – Pars III. – № 2719.

[6] Тут ітиметься лише про подільський маєток Теодорика з Бучача і його синів. Маєтки Міхала та Міхала Мужили з Бучача та їхніх дітей головним чином були сконцентровані у Галицькій землі Руського воєводства, що пояснюється як тривалим триманням урядів на цій території, так і шлюбами з місцевими зем'янками. Певна кількість сіл Теодорика і його нащадків знаходилася за межами Поділля. Зокрема, село Кросенки у 1419 р. рішенням королівських суддів відійшло до Теодорика з Бучача та його брата Міхала, на той час галицького каштеляна. Див. перест: Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 50. – S. 23. Ця справа була остаточно залагоджена у 1440 р. Див.: Ibidem. – № 63. – S. 30.

[7] Під час поділу були присутні подільський воєвода і коломийський староста Міхал Мужило з Бучача, галицький каштелян Анджей Фредро з Плешовець, Якуб Бучацький з Підгаєць та Павел з Петрилова: AGZ. – T. XII. – № 3428. – S. 329. Тобто у присутності членів родини і свояків (про це див. далі).

Пархову, Переволоку, Шопову, Чернелицю разом з містами, форталіціями, селами та маєтками у Галицькому, Теребовельському та Коропецькому повітах (*bona Manashtiriska, Laczskye, Parchowa, Przewloka, Szopowa, Czernelycza cum opidis, fortaliciis, villis*)[1]. Окрім низки сіл у згадуваних повітах, ішлося і про недобудований замок в Ольчедаєві (*castrum Olczydayow non muniret*) та про замки і порти на р. Дністер або Дністровському лимані Караул, Качебіїв, Маяк, Чорногород, Балабки разом з селами, митницями, портами морськими та рибними (*super vel cittra fluvium Dnyastr marinis videlicet Carawl, Caczyebeyow, Mayak, Czarnygrod, Balabky cum omnibus villis, teleoneis, portubus, marinis et piscaturis*)[2]. З наведеного переліку об'єктів видно, що інтереси родини простягалися на величезну територію аж до узбережжя Чорного моря. Питання, наскільки вони були реальними і наскільки виконав Теодорик з Бучача положення королівського привілею на Кам'янецьке генеральне староство від 1442 р. про поширення чи закріплення королівської присутності на чорноморському узбережжі, є відкритим. І це лише частка з того, що вже на той час було у розпорядженні родини панів з Бучача.

Рух маєтків був для Теодорика одним з джерел готівки, як це видно з історії села Кросенки у Львівському повіті, суперечки за яке тривали щонайменше від 1419 до 1440 рр. 4 липня 1442 р. Теодорик поступився цим селом за 600 гривень польської монети львівському підчашію Миколаю Клушові з Вижнян[3]. Сума трансакції, як на той час, була великою.

У проведеній того ж 1469 р. ревізії маєтностей у руських землях Корони Польської знаходимо цікаву згадку про документ Казимира III (*regis Casimiri antiqui*) на село Лятове (*super villam Lathowe*) у Галицькому повіті (*in Haliciensi*). Цей документ комісарам представив Ян з Бучача разом з привілеями на Литвинів, Березівці, Петриків та Козову[4]. І якщо це не помилка писарів, то принаймні це може бути певним часовим маркером,

[1] AGZ. – T. XII. – № 3428. – S. 329.

[2] AGZ. – T. XII. – № 3438. – S. 330.

[3] Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 65. – S. 31. Під час ревізії 1469 р. документи на Кросенки (*Croszna*) показав Павел Клуш (*Paulus Clusz*) син Миколая Клуша з Вижнян. Див.: Bona Regalia. – S. 67. Миколай мав синів Миколая і Павла, а також доньку Зофью (Софію) див.: Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 82. – S. 39.

[4] Bona Regalia. – S. 42. На цей документ звернув увагу Владислав Семкович у своїй монографії про рід Авданців. Semkowicz W. Ród Awdanców w wiekach sriednich. – S. 255. Він припускав появу цього привілею від Казимира III на 1352–1370 рр., який, на його думку, був адресований Міхалові Авданцю. Щодо локалізації цього села, то, на думку О. Яблоновського, яку підтримав і В. Семкович, це с. Литятин неподалік Козової.

який дає підстави припустити, що Авданці, а можливо, й Міхал Авданець, з'являються на руських землях чи вперше фіксуються тут як місцеві принаймні у 60-ті роки XIV ст.

Якщо спробувати оцінити вартість заставлених маєтків панів з Бучача, то, за приблизними підрахунками Владислава Семковича, на 1469 р. ця сума становить близько 19 680 гривень[1]. Разом з Одровонжами, які так само використали на свою користь посідання впливових урядів у Руському воєводстві, пани з Бучача за Владислава III та Казимира IV використали такі самі інструменти для нарощування свого маєтку, ставши одними з найбільших землевласників на руських землях Польського королівства[2].

Основу подільського маєтку (насамперед ідеться про Теодорика з Бучача та його синів) було покладено, як не дивно, за часів панування Вітовта (див. III.1.3), коли Теодорик отримав цілу низку населених пунків у Подільській землі. Переважно це були села у Червоногродському повіті. Але насамперед 1417 р. Теодорик викупив з рук Дерслава Конопки з Кожухова міста Бучач і Заліщики (між Бучачем та Язлівцем), 1427 р. Міхал Мужило перевів Бучач і три села на дідичне право з ленного[3]. 1424 р. Вітовт надає Теодорикові з Бучача, на той час уже червоногродському старості, за інформацією Стадніцького, чотири села: Поповці, Гуменець, Хмельова та Летяче

[1] Semkowicz W. Ród Awdańców. – S. 272–273. Тут спроба підрахунку маєтку панів з Бучача.

[2] Про руський маєток Одровонжів див.: Górski K. Ród Odrowązów w wiekach średnich // Rocznik Heraldycny. – R. 8. – 1926–1927. – S. 60–68; За браком привілею на генеральне руське староство цікавою є інформація документа від 16 жовтня 1461 р., виставленого у Самборі генеральним руським старостою Анджеєм Одровонжем зі Спрови, яким він надає Ячкові Семашкевичу зі Стронної, дбаючи про загосподарювання краю, поле, зване Іляшова Поляна на р. Сян в Самбірському повіті Руської землі. Див. регест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie / Opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz. – Kraków, 1975. – Cz. I. Dokumenty z lat 1148–1506. – № 598. – S. 259.

[3] Stadnicki K. Wspomnienie o Abdankach, Konopkach, Buczackich i Jazłowieckich jako pierwszych kolonizatorach Podola // Rozprawy i sprawozdania Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności. – T. 7. – Kraków, 1877. – S. 126–127. Стадніцький наводить лише коротку інформацію про цей документ, оригінал якого на той час був в архіві у Ланьцуті й відпис із нього йому надав Романовський. Наводжу цей текст повністю: «*Ale w r. 1417 Dersław Konopka był właścicielem miast (oppida) Buczacz i Załosice i w tym roku odsprzedał je Teodorowi Jazłowieckiemu, t. j. dziedzicowi Jazłowca. Świadczy o tem dokument w przywatnym jednym zbiorze ukrywający się.*». Януш Куртика припускав, що Конопка посів Бучач наприкінці 1404 р., але так і не спромігся перевести Бучач та ці три села з ленного на дідичне право, як це зробив Міхал Мужило у 1427 р. (ZDM. – Cz. VII. – № 2012 – S. 227–229). Див.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 127. – S. 209, № 173. – S. 225. У цій історії бракує оригіналу документа з Ланьцута, який нібито бачив Стадніцький, і документа, як від Теодорика Бучач перейшов до його брата Міхала Мужили?

у Червоногродському повіті[1]. Того ж таки року у серпні Вітовт записує 100 гривень подільських напівгрошів пасованому Теодорикові Бучацькому на селах Печорній на р. Дністер та Бласківцях у Червоногродському повіті[2]. Якщо до цього додати документ старости Єжи Ґедиґольда на с. Дрогичів у тому ж таки повіті, то можна твердити, що саме від 20-х років XV ст. почалося зростання заборгованості королівського скарбу внаслідок частих записів-позик під місто і замок Червоногород та навколишні села. Фактом залишається те, що Бучацькі у такий спосіб нарощували свою власність навколо Бучача та Язлівця, перетворюючи не тільки Червоногродський, а й сусідній Коропецький повіт Галицької землі на майже повністю підконтрольні собі території, що, своєю чергою, давало ресурс для формування широкого клієнтарного кола серед місцевого зем'янства-шляхти.

Після вдалої акції з повернення Поділля під владу Владислава II Яґайла Теодорик отримав у червні 1431 р. у заставу за чималі на той час і для цього регіону кошти 400 гривень у монеті польської лічби на місто Ялтушків із прилеглими селами Тріхівцями, Дробишівцями, Тимановцями, Ровом, Іваниківцями, Внучківцями, Комаровцями, територією Хомина під лісом Старі Голизинці у Кам'янецькому повіті (*... in oppido Yolthoszow et villis Truchowcze, Drobissowcze, Tymankowcze, Row, Iwankowcze, Wnuczkowcze, Komarowcze, Chomina area sub silua Sthari Holisczyncze districtus Camenecen[si]...*)[3]. Приблизно в той час король позичає у нього під заставу замку в Кам'янці 500 гривень, які 1436 р. Владислав III, перенесе на замок у Червоногроді[4]. Після цього

[1] Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 163. – S. 220. Цей же документ було підтверджено Владиславом II Яґайлом у 1428 р. Ibidem. – № 180. – S. 227. Наявність прецеденту, коли за життя Вітовта Яґайло на прохання шляхтича підтверджує акт надання на території Поділля, є наразі єдиним. Але воно демонструє нам те, що ця територія була лише у доживотному розпорядженні Вітовта, а також і той факт, що тут була застосована процедура, яка пізніше знайшла своє відображення у старостинських записах на королівщинах, коли після старостинського привілею процедура вимагала підтвердження акта надання ще й королівським привілеєм. Про це див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост на заставу королівщин (1442–1506 рр.) // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 70.

[2] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 165–165 v. Див. також.: Михайловський В. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів. – С. 124; Kurtyka J. Repertorium podolskie. – № 165. – S. 221.

[3] AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 933 та 966. У цьому документі для Теодорика вперше подано його титулатуру як генерального подільського старости (*Theodoro de Buczacz capitaneo Podoliae generali*). Взагалі з Ялтушковом вийшла дивна історія, бо менш ніж за місяць, 27 червня 1431 р., Яґайло заставив його своєму слузі Миколаю Клоху (*nobili Nicolao Kloch familiari suo*) за 100 гривень. AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 966.

[4] ZDM. – Cz. VIII. – № 2185. – S. 12–13. На жаль, у тексті документа не сказано, міста чи замку в Кам'янці.

у 1440 р. на цьому ж таки Червоногродському замку разом з прилеглими селами король записав йому ще 300 гривень.

Ця акція була обумовлена тим, що король ще отримав шовковий плащ, тканий золотом і підбитий хутром з ласки, дві соболині шуби і т. д. Назагал серед цього було всього 80 соболиних шкур. За це староста отримував право збирати зерновий податок (*vulgaliter sep*) і поральне у Червоногродському повіті[1]. Це ще більше утвердило його у цьому регіоні.

7 березня 1440 р. Владислав III, взявши від Теодорика з Бучача 4 шуби, ткані золотом, і 2 коней, пообіцяв на найближчому сеймі (коронному з'їзді) перевести йому на дідичне право 17 сіл або відповідно розплатитися за подарунок. Села, про які йшлося, розміщувалися у Червоногродському та Коропецькому (вже не у Подільському воєводстві) повітах (*in terra Russie et districtibus Czerwonogrodensi et Cropicziensi sitas*)[2]. Того ж дня король записав йому вже вкотре на Червоногроді 200 гривень та за плащ, підшитий соболями, 100 гривень[3]. Цей приклад засвідчує нам ціну коштовних подарунків Теодорика. Адже переважна більшість сіл, які заставлялися Владиславом III на території Західного Поділля, оцінювалися в 20–100 гривень[4]. Це може бути непрямим доказом співпраці Теодорика з купецькими корпораціями у містах на узбережжі Чорного моря та контролю над всією східною торгівлею, адже основні торговельні шляхи проходили через Кам'янець, Снятин і Коломию, які перебували під контролем братів[5]. Ще двома актами у 1442 р. король записав на замку і місті Червоногроді 122 гривні, взявши на себе борг галицького каштеляна Яна Влодковича та 200 гривень боргу Павла з Сенна[6].

Ключовим моментом у кар'єрі Теодорика стає надання йому 29 вересня 1442 р. у Буді Кам'янецького генерального староства з надзвичайно широкими повноваженнями за фантастичні як на той час гроші – 3000 гривень польської монети. А коли наступного дня за чергові 3000 гривень він отримав ще й міста Караул, Чорногород, Качебіїв, це поставило його чи не на пер-

[1] Ibidem. – № 2246. – S. 72–73.

[2] Ibidem. – № 2252. – S. 77–78.

[3] Ibidem. – № 2253. – S. 78–79.

[4] Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 8/9. – С. 243.

[5] Про те, що Кафа була одним з центрів реекспорту й поширення коштовних шовкових тканини у регіоні, див.: Еманов А. Г. Развитие торговых связей Кафы в XIII–XV веках // Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII–XVI веках / Отв. ред. Г. А. Федоров-Давыдов. – Ростов-на-Дону, 1989. – С. 19–22.

[6] ZDM. – Cz. VIII. – № 2390. – S. 198; № 2433. – S. 236–237.

ше місце серед королівських кредиторів якщо не в Короні Польській, то на руських землях точно. Лише Одровонжі могли тримати більші суми королівського боргу, але випадок Теодорика цікавий тим, що впродовж нетривалого правління Владислава III він віддав за маєтки та уряд королівського намісника у Кам'янці суми набагато більші, ніж усе, що було заставлено на території Західного Поділля й Подільського воєводства протягом XV ст.

Загалом практика, яку провадив Владислав III на руських землях, була цілком орієнтована на інтереси можновладців, що обрали нові території для своєї економічної та політичної експансії. Неодноразово згадувані пани Одровонжі зі Спрови демонстрували аналогічні панам з Бучача прагнення. Ще 26 березня 1439 р. король записав на замку і місті Галичі (центр землі і ґродового повіту) та прилеглих селах 1500 флоренів львівському воєводі Пйотрові зі Спрови[1], 18 травня заставу було збільшена на 500 флоренів[2], а 17 серпня – ще на 600 гривень[3]. Протягом наступного року суму королівського боргу було збільшено ще на 900 гривень[4], незважаючи на гігантську суму в 2000 гривень, записану на замку в Самборі та прилеглих селах у 1439 р., а також ще двома документами на 3000 і 2000 гривень у 1442 р.[5] Вершиною фінансових справ Одровонжів, з огляду на статус міста, були величезні записи на Руському старості, зроблені у тому ж таки 1442 р., суми яких перевищувала 2200 флоренів та 2500 гривень[6]. У такий спосіб молодий король оплачував своє угорське панування за рахунок руських земель Польського королівства.

Такі приклади практики застави головних адміністративних центрів, що панувала у той час у сусідньому воєводстві, демонструють нам не так винятковість позиції панів з Бучача (імовірно, вони не могли становити конкуренції не тільки за можливістю залучення готівки, а й статусом при дворі панам Одровонжам зі Спрови), а насамперед Теодорика, як те, що його та брата Міхала Мужили перевагою був прикордонний статус території, наданої йому королем.

Варто зазначити, що претензії панів з Бучача, а отже й Корони Польської, принаймні на Білгород були не такими вже й безпідставними. За угодою від 15 квітня 1412 р. між Владиславом II Яґайлом та Сиґізмундом

[1] ZDM. – Cz. VIII. – № 2209. – S. 38–39.

[2] Ibidem. – № 2219. – S. 48.

[3] Ibidem. – № 2235. – S. 64.

[4] Ibidem. – № 2256. – S. 80–81; № 2264. – S. 86; № 2268. – S. 89–90.

[5] Ibidem. – № 2224. – S. 54–55; № 2379. – S. 189–190; № 2401. – S. 205–206. Цю суму він отримав після викупу Галича Миколаєм Паравою з Любіня у 1441–1442 р.: Ibidem. – № 2320. – S. 135; № 2358. – S. 171–172.

[6] ZDM. – Cz. VIII. – № 2405–2406. – S. 210–211; № 2423. – S. 224–225.

Люксембурзьким, місто Білгород відходило до польського короля та Польського королівства (*Itaque Fayerwar alias Bologrod cum equali medietate pro ipso domino Rege Polonie et corona regni Polonie*), тоді як місто Кілія – до Угорського королівства[1]. Прикметною ознакою є поділ порівну території, означеної в документі. Можна припустити, що обом сторонам ішлося про буджацький степ, або територію між дністровським лиманом та дельтою Дунаю. Фіксація у відповідному документі королівського надання причорноморських міст (яке заслуговує на більш ретельне висвітлення в історіографії[2]) поставила Теодорика на перше місце серед королівських урядників не тільки на Поділлі, а й на руських землях загалом. Бо якщо обережно припустити співпрацю Теодорика з генуезькими та венеційськими колоніями

[1] CEV. – № XDII. – S. 230.

[2] Не вдаючись до питання про реальне посідання, а тим паче урядування Теодорика з Бучача на чорноморському узбережжі, варто вказати на той факт, що одним з основних товарів, що постачалися з руських та причорноморських територій, починаючи від середини XIV ст., були невільники. Тут відсилаю до праці Данути Квіріні-Поплавської про торгівлю ними, де на підставі матеріалів з архівів Венеції та Ґенуї показано організацію постачання невільників на ринки Середземномор'я аж до останньої третини XV ст., часу експанції османів на цю територію. Див.: Quirini-Popławska D. Włoski handel czarnomorski niewolnikami w późnym średniowieczu. – Kraków, 2002. – S. 146–196 та ін. Суперечка між братами Бучацькими, зафіксована у галицькому ґроді у 1472 р., частково була пов'язана з причорноморськими містами. Див.: AGZ. – T. XII. – № 3586. – S. 349. На завершення варто додати, що у 1483 р., описуючи своє посольство до Менґлі-Ґірея, генуезець Вінчецо де Домініко (*Vencentius de Dominico*) згадав про недавню втрату (у 1482 р.) польським королем міста Аккерман, тобто Білгорода, а отже, можна припустити, що й згадуваних міст, які отримав Тедорик з Бучача у 1442 р. Разом з тим він наголосив, що це місто було ключем до Литви (*vocatum Mancherman, quem funditus everit, et in maximam iacturam Lithphaniae, cuius erat clavis...*): Wincentego de Dominico listy o Polsce pisane do senatu genueńskiego r. 1483–1484 // Biblioteka Ossolińskich. Pismo historyi, literaturze, umiejętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Poczet nowy. – T. 2. – Lwów, 1863. – S. 344. Більшість досліджень відносять втрату молдавським господарем міст і портів Білгорода та Кілії на 1484 або 1485 р. Реакцією Казимира IV на військові дії з боку османів є документ кінця 1485 р., який вписано до Коронної Метрики і де наголошується на втраті вищезгаданих міст, а також оголошується збір коштів на плановану виправу з повернення цих міст. Див. розлогий реґест: MRPS. – Pars I. – № 1812, а також № 1814. У реґесті № 1812, окрім причини, якою став напад османів на Молдавське князівство та захоплення міст Білгорода і Кілії 12 липня 1485 р. (*...Turcarum imperatore terram Valachiae ingrediente, posteaque diebus proximis eadem invasione castrum Byalograd et Kylio in vigilia s. Margarethae (12 iul.) expugnante et recipiente...*), подано й адміністративний поділ Корони на той час. Цікаво, що Теребовля зазначена у Кам'янецькій землі, а поруч із нею – Подільська або Кам'янецька земля з повітами (*In Trebowla terrae Cameneczensis: terra Halicziensis cum districtu eodem; terra Podolye alias Cameneczensis cum districtu eodem.*). А от реґест № 1814 подає нам місця стацій, де серед іншого зазначені подільські міста: Ольчедаїв (*Helczydayow*), Червоногрод (*Czyrwony grod*), Скала (*Skala*), Кам'янець (*Kamyenyecz*), Смотрич (*Smotrycz*), Рів (*Row*), Хмільник (*Chmyelnyk*). Під час ревізії листів у 1564 р. Єжи Язловецький представив перед комісарами привілей на міста: P[an] Iasłowieczki **Czarnigrod, Kaczibiow, Karaow.** «*Okazał summi stare na thi wrocziska, summi stare dobre, na skupie*».: Biblioteka XX. Czartoryskich. – Sygn. 1725/IV. – S. 272.

у Причорномор'ї, що без участі або невтручання татар було би проблематично, тоді зрозумілою є наявність у Теодорика з Бучача значних сум готівки, які він позичає королеві та шляхті[1].

Те, що охорона цих портів могла бути покладена частково і на подільське зем'янство та найманців із польських земель, видно з листування Владислава II Яґайла із Сиґізмундом Люксембурзьким улітку 1420 р.[2]

Можливо, певним відголоском прагнення Корони Польської утвердитися на чорноморському узбережжі є фрагмент промови краківського єпископа Збіґнєва Олесніцького під час коронного з'їзду 27 березня 1446 р. у Пйотркові, на якому йшлося про обрання польського короля. Агітуючи за бранденбурзького маркграфа Фрідріха, він, зокрема, заохочував його, у разі обрання, проводити локацію міст, упорядковувати морські порти й загосподарювати руські землі та Поділля (*locatione urbium, in portuum maris et terrarum Russie et Podolie provisione instauratorem*)[3]. Тут Олесницькому навряд чи йшлося про балтійське узбережжя. Можна припустити, що згадка про руські землі та Поділля разом з портами демонструвала прагнення Корони Польської утвердитися на узбережжі Чорного моря.

Під 1447 р. Ян Длуґош фіксує подію, яка демонструє боротьбу не тільки за подільські міста і замки, а й за далекий Караул[4]. Прагнучи забез-

[1] Така співпраця могла початися ще наприкінці 20-х років XV ст., за панування Вітовта, періоду певної стабільності у цьому регіоні. Про це свідчать подорожні нотатки Перо Тафура від 1438 р. Описуючи татар, він зазначає: «Вони (татари) воюють проти сусідніх християн, захоплюють їх у полон і продають у Кафі, особливо після смерті пана Вітольдо, який правив Литвою і Руссю, був братом королеві Польщі й помер без спадкоємців. Коли король Польщі успадкував його землі, тому що вони були далеко розташовані від Польщі, люди не хотіли його мати правителем, отже, країна була розділена і таким чином втрачена». Галенко О. Крим у 1438 р. (Подорожні нотатки Перо Тафура) // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1996. – Вип. VIII. – С. 181–182. Коментуючи цей фрагмент, Олександр Галенко припускає наявність руського населення і поселень у степу, яке, не будучи захищене державою, вже тоді стало потрапляти на Кафський ринок як невільники. Там само. – Прим. 24. – С. 182.

[2] На цей факт звернула свого часу увагу Ілона Чаманська: Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 73.; Ось розлога цитата з: CEV. – №DCCCLXXXVII. – S. 486–487; DCCCLXXXVIII. – S. 488. «...terras woywode Moldauiensis invaserunt et in circumvallacione cuiusdam castri sui dicti Bialogrod se cum forti exercitu posuerunt. Propterea supplicavit nobis et illustri fratri nostro, domino Wytowdo magno duci Lythwanie, waywoda predictus, ut antequam ad interiora dominiorum suorum accelerentur pericula, nostra sibi suffragia porrigamus, cuius occurrere volentes benigniter dispendiis, *gentes nostras ex omnibus terris nostris sibi vicinis in succursum et defensionem ipsius direximus*, et si hoscium contra ipsum invalescen sevicia, *cum aliis gentibus nostris confere nos personaliter in peticionem suam studeremus*».

[3] Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – P. 30.

[4] Імовірно, що ця подія відбулася наприкінці серпня, адже дата, коли король від'їхав до Литви, у Длуґоша зазначена як *feria quarta in die sanctorum Felicis et Aucti*, тобто 30 серпня 1447 р.

печити спокій, Короні і Литві, Казимир IV, який тільки-но об'єднав під своєю владою величезну територію, погодився (за Длуґошем, пробачив), на прохання коронних панів, на зміну статусу кількох подільських міст. Отже, імовірно, у першій половині 1447 р. Теодорик підпорядкував міста Меджибіж, Хмільник, Караул, які були недавно відібрані литвинами разом з подільськими зем'янами (*castra terre Podolie, Myedziboze, Chmyelnik, Karawul que Lithuani noviter occupata detinebat, cum terrigenis Podoliae recuperavit*)[1]. Наявність Караула у цьому переліку подільських міст, може бути свідченням того, що Теодорик послідовно прагнув реалізувати положення як привілею на генеральне подільське староство, так і наступного за ним документа на причорноморські міста. Сумнів викликає лише чимала віддаленість подільських замків від Чорного моря й неможливість одночасно провести кампанію з їх підпорядкування.

Ця інформація хроніста демонструє нам як прагнення кам'янецького старости до реалізації положень вищезгаданих королівських привілеїв, так і можливості мобілізації місцевого зем'янства, що за старими звичаями було зобов'язане до несення служби верховному володареві, зважаючи ж на його відсутність (ідеться про період міжкоролів'я, адже коронація Казимира відбулася 25 червня 1447 р.[2]), цілком підлягало старості – репрезентантові верховного володаря на цій території.

Поєднання головних урядів у Подільському та Руському воєводствах (здебільшого у Галицькій землі), імовірна співпраця з татарами та неабиякий хист родини панів з Бучача зумовили те, що вони стали першими на Поділлі землевласниками і спромоглися утриматися у цій ролі аж до початку XVI ст., коли роль і значення Кам'янецького староства почали поволі зменшуватися (про це див. далі).

13 серпня 1448 р., за нового володаря Казимира IV, у Кам'янці місто Червоногород було переведено з польського на маґдебурзьке право[3]. Це було своєрідним продовженням уже відомої на Поділлі практики, яку, імовірно, принесли сюди Одровонжі. 1444 р. Пйотр Одровонж зі Спрови домігся переведення свого Сатанівського та Зіньківського комплексів на німецьке

[1] Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – P. 52–53. У примітках зазначено, що в одній з копій рукопису, на якій базується це видання, замість *cum terrigenis Podolie* зазначено *Poloniae*, і саме останній варіант було використано у перекладі XIX ст. Це, своєю чергою, не відповідає реаліям та застосуванню терміна *terrigena* до власне польської шляхти.

[2] Wdowiszewski Z. Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce. – Kraków, 2005. – S. 91. Тут арґументація щодо цієї дати коронації.

[3] Книги польской коронной метрики XV столетия. – Т. 1. Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава, 1914. – № 53. – С. 42–43. Perect: MRPS. – Pars I. – № 44.

право та запровадження маґдебургії у відповідних містечках[1] (принагідно зазначимо, що ці маєтки були дідичною власністю Одровонжів, на відміну від решти його подільських землеволодінь, що являли собою умовні держання). Така активність Одровонжів щодо «закорінення» на цій території була наслідуванням малопольської, чи то коронної, практики організації власної волості, яка сягає ще у XIV ст. Її основні механізми, на думку Яна Вронішевського, були такими: а) створення господарського «запліччя» (упорядкування чи підтвердження права власності на цю територію та розвиток осадництва) (про це див. далі); б) переведення маєтку на німецьке право; в) локація міста; г) побудова замку; ґ) заснування локальної церковної структури; д) у випадку шляхти – викуп війтівства і посади сільського старости, тобто підпорядкування собі судівництва[2]. У випадку Теодорика з Червоногродом усі пункти програми, здається, були виконані. Єдине, чого бракує, – це матеріалів щодо самого міста і замку. Одна з небагатьох згадок у джерелах про місцевого урядника – інформація щодо Павла з Петрилова, який був означений у 1472 р. червоногродським войським (*gener. Paulus de Petrilow Tribunus Czyrwonogrod.*)[3].

Одним з останніх записів на Червоногроді у XV ст. для панів з Бучача був запис для Міхала з Язлівця 2 листопада 1481 р.[4] На жаль, зі збереженого реєстру ми не знаємо про суму, на яку його було зроблено.

Принагідно зазначу, що майже одночасно з Червоногродом, 15 серпня 1448 р. м. Смотрич, перша столиця Коріатовичів, було також переведено з польського на німецьке право[5]. Тобто майже усі тогочасні повітові центри

[1] ZDM. – Cz. VIII. – № 2490. – S. 292–295.

[2] Wroniszewski J. Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze. – Poznań–Wrocław, 2001. – S. 26. Для прикладу див. акцію переведення на німецьке право маєтків Миколая з Оґлендова у Перемишльському та Львівському повітах Руського воєводства у 1444 р.: ZDM. – Cz. III. – № 605. – S. 85–87. Реґест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie. – Cz. I. – № 511. – S. 220. Подібні практики, починаючи від XVI ст., почали застосовувати щодо власних маєтків на теренах Подільського воєводства і ті представники подільської шляхти, котрі посідали земські уряди, насамперед, уряди судді, писаря, підкоморія.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3550. – S. 345. Про червоногродських войських у XV–XVI ст. див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 76–78. – S. 48. Як припускають упорядники видання, уряд войського у Червоногроді, імовірно, не осаджувався. Це можна пояснити майже приватним характером володіння містом і замком нащадками Теодорика протягом усього XVI ст. та, можливо, певним приватним характером урядницької ієрархії панів з Бучача. Про самого Павла з Петрилова див. нижче.

[4] Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483 ze spuścizny Antoniego Prochaski / Wyd. G. Rutkowska. – Warszawa, 2005. – № 43. – S. 72.

[5] Книги польской коронной метрики XV столетия. – Т. 1. Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава, 1914. – № 55. – С. 44–45. Реґест: MRPS. – Pars I. – № 45.

Західного Поділля змінили свій юридичний статус. Винятком може бути Летичів, про який, на жаль, не маємо інформації, але який за логікою розвитку подій довкола подібних міст мав би також отримати привілей на маґдебургію.

Отже, розлогий маєток у межах Західного Поділля, а після 1434 р. – Подільського воєводства, дав змогу представникам родини панів з Бучача, насамперед Теодорику і його нащадкам, посісти чільне місце у місцевій шляхетській корпорації та протягом тривалого часу бути на верхньому щаблі місцевої урядницької драбини, що давало, своєю чергою, неабикі можливості для проведення справ на власну руку. Це і зробило їх некоронованими володарями Західного Поділля у 1430–1470 роках, коли представники роду завдяки власному хисту створили великий маєток родини і забезпечили безбідне існування нащадкам в наступному XVI ст., коли на ці землі прийшли нові люди (Лянцкоронські, Струсі, Мелецькі та ін.) і нові суспільно-політичні практики.

3. Служба королю чи собі? Міжнародні справи

Кордон Польського королівства з Молдавським князівством від кінця XIV до початку XV ст. стабілізувався на правому березі Дністра в околицях м. Снятин, яке стало прикордонним форпостом на цьому напрямку на наступних кілька століть. Сформоване у середині XIV ст. державне утворення під назвою Молдавське князівство шукало протекції в сусідніх християнських володарів. Існування поруч сильного Угорського королівства під владою Анжуйської династії не давало молдавським господарям іншого вибору, як визнати над собою зверхність угорського короля.

Цей стан справ зберігався протягом 50-х – першої половини 80-х років XIV ст. і був пов'язаний з бажанням Людовика Угорського до гегемонії у цій частині Європи. Після об'єднання під свою владою ще й Польського королівства зробив вибір молдавських господарів безальтернативним.

Плани щодо цієї території були частково підкориговані у 70-ті роки братами Коріатовичами, родинна заангажованість яких у справи князівства призвела до появи нового чинника у цих справах – роду Ґедиміновичів. Юрій Коріатович, пробувши кілька місяців у 1374 р. господарем у Молдавському князівстві, був отруєний місцевими боярами. Це не завадило, у свою чергу, шлюбові сестри Коріатовичів Анастазії з молдавським господарем Петром (1375–1391)[1].

[1] Tęgowski J. Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku // Geneałogia. – Poznań–Wrocław, 1993. – T. 3. – S. 45–66;

Смерть Людовика у 1382 р. підштовхнула молдавських володарів до зміни сюзерена. Імовірно, що цей вибір був пов'язаний з одруженням королеви Ядвіґи з Яґайлом і вибором останнього польським королем.

Одним із перших актів, який засвідчив нову васальну залежність молдавського господаря, був акт від 26 вересня 1387 р. у Львові, яким воєвода Петро присягнув у Львові на вірність Короні Польській та Владиславу II Яґайлові у присутності київського митрополита Кіпріана[1].

Ця присяга збіглася у часі з двома важливими подіями. Насамперед з підпорядкуванням руського домену короля Ядвіґою та Владиславом II Яґайлом і остаточне підпорядкуванням його Короні Польській, а також шлюбом Сиґізмунда Люксембурзького з донькою Людовика Угорського Марією, сестрою Ядвіґи[2]. Ще одним фактором, на який, очевидно, зважав воєвода Петро, було те, що Угорське королівство у той час було огорнуте простистоянням між різними регіонами та угрупованнями, кожне з яких обстоювало свого претендента на престол у Буді. Шлюб Сиґізмунда, союзника Тевтонського ордену, спершу дещо вгамував пристрасті, та до остаточної стабілізації було ще далеко, а ситуація на південно-східному кордоні потребувала особливої уваги. Імовірно, дружина молдавського господаря Анастазія могла певним чином вплинути на цей вибір, адже «свій» Яґайло був ближчим за «чужу» Марію.

Стосунки у цій парі сюзерен–васал були надто хисткими, зважаючи на нетривалість перебування на престолі кожного з молдавських господарів (за винятком декількох осіб) та появу з середини XV ст. нового небезпечного сусіда – Османської імперії. Адже саме в той час османи змарґіналізували Візантійську імперію до невеликої території довкола Константинополя, підпорядкували собі Болгарське Царство, а влітку 1389 р. на Косовому полі, розгромивши сербські війська, підкорили собі й цю частину Балкан.

Усе це змушувало молдавського господаря шукати протекції у польського короля. Інтереси, які переслідували господарі, різнилися, але формальна зверхність польського короля над Молдавським князівством залишалася протягом усього XV ст. та більшої частини наступного XVI ст.

Кам'янець, столиця Поділля, як місце принесення васальної присяги господаря королеві з'являється у документах від самого початку XV ст. Вже 1 серпня 1404 р. молдавський воєвода Олександр разом з найближчим

Ejusdem. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów // Biblioteka Genealogiczna. – Poznań–Wrocław, 1999. – T. 2. – S. 188–189.

[1] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 1. – С. 1–2.

[2] Felczak W. Historia Węgier. – Wrocław etc. 1983. – S. 69.

оточенням (*панове Воласкыіа и земляны Молдавьскыіа*) склав присягу вірності королеві Владиславу і Короні Польській[1]. Такий самий акт у Львові відбувся 6 жовтня 1407 р.[2] Як свідчить укладений Антонієм Ґонсьоровським королівський ітінерарій Владислава II Яґайла, в обох цих актах король не був присутній на цих актах[3].

Імовірно, було продовжено традицію, яка сягала часу Спиткового володіння Західним Поділлям, коли він прибрав до своїх рук ведення політики Корони Польської щодо своїх нових васалів – Молдавського та Валаського князівств[4]. Про те, що королівські намісники були основними дійовими особами у молдавських справах, свідчить документ (без денної дати) від 1411 р., яким король доручає на той час теребовельському і кам'янецькому старості панові Пйотрові Влодковичу врегулювати давній борг воєводі Олександрові у 1000 карбованців фрязького срібла, де фінансовою гарантією цієї угоди були заставлені королівські міста Снятин, Коломия та уся Покутська волость. Ця прикордонна територія мала перейти у володіння

[1] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 18. – С. 15–16. Певну пастку щодо термінів, які наявні у цих документах, можна побачити на прикладі вживання терміна «Валахія», «валаський» у документах, писаних латинською мовою. Адже у першому з них, від 1387 р., у його латинській версії, на окреслення території господаря Петра зазначено, що робить він це зі своєю Валаською землею (*terram nostram Valachie*): Там само. – № 1. – С. 1. Ще виразніше це видно у присяжному документі молдавських бояр, які тоді ж присягнули на вірність королеві. У документі зазначено, що Петро є воєводою Молдавського князівства (*domini Petri Woyeuode Muldauiensis*) і що присягають усі зем'яни Валаської землі (*omnium terrigenarum terre Valachie*): Там само. – № 2. – С. 2. Цей дуалізм зберігається і в кириличних документах. У присязі 1393 р. він іменує себе як *Романь воевода Молдавьскии и дедичь оусей земле Волошьскоі*: Там само. – № 8. – С. 6–7.

[2] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 19. – С. 16.

[3] Gąsiorowski A. Itinerarium króla Władysława Jagiełły. – S. 45–45 (1404); S. 48–49 (1407). Інформація про те, що у 1404 р. король був у Кам'янці-Подільському, з посиланням на акт присяги Вітовта, потребує додаткової джерельної верифікації, що принаймні ставить під сумнів факт перебування під цією датою на Поділлі короля, бо, як видно з маршруту Яґайла у цьому році на руських землях, він проходив після відвідин Нового міста Корчина (29.VIII–2.IX) до Кам'янця-Подільського (20.IX), потім був Львів (7–8.X), Городок (11.X), Медика (19.X), Перемишль (21.X), Кросно (30.X). Див.: Ibid. S. 46. Хоч і не зовсім докладний, ітінерарій Вітовта подає під цією датою лише Кам'янець, а попереднім місцем перебування князя є Ковно (18.VIII). Див.: Purc J. Itinerarium Witolda Wielkiego księcia Litwy. – S. 87. Януш Куртика у своєму Repertoriumі подільських документів вагається, стосовно якого Кам'янця йдеться. Див: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 62. – S. 176. Видається, що Кам'янець біля Бреста є найбільш прийнятним та логічним з погляду узгодження відомих нам з джерел маршрутів Яґайла та Вітовта як місця їхньої зустрічі у 1404 р.

[4] Dworzaczek W. Leliwici Tarnowscy. – S. 115.

воєводи у разі несплати боргу[1]. Справа тяглася вже майже 20 років, що свідчить про гострий брак коштів у королівському скарбі, який був виснажений війною з Орденом у 1409–1411 рр.

Довге правління Владислава II Яґайла певною мірою устабілізувало ситуацію на молдавському напрямку, хоча конкуренція з боку Сиґізмунда Люксембурзького за вплив на цю частину Європи була відчутною. Та й таке ж тривале правління господаря Олександра I, за яким закріпилося прізвисько Добрий, було одним з найспокійніших в історії васальних стосунків між Польським королівством та Молдавським князівством.

Правління Владислава III з його запальною антитурецькою орієнтацією після прийняття ним угорської корони поставило правлячу верхівку князівства у доволі складне становище. Корона Польська не мала ані людських, ані фінансових ресурсів для ведення активної східної політики, яка на той час уже не концентрувалася тільки на Молдавії, бо мусила зважати на новий у регіоні татарський чинник, який активізувався у 30-ті роки XV ст. Тому досить логічною видавалася передача повноважень для ведення «східної політики» у руки місцевих королівських урядників для ведення східних справ. Прикладом королівської винагороди за прийняття формальної присяги на вірність від молдавського господаря Еліяша (*qui hic solemnitate (h) omagii magnifici Iliae woiewodae Moldauiae*) може бути документ від 6 травня 1436 р., яким Теодорик з Бучача, на той час тільки червоногродський староста, отримав запис на Червоногроді й прилеглих селах у 500 гривень[2].

Важливим моментом у праві кам'янецьких королівських намісників став привілей Теодорикові з Бучача на Кам'янецьке генеральне староство від 29 вересня 1442 р. Одне з його положень покладало на старосту обов'язок сплати упоминків татарському ханові. Згідно з ним, до суми 500 гривень король додавав ще 200 гривень на згадані щорічні упоминки ханові «в знак стійкої приязні» (*amicitiae continuandae causa*); після трьох років таких виплат Теодорик мусив сплачувати упоминки власним коштом[3] (на це положення привілею звернув свого часу увагу Оскар Халецький[4]). Як бачимо, у цьому конкретному

[1] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 22. – С. 20–21; Розов В. Українські грамоти. – № 42. – С. 76–77. Пйотр Влодкович був старостою у Галичі (1401–1404), Теребовлі (1410–1411), а також у Львові (1425–1427). Див.: Urzędnicy województwa ruskiego. Spisy. – № 326. – S. 66; № 661. – S. 96; № 1160. – S. 149–150. Намісництво у Теребовлі він поєднував зі старостуванням у Кам'янці (1410–1411): Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 534. – S. 118–119.

[2] ZDM. – Cz. VIII. – № 2185. – S. 12.

[3] AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 936.

[4] Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – S. 20–21.

випадку йшлося про перенесення фінансових забов'язань від короля до компетенції подільського старости на східному пограниччі Корони.

Окремої уваги потребує й ситуація з першим періодом панування Владислава III. Адже у період від 1435 до 1440 рр., коли малолітній володар лише номінально приймав рішення у державних, а тим паче у міждержавних справах, а реальна влада знаходилася у найближчого оточення короля, вирішення тих чи тих справ потребувало, ймовірно, колегіального рішення у Кракові. Подальше поєднання Владиславом III двох престолів у Кракові та Буді перетворило вирішення будь-яких справ на східному кордоні королівства у доволі дивну річ. З одного боку, король, який постійно перебував поза межами Польського королівства, формально вирішував ці справи, з другого – шлях з Буди на Поділля і назад робив більшість із них беззмістовними. Тому тут усі карти були в руках королівських намісників на прикордонні.

Не дивно, що така ситуація призвела до специфічного розуміння своєї ролі у цих стосунках, які, як це добре видно з номенклатури старостинських урядників, цілком зосереджувалися у той час в руках братів Міхала Мужили та Теодорика з Бучача, а пізніше – представників родини панів з Ходчі та Одровонжів зі Спрови.

Майже кожен з наступників господаря Петра мусив і приносив васальну присягу польському королеві. Такі акти часто відбувалися у прикордонних містах – Снятині, Кам'янці, Хотині тощо. Поширеною практикою було те, що господар складав присягу не королю, а його представникам, які репрезентували його. Цю місію зазвичай виконували кам'янецький, снятинський, галицький староста, якими у XV ст. найчастіше були представники родини панів з Бучача. Обізнаність у молдавських справах робила їх одними з головних представників польського короля. Цю практику присяги не королеві, а його намісникам приймала й молдавська сторона. У документі господаря Стефана від 13 січня 1434 р. у формулі, де йдеться про спадковість присяги, мовиться про те, що попередні володарі князівства присягали на вірність польському королю, намісникам і Короні Польській (*...олдовали и присягли и записалися пану нашему милостивому, пану Влодиславові, Б. м. Кролеви полскому и наместъкомъ и коруне его полской...*)[1].

Тривалі стосунки представників родини панів з Бучача з молдавськими господарями сягають ще часів панування Владислава II Яґайла, коли у 1426 р. галицький староста Міхал з Бучача їздив з посольством до молдавського воєводи Олександра[2]. Справа, яку доручив король своєму по-

[1] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 34. – С. 40.

[2] CEV. – № 1226. – P. 724. На жаль, А. Прохаска подав лише реґест цього документа, оригінал якого зберігався на час публікації у Кеніґсберзі.

слові, стосувалася турецької загрози, адже османи, перейшовши чорноморські протоки і залишивши на певний час питання остаточної ліквідації того, що зосталося від Візантійської імперії, спрямували свою експансію на Балкани.

Для Польського королівства одним з важливих на той час аспектів, якому приділялася особлива увага у першій третині XV ст., була й прибутковість торгівлі через місто Білгород. У цьому було зацікавлене і Молдавське князівство[1]. Справа, імовірно, стосувалася майбутньої військової кампанії у Трансільванії, до якої король просив долучитися Вітовта. Адже єдиним контрольованим уже на той час шляхом для ведення торгівлі була дорога, що йшла правим берегом Дністра від міста Тягиня (Бендери) до Сучави, а звідти йшли два розгалуження на Хотин і далі на Кам'янець, а друге – на Чернівці, а потім на Снятин, Коломию і Галич й до Львова. Це робило молдавського господаря ключовою особою у цьому напрямку трансєвропейської торгівлі.

Владислав II Яґайло від кінця 20-х років XV ст. багато уваги приділяв легітимізації у питанні наступництва на престолі після своєї смерті не тільки всередині королівства, про що свідчить знана присяга руської шляхти 1428 р., а й за межами країни. Зокрема, молдавські бояри 4 червня 1433 р. у Сучаві присягнули на вірність королеві та його спадкоємцям[2]. Наступного ж дня аналогічну присягу склав і син Олександра Еліяш[3]. Ще принаймні два документи від 13 грудня 1433 р. свідчать, що молдавський господар мав бути вірним Короні Польській після смерті Яґайла та його дітям. Окремо зазначено, що вони мають вірно служити королеві з дітьми, з намісниками[4]. Інший документ, який є угодою коронних єпископів та панів з молдавським господарем Стефаном, подає інформацію про складання присяги польському королеві та Короні перед галицьким старостою Міхалом з Бучача. Угода могла бути укладена у першій половині 1433 р., тобто після смерті батька Стефана Олександра.

13 січня 1434 р. у Сучаві галицький староста Міхал з Бучача прийняв присягу воєводи Стефана[5]. Тут цікаво, що на означення статусу Міхала використано термін «пасований» (*пасанного пана*), що вдруге трапляється

[1] Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S. 68–69; Hryszko R. Z Genui nad Morze Czarne. Z kart genueńskiej obecności gospodarczej na północno-zachodnich wybrzeżach Morza Czarnego u schyłku średniowiecza. – Kraków, 2004. – S. 57–61.

[2] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 29. – С. 34–35.

[3] Там само. – № 30 а. – С. 35–36.

[4] Там само. – № 31, 32. – С. 36–38; Розов В. Українські грамоти. – № 66. – С. 121.

[5] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отношений. – № 34. – С. 40–41.

у документах того часу, дотичних до родини панів з Бучача[1]. Ще одним підтвердженням того, що уряди у прикордонних староствах були важливими у молдавських справах, є документ воєводи Стефана від 26 серпня 1435 р., де з коронного боку реципієнтами були подільський воєвода пан Пйотр Одровонж зі Спрови (*пан Андроваш*) та подільський староста пан Дерслав Влостовський (*пан Влостовскии*)[2]. 26 листопада 1445 р. одним з учасників угоди був подільський воєвода Грицько Кірдейович з Поморян, галицький каштелян Ян Влодкович з Княгиничів та ін. Репрезентував Корону Польську також краківський староста Ян з Чижова, на той час її намісник[3].

Наступного разу представники родини панів з Бучача згадуються під час укладання угоди з воєводою Олександром 24 березня 1455 р.; тут з боку коронних панів присутні пан Мужило, на той час снятинський та коломийський староста, пан Бартош з Язлівця, подільський староста[4], серед коронної шляхти зазначені подільський підкоморій Миколай Подолець та кам'янецький земський суддя Зиґмунт з Новоселиці та подільський зем'янин Ян Бахавський (*пана Іана Баговского*), який належав до оточення Бартоша і володів селом Баговиця над Дністром[5].

Те, що у 30-ті – 40-ві роки підтримка була надана Стефану, а не Еліяшу, котрий, як старший син, був першим у черзі на вакантне після смерті батька Олександра місце на престолі, імовірно, і спровокувало тривалу 25-річну

[1] У документі від 1424 р. Теодорика з Бучача теж окреслено терміном «пасований». AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 165–165 v. Див. також.: Михайловський В. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів. – С. 124; Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 165. – S. 221.

[2] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 38. – С. 43.

[3] Там само. – № 58. – С. 63.

[4] Там само. – № 77. – С. 85.

[5] Відповідно до списку урядників Подільського воєводства це перші їх згадки на цих урядах. Див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 390. – S. 92; № 477. – S. 106. Бахавський був реципієнтом запису кам'янецького генерального старости Теодорика з Бучача у 1444 р. на село Кептинці, яке входило до складу старостинського домену (AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 185.), та й одне з сіл, яке Ян успадкував по померлому братові Пйотрові, теж було розміщене у Червоногродському повіті (село Кулаківці). Рішенням кам'янецького земського суду від 16 вересня 1446 р. (AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7301), згідно з яким шляхетний Іван (Ян) Бахавський (*nobilis Iohannes Bachawsky*) передавав село Кулаківці (*villam dictam Culakowcze in terra Podolie ac districtu Cyrwonogrodien[si] in flumi[m]e Sereth sitam*), це мало бути узгоджене з Федьком Бринзою (*Phetkone Brinza*), який тримав половину цього села. У документі також згадано Каспра Чанка, кам'янецького міщанина (*Casper Czanek civius Camenecensi*). Свідками цього документа були як знані, так і «нові» особи із середовища подільської шляхти: Борш з Коціни (*Borszone de Co[czina]*), Зиґмунт з Оринина (*Sigismu[nd] de Orinin*), Кристин Щуковський (*Cristino Sczukowsky*), Єжи Висба (*Georgio Wysba*), Миколай Мазовіта (*Nicolao Mazouita*) і Вольбрам Кемлич (*Wolbram Kyemlicz*).

боротьбу за владу в Молдавському князівстві. Це видається досить дивним, адже Еліяш був одружений на Марії Гольшанській, яка була рідною сестрою дружини польського короля Владислава II Яґайла і, відповідно, тіткою Казимиру IV.

Для прикладу вже у другій половині XV ст. маємо лише опосередковане свідчення про присутність представників родини панів з Бучача у молдавських справах, а саме: участь галицького каштеляна Якуба з Бучача у посольстві до Валахії 1483 р. або на початку 1484 р., за яке він як винагороду отримав запис у 10 гривень на с. Литвиновці у Подільській землі[1]. Можливо, це посольство було пов'язано з турецькою експансією у Північному Причорномор'ї, а з цим – втратою виходу до Чорного моря для Корони Польської.

Виглядає так, що королівські намісники на східному кордоні Польського королівства, уже з початку XV ст., мали своєрідний карт-бланш на ведення східної політики. Особливості перебування того чи того володаря з династії Яґеллонів на престолі практично не змінювали ключової ролі панів з Бучача для ведення східної, насамперед молдавської, політики аж до початку 70-х років – де вони брали активну участь у стосунках (комунікаціях) між Польським королівством та Молдавським князівством. Це здебільшого пов'язано з тим, що впродовж того часу вони були королівськими намісниками у прикордонних староствах – Кам'янці, Снятині, Коломиї, Червоногроді. Перше місце тут посідав Кам'янець, не тільки як столиця Поділля і воєводства, а через те, що власне на генерального старосту було покладено певні обов'язки з ведення справ у цьому регіоні. Певну конкуренцію з середини XV ст. століття склали Бучацьким пани Одровонжі зі Спрови, а з втратою першими впливових урядів на руських землях у 70-ті роки – і пани з Ходчі.

Така практика тривала і надалі, зокрема у XVI ст. кам'янецькі генеральні старости продовжували бути репрезентантами королівської політики на східному напрямку. Прикладом може бути прийняття у 1552 р. присяги молдавського господаря Олександра IV на вірність польському королеві, яку він склав, за старою традицією, перед кам'янецьким старостою Мацеєм Влодком з Германова у Бакоті[2], а також активна участь Яна Потоцького у молдавській політиці Яна Замойського наприкінці XVI ст.[3]

---

[1] MRPS. – Vol. I. – № 1659.

[2] Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųju reikalų knyga 8. – Vilnius, 1999. – S. 27–28.

[3] Tygelski W. Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiętą rocznicę urodzin. – Warszawa, 1989. – S. 266.

4. Особисті стосунки з господарями. Прихисток політичним емігрантам з Молдавського князівства на Поділлі

Теза про те, що Теодорик з Бучача був добре обізнаний в молдавських справах і знав особисто більшість тамтешніх основних дійових осіб, не потребує доведення. Цей стан речей призвів до певного феномену: генеральний подільський староста став ключовою фігурою у цьому напрямі зовнішньої політики Польського королівства. Цьому сприяло кілька факторів. Насамперед – нестійкість влади у самому князівстві, де після певного часу стабільності, пов'язаного з тривалим правлінням Олександра (1400–1432), його сини Еліяш, Стефан та Петро, а також Петро Арон, Олександр II та Богдан тривалий час боролися за право посісти батьківський престол. Так тривало аж до 1457 р., коли почався час найбільшого розквіту князівства, який пов'язаний з майже півстолітнім правлінням Стефана III, прозваного Великим (*Ştefan cel Mare*).

Інтерес до цього напряму послабився після смерті Яґайла, адже ні малолітній король Владислав III, ані представники малопольського можновладства, за винятком хіба що Одровонжів, що мали широкі інтереси і впливи на руських землях Корони, були зосереджені на інших, більш близьких і зрозумілих для них справах. Коронація Владислава III у 1440 р. ще й угорською короною, певною мірою загасила протистояння Польського та Угорського королівств на цьому напрямі, що тривало з кінця XIV ст., а безкоролів'я 1444–1447 рр. тим паче не сприяло відновленню інтересу до свого ленника.

У цій ситуації ключовою особою в молдавських справах стає Теодорик з Бучача. Так, 22 травня 1443 року в Бучачі господар Еліяш записує тому ж таки Теодорикові двір Волховець із млином і два села Герман і Сочевиця за 500 татарських золотих. Ця акція була пов'язана з тим, що кам'янецький староста дав прихисток політичному вигнанцеві[1]. Зрозуміло, села знаходилися у межах князівства, і Теодорик міг реально їх посісти лише у разі повернення Еліаша. Важко сказати, які політичні або економічні мотиви штовхали Теодорика до втручання у внутрішньомолдавське протистояння, адже, на відміну від Коріатовичів, він, не бувши князем від народження, навряд чи прагнув посісти господарський престол.

Цей документ, можливо, дає нам головну відповідь на те, чому саме Теодорик з Бучача був так сильно заангажованим у молдавські справи. На початку Еліяш називає його «*...приятелъ наш милыи и кумъ, панъ*

[1] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7312. Публ.: Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 231. – P. 325–327.

Дидрихъ Бучачьскыи и Язловскый, староста Подольскый...», тобто тут виразно подано причину, через яку Теодорик був настільки активним гравцем у цих справах. Пов'язавши себе у зазначений спосіб з Еліяшем, він із королівського намісника у Кам'янці ставав у широкому розумінні «членом родини» молдавських господарів. І тому на правах хрещеного батька був трактований як шанована синами Еліяша особа вже наприкінці 40-х – на початку 50-х років XV ст.

Про те, що у цих справах здебільшого йшлося про гроші, свідчить кілька документів самого Теодорика стосовно господаря Петра. Останній в одному з них дає зобов'язання, в разі повернення на престол, сплатити Теодорикові з Бучача (*панъ Детрихъ*) щороку (*у кажьдый годъ*) 1000 турецьких золотих[1], імовірно, тим самим компенсуючи кошти, які той позичив йому для проведення акції на його користь. 3 березня 1443 р. молдавський господар Петро уклав угоду про приязнь і допомогу з Теодориком з Бучача[2]. А вже 23 грудня 1447 р. Петро за 400 турецьких золотих відмовляється від попередніх записів, зроблених на користь Теодорика[3].

Наприкінці лютого 1448 р. в Коломиї молдавський воєвода Роман за вірну службу та за допомогу для батька господаря Еліяша та матері Марії надав Теодорикові з Бучача низку сіл на дідичному праві[4]. Опис цнот і заслуг Теодорика у цьому документі настільки розлогий, що потребує окремого цитування: *«...wже тотъ истиныи нашъ милыи wтецъ, панъ Дидрихъ Боучаскыи, старосте Подолскои Земли и Каменскомоу, а то наи пръвы стоя подли моего wтьца, Илiа воеводы, и чинилъ емоу добро многы, а потомъ стоялъ подле моеи маткы, на имя Марене госпожда, а теперъ стоитъ подли насъ, и стоитъ w нашемъ доброту, и прiял мя къ его велебности въ място сына, а его милости да ми будетъ въ място wтца...»*[5].

Що Теодорик провадив молдавську політику на власну руку, свідчить і документ, виставлений 2 грудня 1449 р. в Сучаві. Згідно з ним, вже наступний господар Богдан, батько Стефана III, укладає перемир'я з тим-таки

[1] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7379. У каталозі цей документ зазначено під 1490 р. Імовірно, упорядники виходили з того, що на звороті пергаменту зазначено дату *A[nn]o 1490 d[ie] 19 July w Chocimiu*. Але це суперечить датам життя самого Теодорика.

[2] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7311. У цьому документі Теодорика означено «...приятелем нашим панем Дыдрихом Боучацкым из Язловца панем каменецкым старостою подольскым....».

[3] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7322. Тут Теодорик зазначений як «...нашимъ милым приятелем вельможным паном...»

[4] Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 275. – P. 390–391. Регест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie. – T. I. – № 533. – S. 230.

[5] Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 275. – P. 390.

Теодориком з Бучача, а метою цієї угоди була взаємна допомога проти неприятелів, а насамперед – проти Олександра Еліяшовича, брата Богдана, його матері (яка, як уже зазначалося, була тіткою по матері польського короля Казимира IV) та їхніх прихильників[1]. Самого Теодорика, окрім його урядів, означено «*нашимъ милимъ отцемъ и приателемъ ис паном Детрихомъ Боучацким з Язловца*». Це означення «отець» не трапляється навіть у відомих присяжних грамотах молдавських господарів польським королям, починаючи з 1387 р. і протягом усього XV ст. Але, як було зазначено, господар Роман у 1448 р. прирівнює Теодорика до свого батька Еліяша: «*...а его милости* (Романові) *да ми будетъ въ място wтца...*»[2].

За заслуги перед Молдавією Теодорик отримав: чотири турецькі золоті (*четири златихъ оурецкихъ*) та по десять діжок вина, дві діжки мальвазії (солодкого вина), десять мір камхи (камха, камка – турецька шовкова тканина з візерунками[3]), п'ять – куфтери (коштовна турецька шовкова тканина[4]) та п'ять *речнихъ*[5]. Важливими є два моменти цієї угоди, які стосуються обов'язків кам'янецького старости на вимогу і потребу господаря приходити на допомогу з усією своєю радою (*исъ оусею своею радою*)[6], що може свідчити про наявність у Теодорика свого власного дорадчого органу з найближчими співпрацівниками. Ідеться, найімовірніше, про раду як дорадчий орган. Адже з тієї ж угоди випливає, що Теодорик має бути посередником у короля та в польської пани-ради (*и оу панов рады Полскои*)[7]. Староста також мав би виступити зі своєю родиною та братією (*стати ... съ оусимъ своимъ родомъ и братиами*)[8],

[1] СЕ. – Т. III. – № 34. – S. 40–41. Perест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie. – T. I. – № 539. – S. 233.

[2] Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 275. – P. 390.

[3] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К., 1977. – Т. 1. А–М. – С. 469.

[4] Там само. – С. 531.

[5] На жаль, не вдалося встановити значення цього слова.

[6] Див. також: Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 275. – P. 390. «*съ оусею свое раде и съ оусею своею моци...*».

[7] Аналогічне формулювання було вжито в документі господаря Стефана від 26 серпня 1435 р., де він присягає королю, його раді, всім панам (*и слюбили есмо нашему милому господареви королеви и оусеи ради его и оусимъ паномъ его*): Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 38. – С. 43. У латиномовному документі Еліяша від 1435 р., яким він присягає Владиславові та Казимиру на означення королівської ради використано відповідник «опікунча» або «коронна» рада (*tutoribusque seu consiliarys corone*), зважаючи, імовірно, на вік як короля, так і його брата: Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 40. – С. 45.

[8] СЕ. – Т. III. – № 34. – S. 41. І хоча слово *братія* має кілька значень, імовірно, тут якраз ішлося про можливість братів Теодорика та Міхала Мужили спільними силами прийти на допомогу господареві.

що демонструє нам колективну діяльність панів з Бучача у справах поза межами Польського королівства. Стосовно братії, то у цьому випадку, очевидно, йдеться про оточення кам'янецького старости і тих, насамперед рідного брата Міхала Мужилу, кого він би у разі потреби міг мобілізувати на військові дії.

Отже, протягом невеликого проміжку часу (менше семи років) документи демонструють нам, що кам'янецький генеральний староста підтримував стосунки майже з усіма претендентами і головними учасниками боротьби за господарський престол у сусідньому князівстві та у той чи той спосіб впливав на перебіг подій. Упродовж 40-х – першої половини 50-х років XV ст. Теодорик підтримав Еліяша, сина Олександра Доброго, його брата Петра, Романа, сина Еліяша і Богдана сина, Богдана, брата Олександра Доброго. І якщо підтримка Еліяша, який називає Теодорика кумом, може бути пояснена прийняттям кам'янецького старости до князівської родини (мається на увазі родина у її широкому розумінні, включно з хрещеними батьками, шваграми, свояками тощо), то, приміром, підримка Богдана у 1449 р. видається, на перший погляд, дивною.

Те, що всі претенденти шукали підтримки у Теодорика, свідчить про його міцні позиції у регіоні не тільки як королівського намісника (адже король до 1444 р. був далеко, а про наміри намісника у Польському королівстві Яна з Чижова протягом безкоролів'я до 1447 р. нам майже нічого невідомо внаслідок браку джерел), а й як чи не головного гравця.

Якщо припустити, що головні претенденти на молдавське господарство шукали опіки і допомоги при дворі польського короля, то власне кам'янецький староста мав би, на їхнє переконання, бути таким посередником. Але реальний вплив Теодорика на короля і його близьке оточення у той час поступово зменшується. Це добре видно з тієї кількості привілеїв, які він отримує з рук молодого володаря. Якщо порівняти їх з часом панування Владислава III, то і кількісно, і якісно вони значно поступалися документам з першої половини 40-х років XV ст. Винятком хіба може бути надання маґдебурзького права містові Червоногроду у 1448 р., про що йшлося.

Чергове протистояння на початку 1450 р. спровокувало військовий конфлікт. Корона Польська, котра змушена була вдатися до військового втручення у Молдавське князівство, яке завершилося поразкою. Виглядає так, що, виконуючи зобов'язання від 1449 р., у цій виправі взяли участь представники родини панів з Бучача. Кам'янецький староста Теодорик з Бучача очолив загін подільської шляхти, який був одним з трьох підрозділів війська. Згідно з інформацією Длуґоша, під Кам'янецьким замком з'єдналися три частини війська: валаська частина, загін шляхти Львівської

та Перемишльської земель на чолі з руським воєводою Пйотром Одровонжем і сандомирським каштеляном Пшедборем із Конєцполя та власне загоном шляхти Подільської землі (*cum gentibus Podolie*)[1].

Додатковим заохоченням для учасників виправи стали документи, виставлені у таборі під Хотином, у яких шляхті, яка взяла участь у поході, гарантувалася оплата. Зокрема, на документі для шляхти Белзької землі, виставленому 2 серпня 1450 р. біля Хотина від імені Пшедбора з Конєцполя, серед свідків бачимо Теодорика і Міхала Мужилу[2].

У цьому поході разом з Пйотрем Одровонжем загинув 6 вересня Міхал з Бучача, син Міхала з Бучача, старшого брата Теодорика і Міхала Мужили, якого, за інформацією Длуґоша, було поховано у Львові (*et Michaelis Buczaczki in Leopoli sepulture mandata sunt cum luctu ingenti*)[3], де Бучацькі мали від 1440 р. приватну каплицю у катедрі[4].

24 березня, найімовірніше 1455 р., у Коломиї Міхал Мужило з Бучача та його племінник, син Теодорика Бартош, уклали угоду з молдавським канцлером (логофетом) Михайлом, на той час політичним емігрантом. Цим документом екс-канцлерові надано на вибір дім, млин і половину мита або у Снятині, або у Коломиї, або у Коропці. До цього Бартош додавав два села Новоселиця та Космирин разом зі Сновидівським млином[5]. Усі зазначені міста на той час перебували під контролем Мужили з Бучача.

Про певну можливість панів з Бучача вільно комунікувати з молдавським господарем свідчить документ від 1 квітня 1457 р. Документ у коронному архіві було озаглавлено так: *Pacta Petri palatini Moldaviae cum Muzylo Buczacki et Georgio Jaslowieczki*. На початку його сказано: «*оже пришли до насъ пріятелеве наши милы панъ Мужило Бучацского, староста снетинскы и коломыйской и коропецкы и панъ Бартош (!) изъ Іазловце, староста подолскы...*», зі скаргою на те, що на королівське місто Снятин було здійснено напад якимось Левом, який був покараний. Як видно з тексту угоди, справа стосувалася ще й пока-

[1] Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – P. 93.

[2] СЕ. – Т. III. – № 39. – S. 53. Про документи з цієї виправи див. також у Оскара Халецького: Halecki O. Z Jana Zamoyskiego Inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – S. 12.

[3] Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – P. 95.

[4] Ibidem. – P. 410. – Com. № 49. Інформацію про каплицю взято з біограми Міхала з Бучача (пом. 1438 р.) авторства Анни Дорфлєрувни, вміщеної у Польському біографічному словнику, див.: Dörflerówna A. Buczacki Michał // PSB. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 84–85.

[5] Розов В. Українські грамоти. – № 87. – С. 162–163. Датування Розова, який повторив датування Уляницького є помилковим, адже ще у листопаді 1454 р. маємо два документи, виставлені від імені кам'янецького старости Теодорика з Бучача (див.: AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 978; Zbiór dokumentów pergaminowych. – Syng. 7314), який був братом Міхалові Мужилі і батьком Бартошу, що спростовує заголовок Розова про те, що Мужило і Бартош були братами.

рання винних у бандитських нападах з обох сторін. Тобто і панам з Бучача, і господареві йшлося про відновлення справедливості.

Наступна проблема, яка була окреслена в угоді, стосувалася мирних відносин з Молдавією, Угорщиною і татарами, яких названо (*тогтокомановичъ*). Мужила визначено головним суддею у цих стосунках: «*а правый покой оучинити и сами оу нашемъ покоя быти оу нашей земли, тогди имаемъ звати до насъ нашего милого отце и пріятеле пана Мужила и оучинити ему правду Божію на тихъ оусихъ, кому имуть они вину дати...*», а вирішення суперечок покладено з молдавського боку на хотинського та чернівецького старост.

У документі знайшлося місце і для проблеми взаємної екстрадиції злочинців, де вдруге Мужила було названо «*нам наш милы отецъ панъ Мужило*». Прикінцеве положення стосувалося допомоги з боку снятинського і коломийського старости, яку він мав «*подлугъ своею моци наиболшей*», а в разі чого надати прихисток йому з родиною та панами і слугами у містах Бучачі, Коропцю, Снятині та Коломиї[1].

Ця угода підтвердила тогочасну, принаймні за наявними у нашому розпорядженні джерелами, практику допомоги господарям у разі небезпеки і закріпила за приватними і підконтрольними Бучацьким містами означення центрів молдавської політичної еміграції у XV ст. Цим вона повторювала майже повністю відповідне положення угоди від 2 грудня 1449 р. між Теодориком з Бучача та господарем Богданом.

Про те, що Бартош з Бучача перейняв від батька роль активного гравця на молдавському напрямку, свідчить документ від 1458 р., виставлений у Кам'янці господарем Петром разом зі своїми пани-радою про те, що кошти, видані на жолд, який він передав Бартошеві (*злати и пинези, котриесмы были дали на жолдь оуроженому паноу Бартъшовы (sic!) з Боучача*), повернув йому брат Бартоша Міхал з Бучача, на той час подільський староста[2]. Бартоша уже не було серед живих, адже про нього

[1] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 84. – С. 92–95.

[2] СЕ. – Т. III. – № 79. – S. 98. Регест: Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie. – № 583. – S. 252. Упорядники каталогу припускають датування цього документа 1457 р., аргументуючи його тим, що Петро був господарем лише до квітня 1457 р., але Бартош загинув 2 вересня 1457 р. (Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 545. – S. 126). Те, що Петро названий господарем, не означає, що, перебуваючи у вигнанні, він не користувався цим титулом. Цікавим у цьому документі є одне з перших зафіксованих у кириличних документах використань терміна *жолд*, що однозначно вказує на кошти, які призначалися для платні війську. В документі господаря Стефана від 1 серпня 1444 р. чітко окреслено межі використання цього слова, що виключає інше його тлумачення: «*...ни на воиско[и] нїколи да не ходетъ, ни на жолд и нї илую никоторую нашу службу...*», а також серед переліку урядників є особа, окреслена як «*жолдунарь*». Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 249. – P. 352.

сказано *добрая памети* та й старостою названо його брата Міхала. З цього можна припустити, що Бартошу з Бучача, імовірно, було доручено зібрати наймане військо, або це була плата йому і зібраним ним для служби молдавському господареві підрозділам. А сам Кам'янець, з огляду на природні особливості рельєфу і наявність замку, розглядався як надійне місце збереження грошей та коштовностей різних молдавських угруповань, які вели боротьбу за престол господаря. Тут пани з Бучача не тільки виконували роль посередників у найманні війська, а й були своєрідними скарбничими, що давало їм чималі важелі у веденні своєї і коронної політики в Молдавському князівстві. У рішеннях Пйотрковського коронного з'їзду 1459 р. міститься положення про те, що королівські посли до Валахії – львівський та подільський воєводи Анджей Одровонж зі Спрови та Грицько Кірдей мають бути посередниками у поверненні воєводі Петру жолду, імовірно, притриманого Бучацьким[1].

12 квітня 1461 р. Міхал Мужило з Бучача дає молдавському канцлеру Михайлові 50 флоренів (30 угорських і 20 турецьких). У відповідному квиті Міхал називає канцлера своїм братом і приятелем (*fratrem et amicum nostrum*)[2]. Підтримка політичних емігрантів давала можливість панам з Бучача, як і королю, мати у своєму розпорядженні угруповання, яке в разі зміни на престолі було б більш лояльним, ніж Стефан III. Прикладом може бути період життя канцлера Михайла та його кілька еміграцій на терени Польського королівства. Про те, що король був зацікавлений у підтримці цих емігрантів, свідчить приязний лист Казимира IV тому ж таки Михайлові від 10 січня 1459 р., в якому висловлено йому всіляку підтримку та обіцяно поінформувати про події з найближчого коронного з'їзду[3]. Не забув король Міхала і через 23 роки, коли у 1482 р. зробив запис для екс-канцлера на суму 30 гривень на селі Савинці Смотрицького повіту Подільського воєводства[4].

[1] Повернення цих грошей воєвода Петро домагався у короля. В опублікованих Бандтке рішеннях коронного з'їзду в Пйотркові 1459 р. Бучацького зобов'язали повернути кошти, які окреслені тут терміном *stipendium*, тобто тією ж таки платнею війську, описаною в кириличному документі жолдом (*...Item ipsi nuntii faciant Buczacki restituere stipendium a Petro Woiewoda receptum, medietatem pro domino rege, et medietatem pro Petro).* Див.: Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionubus quibusque collatus / Ed. J. V. Bandtke. – Warszawa, 1831. – P. 306.

[2] Уляницкий В. Материалы для истории взаимных отошений. – № 88. – С. 98.

[3] Детальніше про долю логофета Михайла та його еміграції див.: Jaworski R. Michała kanclerza mołdawskiego związki z państwem Jagiellonów. Na marginesie publikacji nieznanego listu Kazimierza Jagiellończyka // Молода нація. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 169–195. Лист у додатку. – С. 194–195.

[4] Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483 ze spościzny Antoniego Prochaski / Wyd. G. Rutkowska. – Warszawa, 2005. – № 78. – S. 89.

У ревізії 1469 р. згадується село Волоське Дворище (*Woloszka Dworzyska*), яким володів на той час Ілля Челищевич або Еліяш (*Ilia Czelyszczewicz alias Elias*) і на якому він мав запис 60 гривень[1]. Тут сама назва населеного пункту промовисто говорить про те, хто був його державцею. Документи на Дворище представив шляхтич з іменем Еліяш, а зазначена форма патроніма Челищевич може бути, найімовірніше, варіантом Еліяшович і свідчити про сина господаря Еліяша, котрий посідав цей маєток на еміграції.

Активна політика на молдавському напрямку для панів з Бучача була своєрідною гарантією збереження політичного впливу на сусідній регіон, і цим самим підкреслювалася її незамінність чи то важливість для короля у цих справах. Ситуація докорінно змінюється після вторгнення османів на ці терени у 80-х роках XV ст. Панів з Бучача ці події змусили по-новому подивитися на свої економічні інтереси і шукати нових можливостей збагачення.

5. Слуги і клієнти

Клієтарне коло панів з Бучача простягалося на всій території, де були їхні маєтки, де вони посідали земські уряди. Головним чинником для формування та сталого існування цього кола було зосередження у їхніх руках низки прикордонних староств: ґродських (Кам'янець і Галич) і неґродських (Червоногород, Снятин, Коломия). Особи, які потрапляли в орбіту впливу панів з Бучача, були різними за своїм соціальним, майновим та етнічним складом. Довге тримання вищеназваними панами цих староств було тим капіталом, який вабив до них середню і дрібну шляхту, що намагалася у такий спосіб знайти через них протекцію у верховного володаря, аби отримати уряди і земельні надання, а також спробувати зробити урядницьку кар'єру в підконтрольних ним ґродах, як це, ймовірно, було у Кам'янці протягом 1442–1463 років.

У цьому параграфі йтиметься не тільки про осіб, які були у сфері впливу Бучацьких на території Подільського воєводства і в сусідній Галицькій землі Руського воєводства, головним чином у Галицькому та Теребовельському повітах. Це зумовлено, з одного боку, відсутністю ґродських книг з XV ст. з території Поділля, а з другого – наявністю найдавніших книг галицького ґродського суду, які дають нам інформацію про слуг та клієнтів родини панів з Бучача на руських землях Корони Польської.

[1] Bona Regalia. – S. 50.

Не вдаючись тут до розлогого відступу на тему дефініції терміна «слуга» чи «клієнт»[1], зазначу, що для початку варто поділити усіх осіб, яких зараховуємо до сфер впливу будь-кого з представників родини панів з Бучача, на вузьке та широке кола. На такий умовний поділ підштовхує згадка у документі молдавського господаря Богдана від 2 грудня 1449 р. Господар звертається по допомогу до кам'янецького і подільського старости Теодорика Бучацького з Язлівця (*и приятелемъ ис паномъ Детрихомъ Боучацкимъ з Язловца, старостію Каменецким и Подольскимъ*). Згідно з цією угодою, укладеною проти Олександра Еліяшовича та його матері, Теодорик мав сприяти Богданові як сам, так і з усією своєю радою (*исъ оусею своею радою*)[2].

Іменник «рада», «радою» часто фігурує у багатьох документах, писаних руською мовою у XIV–XV ст. Здебільшого у королівських чи князівських документах, де на означення оточення короля чи то князя використовується термін «рада», йдеться про найближче оточення володаря[3]. Цей термін не завжди є коректним, адже під ним можуть ховатися як дійсно близькі співпрацівники короля чи князя, так і всі присутні на момент списання того чи того документа. Як довела Лідія Корчак, якщо прийняти критерій, що всі, хто згадується в документах і підпадає під означення «рада», то, для прикладу, на угоді Вітовта з містом Дорпадом від 15 травня 1396 р. до господарської ради входили б віленський біскуп, уся капітула та бояри католики[4].

Те, що йдеться не про родину, видно з цитованого вище документа, де кількома рядками нижче читаємо, що Теодорик має допомагати з усім своїм родом і братами (*имаетъ стати нашъ милы приятель съ оусимъ своимъ родомъ и братиями*)[5]. Складність полягає в тому, що *братія* може означати рідних чи двоюрідних братів, або родичів, або людей одного суспільного середовища та прихильників і друзів[6]. Тобто в нашому випадку мова може бути як про близьке оточення старости, так і всіх його слуг і клієнтів.

---

[1] Цій темі присвячено значну кількість робіт у зарубіжній історіографії, для пізнього Середньовіччя у польській історіогрфаії важливою є теоретична робота Януша Куртики: Kurtyka J. Problem klientelli możnowładczej w Polsce późnośredniowiecznej // Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej / Pod red. A. Radzimińskiego i J. Wroniszewskiego. – Toruń, 1999. – S. 47–124 та Антонія Мончака: Mączak A. Nierówna przyjazń. Układy klientalne w perspektywie historycznej – Wrocław, 2003. – 498 s.

[2] СЕ. – Т. III. – № 34. – S. 40.

[3] Кількість прикладів сягає кількох сотень позицій, тому відсилаю до визначення цього слова у Словнику староукраїнської мови: Словник староукраїнської мови. – К., 1978. – Т. 2. Н–Ф. – С. 184.

[4] Korczak L. Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku. – Kraków, 1998. – S. 15.

[5] СЕ. – Т. III. – № 34. – S. 41.

[6] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К., 1977. – Т. 1. А–М. – С. 120–121.

Якщо виходити з цього припущення, то кого ми можемо зарахувати до найближчого оточення панів з Бучача? Поза представниками родини, про що йтеметься далі, до цієї групи варто зарахувати ґродських урядників тих ґродів, які тримали у своїх руках Бучацькі. Насамперед це ґрод у Кам'янці – від 1442 р. садиба генерального подільського староства, яке перебувало у посіданні Теодорика з Бучача та його синів Бартоша та Міхала понад двадцять років. По-друге, ґрод у Галичі – центрі Галицької землі руського домену короля, а потім Руського воєводства, який був пов'язаний з тривалим старостуванням там у 1414–1436 рр. Міхала з Бучача. Далі йдуть центри старостств у Червоногроді, Снятині, Коломиї, які протягом тривалого часу перебували в руках родини. Брак джерел, особливо з Поділля, не дозволяє відтворити бодай у якомусь наближенні стуктуру та номенклатуру ґродських урядників в XV ст. Збережені найдавніші ґродські книги із сусіднього Галича демонструють певну кількість таких урядників: ґродського суддю (*iudex castrensis*), підстаросту (*vicecapitaneus, subcapitaneus*), коморника або слугу старости (*camerarius capitanei*), ґродського сторожа (*custos castri*)[1]. Доречно зазначити, що ширшу номенклатуру ґродських урядів бачимо у львівському ґроді, де, окрім ґродського судді та підстарости, у той час фіксуються ґродські підсудки, інстиґатори ґроду, писарі, підписки, реґенти та ін.[2]

КЛІЄНТИ ПАНІВ З БУЧАЧА У XV ст. (вибір)

Ґродські урядники

КАМ'ЯНЕЦЬ (1430–1434, 1437, 1442–1464, 1480)

Замковий воєвода (*vaiewoda*)

1444, 7 січня – Миколай Фурман з Мілійовців[3].

1456, 5 січня – Якуб Яровський (*Jacobo Jarowski vaiewoda*)[4].

[1] AGZ. – T. XII. – S. 477–479.

[2] Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783 / Zestawił K. Maleczyński // Zabytki dziejowe. Lwów, 1938. – T. VI. – Zesz. 1. – S. 34–82.

[3] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 22–24 v. Миколай Фурман з Острова отримав село Мілійовці на ділічному праві 29 вересня 1442 р. від короля Владислава III: AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 125 v–126. Отже, Миколай Фурман після цього надання став іменуватися з Мілійовців, що і відобразилося у його урядуванні у Кам'янецькому замку. Імовірно, що саме за протекції Теодорика з Бучача він отримав цей привілей. Адже того ж самого дня Теодорик отримав від Владислава III привілей на Кам'янецьке генеральне староство, а шляхта – чималу кількість земських маєтків на території Подільського воєводства. Про це див.: Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // Український археографічний щорічник. – Вип. 8/9. – С. 227–265. Принагідно зазначу, що інформацію про це надання для Миколая Фурмана там не враховано.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XIV. – С. 21–22.

Ґродський суддя (*iudice castri*)

1449, 30 травня – Ян (*Johanne iudice castri*)[1].

Ґродський писар[2]

1452 – Сенько (*nobilis Schenkone notary ruthenici generosi Theodrici de Buczacz*)[3].

БУЧАЧ

Замковий воєвода (*woyeuoda*)

1401 – Міхал (*Michaele Woyeuoda nostro in Buczacz*)[4].

ЯЗЛОВЕЦЬ

Замковий воєвода (*burgrabius, woyewoda*)

1441 – Билина, бурґграф (*Bylyna Burgrabius de Iaszlovyecz*)[5]

1445 – Билина, воєвода (*Bylina Woyeuoda in Iaslouyecz*)[6].

Міські урядники

БУЧАЧ

Війт

1401 – Януш (*Ianussio advocato nostro in Buczacz*)[7].

ГАЛИЧ

Війт

1418 – Никлес (*Никлєсъ воитъ галицєкии*)[8].

---

[1] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7307.

[2] Переважно у джерелах ідеться про писарів старости (див. далі), що ускладнює ідентифікацію цих осіб з урядниками кам'янецького старости. Адже особи на кшталт Теодорика з Бучача, імовірно, мали і власних писарів. Також можливо, що ці особи поєднували урядницькі обов'язки з приватними дорученнями старост. Про писарів панів з Бучача див. далі.

[3] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 8506. Зазначення Сенька як руського писаря Теодорика з Бучача може свідчити про його поважний статус з огляду на сталі контакти кам'янецького старости з Молдавським князівством, де офіційною мовою канцелярії була руська. На сьогодні не відомо жодного документа, виставленого зі старостинської канцелярії у Кам'янці, писаного руського мовою. Див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост на заставу королівщин (1442–1506 рр.) // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 74–78. Тут подано реґести старостинських документів за означений період. У наступному столітті у канцелярії фіксуються документи, писані польською мово. Детальніше про це див. параграф V.12. У згаданому документі село Вербка зазначене у Летичівському повіті на р. Жолтава (*villa deserta Wyrzbka in t[er]ra Podolie et in districtu Leticzovien[si] [sita] flumi[ne] seu torrentem d[i]ct[u]m Zoltawa situata*). Документ цей був читаний під час ревізії 1469 р., про що свідчить позначка на звороті коронного підканцлера Войцеха з Жихліна.

[4] AGZ. – T. V. – № XXIV. – S. 31.

[5] AGZ. – T. XII. – № 951. – S. 97.

[6] AGZ. – T. XII. – № 1526. – S. 138.

[7] AGZ. – T. V. – № XXIV. – S. 31.

[8] Розов. В. Українські грамоти. – №. 48. – С. 89.

Духовні особи

ЯЗЛОВЕЦЬ

Замковий капелан у Язлівці

1467 р. – Зиґмунт (*Sigismundo Capellano nostro Castrensi*)[1].

Вікарій у Язлівці

1467 р. – Станіслав (*Stanislao Vicario eiusdem Ecclesie*)[2].

ПЕТЛИКІВЦІ

Плебан у Петликівцях

1467 р. – Петро (*Petro Plebano in Petlikowcze*)[3].

БУЧАЧ

Плебан у Бучачі

1399–1421 – Марцін (*plebano ... domino Martino de Buczacz*)[4].

1482–1483 – Станіслав Рикала (Рикаля) (*Stanislao Rykala plebano in Buczacz*)[5].

Капелан

1421 – Миколай з (Вишніва), капелан галицького старости[6] (на той час Міхала з Бучача) (*Nicolao de (Wiszniow) capellano capitanei Haliciensi*)[7].

МЕДЖИБІЖ

Плебан у Меджибожі

1484 – Єжи (*Georgio plebano in Myedzyboze*)[8].

---

[1] AGZ. – T. II. – №CX. – S. 197.

[2] AGZ. – T. II. – №CX. – S. 197.

[3] AGZ. – T. II. – №CX. – S. 197.

[4] Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – № 6. – S. 112. Документ львівського арцибіскупа Якуба для парафіяльного костелу в Бущі. У 1421 р. цей Марчін присутній серед свідків фундаційного акта Войцеха з Бучача для парафіяльного костелу в Петликівцях: AGZ. – T. II. – S. 69; Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – № 33. – S. 184.

[5] AGZ. – T. VII. – №LXXII. – S. 139. Документ без року. Датування приблизне за списком свідків цього документа. Давид з Бучача подільським воєводою був принаймні від 17.03.1480 р. і до 6.06.1485 р. див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII w. Spisy. – № 627. – S. 143. Але він у цьому документі означений як коломийський (1470–1484) та кам'янецький староста (1482–1483).

[6] Бучач тут зазначено, найімовірніше, як місце головної резиденції Міхала, старшого із синів Міхала Авданця.

[7] AGZ. – T. II. – S. 69.

[8] AGZ. – T. IV. – № CXIII. – S. 198. Зарахування цього плебана до оточення воєводи є досить умовним, можливо, він був присутній лише як єдина духовна особа під час виставлення власне у Меджибожі цього документа для містечка Біла у Червоногродському повіті. Можливо, Бучацькі зберігали на той час певні права щодо Меджибожа, адже за ревізією документів 1469 р. Міхал Мужило, батько Давида, мав доживотний запис 50 гривень на Меджибожі (Bona Regalia. – S. 66). У 1503 р. Ян з Бучача позначений як староста у Меджибожі: Lietuvos Metryka. Knyga Nr. 5 (1427–1506). – P. 209, 211.

Уряд старости передбачав існування як старостинського судочинства, тобто власне ґродського суду, так і власної канцелярії старости, яка щонайменше не могла існувати без писаря. Право кам'янецького генерального старости заставляти маєтки від імені короля на суму до 50 гривень, як це видно з удокументованої, хоч і фрагментарно, практики від 1442 р., підтверджує існування і канцелярії, і уряду писаря, що функціонував при ньому постійно. Свідченням цього є оригінальні документи, які збереглися до цього часу[1].

Наскільки функції особистого писаря і писаря ґродського суду було розмежовано на той час і чи їх виконувала одна й та сама особа, говорити важко, але у джерелах фіксуються такі ґродські писарі: Теодорика з Бучача – шляхетний Миколай, Сенько; Бартоша з Бучача – шляхетний Миколай з П'ящиць, можливо, тотожний з вищезгаданим Миколаєм; шляхетний Симон – особистий писар Катажини з Монастириськ, дружини Теодорика; Міхала з Язлівця – шляхетний Миколай; Якуба з Бучача – шляхетний Ян.

Як уже зазначалося, шляхетний Сенько був руським писарем Теодорика з Бучача, що, радше, було пов'язано з потребою комунікування із сусіднім Молдавським князівством. Самому Сенькові це, імовірно, стало поштовхом до кар'єри як руського писаря у королівській канцелярії Казимира IV. Нижче подано у хронологічного порядку інформацію про осіб, які посвідчені у джерелах як писарі панів з Бучача.

Писарі:

1445 – шляхетний Мартин, писар Яна з Бучача (*Nobilis Martinus Notarius domini Iohannis de Bucacz, Martinus Notarius domini Capitanei Trebowliensis*)[2].

1447 – шляхетний Мартин, писар Міхала з Бучача (*Nobiles Martinus Notarius domini Michaele de Buczacz*)[3].

1450–1452 – Сенько, писар Теодорика з Бучача (*Sienkone notario nostro, nobilis Schenkone notary ruthenici generosi Theodrici de Buczacz*)[4]

[1] AGAD. Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7314. Докладніше про документи кам'янецьких генеральних старост див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост на заставу королівщин (1442–1506 рр.) // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 65–81.

[2] AGZ. – T. XII. – № 1594. – S. 143; № 1609. – S. 144.

[3] AGZ. – T. XII. – № 1770. – S. 155.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XII. – С. 18–19. AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 8506. Акт надання королем Казимиром IV с. Вербка у Летичівському повіті у заставу за 50 гривень писареві кам'янецького старости Сенькові. Вже наступного року Теодорик з Бучача зробив запис на цьому селі на 50 гривень для Пйотра Ґлініча: AGZ. – T. V. – № CXXXII. – S. 172–173. А 4 травня 1464 р. король підтвердив свій запис на 40 гривень для Міхала з П'ясечної і наказав на той час кам'янецькому старості Міхалові з Бучача звільнити це село: Karwasińska J. Sto trzynaście zaginionych dokumetnów z Collectio autographorum Biblioteki Narodowej (66–101) // Straty bibliotek i ar-

1456 – шляхетний Миколай з П'ящиць, писар Бартоша з Бучача (*Nicolao de Piaszczece notario*)[1].

1461 – шляхетний Симон, писар Катажини з Монастириськ (*nobil. Simon Notarius generose Katherine de Manasturzuska*)[2].

1466–1467 – шляхетний Миколай, писар Міхала з Язлівця (*Nob. Nicolaus Notarius Michaelis [de Iaszlowiecz]*)[3].

1475 – шляхетний Ян, писар галицького каштеляна Якуба з Бучача (*Nobil. Iohannes Notarius mfi. Castil. Halic.*), уповноважений над працюючими кметями та усіма людьми (*procurator laboriosorum kmethonum ... ab istis hominibus omnibus*)[4].

1482–1483 – Якуб з Дамшка, писар вельможного Давида з Бучача (*domino Iacobo de Dampszko protunc Notario magnifici domini Davidis de Buczacz*)[5].

Орендарі та адміністратори маєтків

Однією з найчисленніших груп, які були слугами панів з Бучача, є орендарі та адміністратори маєтків. Наявність розлогого маєтку дозволяла віддавати в управління та оренду села, які ставали тепер не тільки джерелом готівки чи натурального продукту, а й суспільного капіталу, дозволивши представникам родини сформувати чималу групу слуг на той час.

Теодорика та його дружини Катажини з Монастириськ

1437 – Петро Пристав, слуга (*Magnificus Theodricus per Petrum Przistaw suum familiarem*)[6].

chiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych. – Warszawa, 1955. – № 14. – S. 70. Через три роки у 1467 р. Міхал з П'ясечної на тому ж таки селі Вербка записав ще 50 гривень і король залишає за ним ті самі обов'язки, які мав Сенько, руський писар королівської канцелярії: Ibidem. – № 15. – S. 71. Тут постає два питання: чи був він тотожним із Сеньком, писарем Теодорика з Бучача, чи це інша особа? І чи саме таким було формулювання в оригіналі привілею щодо його діяльності у канцелярії короля, документа, який загинув у 1944 р. у Варшаві? Формула, вжита у привілеї 1452 р., виразно вказує на службу Сенька у Теодорика як руського писаря. Можливо, його подальша кар'єра була пов'язана з королівською канцелярією, що виглядало б логічним з огляду на наявність привілеїв на це село іншим шляхтичам.

[1] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XIV. – С. 21–22. Чи не тотожний він з Міхалом з П'ясечної? За браком джерел відповісти складно.

[2] AGZ. – T. II. – №CX. – S. 197; T. XII. – № 3894. – S. 383.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3322, 3323. – S. 316; № 3327, 3329. – S. 317.

[4] AGZ. – T. XII. – № 3736. – S. 367; № 3797–3807. – S. 374; № 3857–3860. – S. 379.

[5] AGZ. – T. VII. – №LXXII. – S. 139. У документі відсутній рік, тому датування подано за часом урядування Давида з Бучача подільським воєводою та кам'янецьким старостою. Див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 627. – S. 143, № 550. –S. 129.

[6] AGZ. – T. XII. – № 165. – S. 20.

1438 – шляхетний Станіслав Сновидовський (*Stanislaus Snowidowsky*) отримує від Теодорика з Бучача за 30 кіп село Чепелів[1].

1445 – можливо, Іван з Лядського (*Iwan de Laczskye*)[2].

1445–1447 – шляхетний Миколай, слуга Теодорика (*Nobilis Nicolaus familiaris domini Theodrici, Nicolaus actor familiaris domini Theodrici*), представляє його інтереси у справі з львівським арцибіскупом у галицькому земському суді[3]. Друга згадка про Миколая є гарним прикладом того, що у записках галицьких судів, як земського, так і ґродського, часто не позначалося шляхетство для осіб, які представляли інтереси своїх патронів у суді.

1453 – шляхетний Лаврентій (Вавжинець), урядник в Лядському (*Nobil. Laurencius Officialis ipsius de Laczskye*), представляв у 1453–1454 рр. інтереси братів Теодорика і Міхала Мужили з Бучача у галицькому земському суді[4]. За поділом між синами Теодорика у 1469 р. село відійшло Янові (див. раніше).

1453 – шляхетний Павло з Петрилова (*nobil. Pa[ulu]s de Petrilov*) представляв інтереси хворого Теодорика з Бучача у галицькому земському суді[5].

1458 – шляхетний Лутовенський, урядник (*nobil. Luthowensky officialis*) Катажини з Монастириськ, дружини Теодорика[6].

1459 – шляхетний Симон, слуга Катажини (*Nobil. Simon familiaris*), представляв її інтереси у галицькому ґроді[7].

1462 – шляхетний Ян, урядник з Голгоч (*nobil. Iohannes Officialis de Holhocze, Iohannem de Holhocze*)[8].

Бартоша з Бучача

1456 – шляхетні Якуб та Станіслав з Белзця, неподілені (маєток) брати (*nobili Iacobo et Stanislao de Belszyecz fratribus germanis et indivisis*). Кам'янецький староста Бартош з Бучача, син Теодорика, поручився перед Міхалом Мужилою за них. У результаті цього брати отримали у посідання с. Сновидів від Бартоша, яке й було між ними поділено[9]. Наприкінці року, 2 грудня, цим братам Якубу та Станіславу із Заковичів (*Iacobo et Stanislao*

[1] AGZ. – T. XII. – № 453. – S. 50.

[2] AGZ. – T. XII. – № 1539. – S. 138–139.

[3] AGZ. – T. XII. – № 1587. – S. 142; № 1620. – S. 144; № 1653. – S. 147; № 1673. – S. 148; № 1709. – S. 151. № 1750, 1754. – S. 154; № 1762, 1774, 1775 (справа проти Ельжбети, дружини померлого подільського воєводи Міхала з Підгайців, брата Теодорика). – S. 155.

[4] AGZ. – T. XII. – № 2616. – S. 228; № 2710. – S. 235; № 2731. – S. 237.

[5] AGZ. – T. XII. – № 2705. – S. 235.

[6] AGZ. – T. XII. – № 2888. – S. 258.

[7] AGZ. – T. XII. – № 4355. – S. 444.

[8] AGZ. – T. XII. – № 3931, 3934, 3936. – S. 387.

[9] AGZ. – T. XII. – № 2771. – S. 242–243.

de Zacowycze) було записано від Міхала Мужили під с. Сновидів 100 гривень. Бартош, своєю чергою, записав 100 гривень на с. Медведівці[1]. 1457 р. кам'янецький староста поручився за братів ще раз[2].

1456 – шляхетний Дмитро з Підвирпча (*nobili Dmitr de Podwirp[cze]*) отримав запис на 20 кіп грошей та 20 угорських флоренів від братів Бартоша та Міхала з Бучача на с. Корнів у Галицькому повіті[3].

1457 – шляхетний Мартин з Недзвича (*nobili Martino de Nyedzuiecz*) отримав запис на 100 гривень на с. Войнич у Галицькому повіті від братів Бартоша та Міхала[4]. Можливо, він тотожний з посланцем Мартином (див. далі).

Міхала та Яна з Бучача

1458 – шляхетний Ян з Ненчина (*nobili Iohanne de Nyenczin*) отримав за 60 гривень запис на село Восилів (*Wosilow*) від братів Міхала та Яна з Бучача[5].

1458 – шляхетний Ян Чоншкий, державець Товстого (*nobil. Iohannes Cząszky ten. de Tlusthe*)[6].

1459 – 21 січня цього року шляхетний Павел Петриловський (*nobili Paulo Petrilowsky*) отримав запис 60 гривень на с. Сновидів та Космирин (*villis Snowidow et Coszmirzyn*) кам'янецького старости Міхала з Бучача. 19 лютого того ж року він записав ще 100 гривень на цих же селах. У ще одній записці йдеться про суму 100 гривень на два роки на ці села для Павла[7].

1460 – шляхетний Марко з Вербової (*nobili Marko de Wirzbow*) винен 80 гривень кам'янецькому старості Міхалові з Бучача та записує їх на кордоні с. Вербова (*canunt super bonis Wirzbow*), що межує з Підгайцями[8].

1468 – Францішек зі Свошa (*nobili Francisko de Swosz*) за 100 кіп монети записав у Міхала та Яна з Бучача с. Соколов (*Sokolow*)[9]. 1469 р. під час ревізії Міхал показав привілей на 300 гривень польської монети на с. Соколів, Пархову та Новоселиці[10].

---

[1] AGZ. – T. XII. – № 2778. – S. 245.

[2] AGZ. – T. XII. – № 2840. – S. 251. Тут їх названо як шляхетних Якуба Заковського та його брата Станіслава з Белзця.

[3] AGZ. – T. XII. – № 2777. – S. 245; № 2785. – S. 246.

[4] AGZ. – T. XII. – № 2841. – S. 251.

[5] AGZ. – T. XII. – № 2876. – S. 257.

[6] AGZ. – T. XII. – № 4257. – S. 434. Товсте є серед сіл, приписаних до Червоногродського замку в поділі між братами у 1469 р.

[7] AGZ. – T. XII. – № 2898. – S. 260; № 2907. – S. 261; № 2912. – S. 262.

[8] AGZ. – T. XII. – № 2963. – S. 266.

[9] AGZ. – T. XII. – № 3343. – S. 319.

[10] Bona Regalia. – S. 63.

1469 – імовірно, той-таки Францішек, слуга подільського воєводи Міхала Мужили (*Litere Franczkonis familiaris domini palatini Podolie*), під час ревізії показав записи на 40 гривень на с. Олешківці та 50 гривень на Степанківцях[1].

1469 – шляхетний Зиґмунт (*nobil. Sismundus* – так у виданні) показав листи і привілей на с. Устя від братів Міхала та Яна з Язлівця, яке було записано до книг галицького ґроду[2].

Яна Бучацького з Язлівця:

1472 – шляхетний Ян Щаковський з Белзця (*nobili Iohanni Schakowski de Belszyecz*), адміністратор у Сновидові[3]. Село Сновидів він тримав ще від Бартоша з Бучача (пом. 1457 р.), тобто щойнайменше 15 років[4].

1481–1482 – Вінцентій, урядник Міхала з Язлівця в Мартинові (*per officialem suum in Martinow Wanczencium, officialis Vincensius gsi. Michaelis Iazlowyeczky*)[5].

* * *

Те, що серед їхнього оточення була значна кількість земських урядників, підтверджують роздачі в заставу великих маєтків родини або їхня протекція у короля у вирішенні подібних справ. Так, 17 липня 1458 р. до книг галицького ґроду було вписано інформацію щодо прохання Міхала Мужили з Бучача до короля Казимира IV про запис 100 гривень на с. Угерники в Галицькому повіті для галицького судді Гната з Кутищ[6].

Роздача в заставу маєтків своїм слугам

Формування клієнтарного запліччя панів з Бучача було різноманітним. Відбувалося це шляхом роздачі в оренду з можливим подальшим призначенням адміністраторами маєтків. Як видно з наведених вище прикладів, маєток родини панів з Бучача на руських землях Корони Польської був чималим і поступався лише маєткові панів Одровонжів зі Спрови.

Потрапляння до клієнтарного кола могло відбуватися поступово. 1453 р. Павел представляє інтереси Теодорика у галицькому ґроді. Вершиною

[1] Ibidem. – S. 58.

[2] AGZ. – T. XII. – № 3394. – S. 324.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3548, 3555. – S. 345, 346.

[4] У цьому ж році посесором Сновидова став Томаш Вольський. Див.: AGZ. – T. XII. – № 3555. – S. 346.

[5] AGZ. – T. XIX. – № 1622. – S. 298; № 1641. – S. 302. У цій справі фігурує і знаний вже клієнт Бучацьких – шляхетний Павел Петриловський, якого представляв уже його слуга – шляхетний Якуб Тиницький (*nblem. Iacobum Thynyeczky familiarem nblis. Paulo Petrilowsky*). Ibidem. – № 1641–1642. – S. 302.

[6] AGZ. – T. XII. – № 2874. – S. 257.

кар'єри Павла з Петрилова є уряд войського у Червоногроді, з яким він згадується у 1472 р. Цей уряд, імовірно, міг мати усі ознаки приватного, адже ні до, ні після, а це аж до запровадження урядницької ієрархії у Червоногроді (це настало згідно з рішеннями сейму аж у 1726 р.)[1], у джерелах немає згадок як про войських, так і про інших урядників у цьому повіті.

Приміром, у 1465 р. Міхал Мужило з Бучача, на той час кам'янецький каштелян та снятинський староста, передав своєму слузі Динишові (*Dynysch*) (посвідчений слугою від 1453 р.) та його синові, теж Динишові (*Dynysch familiari suo et filio ipsius Dinisch*), за 100 кіп у доживоття с. Друнівці, що на р. Рудика у Галицькому повіті, та для шляхетного Франчка (Франціщек), свого слуги, с. Джурів у Снятинському повіті на 200 кіп[2]. Той-таки Франчек отримав 23 грудня 1465 р. у своє розпорядження від Міхала Мужили пустку Волчийовці у Снятинському повіті. Це надання снятинського старости за змістом є тотожним з практикою запису на ті ж таки 50 гривень у Подільському генеральному старостві, на підставі привілею Владислава III від 1442 р.[3]

Ще одним із джерел готівки, принаймні для тих представників родини панів з Бучача, хто був старостою в Коломиї, були соляні копальні (жупи) або, імовірно, соляні джерела біля Коломиї, де сіль видобувалася способом випарювання із соляного розсолу. Для Міхала Мужила тривале старостування у Коломиї стало джерелом готівки, яку він отримував віддаванням в ореду різних мит у цьому старостві.

Для прикладу, галицький каштелян Ян з Княгинич у 1458 р. отримав запис на 195 угорських флоренів від Міхала Мужили та його синів Давида та Міхала на м. Коломиї з передмістям та коломийському цлі[4]. 1459 р. запис на 225 гривень та 320 угорських флоренів, забезпечений коломийським цлом, жупами та іншими земськими і ґродськими поборами, отримав

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – S. 39. Уряд червоногродського войського у цьому випадку становить виняток, оскільки особи з цим урядом трапляються у джерелах спорадично у XVI ст. (Ян Внук у 1523 р., Миколай Швейковський у 1523 р.), а вже від 1616 р. фіксуються без значних хронологічних перерв: Ibidem. – № 77–93. – S. 48–50.

[2] AGZ. – T. XII. – № 3228, 3229. – S. 301. Старший з Динишів ще від 1453 р. був слугою (*nobili Denusch suo servitori*) Міхала Мужили, коли отримав запис 60 гривень на частину с. Білобожниця. Ibidem. – № 2548. – S. 220.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3262. – S. 306. Тут впис цього акта Міхала Мужили у вигляді документа галицького земського суду. Свідками зазначені Станіслав з Ходчі (воєвода і генеральний кам'янецький староста), Ян з Далейова (підкоморій), Ян з Большова (мечник), Ян з Мартинова (галицький підстолій), Завіша з Гнильча, Никель з Новоселиці та ін. Окрім Станіслава з Ходчі, решта осіб є своїками (Ян з Далейова, Ян з Мартинова) та слугами і клієнтами (Завіша з Гнильча, Никель з Новоселиці).

[4] AGZ. – T. XII. – № 2872. – S. 256–257.

кам'янецький підкоморій Зиґмунт Кірдей із Давидківців[1]. Враховуючи, що подільський воєвода Грицько Кірдей вдруге одружився з Ядвіґою з Бережан, удовою теребовельського старости Яна з Бучача, цей шлюб міг підштовхнути обидві родини до співпраці.

Маємо також приклад передачі подільським воєводою і снятинським та коломийським старостою Міхалом Мужилою в оренду однієї з жуп жидачівському іудею Самсону за 200 гривень у 1466 р.[2] Цей же Самсон у 1469 р. отримав від нього на відкуп і коломийське цло[3]. Ймовірно, що така практика була зумовлена постійною потребою готівки, що змушувала Міхала Мужилу вдаватися до таких застав.

Потреба у співпраці з ключовими урядниками штовхала представників родини до застави своїх маєтків. Прикладом може бути передача у 1453 р. за 100 гривень міста Борщів з присілком Дунаїв від Міхала Мужили з Бучача для пасованого (рицаря) Гната з Кутищ, який на той час був галицьким суддею[4]. Сам Гнат з Кутищ був земським суддею у 1437–1471 рр., тобто протягом 34 років, і відповідно мав авторитет у місцевому шляхетському соціумі[5].

Старостування на Покутті давало ще й прибуток або контроль у такій специфічній справі, як право вирубки у королівських лісах, яке мав би доглядати староста. У документах, дотичних до Снятина, знаходимо інформацію про букові ліси цього регіону (*fagus alias Buk seu Szyr fructum dederit in silvis Regalibus Napokuczu*)[6].

Ще одним місцем прояву співпраці або служби було представлення інтересів родини панів з Бучача у судових справах. Матеріали галицького ґроду містять чимало справ, де інтереси того ж таки Теодорика чи його братів Міхала, а особливо Міхала Мужили, представляло ціле ґроно довірених клієнтів і слуг. Щодо останньої групи, то не завжди ми можемо ствердно сказати про їхнє шляхетське походження, адже переважно вони фіксуються за іменем і без означення шляхетського статусу. Так само обережно треба ставитися до самого факту репрезентації в суді, що не може свідчити про клієнтарний зв'язок між репрезентантом і фігурантом справи.

[1] AGZ. – T. XII. – № 2901. – S. 260. Тут цікава згадка про тримання Кірдеєм с. Медведівці (*Myedzwedzowcze*) та Меджибожа (*Myedzybosze*) разом з повітом, замком, містом та усіма прилеглими до Меджибожа селами (*cum suo districtu, castro, opido et omnibus villis distinctim Myedzyboze adiacentibus*). А за ревізією 1469 р., Міхал Мужило мав доживотний запис 50 гривень на Меджибожі (Bona Regalia. – S. 66).

[2] AGZ. – T. XII. – № 3310. – S. 313–314.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3412. – S. 327.

[4] AGZ. – T. XII. – № 2550. – S. 221.

[5] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 291. – S. 62.

[6] AGZ. – T. XII. – № 2461. – S. 210; № 2530. – S. 218.

Добрим прикладом різноманітної співпраці з Теодориком з Бучача може бути шляхетний Билина, який посвідчений у джерелах від 1441 р. насамперед як бурґграф або замковий воєвода у Язлівці, що було місцем проживання самого Теодорика[1]. Найімовірніше, він тотожний з державцем Лядави Билиною із Любнича (*Bilina de Lubnycza*), який отримав низку записів на самій Лядаві у 1440–1441 рр.[2], а також запис 60 гривень на с. Серебрія у 1442 р.[3] Зв'язок з Бучацькими підкріплюється й тим, що Лядава, за ревізією 1469 р., належала синові Теодорика Міхалові[4]. 1441 р. якийсь Билина отримав запис 100 гривень від Яна та Міхала з Бучача, синів Міхала, на с. Конюшки[5]. Цей же Билина з Любнича 24 квітня 1444 р. передав на користь Теодорика з Бучача села Лядаву, Кіндинці та Серебрію в Кам'янецькому повіті Подільської землі[6], тобто все, що отримав раніше від короля Владислава III на цій території. Також Билина, без означення уряду чи місцевості, процесував у галицькому ґроді в 1446 рр. проти шляхтича Петриловського[7]. У 1451 р. якийсь Петро Билина був свідком документа галицького земського суду[8].

Отже, для Теодорика з Бучача його клієнти і слуги ставали своєрідним джерелом поповнення власного маєтку. Адже Билина, який був бурґграфом у Язлівці, місці приватної резиденції кам'янецького генерального старости, позбувся майже всіх своїх земських маєтків на території Подільського воєводства. Тут виникає лише одне запитання: що він отримав натомість від свого патрона? Навряд чи уряд бурґграфа був настільки прибутковим, що міг компенсувати такі його вчинки.

І насамкінець, про свідків документів Теодорика з Бучача. Загалом збереглося 12 документів, які він виставив як генеральний подільський староста за 1442–1455 рр. Не всі вони містять листи свідків. Але ті привілеї, що їх мають, демонструють нам коло осіб, яких можна зарахувати до клієнтів, слуг та шляхтичів, котрі співпрацюють з Теодориком. До цього переліку варто додати документ від 1436 р., яким Теодорик з Бучача ерeґував парафіяльний костел

[1] Під час запису 300 гривень для своєї дружини Катажини Теодорик зазначив місцем свого резидування саме Язловець (*domo habitacionis castri Iazlowecz*): AGZ. – T. XII. – № 2053. – S. 179.

[2] AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 934–935; K. 935.

[3] ZDM. – Cz. VIII. – № 2419. – S. 222.

[4] Bona Regalia. – S. 62.

[5] AGZ. – T. XII. – № 943. – S. 96.

[6] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 8245. Документ без зазначення року. Дата *feria sexta in crastino festum sancti Georgii et Adalberti*. Така комбінація могла бути у той час у 1444 та 1450 роках. Але з огляду на присутність серед свідків підкоморія Януша (*Janussio succamerario*) це було у 1444 р., адже Януш Кірдей помер перед 16 липня 1449 р.: AGZ. – T. XII. – № 2528. – S. 217–218.

[7] AGZ. – T. XII. – № 1656. – S. 147; № 1690. – S. 149.

[8] AGZ. – T. XII. – № 2566. – S. 223.

у своєму приватному місті Язловець, а також документи кам'янецького суду за 1444–1449 рр., де розглядалися справи, котрі безпосередньо стосувалися старости. Зазначені в них свідки здебільшого представляють його клієнтарне коло.

Свідками ерекційного документа 1436 р. були кам'янецький біскуп Павел з Боянчиць, Домарат зі Шлядкова (*Domato de Sladkow*), кам'янецький войський Бартоломей з Близньова (*Batholomeo Tribuno Camenecensi de Blisniowa*), Миколай з Познані (*Nicolao de Poznania*), Якуб з Рибич (*Iacobo de Rybicz*), Томаш Котскович (*Thoma Kotskowicz*), Славко з Ґурки (*Slawcone de Gorki*), Волеслав з Контрова (*Woleslao de Kontrowo*)[1].

Якщо присутність духовної особи є очевидною під час такої акції (враховуючи мізерну кількість католицьких парафій на тогочасній території руських земель Польського королівства), то статус решти осіб демонструє нам доволі строкату картину. Домарат зі Шлядкова був відомою особою на Поділлі. З'явившись тут на початку 30-х років XV ст., він, виходець з Ленчицької землі, став одним із перших урядників новоствореного воєводства. 1439 р. він фіксується першим подільським земським писарем[2]. Бартоломей з Близньова є єдиною особою з урядом войського протягом усього XV ст.[3] Тобто повторюється ситуація з червоногродським войським Павелом з Петрилова (про це див. вище). Решта осіб не ідентифікується у відомих на сьогодні подільських і галицьких документах.

Ще один документ від 1447 р., згідно з яким брати Станіслав, Ґрот, Варш, Менцина та Миколай, сини Миколая, званого Бюдр з роду Равичів, отримували село Тенетники у Галицькому повіті, яке їхній батько тримав доживотно за заслуги у боротьбі з татарами[4]. Свідками документа є Петро (?) Петриловський (?), Ян Зирґош з Кромідова, Ян Блонд та Пйотр з Ґославіц (Ґославля). Серед цього переліку осіб привертає увагу патронім Петриловський. Адже Павел Петриловський є клієнтом родини Бучацьких.

Отже, у трьох старостинських документах Теодорика з Бучача фігурують такі свідки:

1450 – шляхетні Павло Нєща (*nobilibus Paulo Nieszcza*), Миколай Міхаловський (*Nicolao Michalowski*), Петро Нешевич (*Petro Nieszowicz*), Сима Митович (*Symma Mythowicz*), Сенюта Вербовецький (*Suentione Wierzbowiecki*), Сенько, писар наш (*Sienkone notario nostro*)[5].

---

[1] AGZ. – T. II. – № CX. – S. 196.

[2] *Domarati de Sladkow terrestris notarii*: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 112.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII w. Spisy. – № 666. – S. 150.

[4] Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu. – № 70. – S. 33.

[5] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XII. – С. 18–19.

Якщо писар Сенько посвідчений у джерелах в 1450–1452 рр., то серед інших свідків заслуговують на увагу Павло Неш, Петро Нешевич і Сима (Семен) Миткович – представники родин, які, на думку Михайла Грушевського, належали до давнього місцевого подільського боярства. Перші згадки про них сягають часу Вітовтового володарювання на Поділлі[1], про що свідчить, зокрема, запис 1427 р. на 50 гривень подільських напівгрошів Єську Нешевичу на пустці Ярополкове дворище[2]. Свідок Сенюта Вербовецький, можливо, тотожний із Сеньком з Вербівця, який 1439 р. отримав запис на села Вербовець та Літнівці Кам'янецького повіту (*Sienko de Vierzbowcze*)[3]. Свідка Миколая Міхаловського ідентифікувати не вдалося: ні він сам, ні це прізвище окремо у тогочасних подільських документах не згадуються.

Загалом же серед шести свідків цього документа п'ятеро належали до місцевого боярства. Отже, незважаючи на малу джерельну базу (а маємо ще свідків на старостинських документах Бартоша Бучацького), можна припускати, що Бучацькі оточували себе переважно представниками місцевої шляхти.

1454 – шляхетний Станіслав з Конарова (*nobilibus Stanislao de Konarzow*), Павло (*Paulo ...*), з Потистовець (*... de Potistowce*), Миколай Фурман (*Nicolao Furman*), Станіслав з Волковець (*Stanislao de Wolkowce*), (?) з Пунтровець (?) (*Brigono de Pu[n]trowce*)[4].

Серед свідків цього документа знаходимо знайомого нам Миколая Фурмана, Станіслава з Конарова (*Stanislao de Konarzow*), можливо – родича Яна Фіоля[5], а також якогось Павла й Станіслава з Волковець.

Додаткове уявлення про оточення Теодорика з Бучача надає документ кам'янецького земського суду від 1449 р. 30 травня 1449 р. земський суд

---

[1] Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). – С. 189–190. Там спроба встановлення родинних зв'язків Митків і Нешів (Нешовичів) та усі джерельні згадки про них протягом XV–XVII ст.

[2] Vitoldiana. – № 109. – S. 100–101; у 1442 р. вже Гнат Нешович отримав від короля Владислава III с. Юрківці у Кам'янецькому повіті. – ZDM. – Cz. VIII. – № 2430.

[3] ZDM. – Cz. VIII. – № 2213.

[4] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7314.

[5] Ян Фіоль з Коназова (Ґонарова) отримав у 1444 р. два привілеї від Теодорика з Бучача (від 21 травня і 1 вересня): першим дозволявся обмін с. Внучківці, що передавалося Кам'янецькому замкові, на пустку Боблива Криниця між селами Оринин, Зіньківці, *Suchodambye* та Пудлівці – із записом на згаданій пустці 50 гривень (Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – № XLI. – С. 44–45). Другий документ надавав йому с. Нижню Березну Хмільницького повіту на р. Березна під заставу тихтаки 50 гривень (Там само. – № XLII. – С. 45–46). У цьому листі Ян Фіоль названий «служебником», що може вказувати на його входження до старостинського оточення. Уперше ж він згадується 1439 р. – в привілеї Владислава III на с. Внучківці Летичівського повіту під заставу у 100 гривень (ZDM. – Cz. VIII. – № 2201. – S. 31–32.).

засвідчує, що Ян із Зарваниці обміняв з Теодориком з Бучача, кам'янецьким каштеляном і генеральним подільським старостою, своє дідичне село Поповці (*villam Popowce in terre Podolie et districtu Czyrwonogrodiensi super fluvie Dzurzin*) на село Костельники[1]. Отже, свідками цього документа були Борш з Коціни (*Borschene de Coczina*), Ян Угравський (*Iohanne Ugrawsky*), Домарат з Балина (*Domaratho de Balina*), ґродський суддя Ян (*Iohanne iudicae castri*), Марасіо з Сибиловець (Шибиловець) (*Marassio de Sybilowce*) та Ян з Бучини (?) (*Iohanne de Bucziny* ?). Серед цих осіб точно до старостинського оточення належав ґродський суддя Ян, Домарат з Балина, котрий тотожний з Домаратом зі Шлядкова та Борш з Коціни. Домарата і Борша часто бачимо біля Теодорика.

До осіб, які, імовірно, співпрацювали з родиною панів з Бучача, можна зарахувати й свідків документа галицького ґродського суду від 12 березня 1453 р., яким суддя Гнат з Кутищ та Стибор з Васичина, підсудок цього ґроду, посвідчили, що Теодорик з Бучача віддав за 60 гривень шляхетному Миколаю Троянові з Войтовців села Язловче та Бубеничі у Галицькому повіті. Свідками зазначені: шляхетний Завіша з Гнильча (*Zauissio de Hnilcze*), Станіслав із Завалова (*Stanislao de Zaualow*), Ян з Бучача (*Iohanne de Buczacz*), Ян Спічнік (*Iohanne Spicznik*), Конрад з Кунашова (*Cunrado de Cunaszow*)[2]. За винятком Яна з Бучача, який є сином Теодорика, решта осіб фігурують у документах галицького земського суду 50–70-х років XV ст. у справах панів з Бучача.

Аналогічну номенклатуру земських урядників видно зі свідків документа сина Теодорика Бартоша з Бучача. Так, 5 січня 1456 р. Бартош записав шляхетному Іллі Чернелевичу 20 гривень на с. Ілляшівці. Цей документ теж містить перелік свідків: шляхетні Якуб Яровський воєвода (*nobilibus Jacobo Jarowski vaiewoda*), Павел Шуфарський (*Paulo Schufarski*), Миколай з П'ящиць, писар (*Nicolao de Piaszczece notario*), Петро з Полистовців (*Petro de Polistowce*), Сахно із Шандрова (*Sachnone de Schandrow*), Гринько, син Оліфера (*Hrynczone Oliphieronis filio*)[3].

Те, що воєвода і писар входили до клієнтарного кола Бартоша, є очевидним. Щодо Миколая з П'ящиць, то укладачі списку подільських урядників називають його кам'янецьким земським писарем і припускають, що до того він міг бути ґродським або особистим писарем старости[4]. Зважившись на ту обставину, що остання згадка про нього як про земського писаря (*notarius terrestris*)

[1] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Syng. 7307.

[2] AGZ. – T. XII. – № 2568 a. – S. 223.

[3] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XIV. – С. 21–22.

[4] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 322. – S. 83.

походить від 1483 р.[1], а як покійний він фіксується у 1491 р.[2], більш вірогідним здається припущення про те, що свою кар'єру Миколай таки почав як особистий писар, адже у 1445 р. фіксується якийсь Миколай як особистий писар Теодорика[3]. Виходячи з того, що кар'єра у майже 40 років однієї і тієї ж особи є доволі підозрілою, можна припустити, що це різні люди.

Іншою важливою обставиною, яка пройшла повз увагу дослідників, є поєднання Миколаєм урядів земського писаря і руського війта у Кам'янці в середині 70-х років XV ст., що було досить нетиповим поєднанням (варто пригадати поєднання подібних функцій Миколаєм Ґібою (Хебдою)[4]) різних його функцій, а також свідчило про його ймовірно руське походження. Так, у кам'янецькій магістратській книзі у 1560 р. був уписаний документ про те, що 25 серпня 1475 р. кам'янецький земський суддя Зиґмунт із Новоселиці та підсудок Ян з Боришковець засвідчують, що шляхетний Миколай з П'ящиць, земський писар і війт руський у Кам'янці (*nobilis Nicolaus de Pyasnicze notarius terris Camenecen[si] et aduocat[us] iuris Ruthenoru[m] in Camieniecz*), записав Анні, доньці Яна Вєлюнського, внучці своєї дружина Анни, дім біля П'ятницької церкви[5]. Сахно з Шандрова (*Sachnone de Schandrow*), слід думати, був родичем Юхна з Шандрова, який згадується у переліку свідків присяжного акта подільської шляхти у 1439 р.[6]

Також серед свідків документа від 18 вересня 1456 р., яким Бартош з Бучача продавав своє село Хмельову Олександрові або Говоркові, бачимо двох подільських земських урядників, підкоморія Миколая з Новоселиці та ловчого Павла Щуковського, а також Міхала з Гуменців, Єжи з Мокси, Гриця з Оринина, Станіслава з Ливкова та Миколая Фурмана[7]. Принаймні Єжи з Мокси і Миколай Фурман від 40-х років входили до оточення Теодорика

[1] MRPS. – Pars I. – № 1592. (... *Nicolaum notarium terrestrem...*). Ототожнення його з Миколаєм з П'ящиць можливе завдяки згадці у каталозі Погорецького. Див. наступну прим.

[2] Pohorecki F. Catalogus diplomatum. – № 264. – P. 91:...*Johannes filius Dobeslai haeredis de Pyasscizce et filiaster* ***olim Nicolai de Pyassczicze notarii terrae Podoliae generalis....***

[3] AGZ. – T. XII. – № 1513, 1514. – S. 136.

[4] Генеральний подільський староста Теодорик з Бучача записує 50 гривень писареві міста Кам'янця Миколайові Ґібі (Хебді) на війтівство у м. Хмільнику та с. Думніки у Хмільницькому повіті. З трансумпту короля Казимира IV 30.V.1488 р. Варшава. – AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 983. Заголовок: *Aduocatia Chmielniczensis et villa Dumniki in districtu Chmielnicensi.*

[5] На цей документ звернув увагу Леон Бялковський у свої розвідці про Кам'янець XVI–XVII ст.: Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Lublin, 1929. – S. 19. – Przyp. 2. [Odbitka z «Pamiętnika Lubelskiego» Towarzystwa przyjaciół nauk w Lublinie. T. I.]. Цит. за копією в ЦДІАК України. – Ф.39. – Оп. 1. – Спр. 3. – К. 206–206 зв.

[6] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 113, 118. – Przyp. 36.

[7] AGZ. – T. IV. – № XCII. – S. 165.

з Бучача[1]. Решту свідків можна зарахувати до категорії співпрацівників, які через свій статус, як Кірдей чи Міхал з Гуменців, не були слугами Бартоша.

Наприкінці 1456 р. Бартош за 20 кіп подільських напівгрошів записав Миколаєві Бедрихові з Бедриховець на села Кузьмин і Новосілка. Свідками цього документа були кам'янецький підкоморій Лащ, Зиґмунт Кірдей з Оринина, Грицько Кірдей з Оринина, ... з Оринина, Міхал з Гуменців, Олехно Ярмолинський, Слабош з Вахньовець та Міхал з Подфіліп'я (?)[2].

Можемо припустити, що й інші представники родини панів з Бучача мали аналогічні клієнтарно-служебницькі угруповання, які використовували на особисті потреби. Нижче наведено короткий перелік клієнтів і слуг представників родини панів з Бучача, а власне – сина Теодорика Яна.

Слуги Яна Бучацького з Язлівця, Підгайців, Монастириськ

1467 – шляхетний Мартин, посланець Якуба Бучацького з Підгаєць на процесі з Катажиною з Гологор, дружиною Анджея з Сенна[3].

1468 – галицький стольник Павел з Полячого (*Paulo de Polaicze Dfo. Halic.*) отримав запис 100 гривень на селах Хотків та Підлісся від Якуба Бучацького з Підгайців[4].

1470 – Конрад з Кунашова та Дерслав з Водників (*nobil. Cunrad de Cunaszow et Derslaum de Vodnyky*). Якуб Бучацький посвідчив їхню невинність по оскарженню померлого Пйотра Бучацького, свого брата[5].

* * *

Отже, серед клієнтів, слуг та співпрацівників родини панів з Бучача бачимо насамперед земських урядників нижнього щабля, представників середньої і дрібної шляхти та місцевого боярства, котрі шукали протекції в окремих представників роду. Перевагою служби у Бучацьких були чималі ресурси, які полягали у передачі у заставу численних сіл зі своїх розлогих маєтків на території Подільського і Руського воєводства й тримання низки ключових урядів, серед яких перше місце займав уряд Кам'янецького генерального старости.

[1] Про Миколая Фурмана див. вище. Єжи Гранчибродич з Мокси 22 жовтня 1444 р. отримав від Теодорика запис 50 гривень за заслуги – дозвіл на осадження с. Довжок на р. Смотрич, що поруч з Кам'янецьким замком: AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 936–937 із заголовком: *Dolzek, Olchowicz, Colibaiow, Polanky*. Друга копія цього ж документа: Ibidem. – K. 975–976 T.: *Vastitas Dolzek cum campo Olchowiecz et Kilibaiow sylua at Polanki*.

[2] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 112 зв.

[3] AGZ. – T. XII. – № 3330. – S. 317.

[4] Ibidem. – № 3398. – S. 325.

[5] Ibidem. – T. XII. – № 3469. – S. 334.

6. Генеалогія роду та родинні зв'язки панів з Бучача (кін. XIV – поч. XVII ст.)

Якщо спробувати простежити генеалогію Міхала Авданця та його нащадків, то ми побачимо, що, як на реалії другої половини XIV ст., цілком пересічна родина упродовж лише другого покоління стала настільки впливовою, що бути в родинних стосунках із нею мали за честь представники найвпливовіших та найзаможніших родин тогочасної Корони Польської. Але головними учасниками шлюбних стратегій, якщо так можна висловитися з огляду на наявну джерельну базу, були середньозаможні та заможні представники шляхти руських земель[1].

Тут представлено генеалогію нащадків Міхала Авданця, яка подається далі за гілками його чотирьох синів. Розпис подано, починаючи від старшого сина Міхала і закінчуючи наймолодшим Войцехом. В історіографії прийнято іменувати другого сина Міхалом Мужилою, аби розрізняти його зі старшим Міхалом. Нащадки Теодорика, третього сина, у XVI ст. почали писатися Язловецькими, від головного міста цієї гілки роду.

Отже, Міхал Авданець був одружений з Малґожатою Колянкою. Від цього шлюбу джерела фіксують синів – Міхала, Міхала Мужилу, Теодорика, Войцеха та гіпотетичну доньку, яка, згідно з переказом, була заміжня за віленським старостою Андрієм Ґаштольдом, внаслідок чого родина Ґаштольдів була адаптована до гербового братства Абданків. У цьому поколінні є питання лише щодо імені другого з синів Міхала Авданця – Міхала Мужили, якого джерела називають у такий тавтологічний спосіб, аби можна було відрізнити від старшого брата Міхала. Адже Мужило – це молдавський або волоський варіант імені Михайло, а в нашому варіанті Міхал. Передавання імен представників родини панів з Бучача традиційно пов'язується з їхнім католицьким визнанням, що, у свою чергу, фіксується від середини 70-х років XIV ст. – фундації Міхалом Авданцем парафіяльного костелу у м. Бучачі.

Лінія Міхала. Пани на Бучачу, Підгайцях, Чешибиші

Дружиною старшого сина Міхала була Ельжбета Княгинська (з Княгиниць) із Підгаєць (пом. після 1441). Їхніми синами були Ян, Миколай, Пйотр, Якуб та Міхал. Ян (пом. після 1448 р.), староста у Теребовлі, був одружений

[1] Тут за основу взято генеалогію, укладену Влодзімєжем Двожачком і опубліковану у додатку до його підручника з генеалогії: Dworzaczek W. Genealogia. – Warszawa, 1959. – Tab. 110. Buczaccy i Jazłowieccy h. Abdank oraz Buczaccy-Tworowscy h. Pilawa. Варто зазначити, що реальну кількість дітей у кожного з подружжів ми не знаємо, тому подано тих осіб, котрі фіксуються у джерелах.

з Ядвіґою з Бережан і Божикова[1], мав сина Яна (пом. після 1475 р.) та доньку Анну. Про Миколая та Міхала (пом. прибл. 1450 р.[2]) ми не маємо достатньо інформації, аби вести мову принаймні про їхні біографії. Відомо, що Міхал помер під час походу до Молдавського князівства. Імовірно, що саме Ян і Міхал брали участь у конфедерації Спитка з Мельштина у 1439 р.[3] Пйотр, дідич Чешибешів, з незнаною з імені дружиною, мав двох доньок – Анну та Зузанну. Найбільш вдалим серед синів Міхала було одруження сина Якуба з Анною зі Спрови (пом. після 1503 р.). Їхніми дітьми були Ян Анджей, Ян Фелікс, Якуб, Беата й Катажина.

Третє покоління цієї гілки виявилося останнім. Ян, син Яна, не залишив нащадків. Анна була одружена з белзьким каштеляном Дерславом з Говнова (Угновський з Радзанова)[4]. Доньки Пйотра були одружені: Анна – із львівським каштеляном та коронним гетьманом Яном Каменецьким[5], а Зузанна (пом. 8 травня 1501 р.) зі Станіславом Шафранцем з П'яскової Скелі[6]. Ян Анджей (пом. 1509 р.[7]) був одружений з Ядвіґою з Луковлі. Це подружжя

[1] Другим чоловіком Ядвіґи був Грицько Кірдей з Поморян, подільський воєвода. Як його вдова вона була зазначена у справі галицького земського суду 4 червня 1464 р. (*mfa. Hedvigy de Brzeszany consorte mfi. Hryczkonis Plti. Podoliens.*): AGZ. – T. XII. № 3174. – S. 294. Втретє вона була одружена із Станіславом Слочилом з Жукова: Ibidem. – № 3155, 3156. – S. 293.

[2] Імовірно, що саме його надгробок був у Переворську (Пшеворську) до 1905 р. у парафіяльному костелі св. Духа. Пшемислав Мрозовський подає інформацію, що це поховання Міхала Мужили з Бучача герба Абданк, сина подільського воєводи Міхала, померлого у 1450 р.: Mrozowski P. Polskie nagrobki gotyckie. – Warszawa, 1994. – № II. 106. – S. 286. Але в Міхала не було сина Міхала Мужили. Найімовірніше, це поховання належить Міхалові, який загинув під час молдавського походу 1450 р.

[3] В акті конфедерації, виставленому 3 травня 1439 р., серед 168 шляхтичів краківської, сандомирської, люблінської і руської земель бачимо: «*...Joannes et Michael de Buczacz...*»: Prochaska A. Konfederacya Spytka z Melsztyna. – Lwów, 1887. – S. 86. Така послідовність імен наявна лише серед дітей старшого з братів Міхала.

[4] Уряд каштеляна тримав у 1495–1508 рр.: Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 48. – S. 32.

[5] З цим урядом він був у 1509–1511 рр.: Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 836. – S. 116. Так званим коронним гетьманом був принаймні від 1503 р.: Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 119. – S. 42. Див. також: Spieralski Z. Kamieniecki Jan h. Pilawa (ok. 1463–1513) // PSB. – T. XI. – Wrocław etc., 1964–1965. – S. 512–513.

[6] Див.: Sperka J. Szafrańcowie herbu Stary koń. –S. 486. Зюзанна була першою дружиною Станіслава Шафранця. Шлюб відбувся перед 29 січня 1494 р. Похована у парафіяльному костелі св. Вавжиньця в Сулощовій. Пізньосередньовічний надгробок був знищений у 1933–1939 рр. Зображення надгробка див.: Mrozowski P. Polskie nagrobki gotyckie. – Illustracja. № 114.

[7] Смерть Яна настала в м. Тімішоара, коли він повертався з дипломатичною місією зі Стамбула. Див. розлогий лист Станіслава Ґурецького до короля Сиґізмунда I: Acta Tomiciana. – T. I. – № XXVII. – P. 44. «*Dominus Joannes Buczaczki, quod jam credo ad notitiam Mtis. vre. pervenisse, Constantionopoli rediens, vitam cum morte commutavit, sepultus esse dictur in Temeszvar, induciis tamen*

не залишило нащадків. Ян Фелікс (пом. 1507–1509 рр.) був неодружений. Якуб (пом. 1541 р.) зробив духовну кар'єру. Беата (від 1507 р. – пом. перед 1515 р.) була одружена з белзьким каштеляном Єжи Крупським з Орхова[1]. Останньою представницею цього покоління була Катажина, котра була дружиною Яна Творовського (пом. 1547 р.)[2]. Їхні діти Анджей та Ян писалися вже Творовськими з Бучача, або Бучацькими Творовськими. Сама ж Катажина, як вдова та остання представниця нащадків Міхала, у середині 60-х років XVI ст. фігурує у джерелах як Катажина Бучацька[3].

Лінія Міхала Мужили з Бучача

Міхал Мужило був одружений двічі. Двожачек подає, що ім'я його першої дружини було Ядвіґа, а другої – Катажина (з нею він мав п'ятеро дітей: Міхала, Яна, Давида, Катажину та Малґожату). Старший Міхал був одружений з Зофією із Коморова і не залишив нащадків. Ян був одружений з Барбарою, яка була вдовою по Миколаю з Княгиниць (дружиною дядька Міхала була Ельжбета з Княгиниць). Давид був одружений з Беатою з Опорова. Доньки Міхала Мужили одружилися: Катажина – з Анджеєм Фредром з Плешовиць, котрий був подільським воєводою[4], а Малґожата була одружена тричі: вперше – за Миколаєм Кмітою з Дубецька, вдруге – із Станіславом з Яричова, а втретє – з Ярушком, сином львівського міщанина Фридерика, що було явним мезальянсом для представника родини панів з Бучача на другу половину XV ст.

Третє покоління нащадків Міхала Мужили теж виявилося останнім. Ідеться лише про дітей Давида та Беати з Опорова, які мали синів Міхала, Станіслава та Яна (усі померли після 1489 р.) та доньок Катажину, заміжню за Пйотром Олеським, Беату – за Анджеєм Прокопом з Гвіздця Гоздським та Анну – за Яном Сененським з Гологорів.

---

cum Turco factis». Про результати цієї місії див.: Kołodziejczyk D. The Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Othe Documents // The Ottoman Empire and its Heritace. Politics, Society and Economy / Ed. By S. Faroghi and H. Inalcik. – Vol. 18. – Leiden, Boston, Köln, 2001. – P. 113–114. – Footnote 46.

[1] На уряді белзького каштеляна змінив свого свояка Дерслава і тримав його до 1515 р., коли перейшов на львівську каштелянію. Вершиною урядницької кар'єри був уряд белзького воєводи у 1533–1543 рр.: Urzędnicy województwa bełskiego. Spisy. – № 49. – S. 32; № 371. – S. 70. Див.: Kaniewska I., Wdowiszewski Z. Krupski Jerzy h. Korczak (zm. 1534) // PSB. – T. XV. – Wrocław etc., 1970. – S. 418.

[2] Першим шлюбом Ян був одружений з Гоздзькою. Кар'єра почалася з уряду галицького підчашія та підстолія у 1514–1519 рр. З 1519 р. кам'янецький каштелян, а з 1543 – подільський воєвода: Urzędnicy podoslcy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 197. – S. 66; № 635. – S. 145.

[3] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 222, 230.

[4] Анджей Фредро був галицьким каштеляном у 1464–1471 рр., кам'янецьким генеральним старостою у 1475–1476 рр. і подільським воєводою у 1472–1476 рр.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 548. – S 129; № 625. – S. 143.

Лінія Теодорика з Язлівця, Мартинова, Монастириськ

Найтривалішою в часі виявилася лінія по Теодорику. Те, що Теодорик був дідичем Язлівця, позначилося на йменуванні його нащадків. Його внуки, аби не виникало плутанини та й для підкреслення власного статусу, почали писатися з Язлівця Язловецькими та Монастирськими (спадок по Катажині з Мартинова). Сам Теодорик був одружений двічі. Першою дружиною була невідома особа, а другою вже згадувана Катажина з Мартинова, донька Крчона (Krczon)[1]. Синами Теодорика були Бартош, Міхал, Ян, а доньками – Анна, Ельжбета, Малґожата. Можна припустити, що Бартош та Міхал були синами від першого шлюбу, адже Ян писався з Монастириськ (на яких був запис Теодорика для Катажини), імовірно, для розрізнення з Міхалом, з яким вони у 1469 р. вчинили поділ батьківських маєтків[2].

Бартош, загинувши у 1457 р., не мав нащадків. Міхал (пом. 1511 р.) був одружений двічі. Вперше з Ельжбетою з Ходоровставу, донькою жидачівського та стрийського старости Юрші[3], а вдруге (після 1489 р.) з Ядвіґою Ходецькою (пом. після 1508 р.). Ян, котрий писався з Монастириськ (пом. після 1471 р.), був одружений з Барбарою Олеською (другий шлюб з Олеськими). Донька Анна вийшла заміж за Менжика Прухницького. Ельжбета була заміжня тричі: вперше – за Станіславом з Ходоровставу (другий шлюб з цією родиною), вдруге – за Єжим Хандою з Бартодзеїв, а втретє – за Яном Масловським. Молодша ж донька Малґожата вийшла заміж за Ґунцера (*Guncrz*)[4], або Ґнєвика (*Gnyewyek*)[5].

Від шлюбу Міхала та Ядвіґи з Ходчі народилися діти Теодорик та Димитр, а Ян та Барбара Олеська мали сина Миколая.

.....

[1] AGZ. – T. XII. – № 2053. – S. 179. 11 березня 1448 р. Теодорик з Бучача зробив запис 300 гривень на своїх дідичних маєтках (*bonis suis hereditariis*) містові Монатириську та Добравода, Гжегожев, Шпиків для свої дружини Катерини – доньки Крчона з Мартинова (*Katherine, filie Krczon de Martinow*).

[2] Про цей поділ див. вище.

[3] ЦДІАЛ України. – Ф.181. – Оп. 2. – Спр. 1653: «*Michael de Buczacz alias de Jaszlowiecz capitaneus Czerwonogrodens... ...Elizabeth consortem suam ligitimam filiam generosi domini Jurza de Chodorowstaw Zydaczowiensi et Stryowiensi Capitaneum...*». Реґест: Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. – К., 1972. – № 242. – С. 125. Тут поданий старий номер справи.

[4] AGZ. – T. XII. – № 4031. «*Gener. [Mar]garetha conosr nobilis Guncrz [et] filia olim mfi. Theodrici de Ia[s]-lowyecz Castli. Camnenec. ...*». Можливо, це був представник родини Боршничів, знаної у Галицькій землі з кінця XIV ст. Див. біограму Borschnitz (Borschnitzowie): Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 203–205; Ibidem. Borschnitzowie na Rusi Czerwonej w XIV–XV wieku // Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75 rocznice urodzin / Pod red. Z. Piecha. – Kraków, 2008. – S. 247–262.

[5] AGZ. – T. XII. – № 3558. «*Gener. Margaretha consors nobilis Gnyewyek, filia olim mfi. Theodrici de Iaslowyecz Castli. Camenec. ...*».

Теодорик, названий на честь діда (пом. після 1518 р.), був одружений з Катажиною Колянкою з Далейова (пом. після 1544 р.) (другий шлюб з цією родиною), мали дітей – сина Єжего (пом. у 1542–1543 рр.) та доньку Анну (була одружена з Єжи Давидовським), а Димитр (пом. 1513 р.) помер, не залишивши нащадків. У Миколая Язловецького, або Монастирського (пом. 1555 р.), з Євою Подфіліпською було троє дітей: син Єжи та доньки Друзяна (за Якубом Потоцьким) та Анна (імовірно, двічі заміжня: вперше – за Бжеським, а вдруге – за Цьолком).

Останнє покоління нащадків Міхала Авданця – це діти Єжи Язловецького (пом. 1575 р.) та Ельжбети Тарло. Вони мали синів Міхала, Миколая, Пйотра Анджея, Героніма та доньок Ельжбету, Катажину, Анну та Ядвіґу.

Міхал (пом. 1584 р.) був одружений з Катажиною з Ольхівця Свирчувною. Його брат Миколай (пом. 1595 р.) був одружений тричі: першим шлюбом – з Катажиною Гербурт, другим – з Анною Сенявською (пом. 1586 р.) і втретє – з Олександрою Тишкевич (пом. після 1595 р.). Пйотр Анджей не залишив нащадків. Найгучнішим шлюбом синів гетьмана був союз молодшого брата Героніма (пом. 1607 р.) з княжною Елеонорою Острозькою, донькою краківського каштеляна Януша. Доньки ж були, відповідно, заміжні: Ельжбета – за Якубом Претвичем, сином Бернарда; Катажина – за Яном Вольським з Підгаєць, Анна – за Мартином Чурилом, а Ядвіґа – за Анджеєм Белжецьким.

Лінія Войцеха

Про те, що у другому поколінні панів з Бучача був ще й четвертий брат Войцех, дізнаємося з акта повторної фундації для костелу в Бучачі, який було виставлено братами. Він згаданий другим на листі свідків після Прандоти Копичинського з означенням «наш брат Войтко» (*Woythkone fratre nostro*)[1]. Щодо нього постає кілька запитань. Чому він тоді не фігурує серед співвиставців цього документа, який виставлено від імені Міхала і Теодорика, власників Бучача? Чому його вміщено на листі свідків не на першому місці, де першість віддано Прандоті з Копичинець, який був присутній і під час попереднього акта, зробленого батьком братів? Чи, можливо, він ще не був повнолітній? Адже після нього подано лише урядників з Бучача – Міхала, воєводу та Януша, війта[2]. Ще раз бачимо його серед свідків документа, виставленого у Галичі 15 серпня 1418 р. (*Воитоко пана старостинъ брат*) братом Міхалом, на той час галицьким старостою[3]. Останнім документом,

[1] AGZ. – T. V. – № XXIV. – S. 31; Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – S. 110.

[2] AGZ. – T. V. – № XXIV. – S. 31.

[3] Розов В. Українські грамоти. – № 48. – С. 89.

де згадується Войцех, є, власне, фундаційний документ костелу у Петликівцях, виставлений ним 14 серпня 1421 р., де він фігурує як дідич цієї місцевості (*Albertus heres de Peklikowcze Oppido nostro*)[1].

* * *

Родина панів з Бучача протягом останньої третини XIV – першої половини XVII ст. зробила карколомну кар'єру в ієрархії шляхетського соціуму на руських землях Польського королівства. Від нікому не знаного рицаря Міхала Авдаця, котрий з'являється або «виринає з джерел» на початку 70-х років XIV ст. у середовищі, яке походило з оточення князя Владислава Опольського, намісника короля Людовика в руському домені короля, і до Єжего Язловецького, коронного гетьмана.

Посідання ключових урядів на прикордонні зробило представників роду одними з найвпливовіших родів у XV ст. на руських землях Польського королівства. Їхня дієва участь у поверненні Поділля під руку Яґайла у 1430–1431 рр. була гідно оцінена королем. Отриманий Теодориком з Бучача у 1442 р. уряд кам'янецького генерального старости став вирішальним у його домінуванні не тільки в Подільському воєводстві, а й у міжнародних справах із сусіднім Молдавським князівством.

Певна «втрата» впливу наприкінці XV ст. позначилася на шлюбах представників роду, коли партнерами виступають служилі шляхтичі – не тільки місцеві, а й прибулі. Ренесансом роду стала позиція нащадків Теодорика з Бучача, котрі у XVI ст. прибирають для себе прізвище Язловецькі і де вершиною кар'єри був уряд польного гетьмана для Єжего Язловецького та шлюб його сина Героніма з Елеонорою, донькою князя Януша Острозького.

[1] AGZ. – T. II. – № XLI. – S. 68; Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – S. 183.

РОЗДІЛ V

НОВІ ЧАСИ – НОВІ ЛЮДИ
(друга половина XV – перша половина XVI ст.)

1. Подільська шляхетська корпорація у другій половині XV ст.

Довге панування Казимира IV було певним завершенням епохи Середньовіччя для руських земель Корони Польської. Навіть якщо спробувати застосувати до Західного Поділля та й загалом для руських земель Корони Польської підхід «довгого тривання» середньовічних суспільних практик, який, як видається, був більш доречним для території Волині та Київщини, а також для церковних структур Галицької митрополії[1], то тут ми бачимо, що друга половина XV ст. є тим періодом, протягом якого місцева шляхта усвідомлює своє становище в нових правових нормах. Поволі, але не без успіху навчається жити в неновому для них Королівстві.

За тривалий час правління молодшого сина Яґайла Польське королівство утвердилося у статусі одного з найбільших у тогочасній Європі. Вдалі династичні шлюби як самого Казимира IV з Ельжбетою Габсбуржанкою (донькою Альбрехта, імператора Священної Римської імперії, короля угорського і чеського та Єлизавети, доньки Сиґізмунда Люксембурзького), так і його дітей[2] дали змогу поширити панування династії

[1] Про православну церкву на території Поділля у «довгому триванні» див.: Скочиляс І. Територіальне розміщення організаційних структур Галицької (Львівської) православної єпархії на Поділлі // Історичне картознавство України. Збірник наукових праць. – Львів–Київ–Нью-Йорк, 2004. – С. 414–469; Його ж. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів, 2010. – 832 с.

[2] Казимир IV від шлюбу з Ельжбетою (тут і далі подаю її ім'я у польській традиції. – *В. М.*) мав 13 дітей (6 синів і 7 дочок). Серед них варто відзначити старшого сина Владислава, який від 1471 р. був чеським, а від 1490 р. – угорським королем. Наступний син Казимир помер у молодому віці і в 1602 р. був визнаний Святим. Ян-Ольбрахт, Олександр і Сиґізмунд, по черзі

Яґеллонів і на сусіднє Чеське королівство, де Яґеллонська доба завершилася у 1526 р.[1] і розпочався тривалий процес інкорпорації Чеського королівства до складу монархії Габсбурґів.

Очевидним залишається те, що ті процеси і явища, ті форми суспільного життя, що почали активно проникати на ці землі ще з першої половини XIV ст., не щезли з життя місцевої людності. Йдеться про те, що джерела з другої половини XV ст., які дослідник отримує у своє розпорядження, демонструють нам поступову зміну старого устрою, що панував тут. Початок XVI ст. приносить нам цілком інші пріоритети для подільської та всієї шляхти загалом, що населяла руські землі Корóни.

Зокрема, якщо подивитися на означення статусу шляхтичів, що отримували земельну власність на території Подільського воєводства, то та барвиста картина, яку ми бачили у другій половині XIV ст., а особливо у першій третині XV ст., спрощується до двоїстості. Уже у привілеях Владислава III соціальний статус особи в абсолютній більшості випадків передається словом «шляхетний» (*nobiles*), а для високих урядників – «вельможний» (*magnificus*). Незмінним воно залишається і в подальшу добу, набуваючи лише додаткових означень, як то «зем'янин наш подільський» (*terrigena noster podoliensi*).

У той час з'являється нова форма служби у війську, що полягала у несенні служби на кордоні. Поєднання старого з новим і зумовило появу цілком нової спільноти. Саме на військовій службі знайомилася переважна більшість шляхти Корони, що у подальшу, постяґеллонську, епоху стало вирішальним чинником у житті Речі Посполитої. Завдяки цим приятельським зв'язкам, набутим у війську, та своєму становищу особи на кшталт Миколая Мелецького, Яна Замойського, Станіслава Жулкевського та ін. могли провадити вдалу політику маніпуляції шляхетським середовищем у східних во-

були польськими королями, а наймолодший – кардинал Фридерик – був краківським біскупом та арцибіскупом ґнєзнєнським. Удалими з огляду на політичні розклади у тогочасній Центрально-Східній Європі та існування в історіографічній традиції тези про *pax Jagiellonica* в другій половині XV – першій третині XVI ст. були й шлюби доньок Казимира. Старша Ядвіґа вийшла за баварського князя, наступна донька Зофья – за бранденбурзького маркграфа, Анна – за поморського князя, Барбара – за саксонського курфюрста і наймолодша Ельжбета – за леґніцького князя: Wdowiszewski Z. Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce. – Kraków, 2005. – Tab. IV. – S. 204.

[1] Про Яґеллонську добу у Чеському королівстві див. дослідження Йозефа Мачка : Macek J. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 1. Hospodářská základna a královská moc. – Praha, 1992. – 344 s.; Ejusdem. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 2. Šlechta. Praha, 1994. – 230 s.; Ejisdem. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 3. Města. – T. 4. Venkovský lid. Národnistní otázka. – Praha, 2002. – 600 s.

єводствах у потрібних для них питаннях[1]. Служба на кордоні стала тим елементом, що невидимими зв'язками об'єднав чималу кількість представників цієї корпорації.

Роздача земель верховними володарями у першій половині XV ст. завершила процес удокументування східних теренів Корони, зокрема Західного Поділля, привілеями на володіння, на тому чи тому праві, земельною власністю. Проведена коронним підканцлером Войцехом з Жихліна у 1469 р. ревізія листів була першою масштабною акцією, яка описала наявний стан землеволодіння на ту пору. Починаючи з того часу ми бачимо, як місцева шляхта у другому і третьому поколіннях шляхом укладання шлюбів, продажу, обміну та ін. творила елементи того ринку земелі на території Подільського воєводства, який через брак актових книг з XV ст. неможливо відтворити навіть у загальних рисах.

Довге перше безкоролів'я у Короні Польській у 1444–1447 рр. та складність обрання на трон Казимира, молодшого сина Владислава II, зробили короля володарем двох досить відмінних у правовій організації державних утворень. Однією з перших його подорожей (у перші роки свого правління він спробував відновити практику «мандрівного короля» (*Rex ambulans-a*), яку послідовно провадив його батько[2] і якою нехтував у межах Корони його старший брат) була подорож на руські землі.

У серпні 1448 р. король відвідав Кам'янець – головне місто Подільського воєводства, про що свідчить ціла низка привілеїв передусім для місцевої шляхти, яка скористалася цією сприятливою для себе обставиною. Ні до, ні після шляхтичі з Подільського воєводства не отримували такої кількості надань у вигляді записів на певні суми та в дідичне володіння. Вартий уваги той факт, що більшість із цих надань зафіксовані у першій зі збережених книг Коронної Метрики, що демонструє роботу королівської канцелярії у подорожах монарха[3].

У наступні 20 років увага короля була прикута до півночі. Тринадцятирічна війна, унаслідок якої було остаточно ліквідовано загрозу з боку Тевтонського ордену, забрала величезну кількість людських та матеріальних ресурсів (наприклад, один лише викуп обложених міст становив 436 тис. злотих)[4]. Місцева подільська шляхта була мало залучена до цієї війни, оскільки її завданням залишалася оборона східних кордонів Корони Польської:

[1] Див.: Sokołowski W. Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605. – Warszawa, 1997. – S. 9–31, 84–141.

[2] Gąsiorowski A. Itinerarium Władysława Jagiełły. – Warszawa, 1972. – S. 44, 46.

[3] AGAD. – MK 10. Ця книга повністю видана у започаткованій перед Першою світовою війною серії по повному виданню книг Коронної Метрики. Див.: Книги польской коронной метрики. – Том 1: Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава, 1914. – XXXIII+284 с.

[4] Bogucka M. Kazimierz Jagiełłończyk i jego czas. – Warszawa, 1998. – S. 91.

про це виразно свідчить той факт, що серед бранців битви під Хойніцами, однієї з визначальних у цій війні, немає шляхтичів з Поділля[1].

Політика Казимира IV щодо роздачі або підтвердження документів на земельну власність на Західному Поділлі досить добре задокументована, якщо зважати на час і територію, про яку йдеться. Збереженість книг Коронної Метрики, перша з яких починається від 1447 р., збереження і видання судових книг галицького ґроду[2], а також проведення у 1469 р. ревізії надань для руських земель Корони, яку провадив підканцлер Войцех з Жихліна, дають змогу більш-менш докладно розглянути процес остаточного формування земельної власності на території Подільського воєводства протягом другої половини XV ст.

Поза увагою джерел залишається той пласт служилої шляхти, яка була приписана до замків Рів, Хмільник, Зіньків, Скала, Сатанів, Меджибіж та ін. і щодо яких джерела цієї доби вкрай скупі на інформацію. Тому, незважаючи на теоретичне і фактичне збільшення кількості джерел, документи на право володіння землею залишаються майже єдиним матеріалом для вивчення номенклатури подільської шляхти у зазначений період.

Загалом довге правління Казимира IV стало тією добою в історії Польського королівства, котра заклала початок домінування шляхти у суспільно-політичному житті держави, а першим кроком у цьому напрямі стало прийняття (затвердження) Нєшавських привілеїв[3].

У житті можновладних родин важливу роль відіграють поділи маєтків поміж спадкоємцями першого покоління великих землевласників краю – Теодорика з Бучача, Пйотра Одровонжа зі Спрови й Грицька Кірдея. Дії цих осіб спричинили до остаточної інкорпорації Поділля до складу Польського королівства. Події другої половини XV ст. дають змогу не тільки реконструювати розміри їхніх латифундій, незважаючи на брак комплексу всіх надавчих документів, а й частково, як для панів з Бучача, спробувати відтворити коло їхніх слуг та клієнтів.

Ще однією специфікою аналізованого періоду, якщо вести мову про номенклатуру маєтків подільської шляхти, є те, що ми маємо справу з уже

[1] Biskup M. Spisy jeńcow polskich z bitwy pod Chojnicami // Przegląd Historyczny. – 1965. – Z. 1. – S. 88–103.

[2] AGZ. – Lwów, 1887. – T. XII. – XIV+552 s.

[3] Про правно-історичний бік Нєшавських привілеїв див.: Roman S. Przywileje nieszawskie. – Wrocław, 1957. – S. 167–168 та ін.

цілком, як на час і місце, усталеною землевласницькою ситуацією, коли маєтності – міста, містечка, села та їх частини – є не лише об'єктами надань, а й об'єктами обміну та продажу, записами у посаг та віно, тобто рух земельної власності стає видимим всередині самого Подільського воєводства. Свідченням цього є, зокрема, чимала кількість королівських листів із дозволом чи підтвердженням відповідних акцій.

Стосовно самої надавчої політики Казимира IV, то її головною рисою можна вважати припинення застав повітових міст і замків, що широко практикувалося за час панування Владислава III, коли в приватні руки перейшли центри повітів – Червоногород, Смотрич, Бакота, Рів, навіть центр воєводства Кам'янець. Саме за Казимира IV було викуплено з рук родини Бучацьких Кам'янець із замком. Сума, яку зібрала для цього подільська шляхта, була, вочевидь, недостатньою, на що, зокрема, вказує королівський лист про перенесення Міхалові з Язлівця 500 гривень з Кам'янця на Червоногород[1]. Винятком у згаданій політиці Казимира IV став лише один запис, зроблений у 1490 р. Станіславу Струсю з Коморова: під суму 1000 гривень і 14 флоренів заставлялися місто і замок Хмільник разом із повітом[2].

Тут, імовірно, відбувалися процеси, схожі на ті, що в сусідньому Руському воєводстві привели до проголошення львівської конфедерації 1464 р. через невдоволення середньої та дрібної шляхти Львівської землі діями королівського намісника Анджея Одровонжа зі Спрови. Щодо Поділля, то той факт, що місцева шляхта, якщо вірити свідченням Длуґоша, таки зібрала певну суму грошей і викупила з рук кам'янецького старости Яна з Бучача місто і замок Кам'янець, може опосередковано свідчити, що, можливо, і тут була певна акція на кшталт львівської. На таку подібність і часовий збіг цих двох акцій звернув свого часу увагу Юрій Зазуляк, аналізуючи персональний склад львівської конфедерації у 1464 р.[3]

Длуґош присвятив цьому сюжету окрему увагу, подавши її під таким титулом: *Arx et civitatas Kamyenyecz ex obligatione pecuniali solvitur et murus reficitur*. З королівського боку цю акцію мали контролювати краківський каштелян Ян з Тенчина, сандомирський воєвода Дерслав з Ритв'ян та львівський воєвода Анджей Одровонж зі Спрови. Гроші на це були зібрані у межах Подільського воєводства (про це зазначає Длуґош). Подільська шляхта

[1] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LIV. – С. 57–58.

[2] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 129 v–130.

[3] Зазуляк Ю. Львівська конфедерація 1464 року: спроба прозопографічного дослідження її учасників // ЗНТШ. – Львів, 2000. – Т. CCXL. – С. 402. – Прим. 40.

зібрала з кожного лану та від кожного кметя одного бика (*...per militares Podoliae, de quolibet laneo et kmethone unum bovem...*)[1].

Те, що таким способом у прикордонному воєводстві шляхта реалізовувала рішення з'їзду у Нєшаві від 1454 р. про заборону застави ґродових міст[2], а тим паче, коли йшлося про Кам'янець, столицю воєводства, може свідчити про доволі впливову прокоролівську, або прокоронно, налаштовану «партію» в її середовищі, поборником якої тут могли бути як Кірдеї, так і пани з Ходчі. Варто пам'ятати, що свого часу подільський воєвода Грицько Кірдей не скористався королівським привілеєм на викуп кам'янецького староства, який отримав від короля Казимира IV на Пйотрковському сеймі 16 січня 1456 р.[3] Імовірно, тут королеві йшлося не так про реалізацію положень нєшавського статуту (адже відбулася б лише зміна державця ґроду і міста), як про усунення Бучацьких з Кам'янця. Рівними їм не стільки за впливом (виходячи з наявних джерел, важко окреслити вплив подільського воєводи на цій території, адже більшість документів пов'язують його діяльність із Красноставом і Теребовлею), скільки за статусом на теренах Подільського воєводства міг бути лише подільський воєвода Грицько Кірдей, активний учасник подій 1430–1431 рр., які привели до приєднання Західного Поділля до Корони Польської. Але через невідомі нам причини, цієї трансакції не сталося.

Серед усіх документів, відомих за період панування Казимира IV, найбільша кількість адресувалася шляхті, яка посідала ті чи ті уряди в Подільському воєводстві[4]. Такі документи становлять дві третини від їх загальної кількості. Зокрема, найпомітнішу активність тут виявила родина Свирчів – 13 документів, пани Одровонжі зі Спрови – 8, пани з Бучача – 6, Зиґмунт з Новоселиці, Миколай Подолець та Ян з Ягільниці[5] –

[1] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I.Żegota Pauli. – T. V. – Libri XII (XIII) // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIV. – Cracoviae, 1878. – P. 383.

[2] Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis / Ed. J. V. Bandtke. – Warszawa, 1831. – P. 273. (*De non obligandis terris et castris principalibus, De obligatione castrorum per regiam majestatem*).

[3] Публікація документа: Грушевський М. Королівський дозвіл на викуп Камінецького староства 1456 р. // ЗНТШ. – Львів, 1897. – Т. XX. – С. 1–2 (miscellanea). Реґест. MRPS. – Pars I. – № 250.

[4] Детальніше про документи на землю за панування Казимира IV див.: Михайловський В. Роздача земельної власності у Подільському воєводстві за Казимира IV (1448–1992) // ЗНТШ. – Львів, 2006. – Т. 251. – С. 399–438.

[5] Ян з Ягільниці, кам'янецький хорунжий (1481–1500), син Зиґмунта з Новоселиць, кам'янецького судді (1455–1487). – Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 104 (тут дати 1485–1500), 477. Миколай Подолець, кам'янецький підкоморій (1455–1456) і кам'янецький каштелян (1456–1458) – Ibidem. – № 191, 390. Про родинний зв'язок Миколая Подольця із Зиґмунтом з Новоселець див.: Ibidem. – № 477 (коментар).

по 6, Щуковські – 6, Шаравські – 5, Кірдеї – 2, Струсі – 2, один запис для кам'янецького хорунжого Пєхна з Ожка (*Piechno de Orzek vexilliferi Camenecensi*)[1].

Варто зазначити, що Одровонжі зі Спрови та Бучацькі, посідаючи величезні володіння насамперед у Руському та Подільському воєводствах, не тільки спромоглися акумулювати у своїх руках величезні кошти готівкою, про що свідчать, власне, суми записів, а й практично отримали у тривале володіння цілі повіти: (Бучацькі – Червоногродський, а Одровонжі – Ровський). І якщо гілка Бучацьких із Язлівця, нащадків Теодорика, могла себе зараховувати до подільської шляхетської корпорації, то ситуація з панами Одровонжами зі Спрови дещо інша. Посідаючи обширний маєток у центральному пасмі Подільського воєводства, вони тримали найвищі уряди в сусідньому Руському воєводстві, і тому не мали такого урядницького впливу на місцеву шляхту, як пани з Бучача. Але великий маєток дозволяв принаймні мати певну кількість клієнтів і слуг, яку за браком джерел важко окреслити хоча б кількісно, як це було зроблено на актових матеріалах Руського воєводства[2].

Видається, що якось осторонь від подільських справ перебував воєвода Грицько Кірдей, який у XV ст. найдовше тримав цей уряд[3]. Адже його активна участь у подіях кінця 1430 р. та у військових діях 1431–1432 рр. була незаперечною. Уже під час облоги Луцька 17 серпня 1431 р. він отримав від короля чотири села в Теребовельському повіті Руської землі[4]. Історія родини Кірдеїв на руських землях сягає 80-х років XIV ст. Батько Грицька, теж Грицько, виступає в різноманітних справах. Він був старостою Свидриґайла у Кам'янці, передавав місто вже королівському намісникові з руки короля Владислава II Яґайла у 1402 р.

Він, як і Міхал Авданець з Бучача, теж мав синів: Дмитра зі Шпиклос, Грицька (Івана Грицька) Кірдейовича та Януша Кірдейовича, які свою кар'єру пов'язали зі службою на боці короля в руських землях. Старший Кірдей був похований у домініканському костелі у Львові, де, як видно із

[1] AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 978. Виправляючи помилку в списку урядників Подільського воєводства, Януш Куртика, оминув цей документ від 1455 р. Див.: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o rownouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 115.

[2] Про клієнтів панів Одровонжів зі Спрови у середині XV ст. у Руському воєводстві див. роботу Мацея Вілямовського: Вілямовський М. Надвірна *familia* Пьотра та Анджея Одровонжів зі Спрови, воєвод та старост руських // Молода нація. – 2001. – № 3. – С. 85–148.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 622. – S. 140–141.

[4] ZDM. – Cz. VII. – № 2082. – S. 334–336.

записів на користь цього костелу, імовірно, існувала родинна крипта, уфундована батьком і матір'ю, і де, зокрема, був похований і сам воєвода Грицько та його брат Дмитро зі Шпиклос[1].

Варто зазначити, що генеалогія подільсько-руської частини роду Кірдеїв потребує окремого ґрунтовного дослідження. Адже лише плутанина з іменем Грицько або Іван (Ян) Грицько Кірдей або Кірдейович є причиною чималої кількості помилок не тільки у джерелах, а й у літературі. Що стосується іншої гілки роду – волинської, то тут її генеалогія представлена у дослідженні Наталі Яковенко[2]. Наведені приклади підтверджують, що на Волині Кірдеї посідали помітне становище у тогочасному соціумі, свідченням чого є родинні стосунки з князівськими родами.

Януш Кірдейович у 1431 р. був посвідчений у джерелах як скальський староста. Це видно з привілею короля від 14 лютого 1431 р., де його двірський Станіслав отримує запис 30 гривень на с. Пукляки у Скальському повіті Подільської землі, а слуга Махандей – запис 30 гривень на с. Бережани того ж повіту, тобто в межах юрисдикції отриманого у старостування замку в Скалі[3]. Це свідчить про його участь у подіях з відібрання подільських замків від литовських намісників, коли він протегував своїм людям в отриманні земельних володінь у Скальському старостві. Його урядницька кар'єра і маєток здебільшого були пов'язані з Поділлям.

Своєрідну подяку за приєднання Західного Поділля до складу королівства на початку 1433 р. Грицько Кірдей отримав від короля – Холмську та Любомельську землі. Ці території надавалися йому на чотири роки з усі-

[1] З давнішої літератури про Кірдеїв див.: Площанский В. М. Кердеи и Кердеевичи XIV–XV в. (По данным историков и суд. акт. книг) // Труды Десятого Археологического съезда в Риге 1896 / Под. ред. гр. Уваровой. – Т. I. – М., 1899. – С. 277–289. Інформацію про поховання батьків воєводи див. на С. 279. Також важливою є праця Казімєжа Пуласького про рід Кірдеїв: Pułaski K. Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 169–187. Про поховання Грицька у костелі домініканів див. у Пуласького на S. 177. Також, з огляду на час видання, мало нової інформації вносить біограма про воєводу Грицька у Польському біографічному словнику: Kiryk F. Kierdej Jan (Hryćko) z Pomorzan (zm. 1462) // PSB. – T. XII. – Wrocław, etc. 1966–1967. – S. 423–424.

[2] Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К, 2008. – С. 140–145 та генеалогічна таблиця на С. 146–148. Серед цієї гілки роду прикметною особою був холмський каштелян Ванько Кірдей з Квасилова, ініціатор і спонсор перекладу Вислицького статуту руською мовою: Bardach J. Ruskie przekłady polskich statutów ziemskich XIV i początku XV w. // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. – Łódź, 1999. – T. III. – S. 22–23.

[3] ZDM. – Cz. VII. – № 2059. – S. 306.

ма містами і селами[1]. Прикладом піклування про ці терени може бути той факт, що після сеймика шляхти Подільського воєводства 23 червня 1439 р. у Кам'янці він уже 2–4 липня був у Красноставі і свідчив на двох королівських документах, а це понад 400 км напряму[2]. Прагнучи забезпечити собі посідання містом Красностав і прилеглими селами, 1 березня 1440 р. він отримав від короля запис 2500 гривень на цих об'єктах[3], у такий спосіб наслідуючи практику, якої дотримувалися інші можновладці Корони (на території Поділля, насамперед, Бучацькі). 30 вересня 1442 р. він отримав запис 200 гривень на с. Ястковіцах та Зажече в Сандомирському повіті[4]. 1444 р. Грицько дістав від короля запис 200 гривень на с. Стриїв у Красноставському повіті[5], а 1450 р. купив від холмського єпископа садибу і 2 лани городу в самому Красноставі[6]. 1448 р. він затвердив фундацію на користь парафіяльного костелу в Красноставі як державця цього староства[7].

Подільський воєвода був одружений двічі. Його першою дружиною була Клара, а другою – Ядвіґа з Бережан, вдова теребовельського старости Яна з Бучача. Його синами були Ян та Зиґмунт, які до 1471 р. спільно тримали Теребовельське староство[8]. Повторно королівським намісником у Теребовлі Зиґмунт став у 1479 р. і був ним до своєї загибелі у 1498 р. під час нападу турецьких військ на родинний маєток у Поморянах[9].

---

[1] ZDM. – Cz. V. – № 1397. – S. 342–343: «*...castra cum terris Chelmensi et Lubomlensi cum omnibus oppidis et villis ad ipsa pertinentibus ad quattuor annorum continue se sequentium decursum recepisse tali conditione, quod censis in Chelm, Hrubestow, Krasnystaw et Czyrniaczyn...*».

[2] ZDM. – Cz. V. – № 1448. – S. 401: *...Hriczkone Podoliae pallatinis...*; ZDM. – Cz. II. – № 537. – S. 303–304: *...Hriczcone Kerdeyowicz Podolie pallatinis...* Разом з ним цей документ посвідчив і Ванько Кірдей: *...Ivankone Chelmensi castellanis...*

[3] ZDM. – Cz. V. – № 1468. – S. 415.

[4] ZDM. – Cz. III. – № 629. – S. 54–55.

[5] ZDM. – Cz. VIII. – № 2483. – S. 287–288.

[6] ZDM. – Cz. VIII. – № 2524. – S. 335–336.

[7] ZDM. – Cz. III. – № 787. – S. 253–255. Титулатура, з якою тут виступає Грицько, виглядає так: *Nos Hryczko capitaneus Trembowlensis, pallatinus Podoliensis, tenutariusque Crasnistauieniss.* Цікавою обставиною є той факт, що спочатку тут зазначено його намісництво у ґродовому старості в Теребовлі, а вже потім – уряд подільського воєводи. Така послідовність згодом була б неможливою з огляду не так на старшинство уряду воєводи, як на перевагу будь-якого земського уряду над ґродським. Прикладом може бути тривала титулатура кам'янецького старости Станіслава Лянцкоронського, який близько двадцяти років писався у документах як підчашій сандомирський і староста генеральний подільський.

[8] Kiryk F. Kierdej Jan (Hryćko) z Pomorzan (zm. 1462) // PSB. – T. XII. – Wrocław, etc. 1966–1967. – S. 424. Рік 1471 р. походить зі списку урядників Руського воєводства: Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII w. Spisy. – № 665–666. – S. 96–97.

[9] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII w. Spisy. – № 670. – S. 97; Abrahamowicz Z. Kierdej Jan – Said bej (ur. ok. 1490, zm. Po 1557) // PSB. – T. XII. – Wrocław, etc. 1966–1967. – S. 424.

Наступне покоління Кірдеїв теж посідало земські уряди на території Подільського воєводства. Януш Кірдей з Оринина був кам'янецьким підкоморієм 1436–1448 рр.; Зиґмунт Кірдей з Оринина – кам'янецьким підкоморієм 1458–1460 рр.[10]

Загалом Кірдеї не вирізнялися активністю у нагромадженні свого маєтку в Подільському воєводстві, свідченням чого може бути брак надавчих привілеїв для Грицька Кірдея на території Поділля, хоча той протягом 1440–1444 рр. постійно перебував в оточенні короля, часто виступаючи серед свідків королівських документів[11].

Стосовно маєтку Януша Кірдейовича на Поділлі, то збереглося два привілеї на його користь: ідеться про запис 150 гривень на Давидківцях і Чорнокінцях Скальського повіту та Ілляшівцях на р. Дністер у Кам'янецькому повіті[12]. Другим привілеєм Янушові дозволялося осадити місто й замок на горі Лехнівці (*monte Lechnowcze*) у Скальському повіті, якими він мав володіти довічно[13]. На думку видавців цього документа, Ірени Сулковської-Курась та Станіслава Курася, йшлося про пізніше містечко Скала. Реєстр димів Подільського воєводства 1493 р. фіксує Лехнівці (*Lechnowcze*)[14] як село. Можливо, Лехнівці й стали новим селом біля Скали – центру однойменного повіту і неґродового староства, де свого часу старостував сам Януш, але на місто з замком так і не перетворилися, бо невдовзі після отримання привілею Януш помер (наприкінці 1448 або на початку 1449 р., а його діти у 1449 р. вчинили поділ батьківського маєтку[15]).

Зиґмунт Кірдей за участь в угорський виправі отримав, імовірно, за протекцією Грицька 6 листопада 1441 р. села Цвіклівці та Устя у Кам'янецькому повіті Руської землі (!) (*villis nostris Czwiklowcze et Uschcze, in terra Russie et districtu Camyenyecensi sitis*)[16].

Маєток Кірдеїв у Подільському воєводстві можна реконструювати лише на підставі ділчого акта 16 липня 1449 р., зробленого у Теребов-

[10] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 622. – S. 140–141; № 388. – S. 92; № 392. – S. 93.

[11] Детальніше про присутність подільського воєводи Грицька Кірдея на листах свідків королівських документів див.: Михайловський В. Матеріали до itineraria подільських воєвод, каштелянів і старост у XV ст. // Молода нація. – К., 2001. – № 3. – С. 155–160 та у додатку.

[12] ZDM. – Cz. VIII. – № 2269. – S. 90–91.

[13] ZDM. – Cz. VIII. – № 2322. – S. 136–137.

[14] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 2. – С. 340.

[15] AGZ. –T. XII. – № CXV. – S. 217–218; див. також: Boniecki A. Herbarz Polski. – Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1907. – T. X. – S. 44. У документі кам'янецького земського суду від 24 січня 1447 р. скальським старостою зазначено Стибора з Коморників: Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. – К., 1972. – № 160. – С. 92.

[16] AGZ. – T. V. – №LXXXII. – S. 110.

лі подільським воєводою Грицьком Кірдеєм. Зиґмунт отримав Давидкіці (*Dawidkowcze*), Шманьківці (*Smankowcze*), Лопотовці (*Lopothowcze*), Чорнокінці (*Czernokuncze*), Савелівці (*Swyelowcze*); Грицько – Оринин (*Orinino*) з присілком Привороття (*przysyolek Przewrocze*); Ян – Устя (*Vscye*), Цвіклівці (*Czwykleyowicze*), Сокіл (*Sokol*) з прилеглими Гриньківцями (*Hrynkowcze*), а молодші брати Миколай, Станіслав та Ян – Підбогородинці (*Podbohwrodzicze*), Ростваяни ? (*Roczchwany*), Насташів (*Na[s]taszow*) з прилеглими Перемиловим (*Przemylow*), Мишковцями (*Myeszkowcze*), Хростковом (*Chrosthkow*)[1].

Відомо ще два документи для Зиґмунта Кірдея з Оринина від короля Казимира IV. Так, у 1456 р. він отримав запис 100 гривень на с. Чорнушовичі Скальського повіту[2], а наступного року він отримав запис на таку ж суму на селах Рогізна та Тулазів, що у Кам'янецькому та Скальському повітах відповідно[3].

З подільської гілки Кірдеїв походив і Ян Кірдей, або Саїд-Бей (близько 1490 – після 1557), шляхтич, що дитиною потрапив у турецький полон під час походу османів у 1498 р. Отримавши мусульманську освіту, він перебував на службі турецького султана, котрий кілька разів доручав йому дипломатичні місії у 1530 роки до рідного йому Польського королівства. Він був сином красноставського і теребовельського старости Зиґмунта та його другої дружини Дороти з Сенна Олеської, а також онуком воєводи Грицька[4].

Не менші зусилля до збільшення родового маєтку доклав Миколай Свирч, званий Бедрихом (з Бедриховець, Нового двору). Родина Свирчів герба Сверчик, згадується на Поділлі ще з кінця XIV ст. Імовірно, прихід родини на руські землі варто пов'язати з часом панування у руському домені короля князя Владислава Опольського. Батько Миколая, Бедрих з Бедриховець, – це перший з відомих кам'янецьких каштелянів[5]. Сам Миколай, отримавши 1467 р. кам'янецьке каштелянство, тримав цей уряд протягом 24 років[6]. Про розміри маєтку Свирчів у Подільському воєводстві свідчить

[1] AGZ. – T. XII. – № CXV. – S. 217–218. Свідками цього поділу були Дмитро Спикловський, Петро Романовський, Ян Бучацький, холмський мечник Цьолек, Гектор Чеминецький, теребовельський підстароста Лешко з Довгого та ін.

[2] AGAD. – MK. – Sygn. 11. – K. 248; Ibidem. – Sygn. 21. – K. 306. Реґести: MRPS. – Pars I. – № 362; Ibidem. – Pars III. – Suppl. – № 164.

[3] AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 996.

[4] Abrahamowicz Z. Kierdej Jan – Said bej (ur. ok. 1490, zm. Po 1557) // PSB. – T. XII. – S. 424–225.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 189. – S. 63–64.

[6] Ibidem. – № 193. – S. 65.

його поділ у 1496 р. між молодшими синами Миколая – Анджеєм та Міхалом[1]. На кінець XV ст. Свирчам належало 33 села з присілками у північно-західній та північній частині Подільського воєводства[2] (практично весь Смотрицький повіт).

Важливою, з огляду на зміну в ставленні королівської влади до застави повітових замків, є відсутність у згаданому дільчому акті Смотрича. Замок у Смотричі був заставлений у 1440 р. за 400 гривень Миколайові Бедриху[3]. Очевидно, ця сума виявилася посильною для королівської скарбниці як найменша з-поміж тих, на які заставлялися повітові міста і замки на території Подільського воєводства, тож Смотрич було викуплено. Коли саме відбулася ця трансакція, невідомо, але навіть вона не змінила маргінального становища міста, яке, починаючи з початку XV ст., почало втрачати свій статус на користь більш привабливого Кам'янця і практично зійшло нанівець на початок XVI ст.[4]

1456 р. генеральний кам'янецький староста Бартош з Бучача, син Теодорика з Бучача, записав Миколаю Свирчу з Нового Двору (або Миколаю Бедриху) 50 кіп кам'янецької монети (*monete et nummi in Camyeniecz currentis*) на села Кузьмин[5] та Новосілку[6], що розширювало чималий маєтковий комп-

[1] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1902. – R. XXX. – S. 470–471.

[2] Ibidem. – S. 470–471.

[3] ZDM. – Cz. VIII. – № 2267. – S. 88–89.

[4] Загалом столичний статус Смотрича для Поділля є доволі дискусійним як з огляду на кількість джерел, де він фігурує, так і на те, що, окрім літописних свідчень і заснування там домініканського монастиря князями Коріатовичами у 70-ті роки XV ст., а також монети князя Костянтина із зазначенням, що він є князем або володарем Смотрича, ми майже нічого не знаємо про саме місто. Поодинокі згадки у джерелах протягом XV ст. не дозволяють ближче висвітлити внутрішнє життя цього міста. Але те, що протягом цього століття у джерелах постійно фігурує Смотрицький повіт, та намагання Миколая з Нового Двору акумулювати на ньому чималі суму можуть свідчити про тривання у середовищі шляхти пам'яті про колись столичне місто Поділля. Така сама ситуація, імовірно, була і з пам'яттю про Бакоту, давню столицю Пониззя ще у XIII ст.

[5] Серед згадуваних у цьому документі сіл заслуговує на окрему увагу с. Кузьмин, яке, очевидно, потрапило до Миколая Бедриха у спадок або за посагом. За даними Казімежа Пуласького, у нього було дві дружини. Кузьмин уперше фіксується у 1434 р. – у привілеї Владислава II Ягайла Янові Крушині з Ґалова на сс. Кузьмин, Олешківці, Бедрихівці та Колумбяни Смотрицького повіту. Ян Крушина, який у 1440–1441 рр. був подільським підстолієм, міг гіпотетично породичатися з каштеляном. Див.: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 111–119.

[6] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 112 зв. Див. також: Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – S. 467.

лекс Свирчів у північно-західній частині Подільського воєводства[1]. Можна також припускати, що самі Свирчі були якщо не у клієнтарних стосунках з Бучацькими (що цілком можливо), то у таких, які можна характеризувати як тісну співпрацю. На це вказує присутність у 1456 році представників іншої гілки цієї родини – кам'янецького хорунжого Пйотра і Яна Свирча з Вахньовець – серед свідків документа Бартоша з Бучача для Яна Бахавського. А ще один представник родини Свирчів, Слабош (*Slubossius*) з Вахньовець, був свідком на старостинському документі для самого Миколая з Бедриховець[2].

Миколай, син Миколая Бедриха, теж отримав 1467 р. кам'янецьке каштелянство, і тримав цей уряд протягом 24 років[3]. Такий довгий час тримання уряду в поєднанні з політикою збільшення маєтку в Подільському воєводстві, може свідчити про неможливість авансу на уряд воєводи, або браком впливу при королівському дворі, що було свідченням політичної ваги родини. Та й послаблення ролі панів з Бучача після смерті останнього представника покоління Міхала Мужила можна пов'язати з поступовою втратою впливу цієї родини, а для Свірчів – і впливових протекторів.

Про розміри маєтку Свирчів у Подільському воєводстві свідчить його поділ у 1496 р. між молодшими синами Миколая – Анджеєм та Міхалом[4]. Отже, на кінець XV ст. Свирчам належало 33 села у Подільському воєводстві[5], а за розмірами їхній маєток поступався лише розлогим латифундіям родин Бучацьких та Одровонжів, перші з яких отримали його завдяки своєму винятковому становищу у службовій ієрархії Західного Поділля протягом 20–60-х років XV ст., а другі – своєю належністю до вищого прошарку еліти королівства[6].

Стосовно формування власної латифундії у північно-західній частині Подільського воєводства, то тут цікавою є «тактика» Миколая Свирча,

[1] Про розмір самого комплексу маєтків свідчать численні записи Казимира IV для Миколая з Нового двору: Михайловський В. Формування латифундії Миколая Бедриха з Бедриховець у Подільському воєводстві у другій половині XV ст. // Університет. – 2006. – № 6. – С. 9–17. Тут представлені регести документів для Миколая Бедриха на території Подільського воєводства.

[2] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – S. 562.

[3] Ibidem. – № 193.

[4] Ibidem. – S. 470–471.

[5] Ibidem.

[6] Про формування латифундії панів Одровонжів зі Спрови на Поділлі у XV ст. див.: Михайловський В. Велика земельна власність на Західному Поділлі у XV ст. (на прикладі документів для Шафранців і Одровонжів). – S. 90–98.

що обмежувався невеликими сумами – від 20 до 60 гривень, які майже щорічно додавалися до вже наявних боргових зобов'язань королівської скарбниці. Переважно це робилося під час щорічних з'їздів. Зрештою на час його ймовірної смерті (перед 1496 р.) набігає досить солідна сума у 450 гривень (якщо зважити, що середня вартість запису для пересічного шляхтича становила 30–40 гривень за одне село), зокрема 180 гривень на селах Яромирка (п'ять записів від 20 до 60 гривень), Плоскирів і Голисин (три записи загалом на суму 120 гривень) та Куялів – три записи на 150 гривень. Варто зазначити, що здебільшого ці записи були зроблені за участі самого Миколая Свирча як кам'янецького каштеляна в коронних з'їздах у Новому місті Корчині та Пьотркові[1].

Свідченням заможності Миколая Свирча є також його фундаційний акт 1479 р. для домініканського кляштору в Кам'янці. Згідно з ним ченці отримували 30 гривень з першого спуску ставу біля села Купин, 3 коня вартістю 3 гривні, 5 корів, 5 мір солонини, 6 мірок пшениці, 3 – жита, 3 – манки, мірку гороху і проса[2]. А одна з доньок Миколая, Ядвіґа, внесла своєму чоловікові Зиґмунтові з Дедня Дединському[3] 300 гривень посагу, про що дізнаємося із запису сяноцького земського суду від 29 березня 1497 р.[4]

Фрагментарність джерельної бази не дозволяє простежити докладно обставини формування розлогого маєтку Свирчів на території Подільського воєводства, але дає підстави припускати, що цьому, насамперед, посприяло тривале проживання родини на Поділлі (з кінця XIV ст.), посідання представниками двох поколінь одного з найвищих земських урядів – кам'янецького каштеляна, співпраця або більш тісний зв'язок Свирчів з Бучацькими та, імовірно, – вдалі шлюби. Адже значна частина маєтку могла була отримана у вигляді посагу: документів на підтвердження цього не маємо, натомість нам відомо, що Миколай Свирч був двічі одружений і мав п'ятеро синів і четверо доньок[5].

[1] Див. додаток. Ітінерарії кам'янецьких каштелянів.

[2] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – S. 468. Про Плоскирів (давній Проскурів, сучасне місто Хмельницький). див.: Михайловський В. Джерельні згадки про Проскурів у XV ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 771–772.

[3] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – S. 470.

[4] AGZ. – Lwów, 1894. – T. XVI. Najdawnejsze zapiski sądów sanockich 1463–1552. – № 2389. – S. 277–278.

[5] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – S. 470.

В останній третині XV ст. представники родини залучилися до служби у війську. Так, у попису з 1478 р., списаному у Новому місті Корчині, згадується якийсь Свирч (*Swyrcz*)[1], а в 1513 р. під керівництвом Станіслава з Ходчі служив Станіслав Свирч[2].

Ще одним моментом, який демонструє нам претензії родини панів з Бедриховець на власне місце в ієрархії на руських землях, є згадуваний вже документ на Смотрич від 1440 р., де на самому початку зазначені села, котрі кам'янецький каштелян Бедрих отримує від короля Владислава III: Борщів, Угерники, Дунаївці та Чиркашівці у Руській землі в Снятинському і Коломийському повітах (*Borsczow, Wherniky, Dunayowcze et Cyrkaszowcze in terra Russie Snatinensi et Colomiensi districtibus*)[3].

Не менш захопливою є історія маєтку Свирчів у XVI ст., коли з вигасанням чоловічої гілки роду він стає предметом тривалих судових суперечок між новими власниками за жіночими лініями: Гербуртами, Потоцькими, Замойськими, Лянцкоронськими, Вишневецькими[4].

Родина Щуковських герба Гриф, за припущенням Януша Куртики, з'являється на Поділлі за часів володіння Західною частиною Спитком з Мельштина. У своїй хроніці Ян Длуґош згадує рицаря Павла Щуковського герба Гриф (*...Paulum tamem Sczukowsky Poloniae militem, genere nobilem de domo Griffonum...*), який брав участь у битві на Ворсклі у 1399 р. і який, за переказом хроніста, звинуватив Спитка з Мельштина у небажанні вступити у бій. Наслідки, за інформацією Длуґоша, були протилежними, Спитко, як відомо, загинув з гідністю, а Щуковський ганебно втік (*...Spithkoni honesta mors, Sczukowski foeda fuga obtigit...*)[5].

Наступного разу Щуковські згадуються у джерелах на Поділлі вже за часів Владислава III. Павел Щуковський (*Pauli Sczukowski*) є на акті

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 1. – K. 43.

[2] Ibidem. – Sygn. 12. – K. 21: *Sta[nislau]s Szwyrcz super eq[uis] 4.*

[3] ZDM. – Cz. VIII. – № 2267. – S. 88–89. Публікатори цього документа досить дивно локалізують ці населені пункти: «Борщов, село у давньому Коломийському повіті, сучасний повіт Снятин. Угорники, село в давньому Коломийському повіті, сучасний повіт Тлумач. Дунінов або Дуніов або Дунаов, село в давньому Коломийському повіті, сучасний повіт Заліщики. Черкавщина, село в давньому Коломийському повіті, сучасний повіт Чортків». Див. прим. 2–5 до цього документа. Не торкаючись передачі назв місцевостей, варто зауважити певне неузгодження старих і нових повітів, як-от Коломийський і Чортківський, Коломийський і Заліщицький, що не відповідало усталеним практикам XV–XVI ст., а походить з 20–30-х років XX ст.

[4] ЦДІАК України. – Ф.256. «Фонд Замойських». – Оп. 1. – Спр. 10, 12, 18, 95, 160 та ін.

[5] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – P. 528.

присяги подільської шляхти у 1439 р.[1] Важко його індентифікувати з однойменним рицарем, який брав участь у битві на Ворсклі, і якщо на момент походу він мав 20–25 років, то на час акта присяги його вік становив би щонайменше 60 років. Януш Куртика припускає, що це міг би бути його син[2]. Павел Щуковський (*Pauli Sczukowski*) є серед присутніх на рочках львівського ґроду 20 жовтня 1446 р., на яких розглядалася справа Міхала Мужили з Бучача та шляхтича Христофора із Сан-Ромуло, на той час митника (збирача податків) у Львові (*nobili dom. Christoforo de s. Romuli Ithalico, Theolonario Leopol.*)[3]. А 31 грудня 1450 р. король Казимир IV виставив для Павла привілей, силою якого село Чемерівці переводилося у статус міста на маґдебурзькому праві[4]. Він також посвідчений з урядом ловчого (*Paulo Szczucowsky Venatore Cameniciensi*) як свідок на акті продажу генеральним старостою Бартошем з Бучача села Хмельова у кам'янецькому земському суді 18 вересня 1458 р.[5]

Кристин Щуковський, імовірно, був споріднений із Павлом, отримавши у 1442–1443 рр. замок Бакоту з прилеглими селами Потеремчем та Бурнаківцями під величезну на той час не тільки за подільські маєтки суму 1600 гривень, і став не лише власником старої столиці Поділля (Пониззя), а й одним із найбільших кредиторів короля зі свого прошарку шляхти, не посідавши на момент цих трансакцій жодного уряду[6]. Те, що Бакота стала об'єктом застави, означало, що рід пана Немирі втратив уже її на ту пору, адже йшлося про заставу королівського маєтку[7]. Кристин у той час фігурує у джерелах 1444 р., коли у львівському ґроді згадується у процесі, де його

[1] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o rownouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 113, 117.

[2] Ibidem. – S. 117.

[3] AGZ. – T. XIV. – №DCLX, 1804. – S. 226. Серед присутніх на цих рочках були руський воєвода і генеральний староста Пйотр Одровонж зі Спрови, подільський воєвода Грицько Кірдей.

[4] Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 149–152. Документ був облятований у 1634 р. до кам'янецької земської книги Яном з Поляновець Поляновським, на той час галицьким чашником і власником Чемеровець.

[5] AGZ. – T. IV. – № XCII. – S. 165.

[6] ZDM. – Cz. VIII. – № 2357. – S. 170–171; № 2448. – S. 253–254.

[7] Надання для пана Немирі було у 1388 р. (див. вище). Пуласький припускав, що Щуковський внаслідок родинних зв'язків отримали Бакоту. Дослідник помилково назвав отримувачем Павла, пославшись на Грушевського, який на відповідній сторінці не подав жодного імені біля прізвища Щуковського (Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 130; АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 2. – С. 23–24).

представляв Миколай Вільчек з Глинян проти львівського міщанина Пашка[1]. Присутній він і серед свідків документа кам'янецького земського суду 16 вересня 1446 р., де посвідчив отримання Іваном (Яном) Бахавським села Кулаківці по смерті брата Петра[2]. Павло і Кристин фігурують серед свідків документа Теодорика з Бучача у 1452 р.[3]

Принаймні від 15 листопада 1464 р. Миколай Кристин був кам'янецьким підкоморієм. З цим урядом він згадується серед свідків документа Станіслава з Ходчі у справі маєтку Ольчедаїв[4]. Певну плутанину вносить згадка про Павла Щуковського з урядом кам'янецького підкоморія у 1469 р., яку упорядники списку подільських урядників пояснюють можливою помилкою писаря львівського земського суду, який міг переплутати Павла з Кристином[5].

Про те, що Миколай Кристин брав активну участь у політичному житті поза межами Подільського воєводства, підтверджує той факт, що він є свідком другого торунського мирного договору від 1466 р.[6]

За правління Казимира IV Щуковським адресовано 5 записів на суму 200 гривень на села Ушиця, Песець, Кам'яна Куча, Субіч, Теремківці, Кобаківці[7]. За ревізією 1469 р., Кристин посідав замок у Бакоті та села Борсуківці, Булгаківці, Ольховець, Ушицю[8]. Ще один запис 1470 р. передає подільському підкоморію Кристину Щуковському пустки Михайлівка, Суботівка та Яруга у Бакотському повіті на суму 30 гривень[9]. Локалізація цих об'єктів

[1] AGZ. – T. XIV. – № 1219. – S. 147; № 1273. – S. 157.

[2] *...Cristino Sczukowsky...*: AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7301.

[3] *...Paulo Sczucowsky Cristino de ibidem...* AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 5850.

[4] AGAD. – MK. – Sygn 77. – K. 299 v. Укладачі списку подільських урядників першу згадку про Щуковського з урядом підкоморія датують на 30 березня 1466 р. див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 393. – S. 93 і коментар. Тут упорядники, пішовши за Михайлом Грушевським, який опублікував цей документ без листа свідків, що його не цікавив (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XV. – С. 24. *Datum in Camieniecz f. Quinta post festum sancti Martini 1464, praesentibus etc.*), використали посилання на реєст Коронної Метрики (MRPS. Pars – V. – № 672) при уточненні зміни на уряді кам'янецького старости. Свідками ж цього документа, окрім Кристина, були Ян Рихавський зі Ступниці (*Ioanne Rihawsky de Stupnicze*), Грицько Кірдей з Оринина, стольник, Ян Кірдей з Оринина, мечник, Зиґмунт з Ягільниці, суддя, Ян з Боришковець, підсудок, Пйотр з Подфіліп'я, ловчий кам'янецькі. Окрім згаданих тут судді і підсудка, інші особи вносять зміни до вже опублікованого списку урядників.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 393. – S. 93–94.

[6] Ibidem. – № 393. – S. 93.

[7] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 31–31 v (1469 р. запис 100 гривень на Субіч і Теремківці); K. 31 v–32 (1470 р. Песець, Кам'яна Куча, Кобаківці).

[8] Bona Regalia. – S. 54.

[9] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 59–59 v.

застави у Бакотському повіті дозволяє зробити припущення, що адміністративний поділ воєводства ще й в останній третині XV ст. залишався неусталеним та архаїчним, а ідентифікація об'єкта надання з тим чи тим повітом залежала від особи, що тримала замок, – центр старого повіту. На доказ популярності такої практики згадаємо привілей Казимира IV для Теодорика з Бучача 1452 р., коли тому надавалося с. Ольчедаїв з 18 прилеглостями у Кам'янецькому повіті (*in terra Podoliae et districtu Camenecensi sita*)[1], хоча цей комплекс маєтків розташовувався між володіннями Щуковських, що були в 1470 р. ототожнені з Бакотським повітом.

Можливо, Миколай Кристин Щуковський був одружений з донькою Яна Бахавського (*Sczukowska, filiae olim Joannis Bahawsky*), згаданою в королівському документі від 1 травня 1474 р., яким село Голосків (*Oloszkow*) у Кам'янецькому повіті (імовірно, що Щуковський вже не жив на той час) надавалося за 20 гривень кам'янецькому поборці Миколаєві Костирці[2].

Ще одним представником урядницького середовища, яке спромоглося на отримання більших маєтків, був кам'янецький земський суддя Зиґмунт із Новоселиці та з Ягільниці герба Домброва (1455–1487 рр.), що сплатив 352,5 гривні заставних сум, понад триста гривень з них було записано на с. Лестківці Кам'янецького повіту[3]. Згідно з ревізією від 1469 р., маєток Зиґмунта складався з Кутківців, Лисівців, Лестківців, Мілійовець та Ягільниці. На останній він представив лист на вічність, писаний руською мовою (*litere ruthenicalis super villam Jahelnycze perpetuam*)[4]. Наявність привілеїв, писаних руською мовою, вказує на те, що привілей на Ягільниці був отриманий у часи панування Владислава II Ягайла або Вітовта, тобто не пізніше 1434 р., що свідчить про тривале посідання Зиґмунтом цього маєтку. Власне, він присутній на зібранні подільської шляхти у Кам'янці у 1439 р. і означений там як Зиґмунт з Новоселиці (*Sigismundi de Nowosielcze*)[5]. Януш Куртика припускає, що, можливо, він походив з Мазовії[6].

[1] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – №LXXXVIII. – С. 170–173.

[2] MRPS. – Pars I. – № 1173.

[3] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 1–1 v, 1 v, 1 v–2.

[4] Bona Regalia. – S. 51.

[5] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 112, 116.

[6] Ibidem. – S. 116. Свою тезу він арґументує тим, що у 1487 р. Зиґмунт і його син Ян, які означені були з Ягільниці й посідали земські уряди у Подільському воєводстві, отримали низку сіл у Вишогродському та Цєхановському повітах Мазовецької землі після смерті батька Зиґмунта Боґуслава з Мохтина (*post olim Bogusium de Mochtin, patrem suum*). У цьому ж документі фігурує

Зиґмунтів син, кам'янецький хорунжий Ян з Ягельниці, 26 жовтня 1481 р. отримав запис 20 гривень на пустці Женіківці на р. Серет у Червоногродському повіті (*Zenykowcze et distr. Czyrwonogrodensi et fluvio Sereth*). Того ж дня король переніс суму 50 гривень, які були раніше записані на селах Кам'янка та Арзатинка (*Camyomka et Arzatinka*) у Теребовельському повіті Галицької землі, на село Колиндяни (*Colindzary*), що на р. Сарнек у Скальському повіті[1]. Ці два документи є першою згадкою Яна у джерелах з урядом кам'янецького хорунжого[2]. 1485 р. він отримав ще запис 60 гривень на с. Колиндяни Скальського повіту[3].

Родич Зиґмунта, Миколай Подолець з Ґрудкова[4], кам'янецький підкоморій, згодом кам'янецький каштелян 1456–1458 рр.[5], перебував у тісному зв'язку з Бучацькими, що видно з його присутності серед свідків угоди між кам'янецьким старостою Бартошем з Бучача та молдавським канцлером[6], а також з того, що по смерті Теодорика він зайняв його місце каштеляна.

Іван (Ян) з Боришковець, кам'янецький земський підсудок від 1446 р. принаймні до 1471 р. мав чималий маєток[7]. Згідно з ревізією 1469 р., він представив документи на Княже, Кольчовці, з яких мав нести службу одним вершником і чотирма стрільцями, а також запис 40 гривень на с. Дашкове Дворище, 100 гривень на Білій Криниці та 50 гривень на с. Деревине (*Drzewyne*), яке, ймовірно, за борги отримав від Ясенського[8].

Практика нагромадження сум на одному маєтку, яку розпочав за Владислава III Домарат зі Шлядкова, була продовжена і його нащадками. І коли суми, що записувалися на Шарівському ключі Домарата, були незначними (80 гривень)[9], то головним успіхом стало переведення Шарівки і сусідніх

Анджей з Мохтина і Ґрудкова, якого означено як *indigenam Masoviae*. Див.: MRPS. – Pars III. – Supl. № 219. Про це ж див.: Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu / Opr. A. Wolff, A. Borkiewicz-Celińska. – Wrocław, 1971. – S. 22.

[1] Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483 ze spuścizny Antoniego Prochaski / Wyd. G. Rutkowska. – Warszawa, 2005. – № 41, 42. – S. 71–72. Ґражина Рутковська у примітках до цих вписів зазначає, що село Женишківці розміщене біля м. Летичів.

[2] Порівняй: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 104. – S. 52.

[3] MRPS. – Pars I. – № 1787.

[4] Ґрудково – місцевість у Вишогродському повіті Мазовії.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 191. – S. 64; № 390. – S. 92–93.

[6] Див.: Ibidem. – Коментар до № 390.

[7] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 422. – S. 97. Востаннє з цим урядом він згадується у 1471 р., а його наступник Зиґмунт Сметанка вперше виступає як земський підсудок у 1481 р.

[8] Bona Regalia. – S. 59.

[9] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – 175–175 v, 175 v.

сіл на німецьке право (практика, яку використали Одровонжі та Бучацькі)[1]. Сприйняття ж самого землеволодіння як дідичного, а не умовного, відображене вже в іменуванні Домаратового сина Яна: в королівському дозволі 1474 р. на купівлю с. Жилинці його вже названо Домаратом із Шарівки (*Domarathi de Scharawka*)[2].

Сам Домарат, який часами писався з Балина (*Domaratho de Balina*), як його зазначили у документі кам'янецького земського суду в 1449 р.[3], зробив добру кар'єру в Подільському воєводстві. Можливо, тут мали значення два чинники. Перший – його співправця з панами з Бучача принаймні від 30-х років XV ст.[4], а другий – служба, починаючи з канцелярії Вітовта, потім королівського двірського або писаря у Владислава II Яґайла та уряд кам'янецького земського писаря від 1442 р.[5] по початок 1447 р.[6]

Те, що місцева шляхта була зацікавлена мати нерухомість в королівському місті Кам'янці, бачимо у ревізії 1469 р. Так власні будинки мали Петро і Беняш з Хрептовичів[7], Міхал з Гуменців[8], Миколай Бедрих[9], Пйотр Заковський[10]. Серед них тільки двоє були земськими урядниками: це кам'янецький каштелян Миколай Бедрих та кам'янецький хорунжий Міхал з Гуменців. Прагнення здобути нерухомість у Кам'янці, імовірно, виходило насамперед з уявлення і розуміння безпеки, адже принаймні у пізньому Середньовіччі нікому не спало б на думку брати штурмом таке особливе, з огляду на природне положення, місто. Вже у XVI ст. кількість шляхетської нерухомості у місті зростає. Це, зокрема, видно на матеріалах Коронної Метрики, де король, маючи у своєму розпорядженні право кадуку, володів чималим фондом нерухомості для винагороди місцевої шляхти[11].

.....

[1] MRPS. – Pars I. – № 1626.

[2] MRPS. – Pars I. – № 1151.

[3] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7307.

[4] Він є серед свідків ерекційного документа Теодорика з Бучача для костелу в Язлівці в 1436 р.: AGZ. – T. II. – № CX. – S. 196 (*Domarato de Sladkow*).

[5] Див.: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 116. – Przyp. 15. Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 321. – S. 83.

[6] Документ з датою 24 січня 1447 р. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф.181. – Оп. 2. – Спр. 1649: (*...Domaratio de Sluthkow notario terestri...*).

[7] Bona Regalia. – S. 42. (*super domo in Camyenyecz 20 marc.*).

[8] Ibidem. – S. 47. (*domum et aream in civitate Camenecensi, perpetuam*).

[9] Ibidem. – S. 57. (*super domo in civitate Camenecensi 20 marc.*).

[10] Ibidem. – S. 33. (*40 mar. super domum in Camyenyecz*).

[11] Це видно з історії з пляцем для Яна Срочицького (див. підрозділ V.12). Зокрема, питання шляхетської нерухомості у Кам'янці є цікавим і з огляду на стан джерел з XVI ст. Коронна Метрика та найстаріші книги кам'янецького земського, вірменського війтівського судів та магістрату, становить окремий предмет для дослідження.

* * *

Завершуючи огляд основних дійових осіб із середовища подільської шляхти у другій половині XV ст., варто зазначити, що їхні основні зусилля були спрямовані насамперед на закорінення на цій території. Адже для багатьох з них вона було новою. Інвестиційна привабливість об'єктів надання та отримуваних урядів сприяла тому, що більшість з них уже на той час вважалися місцевими.

Найвпливовіші з цього кола спромоглися сформувати навколо існуючих тоді укріплених замків, старих центрів ще Подільського князівства з другої половини XIV ст., свої подільські маєтки: пани з Бучача (Кам'янець, Червоногород, Язловець, Летичів, Хмільник, Меджибіж), Одровонжі зі Спрови (Зіньків, Сатанів, Рів), Кірдеї (Скала), Щуковські (Бакота), Свирчі (Смотрич).

2. Феномен Ярмолинських на Поділлі

Чому ніхто з родини Ярмолинських не отримав жодного уряду? Чому родина, яка мала у посіданні два мурованих замки (!) у Ярмолинцях і Сутківцях, а також оборонну мурована церкву в тих же Сутківцях, не досягла бодай якогось номінального становища в ієрархії місцевої шляхти? Адже для того часу наявність таких потужних приватних мурованих фортифікаційних споруд є радше винятком, ніж правилом для другої половини XV–XVI ст. не тільки на Поділлі, а й загалом на українських землях. І це для служилої шляхти середньої руки заможності!

Поява у джерелах першого представника родини на території Поділля фіксується 1407 р., коли 8 березня у Кракові Ходко, означений як слуга короля (*sluze naszimu Chodkowi*), отримав у володіння село Ярмолинці на р. Ушиці[1].

Отже, своє прізвище Ярмолинські отримали від уже наявного на той час поселення. Можливо, цим документом король зафіксував і тогочасний стан посідання, тобто Ходко вже був власником або засновником цього села. Документ містить перелік свідків, де зазначені найвищі урядники на чолі з краківським каштеляном, Яном з Тарнова. Останнім зазначено подільського старосту пана Пйотра (*pan Piotr Bakoth[s]ki stharostha podolski*), якого, за інформацією Яна Длуґоша, А. Прохаска та Я. Куртика, ототожнюють з Пйотром Карвацяном з Радоміна і Влощової[2]. Можливо, цей документ було

[1] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – №II. – С. 3–4; ZDM. – Cz. VI. – № 1700. – S. 265–266.

[2] Про Пйотра Карвацяна як старосту і державця Бакоти див. розлогий коментар: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 532. – S. 117–118.

виставлено для Ходка за протекції Пйотра, який був єдиним серед свідків причетним до тогочасного Поділля.

Геральдично-генеалогічна традиція, зафіксована у гербовнику Шимона Окольського, приписує цьому Ходкові хорватське походження: *Chodko Croata de genere Despotorum primus Iarmolinski venit in Regnum Polon. Vladislao Iagel. regnante...* (Ходко хорват з роду Деспотів перший Ярмолинський за правління Владислава Яґайла прийшов до Польського королівства...)[1]. Принаймні у попередника Окольського Бартоша Папроцького про родину Ярмолинських маємо лише коротеньку згадку: «*Jarmolińskich dom starodawny i znaczny, był Agis Jarmoliński wieku mego mężem sławnym, który często pogany gramiał, a znacznie, jakoś czytał wyżej przy książętach ruskich, potem w historyi szerzej czytać będziemy*»[2]. Власне, кого мав на увазі Папроцький, сказати важко, адже з таким іменем у середині та другій половині XVI ст. подільські Ярмолинські не фіксуються. Ярмолинські належали до гербового братства Корчак, що може більше свідчити про їхнє руське коріння. Яскравим свідченням можуть слугувати імена перших поколінь родини: Ходко, Олехно, Федір.

Формування свого маєтку на території Поділля Ярмолинські продовжили і за володарювання Вітовта. 29 липня 1428 р. Ходко отримує за заслуги від великого князя литовського Вітовта с. Волків у Смотрицькому повіті[3]. Особливістю цього надання було те, що зроблено воно було з ініціативи віленського воєводи Ґедиґольда, котрий до 1422 р. був намісником Вітовта на Поділлі[4].

[1] Okolski S. Orbis Polonus. – T. I. – Cracoviae 1641. – P. 444.

[2] Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego / Wyd. K. J. Turowski. – Kraków, 1858. – S. 690.

[3] AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 40–41 v. Реґест з датою 1420 р. (!): MRPS. – Pars V/2. – № 7648. Януш Куртика у «Repertorium» зазначив лише, що дата 1420 р. є помилковою, а правильною є річна дата 1428 р.: Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. – № 184. – S. 229. Цікавим збігом обставин, по-перше, є привілей Вітовта для Павла на села Камінь і Новоставці, виставлений 30 липня 1428 р., тобто наступного дня після документа Ходкові, а по-друге, саме за ці села у другій половині XVI ст. тривала суперечка між Ярмолинськими і Чолганськими. Перебіг суперечки й аргументацію датування привілею для Павла на 1428 р. див.: Собчук В. Проблема достовірності текстів двох привілеїв великого князя литовського Вітовта 20-х років XV ст. (у контексті спорів за межі маєтків у верхів'ях Случі й Полтви) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Т. 19. (у 2-х кн.). Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Книга І. – К., 2009. – С. 48–73.

[4] AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 41: *Przikaz pan Dediholda Voievodi Vilienskoho*. Принаймні Ґедигольд після 14 березня 1423 р. не згадується з титулатурою подільського старости. Див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 535. – S. 119. На уряді віленського воєводи він фіксується від 31 грудня 1425 р. вперше, а востаннє 8 грудня 1432 р. див.: Urzędnicy Wielkiego księstwa Litewskiego. Spisy. – T. I. Województwo Wileńskie XIV–XVIII wieku / Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk. – Warszawa, 2004. – № 1096. – S. 191. У 1424 р. він фіксується з урядом

Ярмолинські у наступному поколінні отримали маєтності й поза межами Поділля. Так, Олехно, син Ходка, отримав у 1433 р. с. Ушня та дворище, зване Селище, в Олеському повіті Руської землі (*villa nostra Vschnya et cum hoc Dworziscze pusthka dicta Syedlcze in terra Russiae et districtu Oleschnensi*), на якому король записав йому 60 гривень[1]. Імовірно, що саме він, Олехно, власник Ушні (*Olechno tenutarius villae nostra Vschnya*), у 1436 р. отримав від короля Владислава III запис 40 гривень на цьому селі[2]. Представники родини також брали активну участь у суспільному житті. Серед шляхти подільського воєводства, що зібралася на сеймик у 1439 р. в Кам'янці, бачимо Олехна (*Olechnonis de Jarmolincze*)[3]. 1456 р. він посвідчив документ кам'янецького старости Бартоша з Бучача для Миколая Бедриха на села Кузьмин і Новосілку[4].

Згідно з ревізією листів 1469 р., Ярмолинські володіли: Федько, який уже писався Сутковським або Гералинським (можливо Гермолинський як Ярмолинський) (*Nobilis Fyethko Suthkowsky sire Heralinsky*), представив документ Казимира на с. Сандковичі (*Sandkowicze*), запис від Казимира 100 гривень на с. Вічиниці (*Wiczinicze*)[5], 70 гривень на Хлестновичі (*Hlesthnowcze*) та 40 на Гермаківці (*Hermankowcze*)[6]. Дашко Ярмолинський представив запис 40 гривень на Карповці (*Carpowcze*)[7], привілей, писаний руською мовою на Ярмолинці[8], та неозначений привілей (*exhibuit literam cum sigillo*)[9]. Позиція Дашка у середовищі місцевої шляхти була помітною, адже у 1475 р. він є серед свідків документа кам'янецького земського суду (посвідченого усіма вищими урядниками воєводства) для земського писаря Миколая з П'ящиць[10].

.....

смоленського старости (намісника) див.: Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – T. IV. Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie XIV–XVIII wieku / Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk. – Warszawa, 2003. – № 29. – S. 49. Все це виключає датування цього документа на 1420 р. Див. також попередню примітку.

[1] ZDM. – Cz. VII. – № 2130. – S. 393.

[2] ZDM. – Cz. VIII. – № 2184. – S. 11–12.

[3] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o rownouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 113.

[4] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 112 зв.

[5] Привілей на це село Олехно отримав у 1456 р.: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 141 v–142. Під час поділу маєтків між Олехном і Федором це село відійшло до останнього, і він під час ревізії 1469 р. представив цей привілей.

[6] Bona Regalia. – S. 49.

[7] Ibidem. – S. 53.

[8] Ibidem. – S. 64.

[9] Ibidem. – S. 71.

[10] Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Lublin, 1929. – S. 19. – Przyp. 2. [Odbitka z «Pamiętnika Lubelskiego» Towarzystwa przyjaciół nauk w Lublinie. T. I.]

1487 р. Федько Ярмолинський зазначений як власник королівського села Конарева (*Connarowo*)[1]. Наступного року він фігурує серед свідків розмежування сіл у Львівській землі Руського воєводства[2]. Ще у 1499 р. він був присутній на засіданнях ґродського суду в Буську поруч з генеральним руським старостою Пйотром Мишковським[3].

1518 р. король Сиґізмунд I підтвердив Станіславові Ярмолинському володіння селами Горчичани, Гармаки та Карповці в Кам'янецькому повіті за мужність у боротьбі на руських землях проти татар і дав обіцянки не викуповувати ці маєтки окремо[4]. Вже у 1534 р. Василь, Юхно і Северин Ярмолинські, сини Олександра, отримали королівське підтвердження на с. Гармаки у Кам'янецькому повіті, під час якого представили старий привілей короля Владислава II Яґайла без дати для Стахніка Урбановича[5]. Через чотири роки, 15 квітня 1538 р., король уклав з ними мінову угоду стосовно сіл Гармаки і Напольні Лосковці[6], де брати Ярмолинські як власники с. Гармаки (*de Hermaky heredibus*) отримували від короля на такому самому праві с. Напольні Лосковці[7].

11 листопада 1535 р. рідні брати Юхно і Василь Ярмолинські судилися з Абрамом Лосковським у справі юрисдикції над маєтностями (королівським селом Лосковці, державцем якого був Абрам)[8]. 1541 р. Юхно отримав від Яна Шаравського (сестра Анна була за Щенсним Шаравським) село Вербку в Кам'янецькому повіті[9].

Можливо, частина роду несла службу на користь Барського замку. Власне, цим можна пояснити привілей королеви Бони, на той час власниці перейменованого Рову, від 22 березня 1542 р., згідно з яким Василь Дахнович Ярмолинський, або Сутковський, отримував село Ружичну[10]. Вже у 1546 р.

---

[1] AGZ. – T. XV. – № 1876. – S. 244.

[2] AGZ. – T. IX. – № XCVIII. – S. 133; № XCIX. – S. 134; Ibidem. – T. XV. – S. 569–570.

[3] AGZ. – T. XIX. – S. 454, 456–457.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXX. – С. 43–44. Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2699.

[5] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – №VI. – С. 10–11. Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 17561.

[6] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – №L. – С. 75–77. Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 19125.

[7] Пізніше Гармаки отримали Терліковські, які зазначені власниками цього села у поборі 1563 р.: AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 281 v. У 1569 р. король відтермінував конфіскацію цього села від Терліковських, де були зазначені доньки померлого Анджея Терліковського як власниці цього села: АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № CXVIII. – S. 225–227.

[8] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин. Серія друга (ч. 81–132) (1531–1574). – № LXXXVI. – С. 236–239.

[9] Витяг з перемишльського земського суду від 23 січня 1560 р.: Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich / Opr. A. Fastnacht. – Wrocław, 1953. – Cz. I. Dokumenty z lat 1507–1700. – № 246. – S. 87.

[10] Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 6788.

це село королівським декретом було переведено у статус дідичних володінь Василя[1]. Ще перед 1 листопада 1556 р. Іван Ярмолинський, син померлого на той час Василя, позбувся села Волков, що у Смотрицькому повіті, на користь Марціна Гербурта, кам'янецького войського та барського старости[2].

На середину 60-х років XVI ст. земський маєток родини у Подільському воєводстві складався з частини містечка Ярмолинці, яким володів Матвій Ярмолинський[3] (другою частиною володів Чолганський[4]), та низки сіл. Так, у 1563 р. Матвієві належала половина с. Савинці, яким він володів разом з Северином Ярмолинським та Адамом Міцовським[5]. Село Струга у 1563 р. належало Ярмолинським-Сутковським (*D[omini] Jarmolinskych Schudkowsky*)[6]. Що стосується королівщин, то під час проведення ревізії листів у 1564 р. Іван Сутковський представив привілей короля Казимира на 100 гривень на с. Вічинці, доживоття від Сиґізмунда II Авґуста його батькові Василеві, йому і брату Андрію на це саме село та на с. Карповці[7]. Ще він представив на розгляд комісарів доживоття на частину сіл Ольховець та Горчичани від того ж короля для себе, батька і сестри[8]. Ці села вони тримали з нащадками Станіслава Лостовського[9].

Ярмолинські до середини XVI ст. родичалися переважно з представниками родин свого кола. Так, Олехно, син Ходка, був одружений з Богданою (або Деодатою), донькою Дашка Калениковича, волинського зем'янина з Крем'янецького повіту. Його діти були одружені: Василь – з Дарною

[1] Регест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 22286: *...villam Plesskowe Siedlisscze, quae nunc Rosziczna dictur...*

[2] AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 40–41 v. Заголовок: *Confirmatio litterarum Ill[ustri]mi olim Vitoldi magni Ducis Lithaniae donationem villae Volkow in se continentium etc.*

[3] У 1563 р.: AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 256 v–257, та у 1565 р.: ŹDz. – T. XIX. – S. 197: «*Jarmolincze, sors dni Mathiae Jarmolinski aratr. 3, rot. corret. 2, artif. 3, per dnum Ostrowski amicum. sol.*» Приятель Островський був на той час бурґграфом Кам'янецького замку: Ibidem. – S. 194, який посвідчував сплату побору багатьом шляхтичам Подільського воєводства.

[4] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 255 v–256.

[5] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 237 v–238; 248 v–249.

[6] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 255 v. На жаль, у документі не зазначено, хто конкретно з родини володів Стругою і хто за них сплатив побор з цього села, в якому на той час було 4 плуги (*aratres 4*).

[7] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 258. Доживоття від 1553 р.: AGAD. – MK. – Sygn. 84. – K. 85. T. *Advitalitas nobili Vasiel Suthkowski*; Ibidem. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 142–142 v.

[8] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 258–259. Доживоття від 1553 р.: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 142 v–143.

[9] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 258–259. Нащадки Станіслава (*Potomkowie Stan[isława]* Olchowiecz 50 M. S.) представили привілей від короля Владислава II Ягайла на 50 гривень: Ibidem. – S. 257. Прикметно, що у копіярії представлених документів зазначено *Iarmolinsky Olchowiecz*: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV. – Sygn. 17. – K. 134–134 v. Друк: ZDM. – Cz. VII. – № 2136. – S. 397–398.

Гаврилівною Лесницькою, Северин – з Ганною Куневською, Юхно – з Марухною (або Малґожатою); а його доньки, відповідно, – Анна з Щенсним Шаравським, Маруша з Федором Ластовецьким і Вератка або Водзя з Петром Сербином[1]. Можливо, не всі діти були від цього шлюбу. Так, у 1532 р. Юхно Ярмолинський отримав село Добряни (*Dobrzany*) у Львівському повіті з рук своєї матері Уляни Корнельовської (*de manibus Ulianae Cornelowska, matris eius*)[2].

Отже, тримаючи чималий як для неурядницького прошарку шляхти маєток, Ярмолинські не спромоглися дістати протекції для посідання бодай титулярного уряду на теренах Подільського і Руського воєводств, зосередивши свої зусилля на закріпленні статусу своєї земської власності. Можливо, певним поясненням цього «дивного» стану речей може бути те, що протягом другої половини XV – першої третини XVI ст. вони вели затяту боротьбу за спадок по Калениковичах на Волині[3].

Служба у війську на початку XVI ст. стала чи не головною справою подільської шляхти. Не оминули цієї участі і Ярмолинські. Вже у 1511 р. Дахно Ярмолинський з 5 кіньми служив у роті Станіслава Лянцкоронського[4]. З другого боку, сини Олександра служили у війську в першій половині XVI ст. Так, в обертинській кампанії 1531 р. брав участь Юхно Ярмолинський, котрий служив у роті Анджея Трояновського з почтом у 6 гусарів, 1 стрільця та 1 вершника, що свідчило про його статок[5]. Його брати теж служили у війську. Василь і Северин Ярмолинські, кожен з 6 вершниками, посвідчені у пописі роти Марціна Зборовського у 1539 р.[6] Виникає питання: чому вони обрали службу в роті Зборовського, шляхтича з Краківського воєводства? Після тривалої перерви Северин у 1545 р. посвідчений з 8 кіньми у роті барського старости Бернарда Претвича, наступного року він служив у тій самій роті вже 3 кіньми[7]. У 1546–1547 рр. у роті белзь-

[1] Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. VIII: Humańscy – Jelonek. – Warszawa, 1905. – S. 242.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 16899.

[3] Про цей конфлікт див.: Собчук В. Боротьба Сенют за Спадщину Калениковичів (з історії поземельних відносин на Волині в першій і другій третині XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Вип. 9. – С. 135–158.

[4] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 11. – K. 46 v: *Dachno Jarmoly[n]ski super equis 5.*

[5] Spieralski Z. Kampania obiertyńska 1531 roku. – Warszawa, 1962. – S. 233.

[6] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 14: *Jarmolynszky Waszyl eq. 6, Jarmolynszky Seueryn eq. 6.*

[7] Ibidem. – Sygn. 49. – K. 43 v: *Seuerinus Jarmolinski eq. 8*; Sygn. 50. – K. 23 v: *Seuerin[nus] Jarmolinski eq. 3.* У 1547 р. він також служив під командуванням Претвича із 3 кіньми: Ibidem. – K. 92 v. Того ж року в Городку Бедрихівському він позначений з 5 кіньми: Ibidem. – Sygn. 51. – K. 17 v. Вже у 1558 р. Матвій і Северин Ярмолинські передали свої частки с. Карповці у довічне володіння теребовельському старості Бернарду Претвичу. Див.: MRPS. – Pars V. – № 2147, 2148.

кого воєводи Миколая Сенявського бачимо Костянтина Сутковського з 2 кіньми[1]. Наступним представником родини, котрий служив 6 кіньми у роті Претвича, був Юрій Ярмолинський, котрий 2 жовтня 1550 р. отримав платню на попису в Шаравці[2].

Отже, з огляду на маєток і службу у війську представників родини Ярмолинських, важко дати відповідь на поставлене запитання про причини «нелюбові» до них представників подільської шляхти. Можемо тільки здогадуватися, що стало на заваді комусь із них зробити урядницьку кар'єру в Подільському воєводстві. Можна зробити обережне припущення про відсутність протектора, котрий би залагодив справи Ярмолинських у короля.

3. Служила шляхта. Хто і звідки прийшов на Поділля

Оглянувши урядницькі родини за час панування Казимира IV, ми не знайдемо великої кількості нових прізвищ, ба навіть не знайдемо тих, хто «причаївся», за браком джерел, у тіні і вийде «на світло» лише з початком XVI ст. Це можна пояснити й тим, що з настанням ранньомодерної доби ми маємо справу вже з цілком сформованою спільнотою, яка чітко усвідомлює своє місце у тогочасній системі координат. На перший погляд, ця спільнота виглядає жорстко стратифікованою, але, з другого боку, вона відкрита до прийняття нових членів. Першими цим скористалися військові, які несли службу на прикордонні.

Перетікання людей між руськими землями Корони Польської (між Руським та Подільським воєводствами) можна пояснити спільним на той час півторасотлітнім «історичним минулим» у межах одного державного утворення, великою кількістю родинних зв'язків, а також існуванням великих клієнтарних угруповань, які формувалися протягом попереднього століття довкола найвищих урядників руських воєводств: панів Одровонжів зі Спрови, панів з Бучача, панів з Ходчі та ін., спадкове урядування яких зумовило появи чималого прошарку середньої і дрібної служилої шляхти, яка співпрацювала або була у певній залежності від вищезазначених родин не в одному поколінні.

Зокрема, тривале й унікальне поєднання Станіславом із Ходчі кількох важливих урядів на руських землях Корони Польської наприкінці XV –

[1] Ibidem. – Sygn. 50. – K. 6 v: *Constantinu[s] Sutkowski eq. 2*; K. 83 v. Влітку 1547 р. у Городку Бедрихівському він позначений з 6 кіньми: Ibidem. – Sygn. 51. – K. 3 v.

[2] Ibidem. – Syng. 55. – K. 26 v: *Georgius Jarmoli[n]ski [eq.] 6.*

початку XVI ст. настільки вирізняло його серед місцевих урядників, ба навіть серед усіх урядників Корони Польської, що потрібне було особисте втручання королевича Сиґізмунда[1] (майбутнього короля), аби Станіславові залишили всі уряди, які він на той час поєднував. Для прикладу, в одному з документів у 1502 р. його повна титулатура виглядала так: каштелян і староста львівський, галицький, теребовельський та кам'янецький, а також гетьман (або очільник війська) Русі та Поділля (*Stanislaus de Chodecz, castellanus et capitaneus Leopoliensis, Haliciensis, Trzebovliensis et Camyeneczensis ac Russiae et Podoliae campiductor generalis...*)[2]. Тобто одна особа сконцентрувала у своїх руках чотири (!) ґродовових староства, львівську каштелянію та очільництво над військовими підрозділами загонами на теренах Руського та Подільського воєводств.

Останній уряд, імовірно, після досвіду, який можна проілюструвати документами, походив з часу Пйотра Мишковського і був тісно пов'язаний з урядом львівського або руського генерального старости. Приклад Станіслава з Ходчі демонструє те, проти чого, власне, й почалася боротьба середньозаможної шляхти у подальші десятиліття. Адже одним із постулатів екзекуційного руху, який був на порядку денному майже все XVI ст., була боротьба проти перебування в одних руках двох ґродових староств або будь-яких функціональних урядів. Усе це окреслювалося терміном «інкомпатибілія», від латинського *incompatibilis, incompatibilitas* – непоєднуваний, непоєднальність.

Ще одним фактором, на який варто звернути увагу, була певна зміна поколінь, що настала у королівському оточенні за наступних володарів, коли на зміну старим співпрацівникам тривалого, понад сорокалітнього, правління Казимира IV прийшла нова група довірених осіб, як-от Амброзій Памповський, староста генеральний великопольський, Пйотр Мишковський, генеральний староста руських земель (1499–1501)[3]. Більшість із них, зокрема Памповський, мали досвід перебування на дворі молодих королевичів Яна-Ольбрахта і Олександра та службу в королівській канцелярії[4].

Власне, за Яна-Ольбрахта оборона східного кордону набуває того вигляду, який вона мала аж до запровадження кварцяного війська у середині 60-х років XVI ст. Те, що Пйотр Мишковський отримав у своє розпорядження значні прибутки з львівського староства, разом з прибутками з міст Глиняни,

[1] Akta Alexandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506) / Wyd. F. Papée. – Kraków, 1927. – № 144. – S. 225–226.

[2] MRPS. – Pars III. – № 600.

[3] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 1175. – S. 151.

[4] Wiesiołowski J. Ambrozy Pampowski – starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia. – Wrocław etc., 1976. – S. 24–34.

Щирець та ін., давало королівським намісникам певний матеріальний ресурс для ведення військових дій з оборони краю.

Наявність найдавніших актових книг ґродського суду в сусідніх із Кам'янцем Галичі, Теребовлі та Львові уможливлює майже повністю розкрити номенклатуру шляхти тієї чи тієї землі або повіту, простежити стосунки між патроном і клієнтом. Тому ситуація з джерелами для Поділля наштовхує на більш песимістичні і менш обґрунтовані висновки щодо персонального складу самої шляхетської корпорації та спроби реконструкції цих кіл на Поділлі, співпраці між різними прошарками шляхти та впливовими родинами. Збереженість списків військової шляхти принаймні дозволяє зафіксувати час появи того чи того шляхтича у військових підрозділах, які несли службу на теренах руських воєводств Корони Польської, насамперед Поділля, що згодом дає змогу більш предметно вести мову про долучення шляхтича до складу подільської шляхетської корпорації.

Шляхи наповнення цієї соціальної групи були найрізноматнішими, і не всі особи, що служили у ротах поточної оборони, були шляхтичами, ба навіть походили з різних територій. Це дуже добре ілюструє список товаришів роти Бернарда Претвича з 1540 р. Усього у роті разом з почтом було 120 вершників: Мельхіор Семілавський (*Melchiar Semilawski*) – 9 коней; Василь Чорний (*Waszil Czirneÿ*) – 8; Мацей Ковальський (*Mathias Kowalski*) – 3; Гуріель Ґнєвош (*Huriel Gniewosz*) – 8; Йоган Брам (*Joannes Bram*) – 6, Марцін Котовецький (*Martinus Kothowieczki*) – 5; Петер Церб (*Petrus Zerb*) – 6; Іван Копач (*Iwan Kopacz*) – 2; Ян Вєльгош (*Joannes Wielgoss*) – 2; Ян Вітунський (*Joannes Vithunski*) – 7; Станіслав Іздепський (*Stanislaus Isdepski*) – 6; Анджей Станіславський (*Andreas Stanislawski*) – 4; Францішек Ґосліцький (*Franciscus Gosliczki*) – 4; Ян Бадовський (*Joannes Badowski*) – 2; Ян Фрідріховський (*Joannes Fridrichowski*) – 8; Сенько Чечель (*Sienko Czeczel*) – 3; Кшиштоф Свідер (*Cristopherus Swider*) – 6; Ґабріель Чішопольський (*Gabriel Cziszopolski*) – 3; Васько Волошин (*Vasko Woloszin*) – 2; Митко Турчин (*Mithko Thurczin*) – 2; Іванко Стрілець (*Iwanko Strzeliecz*) – 2; Вєлічка (*Wieliczka*) – 2; Юрський (*Jurski*) – 2; Гремеч (*Hremecz*) – 2; Іван Ілайович (*Iwan Ilaiowicz*) – 2; Пйотр Лісковський (*Petrus Liskowski*) – 4; Пйотр Ґалєнський (*Petrus Galienski*) – 4; Козачок з Брацлава (*Kozaczek z Braczlawia*) – 5; Ян Шаравський (*Joannes Sarawski*) – 2[1].

Жартома можна собі тільки уявити, якою мовою вони розмовляли і як вони розуміли один одного. Якщо кілька осіб з цього переліку походять з німецьких земель або Сілезії (Брам, Церб), імовірно, з Балкан були Іван Ілайович і Митко Турчин, а Васько Волошин – із сусідніх Молдавського чи

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 39. – K. 30–36 v.

Валаського князівств. З цього ж регіону походив і Маніло Мультанин, котрого бачимо в роті Претвича у 1541 р.[1], а в 1543 р. серед товаришів роти зазначений Хасан Татарський з 3 вершниками[2].

4. Від ротмістра до подільського шляхтича

Поява перших списків служилої на кордоні шляхти, які, починаючи з 90-х років XV ст.[3] несуть службу на прикордонні, й наявність у пізніших документах цих прізвищ вже як подільських шляхтичів, у той чи той спосіб пов'язаних з Поділлям (як-от набуття земельної власності, породичання з місцевими родами або служба урядникам, насамперед кам'янецьким генеральним старостам), – усе це сприяло появі нових членів у місцевій шляхетській спільноті. Ці списки переповнені прізвищами дрібної шляхти, прибульців не тільки з інших регіонів Корони Польської, але й з інших країн. Дехто з них отримував у списках означення «подолянин» (*podolita*), як, наприклад, Куропатва або Крчоновський, або якийсь Ханич (*Chanyecz*)[4].

Характерною ознакою в той час стає служба молодих шляхтичів із заможних родин, попередні покоління яких займають або займали чільні уряди в Подільському та Руському воєводствах. У списку роти краківського хорунжого Миколая Фірлея з Домбровиці, списаного у Львові 15 лютого 1499 р., бачимо подільського воєводича Яна[5].

---

[1] Ibidem. – Sygn. 40. – K. 32: *Manilo Multianin eq. 8.*

[2] Ibidem. – Sygn. 44. – K. 25 v: *Hassan Thatarski eq. 3.*

[3] Як зазначає Людвіґ Колянковський, перші ротмістри фіксуються у джерелах наприкінці 1479 р. Kolankowski L. Roty koronne na Rusi i Podolu 1492–1572 r. // Ziemia Czierwińska. – T. I. – Zesz. 2. – Lwów, 1935. – S. 1. (нумерація з окремої відбитки). Серед перших ротмістрів, яких можна відчитати з фрагментарно збереженого джерела, бачимо Мишковського з Пшечижова (*Myszkowsky de Przeczyzow*), який, імовірно, є тотожний з майбутнім генеральним старостою руських земель Пйотром Мишковським. Див.: MRPS. – Pars I. – № 1486. Хоча ще Константи Ґурський у додатку до своєї праці подав реєстри рот з 1471 р. та 1474 р. Див.: Gorski K. Historia jazdy polskiej. – Kraków, 1894. – S. 271–274. У 1479 р. ротмістр Мишковський отримав кошти для своєї роти: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Syng. 1. – K. 53, 54–54 v.

[4] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 6. – K. 219, 220; Sygn. 11. – K. 33.

[5] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta spisane przez ś. p. Adolfa Pawińskiego / Wyd. A. Lewicki. – Kraków, 1898. – № 20. – S. 24. Загалом список демонструє весь спектр служилої шляхти: «*Slywka, Smolka, Johannes Podolszky woyewodzycz, Petrus Kola, Nicolaus Gyemyelnyczky, Nicolaus Zolkyewszky, Joannes Doluszky, Petrus Gnynszky, Hynek, Stanislaus, Simon Chlyevyczky, Beneszch, Woyczyech Sąpoleyenszky, Januszchowszky, Lonyvszky, Wronykowszky, Jan Hladky, Bernath Moravyczky, Jakub Kroczowszky, Waczlaw Vyelky, Prusz Jan, Beranet, Caspar Ungarius, Thomaszch Charcawth, Benedict Charwath, Kothowsky*».

Починаючи від 1492 р., маємо майже щорічні переліки ротмістрів та рот, які несли службу на Поділлі. Зокрема, один з перших списків подає нам такі імена та прізвиська офіцерів: Дерслав (*Derslao*), Януш Свирчовський (*Janusch Swirczowsky*), Гинек (*Hynek*), Петро Лонцький (*Petro Lanczky*), Янковський (*Jankowsky*) та Ян Юковський (Юрковський) (*Iohanni Jukowsky*) із загальною кількістю 1022 вершники[1]. Вже наступного 1493 року король у Пйотркові найняв на службу Яна Свирчовського з 206 вершниками, а Гинка Уненського та Янковського – з ротами по 170 осіб[2]. Того ж року в Познані Ян Свирчовський отримав кошти за службу вже 212 вершників по 10 угорських флоренів кожному за квартал[3]. Тоді ж у Познані йшлося і про роти Янковського, Петра Лончського, Гинка, Дерслава і Жуковського[4]. 1494 р. на службу прийняли Якуба Пуковського з ротою у 100 вершників[5]. Принаймні двоє з наведених вище перших ротмістрів були пов'язані з цією територією, як-от Свирчовський (родина Свирчів фіксується на Поділлі ще з кінця XIV – початку XV ст.)[6], або почали закорінення у той час, як-от Гинек, що походив з Ленчицького воєводства. Свирчовський досяг висот в урядницькій кар'єрі, бувши протягом 1507–1526 рр. старостою в Теребовлі[7].

Не «відставали» від середньої шляхти і представники заможних та впливових родин панів з Бучача та пани з Ходчі. Зокрема, у 1501 р. подільський воєводич Ян з Бучача мав роту в 200 вершників, львівський каштелян, а також кам'янецький і львівський староста Станіслав з Ходчі мав роту в 300 вершників, а його брат галицький староста Пйотр з Ходчі – 150 вершників[8]. Того ж року ленчицький підкоморій Ян Гинек, посвідчений з ротою у 200 вершників з платнею 10 флоренів[9]. 1503 р. серед ротмістрів бачимо Петра Колю (180 вершників), Петра Галицького (170), Миколая Жулкевського (200), Хфала (200), Георгія Крупського (162), Пйотра Олеського (294),

[1] MRPS. – Pars II. – № 33.

[2] MRPS. – Pars II. – № 166.

[3] MRPS. – Pars II. – № 199, 236.

[4] MRPS. – Pars II. – № 200, 238.

[5] MRPS. – Pars II. – № 369. Імовірно, тотожний до згадуваного без імені Пуковського в переліку ротмістрів у листопаді 1493 р. Див.: MRPS. – Pars II. – № 265.

[6] Певним дисонансом щодо ідентифікації цього Свирчовського з Поділлям може бути означення Яна і Бартоломея Свирчовських як двірських великого князя литовського (*Iohanni et Bartolomeo Szwirczowsky curiensibus illustrissimi magni ducis Lithuaniae...*) під час молдавської виправи Яна-Ольбрахта у 1497 р.: Materiały do dziejów pospolitego ruszenia z lat 1497 i 1509 / Zebrane w części przez Adolfa Pawińskiego, uzupełnił i wydał Stanisław Kutrzeba / Archiwum komisyi historycznej. – T. IX. – Kraków, 1902. – № 209. – S. 290. Цікавим моментом є те, що жодна зі справ не торкалася території Подільського воєводства.

[7] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 672. – S. 97.

[8] MRPS. – Pars II. – № 1465, 1501, 1502.

[9] MRPS. – Pars II. – № 1503.

Яна Креховського (135), Миколая Крезу (100) та Яна Каменецького з 200 вершниками[1]. Тобто шляхтичів не тільки із сусідньої Галицької землі, як-от Коля, а й із воєводств, розташованих на захід від руських, – Яна Каменецького, Миколая Жулкевського.

Причиною появи «прибульців» могла стати велика виправа посполитого рушення (одного з останніх у той час) у 1497–1498 рр., яка була пов'язана з походом Яна-Ольбрахта на терени Молдавського і Валаського князівств[2]. Адже у цьому поході взяла участь чимала кількість шляхти з усієї Корони[3]. Ця кампанія стала певним каталізатором неспокою на південно-східному кордоні королівства, адже невдала виправа короля спровокувала турецький похід у відповідь, який яскраво продемонстрував нездатність як посполитого рушення, так і нечисленних військових підрозділів простистояти добре організованому і досвідченому турецькому війську.

У свою чергу, загони ногайців більш активно почали «турбувати» прикордонні території, не обмежуючись Поділлям[4], а сягаючи теренів навіть Белзького воєводства[5]. Про це свідчить низка листів згадуваного вже Пйотра Мишковського з літа 1499 р., який був уповноважений королем на

[1] MRPS. – Pars III. – № 930.

[2] Однією з останніх праць, у якій робиться аналіз цих подій, є робота Луціана Фальца: Falc L. Turecka wyprawa odwetowa na terenach Rusi Czerwonej w roku 1498. Zarys problemu // Roczniki Przemyski. – 2005. – T. XLI. – Z. 1. Historia wojskowości. – S. 3–26. Ця військова кампанія спричинила висланння королівського посольства до турецького султана на чолі з люблінським старостою Миколаєм Фірлеєм у 1499–1500 рр., у якому був і Миколай Лянцкоронський у 1500–1501 рр. Результатом цієї місії стало укладання миру. Джерельна публікація цих документів: Kołodziejczyk D. The Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Othe Documents // The Ottoman Empire and its Heritace. Politics, Society and Economy / Ed. By S. Faroghi and H. Inalcik. – Vol. 18. Leiden, Boston, Köln, 2001. – P. 112–113. Польський текст королівської присяги з обіцянкою зберегти мир (P. 207) та султанське ахднаме від 1501 р. (P. 208–209). Див. також ахднаме 1502 р. (P. 210–212) та королівське підтвердження від 1503 р. (P. 213–215).

[3] Про участь шляхти у цій виправі з усіх регіонів Корони Польської свідчать джерела судових процесів, видані Міхалом Бобжинським: Acta expeditionum bellicalium palatinatus Calissiensis et Posnaniensis in Valachos et in Turcas a. 1497–1498 in Archivo Regio Posnaniensi asservata / Ed. M. Bobrzyński. – Cracoviae, 1882. – XVI+192 p.

[4] Зокрема, міста Кам'янець та Скала 7 серпня 1498 р. для захисту від зубожіння та знищень отримали звільнення на 15 років від усіх поборів. Див.: MRPS. – Pars II. – № 1267, 1268. Наступного року король звільнив кам'янецьких міщан і від усіх мит, що, очевидно, було пов'язано з військовою загрозою. MRPS. – Pars II. – № 1371.

[5] Лист белзького старости Яна Каменецького від 20 липня 1499 р. до короля Яна-Ольбрахта про напад татар в околицях Буська, який не було відбито через неготовність шляхти і брак людей: Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta. – № 26. – S. 30–31.

охорону кордону (*... pro defensione terrarum Russie in capitaneum generalem constituentes.*)[1].

Така ситуація на неспокійному прикордонні потребувала чималої кількості вояків, а також консервувала практики осадження шляхти на території Поділля, запроваджені тут від початку XV ст. Для прикладу, в 1512 р. король Сиґізмунд I записав Лазарю Корачовському на с. Ґричівцях 20 гривень під умовою несення усіх повинностей та військової служби, яка здійснювалася через кам'янецького старосту[2].

Слід наголосити, що життя на неспокійному християнсько-мусульманському прикордонні для пізньосередньовічної і ранньомодерної Європи було звичним. Схожа ситуація простежується на Піренейському півострові, де мусульманський емірат Ґранади існував практично до самого кінця Середньовіччя. Страх перед можливим полоном спонукав до вироблення певних специфічних рис у місцевої людності[3].

Небезпека для Поділля походила і з боку сусіднього Молдавського князівства. Про це свідчить повторний привілей 1518 р. на маґдебурське право для Скали (*...novum privilegium super ius magdemburgens...*), де зазначено, що видається він для міста, яке було знищено внаслідок волоського вторгнення (*...invasionis Valachorum amissum...*)[4]. Скальські міщани отримали звільнення від робіт на ремонт замку на два роки (за попередній 1517 р. і за поточний 1518 р.)[5].

Ще одним важливим моментом цих подій стало запровадження поточної оборони кордону Польського королівства, що, своєю чергою, зробило Поділля місцем військової служби, де шляхта не тільки набувала військових навичок, але, що дуже важливо, знайомилася між собою. Власне, неможливість середньої та дрібної шляхти потрапити на коронні сейми і зробила військову службу тим джерелом знайомств, яке й стало їм у пригоді в подальшій військовій та урядницькій кар'єрах.

---

[1] Ibidem. – № 21. – S. 24–25. Також лист Пйотра Мишковського до короля від 23 липня 1499 р., в якому він інформує про перехід татар через Дніпро (!) і просить прислати людей і гроші для них, не сподіваючись на шляхту, та каже, що звернувся по допомогу до князя Костянтина Острозького. – № 29. – S. 33–34.

[2] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXVI. – С. 39–40.

[3] Malinowski M. Najnowsza historiografija hiszpańska na temat pogranicza chrześcjańsko-muzułmańskiego na półwyspie Iberyjskim w XIII–XV wieku // Acta Universitatis Lodziensis. Folia historica 72. Studia z historii Polski i powszechnej XIII–XVIII wieku / Pod red. J. Szymczaka. – Łódź, 2001. – S. 39.

[4] MRPS. – Pars IV. – V. 2. – № 11464.

[5] MRPS. – Pars IV. – V. 2. – № 11573.

5. Зміна соціального статусу. Від міщан до шляхтичів

Одним із джерел поповнення подільської шляхетської корпорації були міщани подільських та руських міст Польського королівства. Хоча сам процес набуття шляхетства міг бути тривалим і навіть безрезультатним, але він дозволяв їм кардинально змінити своє становище у тогочасному соціумі. Ще у 1439 р. на сеймику в Кам'янці серед підписантів документа подільської шляхти останнім зазначено Петра Вірменина (*Petri Armini*), який, на жаль, не ідентифікується за наявними джерелами[1]. Тут цікавим є сам факт присутності особи з таким прізвиськом серед місцевої шляхти у першій половині XV ст.

Першим кроком на шляху до зміни соціального статусу було набуття землі. Так, у 1482 р. вірменин Івашко отримав королівський дозвіл на викуп від шляхетної Анушки та її сестер сіл Суслів та Поповці у Кам'янецькому повіті[2]. Ще один вірменин, Дониш Голубейович з Кам'янця, отримав у 1502 р. запис 60 гривень на с. Макарів Татарський Смотрицького повіту у винагороду за участь у ремонті замку та міських укріплень Кам'янця[3] (як видно з опису подільських замків 1494 р., вони перебували не в належному стані[4]). Цей документ цікавий тим, що суб'єктом надання виступає особа нешляхетського стану – кам'янецький міщанин. Правда, вже у 1513 р. король Сиґізмунд I дозволив кам'янецькому старості Станіславу Лянцкоронському викупити Макарів Татарський з рук Дониша, якого тут названо Даником (*Danik*)[5]. Дониш, мабуть, не дістав шляхетства, адже у 1509 р. (*Donyssz Holubowycz armenus, civis Camenecensis*)[6], як і в 1517 р. значиться кам'янецьким міщанином, коли його будинок було звільнено від податку. Тут Дониша названо будівничим (*constructa*), а його будинок, який стояв біля великого муру (*muro magno*), був окрасою міста (*ad ornamentum civitatis*)[7].

Ось ще один приклад володіння земською нерухомістю вже за панування Сиґізмунда II Авґуста. 9 грудня 1556 р. кам'янецький вірменин Кєрко

[1] Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 113.

[2] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LVI/5. – С. 197; Реґест: MRPS. – Pars I. – № 1573.

[3] MRPS. Pars III. – № 168. АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XIX. – С. 30–31.

[4] Грушевський М. Опис Подільських замків 1494 р. // ЗНТШ. – Львів, 1895. – Т. VII. – Кн. 3. – С. 11–13.

[5] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXVII. – С. 40–41. Вже у 1518 р. король записав 40 гривень Івашкові Невиду на Макарові Татарському. Див.: Там само. – № XXXII. – S. 46–47.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 520.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11314.

Голутович (*famati Kierko Holutovicz armeni civitatis Camenecensis*) отримав довічне володіння на пустці Жабинці (*areae alias sieliszca Szabincze*), що розміщувалася між королівським селом, та Новосілкою (*inter villas nostras et Novosiolka*)[1]. Це підтверджує тезу про можливість володіння вірменами-міщанами земською нерухомістю на аналогічних зі шляхтою правах.

Як свідчить практика XV–XVI ст., для вірмен, котрі проживали в містах на руських землях Корони Польської, трампліном до шляхетсва була служба перекладачами на потреби королівської канцелярії. Так, ще у 1415 р. Григорій Вірменин за участь у посольстві до турецького султана Мехмеда I був нобілітований королем[2]. У середині та другій половині XV ст. завдяки перекладацькій службі отримали шляхетство або були близькі то нього Івашко Вірменин (Тухнович) з Козиць, а вже у 1506 р. – його син Василь Івашкович[3].

Іще одним шляхом для міщан отримати шляхетство стала військова служба з охорони кордону. Так, у 1508 р. серед тих, хто отримав платню, фігурує коломийський війт (*Woyth Colomysky*)[4], а в 1511 р. – якийсь війт Сидір (*Szydor woyth*) ніс службу 1 конем[5]. Імовірно, що вірменином був і Кіркор Асембійович (*Kirkor Assembiowicz*), котрий у 1542 р. служив 4 кіньми у роті кам'янецького старости Єжи Язловецького[6]. У роті Бернарда Претвича в 1552 р., коли він вже був теребовельським старостою, також служив якийсь війт Андрій (Анджей) з 6 кіньми[7]. Тут важко сказати, з якого міста була ця особа: чи з Теребовлі вже, чи ще з Бара (адже після переходу на інше староство сталі товариші роти Претвича залишися служити під його командуванням), але наведені приклади демонструють нам відкритість протягом першої половини XVI ст. служби у ротах поточної оборони для міщан.

---

[1] AGAD. – MK. – Syng. 89. – K. 86 v. Pereст: MRPS. – Pars V. – Vol. 2. – 7694.

[2] Janeczek A. Tłumacz lwowski. Z zagadnień komunikacji językowej w wieloetnicznym mieście późnego średniowiecza // Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckiej / Red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz. – Warszawa, 2010. – S. 218. У найбільш повних виданнях нобілітацій у Польському королівстві ці особи не згадуються: Wdowiszewski Z. Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1794) // Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. – Buenos Aires–Sztokholm, 1987. – XV+258 s.; Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – Lublin, 2001. – 878 s.

[3] Janeczek A. Tłumacz lwowski. Z zagadnień komunikacji językowej w wieloetnicznym mieście późnego średniowiecza. – S. 219.

[4] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 7. – K. 4 v, 35 v. 1511 р. він також посвідчений з 8 вершниками: Ibidem. – Sygn. 11. – K. 96: *Colomyski woyt super equis 8*. Імовірно, його звали Ян Чудний. Бо в 1513 р. з 5 кіньми у попису війська зазначений «коломийський Ян Чудний» (*Colomyski Jan Czudny*): Ibidem. – Sygn. 12. – K. 31.

[5] Ibidem. – Sygn. 11. – K. 21.

[6] Ibidem. – Sygn. 42. – K. 222 v.

[7] Ibidem. – Sygn. 58. – K. 83: *Andreas Woyth eq. 6*.

5.1. Кар'єра Амброзія Ормянчика

У світлі цього цікавою є кар'єра Амброзія Ормянчика на теренах Поділля у першій третині XVI ст., який тотожний з Амброзієм Ормянчиком зі Секержинець герба Задора, ротмістром і подільським урядником. Приклад Амброзія є цікавим, адже, зважаючи на його прізвисько та пізнішу нобілітацію, він походив не зі шляхетського середовища, а, найімовірніше, був членом однієї з міських вірменських громад на руських землях Корони. Власне, тут бачимо той феномен, що особа з міста робить насамперед урядницьку кар'єру в королівській канцелярії, потім у війську, що, у свою чергу, є трампліном до урядницької кар'єри.

Як Амброзій Ормянчик (*Ambro. Ormyanczyk, Ormyanczyk Ambro.*) він уперше посвідчується у списках ротмістрів у 1508 р.[1], а в 1511 р. він уже служив 11 кіньми[2]. Але ще у 1507 р. його окреслено як королівського писаря до справ обслуги поточної оборони[3]. Так Вальдемар Хоронжичевський фіксує його у 1507–1509 рр. як королівського писаря у військових справах[4].

Належність Амброзія до гербового братства Задоритів може свідчити про адаптацію його кимось із родини Лянцкоронських. Імовірно, він був адаптований подільським старостою Станіславом Лянцкоронським перед 1511 р. На жаль, два видання, у яких зібрані матеріали, що висвітлюють левову частку нобілітацій у Польському королівстві, не фіксують акта адаптації Амброзія чи його батька[5]. Але серед новонобілітованих у той час бачимо ротмістрів, які служили разом з Амброзієм[6].

1536 р. Марцін Секержинський зізнався у кам'янецькому земському суді, що отримав від скальського старости Героніма Лянцкоронського листи і привілеї, які після смерті Амброзія (1528 р.) були у кам'янецького старости Станіслава Лянцкоронського, батька Героніма. Усього було 23 привілеї, зокрема надання шляхетства і королівських привілеїв на с. Жванець і Раш-

[1] Ibidem. – Sygn. 7. – K. 7, 37 v.

[2] Ibidem. – Sygn. 11. – K. 24: *Ambrosius Ormyanczyk super equis 11.*

[3] Chorążyczewski W. Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych. – S. 244.

[4] Ibidem. – S. 102, 114.

[5] Wdowiszewski Z. Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1794). – XV+258 s.; Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – 878 s.

[6] Так, у 1504 р. був нобілітований до гербового братства Цьолек королівський ротмістр Шимон Кулявий з Бичини (Кульгавий) (*Szymon Kylawy (Kulhawi, Culhawi)*): Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – № 42. – S. 57. У 1505 р. був нобілітований королівський ротмістр Єжи Губатий з Піщан (*Jerzy Hybaty (Hubathi)*) та Ян Калуш з Броду (*Jan Calusch*): Ibidem. – № 47, 48. – S. 59 та ін.

ко (Рашків) і королівський декрет у справі з Пйотрем Гинком[1]. Принаймні одного разу брати Лянцкоронські були адапторами краківського міщанина Станіслава Шкляжа (Скляра) (*Sczklarz*) з синами у 1518 р.[2]

Уже в 1511 р. король Сиґізмунд I посвідчив консенс Амброзія Ормянчика із Завартова (*Ambrosio Ormyenczik de Zwarthow*) на королівських селах Макарів та Глібів у Кам'янецькому повіті за суму, яка була записана на селах, що король отримав від згадуваного вище кам'янецького вірменина Дониша[3]. Про те, що ця справа не пройшла повз увагу тогочасного кам'янецького генерального старости Станіслава Лянцкоронського, свідчить ціла низка справ під 1513 р.[4]

1514 р. Амброзій отримав від короля пляц у Кам'янці біля парцелі кам'янецького войського Миколая Гербурта[5]. Того ж року він отримав село Печиська у Летичівському повіті. Набуття цієї земської власності є промовистим прикладом того, що військова повинність, яку мала нести шляхта зі своїх маєтків, була обов'язковою, а її невиконання могло стати для посесора фатальним. Адже попередній власник Іван Пасина, званий Іліяш (*nob. Iwan Passyna Ilyas dicti*), був позбавлений її через невідбуття повинності (*ob eius inoboedoentiam, absentiam a conscriptione bellica*), яка була закріплена рішеннями коронних сеймів у Познані та Новому місті Корчині, про що нагадувалося в документі[6].

Набувши у 1515 р. від Яна Струся село Секержинці на р. Збруч у Скальському повіті за 400 гривень, Амброзій додав назву новонабутої власності до свого йменування[7]. Від того часу він найчастіше фіксується у джерелах як Амброзій Ормянчик із Секержинець (*Ambrosii Ormyenczyk de Syekyerznice*). 1523 р. він отримує від короля дім або пляц біля Скальського замку (*dom albo pliacz w przigrodku zamku skalskie[go]*)[8]. Посідання цієї нерухомості є ще одним доказом з'язку Ормянчика зі Станіславом Лянцкоронським, котрий від 1515 р. був скальським старостою.

Урядницька кар'єра Амброзія почалася для нього вже у досить поважному віці (що й недивно, з огляду на його нешляхетське походження), коли у 1519 р. він отримав уряд кам'янецького хорунжого, а наступного року

[1] Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 135.

[2] Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – S. 76.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 1218.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2057, 2064, 2156.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. № 2209.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2215.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2436.

[8] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 221–222.

авансував на поважний і впливовий у шляхетському середовищі уряд земського судді, на якому перебував до своєї смерті у 1528 р.[1] Варто зазначити, що місцеву шляхту він знав і завдяки тому, що в період від 1517 до 1522 рр. був збирачем податків з Подільського воєводства[2].

Поважну позицію Амброзія серед подільської шляхти підтверджує і той факт, що він двічі, у 1523 та 1524/1525 рр., був послом на Коронний сейм від свого воєводства і те, що перед цими сеймами його призначали королівським легатом на місцевий сеймик у Кам'янці[3].

Амброзій був одружений з Петронелою зі Слупинича (*Petronellae de Slupynycza*), яка була донькою Зофії Щуковської (доньки Миколая Кристина) та Станіслава Домбровського. Шлюб з Амброзієм був для неї другим, першим її чоловіком був Вольський. Спадок по Зофії Щуковській у 1550 р. розподілили між собою Марцін, син Амброзія і Петронели, Дорота Секержинська та їх зведений брат Станіслав Вольський, а також Анна Радецька, сестра Петронели і дружина Станіслава Радецького[4].

Цей шлюб значно збільшив маєток самого Амброзія. Це видно з матеріалів Коронної Метрики, де впродовж 1510–1520 років знаходимо чимало королівських документів на різні села не тільки на території Подільського воєводства (с. Баговиця), а й сусіднього Теребовельського повіту, що у Руському воєводстві (ідеться про с. Саволушківці). Це село у сусідньому воєводстві у 1516 р. він отримав від кам'янецького підкоморія Пйотра Гинка, його дружини Софії з Оринина, Станіслава Добровського (або П'ясецького) та його доньки Анни. Разом з цим було забезпечене і доживоття самому Амброзію[5]. У свою чергу, село Баговиця, разом з доживоттям, було отримано ним по згадуваних Станіславі та Анні, а також Янушові з Цьолковиць[6]. Водночас усе було того ж року записано його дружині Петронелі зі Слупинича[7].

1525 р. Амброзій Ормянчик був державцем села Жванець на р. Дністер і посланцем з дарами від короля до молдавського господаря, за що й отримав запис на цьому селі на 60 польських злотих[8].

---

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 106. – S. 52, № 479. – S. 107.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 4232; Volumina Constitutionum. – T. I. – Vol. 1. – S. 365 (1520 p.), 377 (1521–1522 p.).

[3] Uruszczak W. Sejm walny Koronny w latach 1506–1540 // Studia nad historią państwa i prawa. – Seria II. – T. XVI. – Warszawa, 1980. – S. 240–241, 254.

[4] Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 133.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10825.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10826.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10823.

[8] MPRS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 4712.

Пізно, як на реалії того часу, ставши шляхтичем, Амброзій не тільки зробив карколомну кар'єру (як на людину нешляхетського походження), а й, вдало одружившись, збудував міцне підґрунтя для наступного покоління родини.

6. Сілезька діаспора. Миколай Іскшицький та Бернард Претвич

Поява серед ротмістрів вихідців із Сілезії та чеських земель[1], традиційного ринку тогочасних військових найманців, засвідчила як брак власних сил для несення військової служби на кордоні, так і потребу у кваліфікованих офіцерах нижньої і середньої ланки, а також рядових жовнірах. Зокрема, джерела фіксують чималу кількість осіб з іменами і патронімами, які маркують власне вихідців із цих територій: Ян Моравчик (*Johannes Morawczyk*), котрий ніс службу у Перемишлі наприкінці XV ст.[2], Бернат Моравський (*Bernath Moravyczky*) та Вацлав Велький (*Waczlaw Vyelky*) з роти Фірлея[3]. Вихідці з цього етнічно строкатого регіону не були дивиною на території Поділля, поява на руських землях вихідців із Сілезії фіксується принаймні ще від другої половини XIV ст. Це згадувані Бедрих з Бедриховець, Кристин Щуковський та ін.

Ще одним прикладом служби на Поділлі вихідців з цього краю можуть бути два листи від ротмістрів піхоти, яка перебувала у Кам'янці 27 липня 1499 р., писаних королю Яну-Ольбрахту старочеською мовою. Уповноважений по гроші до короля Ян Калюс (*Jan Kalus*) міг би бути місцевим (зважаючи на існування поселення Калюс на території Подільського воєводства), але в іншому документі він поданий як *Johannes Kalwsch*, що може свідчити про його німецьке походження. Зазначений у цьому листі ротмістр Їржі Хомутовський (*Girzik Chomutowski*) явно походив з чеських земель[4]. Імовірно,

[1] 1481 р. одним з ротмістрів був Зольна з Чехії (*Zolna cum Czech*): AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 1. – K. 72. У пописі роти з 1497 р. серед міст, звідки фіксують військових на Поділлі, знаходимо Вроцлав, Бжеґ, Ополє, Леґніца, Ґлоґув тощо: Ibidem. – Sygn. 2. – K. 109–112. Для прикладу, серед низки ротмістрів, які несли службу на Поділлі у 1493 р., написано, що були й інші сілезькі ротмістри (*et etiam pro Slesier rotmagistris*). – MRPS. – Pars II. – № 265.

[2] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta. – № 24. – S. 28. 1501 р. Моравчик разом із Гинком окреслені у листі кардинала Фридерика як *rothmagistri societas vestre*. Ibidem № 75. – S. 76.

[3] Ibidem. – № 20. – S. 24.

[4] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbcrachta. – № 32. – S. 37–38. Під цим документом підписалися: *Girzik Chomutowsky rothmistr, Ambroz rothmistr, Jan Sokolowsky rothmistr, Stefek rothmistr y gyny wssichchi desatniczy a strzielczy piessy na Kamienczy*. – Ibidem. – S. 38; № 34. – S. 39. Імовірно, цього ж таки Яна Калюса 27 жовтня 1500 р. у Сандомирі король Ян-Ольбрахт прийняв на службу на один квартал з його ротою, яка складалася з 200 піхотинців. – Ibidem. – № 73. – S. 74. А у пописі 1497 р. його зазначено як *Calusch*: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 2. – K. – 124.

цей Ян Калюс 1505 р. був нобілітований до гербового братства Цьолек з відміною, де було зазначено, що він з угорського міста Брод (*nob. Ioanni Calusch de Brod, civitate regni Hungariae*)[1].

Другий документ, за підписом десятника Яна Соколовського з роти Лукаша, теж писаний старочеською мовою і стосується вже зловживань з боку ротмістра[2]. І якщо ми можемо вести суперечки щодо ідентифікації вищезгаданих ротмістрів, то писар, який писав ці листи, явно був з чеських земель. Якщо навіть дотримуватися тези про неусталеність власне польської мови на кінець XV – початок XVI ст., то вирази на кшталт *Nayiasnieyssy kraly...*, ... *wassi kralowske* є явними чехізмами. Приклад листа короля Олександра Станіславові Лянцкоронському, писаний тогочасною польською мовою подає такі форми слів, як «король» (*krol*), «королівський» (*krolewski*), «королівство» (*krolesthwo*), що послідовно передаються через літеру *-o-*[3]. Підтвердженням того, що вихідці з Сілезії, Моравії або Чехії перебували у Кам'янці і писали ці документи, є згадки про ґродського писаря Вацлава (*Vatzlav*) у 1510 р.[4]

1500 р. ще одна особа з характерним прізвиськом із цього регіону, Миколай Шльонжак (*Nicolaus Slezak*), отримав у заставу від Анджея з Нового Двору села Бедрихівці та Виселок. Цю трансакцію посвідчив кам'янецький генеральний староста Станіслав з Ходчі[5]. Тут дивною є застава родинного маєтку, що демонструє нам втрату позиції родини Свирчів, котрі завдяки тривалому посіданню уряду кам'янецького каштеляна у другій половині XV ст. займали чільне місце поміж середньозаможної шляхти Подільського воєводства[6]. Окремо варто зауважити і спільний ре-

[1] MRPS. – Pars III. – № 2435. Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – № 48. – S. 59.

[2] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich za Jana Olbcrachta. – № 33. – S. 38.

[3] Kryński A. A., Kryński M. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go. – Warszawa, 1925. – S. 250, 252, 253.

[4] Лист Сигізмунда I до кам'янецького старости Станіслава Лянцкоронського від 3 листопада 1510 р.: Acta Tomiciana. – T. I. – № CXXXVI. – P. 121 «...*per Vatzlav, notarium castrensem...*». Ще раз писар Вацлав (*Venceslaum notarius*) згадується у листі від 19 лютого 1511 р., надісланому від короля до Яна Творовського: Ibidem. – № CLXXXI. – P. 145. Під час попису війська у Меджибожі у 1513 р., одразу після Яна Творовського зазначений писар Вацлав (*Venceslaus notari[us]*): AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 12. – K. 43 v, 44 v, 97. Чи є він тотожний з писарем Вацлавом, який згадується у 1521 р., сказати важко, адже у листі без дати Миколая з Шидловця з 1522 р., де йдеться про хмільницького старосту Предслава Лянцкоронського, згадується якийсь писар Вацлав (*Venceslaus notarius*): Acta Tomiciana. – T. VI. – № CII. – P. 117.

[5] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 153–155.

[6] Про маєток Свирчів див. підрозділ V.1.

гіон походження – Сілезію, що може свідчити про родову пам'ять, яка ще не згасла на той час.

Згадуваний вище Ян Соколовський у 1502 р. мав під своїм керівництвом у Кам'янці 200 піхотинців і 4 вершники з платнею відповідно 5 і 10 флоренів на квартал протягом року[1]. У 1505–1507 рр. у Кам'янці такою ж кількістю війська командував ротмістр Ярош[2].

Блискуча кар'єра, яку протягом першої половини зробили на Поділлі Миколай з Іскшичина і Бернард Претвич, доводить тезу про відкритість місцевої спільноти і можливість досягнути успіху на цій території[3]. Ці два приклади є досить промовистими, коли маловідомі, імовірно, незаможні шляхтичі, з-поза меж Корони Польської досягли високого становища кам'янецького генерального старости у випадку Миколая Іскшицького та барського і теребовельського старости (1552–1561) у випадку Бернарда Претвича[4], син якого Якуб у 1607–1610 рр. був подільським воєводою[5]. І якщо Барське староство було на той час приватним володінням королеви Бони, то ґродове староство у Теребовлі і Кам'янецьке генеральне староство були престижними урядами не тільки для шляхти з руських земель. Зокрема у Теребовлі перед Претвичем старостами були брати Тенчинські, Анджей та Станіслав, і Бернард Мацейовський (перед цим радомський каштелян)[6], а старостування у Кам'янці Миколая Іскшицького поклало початок кар'єри малознаних ротмістрів, які посідали цей колись ключовий уряд на південно-східному кордоні Польського королівства.

Особи на зразок Бернарда Претвича приваблювали сюди вихідців із Сілезії, яким вони, як люди вже осілі на новій для себе території, протегували. Пам'ять про службу у Претвича трапляється в документах пізнішого часу, як

[1] MRPS. – Pars III. – № 148.

[2] MRPS. – Pars III. – № 2468; Pars IV. – T. 2. – № 8432.

[3] Зокрема, Миколай Рей з Нагловіц присвятив Бернардові Претвичові такі рядки:

Bernat Pretwic, starosta trebowelski.

Mogliby snadż Ślężacy narodowi swemu,
Sławnemu Pretwicowi, rycerzowi temu,
Dawać dań z jedo sławy, którą sprawy jego
Zawżdy mu już nieść muszą do czasu wiecznego.
I Katony tatarskie, chociaj go nie znają,
Wspomniaszy zbite męże, snadż o nim spiewają.
A by ten miał po myśli waleczne przyprawy
Hannibał kartagiński byłby drugi prawy.

Rey M. Zwierzyniec. 1562 / Wyd. W. Bruchnalski. – Kraków, 1895. – S. 159.

[4] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 676. – S. 98.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 645. – S. 146.

[6] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 673–675. – S. 98.

у нобілітації Мацея Суліського (Шуліського) з Сульч (Шульч) та його трьох братів. Вони на вальному сеймі 15 квітня 1590 р. отримали шляхетство, виводячи свою генеалогію від Шульць, що в Сілезії. Одним з аргументів було те, що їхній батько служив у Бернарда Претвича[1].

Можливо, будівничий кам'янецької фортеці у першій половині 40-х років XVI ст. Йоб Претфус міг бути одним з родичів або кревних Бернарда[2]. Йоб фіксується від 1540 р. архітектором Сиґізмунда I[3]. Це може бути одним з пояснень як кар'єри Бернарда, старости у Барі, так і присутності Йоба у Кам'янці.

Особа Бернарда Претвича знана в історіографії насамперед через його активну діяльність у 1542–1552 рр. у Барі та охорону кордону, а також з огляду на його «Меморіал...»[4], в якому він описує свою діяльність на неспокійному прикордонні. Це дало йому змогу на середину XVI ст. бути власником і державцем чималого маєтку на території Подільського воєводства, який зосереджувався переважно навколо Шарівки та Ольчедаєва[5].

[1] AGAD. – MK. – Sygn. 133. – K. 458 v–460. Perect: Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa. – T. II Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–1595. – № 9. – S. 116. Див. також: Wdowiszewski Z. Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1794). – S. 42; Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. –№ 519–522. – S. 229. Так у пописі роти Бернарда Претвича у 1539 р. бачимо: *Malcher Syemyslawsky – 8, Joannes Boldvy – 6, Huriel Gnyewosz – 8, Petrus Karwath – 7, Hrynko Nowosielsky – 7, Georgius Podoreczky – 6, Adam Goslawsky – 10, Thomas Dubrawsky – 8, Stanislaus Juryowsky – 7, Franciscus Gosłyczky – 2, Johannes Badowsky – 2, Vyelyczka – 2, Bochdan Possak – 5, Bochdan Buth – 2, Seremeth – 3, Phedor – 2, Anthon – 2, Jurko – 2, Miylutha – 2, Jolthuch – 2, Scherko – 2, Syenko – 3, Sigismundus Gąsyorowsky – 2, Stanislaus Byely – 2, Mykytha Nyewyd – 3*: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 58–61. Вочевидь, особи котрі зазначені лише з іменами, можуть бути служилими боярами Барського або Хмільницького замків. Прикладом тут можуть бути Йолтух, Невид та ін.

[2] На вежі кам'янецької фортеці, праворуч від брами, є пам'ятна плита: 1544 | DEVS | TIBI SOLI GLORIA | IOB PRAETFVES | ARCHITECTOR. Див. також останню публікацію цієї інскрипції в: Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie / Pod red. W. Drelicharza. – T. 4. Kamieniec Podolski / Opr. P. Rabiej. – Kraków, 2009. – S. 43. Тут подана бібліографія публікацій цієї інскрипції, а також наведено біблійну цитату, з якої зроблено цей парафраз для напису.

[3] Джерала королівського скарбу фіксують Йоба Претфуса (*Prayetfuess, Braitfus, Breitfus, Praitfus, Preiftues, Pretfus*) від 1540 р. як будівничого. Від 1551 р. він опікувався будівництвом у Вільні, що, імовірно, стало шляхом для урядницької кар'єри. У 1559–1571 рр. він був віленським городничим, а у 1568–1571 рр. васильківським та у 1569–1571 рр. тикоцінським старостою: Ferenc M. Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie. – Kraków, 1998. – S. 223. Помер у 1571 р.: Łoza S. Słownik architektów i budowniczych polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących. – Warszawa, 1931. – S. 46.

[4] Критична публікація: Tomczak A. Memoriał Bernarda Pretwicza do króla z 1550 R. // Studia i materiały do historii wojskowości. – T. VI. – Cz. 2. – Warszawa, 1960. – S. 340–357.

[5] Про маєток Претвичів на Поділлі див.: Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 28–30.

Постать іншого сілезця – Миколая з Іскшичина, залишилася поза увагою дослідників[1]. Миколай походив з Іскшичина, що в Цєшинській частині Сілезії, з'явився на Поділлі на початку XVI ст. Як доводить Леон Бялковський, Миколай походив з родини Чамборів (*Czambor*), яка володіла Іскшичином від 1360 р.[2] Уже у 1509 р. він згадується у джерелах як ротмістр[3], а у 1512–1519 рр. – як двірський або покоєвий короля. Протягом 1512–1530 рр. був кам'янецьким стольником, 1530–1540 рр. – кам'янецьким підкоморієм, 1533–1536 рр. віцесґерентом (*vicesgerens*) (що можна порівняти з підстаростою або заступником старости), а у 1536–1540 рр. – кам'янецьким генеральним старостою, що символізувало вершину його урядницької кар'єри. Поза територією Поділля він був старостою ольштинським у 1523–1525 рр.[4], снятинським 1534–1536, що було пов'язане з будівництвом замку[5], а також карловським у 1536 р. Помер у 1540 р.[6]

Дружиною Миколая була Катажина з Ягільниці, вдова по Анджею Мілановському. Принаймні від 29 липня 1512 р. її чоловіком фіксується у джерелах Миколай з Іскшичина[7].

Завдяки цьому шлюбу, тривалій співпраці з кам'янецьким старостою у 1510–1535 рр. Станіславом Лянцкоронським та гетьманом Яном

[1] Казімеж Пуласький, описуючи старі подільські роди XV–XVI ст., помилково приєднав Миколая з Іскшичина до родини кам'янецького земського судді Зиґмунта з Ягільниці, вважаючи, що вони усі походять із Сілезії і є однією родиною. Він зазначив дружиною Миколая Ельжбету з Шарівки, доньку Філіпа Шаравського: Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 10–11. – Przyp. 3. Навіть у гербовнику сілезької шляхти про Миколая зазначено, що він був двірським польського короля Сиґізмунда I, і про прийняття ним до свого герба у 1511 р. Вольфґанґа (див. нижче). У цьому виданні від зазначений як Миколай Чамбор (Mikołaj Czambor): Sękowski R. Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. – T. I. A–C. – Katowice, 2002. – S. 409.

[2] Białkowski L. Ród Czamborów-Rogalów w dawnych wiekach // Rocznik towarzystwa heraldycznego we Lwówie / Pod red. Prof. W. Semkowicza. – Kraków, 1923. – T. VI. – R. 1921–1923. – S. 88. Так, у 1469 році Фране Чамбор з Іскшичина був цєшинським старостою: Sękowski R. Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. – S. 409.

[3] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 8. – K. 172: *Iskrzyczki habet VI sex fiuos.*

[4] Це староство йому дісталося, імовірно, за участь у прусській кампанії 1520 р. Серед рот, які готувалися до військових дій, зазначена і рота піхотинців Іскшицького, в якій було 200 піших вояків і 3 вершники: Acta Tomiciana. – T. V. – № CXXII. – P. 131.

[5] Справа опіки над Снятином і Кам'янцем не дозволила Миколаєві взяти участь у військовій кампанії цього року. Див. лист Сиґізмунда I до познанського каштеляна Анджея Ґурки від 11.02.1535 р.: Acta Tomiciana. – T. XVII. – Wrocław, etc. 1966. – № 87. – S. 114; № 114. – S. 204–205.

[6] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 400. – S. 95; № 555. – S. 130; № 578. – S. 135; Spieralski Z. Iskrzycki Mikołaj h. Rogala (ok. 1480–1540) // PSB. – Wrocław etc., 1962–1964. – T. X. – S. 171–172; MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2995.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10268.

Тарновським Миколай утвердився на Поділлі. А його активна участь у військових кампаніях та часте перебування при королівському дворі, протекція брата Павела Себастіана, котрий був писарем підканцлера Кшиштофа Шидловецького, сприяли його урядницькій кар'єрі[1]. Але, імовірно, головним протектором Миколая був сам король Сиґізмунд I. Як видно з реґесту листа плоцького біскупа Яна Хойєнського до сєрадзького воєводи Ґероніма Ласького, після смерті Станіслава Лянцкоронського тривала боротьба за цей уряд і саме Миколай став наступним старостою у Кам'янці[2].

За рішенням варшавського сейму 1529 р. Миколай з Іскшичина був диспенсатором у Подільському воєводстві, тобто відповідальним за збір коштів на потреби війська[3]. У конституції того ж таки сейму зазначена і його рота чисельністю у 150 осіб[4]. У тому ж таки році він разом з руським воєводою Отто з Ходчі був учасником перемов і підписання «Пактів і ординації між Польщею і Валахією про справедливість між обома сторонами» *(Pacta et Ordinatio inter Poloniam et Valachiam de justitia utrimque facienda)*. Цей вельми цікавий документ регламентував стосунки між Польським королівством і Молдавським князівством, що у преамбулі дістало назви: «*prawo pograniczne*»[5].

Улітку 1531 р. він брав участь у битві під Обертином. На той час чисельність його роти становила 300 піхотинців та 12 вершників[6]. Здіслав

[1] Spieralski Z. Iskrzycki Mikołaj h. Rogala (ok. 1480–1540). – S. 171–172. Сперальський у біограмі про Миколая зазначає ще одного Іскшицького Павела, який у 1521 р. був уповноваженим сєрадзької воєводини Анни з Курозвенських Ласької. Але ще у 1511 р. Вольфґанґ з Нового Костела (*Nowycostel*), конюший цєшинського князя Казимира, був нобілітований до герба Кольбаш (сілезький варіант герба Рогаля) братами Миколаєм Чамборем з Іскшичина, на той час королівським двірським, і Павелом Себастіаном з Крассова, львівським каноніком і писарем підканцлера Кшиштофа Шидловецького. Див.: Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – № 72. – S. 67. Про сам герб див.: Szymański J. Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku. – Warszawa, 2001. – S. 252–253, 260. Роман Сенковський припускає, що місцевість, з якої походив цей Вольфґанґ, знаходиться коло Ґлубчиць: Sękowski R. Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny. – S. 409.

[2] Acta Tomiciana. – T. XVII. – № 562. – P. 702.

[3] *Podoliae: exactor Andreas Czermynski, dispensator Nicolaus Iskrziczski.* Див.: Volumina constitutionem. – T. I. 1493–1549. – Vol. 2 1527–1549 / Do druku przygotowali. W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka. – Warszawa, 2000. – S. 60.

[4] Acta Tomiciana. – T. XI. – № 94. – P. 88; Volumina constitutionem. – T. I. – Vol. 2. – S. 61: «*[Equites] Russiae: D. Ioannes Pileczki 150, Choranzycz 150, Iskrziczki 150. Quatuordecim equi domini capitanei debent includi*».

[5] Acta Tomiciana. – T. V. – № XC. – P. 90–93. Цікавою особливістю цього документа є використання у розрахунках такої архаїчної одиниці, як подільська копа: «*It. gdibi kto s obogiey strony dziewkę, zonę abo wdowę sgwalcill abo gwaltem wziąll, tedy taki gwaltownyk ma placyc osmnasie kop Podolskich a na Valaską lidzbą aspramy szesc dziesiąt zlotich Valaskich*». – Ibidem. – P. 92.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 5968.

Спєральський, публікуючи список роти Іскшицького, зазначає, що фактичний склад підрозділу під час обертинської кампанії становив 231 піхотинця та 8 вершників[1]. Принаймні до того часу, як Миколай став кам'янецьким генеральним старостою, він не мав кінної роти. Ще у 1535 р. він посвідчений на чолі пішої роти у 300 вояків[2]. 1539 р. він посвідчений з невеликою ротою у 40 вершників[3]. Наступного року в його роті було 100 вершників, 18 з яких він виставив особисто[4].

Одружившись із подільською шляхтянкою, Миколай почав формувати власний маєток, який спочатку базувався на посагу дружини. Головним містом його маєтку стала Ягільниця. Назву цього містечка Миколай почав додавати до свого прізвища. 1518 р. король Сиґізмунд I своїм привілеєм дозволив проведення у місті щорічного ярмарку, який би починався на сьомий тиждень після Великодня[5]. 1516 р. за заслуги у війні з Московією Миколай дістав дозвіл на загосподарювання порожнього села Лестківці у Кам'янецькому повіті, яке тримала його дружина Катажина (принаймні за панування Казимира IV маємо кілька записів на суму 302,5 гривні монетою, зроблені для Зиґмунта з Новоселиці, батька Катажини), зі звільненням на 6 років від сплати податків і стацій[6]. 1521 р. кам'янецький староста Станіслав Лянцкоронський посвідчив для Миколая запис 600 флоренів на Ягільниці, котрі записала йому дружина Катажина. Цей же документ був підтверджений королем у 1523 р[7].

1519 р. він викупив у Станіслава та Яна Свирчів половину містечка Давидківці, й на цій частині дістав запис собі на 100 флоренів[8]. Ще 100 гривень монетою було записано на цьому ж містечку в 1521 р.[9] Активна участь у військових кампаніях та отримане у Пруссії Ольштинське староство дозволили Миколаю записати на місті Давидківцях та на селах Висідка, Рогозно та Свидерів у 1525 р. ще 160 гривень. Все це було додано до 800 гривень, які були вже записані на містечку (*pro servitiis 800 marcae prius inscriptae*). Цей останній запис було підтверджено за Сиґізмунда II Авґуста на сеймі в Любліні у 1569 р.[10]

---

[1] Spieralski Z. Kampania obertyńska 1531 roku. – Warszawa, 1962. – S. 251–257.

[2] Acta Tomiciana. – T. XVII. – № 213. – S. 296.

[3] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 1 a: *Podoliae 15. Domini Nicolai Iskrsziczki eqt. 40.*

[4] Ibidem. – Sygn. 39. – K. 2: *D[omini] Nicolai Iskrziczki 100,* 2 a – *Comitiiua magnifici d[omini] Nicolai Iskrziczki succamerarÿ et capitanei Camenecen[si] in equos centu[m] cuius conscriptio facta est in Camienÿecz sabato alias 12 iunÿ. Anni 1540. Solius prefecti eq. 18.*

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11543.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10820.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 3888, 4129.

[8] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2994, 2995.

[9] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 3922.

[10] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 4650; Pars V. – № 3945.

Статусним актом було отримання від короля Сиґізмунда I нерухомості у столичному воєводському місті. 1513 р. Миколай дістав у дідичну власність (*iure hereditario*) будинок померлого Андрія Шаска (*Andreae Szassko*) у Кам'янці, який стояв біля будинків комісара Кшиштофа та *N.* Вжоска (*N. Wrzoska*)[1].

Про діяльність Миколая як кам'янецького старости маємо кілька свідчень, які походять з Коронної Метрики. Зокрема у 1539 р. він дозволив будівництво бровару для кам'янецького вірменина Грегора Киянина (*Hrehor Kyowyanyn*) і побудову ставу біля м. Смотрич[2].

І насамкінець про родину Миколая. Його донька Анна була одружена із скальським старостою Геронімом Лянцкоронським, племінником кам'янецького старости Станіслава (Геронім був сином старшого з братів Миколая), після чого ця старша лінія роду Задоритів з Бжезя взяла собі назву Ягільницької[3]. Цей шлюб був для Героніма другим (першою дружиною була Катажина Нємста з Кщенчиць) і відбувся між 1548–1555 рр. Для Анни це теж був другий шлюб, уперше вона була одружена з Яном Йорданом[4]

Індикатором впливу та популярності Миколая серед подільської шляхти, як і у випадку з Амброзієм Ормянчиком, було те, що його тричі (і це найбільше серед чотирьох зафіксованих подільських посланців на сеймах у 1506–1540 рр.) обирали послом на сейми 1524/25, 1530 та 1531/32 рр[5]. Він же у 1534 р. був королівським посланцем на сеймик подільського воєводства[6].

Помер після або близько 12 червня 1540 р., коли востаннє позначений зі своєю ротою у Кам'янці. Наступною ротою у цьому документі зазначено роту Яна Гербурта з позначенням (*Committiua d[omini] Joannis Herburt data sibi post mortem magnifici d[omini] Nicolai Iskrziczki*)[7].

---

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10440.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 6670, 6675. Цей же Грегор у 1542 р. посвідчений у роті Єжего Язловецького з 5 кіньми AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 42. – K. 221–221 v: *Hreor Kyowianin eq. 5*; та з 3 кіньми 22 вересня того ж року під Брацлавом. – K. 287. Імовірно, що він міг бути старостинським слугою і після смерті Іскшицького у 1540 р. перейшов служити до роти Язловецького, котрий став наступним кам'янецьким старостою.

[3] Cynarski S. Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku. Sprawy karjery urzędniczej i awansu majątkowego. – Warszawa–Kraków, 1996. – S. 314. – Tab. I.

[4] Ibidem. – S. 127, 230–231.

[5] Uruszczak W. Sejm walny Koronny w latach 1506–1540. – S. 240–241.

[6] Ibidem. – S. 255.

[7] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 39. – K. 2 a, 7.

7. Урядники середньої ланки. Уряди за службу

Підкоморій

Певною цікавинкою в урядницькій ієрархії Подільського воєводства є той факт, що уряд підкоморія, пов'язаний з вирішенням справ щодо розмежуванням володінь, протягом XVI ст., посідали шляхтичі, які мали досвід служби у війську (були ротмістрами). Зокрема це Пйотр Гинек з Унєня (Ленчицька земля) у 1510–1527 рр.[1], Миколай Іскшицький у 1536–1540 рр. (див. вище), Ян Гербурт з Фельштина у 1540–1552 рр., Геронім Сенявський у 1553–1569 рр. та Миколай Творовський з Бучача у 1570–1593 рр.[2] Імовірно, і Анджей Свирч із Нового Двору, підкоморій у 1500–1510 рр., та Міхал П'ясецький були також пов'язані з військом[3]. Вирішальну роль у цих номінаціях, очевидно, відігравала протекція гетьманів або можновладців, у ротах яких вони несли службу.

1503 р. король Олександр зробив запис на суму в 1000 угорських флоренів на місті Смотрич, що у Подільській землі, своєму покоєвому Станіславові Гинку, синові ротмістра Яна і брату майбутнього підкоморія Пйотра[4]. Цей запис дав змогу швидко адаптуватися частині цієї родини на новій для себе території і зробити урядницьку кар'єру на Поділлі. Хоча, найімовірніше, тут мало значення вдале одруження Пйотра із Зофією Кірдеївною, дідичкою Оринина, яка була останньою спадкоємницею родини Кірдеїв, дід якої Грицько був тривалий час у середині XV ст. подільським воєводою[5], а його дві доньки двічі одружувалися з місцевими шляхтичами.

Якщо поглянути на перелік подільських урядників упродовж кінця XV – початку 70-х років XVI ст. (за винятком урядів старости, каштеляна і воєводи, які належали до найпрестижніших і які посідали переважно за винятком окремих осіб, представники впливових і заможних можновладних родин з теренів Малопольщі та Русі), то левова частка номінацій на решту урядів у Подільському воєводстві у XVI ст. була роздана представникам саме військової шляхти, яка на руських землях Корони Польської несла службу.

---

[1] Батьком Пйотра був Ян Гинек герба Топур, ротмістр поточної оборони, а також ленчицький підкоморій у 1500–1508 рр. Цікаво, що у цій родині підкоморієм був і брат Пйотра Станіслав, який посів цей уряд після батька і тримав його аж до 1533 р. Див.: Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy. – № 469, 470. – S. 79.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 398, 400–403. – S. 94–95.

[3] Ibidem. – № 397, 399. – S. 94.

[4] MRPS. – Pars III. – № 753.

[5] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 150.

Розглянемо тут кілька т. зв. функціональних урядів, тримання яких передбачало виконання певних суспільно-правових обов'язків, було складовою ланкою у кар'єрі та допомагало краще утвердитись у тогочасному подільському шляхетському соціумі.

Насамперед це уряди судді, підсудка, писаря та певною мірою хорунжого і войського. Але два останні, зважаючи на поступове зменшення практичної ролі посполитого рушення, не користувалися також шаною, як перші два.

Земський суддя

Протягом 1500–1572 рр. кам'янецькими земськими суддями були Якуб Яхимович з Губарова (1499–1520), Абмрозій Ормянчик із Секержинець (1520–1528) (див. вище), Вікторін Подфіліпський (1528–1541), Мацей Радецький (1542–1554), Міхал Костшевський (1554–1560), Мацей Добромірський (1563–1568) та Станіслав Добек-Ловчовський (1569–1582)[1]. Для прикладу розглянемо кар'єри Якуба Яхимовича з Губарова та Вікторіна Подфіліпського, котрі є досить типовими для цього часу.

Якуб Яхимович з Губарова

Якуб Яхимович з Губарова герба Суліма, кам'янецький земський суддя впродовж 1499–1520 рр. У 1501–1504 рр. він був кам'янецьким підстаростою і ґродським суддею[2]. Принаймні на початку своєї кар'єри він міг поєднувати як земські, так і ґродські уряди. 1510 р. король Сиґізмунд I дозволив Якубу Яхновичу з Губарова перевести своє дідичне село Ходоровці у Кам'янецькій землі та заснувати і локувати нове місто Підкамінь на маґдебурзькому праві з правом проведення річного ярмарку на святого Якуба (25 червня)[3]. 1516 р. кам'янецький староста Станіслав Лянцкоронський записує Якубові Яхновичу 60 гривень (ця сума перевищувала дозволену привілеєм від 1442 р. максимальну суму запису на королівщинах, яку мав право робити королівський намісник у Кам'янці) на пустці Бахтин у Кам'янецькому повіті (*loco deserto Bechtin dicto, in rivilo Bechtin in districtu Camenecensi sito*)[4].

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 478–484. – S. 106–108. Упорядники списку подільських урядників подають початок урядування Мацея Добромірського на 1565 р., посилаючись на опублікований О. Яблоновським побор Подільського воєводства за 1565 р. Але той-таки Мацей Добромірський сплатив побор 6 липня 1563 р. І в ньому він зазначений вже як кам'янецький земський суддя (*Mathei Dobromirsky iudicis terris Camenecensi*). AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 227 v–228. Про Добка-Ловчовського див. VI.3.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 478. – S. 107. Таку інформацію подають урядники списку. Він же виступає в джерелах як Якуб Яхнович з Губарова.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol 1. – № 972.

[4] АЮЗР. – VIII. – Т. I. – № XXIX. – С. 42–43.

Подфіліпські

Якуб, старший з братів Подфіліпських, досяг у своїй кар'єрі одного з чільних урядів у воєводстві – уряду кам'янецького каштеляна, який тримав від 1506 до 1517 р., перед цим бувши лише кам'янецьким стольником протягом 1502–1506 рр.[1] 1510 р., у Кракові, йдучи за прикладом брата, Якуб підтвердив у короля Сиґізмунда I привілей для свого дідичного маєтку Подфіліп'я, що у Кам'янецькій землі (повіті) на маґдебурзьке право[2].

Імовірно, співпраця з Бучацькими (сестра Єва була одружена з Миколаєм Монастирським з Бучача) могла бути добрим трампліном для урядницької кар'єри не тільки Якуба, а й усієї родини. Батько Якуба і Вікторіна Міхал з Подфіліп'я (Подфіліпський) фігурує серед свідків документа Бартоша з Бучача у 1456 р.[3] 1470 р. кам'янецький войський Міхал Подфіліпський (*nobilis Michaelis Pothphylypsky tribuni Camenecensi*) отримав королівський дозвіл на викуп с. Суржа (*Surscha*) у Кам'янецькому повіті від Миколая зі Свойчина (*nobilis Micolai de Swoyczyn*)[4]. Це друга згадка у джерелах урядку кам'янецького войського у XV ст.[5] Наступного разу з урядом войського Міхал зазначений серед свідків документа кам'янецького земського суду для Міхала з Бучача 6 червня 1471 р.[6] Це стало першим урядом для родини Подфіліпських на терені Подільського воєводства.

Вікторін Подфіліпський, брат Якуба, розпочавши службу у війську наприкінці XV ст., згодом відійшов частково від військових справ і головну свою увагу скерував на урядницьку кар'єру.[7] Упродовж майже сорока років він був спершу кам'янецьким підсудком (1502–1528), а потім кам'янецьким земським суддею (1528–1541)[8].

1509 р., на сеймі у Пйотркові він перевів свій дідичний маєток Свирковсько (Свирчовсько) на р. Жван, що у Кам'янецькій землі (*de villa ipsius haereditaria Swyrkowsko, in terra Cameneczensi et supra fluvium Swancza sita*), у статус міста і дав йому маґдебурзьке право[9]. Така практика, а також створення

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 195. – S. 66, № 576. – S. 135. У 1511 р. він посвідчений з 8 кіньми: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 11. – K. 13 v: *Jacobus Podphilipski super equis 8.*

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol 1. – № 967.

[3] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 112 зв.;

[4] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7334.

[5] Див.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 666, 667. – S. 150.

[6] ЦДІАЛ України. – Ф.181. – Оп. 2. – Спр. 1653: *...Mychaele de Pothphilipie tribuno Camenecensi...*

[7] Принаймні у 1508 р. якийсь Подфіліпський (*Pothphylypsky*) зазначений у переліку ротмістрів: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 7. – K. 11, 34. А у 1511 році Віктор Подфіліпський (*Victor Podphilipsky*) посвідчений з 8 кіньми: Ibidem. – Sygn. 11. – K. 124 v. Імовірно, що це та сама особа.

[8] Ibidem. – № 424. – S. 98, № 480. – S. 107.

[9] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 598.

економічного підґрунтя для своїх, насамперед дідичних маєтків, у вигляді запровадження ярмарків і торгів набула поширення серед подільської середньозаможної шляхти, яка тримала уряди у воєводстві[1]. Ці дії повторювали прагнення вищої урядницької верстви Подільського воєводства у XV ст.

Імовірно, Вікторін мав чималий маєток і володів нерухомістю у Кам'янці (або цю частину маєтку принесла у родину його дружина[2]). Підтвердженням цього є документ від 1517 р., яким король Сиґізмунд I посвідчив документ кам'янецького генерального старости Станіслава Лянцкоронського про те, що донька кам'янецького земського підсудка Вікторіна Подфіліпського, Софія, записала своєму чоловіку Анджейові Черменському 1000 гривень на маєтках Верхні Панівці, Нижні Панівці, Щитнівці, Касперівці, Ольховець, Мельниця і Звиняче у Кам'янецькому повіті та на будинку у вірменській дільниці міста, який стоїть між будинками вірменина Микулки та Аксантія і навпроти руської церкви Вознесіння (*ex opposito synagogae ruthenicae Wsczyssyenyeskye dictae*)[3].

1518 р. Вікторін дістає королівський дозвіл на локацію міста Устя або Пісчатинці на р. Нічлава та село Глубочек (*locare oppidum de villa Husczie alias Pisczatincze super fluviis Noczslava et Hłuboczek terrae Camenecensis*) у Кам'янецькій землі, також дозволялося проведення одного річного ярмарку на день святого Віта 15 липня[4]. 31 грудня 1521 р. на сеймі у Пйотркові він отримав королівське село Стрілківці, що у Скальському повіті, з рук Яна Кемлича, власника Бабинців[5].

1532 р. Вікторін передав (продав) своєму синові Янові, який на той час був підстаростою у Зінькові (*vicecapitaneo Zinkoviensi*), село Глібів Кам'янецького повіту[6]. Те, що його син був підстаростою у приватному

[1] Зокрема, у 1518 р. кам'янецький войський Миколай Гербурт з Фельштина отримав підтверджувальний привілей від короля Сиґізмунда I на два річні ярмарки у своєму дідичному маєтку Кудринцях Кам'янецького повіту: MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2679.

[2] Вікторін був одружений двічі. Першою дружиною була Шаравська, а другою – Добромірська: Pułaski K. Kronika polskich rodów szlacheckich Wołynia, Podolia i Ukrainy. – Warszawa, 2004. – T. II. – S. 196.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11352. Це чи не перша згадка про існування Вознесенської церкви у Кам'янці. За інформацією Сіцинського, ця культова споруда була знищена під час турецького штурму у 1672 р. і від того часу не відновлювалася. Її місцезнаходження він локалізує на західній частині вірменського ринку у верхній частині нового бульвару. Див.: Сецинский Е. Город Каменец-Подольск. Историческое описание. – К., 1894. – С. 129. Ольга Пламеницька, посилаючись на кам'янецькі вірменські актові книги, подає 1533 р. як першу згадку про існування цього храму. Див.: Пламеницька О. Кам'янець-Подільський. – К., 2004. – С. 197.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2719.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 13074.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 6137.

місті Зіньків, яке на той час належало родині Одровонжів зі Спрови, може свідчити про їхню службу цій родині (або хоча б окремих представників Подфіліпських) на теренах Поділля у першій третині XVI ст. Принаймні кілька маєтків Подфіліпських, зокрема Глібів, були розташовані біля Зінькова. З другого боку, Ян Подфіліпський з 9 кіньми посвідчений у роті Єжи Язловецького у 1539 р.[1], Марцін Подфіліпський з 7 кіньми – у роті Олександра Сенявського[2], Павел Подфіліпський з 3 кіньми – у роті Миколая Іскшицького[3], Міхал Подфіліпський з 8 кіньми – у роті Мацея Влодка[4]. Тобто старі зв'язки з панами з Бучача, зокрема лінією по Теодорику, залишалися в силі, до того ж набувалися нові, як з Одровонжами та Сенявськими, а також, імовірно, приятельські стосунки із Миколаєм Іскшицьким та Мацеєм Влодком.

Земський підсудок

Зазвичай новий суддя обирався з підсудків, тобто особи, обізнаної у справах, які вирішувалися у земському суді. У період від 1502 р. підсудками у Кам'янці були Вікторин Подфіліпський (1502–1528) (див. вище), Мацей Радецький з Ґраб'я та Крюкова, перед тим писар кам'янецького старости і кам'янецький ґродський суддя (1526 р.) (1528–1542), Міхал Костшевський (1542–1554), перед тим писар земський кам'янецький (див. нижче), Марцін Ормянчик Секержинський (1554–1560), який перед тим був земським писарем (див. нижче), Станіслав Яцимірський, королівський двірський та ротмістр (1566–1570), і Станіслав Закшевський (1571–1581)[5]. Двоє останніх були типовими як на середину і другу половину XVI ст. шляхтичами, які завдяки війську та протекції при дворі Сиґізмунда II Авґуста, розпочали урядницьку кар'єру на терені Подільського воєводства.

Земський писар

Залучення колишніх ротмістрів до служби у кам'янецькому земському суді в XVI ст. торкнулося і уряду писаря. Проблема полягає у тому, що чітко встановити послідовність осіб із цим урядом доволі складно. Упорядники списку

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Syng. 36. – K. 55 v: *Ioannes Podphilipsky 9*. Наступного року з 8 кіньми у тій же роті: Ibidem. – Sygn. 39. – K. 115: *Joannes Podphilipski eq. 8*.

[2] Ibidem. – K. 62 v–63.: *Martinus Podfylypsky 7*. Наступного року він посвідчений вже у роті Єжи Язловецького з 6 кіньми: Ibidem. – Sygn. 39. – K. 114. *Martinus Podphilipski eq. 6*.

[3] Ibidem. – K. 72: *Paulus Podphilipsky 3*. Наступного року у цій же роті він виставив 4 коней: Ibidem. – Sygn. 39. – K. 5: *Paulus Potphilipski eq. 4*.

[4] Ibidem. – K. 76: *Mychal Pothphylypsky 8*. Наступного року бачимо його з 9 вершниками: Ibidem. – Sygn. 39. – K. 23 v: *Michael Potphilipsky eq. 9*.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 424–429. – S. 98–99.

подільських урядників пропонують зарахувати до цього шерегу Юзефа Зеленцького, який 1505 р. диспонував коштами на ремонт кам'янецького замку як королівський писар (*nuntium hon. Josephi Zelenczki, notarii regii in Kamyenyecz*)[1]. Це, вочевидь, не свідчить про виконання ним функцій земського писаря[2].

Наступною особою був Павел Поплавницький, який перебував на цьому уряді від 1510 до 1528 р.[3] У роті Станіслава Лянцкоронського він зазначений із 3 кіньми[4]. Про те, що Поплавницький був тут чужою людиною і походив із сусідньої Галицької землі (*de Poplawnyky ex terra haliciensi, tenitarius in Swyrczkowcze de domo et armis Ossoria*)[5], свідчить факт примусу його до посесії в Подільському воєводстві, якої мали б дотримуватися всі земські урядники. У підтверджувальному акті короля Сиґізмунда I від 1518 р., яким він закріплював комісарські рішення щодо стосунків подільської шляхти з кам'янецьким старостою Станіславом Лянцкоронським, у прикінцевому абзаці говориться про земського писаря, який має бути осілим (*Item notarius antiquus terrestris, si est possessionatus, in officio conservetur, si vero non est possesssionatus, per medim anni hunc debet se facere possessionatum...*)[6].

Згадуваний вже Міхал Костшевський був писарем від 1530 до 1542 р., після чого обійняв уряд кам'янецького підсудка[7]. Походив із Сєверської землі (*de terra Sewieriensi*), що на західному кордоні Краківського воєводства. Шлюб з місцевою зем'янкою Констанцією з Пукляк, співпраця зі Станіславом Лянцкоронським (родина Лянцкоронських протягом XVI ст. тримала у заставі Скалу та неґродове Скальське староство, в якому знаходилися Пукляки; кам'янецький староста також дав йому у заставу королівське село Степаниківці у 1532 р.) дали змогу інкорпоруватися до середовища місцевої шляхти[8].

[1] Ibidem. – № 323. – S. 83. MRPS. – Pars III. – № 1958.

[2] Вальдемар Хоронжичевський зараховує його до королівських писарів. З такими самими функціями фіксується у джерелах королівський писар Миколай Боруцький, котрий у 1512 р. опікувався ремонтом Кам'янецького замку: Chorążyczewski W. Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych. – S. 240–241.

[3] Ibidem. – № 324. – S. 83.

[4] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 11. – K. 48: *Pau[lus] Popawnyczki super equis 3*. Тут можна припустити, за браком подільських земських книг з перших двох декад XVI ст., що тогочасний вплив кам'янецького генерального старости на обсадження земських урядів був чималим.

[5] Цит за: Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 162. Тут Бялковський наводить інформацію, на підставі якої можна зробити припущення, що, імовірно, тенуту у Свирчковцях він міг отримати завдяки шлюбові своєї доньки Барбари з Яном зі Свирчковець.

[6] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LXXI. – С. 213.

[7] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 325. – S. 84.

[8] Цит за: Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 154–155.

Певний хаос у цей перелік вносить історія, пов'язана з наступним писарем Марціном Ормянчиком із Секержинець. Він, як і більшість подільських урядників у XVI ст., розпочав свою кар'єру у війську. Так у 1539–1542 рр. він зазначений у попису з 6 вершниками у роті Героніма Лянцкоронського[1], що іще раз підтверджує зв'язок з ними ще з початку XVI ст. (див. про Амброзія Ормянчика). У жовтні 1544 р. Марцін склав із себе обов'язки писаря перед воєводою і шляхтою, яка зібралася на рочки у Кам'янці. Оскільки ніхто не хотів бути писарем і жодна з чотирьох кандидатур, обраних на сеймику подільської шляхти у 1545 р., не забажала бути писарем, король своїм декретом поновив функції писаря Марцінові, який і пробув на цьому уряді до 1551 р., коли повторно склав із себе обов'язки писаря[2].

Протягом наступного десятиліття від 1551 до 1560 р. писарем був товариш роти поточної оборони (1541–1558) Станіслав Надольський[3]. Так, Станіслав у 1541–1542 р. служив у роті Мацея Влодка[4]. Його теж змінив досвідчений військовий Станіслав Вольський, який від 1563 аж до 1594 р. був писарем у кам'янецькому земському суді. Виконання функцій писаря не перешкоджало йому бути барським підстаротою у 1566 р. та королівським ротмістром у 1570–1575 рр.[5] Це може свідчити про те, що, на відміну від своїх попередників, він став земським писарем у досить молодому віці.

8. Прибутковий Хмільник для Струсів, Лянцкоронських, Тарновських, Мелецьких

Розташований на північному сході Хмільник остаточно увійшов до складу Подільського воєводства після 1447 р., коли ця територія внаслідок виправи Теодорика з Бучача, якщо вірити свідченням Яна Длуґоша, була відібрана у Свидриґайла[6]. У такий спосіб подільський староста реалізував положення королівського привілею на Кам'янецьке генеральне староство від 1442 р., де серед маєтків старостинського домену і значився цей найвіддаленіший замок.

---

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 28: *Martinus Syekyerzynski eq. 6ex.*; Ibidem. – Sygn. 39. – K. 109 v: *Martinus Siekierzenski e. 6.*

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 326. – S. 84–85.

[3] Ibidem. – № 327. – S. 85.

[4] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 40. – K. 37: *Stanislaus Nadolski eq. 6*; Sygn. 41. – K. 40: *Stanislaus Nadolski eq. 6.*

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy.– № 328. – S. 85.

[6] Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – P. 52–53.

Протягом другої половини XV–XVI ст. королівськими намісниками-старостами у Хмільнику були представники впливових родин Одровонжів, Струсів, Лянцкоронських, Мелецьких, Язловецьких. Те, що упродовж цього часу старостами були переважно представники як малопольської, так і місцевої заможної шляхти, може свідчити не тільки про стратегічне значення цієї території, але й про можливість урядницького просування, яке давала служба на неспокійному прикордонні. Оборона північної частини Подільського воєводства була покладена на місто Хмільник та осілу довкола нього служилу шляхту, яка мала обов'язок військової служби на користь замку. Ще одним фактором, який змушує нас замислитися над питанням привабливості цього староства, є його прибутковість. Якщо поглянути у джерела XVI ст., то видно, що староство давало чималий прибуток своєму посесору. Зокрема, Ян Мелецький, за підрахунками Анни Сухені-Ґрабовської, протягом 1539–1557 рр. отримував з Хмільника 1788 злотих річного доходу, що поступалося лише доходам з Городка і Самбора, 5165 і 11626 злотих відповідно[1]. На відміну від інших староств, скарб не отримував з хмільницьких доходів нічого[2]. На жаль, ми не можемо (через брак хмільницьких замкових книг) навіть приблизно прорахувати доходи, які давало прикордонне становище Хмільника у той час.

Сам Хмільник як королівське місто згадується у реєстрі подільських міст у 1453 р.[3] У 1462 і 1463 рр. Казимир IV записав Анджейові Одровонжові зі Спрови 600 гривень на низці сіл у Подільському воєводстві а також на замках і повітах Хмільник, Рів і Смотрич[4], що певною мірою могло бути спробою позбавити панів з Бучача (а саме синів Теодорика) впливу на цю територію. Одночасно король не бажав нарощувати заборгованість королівського скарбу перед панами Одровонжами на теренах Руського воєводства, де вони були найбільшими кредиторами короля ще із 30-х – 40-х років XV ст. За станом на 1469 р. Хмільник був у триманні Яна Одровонжа зі Спрови[5], а в 1473 р. він отримав підтвердження застави на Хмільник[6].

[1] Sucheni-Grabowska A. Badania nad elitą władzy w latach 1551–1562 // Sucheni-Grabowska A. Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa. – Warszawa, 2009. – S. 159. – Tab. 2.

[2] Ibidem.

[3] MPRS. – Pars I. – № 192.

[4] AGAD. – AZ. 32. – Sygn. 32. – K. 980.

[5] Bona Regalia. – S. 40. У той час війтом у Хмільнику був Ярош з Лагодовлі (*Jarosch de Lachodowla*). Див.: Bona Regalia. – S. 59.

[6] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LVI/2; MRPS. – Pars I. – № 1256 (під датою 1474 р.).

На зміну панам Одровонжам наприкінці століття приходять інші родини, котрі не були настільки заможними і впливовими, але завдяки протекції при дворі короля та службі у війську прагнули зробити кар'єру. Так, представники родини Струсів, яка походила з Холмської землі Руського воєводства, мали чималий досвід служби у війську. Як припускає Ян Білінський, батьком Яна був Станіслав, можливо, це він ще у 1501 згадується на чолі роти, що налічувала 200 осіб[1]. Отже, у 1490 р. місто Хмільник разом із замком та цілим повітом (*in castro, oppido et disctrictu Chmielniciensi*) було заставлено Яну Струсю за суму 1000 гривень і 14 флоренів[2]. Певно, і Ян Струсь згадується серед інших ротмістрів у 1493 р.[3] Уже наступного року він зі своєю ротою у складі 100 вершників був прийнятий на службу[4]. 1501 р. кількість вершників підрозділу Яна (*generoso Iohanni Struss*) сягнула 200, а от платня зменшилася до 6 флоренів на особу[5]. Кількість вершників роти Струся була незмінною і в 1503 р.[6]

Від березня 1504 р. Ян Струсь позначається у джерелах як хмільницький староста[7], що було очевидним, зважаючи на суму застави на Хмільнику, яку він мав від 1490 р. Отже, маємо справу з фіксацією певної практики, коли сума королівського боргу перед особою є приводом до йменування кредитора старостою. 1505 р. на сеймі у Радомі він був послом від Холмської землі, і король Олександр I записав йому, Янові Струсеві з Коморова, ще 1000 гривень на м. Хмільник, винагороджуючи його у такий спосіб за вірну службу на прикордонні[8].

22 лютого 1515 р. Ян Струсь, як хмільницький державець, разом із своїм сином Якубом, забезпечив собі доживоття на цьому старостві[9]. Але 1 березня вже Якуб позначений як хмільницький староста (*Iacobo Strus de Comorow, capitaneo Chmyelnicensi*) у справі маєтків братів Білича, Лук'яна,

[1] Byliński J. Struś Jan z Komorowa h. Korczak (zm. ok. 1518) // PSB. – T. XLIV/3. – Zesz. 182. – Kraków, 2006. – S. 462; MRPS. – Pars III. – № 41.

[2] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 129 v–130.

[3] MRPS. – Pars II. – № 265.

[4] MRPS. – Pars II. – № 368.

[5] MRPS. – Pars II. – № 1486.

[6] MRPS. – Pars III. – № 929.

[7] MRPS. – Pars III. – № 1397. ...*Ioanni Strusz de Comorow, Chelmycensi capitaneo*... Тут мало би бути хмільницький (*chmielnicensi*), адже у той час старостою в Холмі був Єжи Крупський, коли на 1502–1505 рр. припадає перше його старостування. Urzędnicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 1418. – S. 189–190.

[8] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 130–130 v; MRPS. – Pars III. – № 2151. Byliński J. Struś Jan z Komorowa h. Korczak (zm. ok. 1518). – S. 463.

[9] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2411.

Лечка, Юнича та Івана Кожуховських[1]. Характерно, що це відбувалося під час сейму у Кракові. 3 серпня того ж року Ян Струсь разом із сином Якубом (*Ioanni Strus de Comorow, capitaneo Chmielniczensi, et filio eius Iacobo*) дістали королівський дозвіл на викуп хмільницького війтівства з рук війта Миколая[2]. У такий спосіб Струсі намагалися сконцентрувати усю повноту влади у підконтрольному їм місті та повіті.

Викликає подив певна плутатина у питанні, хто ж був старостою у Хмільнику, адже важко припустити співстаростування батька і сина, якщо це не помилка королівської канцелярії. Хоча приклад семи братів Ходецьких, які одночасно були старостами у Галичі в останній чверті XV – на початку XVI ст.[3], демонструє, що на практиці це таки було можливим. Того ж року, 2 липня, справа маєтку Кожуховських була посвідчена у Братиславі у присутності угорського і чеського короля Владислава Ягеллончика, що може підтвердити участь Якуба Струся у посольстві[4].

Про те, що служба на прикордонні була важкою і небезпечною, свідчить низка листів того ж таки Яна Струся до Пйотра Мишковського, які він писав з Хмільника. У свою чергу, Мишковський листи Струся пересилав уже далі королеві Яну-Ольбрахту[5]. У листі від 21 вересня 1499 р. Струсь повідомляв про брак грошей, хворобу коней, про татар, яких бачили за 12 миль від Хмільника, і битву з ними під Савранню (окреслювану як далеку за Брацлавом)[6]. Через тиждень, 28 вересня, Струсь повідомляв, що особисто бачив татар у полі за Хмільником (*...quia solus propriis oculis vidi Thartaros in campis post Chmyielnyk...*), які йшли Чорним шляхом (*via nigra*), можливо, у напрямку Острога та Луцька або далі до Сокаля і Теребовлі[7]. На початку жовтня, як видно з чергового листа Яна Струся, татари були під Житомиром і Полонним, і він укотре скаржиться Мишковському на брак коштів і вояків[8].

5 травня 1511 р. король Сиґізмунд I зробив запис 1 тис. флоренів із сум, записаних на Хмільнику для Пйотра Гинка[9]. Про те що Струсі, не надто

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2432.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2551.

[3] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 335–342. – S. 67–68.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2498.

[5] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta. – № 55. – S. 57–58. Різниця між листом Струся до Мишковського і, відповідно, листом до короля, висланого Мишковським з Белза, становила всього 5 днів. Інший лист Струся було переслано королеві зі Львова 3 жовтня. Ibidem. – № 64. – S. 66.

[6] Ibidem. – № 53. – S. 55–56.

[7] Ibidem. – № 58. – S. 60.

[8] Ibidem. – № 67. – S. 69–70.

[9] MPRS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 1173.

приязно сприйняли цей акт монарха, свідчить документ від 2 серпня того ж року, яким король зобов'язав Яна Струся виплатити 1000 угорських флоренів спадкоємцям Гинка[1].

Певним статусним актом для Струсів було набуття нерухомості у Кам'янці. У 1512 р. хмільницький староста Ян Струсь передав свій будинок ґнезнинському арцибіскупові Янові Лаському, який від 1506 р. опікувався відбудовою кам'янецької фортеці[2]. 1515 р. Ян Струсь продав Амброзію Ормянчику село Секержинці у Скальському повіті за 400 гривень. Трансакція була забезпечена на цю ж суму дідичними селами самого Струся у Красноставському повіті Руського воєводства. Продаж цього села Януш Білінський пов'язує з потребами на будівництво дому в Кам'янці[3].

Струсі втратили Хмільницьке староство на початку 1520 р., після смерті Якуба. Імовірно, це було пов'язано з тим, що йшлося про статус цього міста і замку в структурі генерального подільського старости. Можливо, Станіслав Лянцкоронський «згадав» про привілей на генеральне староство для Теодорика з Бучача і домігся повернення староства під свою руку. Тому ми бачимо у той час тут старостами представників родини Лянцкоронських із Бжезя, зокрема знаного Предслава Лянцкоронського та кам'янецького старосту Станіслава[4]. Предслав отримав замок і місто Хмільник 28 жовтня

[1] Ibidem. – № 1274.

[2] Ibidem. – № 1417.

[3] Ibidem. – № 2436; Byliński J. Jan Struś z Komorowa h. Korczak (zm. ok. 1518) // PSB. – T. XLIV/3. – Zesz. 182. – S. 463. Про участь примаса Яна Ласького у справі розбудови кам'янецької фортеці див.: Tafiłowski P. Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski. – Warszawa, 2007. – S. 219–221. Імовірно, що його коштом було побудовано (реконструйовано) одну із замкових веж, яка після того дістала назву Ласької і на якій збереглася до сьогодні плита із зображенням герба Кораб родини Лаських та арцибіскупського хреста. Можливо, що це було зроблено і для уславлення самого Ласького. Також плита з гербом Кораб є й на вежі, яка зветься Лянцкоронською. Опис зображення та аналіз див.: Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie / Pod. red. W. Drelicharza. – T. 4. Kamieniec Podolski / Opr. P. Rabiej. – Kraków, 2009. – № 5. – S. 95 (вежа Лянцкоронська); № 7. – S. 96 (вежа Ковпак). У літературі, присвяченій кам'янецькому замку, та на інформаційній таблиці на самій вежі з боку замкового двору ця вежа помилково фігурує як Ляцька. Див.: Сіцинський Ю. Оборонні замки Західного Поділля. – Київ, 1928. – С. 10.

[4] У своєму гербовнику Бартош Папроцький хмільницькими старостами називає двох Лянцкоронських – Креслава (Предслава) та Станіслава: «*Kresława de Brzezie Lanckoruńskiego starostę chmielnickiego, które umarł w roku 1531, die decima Junii. Stanisława Lanckoruńskiego in libris beneficiorum tamze w tym kościele (sw. Katarzyna w Kazimierzu) jest pamiątka pisana w te słowa: Stanislaus Lanckoruński, haeres de Brzezie, palatinus sendomirien., capitaneus camenecen., anno Domini 1535*». Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. – S. 636.

1520 р., після смерті Якуба Струся[1]. В одному з документів, датованому 1 грудня 1522 р., він зазначений як пан Предслав Лянцкоронський, блискучої кінноти староста хмільницький (*...equite aurato capitaneoque chmielniczensi...*)[2], що можна потрактувати як наявність під його рукою важкоозброєної кінноти. Одним з останніх актів, де він згадується як місцевий староста, є документ від 3 червня 1530 р., де йдеться про потребу у відновленні Хмільницького повіту, що не є чимось надзвичайним з огляду на постійні татарські набіги, які були щорічними[3].

Після смерті Предслава Лянцкоронського хмільницьким старостою у 1534 р. став Ян Тарновський, на той час воєвода Руський та староста сандомирський. Власне, 11 березня 1534 він отримав доживотний запис від короля на м. Хмільник і замок[4]. За кілька днів до того, 6 березня, він записав 30 гривень Бартоломею Куриловському на локації с. Русанівці, що на р. Буг під Хмільником (*...villam Ruszinowicze ad fluvium Boh apud Chmyelnik locare...*). Цей документ у 1539 р. було підтверджено королівським привілеєм[5]. Отже, видається, що королівський намісник мав таке ж право у Хмільнику, як і генеральний подільський староста. Зберегалася також і процедура королівського підтвердження цього акта. Старостування у Хмільнику Яна Тарновського, який на той час був великим коронним гетьманом[6], може свідчити про постійне або часте перебування на неспокійному прикордонні й спробу створити з Хмільника осередок або центр координації оперативними військовими заходами з оборони кордону на цьому напрямку. Ці функції пізніше остаточно перебере на себе Рів–Бар, який на той час ще знаходився у володінні родини Одровонжів зі Спрови.

Про те, що запис для Тарновського не був доживотним, свідчить той факт, що вже восени 1534 р. (!) хмільницьким старостою є Ян з Мельця, який зробив запис 20 гривень на новолоковане с. Іванівці, на прохання братів Остапка та Дем'яна з Винниківців. Королівське підтвердження датоване аж квітнем 1543 р.[7] Тут дивною видається дата 1534 р. Чому, власне, Тарновського перестало цікавити староство у Хмільнику і старостою став молодий ротмістр Ян з Мельця, у такий спосіб почавши свою урядницьку кар'єру на Поділлі, вершиною якої було надання йому у 1547 р. уряду подільського воєводи[8]. Але

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 3485.
[2] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXXVI. – С. 53.
[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 5689.
[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 17481.
[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 8284, 6314.
[6] Urzędnicy centralny i nadworny Polski XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 121. – S. 42.
[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 21058.
[8] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 636. – S. 145.

тільки у 1545 р. король Сиґізмунд I записав дожиттєво Хмільницьке староство Янові з Мельця, який уже на той час був віслицьким воєводою[1]. Родинні зв'язки Яна дозволили йому, особливо за панування Сиґізмунда II Авґуста, шляхом дрібних, на перший погляд, привілеїв, збагатити власний маєток[2].

Значні руйнування Хмільника й округи змусили короля повторно 16 червня 1556 р. підтвердити привілей на надання місту маґдебурзького права, яке було надане в 1518 р.[3] після спустошливих татарських наїздів (див. для порівняння док. для м. Скала).

2 жовтня 1557 р. Ян з Мельця уступив з хмільницького намісництва на користь свого сина Миколая, якому теж було записано довічне адміністрування ним. У самому королівському привілеї зазначено, що староство надається на повному праві (*...cu[m] om[n]i[um] jure iurisditione dominio...*)[4]. Але як і в ситуації з доживоттям Яна Тарновського, тут теж видно, що молодший Мелецький не був пожиттєво старостою у Хмільнику. Імовірно, основну увагу Миколай зосередив у той час на впливовій та відповідальній посаді королівського секретаря[5].

Певний дисонанс у послідовність королівських намісників у Хмільнику вносить королівський документ від 5 квітня 1552 р., коли у Пйотркові Сиґізмунд II Авґуст підтвердив право вартових брам м. Львова. Серед свідків цього документа фігурує Себастьян Мелецький, якого означено тут віслицьким каштеляном та хмільницьким старостою (*Sebastiano Mieleczki Visliecensi, Chmielnicensique*)[6]. Адже через рік, 23 березня 1553 р., старостою у Хмільнику знову значиться подільський воєвода Ян з Мельця (*...Nicolao de Myelecz capitaneo Chmielnicensi, secretariis nostros et eliis quamplurimus...*)[7]. Можливо, тут була помилка писаря.

---

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. –№ 21941.

[2] Його батьком був завіхойський каштелян Станіслав з Мельця, а матір'ю Ельжбета Тенчинська. Дружиною ж Яна була Анна з Далейова, донька польного коронного гетьмана Яна Колі, сестра якого Барбара була матір'ю Барбари Радзивілл, дружини Сиґізмунда II Авґуста: Sucheni-Grabowska A. Badania nad elitą władzy w latach 1551–1562 // Sucheni-Grabowska A. Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa. – Warszawa, 2009. – S. 159.

[3] AGAD. – MK. – Sygn. 87. – K. 327 v –329. Заголовок: *Confirmatio privilegii oppidi Chmielnik.*

[4] Ibidem. – Sygn. 90. – K. 98 v –99 v. Заголовок: *Datur Capitaneatus Chmielnicen[si] cum advitalitate per libera[m] demissiaem mag[nifi]ci Io[an]nis Mieleczki Pataltini Podolia ... Generoso Nicolao Mieleczki filio eius.* Ретест: MRPS. – Pars V. – № 1908.

[5] Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст) / Упор. М. Капраль // Львівські історичні пам'ятки. – Т. I. – Львів, 1998. – № 153. – С. 351.

[6] Привілеї міста Львова. – № 138. – С 315. Каштеляном у Вісліці Себастьян був з 1547 по 1568 р. Див.: Urzędnicy województwa sandomierskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – Kórnik, 1993. – № 1211. – S. 150.

[7] Привілеї міста Львова. – № 143. – С. 326.

Струсі повернули собі Хмільник на початку 60-х років. Наприкінці 1561 р. кам'янецький ловчий Станіслав Струсь отримав від Миколая з Мельця хмільницьке староство, і вже на початку 1562 р. отримав від короля доживоття на ньому[1]. Він же був старостою на момент ревізії листів у 1564 р., коли представив цілу низку документів на суми, які заборгував королівський скарб його родині[2].

Наступним старостою у Хмільнику був представник родини Потоцьких. 1569 р. у справі зі спадкоємцями посесорів с. Сапогів королівським намісником тут позначений Миколай Потоцький[3], який отримав це староство після смерті Станіслава Струся. Його сини, Єжи та Якуб, уже 27 травня того ж року перенесли старі суми у 1514 флоренів, які були записані ще за Казимира IV, на села у Теребовельському повіті[4].

1571 р. під час укладання інвентаря Хмільницького староства намісником тут був Єжи Язловецький[5], а в 1576 р. – королівський ротмістр Миколай Язловецький[6], а вже наступного року – знову Міхал[7]. Можливо, писар переплутав синів гетьмана, адже і Міхал, і Миколай були ротмістрами і, теоретично, певний час несли службу у Хмільнику й околицях. Те, що старостою тут не позначений Миколай Бжеський, який протягом 1572–1586 рр. був кам'янецьким генеральним старостою, наштовхує на припущення, що король (Сиґізмунд II Авґуст, Генріх та Стефан Баторій) не вважав за потрібне передати Бжеському Хмільник або ж ішлося про фінансові зобов'язання перед Язловецькими.

На початку 80-х років Струсі знову повернули собі Хмільник з околицями. Від 1583 р. старостою був Якуб Струсь[8], а після його смерті у битві під Баворовом 1589 р. [9] староство перебрав його син Миколай, який три-

[1] MPRS. – Pars V. – Vol. 2. – № 9024, 9035.

[2] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 255–257.

[3] MRPS. – Pars V. – Vol. 2. – № 10137.

[4] MRPS. – Pars V. – Vol. 2. – № 10168.

[5] MRPS. – Pars V. – Vol. 2. – № 10606; ASK. – Dz. LVI. – Sygn. C-2/I. – K. 1, 12. На превеликий жаль, цей документ має лише річне датування і вказівку, що акція відбувалася в понеділок.

[6] AGAD. – MK. – Sygn. 114. – K. 149–149 v; Sygn. 115. – K. 54 v–55 (тут позначений Міхал).

[7] Ibidem. – Sygn. 117. – K. 67–68.

[8] Białkowski L. Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 166. Леон Бялковський посилається на книгу кам'янецького земського суду.

[9] Загибель Якуба Струся у цій битві, що відбулася 1589 р. породила чималу кількість легенд про мученицьку смерть хмільницького старости. Хоча у своїй реляції до канцлера і коронного гетьмана Яна Замойського свідок тих подій Ян Потоцький тільки констатує його геройську смерть: «*Sta[rosta] Chmielniczky rotę, ktorÿ sie ratuiąc ich naprzod dosÿć męznie potkał, starto samego zabito...*» та просить опіки над його дружиною та дітьми «*Wÿiąwszÿ czterech wiezniow ktore nieboszczÿk P[an] Staro[sta] Chmielniczky dostał, na zone i dzieci iego osierociałe wszitkę maiętnosć zawiedziną maiąc i ten folwarczek gdzie mieszkał wninciz spaliono. Prosimÿ abÿs W[asz] M[ość] Mcziwÿ* (ідеться про Яна Замойського. – *В. М.*) *wzgląd mieć*

мав його аж до своєї смерті у 1627 р. (перед самою смертю у 1627 р. він дістав уряд кам'янецького каштеляна[1]). Така довга метрика тримання Хмільника, хоча й зі значними перервами, поступалася лише утвердженню в Червоногроді Бучацьких-Язловецьких. Розташування Хмільника на пограниччі трьох воєводств і його постійна загроженість від татар, волохів та «литвинів»[2] робили Струсів досить впливовими постатями у Подільському воєводстві[3]. Така практика тримання неґродових старост впроваджується ще за правління Владислава III, коли Теодорикові з Бучача та Кристинові Щуковському були заставлені, відповідно, міста й замки Червоногород і Бакота разом з прилеглими селами і повітом. І якщо Бакота вже не відігравала особливої стратегічної ролі через руйнацію замку, то Червоногород був своєрідним фінансовим гарантом панів з Бучача та їхніх нащадків, адже після викупу Кам'янецького староства саме на це місто із замком були перенесені королівські боргові зобов'язання.

Видається, що у цьому випадку свою роль відіграло стратегічне положення Хмільника та його округів, розміщених, по-перше, на пограниччі з трьома воєводствами Великого князівства Литовського – Волинським, Київським і Брацлавським, а по-друге – на одному з відгалужень татарського Чорного шляху, що перетворювало намісника цього староства й,

raczÿł, gdisz iako przodkowie iego tak i sam iako mężnÿ rÿcerz poległ służąc Oÿczÿznie...». AGAD. – AZ. – Sygn. 688. – S. 21–22. Місцева подільська шляхта у 1592 р. долучила до сеймикових інструкцій прохання про королівську ласку до дітей загиблого Якуба Струся. Див.: BCzart. – Sygn. 2723/IV. – S. 219. Проблема загострювалася ще й тому, що, зі слів синів Якуба – Єжи і Миколая Струсів, документи на розлогий маєток родини у Подільському і частково Руському воєводствах були спалені під час татарського наїзду. Про виставлення нових привілеїв королем Сиґізмундом III у 1590 та 1591 р. див.: Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa. – T. V. Księga wpisów podkanclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie 1591– № 6. – S. 20. – Przyp. 1.

На смерть Якуба Струся відгукнувся віршованим твором і Йоахім Бельський у 1589 р.: Pamiątka P. Iakvbowi Strusowi, Staroście Chmielnickiemu od Ioach: Bielskiego nie biez żalu napisana. – Kraków, MDXXXIX. – 7 s.

[1] Кшиштоф Хлаповський у своєму переліку старост Малопольської провінції Польського королівства за 1565–1668 рр. не згадує старостування Миколая Потоцького у 1569–1571 рр. та й початок старостування Якуба Струся відносить на 1584 р. див.: Chłapowski K. Starostowie w Małopolsce 1565–1668 // Społeczeństwo staropolskie. – T. 4. – Warszawa, 1986. – S. 137; Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 211. – S. 69.

[2] Białkowski L. Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 107.

[3] Уперше у документах родина Струсів з Коморова згадується на Поділлі від 1485 р., коли Казимир IV записав 100 гривень Яну Струсю на с. Гармаки у Кам'янецькому повіті Подільської землі. АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. II. – №VIII дод. – С. 334. За іншою інформацією, це сталося на рік раніше, у 1484 р., коли той-таки Ян Струсь отримав за згодою село (можливо, це Ушиця) після померлого невідомого шляхтича (*Wluszicze, in terris Podoliae et districtu Camenecensi, de manibus relictae nobilis...*). MRPS. – Pars I. – № 1677.

відповідно, повіту, на одну з ключових постатей в обороні східних кордонів Корони Польської. Про це маємо чимало свідчень з листів самого Яна Струся, згадуваних вище. За час панування двох останніх Яґеллонів старостами у Хмільнику були представники відомих і впливових родин Корони Польської, які також були вправними і досвідченими військовими. І для них цей уряд становив насамперед адміністративний ресурс щодо осадження на неспокійному прикордонні служилої шляхти.

9. Шляхта на службі хмільницького старости і замку

Місцева дрібна шляхта, що походила з-під Хмільника, осаджувалася й удокоментовувала свої права протягом XV–початку XVI ст., була основним джерелом поповнення тих військових підрозділів, котрі несли службу на Чорному шляху. Робилося це у XVI ст. на досить архаїчних умовах (див. нижче). У цій справі існував певний конфлікт інтересів між прибутком із самого староства та інтересами людей, осаджених на цій території. Як видно з тексту люстрації, вибір старости, зокрема Станіслава Струся робився на користь людей.

Так, люстратори зазначили, що, за свідченням місцевих мешканців (насамперед ішлося про місцевих бояр і дрібну шляхту), хмільницький староста пан Струсь убогим людям, котрі змушені часто викуповувати своїх дітей та дружин від татар або мають велику шкоду у своєму господарстві, відпускає чинш і данину з огляду на прикордонний стан і загрозу неприятеля. Усе це призводить до того, що збір податків не перевищував і половини від усталених показників[1]. Таке патримоніальне ставлення старости до місцевої шляхти пояснювалося його побоюваннями щодо їхньої втечі (переселення) на прикордоння, що не узгоджувалося з усталеною на той час концепцією охорони кордону від татарських наїздів.

Осаджувана шляхта закріплювалася за найближчим замком і вважалася королівськими зем'янами. Це видно з листа Яна Струся до короля Яна-Ольбрахта від 21 вересня 1499 р., де згадуються Єлтух (Йолтух) та Тихно, які окреслені як вірні йому, Струсеві, зем'яни наші королівські (*Jolthuch et Tichno*

[1] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 165–166. «*Aczkolwiek się tu spełna czynsz i wszelaka daniana kładzie, jako słusznie na każdy rok ma przyć, a wszakoż ludzie sami zeznawają, iż p. Strusz, starosta chmielnicki, ludziom ubogim, którzy częstokroć albo o d k u p u j ą c dziatki i żony swe u Tatarów, albo szkody wielkie w pasiekach i w dobytku podymując od nieprzyjaciela pogranicznego, na majętnościach swych schodzą, odpuszcza czynsz i daninę, którego czasem ledwie połowiće weźmie. A to czyni względem osiadłości, aby się ludzie nie rozchodzili na wole pograniczne*».

prefatis terrigenis serenitatis vestre in manus eorum tradere)[1]. У пописі роти Яна Струся від 1501 р. видно, як місцева служила шляхта була тісно пов'язана зі своїм старостою. Серед них бачимо Войтка Бучайського (*Buczayszky Woythek*), Пилипа Куриловського (*Phylup Curylowsky*), Єлтуха (*Joltuch*), Кожуховського (*Kozychowsky*) та ін., з-поміж яких виділяються ватаман Нерон (Нирон) (*Nyeron wathaman*) і татарин Лисогорський (*Tatarzyn Lyszohorszky*)[2].

Згадувані Єлтухи посвідчуються джерелами в околицях Хмільника в останній чверті XV ст., коли кам'янецький генеральний староста Ян Одровонж зі Спрови записує своїм слугам, Тимофію та Георгію Єлтухам, 20 гривень на пустці Ведмежа Лука у Хмільницькому повіті[3]. Повторно вони згадуються у 1503 р., у підтвердженні короля Олександра Теофілові (Тимофію) Єлтуху на право володіння с. Дашківці Кам'янецького повіту із записом 50 гривень; така сума записується й на с. Дяківці Летичівського повіту[4]. Цей же Теофіл (Тимофій) Єлтух забезпечив собі доживоття у 1517 р. на цьому ж селі. У документі зазначено, що його батьком був Георгій[5]. Подальша доля частини цієї родини у XVI ст. пов'язана з Ровом-Баром. За інвентарем Барського староства 1552 р. двоє братів Єлтухів, зазначені у переліку шляхти староства (*nobilibus capitaneatus*), мають виставити двох коней на потребу війни (*Jolthuchi duo fratres tenentur servire equis duobus*)[6]. Але статус замкових слуг зберігається за ними протягом усього XVI ст. Інвентар Барського староства 1613 р. містить згадку про Єлтухів, які значаться серед місцевих бояр. Зокрема, вони мають у посесії село Єлтухи[7]. Іншим зем'янином, згадуваним у листі, міг бути Тихон Зедранкович,

[1] Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta. – № 54. – S. 56–57.

[2] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 5. – K. 41–42.

[3] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XVI. – С. 24–25.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XX. – С. 31–32; Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LXI – С. 201–202. Щодо Дяківців, то, імовірно, Єлтухи свого часу поріднилися з Козловськими, які володіли цим селом від 1442 р., коли воно було надане на ленному праві Сенькові Козловському. (ZDM. – Cz. VIII. – № 2431. Регести: MRPS. – Pars IV. – Suppl. № 770; AGZ. – T. X. – Lwów, 1884. – № 78.). Цей же Сенько залишався власником села під час ревізії 1469 р.: Bona Regalia. – S. 51.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11232.

[6] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – №LXXXII. – С. 164.

[7] ASK. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 239: «*Tey wsi possessorowie są Jołtuchowie za przywileiem K[róla] J[ego] M[ości]. Powinnosci iako y inszy Boiarowie odprawuią: moze ich na kon wsiesć 16. Ludzi pociągłych 10. Ogrodnikow 6. Onera oprocz czynszu powinni oddawać iako y inszy poddani Boiarsczy. Podymne y prochowe po gr[oszej] 4½ takze oddawaią; uczyni to fl[orenów] 2/12.*»

який у 1503 р. отримав від короля Олександра дозвіл на викуп від співдержавців частини с. Гуменці у Хмільницькому повіті[1].

На прикладі Єлтухів видно переміщення однієї гілки родини служилої шляхти в межах Подільського воєводства без зміни соціального статусу. Адже ті представники, що перемістилися до іншого староства, не змінили своїх обов'язків і місця в суспільній ієрархії. Змінилося лише підпорядкування – від хмільницьких старост Струсів, а пізніше Предслава Лянцкоронського, барському старості Бернардові Претвичу, від якого вони отримали у посесію с. Руда Парубоча, а після с. Гармаки (яке, як відомо, було заставлене на той час Янові Струсеві). Про це ми дізнаємося з підтверджувального акта короля Сиґізмунда II Авґуста та люстрації Барського староства 1570 р.[2] Така зміна патрона і місця служби показує, наскільки мобільною була дрібна шляхта, що жила і служила на прикордонні. Можливо, Бар, порівняно з Хмільником, на 40-ві роки через зміну власника став більш привабливим і дещо безпечнішим місцем служби та проживання для дрібної шляхти. Або свою роль відіграло те, що від середини XVI ст. саме в Барі була ставка очільника поточної оборони, що пізніше перетворило його на жовнірську столицю.

Певна неусталеність у належності того або того села, а відповідно – і місця служби (між Хмільником та Ровом), фіксується у той час на прикладі с. Куманівці, яке у 1539 р. король Сиґізмунд I залишив за Хмільницьким замком, а не за Ровським (*non ad castrum Row, sed ad castrum Chmielnik*), що він зробив на прохання шляхетних Гринича і Волош(х)а (*nobiles Hrynyecz et Volosz*)[3].

Прикладів осадження служилої шляхти біля Хмільника протягом першої половини XVI ст. маємо чимало. Згадувані вище брати Кожуховські у 1512 р. записали на Кожухові 10 гривень[4]. Прикметною є сама сума, яку записали четверо Кожуховських на одному селі. У документі згадано, що у цій акції брали участь і інші родичі державців Кожухова (*ac aliis germanis, tenutariis in Cozuchow*). Це може свідчити про брак готівки у служилої шляхти, яка усіляким способом, навіть записом таких дрібних сум, намагался забезпечити собі посідання «свого» села. Тільки у 1522 р. п'ятеро Кожуховських (*Nobb.*

[1] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530). – №LXII. – С. 202–203.

[2] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XCII. – С. 177–178; Там само. – № CXXI. – С. 256. На час складання люстрації посесорами у цьому селі були Дмитро, Йоську, Рисько та Андрій Єлтухи. Цікавою є інформація про грошову одиницю застави – 60 кіп подільських, які еквівалентні 30 гривням.

[3] Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія друга (ч. 81–132) (1531–1574). – №LXXXVIII. – С. 241–242.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 1383.

Bunyecz, Lukian, Leczko, Junyecz et Ioannes Koszuchowskye) забезпечили собі доживотня на Кожухові й Медведовій[1].

Так за службу проти татар у 1518 р. брати Сенько та Федір з Загилова, держжавці села Ігуменці, що у Хмільницькому повіті, отримали доживотня від короля Сиґізмунда I[2]. 1518 р. Якуб Струсь записав Павлові Конюському (*Paulo Coniuski*) 50 гривень на маєтку Крутньов у Хмільницькому повіті[3]. Село Крутнів у 1531 р. перейшло до Яна Чепловського з рук Яна Яновського[4]. Небезпечність проживання у Крутньові демонструє факт нової локації сіл Крутньова та Русановець, що було зроблено силою документа Яна з Мельця для Миколая Ґославського, який у 1554 р. підтвердив король Сиґізмунд II Авґуст. Примітно, що новому посесору наказувалося насипати нові вали для локації села (*Vallam novam nuncupandam locare et de nova radice eregere*)[5].

1540 р. Мацей Івладовський отримав від короля Сиґізмунда I підтвердження запису 50 гривень на с. Лагодовлі (*Hlaodowle*), зробленого роком раніше[6]. Разом зі своїми братами Пйотром та Якубом вони підтвердили тоді кілька цікавих документів, які демонструють процеси формування місцевої шляхти протягом XV ст. Насамперед, брати Івладовські підтвердили привілей Владислава III від 12 липня 1442 р., яким засвідчувався запис подільського старости Пйотра Поляка від 1440 р., зроблений для шляхетного Миколая з Ґіби, писаря міста Кам'янця та хмільницького війта й підстарости Подільської землі (*...nobili Nicolao de Giba notario civitatis Camenicen[si], et Chmielnicen[sis] advocato ut t[er]ra Podoliae vicecapita[neo]*) на пустку Думніки, яка знаходиться на р. Буг[7]. Теодорик з Бучача, прийнявши під свою руку Миколая, зробив для нього запис на Хмільницьке війтівство та Думніки, яке у 1488 р. підтвердив Казимир IV на прохання тодішнього подільського воєводи і кам'янецького старости Якуба з Бучача. Документ Казимира стосувався вже Героніма Ґіби, або Хебди (*de Chebda*)[8].

1511 р. до книг Коронної Метрики було вписано документ про угоду між хмільницьким війтом Миколаєм та його сестрами Софією, Барбарою та Анною про передачу ними сіл Курилівці та Ходоровці у Хмільницькому повіті[9]. Вже у 1515 р. Барбара, дружина Яна Ссика (?), Софія Філіпа та Анна Леонарда

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 13493.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11376.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 2714.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 5820.

[5] AGAD. – MK. – Sygn. 84. – K. 411–412.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 6720.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 6718 (1540 р.); Pars IV. – Vol. 2. – № 11047 (1516 р.). Цит. за копією документа Пйотра Поляка з Ліхвіна: AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 969.

[8] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 6719; Також див.: AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 983.

[9] MRPS. – Pars IV. – Vol. I. – № 1068.

(*Barbara Ioannis Ssyka, Sophia Philippi et Anna Leonardi coniuges*) забезпечили собі на с. Курилівці у Хмільницькому старості доживоття[1]. У 1550 р. ці ж Курилівці від хмільницького старости Яна з Мельця отримав за військові заслуги шляхетний Степан Воронич на феодальному праві (*iure tamen feudi*) з обов'язком військової служби і сплати 2 грошей податку[2]. Можливо, його син Станіслав Воронич, сплатив побор уже за хмільницького старосту Струся у 1566 р. із сіл Йовче, Трибухівці, Овсяники, Думінки[3]. Приклад Вороничів засвідчує, що хмільницька шляхта переважно служила замку, а не була персональним слугами чергових старост.

Ця ретроспектива подій навколо війтівства у Хмільнику, яке у 1515 р. Струсі викупили з рук війта Миколая (див. вище), демонструє, як середньозаможна служила й прийшла шляхта на Поділлі укорінювалася на новій для себе території. Ґіба (або Хебда) навряд чи був русином, але його потрійний статус насамперед писаря міста Кам'янця, війта у Хмільнику і підстарости у Пйотра Поляка з Ліхвіна свідчить про його неабиякий хист. Походив же він, можливо, з родини, яка фіксується у джерелах наприкінці XIV ст., коли якийсь Хебда (*dominus Chebda*) згаданий у судовій справі чховського земського суду Краківського воєводства 23 березня 1400 р. у справі Спитка[4]. Можливо, цей Хебда знаний нам з 40-х років XV ст. був нащадком цього малопольського Хебди.

Його син Геронім був одружений з Анною Бучайською, донькою Миколая Бучайського. Матір'ю Анни була Маґдалена, донька Стечка Сілезьця з Жоравля (*Steczko Szlęzita de Zorawlye*), який у 1468 р. записав їй с. Івладову Гірку над Бугом у Хмільницькому повіті[5]. Власне, посідання нащадками хмільницького війта половини цього села і спричинило те, що у XVI ст. вони стали писатися Івладовськими, приписуючи своєму батькові Миколаю цей патронім або прізвище, а от родичі Бучайські відмовляли їм у цьому праві й називали їх синами Миколая з Лагодовля

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 10629.

[2] AGAD. – MK. – Sygn. 78. – K. 126–127. Реґест: MRPS. – Pars V. – № 919. Якийсь Степан (Стефан) Воронич, зазначений у роті Марціна Зборовського у 1539 р. з 6 кіньми: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 12 v. Про те, що це може бути Воронич з Поділля, може свідчити той факт, що у цій роті були брати Василь і Северин Ярмолинські. Ibidem. – K. 14.

[3] Źródła dziejowe. – T. XIX. – S. 201.

[4] Najdawniejsze księgi sądowe krakowskie. – Cz. II. Od r. 1394–1400 / Wyd. B. Ulanowski // Starodawnego prawa polskiego pomniki. – Kraków, 1886. – T. VIII. – Cz. II. – № 11061. – S. 969. «Veniens Elizabet sane mentis(s) necnon corpore ad iudicium et tradidit marito suo Spitkoni pecuniam suam, recognouit in iudicio, quod Spitko suis pecuniis, latis grossis, XXXX et duabus marcis et (id) exemit mediam villam sic dictam Wytow, presentibus testibus: Andreas Crzewlinsky, dominus Chebda, dominus Mroczko de Scroszina, Thomas de Trzeczesscz, Jasko de Sandziszouicze, Adreas de Michalczowa».

[5] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 145. 1511 р. якийсь Стечко Бучайський посвідчений з 3 кіньми: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 11. – K. 21. Імовірно, пов'язаний зі Стечком Сілезецем.

(*Mikołaj de Lahodowlye*)[1]. Суперечка між ними зафіксована в одній з книг кам'янецького земського суду. Зокрема, 1 листопада 1532 р. шляхетні Семко Тихнович Зедраникович та Пилип Куриловський свідчили у замковому уряді в Хмільнику у справі поділу маєтку Івладова Гірка[2]. А в 1534 р. брати Ян і Миколай Бучайські позиваються до братів Мацея, Петруна, Якуба та сестри Катерини, дітей померлого Миколая з Лагодовлі, колишнього хмільницького війта[3].

Мацей Івладовський у 1539 р. підтвердив запис 50 гривень на Лагодовлі, зробленого ще Казимиром IV у 1452 р.[4] і підтвердженого раніше виставленим документом для Миколая Ґіби на Лагодовлі за часів Владислава III[5]. Саме документ Владислава III на Івладову Гірку та Журавку був, імовірно, підтвердженням привілею князя Свидриґайла від 1400–1401 рр.[6] Цей приклад демонструє, наскільки важливими для шляхти були будь-які документи на той чи той населений пункт і як вони намагалися насамперед шляхом підтвердження у чергового верховного володаря зберегти у своїх руках те, що, на їхнє переконання, їм належало по праву. Той же Мацей Івладовський у 1542 р. записав своїй дружині Барбарі певну суму на частині села Думніки, а водночас отримав від короля Сиґізмунда I собі довічне на ньому[7].

Те, що Хмільник з округою були не надто спокійним місцем проживання, не вирішувало питання осадження шляхти довколо міста. Як уже зазначалося, процес осадження був доволі архаїчним як на реалії XVI ст. Прикладом цього можуть бути акти хмільницького старости Яна з Мельця у 1549 р., у яких право, на якому шляхта отримувала ці надання, зазначено як феодальне (*Donatio iure feudi, iure tamen feudi*), з документа на пустку Бахтин для Войцеха Вінярського або для хмільницького підстарости Кшиштофа Зґерського на с. Літинку[8]. Те, що підстароста отримав у посесію село, є, як і в більшості таких випадків, заслугою старости; навіть у документі на Літинку зазначено, що відбувається це на прохання старости (*...ad intercessionem Ioannis de Mielecz, palatini Podoliae et Chmielniciensis capitanei...*)[9].

[1] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 151.

[2] Публікація цього документа: Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія друга (ч. 81–132) (1531–1574). – №LXXXIII. – С. 234.

[3] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 2–2 зв. Кінець справи обірваний.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 6312.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 865 (Suplement).

[6] Bona Regalia. – S. 45.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 7120, 7121.

[8] AGAD. – MK. – Sygn. 77. – K. 253–254, 254 v–255.

[9] AGAD. – MK. – Sygn. 77. – K. 254 v.

Про те, в який спосіб проводилося хмільницькими старостами осадження шляхти біля Хмільника, свідчить документ від 1551 р., яким тодішній староста Ян Мелецький надав Олександрові Короткому пустку в Хмільницькій волості (тут ужито архаїчне означення території довкола замку) за умови, що той господарюватиме і нестиме службу на користь замку так, як роблять це й інші зем'яни, які тримають тут королівські села[10].

Часто об'єктом осаджування була пустка, наприклад, для Курила Бухновського, який разом з синами Федором, Борисом та Карпом отримав дозвіл на локацію села на місці урочища Всхохи або Россохи (*pustynya seu uroczysko Wschochi sive Roszochy*) у Хмільницькому повіті від подільського воєводи Яна з Мельця у 1558 р.[11], який роком раніше передав староство своєму синові Миколаю (див. вище). Тут, мабуть, маємо справу з помилкою писаря, який переплутав батька і сина.

Акція відбулася в Красноставі, де протягом липня – початку серпня маємо цілу низку документів, дотичних до Хмільницького староства, з яких видно, що об'єкти, які надавалися місцевій шляхті, були здебільшого пустками або закладалися на порожньому місці. Така кількість документів є свідченням недавніх знищень цієї території. Про це маємо згадки в люстрації Хмільницького староства за 1565 р., а також прагнення короля і його урядника якомога швидше осадити тут служилу шляхту, забезпечивши її документами на роздавані землі.

Так, брати Савка та Іван Кердановські отримали пустку, звану Устя Люте (або замість Люте Болото) Білого Рукава (*Vsczue luto Bialego Rąkawa dicto*) на р. Снітовка біля болота Серет (*luto Seretis*) з правом заснування поселення[12]. Станіслав Следзь Знаміровський отримав право на пустку Кочанівку на р. Митник[13]. Федір кам'янецький (*Fiedor Camieniecki*). окрім пустки Пе-

[10] AGAD. – MK. – Sygn. 90. – 377 v–378: «*Jan Mielieczki woiewoda Ziem Podolskich starostha Chmielniczki y Grodeczki etc. Ja iako będąc starostha chcząc iego K[rólewskiej] M[oś]czi imyenye osadzicz we wlosczi Chmielniczkiey dayą wolnoscz Alexandrowi Corothkiemu sadzicz pusthynyą we wlosczi Chmielnieczkiey na Horbowczu nad malym Zarczeni gdzie przed thym thesch wyesch byla. A będzie then tho Corothki woliem pozythki sthych liudzy szobye czynicz yako ynschy Ziemyanye czynią kthorzy Croliewskie wssy dzierzą y bendzie powinyen sluzycz do Zamku Chmielniczkiego sthymy ludzi szwemi kthore osadzy na then pusthyni iako y ynschy Ziemianye sluzą. A dlia liepszego szwiadoczthwa pieczencz szwą przykladam y ręką szwą podpisuię. Datum in Horozane Usczie Domi[nica] prima post conductum Paschae. Anno domi[ni] millesimo qui[n]g[entesi]mo quinquagesimo primo*». Документ вписано до пізнішого підтвердження, котре відбулося у 1558 р. На сьогодні це єдиний відомий польськомовний документ хмільницького старости з XVI ст.

[11] MRPS. – Pars V. – № 2165.

[12] MRPS. – Pars V. – № 2166. Копія: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. 77 v–78. Заголовок: *Sawka Kierdanowski Przedziwniczka.*

[13] MRPS. – Pars V. – № 2167. Копія: AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. 76 v–77 v. Заголовок: *Paulus Mathias Valenti et Ioannes Sliedz. Koczanowka.*

трова Лука на р. Снітовці біля устя р. Березнички у Хмільницькому повіті, отримав у вічне володіння дім Любановський у місті Хмільнику з усіма правами (*cum omni iure*)[1]. Те, що у Хмільнику була певна кількість шляхетської нерухомості видно з інвентаря Хмільницького староства за 1571 р., в якому зафіксовано 19 шляхетських домів, які не несуть жодної повинності[2].

29 липня брати Гнат, Галусин, Лук'ян Черленевські отримали тоді ж довічне володіння на с. Черленівцях у Хмільницькому старостві[3]. Того ж дня король підтвердив привілей Яна Мелецького від 1551 р. на локацію села Горбовці й запис 50 гривень монети для Олександра Коротка (Короткого)[4]. Тоді ж Остапко та Дем'ян підтвердили 20 гривень, записаних на Іванівцях, за Сигізмунда I і дістали дозвіл на нову локацію села[5]. Через кілька днів, 2 серпня, писар Хмільницького замку Пйотр Пенґовський (*nobilis Petri Pągowski castri n[ost]ri Chmielnicen[si] notary*) отримав запис 50 гривень на с. Попрушна[6].

Про те, що знищення внаслідок татарського наїзду були суттєвим, свідчать два документи для сусіднього міста Летичова, яке отримало звільнення на 10 років від податків, мит, постачання підвод, а разом з тим місту вкотре надавалося (перепідтверджувалося) маґдебурзьке право й підтверджувалися ярмарки на свято Прокопія (4 липня) та Ядвіґи (15 жовтня)[7].

На сеймі у Пйоткові за протекції хмільницького старости і його батька Яна, подільського воєводи (*intercessionem Ioannis de Mielec, palatini Podoliae*), 2 січня 1559 р. місцеві зем'яни отримали у посесію на ленному праві (*iure feudi*) села. Лаврін Білокур із синами Миколаєм, Якубом, Мацеєм та Бартоломеєм отримали Углів на р. Боролозна. Бартоломей Куриловський або Русановський, із синами Єжим, Стефаном, Павлом та Пйотром – село Русанівці. Село Маркушовці отримали Єлтух, Павло, Михайло, Мартин та Васько Солтановичі, сини Ісаї Шаволі Солтана (*Joltuch, Paulo, Michaeli, Martino et Waskoni Soltanowicze, filiis Issay Szawola Soltan*). А Іван із сином Харитоном дістали с. Куманівці[8].

Певною екзотикою на теренах Хмільницького староства були брати Лука, Петро, Георгій та Іван Дукадиновичі з Македонії (*Lucas, Petrus, Georgius, Ioannes Dukadzinowiczi Macedones de terris Greciae*), які отримали 1552 р. від

[1] MRPS. – Pars V. – № 2168.

[2] AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. C-2/I. – K. 9 v.

[3] MRPS. – Pars V. – № 2216.

[4] Ibidem. – № 2217.

[5] Ibidem. – № 2218.

[6] AGAD. – MK. – Sygn. 90. – K. 387 v–388. Реґест: MRPS. – Pars V. – № 2227.

[7] MRPS. – Pars V. – № 2206, 2207. Адже саме місто, імовірно, користувалося міським правом від середини XV ст.

[8] MRPS. – Pars V. – № 2370–2373.

короля Сиґізмунда II Авґуста пустку Уланів з обов'язком несення служби[1]. Разом з цим до книг Коронної Метрики був уписаний документ про локацію міста Уланів і проведення двох ярмарків на св. Вознесіння та св. Миколая братами Дукадиновичами[2]. Під час ревізії листів 1564 р. власником Уланова вже був руський воєвода Сенявський, який показав комісарам ці два документи й повідомив, що отримав цей маєток від братів, і просив короля, аби той залишив його при вічності, яку мали Дукадиновичі[3].

Села, приписані до Хмільницького староства, головним чином були осаджені тяглими кметями. Зокрема у Винниківці – 33 тяглих, у Дубовій – 8 тяглих, у Куликові – 15 тяглих, у Трибухівцях – 10 тяглих, у Йовче – 20 тяглих, у Чудинівцях – 8 тяглих. Ще два села, Буцні і Зиноговці, були у державі двох служебників хмільницького старости Струся – у Буцнях, імовірно, Жуковський (в люстрації 1564–1565 рр. пропущено прізвище, а прізвище Жуковський подане вже у люстрації 1570 р.), а в Зиноговцях – підстароста Березинський[4].

Зем'янські села Хмільницького староства за люстраціями 1564–1565 та 1570 рр. демонструють нам як номенклатуру посесорів, так і згадки про ті документи, які вони або їхні предки отримували для володіння[5]. Люстратори зазначили, що села зем'янські на пограниччю тримають на різноманітному праві, на що вказували листи на минулому Варшавському сеймі[6]. У люстрації 1570 р. біля цих сіл зазначено, що у Подільському воєводстві є пограничні села шляхетські, які тримають на різноманітному праві, зокрема: ленному, доживоттю та ін., на які є декрети Варшавського та Люблінського сеймів щодо ліквідації сум (записаних на них) і про спустошення їх татарами[7].

Зем'янські села Хмільницького староства за люстраціями 1564–1565 та 1570 рр.

Лисогірці (1564–1565; 1570) – нащадки Василя Стшековича (*potomkowie Wasyla Strzekowicza*); Сенько, Панас, Івашко Лисогорські (*Lissohorsczy Sienko, Panus, Iwasko*).

[1] AGAD. – MK. – Sygn. 82. – K. 190–191.

[2] AGAD. – MK. – Sygn. 82. – K. 191–193. Заголовок: *Fundatio oppidi Ulanow.*

[3] BCzart. – Sygn. 1725/IV. – S. 257.

[4] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 166–170. Якийсь Якуб Березинський служив у 1547 р. з 3 кіньми у роті Станіслава Струся: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 51. – K. 21: *Jacobus Berezinski eq. 3.*

[5] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 173–179; Жерела до історії України-Руси. – T. 7. – С. 76–87 Кількість сіл у двох документах є різною, тому після назви населеного пункту подано рік люстрування.

[6] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 173.

[7] Жерела до історії України-Руси. – T. 7. – С. 76.

Гуменці або Івашківці (1564–1565; 1570) – двоє братів Гуменецьких (*Humienieczczi dwa bracia rodzeni*); Івашко та Грицько Гуменецькі (*Iwaszko i Hriczko Humienieczczy*).

Недзвєдова (1564–1565; 1570) – Пйотр Пеговський (Пенговський), Анджей Пенговський (*Iedrzey Pęgowski*).

Попрушна (1564–1565; 1570) – Пйотр Пеговський (Пенговський) (*Piotr Pegowski (Pęgowski)*; Анджей Пенговський (*Iedrzey Pęgowski*).

Засилів (1564–1565; 1570) – пані Зґерська (*pani Zgierska*); Томаш Крузельницький (*Tomasz Kruzelniczki*).

Літинка (1564–1565; 1570) – пан Мелецький (*pan Mielieczki*).

Маркушовці (1564–1565; 1570) – Єлтухи (*Ioltuchowie*), Ісай, Савула, Солтан, званий Єлтух, Павел, Васько, Петро, Федір і ще троє в орді (*Izai, Sawula, Soltan rzeczony Iolthuch, Pawel, Wasko, Pietro, Phedor a trzech ych yescze szą w ordzie*).

Русанівці (1564–1565; 1570) – п'ятеро рідних братів Куриловських (pięć Kurylowskich, bracia rodzeini); Єжи, Стефан, Іван, Павел, Пйотр Русановські (*Gerzy, Stephan, Ivan, Pawel, Piotr Russanowsczy*).

Іванівці (1564–1565; 1570) – двоє співвласників (*dwa coheredes*); Остапко, Дем'ян (*Osthawko, Demian*).

Куманівці (1564–1565; 1570) – троє співвласників (*trzej coheredes*); Лук'ян, Харитон, Марко, Гринець, Стецько, Данило, Васько, Андрушко, Івашко (*Lukyan, Cariton, Marko, Hriniecz, Stheczko, Danilo, Wasko, Andruszko, Iwasko*).

Горбовці (1564–1565; 1570) – п'ятеро осілих та Олександр Коротко з синами (*osiadło 5 ... Aleksander Corotko i z synmi swemi*); Олександр, Петрушка, Іакан (*Alexander, Pietruska, Iakan*).

Качанівка (1564–1565; 1570) – Станіслав Знаміровський, званий Слєдзь (*Swanirowskiego Stanisława, rzeczonego Sliedz*); Павел, Мацей, Ян, сини Станіслава Знаміровського (*Pawel, Macziey, Ian, szinowye Stanislawa Znamierowskiego*).

Кожухів (1564–1565; 1570) – тридцятеро осілих та посесори (*osiadłego człowieka 30 ... Tamże possessores certi sami mieszkają...*); Івашко, Димитр, Федір, Панюта (*Iwaszko, Dimitr, Phedor, Paniuta*).

Углів (1564–1565; 1570) – Лаврін Білокур (*Ławryn Bialokur*); Ярош, Бартош, Мацей, сини Лавріна Білокура (*Iarosz, Barthosz, Macziey szinowye Lavrina Bialokura*).

Черленівці (1564–1565; 1570) – п'ятеро державців (*dzierżawców tej wsi 5*); рідні брати Гнат, Галусин, Лук'ян Черленевські (*Ihnath, Halissin, Lukyan, Czerleniowszczy bracia rodzeni*).

Пелчинка (1564–1565; 1570) – Лаврін Сковорочич (Сковороничич) з братією своєю (*Ławryn Skowroiczicz swym i braciej swej*); Лаврин, Ісай,

рідні брати, а третій Гнат у татарському полоні (*Wawrin Skoworoniczicz, Izay rodzoni, a trzeczy w Thatharzech iest – Ihnath*).

Крутнів (1564–1565; 1570) – Якуб Чепловський (*Jakub Czieplowski*).

Курилівці (1564–1565; 1570) – Богдан Куриловський (*Bochdan Kurilowski*); Станіслав Воронич (*Stanisław Woronicz*).

Передзивничка (1564–1565; 1570) – Кердановський (*Kierdanowski*); рідні брати Іван, Абрам, Василь Кердановські (*Iwan, Abram, Wassil Kierdanowszcy, braczą rodzeny*).

Березна (1570) – Якуб Чепловський (*Iacub Czieplowszki*).

Левківці (1570) – Станіслав Воронич (*Stanisław Woronicz*)[1].

Буцні (1570) – Ян Жуковський (*Ian Zukowski*).

Думніки (1570) – Войцех Лохінський (*Woycziech Lochinski*).

Ходоровці (1570) – Ян та Миколай Жоравенські (*Ian y Mikolay Zorawienscy*).

Уланів (1570) – Рафал Сенявський (*Raphal Szieniawski*)[2].

Прикметною є не тільки зміна кількості зем'янських або шляхетських сіл, посесори яких несли службу у Хмільницькому старостві, а те, що їхня кількість, а також персональний склад не зазнали суттєвих змін. Бачимо ті самі родини, які протягом XVI ст. проживали на території староства. Бачимо прибульців з Балкан, які (як-от брати Дукадиновичі з Македонії) з'являються і швидко зникають з теренів Поділля. Інші, як Герман Сербин і його донька Анна, що була двічі одружена з хмільницькими зем'янами (уперше за Войцехом Задраниковичем, вдруге – за Пйотром Пенговським, який був замковим писарем у Хмільнику)[3], укорінювалися на цій території (це може свідчити про певну стратегію, в якій доньки прийшлих зем'ян «використовувалися» для цього укорінення).

Спосіб життя на неспокійному прикордонні та віддаленість від центру воєводства привели до того, що місцева шляхта на середину 60-х років XVI ст. вже ототожнювала себе найперше з Хмільником, а вже потім – з Поділлям. Під час побору 1563 р. представник хмільницької шляхти (*dal pobora od slachty Chmyelnyeczkye*) Анджей Цвикловський, або Зембровський,

[1] Привілей на село Левківці Степан Воронич отримав 21 грудня 1556 р. на феодальному праві (*iure tamen feudi*): AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 103 v–104. Дивним є брак інформації про це село в люстрації 1564–1565 рр.

[2] Те, що Уланів був містечком, дало змогу йому з округою у XVII ст. виділитися в окреме Уланівське староство, про що свідчить люстрація 1629 р. див.: ŹDz. – T. V. – S. 185–193.

[3] Жерела до історії України-Руси. – Т. 7. – С. 79.

сплатив побор із сіл Засилова пані Зґерської, з Куриловець – пані Вороничової, з Лисогірців – панів Лисогорських, Зиноговців – підстарости Березинського, Чудиновців – належних до Хмільницького староства, Жоравна – панів Жоравицьких, Високого – пана Іваськовського[1]. Власне, така колективна сплата податку свідчить про те, що спільнота шляхтичів, яка проживала у цій частині Подільського воєводства і гуртувалася довкола Хмільника, була досить давно сформованою і сталою[2].

Збільшення кількості зем'ян в одній родині штовхало їх до міграції в межах пограниччя, як це видно на прикладі Єлтухів, адже кількість посесорів на цій території часто переважала кількість тяглих селян у селах, які вони тримали. Потреба у служилій шляхті на пограниччі та можливість отримати у володіння на тому чи тому праві село чи пустку було тим аргументом, що приводив сюди вихідців з різних частин Корони Польської та Великого князівства Литовського, як видно з номенклатури імен і прізвищ, які фіксують дві люстрації староства. А часта зміна королівських намісників у Хмільнику протягом XVI ст., які до того ж були вправними військовими і мали право на роздачу земельної нерухомості, як це видно з наведених вище прикладів, зумовила заселення цих територій, з одного боку, військовими, а з другого, слугами-клієнтами кожного зі старост.

Часом брак особи, яка могла би отримати той чи той населений пукт, приводив до повернення його до складу старостинського домену, як це сталося з селом Зимноводці, яке 2 січня 1588 р. на коронаційному сеймі у Кракові отримав хмільницький староста Якуб Струсь. Причиною цього був той факт, що тривалий час це село було порожнім після смерті посесора Яна Бадовського і відповідно до цього передавалося доживотно Струсеві й поновно приєднувалося до Хмільницького староства[3]. Імовірно, це саме село було віддано через півтора року, 7 квітня 1589 р., Пйотрові Ґарбовському за службу у війську за часів короля Стефана Баторія. Ґарбовський отримав довічне для себе і для свої дружини, яка перед тим була дружиною померлого Яна Бадовського[4].

---

[1] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 260.

[2] Принагідно дякую пані проф. Наталі Яковенко, яка вказала мені на цю специфіку під час виступу на «семінарі по вівторках» при Товаристві дослідників Центрально-Східної Європи у Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

[3] AGAD. – MK. – Sygn. 133. – K. 210 v. Perеcт: Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa. T. II Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–1595. – № 9. – S. 22.

[4] AGAD. – MK. – Sygn. 133. – K. 304–304 v. Perеcт: Ibidem. – № 99. – S. 57. Тут це село названо *Szymnowice*.

На цьому прикладі видно дві тенденції, характерні для всього Поділля. Перша: староство і, насамперед, належні до нього села, є капіталом для винагороди заслуженим воякам і способом формування оборони кордону через осадження досвідчених військових і прикріплення їх до того або того замку (у цьому випадку Хмільника). А друга: одруження з вдовою померлого шляхтича, що давало право до посесії та в такий спосіб залучало нового члена до шляхетської спільноти передусім у межах повіту. Варто пам'ятати, що більшість цих людей були у той чи той спосіб пов'язані зі старостою у Хмільнику, для якого вони становили важливий соціальний капітал.

Своєю чергою місцева хмільницька шляхта, як це видно з наведених вище прикладів, була досить добре сформованою та давно осілою територіальною одиницею. Численні родинні зв'язки, які складно простежити за браком джерел, імовірно сформували тут ту частину осілого військового зем'янства, яка вже на середину XVI ст. почувалося самодостатньою соціальною групою, що насамперед ідентифікує (прив'язує) себе з цією територією, та спільні інтереси у стосунку до старости й забезпечення своїх маєтків у Хмільницькому замковому повіті. Формування шляхом осадження на землі (чи то відповідної документальної фіксації) довкола замку в Хмільнику, а також і тривалого (принаймні трьох поколінь) посідання цієї землі, вочевидь, остаточно сформували місцеву шляхетську спільноту на кінець правління Яґеллонів. За збігом обставин, Хмільник не став тією жовнірською столицею, якою, починаючи від середини XVI ст., став Рів–Бар. Саме тому ми можемо бачити тут доволі консолідовану позицію місцевого зем'янства, а численні зміни королівських намісників у самому Хмільнику не дозволяють стверджувати, що особа того чи того старости мала певний вплив на формування цієї групи.

10. Рів–Бар. Від східного маєтку Одровонжів до жовнірської столиці

Що стосується Рова[1], то належність його родині Одровонжів, яка, як видно з вищенаведених прикладів, у середині XV ст. тримала й Хмільник, покладала на плечі державців обох замків і повітів чималу відповідальність

[1] Загалом писати щось про Бар після фундаментальної праці Михайла Грушевського, присвяченій Барському старостві у XV–XVIII ст. з її чималим джерельним матеріалом (див.: АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I–II), і одночасно запропонувати нові факти з історії цієї частини Подільського воєводства – досить складна і невдячна справа. Тут ітиметься переважно про людей, які організовували життя у Рові–Барі у XVI ст. і несли у досить специфічний спосіб службу з охорони кордону.

щодо оборони східного кордону. Доля Рова і подальший його викуп у 1538 р. королевою Боною[1] перетворили це місто насамперед на центр староства, а діяльність тут Бернарда Перетвича – на своєрідну жовнірську столицю Корони Польської, а в пізніші часи – на ставку польного гетьмана. Уряд барського старости став для багатьох трампліном в урядницькій кар'єрі, як, зокрема, для цілком чужої на Поділлі людини Претвича[2].

Передаючи в держання замки на східному пограниччі – Хмільник та Рів, влада намагалася забезпечити їх належне утримання, а по можливості – й побудову нових (Ольчедаїв). Коли подивитися на східний кордон Подільського воєводства, то стане помітно, що на ньому вирізняються два старі укріплення – у центрі Рів і на півночі Хмільник, які, власне, й стали об'єктами королівських надань. Та й більшість населених пунктів тяжіє саме до цих двох замків. Нереалізованим залишився проект побудови замку в Ольчедаєві, що мав би стати третім, південним укріпленням у системі оборони і, очевидно, поліпшив би ситуацію з обороною не тільки східного напрямку, а й південного, зважаючи на постійні напади з боку Молдавського князівства.

Рову–Бару неймовірно пощастило в плані висвітлення його історії. Ще у 1887 р. Казімеж Пуласький опублікував нарис про господарську діяльність Бони на східних землях Польського королівства. Подільська частина цього нарису містить в собі вельми цікаві листи Бони своїм намісникам і довіреним особам у Барі[3].

В українській історіографії піонерська праця Михайла Грушевського, оправлена двома томами джерел, опублікована 1894 р., і до сьогодні не втратила своєї актуальності. Перевидана у 1996 р. і доповнена розлогими коментарями Миколи Крикуна, вона залишається взірцем з огляду як на ширину представленої проблематики, так і на глибину аналізу. Те, що деякі тези виявляють бачення Грушевським історії цього регіону, який він вважав чи не колискою українського козацтва (боярська або

[1] АЮЗР. Ч. VIII. – Т. I. – № XLVII. – С. 68–71. Королівське рішення про викуп королівських маєтків з рук Станіслава Одровонжа королевою Боною.

[2] За заслуги з оборони кордону Бернард Претвич отримав Теребовельське ґродове староство (1551–1562), яке після його смерті, протягом 51 року, від 1562 до 1613 р., тримав його син Якуб: Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 676–677. – S. 98–99. Таке довге тримання в руках однієї родини ґродового староства на руських землях Корони у другій половині XVI – на початку XVII ст. є винятком і залуговує на окреме дослідження хоча б з огляду на збережений у доброму стані комплект книг цього ґроду. 1591 р. Якуб дістав від короля Сиґізмунда III дозвіл на передачу цього староства своєму синові Янові, який мав би тримати його доживотно за умови сплати кварти, але з огляду на те, що наступним старостою став Пйотр Ожґа у 1613 р., можна припустити, що, імовірно, Ян Претвич помер перед смертю свого батька.

[3] Pułaski K. Gospodarka królowej Bony na kresach // Szkice i poszukiwania historyczne. Kraków, 1887. – S. 139–156.

шляхетська гіпотеза походження козацтва), зовсім не применшує її наукової вартості.

Марія Боґуцька у своїй біографії Бони Сфорци зауважила одну важливу деталь. Бона, володіючи розлогим маєтком у Польському королівстві і Великому князівстві Литовському, була у курсі подій і намагалася контролювати чи не найдрібніші справи у своїх містах[1].

Остання з робіт про Бону Сфорцу італійського історика Джерардо Чьофарі, на жаль, оминає цю частину її володінь на руських землях, хоча третій розділ і названо «*Le riforme nella Russia occidentale*», а частина його присвячена руським маєткам королеви, але у ній нічого не говориться про Рів–Бар з прилеглими до нього теренами[2].

Натомість моя увага зосереджується на місцевій барській шляхті, здебільшого дрібній, яка навіть не була у певному значенні повноцінною шляхтою, адже вона була обтяжена службою з охорони кордону, різноманітними повинностями на користь замку, але до того ж була найчисленнішою групою подільського зем'янства у зазначений час. Важливо наголосити, що протягом попереднього XV ст. майже ніхто з представників цієї групи не згадується у джерелах, вони «з'являються на світ» у XVI ст., насамперед у списках військових підрозділів[3], а потім – у різноманітних документах барських старост Бернарда Претвича та Гербуртів. Реформи, які у земельних справах дістали назву екзекуції маєтків, змусили цих зем'ян-бояр, шукати «старих» привілеїв на землю, на якій вони проживали цілими родинними кланами. Дуже часто їхні прізвища збігалися з назвою села, де вони проживали, а поява цих назв саме у XVI ст. може свідчити про досить недавнє їх потрапляння до цього стану. Перші люстрації 1564–1565 і 1570 рр. згадують села, засновані на пустках (часом з назвою), або є новозаснованими батьком або тими, хто жив у них на час проведення люстрації[4].

[1] Bogucka M. Bona Sforza. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 2004. – S. 224–226.

[2] Cioffari G. O. P. Bona Sforza donna del rinascimento tra Italia e Polonia. – Bari, 2000. – P. 153–220.

[3] Так, рота барського старости Войцеха Стажеховського влітку 1540 р. мала такий вигляд: *Solius prefecti [rothmagistri] – 13 [equitis], Salomon Starzechowski – 7, Nicolaus Ramult – 7, Joannes Volczinski – 6, Joannes Czerwus – 6, Albertus Doczinski – 5, Primus Korzenowski – 3, Nicolaus Chanÿski – 2, Niewid – 3, Nicolaus Nabrzuth – 4, Casper Milanowski – 3, Stanislaus Bielieczki – 6, Stanislaus Paczinski – 2, Joannes Zwarthowski – 6, Mathias Lischowski – 5, Stanislaus Liesczinski – 5, Mathias Nurzinski – 4, Sander Woloshin – 3, Jacobus Isdepski – 5, Andreas Stachira – 5.*: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 39. – K. 12–16 v. Тут серед товаришів бачимо кам'янецького міщанина Іоана Цервуса, котрий отримав війтівство у 1540 р. у Рові, Невида – барського служилого шляхтича та ін.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – С. 252. *Holuzince.* Thei wszi szą possessorowie Riniecz, Stephan, Misko *Holozinczi...*; С. 253. *Holothkowcze.* Thei wszi possessores Nestor, Ilias, Jaczko, Wasziel *Holothkowczi...*; С. 255. *Berlincze* wiesz. Thei wszi szą possessorowie Szupran y Iwan *Berlinsczy...*; С. 256. *Kozierowcze.* Thei wszi szą possessorowie Dimithr y Lesko *Kozierowsczi...* та ін.

Тримання королівських замків упливовими можновладцями (як-от Одровонжі) впродовж більшої частини XV ст. і першої третини XVI ст., а також наявність чималого прошарку дрібної шляхти, яка мала обов'язок служби для свого замку, стало причиною формування того специфічного шляхетського соціуму військових, який викристалізувався протягом XVI ст. Джерела навіть XVII ст. фіксують такі дивні архаїзми в інвентарі Барського замку, як низку боярських сіл, де посесор Сербиновець, боярин Мілош Сербиновський окреслений як «польний вождь» (*Ten iest wodzem polnym*)[1]. Ці ж бояри і в XVII ст. були головним людським ресурсом цих сіл, адже практично у всіх селах кількість бояр, які могли сісти на коня, перевищувала кількість городників і тяглих підданих. Для прикладу, в Поповцях, посесорами яких були бояри Поповські, на коня могло сісти до 70 осіб, а тяглих селян було троє і ще 5 городників[2]. Ця ситуація не змінювалася від середини XVI ст., коли у першому з відомих інвентарів староства ревізори зафіксували такий стан справ.

Специфікою Барського староства була наявність чималої кількості осілих тюркомовних вояків, які окреслювалися загальним терміном – чемериси. Перебуваючи на королівській службі та підпорядковуючись барському старості, вони були одним з численних елементів, що вливався згодом до лав подільської шляхти. Маючи певну ієрархію свого середовища, чемериси підпорядковувалися своєму старійшині, який фіксується у джерелах як старший (*senior*). Так, чемериський старший Васько Халімун (*Vaskoni Chalimun, eorundem tartarorum seu czeremissi seniore in eorum genere*) отримав від королеви Бони став та інші угіддя за умови несення служби[3]. Ще одним свідченням існування такої ієрархії у татарському середовищі біля Бара є привілей від 17 липня 1591 р., яким король Сиґізмунд III надав Янові Славінському та його дружині Анні доживоття на королівському с. Радзепівці. У тексті документа, вписаного до Коронної Метрики, зазначено, що цим селом володів якийсь померлий вождь татарів на підставі прав своїх дітей (*quam olim ductor quidem tartarus vigore iuris liberorum suorum possidebat*)[4].

---

[1] AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 242. Ще одним прикладом використання цього терміна є згадка в люстрації Кам'янецького староства за 1569–1570 рр. про обов'язки служок м. Шарівка, які ставали «вождями» в разі виступу проти неприятеля: «*...iesth sluskow 4, kthorzy nic nie dayą, yedno szą na sluzbie zamkowey, a k themu thesz y wodzamy szą przeciwko nieprziiaczieliowi, kiedy thego potrzeba*»: Жерела до історії України-Руси. – Т. VII. – С. 98.

[2] AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 238.

[3] АЮЗР. Ч. VIII. – Т. I. – №LXXII. – С. 130–132.

[4] АЮЗР. Ч. VIII. – Т. I. – №LXXII. – С. 320. Ретест: Summariusz Metryki Koronnej. Seria nova. – T. V. – № 290. – S. 138.

Ревізія Барського староства за 1552 р. подає перелік тих шляхтичів, які несуть службу Барському замку, що була пов'язана з прийняттям цього староства новим королівським намісником Яном Гербуртом[1]. Цей перелік такий: Митко, суддя барський, Олександр Корачовський, троє братів Хорушків, Ляшко Поповський, Райтко Мрозовський, двоє братів Козеровських, двоє братів Єлитухів, троє братів Голуських, шістнадцять шляхтичів Волковинських, сімнадцять шляхтичів Радзейовських, двоє Поповських, троє Кудзейовських, Голотко, троє братів Кунатовських, Ілляшович, двоє братів Водзєйовських, Козловський з братом, Андрій Берлинський[2].

Аналогічна з Хмільником ситуація щодо осадження людей демонструється і в Барському старостві, хоча тут кількість населених пунктів є трохи більшою і строкатість місцевої шляхти фіксують там, де починається опис зем'янських сіл. У рукописному списку люстрації, який уклав Соколовський, зазначено: «зем'янські села, котрі осаджені на пустках як польськими шляхтичами, так і зем'янами або боярами руськими, здавна, як і ново надані, на ґрунті староства Барського тримають... » (*«wsi ziemiańskie, które tak szlachcice polscy jako i ziemienia abo bojarowie ruscy, zasadziwszy na pustyniach, tak zdawna, jako i nowo nadanych, na gruncie starostwa Baskiego dzierżą...»*)[3].

Села власне Барського староства були осаджені тяглими підданими, котрі платили різні податки. Зокрема у Маніковцях – 11 данників, Слобідці – 13, Біликовці – 7, Головчинці – 9, Лука Присілок – 16, Іванівці – 20. Іншу категорію становили села, з яких брали живність: Карачинці Римові – 19 осілих, Щодрова – 16, Суслівці – 9, Поповці – 10, Дераж ня Дворецька – 15, Каричинці Підлісні – 11, Лука Дераж ня – 22, Калінська Дераж ня – 32, Дераж ня Висілок – 13, Новосельці – 13, Крутибородинці – 7, Покутинці – 13, Макарів – 25, Нестерівці – 6[4]. Тут, на відміну від Хмільницького староства, не було жодного посесора чи то державця, як-от старости або його слуги.

Зем'янські села Барського староства за люстраціями 1564–1565 та 1570 рр. мало в чому відрізняються від сіл із таким самим статусом у сусідньому Хмільницькому старостві (див. вище). Певною відмінністю є виразно підкреслена роль барського старости, який ревізорам давав свідчення про обов'язки і виконання служби зем'янами, приписаними до Барського

[1] Оригінал ревізії зберігається у Варшаві: AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 23–41. Михайло Грушевський опублікував цей документ за копією XVIII ст. АЮЗР. Ч. VIII. – Т. I. – №LXXXII. – С. 148–165. Згідно з королівським привілеєм від 2 липня 1552 р. Ян Гербурт отримав по Бернарду Претвичу Барське староство. Там само. – №LXXXI. – С. 147.

[2] АЮЗР. Ч. VIII. – Т. I. – №LXXXII. – С. 164–165.

[3] АЮЗР. Ч. VII. – Т. II. – № XIV. – С.262.

[4] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 180–193.

замку. Подільську специфіку демонструє інформація про с. Подарвану, яке тримали у 1564–1565 рр. брати Ілляшовичі, та с. Шелехів, де посесорами були брати Шелеховські. Ревізори зазначили, що державці села мають свої двори, побудовані подільським звичаєм (*Sami dzierżawcy, mając swe dworki podolskiem obyczajem pobudowane; ... każdy s nich z osobna ma dworzec swój podolskim obyczajem budowany*)[1].

Кожен з посесорів ніс службу на користь барського старости і замку, але люстратори зазначили біля інформації про село Глібів, що піддані Карачовського несли службу замкові і робили це у певні дні року подільським звичаєм (*...na zamek barski do roku pewne dni robią obyczajem podolskim.*)[2].

Формування служилого елементу Барського староства відбувалося і в спосіб залучення на службу дрібних шляхтичів, які проживали в умовно дідичних маєтках. Зокрема, власники Голодьковець апелювали до дільчого акта між Баром і їхнім селом. Те, що це село було пролюстровано у складі староства, є результатом служби братів на вимогу кам'янецького старости проти неприятелів на пограниччі, про що вони зізналися перед ревізорами. При цьому просили, аби їх залишили при старих службах[3]. Під час люстрації 1570 р. четверо братів, які були посесорами с. Буцні, показали королівський привілей на осадження пустки і надання її у дідичне володіння (*donat ei titulo haereditario*), але за умови служби Барському замку (*ad castrum pertinentibus*)[4].

Зем'янські села Барського староства за люстраціями 1564–1565 та 1570 рр.[5]

Голозинці (1564–1565, 1570) – Гринець, Степан Ячковичі та Іван Сенькович Голозинці (*Hryniec, Stepan Iaczkowiczowie i Iwan Sienkowicz Holozinszczi*), Гринець, Степан, Мисько Голозинці (*Riniecz, Stephan, Misko Holozinczi*).

Подарнова (1564–1565, 1570) – Герман та Степан Ілляшовичі та їхній брат (*Herman i Stepan Iliasowiczowie swym i brata swego imieniem*), Герасим Ілляшович та Климент, син Германа (*Haraszin Iliaszowicz y Klimunth Hermanow szin*).

Сеняківці (1564–1565, 1570) – Карачовський (*Karaczowski*), Роман Карачовський з батьком Олексієм (*Roman Karaczewsky y z Alexem oiczem szwem*).

[1] Ibidem. – S. 195, 200.

[2] Ibidem. – S. 198.

[3] Ibidem. – S. 197.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – С. 260.

[5] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 194–200; АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – С. 251–260.

Гармаки (1564–1565, 1570) – пані Терліковська (*p. Terlikowska*), Анна Терліковська з доньками своїми (*Anna Therlikowska z dziewkami szwiemi*).

Шершенівці (1564–1565, 1570) – якийсь Бадовський, що помер 9 років тому (*niejaki Badowski*), Маріана Кориткова (*Mariana Korithkowa*).

Курилівці (1564–1565, 1570) – якийсь Козак звинигородський (*niejaki Kozak zwinogrodecki*), Богдан Звиногродський (*Bogdan Zwinogrodeczky*).

Яковлє (1564–1565, 1570) – Анджей Буковський (*Andrzej Bukowski*)[1], драбант Ґрот (*Groth drabant*).

Верещатинці (1564–1565, 1570) – Сима Миткович (*Siema Mytkowicz*), Малиш Митко (*Malisz Mitko*).

Голодьківці (1564–1565, 1570) – зем'яни Нестор, Ілляш і Яцко (*ziemianie Nestor, Iliasz i Jacko*), Нестор, Ілляш, Яцко, Василь Голотковці (*Nestor, Illias, Jaczko, Wasziel Holothkowczi*).

Берлинці (1564–1565, 1570) – Берлинські (*Bierlinsczi*), рідні брати Степан та Іван Берлинські (*Szupran y Iwan Berlinsczy, braczia rodzeni*).

Кудиївці (1564–1565, 1570) – Кудийовські (*Kudyowsczi*), рідні брати Іван Олішович і Степан (*Iwan Oliszowicz y Sthepan, braczia rodzeni*).

Глібів (1564–1565, 1570) – Карачовський (*Karaczowski*), Роман Карачовський з батьком Олексієм (*Roman Karaczewsky y z Alexem oiczem szwem*).

Макарів Малий (1564–1565, 1570) – Рейтко Морозовський (*Rejtko Morozowski*), Ісай, Федір, Олексій Морозовські (*Isai, Phedur, Olexy Morozowsczi*).

Козеровці (1564–1565, 1570) – Козеровські (*Kozirowsczi*), Дмитро і Лешко Козеровські (*Dimithr y Lesko Kozierowsczi*).

Руда Парубочна (1564–1565, 1570) – Єлтухи (*Ioltuchowie*), Дмитро, Йосько, Рисько, Андрій Єлтухи (*Dimithr, Josko, Risko, Andrei Joltuchowie*).

Добросковці (1564–1565) – Мацей Митко (*Maciej Mythko*).

Шелехів (1564–1565, 1570) – троє Шелеховських (*trzej Szelechowsczi*), Никифор, Андрусь, Васько, Івахно Шелеховські (*Nicefir, Andrus, Wasko, Iwachno Zelechowsczi*).

Лукава Долина (1570) – четверо братів (*sterej braczia*).

Княжа Лука (1570) – Роман Карачовський з батьком Олексієм (*Roman Karaczewsky y z Alexem oiczem szwem*).

Юрківці (1570) – Малиш Митко (*Malisz Mitko*).

Агдашів (1570) – Малиш Митко (*Malisz Mitko*).

[1] Анджей Буковський був слугою барського старости Марціна Гербурта з Фельштина (*nobili Andreae Bukowski servitori suo*). 1557 р. отримав від короля запис 30 гривень на порожньому селі Яковле (Шиїнці) у Барському старостві. Див.: AGAD. – MK. –Sygn. 89. – K. 284–285. Публ.: АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XCIX. – С. 198–199. Про драбанта з Мазовії Матіаша (Мацея) Ґрота-Челіговського і його стосунок до цього села див.: Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). — С. 238 та прим. 2.

Дробишовці (1570) – Малиш Митко (*Malisz Mitko*).

Черешнівка (1570) – Ян Ґосліцький (*Jan Gosliczky*).

Маличівці (1570) – Ян Ґосліцький (*Jan Gosliczky*).

Плоскирівці (1570) – Федір та Ілляш Плоскировські та Миколай Карапчовський та ін. співдержавці (*Phedor y Iliasz Ploskirowsczi, a częscz Mikolai Carapczowski y inszi competitores*).

Радзейовці (1570) – Остафій, Симон, Олександр, Ярмак та багато ін. Радзейовських (*Ostaphiei, Simon, Alexandr, Jarmak y inszich niemalo Radzieiewsczi*).

Внучківці (1570) – ті ж Радзейовські (*czisz Radzieiewsczi*).

Волковинці (1570) – Дахно, Пахно, Юрко, Остапко Волковинські (*Dachno, Pachno, Jorko, Ostapko Wolkowienieczczi*).

Кунатовці (1570) – троє Семаків (*Siemakowie ktorich iesth 3*).

Яблонівка (1570) – Федір, Грицько Яблоновські (*Phedor, Riczko Jablonowsczi*).

Михоловці або Миколова Лука (1570) – Сенько, Степан, Сенюта, Савка, Василь Михоловці (*Szienko, Stepan, Szieniuta, Szawka, Wasziel Myholowczi*).

Петрановці (1570) – Васько, Петрун, Микита Петрановці (*Wasko, Petrun, Mykitha Petranowczi*).

Буцні (1570) – Федір, Йосип, Семаш, Степан, Лазор, рідні брати (*Phedor, Jozip, Ziemasz, Stepan, Lazor bracia rodzeni*).

Тамшина пустиня (1570) – Якуб Незабитовський (*Jakub Niezabitowski*).

Поповці (1570) – Сенько, Федір, Демко, Васько, Дмитро (*Szienko, Phedor, Demko, Wasko, Dimithr*).

Результатом люстрації 1570 р. було значне збільшення кількості шляхетських (зем'янських) сіл, які прикріплювалися до Барського староства. Показовим моментом є і збільшення кількості дрібної шляхти (принаймні у писемних джерелах), яка несла службу на користь Барського замку і підпорядковувалася місцевому старості. Більшість населених пунктів, що вперше фіксуються у цій люстрації, були певний час пустками (хоча їх і згадано у джерелах ще від першої половини XV ст., як, наприклад, Внучківці), які через постійні татарські наїзди знищувалися, а з другого боку – знову осаджувалися служилою шляхтою. Особливо нищівними були, як це видно з люстраційних текстів, наїзди 1558 та 1567 рр., унаслідок яких більшість сіл було знищено, кількість осілого тяглого населення суттєво зменшилася, та й місцеве зем'янство зазнало значних втрат.

Прикметною ознакою Барського староства є родова солідарність дрібної шляхти, яка через зовнішні обставини та брак грошей вимушена була концентруватися в одному населеному пункті. Це видно з прикладу Радзейовських, частина яких після знищення Внучковець перейшла у родинні Раздейовці

(*y inszich niemalo Radzieiewscz, ktori szię zniesli z inszich pustin, z Wnuckowczow wszi, a therasz pustiniei, na Radzieiowcze, a tho dla spokoinego mieszkania z slakow thatharskich*). Уже тоді демографічна ситуація в селі змінювалася на користь зем'янства (*W thei wszi isth therasz szamich panow 30, a poddanich ych 8 czleka*)[1].

Поступова мілітаризація Бара призвела до певного розшарування у середовищі місцевої шляхти, як свідчить інвентар Барського староства вже 1613 р. Проте численною групою залишалися архаїчні вже на цей час замкові бояри, які несли службу на шляхах і підпорядковувалися безпосередньо барському старості. Тобто слугували тим важливим військовим елементом, який приймав на себе більшість зовнішніх загроз і серед якого джерела фіксують чималу кількість прийшлого елементу не тільки з інших регіонів Корони Польської та Великого князівства Литовського, а й з досить віддалених від Поділля Балкан.

11. Лянцкоронські. Нове дихання для родини на сході

Поява на Поділлі представників малопольської шляхти не була новою. Починаючи від кінця XIV ст. численні вихідці з цього регіону почали шукати кращої долі на сході. Для них руські землі Корони давали шанс на успіх. Основними складовими цього успіху були: земля, уряди і родинні зв'язки. Якщо менш заможні прагнули на королівській службі або під рукою тогочасних можновладців здобути уряди і земельні надання, то більш заможні – через посідання урядів, насамперед старостинських, – формували економічне і службове запліччя свого добробуту.

Постать Станіслава Лянцкоронського з Бжезя герба Задора є показовою. Його кар'єра, власне, і демонструє такий шлях формування майбутньої історії цієї частини роду, яка, до речі, дістала назву Ягільницької від м. Ягільниця на Поділлі, та вважалася старшою в роді Лянцкоронських[2]. Перенесення діяльності з родинних місць на схід, на терени руських воєводств, не те щоб підняло його на нові щаблі у суспільній ієрархії (адже предки Станіслава були помітними постатями протягом усього XV ст.), а продемонструвало зміну акцентів у політичній та економічній діяльності для частини малопольської шляхти у той час. Його брат, Предслав, заслужений військовий, у 1520–1530 рр. був хмільницьким старостою. Та й самого Станіслава наприкінці XV ст. посвідчено на військовій службі з 8 кіньми[3].

---

[1] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – С. 257–258.

[2] Останньою представницею родини Лянцкоронських була Кароліна Лянцкоронська (1898–2002).

[3] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 3. – K. 35. Недатований попис війська. Вже у 1511 р. як староста він з 20 вершниками посвідчений на чолі роти: Ibidem. – Sygn. 11. – K. 34 v–35.

1510 р. Станіслав Лянцкоронський досить несподівано отримав Кам'янецьке генеральне староство. На той час у земській урядницькій ієрархії він був лише сандомирським чашником або підчашієм. Таку неузгодженість дослідники пояснюють неусталеністю іменування цих урядів для XVI ст. Цей титулярний уряд він отримав від брата Миколая за королівської згоди[1]. Власне, саме від нього уряд старости у Кам'янці починають посідати переважно професійні вояки, для яких це була висока королівська нагорода за тривалу службу на кордоні.

У 1503–1504 рр. Станіслав Лянцкоронський був виконувачем обов'язків надвірного маршалка[2]. У той час він виконував різноманітні доручення короля[3]. З виконанням одного з королівських доручень у 1503 р. пов'язаний нетиповий для того часу факт, про який дізнаємося з королівського листа Лянцкоронському (найочевидніше Станіславу), писаний польською мовою, що для початку XVI ст. є винятком. Певну зневагу короля видно у першому ж реченні про те, що Лянцкоронський латини не знає (*Lanczkoronski ydioma latinum ignoraret*). Далі верховний володар подає докладну інструкцію, яку його адресат має донести на сеймиках у Новому місті Корчині та Колі (на зібраннях малопольської та великопольської шляхти) перед сеймом у Пйотркові[4], який відбувся 12 березня – 2 квітня 1503 р.[5] Доручення такої місії для Лянцкоронського свідчило про його статус при дворі Олександра, навіть незважаючи на незнання латини.

[1] Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy. – № 818, 819. – S. 190; Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy. – № 733. – S. 101.

[2] Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy. – S. 86. Коментар до № 446. Упорядники видання припускають, що Станіслав Лянцкоронський, Ян Оссолінський та Януш Свирчовський тимчасово виконували обов'язки за відсутності біля короля Яна Рабштинського з Тенчина, який посвідчений з цим урядом від 1501 до 1505 р.

[3] Akta Aleksandra. – № 170. – S. 287. Тут він згаданий у королівському документі, виставленому для краківських панів.

[4] Kryński A. A., Kryński M. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go. – Warszawa, 1925. – S. 249–253. Так само не знав латини і холмський каштелян Ванько Кірдейович з Квасилова, який: «Латині невміше, але літеру руску добре чтяше», був ініціатором перекладу Віслицького статуту руською мовою: Див.: Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С. 129. У підрядковій примітці ** використана тут цитата.

[5] Датування цього документа потребує пояснення, адже в самому документі немає дати. У цитованому виданні, зазначено лише «Legatio ad nove Civitatis et Colenses Convenciones (1503)»: Kryński A. A., Kryński M. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go. – S. 249. Згідно з усталеннями Владислава Конопчинського на сейм 1503 року, сеймики відбувалися у лютому: Chronologia sejmów polskich 1493–1793 / Zestawił W. Konopczyński // Archiwum komisji historycznej. – Seria 2. – T. IV (ogólnego zbioru XVI). – Nr. 3. – Kraków, 1948. – № 10. – S. 133.

У цьому посланні чимало уваги приділено й справам на сході. Зокрема, йдеться про перемир'я з турецьким султаном та особливу увагу, яку треба приділяти перекопським татарам, які, як видно з цього листа, не були стороною перемир'я (*o tatarzech o przekopskych, ktorych ze tho turek w pokoy swoy snazd vmyslnye wpissacz nyechczal*)[1]. Окремо зазначено про стан руських замків і брак коштів на їх утримання (*o zamkoch o russkych, ktore nyekthore skazone, nyektore zubozone, ą szwlasczą camyenyecz, halicz o ktorych opravyenye y vchowanye potrzeb yesth radzycz, bo dochodow ynych nyemayą*)[2].

Щоб зрозуміти винятковість королівського надання Кам'янецького староства Лянцкоронському, варто згадати його попередника Станіслава з Ходчі, який в останнє десятиліття XV ст. – першій третині XVI ст. посідав уряди львівського каштеляна (1495–1502), старости галицького (1488–1502), кам'янецького (1494–1510), львівського (1501–1529), теребовельського (1502–1506), любачівського (1503–1529), маршалка великого коронного (1505–1529) й очільника поточної оборони руських земель (1492–1499 та у 1501–1505 рр.)[3]. А іноді він одночасно тримав у своїх руках галицьке, Кам'янецьке та Львівське староства, що робило Станіслава з Ходчі непересічною особою свого часу не тільки на руських землях Корони Польської, а й у цілому регіоні. Таке дивне поєднання трьох найважливіших староств, два з яких були генеральними, не могло пройти повз увагу шляхти. Це спонукало Станіслава шукати підтримки в королевича Сиґізмунда. У листі від 21 січня 1503 р. до короля Сиґізмунд просить не відбирати у Станіслава Львівське староство, аргументуючи це неспроможністю утримати Кам'янець із округою (*civitatem illam Camieniecz, communem arcem*)[4].

Пани з Ходчі протягом другої половини XV – першої третини XVI ст. були (разом з Одровонжами зі Спрови та панами з Бучача) ключовими постатями на руських землях Польського королівства, тому передача Кам'янецького генерального староства Станіславові Лянцкоронському свідчила про довіру Сиґізмунда I до його персони. Адже до цього ніхто з роду Лянцкоронських не посідав жодного уряду ні в Подільському, ні в Руському воєводствах.

[1] Kryński A. A., Kryński M. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go. – S. 251.

[2] Ibidem. – S. 252.

[3] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 337. – S. 67 (галицький староста), № 671. – S. 97 (теребовельський староста), № 834. – S. 116 (львівський каштелян), № 1177. – S. 151 (львівський староста); Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 553. – S. 130; Urędnicy centralni i nadworni XIV–XVIII wieku. Spisy. – S. 45 (коментар до параграфа Польний гетьман); № 405. – S. 79.

[4] Akta Aleksandra. – № 144. – S. 225–226.

Незважаючи на все це, Станіслав Лянцкоронський мав на той час досвід участі як у сеймах, так і у внутрішньому житті королівства. Він фігурує з-поміж кількох осіб, на яких покладалося командування військовими підрозділами з функціями польних гетьманів, в ухвалі люблінського сейму 1506 р., відомий як тимчасова конституція, яка стосується здебільшого військових справ[1].

Його поява у новому для себе воєводстві змушувала Станіслава попіклуватися про власний маєток на цій території, де з огляду на старостування у Кам'янці він мав би проводити більшість свого часу. 6 березня 1515 р. він дістав від короля у доживотне володіння місто Скалу разом з прилеглими селами[2]. Скала не була ґродовим староством, але розміщувалася неподалік столиці воєводства Кам'янця. Вона стала дуже вдалим вибором Лянцкоронського[3]. Відносна віддаленість від кордону воєводства і татарських шляхів робила її досить спокійною як для організації власної резиденції, так і для загосподарювання прилеглих територій. Інші міста і центри неґродових повітів і староств, зокрема Рів, Червоногород, Хмільник, мали на той час своїх доживотних посесорів, як-от, відповідно, Одровонжів зі Спрови, панів з Бучача та Струсів. Важливість цього акта полягала ще й у тому, що впродовж XVI–XVII ст. це староство було у розпорядженні представників роду Лянцкоронських та стало джерелом не тільки фінансової стабільності, а й укорінення на новій для себе території.

Головним клопотом старости у Кам'янці була постійна загроза нападів татарських та волоських загонів. На цьому постійно наголошувалося у всіх сеймових документах того часу, а також у численних королівських листах до подільського намісника[4]. До того ж головну небезпеку становили турки, похід яких наприкінці XV ст. так налякав Польське королівство, що пам'ять про цю

[1] Kutrzeba S. Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku. – Kraków, 1937. – № 6. – S. 30. Цими ж функціями були наділені й інші особи, зазначені у тексті сеймової ухвали, як-от Миколай Фірлей з Домбровиці, люблінський староста, Миколай Креза, Богунек Чернин: «*...istorum vero campiductorum coadiutores Nicolaum Firley de Dambrowicza vexilliferum Cracoviensem et capitanem Lublinensem, Stanislaum Lanczskorunyski pincernam Sandomiriensem, Nicolaum Creze, Bohunyek Czernyn...*».

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2464.

[3] У ревізії 1469 р. є згадка про документ, пов'язаний з подільським старостою Пйотром Поляком з Ліхвіна (1440–1441) і записові на замкові, місту Скала разом з прилеглостями 300 гривень (*In castro et oppido Skala cum villis predictis Petri Polak 300 marc.*: Bona Regalia. – S. 64.).

[4] Лист короля Сиґізмунда I до Станіслава Лянцкоронського від 15 листопада 1510 р.: Acta Tomiciana. – T. I. – № CXLIV. – P. 124. Лист короля Сиґізмунда I до Станіслава Лянцкоронського від 7 квітня 1511 р.: Ibidem. – № CCIII. – P. 157. Лист короля Сиґізмунда I до Станіслава Лянцкоронського від 31 травня 1514 р.: Ibidem. – T. III. – № CXLIV. – P. 108–109. Лист Сиґізмунда I до Станіслава Лянцкоронського від 16 грудня 1514 р.: Ibidem. – № CCCXCVI. – P. 279–280. та ін.

виправу ще довго була одним з основних мотивів збереження миру з Османською імперією[1]. З огляду на це Лянцкоронський був у курсі всіх подій східної політики Корони, отримуючи інформацію зі столиці[2], а також тримаючи у полі свого зору все, що робиться не тільки на кордоні, а й за його межами[3].

За конституцією Пйотрковського сейму 1519 р. кам'янецький староста, з огляду на прикордонний статус Поділля, був включений до комісії, яка мала би разом з комісарами від Великого князівства Литовського з'ясувати кривди, яких зазнали «литвини» на руських землях[4]. Через десять років, за рішенням Варшавського сейму, він входив до такої ж комісії, яка мала провести розмежування між Короною Польською і Великим князівством Литовським на подільському відтинку кордону. До складу цієї т. зв. подільської підкомісії входили подільський воєвода Марцін Каменецький, кам'янецький каштелян Ян Творовський, староста Миколай Лянцкоронський та кам'янецький стольник Миколай Іскшицький[5].

Імовірно, що староста у Кам'янці мусив утримувати або мати при собі військовий підрозділ. Так, у постанові сейму 1529 р. Станіслав і Прецлав Лянцкоронські зазначені зі своїми ротами у розділі «Краківські вершники» (*Equites Cracovienses: Stanislaus Lanczkorunski 120, Przecslaus Lanczkorunski 150*)[6].

Щодо участі Станіслава Лянцкоронського у роботі сеймів, то 1505 р. він був послом від рідного краківського воєводства. Про це відомо з книги рахунків короля Олександра I[7].

---

[1] З другого боку, з пропагандистською метою Сиґізмунд I, лякаючи Європу турецькою загрозою, звертався по допомогу до папи Льва X. Див.: Опис турецької могутності. Порядок війни проти них. Сиґізмунда першого короля Польщі... (Descriptio potentie Turcie. Ordinatio belli contra illam. Sigismundus primus, rex Polonie...): Acta Tomiciana. – T. III. – № CCXXX. – P. 168–181.

[2] Для прикладу, листи підканцлера Пйотра Томіцького до Станіслава Лянцкоронського з 1529 р.: Acta Tomiciana. – T. XI. – № 300. – P. 231; № 313. – P. 241–242.

[3] Прикладом цього є лист від 30 листопада 1530 р., писаний, імовірно, до гетьмана Яна Тарновського, в якому викладалися справи у сусідньому Молдавському князівстві, наводилася інформація, отримана від кам'янецьких вірмен, які недавно повернулися з Туреччини: Acta Tomiciana. – T. XII. – № 381. – P. 381.

[4] Volumina constitutionem. – T. 1. 1493–1549. – Vol. 1. 1493–1526 / Do druku prygot. W. Uruszczak i in. – Warszawa, 1996. – S. 310. До складу цієї комісії з боку Корони входили: руський воєвода Отто з Ходчі, подільський воєвода Марцін з Каменця, люблінський воєвода Анджей з Тенчина, белзький староста Єжи Крупський, кам'янецький каштелян Ян Сененський, коронний маршалок та львівський староста Станіслав з Ходчі й Станіслав Лянцкоронський.

[5] Acta Tomiciana. – T. XI. – № 59. – P. 54.

[6] Acta Tomiciana. – T. XI. – № 94. – P. 87; Volumina constitutionem. – T. 1. 1493–1549. – Vol. 2. 1527–1549 / Do druku prygot. W. Uruszczak i in. – Warszawa, 2000. – S. 61.

[7] 24 травня 1505 р. посол від Краківського воєводства Станіслав Лянцкоронський отримав 40 гривень: Liber quitantiarum Alexandri regis ab. a. 1502 ad 1506 // Teki A. Pawińskiego. – Warszawa, 1897. – T. I. – S. 161.

Тривале 25-річне виконання обов'язків королівського намісника залишило помітний слід у різноманітних джерелах, левову частку яких становлять документи самого кам'янецького старости, і це без кам'янецьких ґродських книг, які, на жаль, не збереглися. Цю прогалину певною мірою заповнюють матеріали Коронної Метрики, адже майнові привілеї, особливо право застави королівщин, які виходили зі старостинської канцелярії, потребували королівського підтвердження.

На перший погляд видається дивною акція викупу с. Макарів Татарський у 1513 р. з рук кам'янецького міщанина Даніка. Король Сиґізмунд I затвердив акт купівлі цього села кам'янецьким старостою Станіславом Лянцкоронським[1]. Уже влітку того ж року шляхетні Івашко та Тишко отримали від старости Макарів Татарський[2]. На початку 1514 р. Івашко Невидович (*Iwasko Nyewydowicz*) отримав від короля доживоття на тому ж таки селі[3], а через п'ять років у 1518 р. уже король записує 40 гривень на цьому ж селі тому ж таки Івашкові Невиду (*Iwaskone Nyewith*) і гарантує не викуповувати цього села протягом двох доживоть[4].

Цікаво, що Невиди 1513 р. перетиналися ще раз зі Станіславом, коли той викупав з рук Івашка та Тошка (або Івашка[5]) Невидовичів (*Iwaszkonis et Toszkonis Nyewydowyczy*) село Леснівці[6]. Така кількість актів старости і двох Невидів (Невидовичів або з Невидовичів) може свідчити про існування певних клієнтарних зв'язків між ними.

Практика гарантій невикупу з рук посесорів королівщин майбутніми володарями протягом двох доживоть була новою і з'являється з початком XVI ст. Імовірно, що це було спровоковано ситуацією, яка склалася після прийняття статуту Олександра від 1504 р., який загалом забороняв повторну роздачу королівщин, що в той чи той спосіб потрапили до рук короля, а отже, не могли бути надані, заставлені на певну суму або передані доживотно[7]. Виняток робився лише в ситуації, коли в тому була потреба держави. І тут на території Подільського воєводства, з огляду на постійні загрози і потребу постійного осадження шляхти, старости вдалися до

[1] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXVII. – С. 40–41. Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2057, 2064.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2156.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2213.

[4] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XXXII. – С. 46–47. Реґест: MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11572.

[5] 1507 р. Юхно та Івашко з Невитовичів (*nobb. Iuchno (Iwchno) et Isaschko (Iwassko) de Nyewyethowicze.*) отримали запис 50 гривень на пустці Лосковці на р. Студениця: MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 61.

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. № 2155.

[7] Volumina constitutionem. – T. 1. 1493–1549. – Vol. 1. 1493–1526. – S. 130. [7]. *De modo bonorum regalium inscribendorum.*

практики як просто роздачі королівщин, так і повторної застави з гарантією кількох доживоть. І приклад з Макаровим є тут непоодиноким[1].

Не маючи нащадків, Станіслав домігся передачі Скальського староства своєму небожеві Героніму[2], який посів його у 1535 р. після смерті дядька. Власне, Геронім не спромігся домогтися помітних успіхів у кар'єрі земського урядника, зосередившись переважно на службі у війську, де впродовж 16 років був ротмістром кінної хоругви на Поділлі[3]. Аби забезпечити собі посідання староства у Скалі, Геронім домігся у 1553 р. королівського привілею, де йому гарантувалося неусунення його звідси і те, що староство перейде його синові Станіславу. За це він мав викласти 1000 злотих на будинки, що на території замку. Скала ототочно перейшла Станіславові у 1566 р.[4]

12. Служба при старості. Приклад кар'єри кам'янецького підстарости Яна Срочицького

«Нові люди» на Поділлі, які з'являються тут наприкінці XV – у першій третині XVI ст., часто-густо були пов'язані з королівськими намісниками – кам'янецькими генеральними старостами, які, користуючись старим правом застави королівщин на суму до 50 гривень, роздавали землю своїм клієнтам (слугам), що одночасно могли бути і їхніми військовими підлеглими в очолюваних ними ротах. Будь-хто, бувши старостою, потребував для себе чималої групи ґродських урядників. Номенклатура цих урядників на XVI ст. стає доволі розлогою.

Основне місце серед них займали ті особи, які були пов'язані з функціонуванням ґродського суду. Перше місце належало підстарості, який був головною особою у ґродському суді в разі відсутності королівського намісника. Наступну групу становили урядники ґродського суду та канцелярії:

[1] 1532 р. король затвердив викуп с. Деражня Фредериком Калінським і гарантував йому та його сину пожиттєве володіння зі збереженням старої суми в 150 гривень: АЮЗР. – Ч. VIII. – Ч. I. – № XLII. – С. 61–63. Каричинські отримали у 1538 р. на пустці Осова аж чотири доживоття: Там само. – № XLIX. – С. 73–75.

[2] Хоча, згідно з актом від 4 липня 1532 р., Геронім усі свої маєтки віддав у дожиттєве володіння Станіславові: AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 6097. Документ із кам'янецького земського суду виставили земський суддя Вікторін Подфіліпський та підсудок Мацей Радецький з Крюкова. Свідками цієї акції були кам'янецький хорунжий Ян Вілковський, стольник Ян Міляновський, поборця податку у Подільському воєводстві Анджей Черменський, Міхал Сум'ярський, Юрій (Єжи) Копичинський та Войцех Чаплінський.

[3] Cynarski S. Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia. – S. 126.

[4] Ibidem. – S. 125. Залишки замкових споруд і сьогодні видно на території замку у Скалі.

підсудки, писарі, служебники ґродської канцелярії, інстиґатори, реґенти та ін. До другої групи входили бурґграфи замку (або старі замкові воєводи), ключники замку, тобто ті, що опікувалися власне ґродом як оборонною і господарською одиницею. Найбільш розлогою на руських землях Корони Польської була ієрархія ґродських урядників у Львові, досліджена і опрацьована свого часу Каролем Малечинським[1].

Імовірно, що в Кам'янці могло не бути такої складної структури урядників ґроду. На це опосередковано може вказувати перелік урядників теребовельського ґроду, укладений тим-таки Малечинським. Тут бачимо підстарост, ґродських суддів, ґродських писарів, бурґграфів, віце-герентів, ґродських інстиґаторів, ґродських реґентів та ґродських підписків[2].

Брак кам'янецьких ґродських книг з XVI ст. робить реконструкцію старостинського оточення дуже фрагментарною, але все ж таки дає підстави робити певні припущення щодо їх ролі і місця в кар'єрі посідання цього уряду.

Отже, у 1501–1504 рр. кам'янецьким підстаростою був Якуб Яхимович (Яхнович) із Губарова герба Суліма, який одночасно посідав уряд кам'янецького земського судді (1499–1520)[3]. Зокрема, в актах львівського ґродського суду він двічі згадується як підстароста під час засідань 11 червня (*Iacobo Iachnowycz Iudice, Vicepta. Camenec.*) та 21 червня 1501 р. (*Iacobo Iachnowycz Vicepto. Camenec*), на яких був присутній і його патрон Станіслав з Ходчі – на той час львівський і кам'янецький генеральний староста[4]. Ще одного разу він був присутній на засідання цього ж ґроду 1 березня 1504 р.[5] Наступним підстаростою, можливо, був Миколай Міляновський (*Nicolao Myanowski Vicepto. Kamyonecz*), інформацію про якого теж знаходимо в актах львівського ґродського суду[6].

Першим зафіксованим у фрагментарних джерелах підстаростою в Кам'янці при Станіславі Лянцкоронському був Якуб Осецький (*Iacobo Ossyeczki*). Він отримав 3 січня 1514 р. від короля Сиґізмунда I село Держню в Летичівському повіті, порожні села Криничі та Окнин і королівські села Вишнівець та Біла із записом на них 60 гривень, а також запис 40 гривень на с. Чермну[7]. Можливо, ще 8 лютого 1513 р. він уже був підстаростою

[1] Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783 / Zestawił K. Maleczyński // Zabytki dziejowe. – T. VI. – Zesz. 1. – Lwów, 1938. – S. 1–21.

[2] Maleczyński K. Urzędnicy grodzcy trembowelscy 1403–1783 // Ziemia Czerwińska. – R. II. – Lwów, 1936. – S. 302–317.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 478. – S. 107.

[4] AGZ. – T. XVII. – S. 464–465.

[5] Ibidem. – S. 503.

[6] Ibidem. – S. 535.

[7] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 2210–2212.

в Лянцкоронського, коли отримав запис на 40 гривень на с. Чермна. Дружиною Осецького була Анна з Балина, яка другим шлюбом була одружена з Мацеєм Радецьким[1].

Найдовше підстаростою у Станіслава Лянцкоронського був Ян Срочицький, принаймні від 1521 до 1541 рр. він фігурує у джерелах на цьому уряді[2]. Про самого Яна, на відміну від його попередників, маємо чимало інформації (див. нижче).

До цього переліку треба зарахувати ще й згадуваних писарів ґродського суду: Вацлава, який фігурує в джерелах у 1510–1511 рр.[3], та Анджея Черменського у 1521 р.[4] Останній принаймні від 1511 р. був пов'язаний з Лянцкоронським, коли служив у його роті[5].

Посідання Лянцкоронським неґродового староства у Скалі дало змогу йому певною мірою підпорядкувати або вплинути на шляхту, осілу в давньому Скальському повіті. Зокрема, під 1530 р. зафіксований скальський підстароста Ян Скорошовський, якому король Сиґізмунд I дозволив поставити млин у с. Бережани, що на р. Збруч[6].

З певним припущенням до старостинського оточення Станіслава Лянцкоронського можемо зараховувати і свідків його документів. Так, 1522 р. свідками старостинського документа стали брат старости Прецлав Лянцкоронський, Анджей Черменський, Ян Срочицький, Ян Чепловський, Павло Конюший, Мацей Радецький, Анджей Бонк, Миколай Вольський[7]. 1535 р. серед свідків документа старости під час локації с. Осова зазначені Фелікс Ґоласький, Ян Боровський, Єжи Чаплінський, Станіслав Лапка, котрі фігурують як слуги старости (*familiaribus nostris*)[8].

Серед низки привілеїв, які дійшли до нас із старостинської канцелярії Лянцкоронського, привертає увагу документ, виставлений у Кам'янці

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 23081.

[2] За той період ми маємо чотирьох старост: Станіслава Лянцкоронського, Миколая з Іскшичина, Єжего Язловецького та Мацея Влодка з Германова. Але вже у коментарях про старосту Є. Язловецького упорядники подають інформацію про його заступника (*locumtenes*) у 1542 р. Анджея Черменського, а біля М. Влодка – про підстаросту Кшиштофа Псарського у 1545–1555 рр. (Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 554–557. – S. 130–131).

[3] Acta Tomiciana. – T. I. – № CXXXVI. – P. 121; № CLXXXI. – P. 145.

[4] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1, 8.

[5] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 11. – 57 v: *Andr. Czermyenski super equis 2.*

[6] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 5688.

[7] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 1. – № XXXVI. – С. 53.

[8] AGAD. – MK. – Sygn. 77. – K. 207 v–208.

17 травня 1527 р. для кам'янецького підстарости Яна Срочицького на пляц біля м. Кам'янця[1]. Сам документ відомий нам з копії, яка була вписана до підтверджувального привілею короля Сиґізмунда II Авґуста від 26 лютого 1554 р. у Любліні під час сейму із заголовком *Confirmatio donationis areae capitaneatus Camenecen[si] generoso Stanislao Srocziczki* (Підтвердження надання пляцу у Кам'янецькому старостві шляхетному Станіславові Срочицькому).

Власне, документ, виставлений у Кам'янці 27 років перед підтвердженням для підстарости Яна Срочицького, походив зі старостинської канцелярії Станіслава Лянцкороньського, на той час кам'янецького (подільського) генерального старости[2]. Це перший з відомих нині привілеїв зі старостинської канцелярії у Кам'янці, писаний польською мовою[3]. За браком ґродських книг кам'янецького суду за XVI ст. ми не можемо достеменно стверджувати, коли польська мова почала проникати в документальний обіг Подільського воєводства[4].

Як уже зазначалося, згідно з привілеєм від 29 жовтня 1442 р., староста, як королівський намісник у Кам'янці, мав право від імені короля заставляти королівську власність, але, як видно з практики XVI ст., не тільки села, а й ділянки та будинки для шляхти за певну суму грошей – до 50 гривень монетою у польській лічбі. Документи, виставлені старостою, потребували підтверджувального королівського привілею. Здебільшого це траплялося протягом одного-двох років[5].

Тут ми маємо справу з нерухомістю, яка входила до складу старостинського комплексу маєтків і була у повному розпорядженні старости, та

---

[1] AGAD. – MK. – Sygn. 84. – K. 462–462 v.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 554. – S. 130. Станіслав Лянцкоронський був старостою у Кам'янці з 1510 по 1535 р.

[3] Те, що привілей Станіслава Лянцкоронського писаний не латиною, а польською, може, свідчити як про незнання її старостою, про що йшлося вище, так і про наявність уже на той час у ґродській канцелярії писаря, який писав польською. Поява писарів, котрі писали польською, у Кам'янці, ймовірно, була пов'язана з потребами переписів військових, що вже з кінця XV ст. робилися польською мовою.

[4] Перша зі збережених книг кам'янецького ґродського суду походить з 1625 р. див.: ЦДІАК України. – Ф.38. – Оп. 1. – Спр. 1. – 289 арк.

[5] Про практику підтверджувальних привілеїв див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост. – С. 70–71. Тут подано приклади з XV ст. Практика подібних підтверджувальних актів набула поширення уже в XVI ст. див.: AGAD. – MK. – Sygn. 86. – K. 310–311 v. (підтвердження Сиґізмунда II Авґуста для Адама Келбовського, слуги Кам'янецького замку привілею кам'янецького старости Мацея Влодка з Германова); MK. – Sygn. 77. – K. 197–198 (підтвердження Сиґізмунда II Авґуста для Кшиштофа Псарського привілею Мацея Влодка з Германова) та ін.

й виділялася вона підстарості, першому помічникові, котрий входив до клієнтарного угруповання С. Лянцкоронського[1].

Сам документ можна поділити на кілька частин. Інвокаційна клаузула містить інформацію про старосту, від імені якого відбувається надання нерухомості й перелічується його титулатура. Далі йдеться про право, надане йому королем, і особа, яка отримує у своє володіння пляц із зазначенням, що це робиться за численні заслуги під час служби в кам'янецькому ґродському суді. Наступна частина документа містить локаційну формулу, де описується місце розташування пляца. Після цього названо обов'язки, які має нести на потребу шляхетний Ян Срочицький, та права, які дає йому володіння цим пляцем. Завершується документ датаційною формулою.

У документі пляц локалізується в такий спосіб: «*pliacz pod gorą miasta Camiencza, niedalieko stawu ÿ mlina ormianskiego, ku bronie Ruskie i prawie pod domem pisanczinim, począwszÿ od drogi ktora idzi po then dom, asz za rzekę pod skalę wdlus, a na scherzą osmÿ a dwadzisczia lokiet*»[2]. Серед головних реперів – став, вірменський млин, Руська брама, дім Пісончиний (?), дорога. Саме тут виникають певні труднощі. Адже серед цих орієнтирів ми можемо з упевненістю вказати лише на один – Руську браму, гідротехнічний оборонний комплекс, який був південними воротами до міста.

Найбільш згадуваним після Руської брами є, звісно, вірменський млин. Але серед наявних у нашому розпорядженні джерел лише план Кам'янця 1672 р. містить інформацію про нього. Та й він викликає більше запитань, ніж відповідей. У збережених інвентарях Кам'янецького староства, де містяться докладні описи міста й старостинських доходів (а млини були суттєвою статтею доходу староства у той час), також немає переконливої локалізації вірменського млина[3]. Отже, жодне з джерел не подає нам чіткої та достовірної локалізації цього об'єкта.

У своїй книзі про Кам'янець Олександр Прусевич, використавши інформацію плану Кипріана Томашевича (1672 р.) та описуючи частину вулиці Руської біля саду коменданта Вітте, пише, що вірменський млин був поруч з пороховим млином, навпроти будинку електростанції (будинок було розібрано 1997 р.), де у XVII ст. була вірменська церква Різдва Христового[4].

Зокрема, на плані Томашевича вище за течію від Руської брами справді фіксуються два млини. Згідно з експлікацією, вміщеною у нижньому лівому

[1] Про формування старостою власних клієнтарних угруповань див. вище підрозділ про клієнтів родини панів з Бучача.

[2] AGAD. – MK. – Sygn. 86. – K. 462.

[3] Див.: AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. K-4/I. – K. 39. «*...y Ormianie z swego dwie mierze na zamek powinni oddawać, a sobie trzecią brać...*»

[4] Prusiewicz A. Kamieniec Podolski. Szkic historyczny. – Kijów–Warszawa, 1915. – S. 90.

куті, під № 13 і 14 зазначені: *Molendinum Armenicum* та *Molendinum pro conficiendo pulvere nitrato, vulgo Prochownia*[1]. Що ж до згадуваного ставу, то, очевидно, малася на увазі р. Смотрич, зважаючи на існування шлюзів у Руській брамі[2] та відвідні канали до кіл млинів. Адже у каньйоні річки довкола міста складно уявити існування ставу. Те, що млин був на старому місці, засвідчує королівський привілей від 23 грудня 1521 р., за яким кам'янецьким вірменам дозволялося збудувати млин на старому місці (*in loco antiquo*)[3].

Найбільшу складність маємо з локалізацією дому Пісончиного (у тексті – *domem pisanczinim*). Варіантів для міркування у нас мало, зважаючи, що ми не можемо знати, якою мовою спробував передати це писар документа, та й наша інформація походить від пізнішої копії. Це міг би бути і дім мірошника, адже поруч згадуються млини, а латиною мірошник *pistrinarius*. Можливо, йшлося про якогось писаря, адже польською писар – *pisarz*, а похідна від цього писаря – *pisarczyna*. Імовірно також, що йдеться про якесь прізвище чи прізвисько. Очевидно, що саме цей пляц згадується у джерелах на початку 80-х років XVI ст., коли король Стефан Баторій надає його кам'янецькому ловчому Касперу Вілковському (*area Pisczowska noncupata sub Castro Camenecensi ad fluvium Smotricz sita*), подана тут локалізація досить умовна[4]. Свідченням, що цей терен біля Руської брами був під королівською юрисдикцією, а отже у розпорядженні старости, можуть бути наведені нижчі приклади.

1555 р. Сиґізмунд II Авґуст забезпечив ґродському кам'янецькому писарю Войцеху Мілеському пляц навпроти вірменського млина (*ex opposito molendini Ormianski*)[5]. Ще одним прикладом є черговий привілей для земського урядника Єжи Суліми у 1578 р. (*in civitate nostra Camenecensi sub rupe seu fossa civili propi portam civitatis Rutenorum vocatam exentem et inter domos seu areas proinde Wasko Rutheni ex una et Nobilis [...] Czermienski parte ex altera constituta*)[6].

І останній орієнтир з локаційної формули – це дорога (у тексті – *począwszÿ od drogi ktora idzi po then dom, asz za rzekę pod skalę wdlus*), яка іде під згаданим домом аж за річку під скелею. Очевидно, мається на увазі вул. Руська, що починається від Польської брами на заході та тягнеться правим берегом під скелею Кам'янця вздовж течії р. Смотрич. Тож з огляду на

[1] Цитата з експлікації за виданням: Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. – Киев, 1895. – С. 43.

[2] Час побудови Руської брами є темою окремого дослідження. Серед наявних робіт, присвячених цій темі, жодна не дає чіткої аргументації про час побудови цього оборонного об'єкта з посиланням на писемні джерела.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 13061.

[4] AGAD. – MK. – Sygn. 125. – K. 124 v–125 v.

[5] Ibidem. – Sygn. 85. – K. 471.

[6] Ibidem. – Sygn. 122. – K. 154–154 v.

вищенаведені факти, цей пляц міг знаходитися на вул. Руській від місця, де розташований будинок колишніх військових казарм, навпроти якого й існував від другої половини XVIII ст. уже згадуваний сад коменданта Вітте, і до Руської брами.

Площа пляцу згідно з привілеєм становила 8 × 20 ліктів. Але, на жаль, не зазначено, яких. Як відомо, 1565 р. було зрівняно лікоть краківський з варшавським, який відтоді стає загальнодержавною мірою[1]. Паралельно з ним існують лікті познанський, ґданський, підляський, литовський і львівський. Ймовірно, що у Кам'янці користувалися ліктем львівським або краківським. Лікоть львівський мав 1¼ ліктя коронного (або 68,77 см) і був найбільшим серед цих ліктів. Відповідно, краківський лікоть становив 54,94 см^2. Отже взявши до уваги ці два лікті, бачимо, що площа ділянки становила 5,5 × 13,35 м за умови використання львівського ліктя і 4,4 × 10,99 м. Площа ділянки коливалася від 73,4 м^2 до 48,4 м^2. Зазначення розміру ділянки є досить рідкісним випадком, адже зазвичай у такого типу документах згадуються лише сусідні пляци або будинки[3]. Зважаючи на сучасну стратиграфію вул. Руської в зазначеному місці, складно локалізувати цей пляц на місцевості, де від XVI ст. збереглася тільки Руська брама, а сучасна локалізація вулиці Руської та, можливо, й р. Смотрич не відповідає тогочасним реаліям.

У наступній частині документа йдеться про права, які має шляхетний Ян Срочицький. Отже, він міг поставити на пляцу гумно для зберігання збіжжя, міг збудувати дім, солодовню, бровар на свій розсуд. Усе це обумовлювалося браком будь-яких зобов'язань перед містом, насамперед у сплаті податку.

Завершується документ короборацiйною формулою, де зазначається, що для певності староста скріпив усе це своєю печаткою і підписом. Ця акція відбулася на території Кам'янецького замку, або в будинку старости, або в приміщенні ґродської канцелярії.

* * *

[1] Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1798 wydanego. – Petersburg, 1859. – T. II. – S. 49. Див. також сучасне видання: Volumina Constitutionum / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. – Warszawa, 2005. – T. II. 1550–1609. – Vol. 1. 1550–1585. – S. 169.

[2] Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik dla studjów archiwalnych / Wyd. drugie. Zmienione i pozszerzone po śmierci autora przez K. Tyszkowskiego i B. Włodarskiego. – Lwów–Warszawa, 1926. – S. 216.

[3] У вже згадуваному привілеї для Адама Келбовського межі подані досить умовно – «*...possessionationis locorum bonorum desertorum Regalium ... in fossa civitatis circa fluvium Smotricz, inter domos seu areas, providi Vasiko Ruteni ex una, et nobilium Joannis et Stanislai Czermienskich partibus ex altera consistente...* »: AGAD. – MK. – Sygn. 86. – K. 310 v.

Постать самого Яна Срочицького є цікавою з огляду як на його малопольське походження, так і на чисельність згадок про нього в подільських джерелах першої половини XVI ст. Ян був одружений від 1521 р. з Констанцією, донькою Павла Поплавницького, кам'янецького земського писаря[1].

Про тісний зв'язок Срочицького зі старостою Станіславом Лянцкоронським можуть свідчити декілька фактів. Насамперед – спільне малопольське коріння, адже дідичні Срочиці, розміщені біля Кракова, де недалеко були розташовані родинні маєтки Лянцкоронських із Бжезя. До того ж Ян упродовж 14 років був кам'янецьким підстаростою у Станіслава Лянцкоронського, а потім продовжив виконання цих функцій і за його наступника Миколая з Іскшичина. Також саме кам'янецький староста засвідчував йому низку записів від його дружини Констанції та виставив уже відомий нам привілей на плящ[2]. Завдяки одруженню він отримав частину Княгинина та, імовірно, с. Кадиївці й частину с. Радиївці у Барському старостві. Він же й посвідчив 1 грудня 1522 р. разом з іншими подільськими шляхтичами волю Лазаря Решки Радийовського про поділ його частки в с. Радиївці між сином та онуками, дітьми його доньки[3]. 1536 р. отримав від короля доживоття на с. Княгинин[4]. Як підстароста брав участь у засіданнях кам'янецького земського суду[5].

Леон Бялковський у додатку до своєї праці публікує низку документів з кам'янецького земського суду, в одному з них Ян Срочицький позначений власником с. Жванець (документ від 29 квітня 1539 р.)[6]. У тому ж таки 1539 р. отримав у заставу с. Балин та Висек (?) (*villam Balyna cum ejusdem vill. Vyssek*) від кам'янецького старости Миколая з Іскшичина. Ці

[1] MRPS. – IV/2. – № 12948. Адам Бонецький у своєму гербовнику, посилаючись без зазначення сторінок на актові книги кам'янецького земського суду, подає у матеріалі про Карабчевських: Констанція Поплавницька була першим шлюбом за Яном Карабчевським, другим – за Яном Срочицьким, кам'янецьким підстаростою, а батьком її був Антоній (*...Mikołaj i Seweryn, synowie niegdy Jana i Konstancyi Popławnickiej, córki Antoniego, 2-o v. żony Jana Sroczyckiego, podstarościego kamienieckiego...*). Також на цій сторінці серед земельної власності Карабчевських згадується Княгинин. – Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1908 . – T. IX. – S. 233. Власне, цей шлюб був ще одним ланцюжком, котрий поєднував Срочицького з Лянцокронськими, адже батько Констанції, Павел Поплавницький, служив у роті кам'янецького старости у 1511 р.: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Syng. 11. – K. 48.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 12948, 12949, 13051, 13060.

[3] АЮЗР. – Ч. 8. – Т. I. – С. 52–53.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 18154.

[5] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 2, – Арк. 28 зв., 45 та ін.

[6] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 191.

маєтності були повернуті Анні, доньці Миколая Іскшицького, Леонардом Срочицьким, сином Яна, аж 1555 р.[1].

Окрім уже згадуваних посесій у Подільському воєводстві, Ян Срочицький мав у своєму володінні й низку населених пунктів у сусідньому Руському воєводстві, зокрема у Теребовельському повіті Галицької землі, які він отримав від Павла Цвиклейовського (*Pauli Czwyklyeyowski*) і де згодом заснував два селища, а с. Борек перевів у статус міста і надав йому маґдебурзьке право[2]. Усім цим він поступився вже у 1533 р. галицькому підкоморію Миколаю Сенявському[3].

Ян Срочицький мав двох синів – Леонарда та Станіслава. Певне неузгодження вносить один документ від 1547 р., коли на Пйотрковському сеймі Миколай Срочицький отримав доживоття на с. Княгинин для себе, своєї дружини та синів Станіслава і Леонарда[4]. Власником Княгинина Ян Срочицький був згідно з королівським підтверджувальним привілеєм від 18 серпня 1521 р., яким король підтвердив запис 300 флоренів на половину цього ж села, який зробила йому його дружина Констанція[5]. Леонард як син Яна і Констанції, згадується у підтверджувальному привілеї Сиґізмунда II Авґуста 1549 р. про межі між селами Кадиївці, Крогулець та Довжок, зробленому для Яна та Констанції Срочицьких у 1536 р.[6] Про те, що Леонард і Станіслав рідні брати, ми знаємо з документа 1550 р., котрим король дав їм у вічне володіння пустку Крогулець у Кам'янецькому повіті (*...nobilium Stanislai et Leonardi Srocziczky fratrum germanorum...*)[7]. 1552 р. вони разом отримують у ленне володіння с. Княгинин у Кам'янецькому повіті на р. Жванець. Поручителем цього виступає краківський воєвода Пйотр Кміта[8].

Ян, можливо, вже не жив перед 28 червня 1544 р., коли його сини Станіслав і Леонард отримали доживоття на с. Княгинин[9].

---

[1] Pułaski K. Stare osady w ziemie kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. – Serya Trzecia. – S. 11. Пуласький посилається тут на актову книгу кам'янецького земського суду.

[2] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1.– № 5702, 5715.

[3] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 16775.

[4] MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 8036. Книга Коронної Метрики за номером 74 а (книга вписів підканцлера Самуеля Мацейовського), яку зараховували до книг ассесорського суду, згоріла під час Другої світової війни. Тому складно з'ясувати, чому в реґесті подано ім'я Миколая, адже має бути Ян.

[5] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 12949; MRPS. – Pars V. – № 917.

[6] AGAD. – MK. – Sygn. 76. – K. 390 v.

[7] AGAD. – MK. – Syng. 78. – K. 438.

[8] Ibidem. – Sygn. 80. – K. 227 v–228.

[9] MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – 21580.

Срочицькі володіли також іншою нерухомістю у Кам'янці. 15 лютого 1525 р. Ян Срочицький отримав у Кам'янці дім вірменина Валігури, котрий втік до Туреччини (*in Turciam profugi*). Сам будинок стояв біля володінь кам'янецького підкоморія Пйотра Гинка, що у вірменській дільниці поруч із Руською брамою[1]. Цей будинок згадується у документі 1554 р., коли кам'янецький земський писар Станіслав Надольський отримав від короля порожній пляц у Кам'янці, як зазначено у локаційній клаузулі, біля замку, а точніше – між будинком достойного Ґаспара Голубковича та церквою Вознесіння грецької віри і навпроти домів Срочицького та Івана Котляра (*... inter domum hohesti Casparis Holubkovicz ab una, et eclesiam Ascensionis Domini ritus Graeci ex opposito domorum Srocziczki, et Ivanisza Kothliarza iacentem...*)[2]. За планом Томашевича, церква Вознесіння розміщувалася у західній частині Вірменського ринку. Тому використання у локаційних формулах словосполучення *біля кам'янецького замку* могло стосуватися до території всього міста, адже замок був символом королівської влади.

11 червня 1555 р. на сеймі у Пйоткові дружина Станіслава Срочицького Зофья отримала у дідичне володіння загороджений пляц за Руським валом у Кам'янці. У локаційній формулі цього документа зазначено, що цей пляц знаходиться на р. Смотрич між пляцем замкового возного Якуба з одного боку й «працьовитого» Наідича (Найдича) та навпроти плятеї шляхетного Мацея Радецького земського підсудка, батька Зофії (*... areae in horto ante valvam Ruthenica[m] civitatis Camenecensibus extra civitatem in rippa fluvÿ Smothricz inter aream proinde Jacobi ministrealis castrensis ex una, et aream laboriosi Naidicz alias platha parte ex altera sittam g[e]ne[ro]si Mathiae Radeczki subiudicis terraru[m] Podoliae...*)[3].

Згадуючи документ для Яна Срочицького, який був писаний польською мовою і де об'єктом надання був пляц, принагідно дозволимо собі кілька міркувань щодо термінів. Отже, у латинській термінології пляц або ділянка має кілька відповідників – *area* зі значеннями «незабудований пляц», «міська парцеля», «одиниця ґрунту» тощо та *curiae* – у значені «двір», «дворище», «виділена парцеля у місті». У свою чергу, термін *area* може бути відповідником будинку. Такий приклад трапляється у підтверджувальному привілеї Сиґізмунда II Авґуста для Павла Яцимірського у 1555 р., де власне пляц прирівняно до будинку (*aream seu domum in civitate nostra Cameniecensi*)[4].

[1] MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 14155.
[2] AGAD. – MK. – Sygn. 86. – K. 349.
[3] Ibidem. – Sygn. 85. – K. 478.
[4] Ibidem. – K. 70.

Наша поінформованість про родину Срочицьких у XVI ст. пов'язана з тим, що насамперед Ян, перебуваючи тривалий час в оточенні кам'янецьких старост (Станіслава Лянцкоронського та Миколая з Іскшичина), мав можливість отримувати і документально підтверджувати права на нерухомість як у межах міста Кам'янця, так і на теренах Подільського і Руського воєводств.

Його син Станіслав зробив блискучу, як на людину його кола, кар'єру. 1542 р. Станіслав Срочицький з 7 кіньми посвідчений на пописі роти скальського старости Героніма Лянцкоронського у Львові[1], а 1543 р. – з 6 кіньми[2]. Тобто, знову ж таки, простежується тривалий зв'язок двох родин, тепер уже в наступному поколінні.

1551 р. він був серед кандидатів на посаду земського писаря, в 1556–1559 рр. був кам'янецьким коморником, у 1560–1565 рр. мечником, а у 1565–1586 рр. войським[3]. 1563 р. був збирачем податку в Подільському воєводстві[4]. Він тричі був послом на коронних сеймах у 1553, 1558–1559 та 1566 рр. від Подільського воєводства[5]. Також якийсь Срочицький був у 1567 р. послом короля Сиґізмунда II Авґуста у Молдавському князівстві[6]. Найімовірніше, цим послом був Станіслав. Це теж позначилося і на його кар'єрі, і на кількості документів з королівської канцелярії, які маємо у нашому розпорядженні. Саме про нього Каспер Несецький у своєму гербовнику написав: «*Станіслав Срочицький кам'янецький войський ... був це муж сильній і служив добре вітчизні...*»[7].

Можливо, що пік його популярності та впливу серед місцевої шляхти припав на перше безкоролів'я, коли в акті глинянської конфедереації шляхти

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 42. – K. 22–22 v: *Stanislaus Srocziczki eq. 7.*

[2] Ibidem. – Sygn. 44. – K. 35: *Stanislaus Srocziczki eq. 6.* Наступного 1544 р. він побрав платню, служачи з 3 вершниками: Ibidem. – Sygn. 48. – K. 17 v: *Stanislaus Srocziczki eq. 3.* У 1546 р. він служить з 6 кіньми: Ibidem. – Sygn. 50. – K. 34: *Sta[nislaus] Srocziczki eq. 6.* З такою ж кількістю коней він посвідчений і в 1547 р.: Ibidem. – K. 94 v–95. У тому ж році влітку в Городку Бедрихівському він служив з 7 кіньми: Ibidem. – Sygn. 51. – K. 43 v.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 278. – S. 78, № 672. – S. 151. та S. 232. У 1556 р. Станіслав Срочицький зазначений як *Stanislai Srocziczski camerarii*, що може означати як двірського, так і коморника. За ним у цьому документі зазначено кам'янецького підсудка Марціна Секержинського, сина Амброзія Ормянчика: AGAD. – MK. – Sygn. 89. – K. 40 v.

[4] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 215.

[5] Kaniewska I. Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572 // Zeszyty naukowe uniwersytu Jagiellońskiego. CCCLI. Prace historyczne. Zesz. 48. – Warszawa–Kraków, 1974. – S. 62–63. – Tab. 15; Людвіґ Колянковський фіксує його тільки послом на сеймі 1553 р.: Kolankowski L. Posłowie sejmów Zygmunta Augusta. – Kraków, 1928. – S. 6.

[6] Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 147. – P. 286.

[7] Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. Powiększony dodatkami z poźniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych / Wyd. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1841. – T. VIII. – S. 472–473.

Руського та Подільського воєводств від 31 липня 1572 р. його разом з Миколаєм Творовським з Бучача визначено представниками від Кам'янецької землі, обраними від кожної із земель[1].

З наведених вище прикладів видно, що стратегія укорінення на Поділлі для шляхти з інших територій Корони Польської полягала, насамперед, у військовій службі в роті місцевого урядника, бажано старости. Наступним кроком було одруження з місцевою шляхтянкою, почасти з удовою, – у такий спосіб набувалося право до певної земельної власності. Після цього або паралельно з цим слід було подбати для себе про уряд (бажано не титулярний, а таким для «чужих» був насамперед уряд підстарости) або виконання певних функцій у ґродському суді. Бажаним атрибутом укорінення було набуття нерухомості у Кам'янці. Але це стосувалося здебільшого урядницької та середньозаможної шляхти, яка могла отримати цю нерухомість через старостинський привілей або, за сприяння свого патрона, від самого короля, який, користуючись правом кадука, мав у королівському місті Кам'янці певний фонд нерухомості у вигляді будинків і пляців. Усе це давало ефект того, що в другому поколінні діти прибулого на Поділля шляхтича могли претендувати й отримувати земські уряди й були учасниками шлюбних стратегій місцевої шляхти. Тобто були цілком укоріненими членами подільської шляхетської корпорації у XVI ст.

* * *

Протягом другої половини XV – першої половини XVI ст. подільська шляхетська корпорація пройшла тривалий шлях трансформації від рицарів-землевласників, місцевих панів, зем'ян до шляхтичів, бояр, котрі жили зі служби по охороні неспокійного східного кордону Польського королівства. Власне, у XVI ст. виринають з «пітьми» ті властиво подільські, руські родини шляхти, що зосереджувалися довкола Рова–Бара та Хмільника й несли службу на шляхах і в постійних дрібних сутичках з татарами та волохами.

Завдяки масовим джерелам цієї доби можемо побачити, як часто змінювалася номенклатура прізвищ на теренах Подільського воєводства і як новоприбулі шляхтичі (або просто військові) швидко адаптувалися до місцевих умов, нобілітувалися, одружувалися з місцевими шляхтянками, швидко ставали своїми у середовищі цієї еластичної спільноти. Саме у той час пріоритетною стає військова служба, завдяки котрій стає можливою й урядницька кар'єра на теренах воєводства.

[1] *«...kamieniecka p. Mikołaja Tworowskiego na Buczaczu podkomorzego kamienieckiego a p. Stanisława Sroczyckiego wojskiego kamienieckiego, a ci sliachcie wszytkie to oznajmić mają...»*: AGZ. – Lwów, 1909. – T. XX. – № 3. – S. 3. За звернення моєї уваги на цей документ дякую доцентові Львівського національного університета Олексієві Вінниченкові.

РОЗДІЛ VI.

ЕЛАСТИЧНА СПІЛЬНОТА

1. Подільська шляхта як корпорація у часовому розрізі

На 60-ті роки XVI ст. місцева шляхта викристалізувалася у своєрідну регіональну корпорацію, яка, пройшовши протягом останніх двох століть кілька етапів трансформації та переукомплектації, стала своєрідною військово-землевласницькою спільнотою, якою вона й перейшла у наступну епоху – добу елекційних монархів і тріумфу шляхетського парламентаризму.

Складність полягає в тому, що кожний період (маю на увазі часовий проміжок від середини XIV і до 1572 р.) демонструє нам цілком інший набір прізвищ осіб, які в той чи той спосіб зараховують себе (а частіше це за них роблять дослідники) до цієї спільноти. Свого часу Януш Куртика у своїй англомовній публікації вжив термін «змінне прикордоння»[1], який досить влучно передає зовнішній стан речей або погляд ззовні.

Але коли ми спробуємо подивитися на цю ситуацію зсередини, то це вже не виглядатиме як змінність чи плинність. Адже сама шляхта, що проживала у Подільському воєводстві, досить безболісно, за винятком історії з присягою Вітовтові, приймала до своїх лав нових членів, котрі змогли посісти ключовий з функціональних урядів на території воєводства – уряд генерального старости, який тривалий час посідали представники можновладних родин. Саме вони ще від першої третини XV ст. заангажувалися у справи на руських землях Корони Польської (пани з Бучача, Ходчі,

[1] Kurtyka J. Podolia: the «Rotating Borderland» at the Crossroads of Civilizations in the Middle Ages and in the Modern Period // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 – An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreussen, 1350–1600 / Eds. Th. Wünsch, A. Janeczek. – Warsaw, 2004. – S. 119–187.

Одровонжі зі Спрови). Також шляхта приймала до свого кола й нешляхтичів, які завдяки підтримці можновладців посідали поважне становище у її лавах, як це видно на прикладі Амброзія Ормянчика (див. підрозділ V.5.1). Походження з іншої території, навіть з-поза меж Польського королівства, не мало, імовірно, жодного значення, як це добре видно з урядницької кар'єри Миколая з Іскшичина (див. підрозділ V.6). Все це наводить на думку, що специфіка місцевого життя (загроза зовнішнього нападу з боку невеликих загонів татар, насамперед ногайців, та волохів була постійною) виводила на перший план військовий елемент життя. Це, очевидно, і призводило до втрат серед представників місцевої людності, де бракувало чоловіків. Це добре видно на прикладі того, що подільські урядники здебільшого зробили свою кар'єру завдяки одруженню з доньками і вдовами місцевих шляхтичів. Разом з тим, вочевидь, такий перебіг подій і став причиною еластичності місцевої спільноти щодо прийняття нових членів.

Отже, дивлячись на подільську шляхту ізсередини, можна назвати її еластичною спільнотою, такою, що була відкритою як на прийняття та адаптацію нових членів, так і на сприйняття нових суспільних практик, що прийшли на цю територію з Польським королівством наприкінці XIV ст. Ця відкритість була для неї вимушеною, а отже позірна змінність та еластичність були тут засобом існування і самозбереження.

За весь той час можна виокремити принаймні три великі періоди, коли наявні фрагментарні джерела дають підстави зробити такий поділ. До того ж кожен з періодів демонструє начебто цілком іншу спільноту, навіть незважаючи на обмежений стан джерел, які має у своєму розпорядженні дослідник. Щоразу спільнота буде іншою і за персональним складом, і за внутрішньою конфігурацією, що залежитиме від наявності всередині корпорації чи зацікавленості в ній впливових осіб або родин, які згуртовували або організовували у певний спосіб довкола себе усю цю середню і дрібну шляхту.

Пізніша постяґеллонська епоха, принаймні за матеріалами сеймикових інструкцій останньої третини XVI ст., демонструє нам сильні зовнішні впливи на формування цієї спільноти, за якими стоїть постать Яна Замойського, що діяв на території Подільського воєводства у 80–90-ті роки XVI ст. за посередництва п'яти братів Потоцьких[1]. Перехід останніх під королівську опіку демонструє нам вплив короля на формування цієї

[1] Про Потоцьких на службі у Яна Замойського див.: Tygelski W. Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiętą rocznicę urodzin. – Warszawa, 1989. – S. 266–267; Ejusdem. Listy. Ludzie. Władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji. – Warszawa, 2007. – S. 96, 190–191, 193, 338–340.

територіальної корпорації та певну біполярність цього середовища, в якому не було князівських родин на кшталт Волині й де склад місцевої шляхти був настільки плинним, що, своєю чергою, вона ставала більш вразливою від зовнішнього впливу в межах Речі Посполитої. Але це вже стосується інших часів.

1.1. Перший період (середина XIV – перша третина XV ст.)

Складно добрати означення для цього періоду, який призвів до зміни підпорядкування цієї території та формування тут місцевої шляхетської спільноти. З одного боку, цей період є першим, з огляду на появу в писемних джерелах саме того Поділля, про яке йдеться, з другого боку, він є й найбільш насиченим щодо змін володарів та запровадження нових форм стосунків на цій території. Протягом умовного століття (1340-ві–1430-ті) ця територія змінила своє підпорядкування від ординської зверхності до удільного князівства Ґедиміновичів, які, у свою чергу, прийнявши зверхність польського короля Казимира III, поклали початок прозахідній орієнтації цієї території.

У такий спосіб Поділля, потрапивши до сфери впливу західних володарів Казимира III та Людовика Угорського, обрало долю частини Руського королівства Романовичів. Подальші події, пов'язані з бажанням знайти компроміс між Яґайлом і Вітовтом, зумовлять експеримент з поділом цієї території у 1395 р. і спробу урядування на правах князя краківського воєводи Спитка з Мельштина, а після його загибелі у битві на р. Ворскла у 1399 р. короткочасне князювання молодшого брата короля князя Свидриґайла, зрада якого приведе до особистого втручання короля у справи Поділля, які завершаться лише зі смертю Вітовта у 1430 р.

Починаючи з 70-х років XIV ст. тут з'являються вихідці з етнічно польських і німецьких земель, які запроваджують новий тип стосунків у парі «верховний володар–привілейований підданий»[1]. Ці мандрівні рицарі середньовічної Європи, власне, й були першими носіями «бацили феодалізму» на рівні основного постулату цієї доби, що притаманний Середньовіччю, – служби за землю. Пізнє, як на європейські реалії, запровадження такого типу стосунків і дає нам можливість побачити ці процеси на нашій території у досить дивному форматі, коли ще існує чіткий поділ на прийшлих і місцевих, і коли про прийшлих ми знаємо більше, ніж про тих, кого,

[1] Вжите тут словосполучення є нейтральним і узагальненим для всіх представників привілейованої верстви.

вочевидь, можемо вважати місцевими[1]. І це не перший і не останній парадокс джерел до історії руських земель у пізньому Середньовіччі.

Існування поруч з Подільським князівством руського домену короля на етнічно споріднених територіях на заході, а також васальна залежність від Корони Польської, а пізніше Угорського королівства, імовірно, було прикладом наслідування для князів Коріатовичів. Брак джерел, які би пролили світло на тогочасне суспільство на території Поділля, дає змогу звертатися лише до прикладів сусідніх земель, які не мали, окрім Волині та Київщини, володарів з династії Ґедиміновичів.

Подібність у соціальній структурі зем'янської верстви (за матеріалами другої половини XIV – поч. XV ст.), дає підстави припустити схожість процесів формування привілейованої верстви, яка групується навколо старих волосних центрів, що стають осередками нових замкових повітів. Імовірно, старі боярські роди, які посідали чільне місце у структурі Галицько-Волинської держави до середини XIV ст., переходять у категорію родин, що

[1] Прикладом може бути кар'єра родини Боршничів у сусідній Галицькій землі. Родина, яка походила із Саксонії, з околиць Мейсена, змогла укорінитися в цілком іншому етнічному і соціальному середовищі. За інформацією Яна Длуґоша, Боршничі отримали від Владислава II Яґайла маєтності біля Тлумача (Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – S. 203–204). 23 серпня 1401 р. у Галичі галицький і снятинський староста Пйотр з Харбіновиць розсудив суперечку про кордони між Конрадом (Кунцер, Ґюнтер) Боршничем і Васьком Мошенчичем (Розов В. Українські грамоти. – № 36. – С. 66). 1 січня 1419 р. Спічнік з Большева разом з Осташком Давидовським розмежовують маєток Гната з Кутищі з маєтком Кунцера з Полагичі (AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 6106; Розов В. Українські грамоти. № 49. – С. 90–91.). Пан Кунцер є на листі свідків документа галицького старости Міхала з Бучача, виставленого в Галичі у 1424 р. для Ходка Головенчича, котрий продає половину села Переросли своєму братові Жюржу Переросльському (Розов В. Українські грамоти. – № 57. – С. 106). Кунцер Боршнич присягнув на вірність майбутньому королю у складі шляхти Галицького повіту 28 червня 1427 р. у Галичі. Разом з ним присягнули Франциск, Ян (*Joannis*) Боршничі та Урбан Боршнич з Буковні (Halecki O. Z Jana Zamoyskiego Inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – S. 40.). Детальніше про родину Боршничів на теренах Сілезії до середини XIV ст. див. у дослідженні Томаша Юрека (Jurek T. Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku. – Poznań, 1998. – S. 207–209.) та в матеріалі Романа Сенковського (Sękowski R. Udział rycerstwa śląskiego w rządach i kolonizacji Rusi Czerwonej przez Władysława Opolczyka – problemy genealogiczne i rozeznanie wstępne // Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci. – Opole, 2001. – S. 127–128.). Отже, з'явившись, імовірно, у часи панування Владислава князя Опольського у руському домені короля, Боршничі брали активну участь у житті галицької шляхти першої третини XV ст. Остання з публікацій про родину Боршничів на руських землях в XIV–XV ст.: Sperka J. Borschnitzowie na Rusi Czerwonej w XIV–XV wieku // Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75 rocznice urodzin / Pod red. Z. Piecha. – Kraków, 2008. – S. 247–262.

фіксуються з означенням «пан», до якої очевидно, приєдналися прибульці з інших етнічних територій, як-от з Малопольщі і Сілезії. Зокрема, Кунцер (Ґюнтер, Конрад) Боршнич у джерелах подається найчастіше з означенням «пан». Серед осіб, зафіксованих у документах князів Коріатовичів, вісім осіб означені як «пан»: пан Гринько, власник Сокільця, пан Немиря, власник Бакоти, пан Рогозка, власник Язлівця, пан Бедришко, пан Вишко Толстий, пан Прокіп, пан Павел Слупич, пан Михайло Процевич. Принаймні Бедришко є представником прийшлого рицарства з теренів Сілезії, на що вказує його герб, та, імовірно, Павел Слупич не може бути зарахований до місцевої привілейованої верстви, з огляду на його прізвисько.

Перший період Яґайлового володіння цією територією був ознаменований, з одного боку, постійною ротацією королівських намісників (див. підрозділ III.1.2), а також активним осадженням зем'ян, формуючи в такий спосіб власне запліччя, що виявилося після 1410 р., коли Західне Поділля було передане у пожиттєве володіння князеві Вітовту.

Можливо, Вітовт спробував змінити ситуацію на свою користь під час свого володіння цим краєм протягом 1411–1430 рр. Інформація наявних джерел суперечить усталеним в історіографії тезам про те, що князь провадив проруську політику осадження шляхти на Поділлі. Як бачимо найбільшу кількість земельних надань у той час отримав Теодорик з Бучача (див. підрозділ III.2). Ще одним фактом на користь прозахідної орієнтації місцевого зем'янства можуть бути як численні родинні зв'язки зі шляхтою руського домену короля, так і активна участь подолян у 1410 р. у війні з Орденом, де Подільська земля виставила три хоругви з огляду на чисельність шляхти, яка тут проживала, до того ж кожна з них мала зображення сонця на червоному тлі (*Decimum septimum, decimum octavum et decimum nonum terrae Podoliae, tria enim singa, abundante multitudine, habebat, quorum quodlibet faciem solarem in rubeo campo habebat pro insigni.*)[1]. З цієї інформації випливає, що терени Поділля були густо заселені. Питання ким? З огляду на джерельну базу, яку має у своєму розпорядженні історик, у XV ст. тут (мається на увазі усе велике Поділля) немає великого залюднення, і тому складно припустити велику кількість місцевого зем'янства на цій території. Для прикладу реєстр подимного тільки Подільського воєводства налічує 260 сіл[2]. Постає логічне запитання: де взялися 3 хоругви шляхти і чи були

[1] Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I.Żegota Pauli. – T. IV. – Libri XI–XII // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIII. – Cracoviae, 1877. – P. 39.

[2] АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 2. – С. 335–342. Тут варто зазначити, що цей реєстр походить з кінця XV ст. і датується 1493 р., але навряд чи кількість населених пунктів на початку століття була в кілька разів більшою, ніж під час укладання цього реєстру.

це вершники, які мали нести службу на потребу короля, як це видно з Яґайлових привілеїв у 1402–1410 рр.?[1]

Очевидно, певною відповіддю на цю невідповідність (а чимало осіб, осілих на Поділлі, тримали не одне село) може бути припущення, що до цих трьох подільських хоругв входили вояки, залежні або зібрані намісниками короля. Цими намісниками перед 1410 р. були Анджей з Тенчина (1407–1410) та Пйотр Влодковиць із Харбіновиць (1410–1411)[2]. Хоча сам староста Пйотр Влодковиць під час битви перебував у складі великої хоругви Краківської землі[3]. Аби не вдаватися до розлогих припущень, відповідь на це запитання лежить у площині статусу Поділля – на той час персонального домену короля, де всі зем'яни-шляхта вважалися особистими слугами короля. У такому разі йдеться про тотальну мобілізацію на потреби короля.

Події після смерті Вітовта зумовили швидке повернення Поділля до володінь Владислава II Яґайла. Прикметною ознакою цього повернення була активна участь братів Міхала, Міхала Мужила та Теодорика Бучацьких разом з Грицьком Кірдеєм та кам'янецьким католицьким біскупом Павелом з Боянчиць. Виглядає, що королівська партія серед шляхти, котра проживала на цій території, перемогла. Ця акція остаточно закріпила Західне Поділля у складі Польського королівства (з перервою на турецьку окупацію в 1672–1699 рр.) аж до 1793 р.

Повернення під руку короля Західного Поділля та військові дії 1431–1432 рр., кульмінаційною подією яких стала битва під Копистирином наприкінці 1432 р., вплинули на формування місцевої шляхти за рахунок прийшлих елементів з власне польських етнічних територій, насамперед Малопольщі та Мазовії. Адже король Владислав II Яґайло використав цю територію як фонд винагороди за участь у військовій кампанії проти Свидриґайла (див. розділ III.3).

---

[1] З наведених у підрозділах III.2, III.3, III.4 прикладів, кількість вершників з відомих документів за той час становить 22. Ця кількість може бути лише взята до уваги і не є репрезентативною з огляду на відомий стан джерел для Поділля з цього часу.

[2] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 533, 534. – S. 118–119.

[3] Див.: Kwiatkowski K. Wyprawa letnia 1410 roku // Jóźwiak S., Kwiatkowski K., Szweda A., Szybkowski S. Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411. – Malbork, 2010. – S. 281. Загалом це питання, на думку Кшиштофа Квятковського, є нез'ясованим, і цю кількість не можна в жодному разі пов'язати з територіально-адміністративним поділом протягом усього XV ст. Хоча, як свідчить Длуґош, у 1426 р. Владислав II Яґайло вислав з руських земель Корони 5000 вояків, змобілізованих на турецьку кампанію Сиґізмунда Люксембурзького.

1.2. Другий період (1430-ті – кінець XV ст.)

Запровадження коронного права на території руського домену короля, а також утворення Руського та Подільського воєводств у 1434 р. вплинуло на структуру місцевої шляхти, або, точніше, тієї її частини, про яку ми знаємо з нечисленних документів. Для нового Подільського воєводства, яке було утворене зі столицею у Кам'янці й розміщувалося лише на західній частині розлогого краю, яким є Поділля, це був момент остаточної інкорпорації до складу Польського Королівства.

Верховні володарі (як Владислав II Яґайло, так і його син Владислав III) протягом 30-х і першої половини 40-х років XV ст. використовували цю територію як поземельний королівський фонд для винагороди за службу шляхтичам майже з усієї Корони Польської[1]. Адже попередній досвід панування на цій території не завершив удокументування належним чином. За правління Владислава III ні форма, ні зміст королівських привілеїв не зазнали якихось суттєвих змін. Навіть у певний час, зокрема у 1442 р., було виставлено кілька документів, які передавали села на Поділлі у дідичне володіння[2].

Змінилося тільки те, що у джерелах шляхта означується як власне шляхетні (*nobiles*) і вельможні (*magnificus*). У той період відбувається становлення земської та ґродської урядницької ієрархії. І якщо про першу групу урядників ми бодай маємо певний мінімум інформації, який дає змогу нам відтворити номенклатуру та склад земської урядницької групи, то про другу, а саме про ґродських урядників, ми маємо лише поодинокі згадки у джерелах.

У той час 23 червня 1439 р. у Кам'янці відбувається перший знаний нам з джерел сеймик, або з'їзд подільської шляхти, на якому була присутня уся тогочасна урядницька група, а також представники середньозаможної шляхти[3]. Отже, на сеймику фігурували: кам'янецький біскуп Павел з Бо-

[1] Детальніше про ці процеси див: Михайловський В. Роздача земельної власності на Західному Поділлі за Владислава II Яґайла (1402–1413, 1431–1434) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 38. –С. 596–630; Його ж. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Вип. 8/9. – С. 227–265.

[2] Там само. – С. 260–262. Тут подано інформацію про документи, виставлені 29–30 вересня 1442 р. для Митка Зарубича на с. Лисець, Лукаша Лойовича на с. Капустинці та Якимове Дворище, Станіслава з Бедриховець на с. Шершенівці, Томашові з Гинковиць на с. Гинківці та пустку Угринківці, Гнатові Нешевичу на с. Юрківці, Сенькові Козловському на с. Дяківці та Осипівці. Всі ці села була надані на ленному праві. Цікавою обставиною є те, що саме в ці дні король Владислав III надав кам'янецьке генеральне староство Теодорикові з Бучача, а також записав величезні суму на причорноморських містах.

[3] Перелік осіб, що брали участь у цьому сеймику, та короткі біограми див.: Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o rownouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439. – S. 111–119.

янчиць, подільський воєвода Грицько Кірдей, кам'янецький каштелян Миколай Бедрих з Бедриховець, підкоморій Януш Кірдей з Оринина, червоногродський староста Теодорик з Бучача, підстолій Ян Крушина з Ґалова, хорунжий Пєхно з Вахновець, суддя Миколай з Гуменців, підчаший Юрко зі Свирчковець, підсудок Ян Пєчовиць з Боришковець, земський писар Домарат зі Шлядкова та інші шляхтичі – разом 41 особа[1].

З цього переліку видно, що особи, присутні на цьому сеймику, здебільшого походили з-поза меж Поділля й були новоприбулими шляхтичами. Ба навіть були присутні батьки і діти (Грицько і Януш Кірдеї), діти тих, хто перед тим отримав надання і від Владислава II Яґайла, і від князя Вітовта (брати Бахавські, брати Кемличі). Привертає увагу значна група шляхти, яка, згідно з дослідженнями Ф. Пекосінського та Я. Куртики, привісила до цього документа печатки з гербом Свєрчик (Миколай Бедрих з Бедриховець, Пєхно з Вахновець, Миколай з Гуменців, Юрко зі Свирчковець).

Щодо останньої групи осіб, які виступають з гербом Свєрчик, то, навіть якщо не приймати припущення Юліуша Дуніковського про можливу спорідненість між Миколаєм Бедрихом та Юрком зі Свирчковець, все одно присутність 10 % осіб, які користуються одним гербом, є вагомим арґументом щодо їхнього спільного походження[2]. А якщо додати до них сілезця Павла Щуковського герба Гриф (та його маєток довколо Бакоти, який він отримав у 40-ві роки XV ст.), то значення вихідців з цієї території для Поділля буде чималим. Це вкотре демонструє нам той факт, що нетривале урядування князя Владислава Опольського на руських землях у 1372–1378 рр. є важливим з огляду як на запровадження нових практик, так і міграції рицарів з Центральної Європи на Схід.

Також не варто забувати про існування уявлень у тогочасному шляхетському соціумі щодо родової спорідненості: «рідство» усіх, хто користувався одним і тим самим гербом[3]. І хоча складно говорити про спорідненість

[1] Ibidem. – S. 112–113.

[2] Dunikowski J. O rodzie Świerczków na Rusi w wieku XV i początkach rodziny Dunikowskich // Miesięcznik Heraldyczny. – 1931. – № 10. – S. 204.

[3] Історіографія цього питання є досить великою. Уже перші геральдисти, як-от Бартош Папроцький чи Шимон Окольський, компонували свої гербовники з огляду на гербову належність родини, отже, вміщували осіб з різними прізвищами, але зі спільним гербом в один розділ. Для шляхти, що проживала на руських землях у XIV–XVI ст., піонерською працею для свого часу стала монографія Людвіка Виростка про рід Дараго-Сасів: Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej // Rocznik Polskiego towarzystwa heraldycznego / Red. W. Semkowicz. – Kraków, 1932. – T. XI. – R. 1931/2. – 192 s. Критерій герба в генеалогічних дослідженнях на джерельних прикладах із пізнього Середньовіччя наводить у своїй статті Ян Вронішевський: Wroniszewski J. Kryteria herbowe w badaniach genealogicznych // Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym / Pod. red. J. Hertla. – Toruń, 1982. – S. 119–130.

усіх осіб, що мали спільний герб, але не варто нехтувати почуттям належності до одного й того самого гербового братства в аналізі кар'єри тих або тих шляхтичів.

Від 1430 і до 1464 р. Кам'янецьке староство перебуває практично під повним контролем (за винятком нетривалого перебування в руках королівських намісників у 1435–1437 рр. Дерслава з Влостовиць та у 1438–1442 рр. Януша з Кобилян та Пйотра Поляка з Ліхвіна) представників родини панів з Бучача і стає не тільки передумовою могутності одного з братів, Теодорика, а й об'єктом домагань інших можновладців[1]. Власне, в той час королівське намісництво у Кам'янці стає, імовірно, об'єднавчим чинником для шляхти, яка тут проживала. Це дало змогу старостам, насамперед Теодорикові з Бучача, сформувати довкола себе чималу групу середньо- і малозаможних шляхтичів (серед яких переважали ті, що не так давно отримали з рук короля бенефіції на території самого староства), тобто оточити себе сіткою клієнтів і слуг, які стали ще одним (і, можливо, дуже важливим) елементом могутності цієї родини.

Вирішальну роль у появі та реалізації цієї схеми зіграло право кам'янецького генерального старости роздавати королівщини на суму до 50 гривень у польській монеті, яке, як видно з практики його застосування намісниками, трактувалося досить широко[2]. До того ж сини Міхала Авданця, насамперед Міхал Мужило і Теодорик, сконцентрували у своїх руках усі прикордонні староства Польського королівства на південно-східному кордоні, що дало їм змогу контролювати не тільки місцеву шляхту, а й усю східну торгівлю. Свідченням цього є кілька документів про заборгованість Теодорика Джуліанові, купцеві (а за іншою інформацією – ювелірові) з Кафи, якому був винен 2000 злотих[3]. Так, ще у 1448 р. дружина Теодорика Катажина поручилася своїми маєтками перед поручителем чоловіка Анджеєм Одровонжем зі Спрови (на той час руський воєвода і генераль-

[1] Про початки Кам'янецького староства див.: Михайловський В. Початки уряду кам'янецького генерального старости (1431–1446 рр.) // Київська старовина. – 2001. – № 3. – С. 163–169; Kurtyka J. Nadanie starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza z r. 1442 (z dziejów królewszczyzn na Podolu w XV i XVI wieku). – S. 69–102; Ejusdem. Z dziejów królewszczyzn i organizacji militarnej na Podolu w XV i początku XVI w. (wokół nadania starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza w 1442 r.) // Rocznik Przemyski. – S. 3–52. Друга робота Януша Куртики є фактично передруком його першої статті, дослідник додав лише кілька зауважень щодо зміни статусу кам'янецького генерального старости у XVI ст.

[2] Про практику застосування цього права у XV – на початку XVI ст. див.: Михайловський В. Документи подільських (кам'янецьких) генеральних старост на заставу королівщин (1442–1506 рр.) // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 65–81.

[3] AGZ. – T. X. – № 97. – S. 6; № 103. – S. 7; № 104. – S. 7.

ний руський староста) і перед люблінським каштеляном Креславом з Курозвенк, що Теодорик заплатить борг міщанинові з Кафи Джуліанові[1]. Ця справа дійшла до короля, і 5 січня 1453 р., майже через п'ять років, Казимир IV наказав Теодорикові не застосовувати силу, а Анджейові Одровонжові наказав взяти справу до своїх рук[2]. 1458 р. уже після смерті самого Теодорика і Джуліана з Кафи кам'янецький земський суд підтвердив часткову сплату боргу синові ювеліра у розмірі 700 кіп грошей і 4 угорських дукатів, які мав сплати Міхал з Бучача, син Теодорика[3].

Домінація панів з Бучача у середині століття привела до проявів спротиву місцевої шляхти й акції викупу з їх рук у 1464 р. заставленого за Владислава III замку та міста[4]. Така практика збіглася в часі з відомою конфедерацією шляхти Львівської землі проти свавілля родини Одровонжів. Все це сходилося з планами короля Казимира IV щодо недопущення застави замків – центрів ґродових староств, і було спрямоване на централізацію країни у світлі рішень з'їзду в Нєшаві 1454 р.

Водночас цікавою стає тенденція з укорінення прибулої шляхти у другій половині XV ст. на території Подільського воєводства. Представники родини панів з Бучача, Кірдеї, Одровонжі та Ходецькі майже нікого не пускали на вищі уряди воєвод і старост у той час. Винятком може бути тривале перебування на уряді кам'янецького каштеляна Миколая Бедриха з Бедриховець (1467–1492 або 1496)[5].

Важливою, з огляду на завершення процесу удокументування земельної власності, є проведена на руських землях Корони Польської ревізія привілеїв у 1469 р.[6] Ініціатором цієї акції був Войцех з Жихліна, на той

[1] AGZ. – T. X. – № 97. – S. 6.

[2] AGZ. – T. X. – № 103–104. – S. 7.

[3] AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7319. Документ засвідчили Іван (Ян) Бахавський (*Ioanne Bahawski*), Ян з Оринина (*Iohanne de Orinin*), Станко з Любрам (*Stancone de Lubram*), Миколай з Гуменців (*Nicolao de Humyence*), Миколай з Круглеця (*Nicolao de Kruhlecz*), Фалько з Козарова (*Falcone de Cozarzow*).

[4] Така практика була поширеною у середині XV ст. перед 1454 р. Так, Сандомирське ґродове староство перебувало в заставі у родини Ритв'янських у 1442–1478 рр., Люблінське ґродове – у Яна зі Щекоцін та його спадкоємців у 1439–1479 рр. та ін. Див.: Kurtyka J. Problem klientelli możnowładczej w Polsce późnośredniowiecznej // Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej / Pod red. A. Radzimińskiego i J. Wroniszewskiego. – Toruń, 1999. – S. 66. – Przyp. 31.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 193. – S. 65.

[6] Про саму ревізію див.: Górski K. Wojciech z Żychlina // Prace Komicji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. – Poznań, 1936. – T. IX. – Zesz. 1. – S. 9–15; Sułkowska-Kurasiowa I. Rewizje nadań królewskich na przełomie XV/XVI wieku // Kwartalnik Historyczny. – 1967. – R. LXXIV. – Zesz. 2. – S. 289–291.

час коронний підканцлер[1]. Це була єдина такого типу акція, проведена у двох воєводствах за той час, і залишалася такою аж до середини 60-х років XVI ст. Складність у роботі з цим джерелом полягає в тому, що вкотре наші уявлення про адміністративно-територіальний устрій та гіпотетичну прив'язаність шляхти, яка посідала на тому чи тому праві земельну власність на території Руського і Подільського воєводств, не збігаються з уявленнями тогочасних ревізорів, які проводили цю акцію. Адже шляхтичі, яких можна було б вважати подільськими або руськими, присутні у різних розділах документа, який маркований за територіальними критеріями в такій послідовності: Перемишльська земля (S. 1–11), Львівська земля (S. 12–29), Галицька земля (S. 30–42), Подільська земля (яка зазначена у Руському воєводстві) (S. 43–66), і останній розділ означено просто: Податки (*Thelonea*) (S. 67–72)[2].

Більшість подолян фігурує в розділі «Подільська земля», де загалом було представлено понад 300 записів про королівські документи на земельні володіння, які поклали на ревізію 97 осіб (найбільша кількість з усіх зазначених у ревізії територій)[3], з яких не всі можуть бути зараховані до місцевої шляхетської корпорації, наприклад: Бжежевський, який представив документи на село в Коломийському повіті[4]; війт міста Коломия з документами на два будинки в Коломиї та привілеєм на с. Жуків[5], що було за межами Поділля; розлогий маєток Волчка у Львівській, Галицькій та Холмській землях[6] або привілеї князя Владислава Опольського та королеви Ядвіги, подані Іваном Прокоповичем з Гвіздця[7], та інші. Приклад останнього є досить промовистим, адже ніколи юрисдикція князя Владислава Опольського не поширювалася на територію Поділля. Це саме стосується й документів королеви Ядвіги. Винятком є відомий акт повторного надання Західного Поділля Спиткові (див. II. 3).

Певна частина інформації про королівські документи наявна і в розділі «Галицька земля»: як-от Сенько та Іван Вербовські – власники сіл

[1] Про кар'єру Войцеха з Жихліна див.: Górski K. Wojciech z Żychlina. – S. 1–47.

[2] Bona Regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r. // Źródła dziejowe. – T. XVIII. – Cz. 1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. VII. – Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1902. – S. 1–72.

[3] Підрахунки Ірени Сулковської-Курасьової: Sułkowska-Kurasiowa I. Rewizje nadań królewskich na przełomie XV/XVI wieku. – S. 291. Для порівняння: з Львівської землі було представлено бл. 250 документів, понад 200 – з Галицької, і бл. 200 – з Перемишльської.

[4] Bona Regalia. – S. 64.

[5] Ibidem. – S. 57.

[6] Ibidem. – S. 65.

[7] Ibidem. – S. 55.

Гаврилівці і Ходоровці[1], що біля Кам'янця; Петро Жаковський – власник Княгинина та будинку в Кам'янці[2], Анджей Цьолек з Кривча – власник низки сіл на Поділлі, на деякі з них він представив документи ще князя Свидриґайла (на Кривче та Клипинці)[3]; Ян Чанстуловський – власник Проскурова[4], а також розлогий подільський маєток Одровонжів зі Спрови[5].

Отже, як видно з цих прикладів, кількісно подільська шляхетська корпорація становила близько 100 осіб, які мали у своєму розпорядженні привілеї на володіння землею. Ці привілеї хронологічно маркуються від другої половини XIV ст., часів панування на цій території князів Коріатовичів, і далі протягом всього XV ст., починаючи від князя Свидриґайла і продовжуючи королем Владиславом II Яґайлом, князем Вітовтом, королями Владиславом III та Казимиром IV. До цього переліку варто додати й подільських генеральних старост. Імовірно, що кількість осіб шляхетського або напівшляхетського походження була більшою, але через відомий брак джерел встановити їхню кількість неможливо. Так само неможливо встановити й походження багатьох осіб, що фіксуються у документах. Як видно з дослідження Януша Куртики, які він зробив до осіб, що були присутні на сеймику в Кам'янці в 1439 р., то із 41 присутніх 7 осіб не було ним ідентифіковано, а це 17 % від загальної кількості. Решта осіб, за винятком панів з Бучача, Кірдеїв, Свирчів, Бахавських, Ярмолинських, Пудла, з'являються на Поділлі після 1430 р., а це переважна більшість[6]. Тобто джерела нам подають образ подільської шляхти у той період як корпорації, що здебільшого складалася з прийшлого елементу.

Як свідчить подальша доба, очевидно, існувала чимала група слуг, які за своїм статусом, прирівнювалися до бояр, що нікуди не зникали (адже потім вони знову з'являються у джерелах, зокрема, вже писаних не руською мовою), адже з огляду на чисельність замків, а отже малих замкових повітів, на цій території їх було вочевидь чимало.

[1] Ibidem. – S. 32–33.

[2] Ibidem. – S. 33.

[3] Ibidem. – S. 33.

[4] Ibidem. – S. 33.

[5] Ibidem. – S. 40–41.

[6] Загалом існує потреба написання докладних біограм осіб, пов'язаних з територією Поділля у XV ст., що потребує ситематизації усієї наявної інформації. Це за своїм характером становитиме Біографічний словник давнього Поділля у пізньому Середньовіччі.

1.3. Третій період (поч. XVI – 1570-ті роки)

Кінець середньовічної доби на зламі XV–XVI ст.[1] призвів до значних змін у тогочасному суспільстві Польського королівства. Поступово відходила стара доба, старі практики, старе суспільство, на зміну якому приходили нові форми організації як спільноти, так і країни загалом. Поява військових на східному кордоні від 70-х років XV ст. поступово спричинила докорінну зміну подільської шляхетської корпорації, яка трансформувалася у доволі компактну землевласницьку спільноту, що постійно потребувала нових членів для підтримання власної життєдіяльності. Постійна загроза з боку татар і волохів призводила до численних втрат серед чоловічого населення. Такий стан речей потребував постійного поновлення, яке могло бути тільки ззовні, адже важко собі уявити швидкий природний приріст при тому, що напади хоч і нечисленних татарських загонів були постійними.

Панування двох синів Казимира IV – Яна-Ольбрахта та Олександра – припало на злам епох. Тривале правління їхнього батька не лише утвердило Корону Польську в очах сусідніх країн, дало підстави говорити про т. зв. *Pax Jagiellonica* (Світ Яґеллонів), а й підвело риску під цілої епохою Середньовіччя, відкривши шлях своєрідній «модернізації» суспільних практик – сеймового представництва та законодавчого обмеження королівської влади на користь сейму. Започаткована практика регулярних сеймів від 1493 р. замість старих регіональних з'їздів (для Малопольської провінції, куди зараховувалися руські землі, такий з'їзд відбувався у Новому місті Корчині)[2]. Це стало початком шляхетської демократії, реального впливу як на внутрішню, так і на зовнішню політику Польського королівства. Але неспроможність шляхетського соціуму до проведення реформ з упорядкування правової системи, державних фінансів, війська, адміністрування територією та специфічне розуміння шляхтою своїх прав і вольностей спричинили у подальшому (починаючи з кінця XVI ст.) її деградацію і підпорядкування інтересам великих маґнатських родин[3].

---

[1] Тут, не вдаючись до дискусії щодо меж Середньовіччя на українських землях, яка потребує окремого глибокого і багатопланового дослідження, зазначу лише, що ті події, яка відбулися у проміжку часу між смертю Казимира IV і початком панування його молодшого сина Сиґізмунда I, докорінно змінили ситуацію у межах Польського королівства.

[2] Volumina constitutionum / Do druku przygowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. – T. I. – Vol. 1. 1493–1526. – Warszawa, 1996. – S. 48–54.

[3] Література цього питання є дуже великою і сягає часу самих подій, про яке йдеться. Про те, що певні кола розуміли потребу в реформуванні держави, свідчить діяльність канцлера Яна Ласького, див.: Tafiłowski P. Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski. – Warszawa, 2007. – 474 s. Прикладом циркуляції реформаторських поглядів у колах середньозаможної шляхти ще напередодні екзекуційного руху є латиномовний трактат Станіслава Заборовського,

Статути короля Олександра від 1504 р. та канцлера Ласького разом зі знаменитою конституцією *Nihil novi* 1505 р.[1] стали вододілом у королівському праві на роздачу й заставу земельної власності (у 60-ті роки XVI ст. це призведе до бурхливого екзекуційного руху, спрямованого серед іншого на впорядкування королівського землеволодіння, наслідком чого стало проведення люстрацій королівщин та ревізії усіх документів, що засвідчували б право власності на ту чи ту землю).

Наявність сталої загрози спричинила появу сталих військових підрозділів, які фінансувалися з королівського скарбу і постійно перебували на прикордонні. Власне шляхта, яка несла службу в ротах оборони, названої поточною, стала основним елементом поповнення подільської шляхетської корпорації, що без особливого спротиву (який є завжди щодо прийняття нових елементів до соціальної групи) приймала їх до своїх лав. Привабливість цієї території була й у тому, що тут безземельна і малоземельна шляхта за службу могла отримати бодай якийсь невеличкий маєток, здобути протекцію можновладців чи вдало одружитися на дівчині чи вдові подільського шляхтича. І таких прикладів є чимало[2].

Ця військова група стала й основним джерелом поповнення урядницької групи місцевої шляхти. Адже майже кожен з урядників, як функціональних та й гонорових, з огляду на престиж військової служби, мав би прослужити певний час товаришем у кінній роті[3]. За підрахунками Марека Плевчинського, за часів панування двох останніх Яґеллонів номінації ротмістрів на земські уряди під час несення ними військової служби отримали в Подільському воєводстві 46 осіб[4]. Зважаючи на територію воєводства й виходячи зі

виданий вперше у Кракові в 1507 р. Див. сучасне видання з критичним коментарем та аналізом тексту: Zaborowski S. Traktat w czterech częściach o naturze praw i dóbr królewskich oraz o naprawie królewstwa i o kierowaniu państwem / Z języka łacińskiego przełożył Henryk Litwin i Jerzy Staniszewski. Opracował Henryk Litwin. – Kraków, 2005. – LXXVIII+346 s.

[1] Volumina constitutionem. – T. I. – Vol. 1. – Warszawa, 1996. – S. 127–135; Szulc T. Z badań nad egzekucją praw. Podstawy ustawodawcze egzekicji dobr, ich interpretacja i nowelizacja na sejmach za panowania Zygmunta II Augusta. – Łodź, 2000. – S. 25–28.

[2] Тут лише варто обмежитися прикладами Миколая Іскшицького та Амброзія Ормянчика (див. V.5.1., V.6.). Загалом, поставлене питання потребує окремого просопографічного дослідження.

[3] Такий погляд на справи зберігся і в подальшу добу. Див.: Sokołowski W. Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1695. – Warszawa, 1997. – S. 24.

[4] Plewczynski M. Rotmistrz zaciężny na urzędzie ziemskim w XVI w. // Kultura. Polityka. Dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremie Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznice Jego urodzin. – Warszawa, 1990. – S. 312. – Tab. 1. За підрахунками автора, який проаналізував за 1506–1574 рр. долю близько 800 осіб із цієї групи, з них 370 посідали земські уряди, що становило в межах країни 45% від усіх урядників. Найбільшу кількість номінацій вихідці з війська отримали на уряди старости – 65, каштеляна – 62 і воєводи – 48. Ibidem. – S. 299.

специфіки географічного розташування, це був найвищий показник у межах Корони Польської. Цілком протилежною була картина у випадку отримання номінації по завершенню військової служби: тут лише 19 осіб отримало уряд на Коронному Поділлі[1]. Таке співвідношення, можливо, було пов'язане з небажанням по завершенні служби проживати на неспокійному кордоні та наявністю маєтку або можливості його набуття (спадку, одруження тощо) на тій території, звідки походив той або той шляхтич. Дослідник також підкреслює, що єдиною дорогою для тогочасного шляхетського соціуму, яка вела до еліти, була мужність і доблесть під час битв. Власне тоді, на початку панування Сиґізмунда I, після кількох війн розпочалася кар'єра на цій території Струсів, Гербуртів, Сенявських, Претвичів та ін.[2]

Прагнення короля забезпечити собі прихильність служилої шляхти було ще одним чинником зростання кількості урядників з кола тих, хто ніс службу або був недавно на ній. Можливо, така ситуація призвела до того, що королівська партія серед подільської шляхти була чималою, адже саме йому вони були зобов'язані своїм становищем. Землі, отримані за службу протягом двох третин XVI ст., стали тим останнім бастіоном, за який трималася шляхта Подільського й Руського воєводства у 60-ті роки під час екзекуційних сеймів, де, наражаючись на чимале невдоволення представників інших воєводств, вона до останнього виборювала своє право на королівщини, отримані після 1504 р.[3]

Ця доба дає змогу нам подивитися на шляхту Подільського воєводства вже цілком по-іншому. Цьому сприяє наявність ширшого кола джерел, з яких ми бачимо вже не тільки урядницьку і середньозаможну шляхту, а й дрібну і напівпривілейованих бояр, більшість яких виринає з джерел власне у той час.

* * *

[1] Ibidem. – S. 314. – Tab. 2.

[2] Ibidem. – S. 315.

[3] Цій темі присвячена чимала література у польській історіографії: Dembińska A. Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64 // Rozprawy historyczne towarzystwa naukowego warszawskiego. – Warszawa, 1935. – T. XIV. – Zesz. 2. – 220 s.; Sucheni-Grabowska A. Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny. Cz. I: Geneza egzekucji dóbr. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974. – 302 s.; Ejusdem. Zygmunt August król Polski i wielki książę litewski (1520–1562). – Warszawa, 1996. – 448 s.; Chłapowski K. Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). Sprawa zastawów królewszczyzn małopolskich. – Warszawa, 1984. – 250 s.; Szulc T. Z badań nad egzekucją praw. Podstawy ustawodawcze egzekucji dóbr, ich interpretacja i nowelizacja na sejmach za panowania Zygmunta II Augusta // Studia z dziejów państwa i prawa polskiego. – Łódź, 2000. – 198 s.

Для усього часу від середини XIV до кінця панування Сигізмунда II Авґуста головною залишається відповідь на поставлене питання: ким були шляхтичі, що проживали на цій території та ідентифікували себе з нею, – військовими чи землевласниками?

Видається, що відповідь на це запитання лежить у двох площинах. Насамперед вони були землевласниками. Адже головною метою їхньою служби було отримання земельних володінь. Це стосується як місцевої, так і прийшлої шляхти. Якщо з прийшлою все зрозуміло, адже для того, щоб укорінитися на цій території, треба було мати землю, то з місцевою трішки складніше. Тут треба зважати на її соціальний статус, виходячи з якого, той або той шляхтич прагнув збільшити свій маєток з допомогою служби, завдяки їй отримати суспільний аванс. У нашому випадку перейти зі статусу малозаможної шляхти до середньозаможної. Що стосується напівпривілейованої шляхти, бояр, які були прив'язані до окремих замків, то важко віднайти у той час приклад, коли особи з цієї групи авансували хоча б до середньозаможної шляхти.

З другого боку, шляхта на Поділлі не могла бути невійськовою, зважаючи на спосіб життя й умови привілеїв на землю, які ми бачимо тут ще від початку XV ст. Тоді умовою посідання того чи того об'єкта земської нерухомості було несення військової служби на потребу верховного володаря, яке збереглося тут і протягом всього XVI ст. Згідно з цими критеріями місцева шляхта поділялася на землевласників, які служили зі своїх маєтків, і тих, хто був зобов'язаний служити на вимогу старості або потреби замку, до якого був приписаний. Якщо перші вже поволі, від початку запровадження поточної оборони на східному кордоні Польського королівства, звикали до такого життя на Поділлі, то бояри залишалися у напівзалежному стані і далі.

Такий стан речей походив з цілком окремої еволюції шляхетського стану на руських землях Корони Польської, де до 1434 р. шляхта (насамперед місцевого походження) була особистими слугами короля, на що вказується у більшості привілеях Владислава II Яґайла, коли шляхта, яка тільки-но «виринає» з джерел, одразу означується в них як слуги короля (*fidelium odsequiorum strenui, fidelis noster, sludze naszemu, servitori nostro*). Це дуже добре видно у привілеях з першого періоду Яґайлового володіння Поділлям, зокрема з надання Ходкові місцевості Ярмолинці у 1407 р. тощо (див. підрозділ III.1.2).

Прийшла середньозаможна шляхта, для якої прихід на цю територію був пов'язаний з пошуком землі за службу, як це видно з прикладів Свирчів, Щуковських, укорінювалася на цій території протягом двох поколінь. І вже представники другого покоління вважали себе місцевими *terrigena podoliensis*. Що стосується заможної шляхти, яка посідала уряди королівських намісників старост, каштелянів і воєвод, то для них вистачало

й першого покоління для укорінення на цій території (пани з Бучача, Лянцкоронські, Потоцькі та ін.). Тут усе залежало від потреби цих родин укорінюватися на Поділлі.

2. Означення подолянами своєї території в 60-ті роки XVI ст.

Питання про те, як шляхта сприймала територію, на якій проживала, в українській історіографії загалом не поставало як дослідницька проблема. Винятком може слугувати розвідка Наталі Яковенко, присвячена життєвому простору та ідентичності руського шляхтича XVII ст. Йоакима Єрлича. У ній дослідниця особливу увагу звертає на Єрличеву ідентичність, проаналізовану через призму сприйняття ним території, на якій проживав він та його велика родина. Джерелом таких висновків для дослідження послужила «Кронічка..», написана самим Єрличем[1].

Складність із таким географічним, історичним та адміністративним утворенням, як Поділля (Подільська земля, Подільське князівство, Подільське воєводство), полягає в тому, що, фактично, складно означити його межі.

Для прикладу, Ян Длуґош у своїй «Хроніці», описуючи природу Польського королівства у розділі «Гори Руської землі» (*Montes terrae Russiae*), подає інформацію про Крем'янець, який розміщений на високій горі у Подільській землі (*Item Krzemyenyecz, mons altus in terra Podoliae*)[2]. Наскільки це було помилкою хроніста, який у когось запозичив цю інформацію, відповісти складно, але значна частина Руського воєводства (а саме Теребовельський повіт Галицької землі) фактично до початку XVII ст. часто навіть у Коронній Метриці подавалася у складі Подільського воєводства[3]. Усе це було пов'язано з уявленням про Теребовельський повіт як частину старого Поділля, що лише 1395 р. була приєднана до руського домену короля, а після 1434 р. стала ґродовим повітом у Галицькій землі[4].

---

[1] Яковенко Н. Життєпростір versus ідентичність руського шляхтича XVII ст. (на прикладі Яна/Йоакима Єрлича) // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура: Зб. наук. пр. на пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічик / Ред.-упоряд: Л. Довга, Н. Яковенко. – К., 2005. – С. 494–497.

[2] Długosii Joannis seu longini canocini Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII / Instruxit J. Żegota Pauli. Cura et impensis A. Przezdziecki. – T. I. – Libri I–IV // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. X. – Cracoviae, 1873. – P. 44.

[3] Summariusz Metryki Koronnej. Seria nova. – T. V. – № 286. – S. 136.

[4] Згідно з документом для Спитка з Мельштина, округи Теребовля і Стінка вилучалися з його подільських володінь. Імовірно, саме це, а також статус Теребовлі, як колишнього центру удільного князівства, спричинило появу тут ґродського суду.

Цікавою видається ієрархія руських земль, яку зазначено у документі від 1436 р., виставленому 10 липня на з'їзді шляхти руських земель, що відбувся між Вишнею та Родатичами[1]. Отже, шляхта (імовірно, зазначені усі категорії тогочасного привілейованого стану, з огляду на публікацію документа з пізнішої копії: *proinde nos barones milites proceres ...*[2] *terrigene*) земель руських, а саме Львівської, Подільської, Перемишльської, Сяноцької, Галицької, Холмської та Белзької (*terrarum Russiae, videlicet Leopoliensis, Podolie, Premisliensis, Sanocensis, Haliczensis, Chelmensis et Belzensis*), зав'язала конфедерацію для збереження своїх прав і вольностей. Подільська земля, була зазначена другою після Львівської серед «руських земель» Корони Польської на той час. Цікаво, що Галицька земля не була зазначена поруч, а також і те, що серед цих територій була й Белзька земля, яка на той час становила ленну територію мазовецьких князів і останньою отримала статус воєводства.

Отже, під місцевим подільським регіоналізмом (мається на увазі територія Подільського воєводства) розумію усвідомлення шляхтою власної територіальної окремішності, яка склалася внаслідок специфіки проживання на прикордонні і відповідного сприйняття самої території[3]. Для Поділля це має ще й особливе значення, адже події першої третини XV ст. привели до поділу історичного Поділля (колишнього Подільського князівства) на дві адміністративно-територіальні одиниці – власне Подільське воєводство у складі Польського королівства і Східне Поділля, або Брацлавщину, яка відійшла до Великого князівства Литовського. Така ситуація була певною мірою подібна до ситуації з кордоном між Володимирським повітом і Холмською землею.

У місцевої шляхти ще від першої чверті XV ст. простежується відчуття певної окремішності, що виявляється у вже цитованій відмові присягати на вірність Вітовтові у 1414 та 1418 рр. Як вже згадувалося, тільки з другої спроби, у 1418 р., Яґайлові вдалося вмовити подолян на омаж новому володареві (король у своєму мандаті таким чином звертався до подільської шляхти: *ad nobiles Podolie: universis et singulis nobilibus, terrigenis, civibus et quibusquenque terre nostre Podolie*)[4]. Можливо, таке ставлення до Вітовта, хоч і тимчасового

[1] CE. – T. III. – № 39 (appendix). – P. 550–551.

[2] Видавець цього документа зазначив, що у копії було пропущено місце для якогось слова.

[3] Тут лише зазначимо, що порушена проблема потребує окремого дослідження. Вжите означення «регіоналізм» не містить у собі ідеологічного навантаження, а лише пропонує подивитися на цю проблему за допомогою наявних джерел доби сеймів, які намагалися привести до ладу королівський маєток і фінанси.

[4] CEV. – S. 427–428.

володаря, було притаманно тій частині шляхти, що була прийшлою, хоча цілком імовірно, що це відбувалося не без підтримки місцевих. До того ж не варто нехтувати присягу на вірність Владиславові II Яґайлові, якій вони, як слуги короля, мали би бути вірними.

Зі смертю Вітовта й після військових кампаній 1431–1432 рр. подільська шляхта була поділена на власне подолян, тих, хто мешкав у новоствореному Подільському воєводстві, й теж подолян, які проживали на Східному Поділлі. Як це видно з писаних руською мовою документів молдавської канцелярії та матеріалів Литовської Метрики, мешканці Східного Поділля йменувалася теж подолянами.

Для прикладу, безпосередні сусіди з-за Дністра використовували на означення шляхти Подільського воєводства термін «кам'янчани». Зокрема, у листі молдавського господаря Стефана III до короля Казимира IV, він скаржиться на кам'янецького біскупа Мацея зі Старої Ломжи (*Матыяса*), мовляв, він (господарь) має велику шкоду від кам'янчан (*имаемъ велми великую щкоту отъ каменьчанъ*)[1]. Це, очевидно, робилося, аби відрізняти їх від зем'ян-шляхти Східного Поділля.

У XVI ст. у джерелах спостерігаємо певну уніфікацію щодо окреслення Поділля і подолян, яка не завжди була послідовною. Так, великокнязівська канцелярія називала підданих Східного Поділля за географічними ознаками двох найбільших замків – Брацлава і Вінниці. Для прикладу, в листі до волоського воєводи від 11 липня 1541 р. їх названо *«подданымъ нашимъ тамошнимъ браславскимъ и веницкимъ»*[2]. Так само в акті від 1527 р., який укотре регулював прикордонні стосунки, зокрема злочини між мешканцями Польського королівства (Подільського воєводства і Галицької землі Руського воєводства) та Молдавським князівством, на означення Поділля вживається термін «Подільська земля», «Поділля» (*zyemy podolski, spodola, do podolia*), а місцевих жителів названо «подолянами» (*podolyanym*). Те, що йдеться саме про Подільське воєводство, видно з використання пари «галицька і подільська землі» (*s podolya abo s haliczki zyemye*)[3].

Певною зміною у сприйнятті Поділля з боку Молдавського князівства у середині XVI є використання означення «на тій україні» (*na tey ukraynie*). Те, що йдеться саме про Подільське воєводство, засвідчує згадка про кам'янецького старосту, якого звинувачують у пияцтві[4].

[1] Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. / Parengė: Lina Anužytė. – Vilnus, 2004. – № 38. – P. 98.

[2] Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28. – Менск, 2000 / Да друку падрыхтавалі В. Мянжынскі і У. Свяжынскі. – № 71. – С. 121.

[3] Acta Tomiciana. – T. IX. – № 164. – P. 172–178.

[4] Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 43. – P. 75.

Отже, на Поділлі (йдеться про велике Поділля) сформувався своєрідний внутрішньоетнічний кордон, який добре промарковано проведеним пописом щодо розмежування Корони Польської та Великого князівства Литовського 1546 р.[1] Для нас особливо важливим є розмежування кордону між Подільським воєводством і Східним Поділлям (Брацлавським воєводством ця територія стала 1566 р.). 11 жовтня під час розмежування біля гирла р. Руминівки повідомили комісарів: «И поведили, ижъ въ тое дороги и рубежовъ отъ давныхъ часовъ и отъ предковъ ихъ о злодейство и о всякіе крывды яко *зъ селъ Лядских* такъ зъ селъ великого князства повету Кіевского, права собе дають», а 24 жовтня при розмежуванні землі Петра Братковича комісари з боку Великого князівства Литовського зазначили: «... Напервей грани почонъ отъ земли Верхняцкое пошла Братковская земля *зъ Лядскою землею...*»[2]. Тут під «лядською землею» треба розуміти села Подільського воєводства. Для характеристики територій з обох боків використовувалася повітова належність (Хмільницький, Кам'янецький повіти, з одного боку, Вінницький та Брацлавський – з другого)[3].

Якравим прикладом для ілюстрації уявлень про територію, на якій проживала місцева подільська шляхта, є Комісарські свідчення під час ревізії, що відбулася від 4 грудня 1563 до 21 березня 1564 р. за постановою сейму в Пйотркові 1562–1563 рр.[4] Власне, після запеклих дискусій на наступному сеймі у Варшаві 1563–1564 рр., де шляхта Руського і Подільського воєводств домагалася вирішення земельного питання на свою користь, проведена в той час ревізія стала основою для визначення статусу королівських володінь[5].

[1] Про передумови цієї акції та потребу її проведення ще з кінця XV ст. див.: Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. – С. 9–11

[2] Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси, издаваемый при управлении виленского учебного округа. – Вильна, 1867. – Т. 1. – С. 122, 125.

[3] Там само. – С. 122–126.

[4] Volumina Constitutionum. – Warszawa, 2005. – T. II. 1550–1609. – Volumen 1. 1550–1585 / Do druku prygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. – S. 104 («O rewizyi listów»). Перебіг дебат на підставі сеймового діаріушу: Dembińska A. Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64. – S. 59–105. Справи контролю заборгованості і наповнення скарбу коронного див: Chłapowski K. Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). – S. 24–42.

[5] Рукопис, що є підставою для наведених прикладів, зберігається у Бібліотеці Чарторийських у Кракові під номером 1725/IV, має розмір 31×21 см та налічує 209 аркушів. Стара пагінація сторінок помилкова. Нова пагінація від S. 36 по S. 516. (S. 225 повторюється двічі). Весь рукопис писаний однією рукою, окрім сс. 459–461, котрі записані в другій половині XVII ст. 1810 р. рукопис був повернутий з Королівської бібліотеки в Стокгольмі. Каталожна назва: «Rewizja praw i przywilejów posiadaczy dóbr królewskich w Koronie na podstawie konstytucji 1562/3 o egzekucji praw i ustaw koronnych».

Отже, цілком імовірно, що на час укладання «Ревізії» подільська шляхетська корпорація повністю усвідомлювала як свою регіональну окремішність, так і своє значення, яке вона використовувала у боротьбі за посідання королівщин упродовж другої половини XVI – першої чверті XVII ст.

Тут слід згадати ще один момент, вартий уваги: як сприймали Поділля або, точніше, Подільське воєводство в Короні Польській. Часом ця територія не сприймалася як окреме воєводство. Принаймні у запеклій дискусії на варшавському сеймі 1564 р., коли посли Руського та Подільського воєводств наполягали на тому, що тільки особисто перед королем покладуть свої привілеї для проведення ревізії. Цікавою була ремарка холмського біскупа, в якій він попросту не розрізнив для себе (або взагалі не розрізняв) ці воєводства: «Ich m. panowie rady koronne są nas tu posłali ku W. K. Mci *prosząc za pany posły województwa ruskiego i podolskiego*, aby W. K. M., nasz Miłościwy Pan, *to województwo rewidować* raczył sam osobą swą, gdyż *oni na to* nie zwolili i owszem ku W. K. Mci *osobami swemi chodzili* i im to W. K. M. pozwolić raczył tego...» (курсив мій. – *В. М.*)[1]. І хоча можна припустити, що цей казус є випадковим, але традиційне ігнорування усталеного начебто ще від XV ст. адміністративно-територіального поділу Руського і Подільського воєводств приводило до «традиційного» вже зарахування Теребовельського повіту Галицької землі до Подільського воєводства.

Сама «Ревізія листів...» у Короні відбулася від 4 грудня 1563 до 21 березня 1564 р. за постановою вже сейму в Пйотркові 1562–1564 рр.[2] Як видно з комісарських свідчень під час ревізії листів у Подільському воєводстві, ця акція тривала з 31 січня до 20 березня 1564 р. і була передумовою проведення першої люстраційної акції 1564–1565 рр.[3] Ці свідчення є певним додатком або юридичним коментарем до тих документів, котрі шляхта, посесори королівщин надавали під час ревізії. Зібрання копій цих документів

[1] Kaniewska I. Sprawa posłów ruskich (Uzupełnienie do diariusza sejmu warszawskiego 1563/1564) // Studia historyczne. – 1985. – R. XXVIII. – Zesz. 3. – S. 458.

Наступного разу спільна акція шляхти Руського та Подільського воєводств відбулася 31 липня 1572 р. У Глинянах вони зав'язали спільну конфедерацію: «*...my dygnitarze duchowni i świeccy, urzędnicy, rycerstwo wszystko, miasta województwa russkiego* ***i także podolskiego, które to z miłości Rzplitej i dla przyległości, które ma z województwem ruskiem, do Gliniam społem dobrowolnie ... zjechało się,*** (виділення моє. – *В. М.*) *obmyślawając i stanowiąc dobre i przespieczne Rzpltej województw tych, które tak postanowić zdało się nam*». AGZ. – T. XX. – № 3. – S. 2.

[2] Загалом у вітчизняній історіографії проблематика вивчення люстрацій українських земель перебуває у занедбаному стані. Після видань XIX – перш. третини XX ст. практично не було опубліковано жодного цілісного тексту люстрації для окремого воєводства.

[3] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. XIII.

було вписано до окремого фоліанту, що зберігається у Головному архіві давніх актів у Варшаві[1].

Географія населених пунктів, поданих у «Комісарських свідченнях» до розділу «PALATINATUS PODOLIÆ», охоплює передусім територію Подільського воєводства. Але трапляються документи, що стосуються сіл, розташованих у Галицькій землі Руського воєводства. Насамперед ідеться про Теребовельський повіт[2].

З подальшого розгляду комісарських свідчень видно, що для шляхти з Подільського воєводства наче не існує кордону з Руським воєводством. Це було для неї досить очевидним на той час явищем. Адже численні міграції шляхти на терени Подільського воєводства спричинили усунення цієї уявної лінії, якої для них уже давно не існувало.

Звісно, аналізуючи лексику цього вельми цікавого документа, слід пам'ятати, що документ не фіксує прямої мови осіб, що свідчили перед комісарами, до того ж нам невідомі ані імена комісарів, ані імена писарів, що укладали і переписували цей документ. Хоча можна припустити, що вони були місцевого походження, принаймні з руських земель Польського королівства. Тож, імовірно, маємо справу з уявленнями про територію Поділля ширшого кола шляхти, яка, втім, не виходила за межі руських воєводств Корони.

Наперед зазначу, що ревізована територія сприймалася шляхтою на різних рівнях – від загальних («край», «Поділля», «прикордоння») до окремих частин воєводства, які окреслювалися «кутками».

Під «краєм» розумілося не тільки Поділля, Подільське воєводство, а й загалом територія на сході. Коментуючи представлені Ормянчиком (сином або внуком Амброзія) документи, комісари написали, що він має дім у підгородді Скальського замку, адже «у цьому краї» шляхта повинна мати біля замків двори (*A ktemu powiadaią, zeby tham w them kraiu była potrzeba slachczie przi zamczech dwori miewacz.*)[3]. Так само вони прокоментували документи Яна Черменського, який представив привілей на порожній пляц біля Кам'янця (*... Isz tham snacz w thym craiu potrzebna, aby sliachcziczÿ miełÿ przi zamczech pliacze i domy.*)[4]. Цим словом означувалися й села, де шляхта була посесорами. Територія їхнього розташування окреслювалася

[1] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 1–224. За описом С. Пташицького: «Книга, содержащая копии документов, предъявленных во время ревизии 1564 г. на имения в воеводствах Подольском и Белзском» 281 арк. – Див. Пташицкий С. Л. Описание книг и актов Литовской метрики. – СПб., 1887. – С. 166.

[2] Biblioteka XX. Czartoryskich. – Sygn. 1725/IV. – S. 225, 253, 256.

[3] Ibidem. – S. 222.

[4] Ibidem. – S. 225 a.

словосполученнями: *в тому краї, з тамтих країв* (*A crol Ie[go] M[ość] pothem, iz w thamthem Craiu na revisią, ... s tamtych kraiow... ; ... y ne s tamtych kraiow...*) (села Вербка і Крутнів Якуба Чепловського)[1], *тамтого краю* (*...tham tego craiu...*) (с. Левківці Щенсної Вороничової)[2], *тамтих країв* (*... tham tych kraiow.*) (с. Багринівці Чеклінських)[3], *в тому краї подільському* (*... w thamtem craiu podolskiem...*) (с. Ростяни Станіслава Струся)[4].

Іншим означенням території, яким користувалися комісари, було «Поділля» в кількох варіантах – від старого і вживаного від середини XIV ст. словосполучення «подільська земля» до офіційної назви «подільське воєводство», яке від середини XVI ст. починає витісняти в документах стару назву. В кількох випадках використовуються варіанти «на Поділлі» та «в Поділлі». Подільська земля згадується у свідченнях Катажини Бучацької на села Кужельова, Присілок та Песець (*... w ziemi podolskiei, a powieczie camienieczkiem...*)[5], Яна Черменського на села Мельниця, Звиняна і Волковці (*... w ziemie podolskiei, a camienieczkiem powieczie liezączich... ; ... w ziemi podolskiei a powieczie haliczkiem liezączei pod zameczkiem pustem Swiniacze nad Niestrem...*)[6], Станіслава Струся на сумах, записаних йому на м. Хмільнику та с. Ростяни (*... w ziemi Podolskiei liezączich*)[7], та в авантюрній спробі Кшиштофа Лясоцького «повернути» собі усю Подільську землю (*... na ziemie Podolską*)[8]. На противагу цим варіантам комісари лише один раз використали нову назву «подільське воєводство», а саме – біля документів Івана Сутковського на села Ольховець і Гірчична (*... w voiewocztwie podołskiem liezącze...*)[9]. «На Поділлі» – позначені були свідчення Ядвіґи, дружини покійного Кшиштофа Псарського, на села Чуково і Домброва, які він отримав за службу проти турків та татар (*... za służby ktore na Podoliu czyniwał, przeczіwko turkom y tatarom...*)[10], хоча тут ішлося про місце служби Псарського. Про пустки на Поділлі йдеться біля справ Мацея Вілковського на Внучківці (*Isz pustinia na Podoliu...*) та Йолтуха на с. Маркушовці (*Iz pustinia na Podoliu...*)[11]. Лише один раз використано варіант «в Поділлі» біля свідчень

[1] Ibidem. – S. 242, 273.
[2] Ibidem. – S. 254.
[3] Ibidem. – S. 255.
[4] Ibidem. – S. 255.
[5] Ibidem. – S. 222.
[6] Ibidem. – S. 226, 225 a.
[7] Ibidem. – S. 255.
[8] Ibidem. – S. 271.
[9] Ibidem. – S. 258.
[10] Ibidem. – S. 224.
[11] Ibidem. – S. 249.

Героніма і Балтазара Залеських на села Окунів та Воєводинці (*... w Podoliu et districtu bacotensi liezączich*)[1].

Зважаючи на прикордонний статус Подільського воєводства, варто було очікувати і появи такого означення, як «на пограниччю» або «на кордоні». Біля документів Миколая Вілковського на Криничинці було позначено, що це надання було зроблене старостою для Каспра Вілковського, який ніс службу «на пограниччю» (*... starosta Casprowi Wilkowskiemi, za służbi ie[go] ktore na pograniczu czynił...*)[2]; там слово «кордон» мало кілька маркерів. У справі Станіслава Струся комісари зазначили, що с. Руда і ліс Рашків знаходяться на самому «валаському кордоні» і під самим Хотином (*... na samei graniczy wałaskiei pod samem Choczimiem*)[3]. А пустка Уланів, яка належала на той час руському воєводі Миколаю Сенявському, знаходилася за дві милі від Хмільника «на татарському кордоні» (*...dwie milie za Chmielnikiem, na graniczy tatarskiei liezącze[go]*)[4]!

Наступним рівнем регіональної ідентифікації виступають різні частини Подільського воєводства, які в комісарських свідченнях позначаються словом «куток» з різноманітними відтінками. Так, служебні бояри Барського замку Берлинські позначили місцезнаходження с. Берниці «в тому кутку» (*Iz tham w them kączie, a są snacz słuskowie Barowie potrzebni*)[5]. Біля свідчень уже згадуваного Якуба Чепловського на с. Крутнів комісари зазначили, що воно знаходиться «у небезпечному кутку» або ж «в тому пустому кутку і небезпечному» (*A wsakze iz tez w temtham kączie nieprzespiecznem...; ... w thamthem pustem kączie i nieprzespiecznem...*)[6]. У свідченнях скальського старости Героніма Лянцкоронського щодо м. Давидківці та сіл Рогозна і Свидерів було сказано, що «куток», у якому вони знаходяться, «подільський» (*A wsakze iz w thamthem kączie podolskiem...*)[7]. А от у свідченнях Пйотра Пенґовського про с. Попрушна зазначено, що воно знаходиться у «хмільницькому кутку» (*A wsakze iz tez tham w them kączie chmielniczkiem...*)[8].

Імовірно, що означення «кут» і похідне від нього «куток» є віддзеркаленням старої традиції називати невеликі території кутками. Для прикладу, в сусідньому Молдавському князівстві у документах, писаних руською мовою, у локаційних формулах привілеїв вживали слово «кут»:

[1] Ibidem. – S. 227.
[2] Ibidem. – S. 227.
[3] Ibidem. – S. 256.
[4] Ibidem. – S. 257.
[5] Ibidem. – S. 236.
[6] Ibidem. – S. 242.
[7] Ibidem. – S. 251.
[8] Ibidem. – S. 254.

1436 *«...wбе чясти куті, и на Тутове, где есть Микля wтъ Бахна, и повыше, на оустіє Стрымбъ ... колко възможеть собе села и прикутки...»*[1]; 1438 *«...подли прикоутъковъ Хръловскыхъ, да си осадитъ село»*[2]; 1439 *«...и за Прутомъ, противъ Подоленъ, обе коуты ... и на оусти Студенца, Темешещи где были, оба коуты...»*[3].

Служила шляхта Хмільницького староства під час побору 1563–1564 рр. послала на сплату податку свого представника Анджея Цвикловського або Земброського, аби той від імені хмільницької шляхти (*od slachty Chmyelnyeczkye*) сплатив побор з цілої низки сіл староства[4]. Тобто вже тоді шляхтичі, які проживали і несли службу довкола Хмільника, отожнювали себе з цією невеликою територією Поділля. Подібна ситуація повторилася з хмільницькою шляхтою і 1565 р., коли побор від значної частини сіл староства сплатив війт Хмільника Ян Тшемеський[5].

Паралельне використання кількох географічних означень водночас демонструють приклади родин Плоскировських та Снітовських. Село Лодижинці, на яке комісарам представили документи Плоскировські, було зазначене у Летичівському повіті, а от службу його власники мали нести вже старості барському (... *wies Lodizincze, w powieczie liaticzowskiem liezączą. Stą conditią, zeby czasu wtargnienia nieprzÿaczielskie[go], albo w ynnich wsitkich potrzebach Rzeczipospolithei i czasu ruszenia pospolite[go], był się powinien starosczie barskiemu prziłączicz...*)[6]. Наявність Барського повіту фіксується у цьому документі неодноразово. Снітовські ж несли службу Кам'янецькому замку, а при цьому село Снітовка розташовувалося у Летичівському повіті (... *na wies Sniethowkę w powieczie liaticzowskiem liezączą s zachowaniem służby ku zamku camienieczkiemu*)[7]. В останньому прикладі Кам'янець, імовірно, був головним маркером, зважаючи на належність Летичева до Кам'янецького генерального староства, що видно з люстрацій та інвентарів за другу половину XVI – початок XVII ст.

Ще одним прикладом є справа Єжи Язловецького, який подав документи про заміну сіл, розташованих у Короні Польській, Кам'янецькому та Коломийському повітах і у Великому князівстві Литовському – Брацлавському та Вінницькому староствах. Останні були зазначені як прикордонні (*...w camienieczkiem i colomÿskiem powieczіech liezącze...; ...wsi w braczlawskiem...*

[1] Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448). – № 165. – P. 231.
[2] Ibidem. – № 187. – P. 264.
[3] Ibidem. – № 196. – P. 276.
[4] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 260.
[5] ŹDz. – T. XIX. – S.182–183.
[6] Biblioteka XX. Czartoryskich. – Sygn. 1725/IV. – S. 244.
[7] Ibidem. – S. 266.

w viniczkiem starostwach liezącze;. ... wsziam swem litewskiem..., ...wsi Xzięstwa Litewskie[go]...;... tych starostw pogranicznich...)[1].

Тож, як видно із зазначених прикладів, територія Подільського воєводства мала кілька варіантів назв: від загального «край» до «Подільська земля», «Подільське воєводство». Хоча слово «край» у польській мові XVI ст. означає країну або державу, тобто Польське королівство, саме воєводство уявлялося як територія, що поділяється на повіти, прив'язані до замків (що відображає старий волосний поділ), та менші території, що звалися «кутками». «Кутки» свідчать про існування на той час серед шляхти уявлення про територію свого проживання та служби. Великою мірою такий спосіб конструювання та уявлення простору Подільського воєводства у середовищі місцевої шляхти пов'язаний з прикордонним статусом території та несенням військової служби в умовах постійної загрози з боку татар і волохів.

3. Структура подільської шляхетської корпорації (60-ті роки XVI ст.)

Леон Бялковський у своїй книжці про історію Поділля XVI ст. пішов досить простим і прогнозованим як для себе, так і на час написання роботи шляхом. Усіх шляхтичів, яких він записав до подільської шляхти, він поділив на дві групи: руського та польського походження. Етнічна належність виявилася настільки зручним критерієм для істориків, що позбутися такої класифікації досить складно і сьогодні. Хоча як і на чому можна достеменно простежити етнічну належність того або того подільського шляхтича у XVI ст., імовірно, так і залишиться нерозв'язаною проблемою для дослідників.

Усе це змушує поставити кілька простих запитань. Шляхта, яка проживала на території Поділля в середині 60-х років XVI ст., була руською чи польською? Чи належність до котроїсь етнічної спільноти була визначальною у кар'єрі на Поділлі? Чи кар'єра залежала від заможності роду? Чи конфесійна належність мала якесь значення?

Адже, окрім православної та римо-католицької конфесій, у XVI ст. з'являється протестантський чинник. І хоча нелегко окреслити коло тогочасних подільських протестантів, варто принаймні пам'ятати про їхню присутність.

Проаналізуймо список подільської шляхти за коротенькими родинними розписами, виконаними Леоном Бялковським на підставі, насамперед,

[1] Ibidem. – S. 262–263.

опрацьованих актових книг кам'янецького земського суду. До руської частини подільської шляхетської корпорації у XVI ст. він зараховує такі родини: Білокури, з Білої, Борзяковські, Буцні, Берлинські, Харзовські, Ходейовські, Черленевські, Дяковські, Галузинські, Голодки, Гуменецькі, Ілляшовські, Ярмолинські, Єлтухи, Карачовські, Карачинські, Кердановські, Кірдеї, Коцюжинські, Коротки, Козеровські, Козловські, Кудуйовські, Кумановські, Кунатовські, Гальчинські, Куриловські, Лойовські, Ластовські, Лошковські, Лисогорські, Маличовські, Маркушовські, Михоловці, Морозовські, Митки, Верещатинські, Невиди, Петрановські, Печарні, Пілятовські, Плоскировські, Поповські, Проскури, Провороські, Передзвінецькі, Радзейовські, Сахни, Сковродки, Снітовські, Степанковські, Стрековичі, Сутковські, Свечинські, Свиньовські, Свирчковські, Торські, Васильковські, Васютинські, Велички, Волковицькі, Волковинські, Володийовські, Ворони, Вороничі, Задранковські, Звиногродці[1]. Разом 68 родин.

Кількість ця є досить умовною, адже родини у другому чи третьому поколінні змінювали свої прізвиська, закріплюючи за ними нові форми, як це видно на прикладі родини Ярмолинських, одна з частин якої ще від середини XV ст. почала йменувати себе Сутковськими, від назви сусіднього з Ярмолинцями села. На загал більшість із цього переліку прізвищ мають топонімічне походження від подільських населених пунктів і відображають посідання представниками попередніх поколінь тих населених пунктів, з якими вони посвідчувалися тривалий час у джерелах.

Чи всі з них на другу половину XVI ст. були русинами або, тим паче, православними, дати відповідь складно, але те, що певні особи, згадувані вище в цьому переліку, як-от Івахно Дяковський (*Ивахно Дияковский рука власна*)[2], Назарій Пілятовський (*Назарій Пилатовский наместник каменецкій рукою власною*)[3], Адам Місчовський (*Адам Мицовский руку власну, Адам Мысцовский рукою власною*)[4] та Федір, кам'янецький митник і слуга кам'янецького старости (*Пан Федор мытник й дворянин старосты камянецкого*)[5], використовували для зізнання сплати податку кирилицю. Причому двоє останніх відсутні у переліку Бялковського[6].

Щодо іншої за класифікацією Бялковського польської групи подільської шляхти, то її кількість становить 217 родин, що перевищує кількість

[1] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 134–143.

[2] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 232.

[3] Ididem. – K. 233.

[4] Ibidem. – K. 238, 249, 256, 257.

[5] Ibidem. – K. 287.

[6] Це можна пояснити відсутністю кам'янецьких ґродських книг за XVI ст.

руських родин у майже 3,2 разу[1]. Тут варто зазначити, що цей поділ є досить умовним, адже зараховані до руських родин Кірдеї, імовірно, вже на другу половину XV ст. були католиками, а у XVI ст. їхній рід вигас. А відома у наступному столітті завдяки художній майстерності Генрика Сенкевича родина Володийовських, про конверсію котрої говорить Бялковський, використовуючи актові матеріали кам'янецького земського суду, подавалася в українській історіографії як взірцева ілюстрація покатоличення руських родин на Поділлі у середині XVI ст.

Репрезентативним джерелом для певних узагальнень є два поборові реєстри з Подільського воєводства, які відбулися у 1563 та 1565 роках (див. нижче). Якщо побор 1565 р. був виданий Олександром Яблоновським ще у 1889 р.[2], то побор 1563 р. був лише використаний для сфрагістичної студії Віктором Віттиґом.

3.1. Вищі урядники

Вища урядницька група подільської шляхти у XVI ст. пережила значну трансформацію порівняно з попередньою епохою. Поява нових людей, які походили з-поза Поділля, а часом і з-поза меж Корони Польської, є яскравим прикладом того, що місце «під подільським сонцем» здобувалося завдяки протекції можновладців на королівському дворі, вдалими родинними зв'язками, насамперед одруженням із місцевими шляхтянками, та особистій вдачі і сприятливим умовам для її виявлення.

Якщо вище йшлося про функціональні уряди судді, підсудка, земського писаря та підкоморія (розділ V.), то тут мова буде про сенаторські уряди подільського воєводи та кам'янецького каштеляна, які хоч і втратили своє первісне функціональне значення порівняно з попередньою епохою, але надавали місце в сенаті, зобов'язували брати участь у сеймах і ставали етапом кар'єри для одних або її вершиною для інших. Власне, сенат у XVI ст. є місцем, звідки стартують приголомшливі кар'єри нових можновладців, які в останній третині XVI ст. та у наступному XVII ст. стають маґнатами. Це, передусім, Замойські, Собеські, Жулкевські, Оссолінські, Потоцькі та ін.

Прикметною виявилася поява нових родин, для яких Поділля стало тим краєм, завдяки якому слава роду піднялася на найвищі щаблі. Насамперед це

[1] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 143–172.

[2] Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VIII. Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole / Przez A. Jabłonowskiego // Źródla dziejowe. – Warszawa, 1889. – T. XIX. – S. 177–202.

Лянцкоронські, Потоцькі і Влодки. Перші від початку XVI ст. завдяки посіданню уряду кам'янецького старости протягом першої третини століття укорінилися на новій території. Другі ж, розпочавши кар'єру в середині століття, досягли сенаторських урядів уже після 1572 р., але уряд королівського намісника у 1570–1571 рр. був першим з поважних урядів для цієї родини.

Воєводи

Протягом XVI ст. подільськими воєводами були: Павел Коля з Далейова (1502–1509), Отто з Ходчі (1509–1515), Марцін з Каменця Каменецький (1515–1530), Станіслав Лянцкоронський (1530–1533), Ян з Тенчина (1533–1535), Станіслав Одровонж зі Спрови (1535–1542), Ян Творовський з Бучача (1543–1547), Ян з Мельця (1547–1561), Ян Стажеховський (1562–1567), Єжи Язловецький з Бучача (1567–1569), Миколай з Мельця (1569–1585)[1].

З цього переліку видно, що стара подільська родина панів з Бучача, хоч і втратила вплив, який мала у XV ст., все одно була представлена серед найвищих урядників воєводства. Імовірно, уряд подільського воєводи для Отто з Ходчі та Станіслава Одровонжа зі Спрови був продовженням діяльності родини на руських землях Корони. Поява представників шляхти як із сусіднього Руського воєводства (Ян Коля з Далейова), спорідненого з Бучацькими, так і малопольських можновладців, насамперед панів з Тенчина, з Каменця (Малопольща) та Мельця, є спробою розширення діяльності у східних землях Польського королівства. Для Станіслава Лянцкоронського уряд воєводи був, очевидно, винагородою за тривале старостування у Кам'янці, але так і не став вершиною його урядницької кар'єри, яким для нього був більш престижний уряд сандомирського воєводи. Принагідно зазначимо, що впродовж тривалого часу він посідав лише скромний уряд сандомирського чашника.

Присутність серед цих осіб Яна Стажеховського, на перший погляд, може видаватися дивною, зважаючи на його попередню урядницьку кар'єру в сусідньому Руському воєводстві. 1548 р. він отримав Дрогобицьке староство, в 1548–1556 рр. уряд самбірського войського, а в 1556 р. – перший сенаторський уряд – перемишльського каштеляна, на якому перебував до 1561 р.[2] Наступного року він обійняв уряд подільського воєводи, на якому і був до 1567 р. Принагідно в 1564 р. він отримав дуже прибуткове Самбірське староство, чи не одне з найбагатших у Польському королівстві. Своєю кар'єрою він завдячував насамперед батькові, котрий був першим ровським

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 629–639. – S. 144–145.

[2] Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 2142. – S. 250; № 1671. – S. 202.

(барським) старостою після викупу Рова з прилеглими володіннями королевою Боною.

Каштеляни

У XVI ст. каштелянами у Кам'янці були: Ян Домарат зі Шлядкова (1505–1506), Якуб Подфіліпський (1506–1517), Ян з Сенна і Гологор (1518–1519), Ян Творовський (1519–1543), Миколай Язловецький (1543–1559), Єжи Язловецький (1563–1567), Геронім Сенявський (1569–1575)[1].

Порівняно з переліком подільських воєвод тут впадає в око те, що спочатку ми бачимо осіб з грона середньозаможної подільської шляхти, яка принаймні у другому поколінні проживає на цій території, а її поява тут, якот з предком Яна Домарата, датується початком 30-х років XV ст., а предок Подфіліпських присутній у подільських документах від середини минулого століття. Цей факт складно пояснити збігом обставин, мовляв, більш впливові родини з Поділля та інших регіонів Корони Польської втратили на початку століття інтерес до кам'янецької каштелянії та залишили цей уряд для представників середньозаможної шляхти.

І хоча, на перший погляд, певний дисонас у цей перелік вносить особа Яна з Сенна, але й вона є теж прикметною. Шлюб Яна з Анною, донькою подільського воєводи Давида з Бучача, приніс йому розлогі маєтки на Поділлі та можливість претендувати на уряд у новому для себе і родини воєводстві[2]. І хоча перебування на цьому уряді було нетривалим через похилий вік Яна, воно добре ілюструє тезу про вдалий шлюб з представниками місцевої шляхти для укорінення і отримання уряду. Час для родини Сененських на Поділлі настане аж наприкінці XVI ст., коли Ян Сененський з Сенна стане подільським воєводою (1588–1597)[3].

Наступний каштелян був теж пов'язаний з родиною панів з Бучача, адже остання представниця старшої гілки Катажина Бучацька була дружиною Яна Творовського, кар'єра якого була пов'язана з тривалою службою у війську, де він протягом 1509–1520 рр. очолював поточну оборону[4]. Йому першому з-поміж каштелянів XVI ст. вдалося заступити уряд подільського воєводи. Наступні два каштеляни, представники родини Язловецьких (лінія Теодорика з Бучача на Язлівці) цілком пасують до цього сенаторського уряду, з огляду на походження роду і певний ренесанс, який ця гілка переживала від середини століття.

[1] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 194–200. – S. 66–67.

[2] Kiryk F. Sienienski Jan z Sienna i Gologor h. Dębno (zm. po 1526) // PSB. – Warszawa–Kraków, 1996. – T. XXXVII/2. – Zeszt. 153. – S. 181.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 641. – S. 146.

[4] Ibidem. – № 197. – S. 66.

1563 р., отримавши цей уряд, Єжи Язловецький виїхав на чолі посольства до турецького султана[1]. Результатом цієї місії було ахднаме султана, виставлене у Стамбулі в жовтні 1564 р.[2] Геронім Сенявський, син коронного гетьмана Миколая, перед тим як стати сенатором від подільського воєводства, був тривалий час кам'янецьким підкоморієм (1553–1559)[3].

Старости

Серед кам'янецьких генеральних старост у XVI ст. бачимо насамперед військових, які мали досвід служби у війську на кордоні, участь у тогочасних військових кампаніях – як оборонних, так і походах за межами країни. Старостами після Станіслава з Ходчі, який, нагадаємо, поєднував водночас чотири ґродові староства у Кам'янці, Львові, Галичі і Теребовлі, були: Станіслав Лянцкоронський (1510–1535), Миколай з Іскшичина (1536–1540), Єжи Язловецький (1540–1542), Мацей Влодек з Германова (1542–1570), Миколай Потоцький (1571–1572)[4]. Та й сам уряд старости у Ранньомодерну добу набув нових ознак. Зокрема подільському старості, за традицією з попередньої доби, доручалося вести або опікуватися молдавськими справами, але головну увагу звертали на збереження спокою на кордоні й виконання поліційних функцій[5]. Часом королівські намісники виглядали у цих стосунках у досить непривабливому світлі, так 1542 р. в інструкції для Абрама Баніловського, чернівецького старости, Єжи Язловецький був охарактеризований як людина, що не стоїть на боці права і «не чинить справедливість», та як пияк. Висновком стає заклик, аби староста у Кам'янецькому замку був завжди тверезим з огляду на важливість і коректність стосунків Корони з Молдавським князівством[6].

[1] Фрагмент посольської інструкції від 3 червня 1563 р.: Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 109. – P. 205–206. Друга королівська інструкція Язловецькому від 23 червня 1564 р. Ibidem. – № 129. – P. 246–249.

[2] Kołodziejczyk D. The Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Othe Documents. – P. 255–259. У першому абзаці цього документа зазначений королівський посол: «*...prestantem virum Georgium Islaveczki ad nos legatis...*». Ibidem. – P. 255.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 402. – S. 95.

[4] Ibidem. – № 554–558. – S. 130–131.

[5] «*Pogranicznim starostam krol yego m. zawzdj roskazuye y yeszcze po drugie roskaze abi na graniczach zlodzieystwa bronyly a sprawiedlywoscz czinyly, y ma tho krol yego m. yz zachowayą wiedlie roskazania krola yego m., yesly tesz tam s teh stroni od pana voyewodj sprawiedlywoscz bedą czynycz poddanim krola yego m.*». 1541 р. з листа Сиґізмунда I до господаря Петра Рареша: Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 36. – P. 53.

[6] «*Yescze pan nasch skarzi przed v. jasnosczia na staroste camienieczkiego yz poddanim pana naschego nydi zadney spawedlywosczy nie czyni nykomu, s <s>tarostamy pogranycznimy yak y s choczymskym tak*

Серед цього переліку (про Станіслава Лянцкоронського див. розділ V.11, Миколая з Іскшичина див. підрозділ V.6), окрім Єжего Язловецького (через нетривалість його перебування на цьому уряді та належність до роду панів з Бучача, гілка по Теодорику), привертають уваги дві особи: Мацея Влодка з Германова та Миколая Потоцького. Не тільки через те, що обидва були останніми старостами у Кам'янці за Яґеллонської доби, а й через численні родинні зв'язки між двома родинами[1], завдяки яким Потоцькі досить комфортно змогли почуватися у подільській шляхетській корпорації. Якуб Потоцький, батько Миколая, розпочав службу у війську ще на початку XVI ст., коли у 1513 р. його з 3 кіньми було посвідчено у пописі війська[2]. Його служба тривала понад 25 років, коли він, як ротмістр поточної оборони, фіксується у джерелах ще у 1539 р[3]. Головним здобутком перебування на Поділлі для Потоцьких стало одруження Якуба з Друзяною (пом. 1544 р.), донькою кам'янецького каштеляна Миколая Язловецького[4], що значно підняло престиж останнього в очах місцевої шляхти. Незважаючи на те, що у першій половині XVI ст. Бучацькі не посідали впливових урядів на теренах Подільського і Руського воєводств, їхній рід, імовірно, сприймався як один з найдавніших і найзаслужених на цих землях.

Якщо перший заслуговує на окрему увагу, то особа Миколая цікава не стільки самим фактом старостування у Кам'янці наприкінці правління останнього Яґеллона, як через те, що він був першим представником родини Потоцьких герба Пилява, які, вкорінившись у середині XVI ст. у Подільському воєводстві, почали посідати впливові уряди на новій для своєї родини території. Старт кар'єри як королівського двірського від 1543 р. та

y s czarnowskymy na tey ukraynie nydi sye nye syedzaia abi ... ti dwie granycze, abi za ich sprawamy zly liudzie karany bily... A tak wyelokrocz pysche pan nasch lysti do niego yak do swoyego sina dawayacz yemu w tim znacz yzbi sye powszciagnal tego pyczia a sprawiedlywoscz z obudwu stron abi bila czinyona, aby tez trzeswi bil na tey granyczi. A on odpyssal do naschego pana lyst powyedayacz yzes sam ti gorschi pyyanycza nyzly ya. A tam na tim zamku na Camienczu trzeba bicz staroszczie zawsdj trzeswiemu. Pan nassch yemo m. na przyasn yemu posila lysti, a on tak takyemu panu odpyssue». Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 43. – P. 75.

[1] Анджей Потоцький, брат Миколая був одружений з Кристиною з Влодків, а його племінник Ян був одружений з вдовою самого Мацея Влодка, яка була донькою ротмістра поточної оборони Яна Каменецького, герба Пілява: Spieralski Z. Kamieniecki Jan h. Pilawa (1524–1560) // PSB. – T. XI. – S. 513–514. Сам Ян був сином подільського воєводи Марціна і Ядвіґи Сененської.

[2] Ibidem. – Sygn. 12. – K. 37: *Jacob[us] Potoczki eq. 3.* У цьому пописі зазначений і Лукаш Потоцький: Ibidem. – K. 42 v: *Lucas Potoczki eq. 3.*

[3] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Syng. 36. – K. 1 a: *Russiae 14. Jacobi Potoczki eqt. 100.*

[4] Dworzaczek W. Genealogia. Tablicy. – Tab. 110; Kowalska H. Potocki Jacub h. Pilawa (zm. 1551) // PSB. – T. XXVIII/1. – Wrocław etc, 1984. – S. 18.

виконання посольських доручень на дворі молодого Сиґізмунда II Авґуста, а також тривала, від 1549 р., служба у війську на прикордонні були тим підмурком, на якому Миколаєві вдалося досягти економічної потужності роду на Поділлі[1]. Співпраця з братом Анджеєм, який був королівським двірським від 1562 р. та кам'янецьким хорунжим (1565–1572)[2], а також одруження з Анною Черменською сприяли цьому.

Адже наприкінці XVI ст. і аж до турецької окупації Поділля у вересні 1672 р. 6 представників родини Потоцьких були старостами у Кам'янці[3], а власне Миколай, як кальвініст, був похований у мурованому стовпі на території кам'янецького замку, між костелом св. Станіслава та церквою Покрови Богородиці, де було поховано, найімовірніше, Олександра Коріатовича[4]. Принаймні це єдине знане нині у джерелах старостинське поховання на території кам'янецького замку. Імовірно, що цей мурований стовп був уфундований сином Миколая Яном Потоцьким, досить впливовою людиною не тільки на Поділлі, а й у всій Речі Посполитій, зважаючи на його протестантське віровизнання (кальвінізм) та посідання уряду польного писаря.

Мачей Влодек з Германова

Найдовше у XVI ст., 27 років, був на уряді кам'янецького генерального старости Мацей Влодек[5]. Про нього Миколай Рей з Наґловіц у своєму «Звіринці...» писав, що Гектор (ототожнючи його з античним героєм) ніколи не був суддею і підсудком, як справжній вояк, давав швидку відповідь, яка лякала його супротивників. Влодек був для нього уособленням

[1] Plewczyński M. Potocki Mikołaj h. Pilawa (zm. 1572) // PSB. – T. XXVIII/1. – Z. 116. – Wrocław etc., 1984. – S. 103–105; Ferenc M. Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie. – S. 49, 55, 189.

[2] Plewczyński M. Potocki Andrzej h. Pilawa (zm. 1575) // PSB. – T. XXVII/4. – Z. 115. – Wrocław etc., 1983. – S. 768–769; Ferenc M. Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie. – S. 189.

[3] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 560, 561, 563–565, 567. – S. 132–133.

[4] *«...sklep murowany, w ktorym Mikołaia Potockiego Starosty Kamienieckiego ciało lezy, do niego drzwi drewniane na zawiasach, krat dwie w oknach wielkich zelaznych»*. Див.: AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. K-4/I. – K. 62. Опубл.: Михайловський В. Описи кам'янецького та летичівського замків 1613 р. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Історичні науки. – Т. 18. На пошану проф. В. С. Степанкова. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 106–107. Цікава особливість поховання кам'янецького старости між двома храмами, католицьким і православним, на території замку, на яке варто звернути увагу з огляду на те, що і Миколай, і його син Ян були кальвіністами. Див.: Lipski A. Potocki Jan h. Pilawa (ok. 1552–1611) // PSB. – T. XXVIII/1. – Z. 116. – Wrocław etc., 1984. – S. 24–28; Plewczyński M. Potocki Mikołaj h. Pilawa (zm. 1572) // Ibidem. – S. 103–105.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 557. – S. 131. Тут розлогий коментар як щодо датування, так і помилок у переліку подільських урядників Казімежа Пшибося.

справжнього шляхтича-воїна, який, не будучи спритним у праві (*Acz nie dba, aby w prawie był jakim doktorem*), добре володів шаблею[1].

Військова кар'єра Влодка з Германова герба Суліма, що у Львівській землі, розпочалася від середини 20-х років XVI ст. Попис війська, зроблений у Баворові у 1526 р., фіксує серед ротмістрів двох Влодків[2]. Уже в 1527 р. серед попису війська Мацей Влодек зазначений як очільник роти з Белзького воєводства, наступного року від Руського воєводства Мацей і Марк Влодки керували підрозділами по сто вершників[3]. Під час кампанії 1531 р. Мацей мав під командуванням хоругву у 200 коней і в битві під Обертином прославився під час оборони табору від нападу молдавських військ[4]. Імовірно, 1534 р. за заслуги отримав уряд кам'янецького хорунжого, який тримав до середини 60-х років[5]. Цей уряд залишився єдиним земським урядом у його кар'єрі. Тридцять років (1526–1556) Влодек посвідчується у джерелах як королівський ротмістр[6]. Під час битви з волохами на річці Серет 1 лютого 1538 р. його було взято у полон (*solus Wlodek rothmagister captus*), а з його роти загинули Уханський, Маковський та Ґрумковський[7]. Уже в наступному 1539 р. він зазначений з ротою з Холмської землі і Белзького воєводства, яка налічувала 149 вершників, а сам

[1] Rey M. Zwierzyniec. 1562 / Wyd. W. Bruchnalski. – Kraków, 1895. – S. 158.

Maciej Włodek, starosta kamieniecki.

Hektor sędziem nie bywał, ni żadnym podsędkiem,
Wżdy kto sie z nim w prawo wdał, użył tego z smętkiem,
Bo szarszunem pozywał, a buławą zdawał,
I nie każdy mu czasem na drugi rok stawał.
Takżeć ten Maciej Włodek, gdy miewa swe sprawy,
Zezbaliby pohańcy, iż to Hektor prawy.
Acz nie dba, aby w prawie był jakim doktorem,
Lecz umie dać rok szablą zawity za dworem.

[2] Kolankowski L. Roty koronne na Rusi i Podolu. – S. 10. Ще у 1501 р. серед товаришів роти Яна Олеського зазначений якийсь Влодек (*Wlodek*): AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 5. – K. 110 v. А в 1511 Марек Влодек з 2 кіньми: Ibidem. – Sygn. 11. – K. 18: *Marek Wlodek super equis 2*. У цьому ж році в роті Станіслава Лянцкоронського посвідчений з 6 кіньми Ян Влодек (*Jo[an]n[i]s Wlodek super equis 6*): Ibidem. – K. 49 v. Ці ж Ян та Марек Влодки, відповідно з 5 і 3 кіньми, є в описі війська в 1513 р.: Ibidem. – Sygn. 12. – K. 17–17 v.

[3] Ibidem. – S. 10–11.

[4] Spieralski Z. Kampania Obertyńska 1531 roku. – Warszawa, 1962. – S. 186, 223.

[5] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 108. – S. 52–53. Див. також розлогий коментар до цієї позиції у списку урядників.

[6] Kolankowski L. Roty koronne na Rusi i Podolu. – S. 12–27.

[7] Dąbkowski P. Miscelanea archiwalne 1431–1816 // Pamiętnik historyczno-prawny. – Lwów, 1930. – T. X. – Zesz. 2. – № 5. – S. 8.

Влодек виставив 30 коней[1]. Кількість вершників у його роті зменшилася у 1540 р., коли під час попису він виставив особисто 24 коней зі 100[2].

Фактично кожного року він посвідчений у джерелах з ротою вершників. Певним винятком є власноручно засвідчений у липні 1547 р. в Кам'янці список роти з 60 піхотинців[3].

За період його старостування маємо значну кількість осіб з урядом підстарости: це Кшиштоф Псарський (1548–1550)[4], Якуб Неліський (Нелożський) (1551–1552)[5], вдруге Кшиштоф Псарський (1553)[6], Каспер Вілковський (1560)[7]. Найдовше підстаростою у Влодка був Єжи Суліма, який посвідчується у джерелах з цим урядом у 1565–1570 рр.[8]

Про те, як сам Влодек ставився до своїх старостинських обов'язків і перекладав їх на своїх підстарост, знаємо з інструкції молдавського господаря для свого посла Абрама Баніловського, котрий їхав до короля Сиґізмунда I наприкінці 1546 р. На переконання господаря, Влодек не «чинив справедливості» щодо йоґо, господаря, підданих, а їздив по своїх маєтках. Замість себе залишав у кам'янецькому ґроді свого підстароста, якого тут названо

[1] AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 36. – K. 1 a. *Chel: et Bel: 16. Domini Mathie Vlodek eqt. 149*; 73–73 v. У цій роті з 5 кіньми служив і Фелікс Влодек: *Felix Vlodek 5.* – K. 75 v.

[2] Ibidem. – Sygn. 39. – K. 44. *D[omini] Mathie Wlodek equitum 100. Solus prefecti eq. 24.* У цій же роті служив Венцеслав Влодек з 8 кіньми: *Venseslaus Wlodek eq. 8.* – K. 47 v.

[3] Ibidem. – Sygn. 51. – K. 55–56. Власноручний підпис: *Macziey Wlodek chora: a staros. Camienieczky.*

[4] AGAD. – MK. – Sygn. 77. – K. 197–197 v; Sygn. 78. – K. 440 v–441 v. Упорядники списку подільських урядників, посилаючись на працю Л. Бялковського і кам'янецьку земську книгу, подають час його підстаростування на 1545–1555 рр.: Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 557. – S. 131.

[5] AGAD. – MK. – Syng. 80. – K. 190 v; K. 113. ...*Jacobo Nyeloszki vicecapitaneo Camenecensi...*; Sygn. 83. – K. 448 v. ... *Jacobo Nieliski vicecapitaneo Camenecensi.*

[6] Ibidem. – Syng. 84. – K. 43–44. У 1541 р. Кшиштоф Псарський служив у роті Єжего Язловецького: Ibidem. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 40. – K. 21: *Cristopherus Psarski eq. 6.* Уперше посвідчений у роті Мацея Влодка у листопаді 1544 р.: Ibidem. – Sygn. 48. – K. 35: *Cristopherus Psarski eq. 5.*

[7] Ibidem. – MK. – Sygn. 95. – K. 316 v–317.

[8] Вперше Єжи Суліма з'являється в роті Мацея Влодка у 1548 р.: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 52. – K. 6: *Georgius Sulima eq. 6.* Автори списку подільських урядників подають час його підстаростування тільки на 1565–1568 рр, хоча він є з цим урядом і в 1569 р.: Ibidem. – MK. – Syng. 117. – K. 192 v. З цим же урядом він зазначений в інвентарі Кам'янецького староства, укладеного після смерті Мацея Влодка наприкінці 1570 р.: Ibidem. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. 4-K/1. Inventarz Zamku i starostwa Kamienieckie[go] oddanÿ przes Vrodzone Stanislawa Wlodka z Hermanowa, i Jerze[go] Sulime podstaroscie[go] Kamienieckie[go] Vrodzonemu Stanisławowi Wrzeszczowi Komornikowi Krola Je[go] M[ośći]: dnia 20 grugnia Roku 1570. – K. 23. Наприкінці цього інвентаря є відбиток його печатки та підпис – *Georgius Sulima ma[nus] propria.* – K. 34 v.

злодієм[1]. Звісно, супротивна сторона бачила ситуацію дещо в іншому світлі. У своїй відповіді господарю Сиґізмунд I зазначив, що Влодек їздить як з наказу короля, так і у власних потребах, а якщо є якась несправедливість, то король дізнається про все й каратиме винних[2]. Цим «злодієм», який так дратував молдавського господаря, ймовірно, міг бути Кшиштоф Псарський.

З цього всього уряд старости у Кам'янці міг бути певним винятком серед аналогічних урядів на руських землях Польського королівства, адже коли «прості» вояки, як Мацей Влодек з Германова, отримували його від верховного володаря, то це може свідчити про їхній безпосередній контакт з королем. Ще однією причиною такої кар'єри Мацея міг бути шлюб з Ельжбетою Каменецькою – донькою ротмістра поточної оборони Яна і Анни з Косцелецьких (її батько був ленчицьким воєводою)[3]. Тут вкотре бачимо, що шлюби відбуваються серед родин, які служать у війську саме на Поділлі.

3.2. Середня і дрібна шляхта та їхні слуги

Потреба реформування системи функціонування королівського скарбу, а разом з тим визначення прибутковості королівщин, що впливало на розмір війська, змусила короля Сиґізмунда II Авґуста і шляхту до впровадження люстрацій королівщин. Але інформація, вміщена у них, повідомляє лише про власників королівщин, які за певну суму грошей тримають конкретний населений пункт. Ще одним важливим джерелом для з'ясування землевласницької ситуації, а водночас і складу дідичів подільського воєводства є поборові реєстри того часу.

Найцікавішим є побор від 1563 р., вчинений, можливо, напередодні або паралельно з люстрацією королівщин. Цінність цього документа полягає в тому, що шляхта власноруч підписувала та скріплювала свої свідчення (кількість плугів, млинних кіл, храмів у власних маєтках, які, нагадую, не були королівськими) печатками, що ні до, ані після цього побору (за наявними джерелами) не простежується. Проведений черед два роки на межі

[1] *«A za drugie hospodar moi dawa wiedziecz twoiei kroliewskiei miloszczi o pana Wlodka staroste kamienieczkiego iz zadnei sprawiedliwosczi nie cznini poddanim hospodara moiego iako insi starostowie mieskawali wszitko na zamku, a ten starosta wszitko iezdzi po swoich dworzech, a na swoim mieiszczu szostawia podstaroscziego, takowego zlodzieia iako i czi lotrowie czo sie naziwaia woiewoda tamze sie chowa i insi wszitczi zlodzieie tamze sie tez chowaią, pokornie proszi hospodar moi twoiei k. m. o sprawiedliwoscz»*: Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – № 66. – P. 132.

[2] Ibidem. – № 67. – P. 136.

[3] Spieralski Z. Kamieniecki Jan h. Pilawa (1524–1560) // PSB. – T. XI. – S. 514.

1565–1566 рр. наступний побор фіксує таку саму сутуацію і лише додає нові імена осіб до тих самих груп шляхетської корпорації.

Можна виокремити такі основні групи подільської шляхти з поборових реєстрів 60-х років XVI ст.: землевласники, які особисто або через родичів чи приятелів сплатили побор і засвідчили актуальний стан посідання; клієнти і слуги заможної та урядницької шляхти, які у поборі окреслюються різними означеннями від «управитель» (*factor, administrator, provisor*), або навіть «старший над урядниками» (*starsy nad urzednykami*) до «слуга» (*familiaris*). Іншу, кількісно меншу, групу становили замкові слуги, переважно з-під Бара. У джерелах їх означено як васалів барських (*vasalus Barensi*) або слуг барського старости (*nobilem ad capitaneum Barensi*). Також згадано бояр Скальського замку, який не так часто, як Бар чи Хмільник, фігурує в тогочасних джерелах.

Клієнти, приятелі, слуги

Вельми цікавою є присутність з-поміж клієнтів середньозаможної шляхти осіб, що сплачували побор, – слуг. Вони здебільшого, як це видно з наведених нижче прикладів, займалися господарськими справами. Серед них трапляються й такі, для яких, це, мабуть, було основним родом занять і яких можна було назвати досвідченими управителями з огляду на кількість маєтків, якими вони опікувалися. Прикладами можуть бути Станіслав, який опікувався численними маєтками Лянцкоронського, Ян Ясенський, Миколай Незабитовський, Ян Луб'ятовський – у барського старости Марціна Гербурта й Міхал Слупський, якого зазначено як старшого над урядниками Єжи Язловецького.

Майже всі особи з урядницького середовища Подільського воєводства мали у своєму розпорядженні шляхтичів, що управляли їхніми маєтками. Це одразу вирізняє їх від малозаможної шляхти, яка мусила особисто сплачувати побор, аби користуватися послугами приятелів або сусідів.

Група слуг, яку ми бачимо під час сплати поборів, переважно не посідала маєктів на території воєводства. Серед них ми можемо виокремити тих, які були тільки управителями маєтку або групи маєтків, і тих, хто був урядником у ґроді: Ян Кольбус, кам'янецький ґродський суддя; Миколай Вроновський, писар замку в Зінькові; Станіслав, писар замку в Скалі; Ян Токарський, підписок кам'янецького земського писаря Станіслава Вольського; урядник старости – Ян Бжовський; писар кам'янецького старости, Каспер Ґусовський; писар скальського старости або взагалі шляхтича – Анджей, писар ротмістстра Миколая Потоцького.

З-поміж осіб цієї групи можна виокремити Станіслава Добека-Ловчовського, який 1563 р. сплатив побор з маєтку Вишнівець, що належав скальському старості Геронімові Лянцкоронському, і самого Станіслава

Добека-Ловчовського було окреслено управителем[1]. Тут цікавим прикладом є те, що Станіслав, на відміну від більшості осіб, які зазначені управителями, мав земельну власність у воєводстві. Так, під час ревізії листів він надав комісарам документи на с. Летове Дворище, від якого відмовився у 1552 р. Геронім Лянцкоронський[2]. 1559 р. він фіксується у джерелах як підстароста у Скалі[3]. Вершиною його урядницької кар'єри став уряд кам'янецького земського судді, який він посів 1569 р.[4] і, що цікаво, був одним з тих, хто поставив свій підпис на акті Унії 1 липня того ж року в Любліні (*Stanisław Dobek Łowczowski sędzia kamieniecki*)[5]. Для нього це був третій поспіль сейм, на який його було обрано послом від шляхти Подільського воєводства. 1566 р. Станіслав був послом на сеймі у Любліні у 1567 р. – у Пйотркові, 1569 р. – у Любліні[6].

Одним з найцікавших прикладів, які рідко можна застосувати до Подільського воєводства у той час, є тестаменти заможної шляхти. Приміром тестамент барського старости Марціна Гербурта, укладений 3 квітня 1570 р. у Львові, в якому зазначено чимало його слуг, серед яких є знані особи з Поділля. Так, своїм слугам він заповів одноразові виплати (*Summa infrascriptis famulis suis singulariter singulis modo infrascripto*): Станіславові Єдлецькому (*Stanislao Jedleczki*) 30 флоренів, Войцехові Чацькому (*Alberto Czaczky*) 20, Миколаєві Незабитовському (*Nicolao Niezabytowski*) 20, Філіпові, барабаннику (*Philippo Tympanistae*) 50[7]. Серед його слуг зазначений ще Пйотр Клоницький (*Petrum Kloniczki*), а присутніми, окрім духовних осіб та міщан, були Ян Вроницький (*Ioanne Wroniczki*), Ян Бочковський (*Ioanne Boczkowski*), Ян Домброський (*Ioanne Dambroski*) та Якуб Незабитовський (*Jacobo Niezabitowski*)[8]. На листі свідків бачимо теж слуг: Яна Забицького (*Ioanne Zabiczki*), Адама Добжинського (*Adamo Dobrzinski*), Петра Сухорабського (*Petro Suchorabski*), Бартоша Залеського (*Bartholomeo Zaleski*), яких і означено «наші слуги» (*familiantis n[ost]ris*)[9].

[1] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 285.

[2] AGAD. – Tzw. ML. – Dz. IV B. – Sygn. 17. – K. 11 v–12 v.

[3] Див.: Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 149.

[4] Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 484. – S. 108–109. Див. також коментар до цієї особи, де наведено приклад процедури обрання на функціональний земський уряд шляхтою Подільського воєводства і збережені вписи до кам'янецької земської книги.

[5] Akta unji Polski z Litwą. 1385–1791. – № 148. – S. 334 (опис печатки), S. 341.

[6] Kolankowski L. Posłowie sejmowi Zygmunta Augusta. – Kraków, 1928. – S. 13 (*Łowczowski*), S. 14 (*Stanisław Dobek*), S. 16 (*St. Dobek Łowczowski*); Kaniewska I. Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta (1548–1572). – Kraków, 1974. – S. 62–63.

[7] AGAD. – MK. – Syng. 107. – S. 501.

[8] Ibidem. – S. 502–503.

[9] Ibidem. – S. 504.

Серед зазначених осіб Войцех Чацький і Незабитовські були клієнтами барського старости Марціна Гербурта протягом 60-х років XVI ст., що виразно видно з нищенаведених прикладів, коли вони сплачують побор за свого патрона. На жаль, таких прикладів, які виразно означили б клієнтарну залежність дрібної шляхти, у нашому розпорядженні мало.

Слуги, що сплатили побор за своїх патронів у 1563–1570 рр.

Вавжинець Вільчопольський, управитель (*factor*) Наталії Подфіліпської у Піщатинцях, Стрілківцях, Верхняківцях[1].

Мацей Борковський, управитель (*administrator*) Наталії Подфіліпської у Крикові, Суходолі та Поросяткові, Вербці, Михалківцях[2].

Марцін Верзейський, управитель (*provisor*) Яна та Флоріана П'ясецьких у Ступинцях, Ріпинцях, Климківцях, Водичках, Юхимівцях, Бачаловцях, Гричовцях, Санах, Данюках, Осташках, Мартині, Війтівцях, Педосах, Лозовій, Тимкові, Літнівцях, Чорнокінцях[3]. 1565 р. платив побор від імені барського старости із сс. Попівці, Щодрова[4].

Андрій Стогнєв, управитель (*factor*) руського воєводи у Тисуловцях[5].

Ян Будзишовський[6] сплатив за руського воєводу побор із с. Іваниківці[7].

Марцін Слєдзьовський, управитель (*factor*) та слуга (*familiari*) Анни Радецької – вдови Мацея Радецького з Крюкова, кам'янецького земського судді, у Нетечинцях та Женишковцях[8].

Войцех Найк, управитель (*factor*) Пйотра Бонка в Калині, Княжому та Дерев'янах[9]

Станіслав Ванявський, урядник Миколая Чурила у Блищанівцях, Воніковцях[10].

Станіслав Порожинський, слуга Яна Поляновського у Почапинцях[11].

Єжи Горецький, управитель (*factros*) Єжи Струся у Гаврилівцях, Боришківцях, Війтківцях, Руді[12].

[1] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 215 v.

[2] Ibidem. – K. 236, 239; ŹDz. – T. XIX. – S. 199.

[3] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 219, 220, 264, 265, 268, 275.

[4] ŹDz. – T. XIX. – S. 187.

[5] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 219.

[6] У тексті документа біля його прізвища не подано ніяких означень його статусу. Імовірно, він був слугою на той час руського воєводи Миколая Сенявського.

[7] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 246.

[8] Ibidem. – K. 221, 265.

[9] Ibidem. – K. 220 v.

[10] Ibidem. – K. 222.

[11] Ibidem. – K. 222.

[12] Ibidem. – K. 223 v–224; ŹDz. – T. XIX. – S. 194.

Ян Бжовський, писар кам'янецького старости[1]. Імовірно, був адміністратором у маєтках Мацея Влодка[2].

Анджей Славожеський, управитель (*factor*) кам'янецького старости в Кулявах, П'ясечній, Чорниводі[3].

Миколай Вроновський, писар замку в Зінькові (*notarius castri Zinkowiensi, pissarz groczki Zinkowski*)[4].

Войцех Ґробський, пахолок Каспра Вілковського[5].

Станіслав Жераковський, управитель (*provisor*) П'ясецьких у Бакоті[6].

Станіслав[7], писар замку в Скалі та управитель (*provisor*) маєтків Героніма Лянцкоронського Ярослав, Кочубіїв, Пудлівці, Глубочек, Лоянівці, Жилинці, Звяглівці, Зозулинці, Залісся, Сілець, Росохатець, Ілляшківці, Шманьківці, Швайківці та маєтків, прилегих до староства[8].

Валентій Бужинський, управитель (*provisor*) Поляновського у сс. Курилівцях та Борсуківцях[9]. Від свого патрона Яна Поляновського отримав 1568 р. запис 100 злотих (*centum flor[eno]s*) на с. Бережани[10].

Томаш Лончський, управитель (*provisor*) руського воєводи Миколая Сенявського в селах Чехи, Аркадіївці, Печища, Ходаківці[11].

Ян Вітовський, слуга (*familiari*) хмільницького старости Єжи Струся[12].

Ян Токарський, підписок (*vicenotarius*) кам'янецького земського писаря Станіслава Вольського[13].

---

[1] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 232, 250, 252.

[2] Віттиґ у своїй публікації (*Hryniewicz Iwan, Bzowski wycisnął pieczęć swego pana*) подає його як тотожного до Яна Гриневича: Wittyg W. Wypisy heraldyczne // Herold Polski. – Kraków, 1906. – S. 7 (нумерація з окремої відбитки). Але Іван (*Ivan, Iwan*) Гриневич був лише отаманом у Кептинцях (*Iwan Hrunyewycz wathamanus de Kipthincze*): ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 249 v.

[3] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 248.

[4] Ibidem. – K. 233, 234.

[5] Ibidem. – K. 235.

[6] Ibidem. – K. 239.

[7] Можливо, це Станіслав Стояк, урядник Миколая Лянцкоронського (*Stanislaw Sthoyak urzędnik iego*), який під час люстрації 1569–1570 рр. обстоював інтереси свого пана перед люстраторами у с. Балин: Жерела до історії України-Руси. – T. VII. – C. 195.

[8] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 240, 283, 284; ŹDz. – T. XIX. – S. 186.

[9] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 256.

[10] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 94–95. Заголовок: *Polanowsky Burzynsky*. Тут Валентія Бужинського названо давнім слугою Яна Поляновського і його родини (*...Valentini Burzynsky familiaris sui sibi et domini suae a multus*).

[11] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 262; ŹDz. – T. XIX. – S. 182.

[12] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 262, 263.

[13] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 263.

Ян Золчинський, управитель (*factor*) барського старости в Крутибородинцях[1]. За вірну службу отримав від Миколая Гербурта запис 300 злотих на частину села Олешківці або Жучківці разом із ставом і млином Безрадківським на р. Смотрич (*...ticentus flor[enos] ... sorte sua ville Olesskowcze al[ias] Zuczkowcze una cu[m] piscina et molendino Bezradkowsky ... in fluvius Smotrycz iacent[is]*)[2].

Ян Ясенський, управитель кам'янецького підкоморія Героніма Сенявського у Речинцях, Западинцях, Дещовцях, Буяловцях, Грабовцях, Іллятці, Тележинцях, Іванівцях, Русановцях[3].

Миколай Незабитовський, управитель (*provisor*) барського старости Марціна Гербурта з Фельштина у маєтках староства[4].

Марчін (Мартин) Поплавський, управитель (*factor*) Язловецького в Ольхівці Напольному, Чубарівцях[5].

Ян Луб'ятовський, управитель (*provisor*) Гербуртів та Свирчів у Купині, Скіпчах, Сервачинцях, Яромирці, Трісчинцях, Олексинцях, Коритній, Жучках, Іваровцях, Остапківцях, Жоравинцях, Андрониківцях, Сяглівці, Скотиничах, Кузьмині, Кременній, Новосілці[6]. 1565 р. був посесором села Гербуртів Купин[7].

Міхал Слупський, старший над урядниками (*starsy nad urzednykami*) кам'янецького каштеляна Єжи Язловецького з Бучача[8]. 1577 р. дістав від Язловецьких у посесію с. Хорошовці[9].

Станіслав Добек-Ловчовський, управитель (*provisor*) у Скалі, сплатив побор з маєтку скальського старости Героніма Лянцкоронського в с. Вишнівець[10].

Анджей, писар ротмістстра Миколая Потоцького, сплатив побор із с. Криків[11].

Федір, митник, кам'янецький *слуга* (так у тексті кирилицею. – *В. М.*) кам'янецького старости[12].

.....

[1] Ibidem. – K. 264.

[2] ЦДІАК України. – Ф.37. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 78–79. Заголовок: *Nicolaus Herburth Zolczynsky*.

[3] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 266, 267.

[4] Ibidem. – K. 266, 269, 270, 272, 275, 276, 282, 283; ŹDz. – T. XIX. – S. 189, 190.

[5] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 272.

[6] Ibidem. – K. 273, 274.

[7] ŹDz. – T. XIX. – S. 195.

[8] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 278, 279, 280.

[9] Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 166.

[10] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 285.

[11] Ibidem. – K. 286.

[12] Ibidem. – K. 287.

Семен Івановський, слуга (*servitor*) Творовського, сплатив побор з Шманьківців і Швайківців[1].

Каспер Ґусовський (*notarium suum, famulum*), писар та слуга скальського старости Лянцкоронського, сплатив побор із сіл Лояновець, Загукова та Вишнівця[2].

Ян Кольбус, кам'янецький ґродський суддя (*judicem castrensem Camenecensem*), сплатив побор з Яниковець, Копистина, Колибань, Свинної, Перегінки за Претвичову[3].

Якуб Виржиковський, управитель (*factor*) кам'янецького ротмістра Яцимірського у с. Ушиця, сплатив побор[4].

Чацький, управитель (*factor*) барського старости у селах Ольховець, Новосілка, Кудринці[5].

Ян Вольський, управитель (*factor*) Подфіліпської у Піщатинцях, Стрілківцях[6].

Бартодзєйський, слуга (*servitor*) Потоцького, сплатив побор із с. Михалків[7].

Пйотр Білоскурський, управитель (*factor*) Іванової Свирчовської в її частині с. Свирчовці[8].

Бенедикт (Беняш) Скотницький, слуга (*famulus*) кам'янецького каштеляна Миколая Язловецького, сплатив побор із цілої низки сіл у Подільському воєводстві[9].

Хоментовський, управитель (*factor*) руського воєводи (Сенявського) в Іваниківцях, Тисуловцях[10].

Слуги замкові

Нижчий щабель у суспільній ієрархії становили замкові слуги[11]. Як видно з наведених нижче прикладів з люстрації Хмільницького староства, не всі вони

---

[1] ŹDz. – T. XIX. – S. 183.

[2] Ibidem. – S. 184, 197.

[3] Ibidem. – S. 184, 186, 192.

[4] Ibidem. – S. 187.

[5] Ibidem. – S. 191.

[6] Ibidem. – S. 192, 193.

[7] Ibidem. – S. 196.

[8] Ibidem. – S. 198.

[9] Ibidem. – S. 199–200. Під час цієї ж акції у 1566 р. Яцимірський сплатив за Павла Скотницького побор із с. Мочулинці: Ibidem. – S. 198. У 1551 р. Бенедикт Скотницький служив з 5 кіньми у роті Станіслава Струся: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Syng. 56. – K. 49: *B[e]n[e]dict[us] Skotniczki [eq.] 5.* Наступного року він з такою ж кількістю коней служив у роті Яна Чепловського: Ibidem. – Syng. 57. – K. 44: *Benedictus Skothniczki eq. 5.*

[10] ŹDz. – T. XIX. – S. 201–202.

[11] Про аналогічну групу на теренах Волині, Київщини та Східного Поділля див.: Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – С. 243–251.

могли бути шляхтою або навіть напівшляхтою, боярами. Але те, що їх відрізняло від селян-підданих, – це абсолютна свобода від сплати будь-яких поборів, і те, що частина з них несла кінну службу як старості, так і посесорові маєтку.

На середину XVI ст. найбільшу кількість замкових слуг, завдяки люстраціям 1564 та 1570 рр., бачимо довколо Бара та Хмільника. Також поборові реєстри та люстрація 1569–1579 рр. фіксують аналогічні групи, що несуть службу Скальському замку.

Про орієнтовну кількість бояр або замкових слуг, які були приписані до Скальського староства, а отже були залежні від Станіслава Лянцкоронського, свідчить люстрація 1569–1570 рр. Зокрема, у місті налічувалося 25 домів, де проживали старостинські слуги для замкової служби (*Domow, s kthorich zaden plath nie ydzie, yesth 25, w kthorich sludzi stharosczini mieskaią, na posludze zamkowey szą*)[1]. Згідно з цією ж люстрацією в с. Цигани проживало 2 бояри (*boiarow yesth 2*)[2].

Іншою була ситуація довкола Бара. Люстрація 1564–1565 рр. фіксує в місті 16 слуг, які служать старості й не сплачують чиншу (*Natdo służków jest 16, którzy nic nie dają, tylko p. staroście służą*)[3]. Менша кількість слуг у місті Бар, порівняно з віддаленою Скалою, пояснюється двома чинниками. Насамперед тим, що майже в кожному із приписаних до староства сіл, які не мали посесора, люстрація фіксує певну кількість слуг: Слобідка – 6, Головчинці – 1, Лука Присілок – 4, Іванівці – 7, Карачинці Римові – 2, Деражня Дворецька – 3, Лука Деражня – 3, Деражня Калінська – 5, Покутинці – 5, Макаров – 3[4]. До того ж було чимало осаджених на різному праві шляхтичів, зем'ян або бояр на пустках і землях, що належать Барському старостві. І якщо кількість цих сіл і осіб у 60-ті роки XVI ст. була порівняно незначною, то інвентар Барського староства за 1613 р. демонструє нам значне збільшення кількості сіл, які було поділено в ньому вже на дві частини – шляхетські й боярські[5].

Цікавою та важливою, з огляду на зміст терміна *служка* (*służka*), є інформація з люстрації Хмільницького староства за 1569–1570 рр. Отже, у місті Хмільнику було зазначено 46 домів, які належать служкам, що несуть службу на користь замку й серед яких є й ремісники, пушкарі, а також ті, хто кінно служить[6].

---

[1] Жерела до історії України-Руси. – Т. VII. – С. 185.

[2] Там само. – С. 188.

[3] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S.180.

[4] Ibidem. – Cz. I. – S. 180–192.

[5] AGAD. – ASK. – Dz. LVI. – Sygn. B-5/I. – K. 231 v–242 v.

[6] Жерела до історії України-Руси. – Т. VII. – С. 69: «*Sluskow, kthorzy szie poslugami zamkowemi parayą, yesth domow 46, a szą myedzi niemi rozmayczy rzemieszniczy, drudzi miedzi niemi szą puskarze, drudzi koniem szluzą do zamku i insse onera zamkowe powinni, s thich zadnego czinszu niemasz ratione servitiorum castrensium y owszem yem yeszcze z zamku placzą y zywnoszcz dayą*».

З цього роз'яснення, яке зробили люстратори, виходить, що не всі служки, які підпадали під цю категорію, були шляхтою або й навіть напівшляхтою – боярами. Адже важко зарахувати до шляхти ремісників та пушкарів. Особливу увагу привертає група, яка служить кінно й проживає в самому місті, а не в селах староства. Можливо, представники цієї групи виконували різноманітні кур'єрські доручення старости або його урядників. Поряд із цією групою в місті зафіксовано 14 шляхетських будинків, які не сплачують нічого, тільки несуть службу із старостою, якщо на те є потреба[1].

Аналогічно окреслені функції слуг, які проживали в містечку Шарівка в 1564–1565 рр., де таких домів зафіксовано 31. Частина слуг несла ремісничу службу замкові, а друга частина кінно служила панові Претвичові[2]. Після жахливого для Шарівки татарського наїзду в 1567 р. їхня кількість зменшилася, але наступна люстрація зазначає, що ці слуги несли кінну службу вже посесорові, хоча містечко було приписане до Кам'янецького староства. Про те, що вони могли бути вищого статусу, ніж селяни й ремісники, є інформація люстрації 1569–1570 рр., де в описі містечка Шарівка зазначено, що в разі виступу проти неприятеля вони стають «вождями», імовірно, очолюють невеликі підрозділи з місцевих жителів[3]. Така ситуація може пояснюватися тим, що від 1546 р.[4] Шарівкою володів Бернард Претвич і саме він міг осадити там певну кількість досвідчених слуг, які в разі потреби очолювали невеликі підрозділи.

Наприклад, поборовий реєстр 1563 р. згадує ще кількох осіб, які входять до цієї соціальної групи: Федір та Павлик Харчовські, бояри Скальського замку (*boyari ad castrum Skalensi*), сплатили 1563 р. побор зі свого села Харчовці[5]; Дмитро Козеровський, або Верхладинський, васал барський (*nobiles Dmytr Koziarowsky, Dmitr Werchladinsky vasalus Barensi*) сплатив у 1563 р. побор зі свого села Верхладинів або Козеровці[6]; Іван, Степан, Гринець Голузинські, служилі шляхтичі барського старости (*Iwan, Sthepan, Hriniecz Holuzinskych nobilium ad capitaneum Barensi servicium*), хоча побор із Голузинець 1563 р. сплатив за них старостинський урядник Миколай Незабитовський[7]; Герман,

[1] Ibidem. – S. 69: «*...ieno onera miszczkie powinni i sluzbę s starosthą ku wszeliakiey potrzebie, gdziebi szie okazala*».

[2] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 211: «*...zasie ze 31 domów jedni wedle rzemisła swego do zamku, drudzy końmi p. Ptretficzowi* (Якуб Претвич, теребовельський староста, син Бернарда – *В. М.*) *służą*».

[3] «*...iesth sluskow 4, kthorzy nic nie dayą, yedno szą na sluzbie zamkowey, a k themu thesz y wodzamy szą przeciwko nieprziiaczieliowi, kiedy thego potrzeba*»: Жерела до історії України-Руси. – Т. VII. – С. 98.

[4] Lustracja województw ruskiego, podolskiego i bełskiego 1564–1565. Część I. – S. 210. – Przyp. 196.

[5] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 252.

[6] Ibidem. – K. 265 v, 266.

[7] Ibidem. – K. 281.

Степан, Гарасим (*Herman, Stepan, Harasym*), служилі шляхтичі барського старости, сплатили 1563 р. побор із села Ходаки[1]; Нічин та Яким (*Niczin et Jakim*), служилі шляхтичі барського старости, 1563 р. сплатили побор з Новосілки або Срачинців (*Nowosiolka alias Sraczinczi*)[2].

Прикладом особливого статусу ремісника, прив'язаного до замку, може слугувати привілей кам'янецького старости Мацея Влодка, виставлений у Кам'янці 1 червня 1569 р. для слюсаря Кам'янецького замку Іванка[3]. Цей приклад цікавий тим, що особа нешляхтського походження, яка є ремісником і виконує послуги на користь Кам'янецького замку, отримує поруч із цим замком пляц. Усе це оформлюється як стандартна процедура застави королівської нерухомості, що було в компетенції кам'янецьких старостів ще від XV ст. Сума запису становила 20 гривень і була підтверджена відповідним королівським привілеєм вже за Стефана Баторія 1578 р. Свідками цього акта є земський урядник та найближче оточення старости – кам'янецький войський Станіслав Срочицький, підстароста Єжи Суліма, ґродський суддя Вавжинець Мілеський[4], Марек Островський, старостинський слуга Адам Місчовський[5].

Отже, тут маємо справу з досить широким розумінням вживаних у люстраціях і документах термінів «слуга», «служка», під якими можуть бути «сховані» особи від дрібного шляхтича, який кінно служить старості або посесорові (приклад служби у Шарівці для Якуба Претвича), до замкової служби і ремісників (приклад слюсаря Іванка). Усі ці особи були не обтяжені жодними поборами. Присутність цих осіб у поборових реєстрах дає змогу з великою долею імовірності зараховувати їх до шляхти.

Інші

Очевидно, що до цієї групи можна зарахувати і війтів численних містечок, статус яких вимагав запровадження такого уряду. Прикладом особи,

[1] Ibidem. – K. 282.

[2] Ibidem.

[3] AGAD. – MK. Syng. 117. – K. 191–193. Публ.: Michałowski W. Nużny człowiek. Szkic do dziejów starostwa kamienieckiego // Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofofi Baczkowskiemu w 70 rocznice urodzim / Pod. red. J. Smołuchy etc. – Kraków, 2008. – S. 532–533.

[4] Вавжинець Мілеський з урядом ґродського писаря (*notario castrensi Camenecensi*) посвідчений у джерелах від 18 листопада 1556 р. у справі підтвердження доживоття Героніма Лянцкоронського на Скальське староство. AGAD. – MK. – Syng. 88. – S. 21. Присутність тут Мілеського пов'язана з урегулюванням власності міста Колодрупка по смерті Яна Кемлича. Сам Мілеський у 1563 році сплатив побор зі своїх сіл Кривче і Бабинці у Скальському повіті: AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 277 v–278.

[5] Про свідків цього документа див: Michałowski W. Nużny człowiek. Szkic do dziejów starostwa kamienieckiego. – S. 530–531. Зокрема вже згадуваний Адам Місцовський посвідчений у роті Влодка у 1546–1552 рр.: AGAD. – ASW. – Dz. 85. – Sygn. 51. – K. 15 v; Syng. 52. – K. 5; Syng. 58. – K. 90 v.

що, як і інші слуги, сплатила побор за свого господаря, є Федір, війт у м. Язловець, він це зробив за Миколая Монастирського[1], якого в документі помилково означено кам'янецьким старостою (*capitanei camenecensi*)[2].

Ще однією особою є Блажей, бакалавр мистецтв та ректор кам'янецької школи (*artium bacalaureum seu rectorem scholae Camenecensis*). Він зазначений як слуга скальського старости Лянцкоронського, що сплатив побор із сіл Цигани, Залісся[3]. Цей приклад цікавий з огляду на можливий патронат Лянцкоронськими над школою у Кам'янці[4], адже керівником зазначено їхнього слугу, котрий отримав село, приписане до Скальського староства, яке протягом XVI ст. знаходилося в руках цієї родини.

* * *

З побіжного огляду наведених прикладів видно, що фактично будь-який середньозаможний шляхтич, який не посідав навіть жодного земського і ґродського уряду, мав у своєму розпорядженні певну групу залежних слуг, шляхетського походження.

Шляхта активно вдавалася до використання родинних, сусідських та приятельських стосунків у залагодженні публічних справ (або їх так окреслювали ті, хто сплачував побор, чи урядники, відповідальні за його проведення). Імовірно, за умови кращої збереженості актових книг ми краще бачили б вияви суспільного життя, взаємодопомоги та взаємозамінності у справах.

[1] Миколай Монастирський, або Язловецький, імовірно, помер після 1565 р. Дата складання побору із с. Устя 10 жовтня 1563 р., а кам'янецьким каштеляном після нього був його син Єжи Язловецький. Упорядники списку подільських урядників першу згадку про посідання ним уряду кам'янецького каштеляна подають 3 червня 1563 р. (Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy. – № 198. – S. 67), а останню згадку про Миколая як каштеляна – 3 серпня 1559 р. (Ibid. – № 197. – S. 67). 1565 р. побор із сіл Поморче та Лисівці, які належали кам'янецькому каштеляну Миколаю Монастирському (*dni Nicolai Monasterski castel. Camenecensis*), сплатив його приятель (*amicum ipsius*) Ян Кольбус, який, як видно з цього побору, був кам'янецьким ґродським суддею, а отже, людиною кам'янецького старости Мацея Влодка (ŹDz. – T. XIX. – S. 193), а з с. Устя приятель Ян Вольський, де Миколай уже означений як (*magn. Nicolai Monasterski alias Jazłowieczki*). (Ibid. – S. 194). Уже під 1566 р. слуга каштеляна Бенедикт Скотницький сплатив побор із цілої низки сіл і біля прізвища Язловецького не було позначено, що він покійний (Ibid. – S. 199–200).

[2] AGAD. – ASK. – Dz. I. – Sygn. 45. – K. 269 v.

[3] ŹDz. – T. XIX. – S. 186.

[4] Леон Бялковський у своїй монографії про Поділля наводить інформацію з кам'янецької земської книги про запис 200 злотих на рік, які галицький каштелян Станіслав Лянцкоронський, зобов'язується платити на створюваний у Кам'янці єзуїтський колеґіум, підтримуючи у такий спосіб родинну традицію патронату над закладами освіти на Поділлі: Białkowski L. Podole w XVI w. Rysy społeczne i gospodarcze. – S. 100.

ВИСНОВКИ

Період від середини XIV ст. і до 1572 р., тобто до кінця панування Яґєллонської династії у Польському королівстві, створив для нас історичне Поділля. Малознана земля (під такою назвою), опинившись у володінні братів Коріатовичів від середини XIV ст., стала об'єктом боротьби між кількома державними утвореннями в Центрально-Східній Європі. Кінець татарського панування на цій території, про який ми, на жаль, мабуть, ніколи не дізнаємося нічого, окрім самого факту його існування, зробив з колишнього Пониззя ласий шматок, за який змагалися Велике князівство Литовське, Польське та Угорське королівства.

Така увага до Поділля, очевидно, була пов'язана з його стратегічним положенням, з огляду на контакти зі Сходом. Володіючи Поділлям, можна було контролювати, а головне мати чималий прибуток з торгівлі, яку до того ж можна було вести у різних напрямах. Генуезька присутність у XIV–XV ст. в Північному Причорномор'ї давала величезний прибуток тим, хто тримав контроль над торговими шляхами.

Родючі землі та неосяжні пасовиська зробили цей край одним з головних постачальників волів на ринки середньовічної та ранньомодерної Європи.

Специфіка правового устрою, який був тут за часів татарської зверхності та частково за панування братів Коріатовичів, зробила з Поділля своєрідний «кінцевий пункт призначення» для тих, хто прагнув зробити кар'єру й отримати у винагороду за свою службу, якою тут була земля. Для тогочасних людей їхня Європа на Сході закінчувалася на Поділлі, на межі християнської та степової цивілізацій. Недарма кам'янецька римо-католицька катедра св. Петра і Павла є найдалі розташованою на сході готичною культовою спорудою.

Запровадження на руських землях Польського королівства феодальних стосунків, характерних для середньовічної Європи, а саме служби за землю, привело тут до трансформації привілейованої верстви від зем'ян на *nobilitas ruthena* (руську шляхту), котрі, усвідомивши своє місце у нових реаліях,

пройшли складний шлях від особистих слуг короля до повноправних шляхтичів Корони Польської, що у 1434 р. з поширенням положень Єдльненського привілею інкорпорувалися до нової суспільно-правової системи. Під час цієї трансформації стара змішана руcько-литовська суспільна структура була замінена на доволі просту зовні, але не менш ієрархізовану зсередини структуру, притаманну Польському королівству. Хоча архаїчні елементи старого устрою ще дуже довго існували тут поруч з новими: наприклад, напівпривілейовані бояри, котрі були закріплені за Барським, Хмільницьким та ін. замками і несли служби з охорони кордону.

Відмінність від сусідніх етнічно споріднених територій на півночі полягала у цілковитій відсутності князівської групи серед привілейованої верстви. Виглядає так, що її місце у XV ст. до 1434 р. посіло кілька впливових родин можновладців, які, хоч за звоїм походженням не мали князівського титулу, але за розмірами маєтку та формуванням власного оточення дорівнювалися до них. Це, зокрема, родини панів Одровонжів зі Спрови герба Одровонж, панів з Бучача герба Адбанк та панів з Ходчі герба Огончик, які, фактично підпорядкували власним інтересам усе шляхетське середовище в середині XV ст. на руських землях.

Пани з Бучача завдяки контролю над усіма прикордонними старостами на руських землях Польського королівства, а переважно над Кам'янцем, мали можливість не тільки контролювати усі процеси на території Подільського воєводства, а й провадити, часто на власну руку, закордонну політику. З огляду на нестабільність влади у сусідньому Молдавському князівстві, їхні дії тільки сприяли зміцненню впливу родини у регіоні.

Наявність таких потужних гравців, як пани з Бучача, зумовлювала формування, з одного боку, потужного кола прихильників, але, з другого боку, – супротивників, що у 1460 роки скінчилося для панів з Бучача втратою генерального староства у Кам'янці та поступовою втратою впливу як на Поділлі, так і загалом на руських землях Корони. За інерцією, до початку XVI ст. родина ще утримувала позиції на території Подільського воєводства, але вигасання двох гілок роду значно послабило її вплив.

Поява у 80-ті роки у Північному Причорномор'ї нової потужної сили – Османської імперії – привела до змін у звичному для місцевої людності стані справ. Наявність постійної загрози з боку татарських загонів, які кочували у межиріччях від Дунаю до Дніпра, змусила короля Казимира IV вдатися до запровадження сталих військових підрозділів на Поділлі. Цей фактор став вирішальним у подальшій долі краю. Адже від цього часу служба у війську як перший шлях у кар'єрі шляхтича стала програмою мінімум для більшості з тих, хто прагнув здобути славу, уряди, гроші та звісно, землю.

Така мілітаризація краю не минула безслідно для місцевої людності. Життя у постійній загрозі бути вбитим або забраним у ясир призвело до появи чималої, як на реалії того часу, кількості військових на Поділлі. Додатковим фактором була й одна з останніх виправ посполитого рушення з усього Польського королівства у 1497 р. у молдавський похід, котрий закінчився невдачею для короля Яна-Ольбрахта і надовго відбив бажання вести широкомасштабні військові дії у цьому напрямку. Можливо, саме тоді й решта королівства дізналася про Поділля, а військова служба у ротах поточної оборони зробила мету кожного малозаможнього шляхтича ближчою – отримати земельну власність на спокійному прикордонні, мати шанс посісти земський уряд або вдало одружитися з донькою чи вдовою місцевого зем'янина. Стати справжнім *terrigena*.

Фактично кожен з урядників, котрі посідали уряди у Подільському воєводстві від початку XVI ст., мав за плечима службу у війську або поєднував її. Така мілітаризація суспільного життя позначилася й на подальшій долі місцевої шляхти. Адже наприкінці XVI ст., шукаючи свого місця на великій шахівниці шляхетської демократії, що міцно заволоділа головами шляхетського стану Речі Посполитої, подоляни здебільшого переймалися щоденними справами на неспокійному прикордонні й не були помітними на сеймах.

Уряд кам'янецького генерального старости у XVI ст., перейшовши до рук вояків, втратив той блиск, котрий мав у середині XV ст. Відсутність осіб «великого формату» на кшталт Теодорика з Бучача та вичерпання королівського домену в Подільському воєводстві стали причиною того, що його почали отримувати особи як знаних, так і прийшлих (але, насамперед, немісцевих) родин – Станіслав Лянцкоронський, Миколай Іскшицький, Мацей Влодек, Миколай Потоцький. Їх об'єднували не тільки неподільське походження та служба у війську, а передусім – протекція самого короля Сиґізмунда I. Для деяких родин (приміром, Лянцкоронських) це було нове віяння на Сході, яке вони відчули, власне, на Поділлі, а для таких, як Потоцькі, – початком приголомшливої кар'єри, яку вони продовжили в наступні століття.

Відкритість і еластичність місцевої шляхетської корпорації зумовили дивну асиміляцію на Поділлі вихідців не тільки з польських, а й чеських, німецьких земель, сусідньої Волощини та далеких Балкан. Ця спільнота приймала до своїх лав і міщан, даючи змогу ставати шляхтичами, а вже потім посідати одні з найвпливовіших земських урядів у воєводстві. Ця відкритість була вимушеною з огляду на те, що майже кожне покоління являло нам цілком нову номенклатуру прізвищ осіб, які ставали новими подолянами. Це була жорстока платня за омріяну землю й уряди.

Найменше це стосувалося напівпривілейованого боярського прошарку, більшість якого становили русини. Проживання великими родами в одному

селі майже не виділяло їх з-поміж селянства. Лише повинності на користь свого замку та старости й несення службу з охорони шляхів вирізняли їх серед маси селянства.

Може видатися, що на середину XVI ст. Поділля стало таким собі «диким Сходом» Польського королівства, де у постійній боротьбі за життя і землю співіснували місцеві русини, прийшлі поляки, німці, чехи, угорці, волохи, татари та ін. Але це була земля, де вони всі разом створили толерантну спільноту, головним завданням якої стало вижити й уберегти себе, край та державу від небезпеки. Можливо, саме це й спричинило появу міфічного образу Поділля – розлогої та багатої країни, де встромлена в землю гілка невдовзі стає деревом, де в лісах і полях є безліч звірів, а мед розтікається по землі.

Турецька окупація 1672 р. назавжди змінила цю еластичну спільноту, що в пошуках кращого місця і долі розійшлася по Речі Посполитій. Але це вже інша історія. Історія про час, коли на Поділлі у XVIII ст. із джерел виринають перші згадки і про моїх предків.

ІМЕНИТІ Й БЕЗІМЕННІ НА ОКОЛИЦІ ЄВРОПИ

Люди Заходу зазвичай не надто орієнтувалися в реаліях української географії. Так, папський легат, повідомляючи 1429 р. про очікувану коронацію Вітовта, писав, що це відбудеться у Луцьку – «на пограниччі [*inter confinia*] між Руссю і Поділлям», а Гартман Шедель у своїй славетній «Хроніці світу» (Нюрнберґ, 1493) розмістив Поділля – безлюдні терени на околиці Європи – «позаду Русії», себто за відомою західним інтелектуалам Галицькою Руссю. Топос безлюдності виступає ключовим означником подільського простору й на західних мапах XVI ст., де гаслом «Podolia» зазвичай перекрито порожню територію Дністровсько-Дніпровського межиріччя. Задана картографічним образом символізація «Поділля» як неокреслених обширів «позаду Русі» обумовлювала сприйняття простору реального. Годі нагадати, що чеський анабаптист Ульріх Штадлер, який бл. 1539 р. заснував протестантську громаду на Західній Волині, позначав свої листи звідти як написані у «Володимирі на Поділлі» [*Ladomir aus Podolien*], а один з перших папських нунціїв у польсько-литовській державі, Джуліо Руджиєрі, укладаючи 1565 р. спеціальну довідку для наступників, озаглавлену *Descriptio Regni Poloniae*, розмістив на Поділлі волинський Острiг [«*in Podolia in una terra detta Ostrogo*»]. Що ж до внутрішнього слововжитку Польського королівства, то тут, звісно, знали, де Волинь, натомість усе поза нею аж до кінця XVI ст. ототожнювали з «Поділлям». Наприклад, на Люблінському сеймі 1569 р. захист пограниччя в уяві польських послів асоціювався з обороною Волині та «Подільських земель», а доводячи потребу прилучення до Польського королівства Києва, один із них називає Київ «воротами всіх тих володінь, що до нього прилягають, – Волині й Поділля»[1].

[1] Детальніше про сприйняття Поділля у XV–XVI ст. західними та польськими обсерваторами див.: Yakovenko N. A «Portrait» and «Self-Portrait» of the Borderlands: The Cultural and Geographic Image of «Ukraine» in the Sixteenth and Early Seventeenth Centuries // Journal of Ukrainian Studies: Tentorium Honorum. Essays Presented to Frank E. Sysyn on His Sixtieth Birthday. – 2008–2009. – Vol. 33–34, P. 487–502.

Далеким та безмежно широким просторам належало бути незвичними, і власне таким Поділля постає уже на сторінках хроніки Яна Длуґоша. Прикладаючи, як вважають дослідники, біблійні топоси «щасливих місць» до подільських реалій, Длуґош описує Поділля як територію, де ґрунт настільки врожайний, що збіжжя не потребує повторного засіву – засів сам себе відновлює наступного року. Невдовзі ще барвистіше це повторить Мацей Меховський: у його *Трактаті про дві Сарматії* (1517 р.) сіяти тут не треба впродовж трьох років, бо збіжжя родить без засіву, а буйна трава росте на луках так стрімко, що через три дні обплутує плуг. Пізніше образ дивовижного краю, який плине молоком і медом, обросте новими деталями: трава на Поділлі ростиме так високо, що за нею не побачиш рогів вола, з однієї зернини виростатиме тридцять і більше колосків, рої бджіл відкладатимуть мед просто на землю і т. д.[1]

Реалії, як то зазвичай буває, не тотожні ідеалізованим образам. Поділля було радше кривавою, ніж «аркадійською» територією, і наповнювали її катаклізми та війни: від другої половини XIV до середини XV ст. – це боротьба за Поділля між Короною Польською і Великим князівством Литовським; від кінця XV до середини XVII ст. Поділля, найближчий сусід ногайських і кримських татар, рік за роком потерпало від їхніх великих і дрібних наїздів; протягом середини – другої половини XVII ст. подільські терени стали ареною козацьких воєн; врешті, між 1672–1699 рр. Поділля, як завойовану землю, взагалі приєднали до Османської імперії. Політичні нюанси та перипетії цих подій нині ґрунтовно вивчені, натомість до «людського фактору» подільського минулого історики щойно стали придивлятися. Такий перепад проблематики можна пояснити, з одного боку, обмеженістю джерельної бази (адже бурхлива історія Поділля не сприяла благополуччю архівів), а з другого – притаманним сучасній історіографії переакцентуванням уваги з політичних подій на людину як головного «актора історії».

Серед перших ластівок «олюднення» подільського минулого почесне місце посідають багатолітні студії львівського професора Миколи Крикуна, якому вдалося буквально по крихтах реконструювати демографічну картину заселеності Поділля у XVII–XVIII ст.[2] Паралельно віднедавна став дедалі виразніше окреслюватися інтерес до шляхти Подільського та решти українських воєводств, підштовхнутий переосмисленням суті Речі Посполитої – не як унітарної держави поляків, а як набутку кількох «політичних

[1] Аналіз та витоки топосу «України-Аркадії» див.: Borek P. Szlakami dawnej Ukrainy. Studia staropolskie. – Kraków, 2002. – S. 18–35.

[2] Багатолітнє вивчення Поділля нещодавно підсумувала ґрунтовна збірка студій Миколи Крикуна: Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. – Львів, 2011. – 732 с.

народів», що її замешкували та обстоювали власні корпоративні й регіональні пріоритети. Гострота інтересу до «переломових моментів» історії, зручно забезпечена більшою кількістю збережених джерел, сприяла появі праць Ярослава Століцького про політичні позиції шляхти-подолян у період турецької окупації[1], а з українського боку – розвідок Миколи Крикуна, присвячених «персоналізованій» козацькій присутності на Поділлі другої половини XVII ст.[2]

Як бачимо, ракурс наукового пошуку в обох випадках простував до більш-менш однакової мети – «олюднення» політичної та соціальної історії. Власне в таку логіку вписується і праця, яку Читач бере сьогодні до рук: метою Віталія Михайловського є, згідно з його авторською декларацією, «історія людей», що мешкали на подільській околиці тогочасної Європи між серединою XIV – кінцем XVI ст. Але тому науковцеві, який наважується на плавання «темними віками» українського минулого, важко позаздрити. Адже до його послуг – лише украй фрагментарна джерельна база, а годі вже й згадувати про трудомісткі операції зі встановлення автентичності документів, про збирання розпорошених пізніших згадок та перевірку їхньої достовірності, про уточнення датувань, про реконструкцію спотворених у латинському записі імен і топонімів, про встановлення родинних і клієнтарних пов'язань, про зіставлення «біографій» конкретних осіб з урядами, які ці особи займали, та маєтками, що вони їх купували, успадковували, силоміць відбирали від сусідів, etc., etc.

У підсумку, як на мене, Віталію Михайловському вдалося подолати ці труднощі. Книжка пропонує переконливий «соціальний портрет» магнатів та рядової шляхти Поділля, а водночас показує, за допомогою яких важелів та внутрішніх спонук строката маса оселених на пограниччі «військових слуг» поступово перетворювалася на шляхту, а далі й на регіональну корпорацію «політичного народу» з власними уявленнями про свою територію, свої партикулярні інтереси та свою відмінність від решти мешканців Корони Польської.

Автор називає своїх героїв «еластичною спільнотою», і це окреслення видається мені дуже влучним, адже й справді спільнота шляхти-подолян за-

[1] Пор.: Stolicki J. Egzulanci podolscy (1672–1699). Znaczenie uchodźców z Podola w życiu politycznym Rzeczypospolitej. – Kraków, 1994. – 158 s. Варто згадати й підготовлене Ярославом Століцьким цінне видання джерел: Akta sejmiku podolskiego in hostico, 1672–1698 / Wyd. J. Stolicki. – Kraków, 2002. – XC+238 s.

[2] Це, зокрема, дві студії про подільського полковника Остапа Гоголя й уперше виданий друком перепис Подільського козацького полку 1659 р.: Крикун М. Між війною і радою. Козацтво Правобережної України в другій половині XVII – на початку XVIII століття. – К., 2006. – С. 13–173, 311–332.

лишалася упродовж усього досліджуваного в книжці 200-літнього періоду відкритою для адаптації нових членів та для прилаштування до нових обставин неспокійного буття на пограниччі. Не можна обійти увагою й новаторської тези Віталія Михайловського про принципову неможливість (зрештою, і неважливість!) встановлення етнічних коренів тієї чи тієї шляхетської родини в такому регіоні, як Поділля, де «кров» легко перемішувалася у шлюбах і де землею володіли нарівно як нащадки давніх місцевих бояр, так і прибульці з числа оселених тут «військових слуг» та авантюристів чи шукачів пригод на прикордонні. Це, втім, як слушно зауважено в книжці, аж ніяк не прискорювало «полонізації» Поділля, де старі («руські») політико-адміністративні структури виявилися надзвичайно живучими, а Православна Церква аж до кінця описуваного періоду за кількістю парафій непорівнянно горувала над Католицькою Церквою.

Книжка, отже, рішуче переозначує етноцентричну візію української історії – як, утім, і дотеперішній польський погляд на минуле Поділля. Напевне, якісь часткові спостереження, тут висловлені, чи якісь нюанси, тут описані, стануть предметом дискусії, однак немає сумніву, що майбутні дослідники середньовічного й ранньомодерного Поділля не обійдуться без праці Віталія Михайловського, який видобув із темряви, поруч з людьми іменитими й знаними, стількох досі безіменних акторів історії. Адже це власне вони освоювали-захищали свою малу батьківщину, не переймаючись тим, що про неї думають іноземці, а тим більш не задумуючись, чи справді вона плине молоком і медом, чи ні.

Наталя Яковенко

ITINERARIUM ПОДІЛЬСЬКИХ ВОЄВОД, КАШТЕЛЯНІВ І СТАРОСТ У ПІЗНЬОМУ СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

ITINERARIUM ПОДІЛЬСЬКИХ ВОЄВОД (1434–1509)

Пйотр Одровонж зі Спрови (1434–1437)

1434

–

1435

Хенціни, 4 квітня (KDM. – T. IV. – № MCCCXVII. – S. 299–300), угода зі Збіґнєвом Олесніцьким.

1436

Перемишль, 6 лютого (AGZ. – T. XV. – № III. – S. 2), сесія перемишльського ґроду.

Краків, 17 травня (AGZ. – T. VI. – № XVII. – S. 25), документ короля.

Краків, 23 листопада (ZDM. – Cz. VIII. – № 2192. – S. 18–19; АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. II. – С. 331–332) документ короля.

1437

Галич, 10 січня (AGZ. – T. XII. – № 139. – S. 16), свідок документа.

Міхал з Бучача (1437–1438)

[1437]

Перемишль, 8 серпня (ZDM. – Cz. V. – № 1426. – S. 378–379), документодавець.

1437

–

1438

–

Грицько Кірдей (1439–1462)

1439

Кам'янець, 23 червня (Kurtyka J. Z dziejów walki. – S. 112), свідок документа.

Красностав, 2 липня (ZDM. – Cz. V. – № 1448. – S. 400–401), свідок королівського документа.

Красностав, 4 липня (ZDM. – Cz. II. – № 537. – S. 303–304 = ZDM. – Cz. VIII. – S. 48–50), свідок королівського документа.

1440

Краків, 11 січня (KDP. – T. III. – № CCXI. – S. 415–418), свідок королівського документа.

Краків, 12 січня (KDM. – T. IV. – № MCCCLX. – S. 344–345), свідок королівського документа.

Краків, 1 березня (ZDM. – Cz. V. – № 1468. – S. 415), документ короля.

Краків, 8 березня (AGZ. – T. V. – № LXXX. – S. 102), свідок королівського документа.

Новий Сонч, 19 квітня (MRDWW. – № 279), свідок королівського документа.

Львів, 30 серпня (AGZ. – T. XIV. – № XV. – S. 9), сесія ґродського суду.

Львів, 9 вересня (Katalog Niewodniczańskiego. – № 63. – S. 30), свідок документа.

Буда, 11 грудня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2280. – S. 100–103), свідок королівського документа.

1441

Буда, 24 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2308. – S. 123–126), свідок королівського документа.

Буда, 1 червня (MRDWW. – № 534; ZDM. – Cz. II. – № 580. – S. 368–370), свідок королівського документа.

Буда, 6 червня (MRDWW. – № 539), свідок королівського документа.

Буда, 8 червня (ZDM. – Cz. II. – № 581. – S. 370–372; AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 19), свідок королівського документа.

Буда, 10 червня (ZDM. – Cz. II. – № 582. – S. 372–374), свідок королівського документа.

Буда, 12 червня (KDM. – T. IV. – № MCD. – S. 378–379), свідок королівського документа.

Буда, 16 червня (AGZ. – T. V. – S. 107; Прив. Львова. – № 29. – С. 87), свідок королівських документів.

Буда, 20 червня (KDM. – T. IV. – № MCDII. – S. 381–382), свідок королівського документа.

Буда, 13 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2334. – S. 147–148), присяга королеві.

Буда, 19 липня (KDM. – T. IV. – № MCDVI. – S. 385–386), свідок королівського документа.

Парчув, 16 листопада (ZDM. – Cz. II. – № 588. – S. 383–384), свідок документа намісника Польського королівства Яна з Чижова.

1442

Краків, 10 березня (ZDM. – Cz. III. – № 601. – S. 18–19), свідок документа намісника Польського королівства Яна з Чижова.

Буда, 11 липня (ZDM. – Cz. III. – № 617. – S. 37–39), свідок королівського документа.

Буда, 12 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2383. – S. 193), релятор королівського документа.

Буда, 24 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2386. – S. 195–196), релятор королівського документа.

Буда, 25 липня (MRDWW. – № 739), свідок королівського документа.

Буда або Пешт, 11 серпня (Tylus S. Fundacje. – № 40. – S. 204–206), свідок королівського документа.

Хатван, 21 серпня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2403. – S. 207–209), свідок королівського документа.

Хатван, 29 серпня (ZDM. – Cz. III. – № 626. – S. 50–51), свідок королівського документа.

Буда, 28 вересня (ZDM. – Cz. III. – № 628. – S. 52–54), свідок королівського документа.

Буда, 29 вересня (AGZ. – T. VI. – № XX. – S. 31; ZDM. – Cz. VIII. – № 2425 S. 226–227; № 2427. – S. 227–229), свідок королівських документів.

Буда, 30 вересня (ZDM. – Cz. III. – № 629. – S. 54; ZDM. – Cz. VIII. – № 2431. – S. 234–235; Грушевський М. Матеріали. – № XXXIX. – С. 41–42), документ короля, свідок королівського документа.

Буда, 1 жовтня (KDM. – T. IV. – № MCDXXX. – S. 404–405; AGZ. – T. II. – S. 116; ZDM. – Cz. VIII. – № 2434. – S. 237–238; АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. II. – С. 333), свідок королівського документа, релятор королівського документа.

1443

Буда, 17 лютого (ZDM. – Cz. III, № 646. – S. 77–79), свідок королівського документа.

Буда, 22 березня (ZDM. – Cz. III. – № 647. – S. 80–82), свідок королівського документа.

Буда, 29 березня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2451. – S. 256–257), релятор королівського документа.

Буда, 11 квітня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2452. – S. 258), релятор королівського документа.

Буда, 13 квітня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2453. – S. 258), релятор королівського документа.

Дебрецен, 10 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2457. – S. 261), релятор королівського документа.

1444

Львів, 17 січня (AGZ. – T. XIV. – № CCCXVII. – S. 121), сесія ґродського суду.

Естерґом, 3 лютого (ZDM. – Cz. VIII. – № 2569. – S. 397–398), свідок королівського документа.

Буда, 26 квітня (ZDM. – Cz. III. – № 676. – S. 113–114), свідок королівського документа.

о. Цепель (біля Буди), 10 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2479. – S. 281–282; № 2481. – S. 283–284), свідок королівських документів.

Буда, 5 червня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2482. – S. 284–287), свідок королівського документа.

Буда, 8 червня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2483. – S. 287–288), документ короля.

Варадин, 20 серпня (KDM. – T. IV. – MCDLXIV. – S. 436–437), свідок королівського документа.

Варадин, 21 серпня (ZDM. – Cz. III. – № 686. – S. 125–126; Cz. VIII. – № 2487. – S. 290–291), свідок королівських документів.

Варадин, 24 серпня (ZDM. – Cz. III. – № 692. – S. 131–133; ZDM. – Cz. VIII, № 2490. – S.292–295), свідок королівських документів.

Варадин, 26 серпня (MRDWW. – № 1028), свідок королівського документа.

Варадин, 28 серпня (ZDM. – Cz. III. – № 639. – S. 133–136), свідок королівського документа.

Львів, 22 вересня (AGZ. – T. XIV. – № CCCLXXIX. – S. 141), сесія ґродського суду.

Львів, 10 грудня (AGZ. – T. XIV. – № CDXXIV. – S. 154), сесія ґродського суду.

1445

Львів, 20 липня (AGZ. – T. XIV. – № DII. – S. 178), сесія ґродського суду.

Львів, 16 грудня (AGZ. – T. XIV. – № DLIX. – S. 194), сесія ґродського суду.

1446

[?] 22 вересня (KDM. – T. IV. – № MCDLXXXII. – S. 454–456), свідок документа.

Львів, 20 жовтня (AGZ. – T. XIV. – № DCLX. – S. 226), сесія ґродського суду.

Львів, 12 листопада (AGZ. – T. XIV. – № DCLXVIII. – S. 228), сесія ґродського суду.

Львів, 14 грудня (AGZ. – T. XIX. – № DCLII. – S. 485) *fragmenta colloquiales palat. Russiae Leopoli celebrati. fragmenta.*

1447

Львів, 7 грудня (AGZ. – T. XIV. – № DCCXLIII. – S. 248), сесія ґродського суду.

1448

Красностав, 23 травня (ZDM. – Cz. III. – № 787. – S. 253–255), фундує маєток парафіяльного костелу у Красноставі.

Люблін, 25 травня (DłHist. – T. V. – S. 45), з'їзд малопольської шляхти.

Львів, 25 липня (Книги. – № 46. – S. 34–35), свідок королівського документа.

Львів, 30 липня (AGZ. – T. V. – № CXXV. – S. 165), свідок документа.

Кам'янець, 10 серпня (Книги. – № 52. – С. 41–42), свідок королівського документа.

Кам'янець, 13 серпня (Книги. – № 53. – С. 42–43), свідок королівського документа.

Кам'янець, 17 серпня (Книги. – № 67. – С. 55), свідок королівського документа.

1449

Львів, 3 січня (AGZ. – T. XIV. – S. 278), сесія ґродського суду.

Теребовля, 29 січня (Кат. перг. – № 163. – С. 93), суддя суперечки.

1450

–

1451

Теребовля, 1 лютого (AGZ. – T. XII. – № 2566. – S. 223), свідок документа.

Пйотркув, 17 червня (Книги. – № 134. – С. 117; Mat. 5. – Teka S-U. – № 1), свідок королівського документа.

1452

Краків, 14 липня (Книги. – № 163. – С. 137), свідок королівського документа.

Сєрадз, 2 вересня (Книги. – № 179. – С. 155), свідок королівського документа.

1453

Пйотркув, 30 червня (Книги. – № 210. – С. 185–186; CE. – T. III. – № 52–53. – S. 64–67), свідок королівських документів.

Пйотркув, 1 липня (Книги. – № 182. – С. 156–157), документ короля.

1454

Чорнушовичі, 26 червня (AGZ. – T. II. – S. 141), свідок документа.

1455

–

1456

Теребовля, 5 квітня (AGZ. – T. XII. – № 2844. – S. 252; № 3021. – S. 275), свідок документа.

Львів, 15 травня (AGZ. – T. V. – № CXLV. – S. 190), свідок документа.

1457

–

1458

Пйотркув, 28 квітня (AGZ. – T. VI. – S. 43; Mat. 5. – Teka E. – № 8), свідок королівського документа.

Пйотркув, 1 травня (Mat. 5. – Teka E. – № 11), свідок королівського документа.

1459

Пйотркув, 23 січня (KDmK. – Cz. I. – № CLXVIII. – S. 236–238; Mat. 5. – Teka F. – № 7), свідок королівського документа.

Львів, 12 березня (AGZ. – T. VI. – S. 45–46; Кат. перг. – № 189. – С. 103), свідчення.

1460

Львів, 5 квітня (AGZ. – T. II. – S. 98; T. III. – № CXV. – S. 220; Прив. Львова. – № 38. – С. 106), свідок королівських документів.

Галич, 5 червня (AGZ. – T. XII. – S. 419), *registrum regale*[1].

Нове місто Корчин, 12 грудня (AGZ. – T. IV. – № C. – S. 177), свідок королівського документа.

1461

Галич, 7 червня (AGZ. – T. XII. – № 3002. – S. 273), свідок документа.

Нове місто Корчин, 12 грудня (Mat. 5. – Teka A. – № 732; Teka H. – № 18), свідок королівських документів.

Нове місто Корчин, 14 грудня (KDmK. – Cz. I. – № CLXXI. – S. 241–243), свідок документа (між Яном з Тенчина, краківським каштеляном та краківськими міщанами).

Нове місто Корчин, 15 грудня (Mat. 5. – Teka A. – № 547), свідок королівського документа.

Нове місто Корчин, 17 грудня (AGZ. – T. IX. – № LXII. – S. 84), свідок королівського документа.

1462

Львів, 18 червня (AGZ. – T. II. – № XCIII. – S. 167), свідок документа.

Теребовля, 31 липня (AGZ. – T. XII. – № 3154. – S. 292–293), згаданий в документі.

[1] Протоколи справ комісарського суду. Див.: AGZ. – T. XII. – S. V.

Станіслав з Ходчі (1462–1466)

1462

Пйотркув, 25 листопада (AGZ. – T. IV. – № 102. – S. 181), свідок королівського документа.

1463

Пйотркув, 23 січня (Mat. 5. – Teka V. – № 47), свідок королівського документа.

Вербіж, 23 квітня (AGZ. – T. II. – S. 173–175; Кат. перг. – № 205. – С. 110), свідок документа.

Галич, 11 травня (AGZ. – T. XII. – S. 448), сесія ґродського суду.

Галич, 23 травня (AGZ. – T. XII. – S. 449), сесія ґродського суду.

Галич, 2 липня (AGZ. – T. XII. – S. 421), *registrum regale.*

Галич, 10 серпня (AGZ. – T. XII. – S. 452), сесія ґродського суду.

Галич, 11 серпня (AGZ. – T. XII. – S. 283), сесія земського суду.

Галич, 15 серпня (AGZ. – T. XII. – № 3074. – S. 284), документодавець.

Пйотркув, 21 жовтня (Mat. 5. – Teka A. – № 566; Teka J. – № 19.), свідок королівських документів.

Пйотркув, 25 жовтня (ACap. – T. II. – № 593. – S. 237), свідок документа.

Галич, 19 грудня (AGZ. – T. XII. – S. 422), *registrum regale.*

Галич, 20 грудня (AGZ. – T. XII. – S. 285), сесія земського суду.

1464

Галич, 30 січня (AGZ. – T. XII. – S. 288), сесія земського суду.

Галич, 21 лютого (AGZ. – T. XII. – S. 291), сесія земського суду.

Галич, 5 березня (AGZ. – T. XII. – S. 291), сесія земського суду.

Галич, 9 квітня (AGZ. – T. XII. – S. 293), сесія земського суду.

Галич, 24 травня (AGZ. – T. XII. – S. 455), сесія ґродського суду.

Бжесць Куявський, 26 серпня (AGAD. Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 168 v.–169), документ короля.

Бжесць Куявський, 31 серпня (Ґрушевський М. Матеріали. – № LIV. – С. 57–58), документ короля.

Кам'янець, 13 листопада (AGAD. – AZ 32. – K. 981), документодавець.

Кам'янець, 15 листопада (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XV. – С. 23–24), документодавець.

Галич, 28 листопада (AGZ. – T. XII. – № 3208. – S. 298–299), свідок документа.

Галич, 10 грудня (AGZ. – T. XII. – № 3210. – S. 299), документодавець.

1465

Галич, 14 січня (AGZ. – T. XII. – S. 300), сесія земського суду.

Галич, 24 січня (AGZ. – T. XII. – S. 423), *registrum regale.*

Галич, 31 січня (AGZ. – T. XII. – S. 423), *registrum regale.*
Галич, 23 лютого (AGZ. – T. XII. – S. 424), *registrum regale.*
Галич, 24 квітня (AGZ. – T. XII. – S. 424), *registrum regale.*
Галич, 27 травня (AGZ. – T. XII. – № 4020. – S. 398), документодавець.
Каліш, 12 жовтня (KDP. – T. IV. – № LX. – S. 114–119), свідок королівського документа.
Перемишль, 18 листопада (AGZ. – T. XV. – № 5981. – S. 489), свідок судової справи.
Галич, 23 грудня (AGZ. – T. XII. – № 3262. – S. 306), свідок документа.

1466

Галич, 10 березня (AGZ. – T. XII. – № 3283. – S. 309), свідок документа.

Міхал Мужило з Бучача (1466–1471)

1466

Галич, 28 травня (AGZ. – T. II. – № CIX. – S. 193; AGZ. – T. V. – № CLVIII. – S. 211; T. XII. – № 3295, 3296. – S. 311), свідок документів.

1467

–

1468

–

1469

Львів, 15 березня (AGZ. – T. VI. – № LXXIX. – S. 113), свідок документа львівського земського суду.
Львів, 29 березня (Tylus S. Fundacje. – № 12. – S. 127–130), свідок королівського документа.
Львів, 7 квітня (Грушевський М. Матеріали. – № XL. – С. 58–60), свідок королівського документа.
Львів, 8 квітня (AGZ. – T. VI. – № LXXXIII–XC. –S. 119, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 130), свідок документів львівського земського суду.
Галич, 23 квітня (AGZ. – T. XII. – S. 325), сесія земського суду.
Галич, 11 травня (AGZ. – T. XII. – № 3428. – S. 329–330), поділ маєтків між Міхалом та Яном Бучацькими.
Галич, 17 липня (AGZ. – T. XII. – S. 324), сесія земського суду.

1470

Біля Коломиї, 8 січня (MRPS. – IV/3. – Supl. – № 1022), комісар у розмежування маєтків.
Львів, 23 серпня (AGZ. – T. II. – № CXV. – S. 205), свідок документа.

1471

Кам'янець, 7 червня (ЦДІАЛ України. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 1653), свідок документа кам'янецького земського суду.

Анджей Фредро (1472–1476)

1472

Пйотркув, 30 березня (Mat. 5. – Teka N. – № 283), свідок королівського документа.

1473

Галич, 29 липня (AGZ. – T. XII. –S. 353), сесія галицького ґроду.

1474

Галич, 20 червня (AGZ. – T. XII. – S. 359), сесія галицького ґроду.

1475

Кам'янець, 25 серпня 1475 (Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – S. 19), свідок документа земського суду.

1476

Перемишль, 5 березня (AGZ. – T. IX. – № LXXXI. – S. 112; AGZ. – T. XVIII. – S. 129), свідок документа, сесія земського суду.

Ян Одровонж зі Спрови (1477–1479)

1477

Краків, 5 листопада (Mat. 5. – Teka O. – № 80), свідок документа.

1478

Пйотркув, 27 травня (KDmK. – Cz I. – № CLXXXIX. – S. 265–266), свідок королівського документа.

Пйотркув, 17 червня (ACap. – T. II. – № 653. – S. 293), свідок документа.

1479

Пйотркув, 20 червня (Zbiór dokumentów znajdujących się. – № XXI. – S. 38–40), суддя, комісар у суперечці.

Пйотркув, 24 червня (Mat. 5. – Teka O. – № 150), свідок документа.

Давид з Бучача (1480–1485)

1480

–

1481

–

1482

–

1483

–

1484

Меджибіж, 27 червня (AGZ. – T. IV. – № CXIII. – S. 197; AGZ. – T. X. – S. 10; Tylus S. Fundacje – № 1. – S. 97–99), документодавець.

1485

–

Якуб з Бучача (1485–1497)

1485

Коломия, 15 вересня (VL. – T. I. – S. 110; Уляницкий В. Материалы. – С. 114), свідок присяги молдавського господаря.

Львів, 21 жовтня (AGZ. – T. VII. – № LXXXII. – S. 155), свідок документа львівського земського суду.

Львів, 23 жовтня (AGZ. – T. VII. – № LXXXIII.– S. 157), свідок документа львівського земського суду.

1486

Кам'янець, 11 липня (Zbiór dokumentów znajdujących się. – № XXIV. – S. 46–47), документодавець.

1487

Галич, 21 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 257), сесія земського суду.

Галич, 28 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 209), сесія земського суду.

1488

Галич, 7 січня (AGZ. – T. XIX. – S. 212), сесія земського суду.

Букачівці, 6 лютого (Tylus S. Fundacje. – № 53. – S. 237–241), свідок документа.

Радом, 30 травня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – k. 983), документ короля.

1489

Галич, 4 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 216), сесія земського суду.

1490

–

1491

Радом, 2 вересня (Mat. 5. – Teka R. – № 20; Привілеї нац. громад. – № 51. – С. 154), свідок королівського документа.

1492

–

1493

Галич, 7 січня (AGZ. – T. XIX. – S. 224; Katalog Niewodniczańskiego. – № 135. – S. 66), сесія земського суду, свідок документа.

Пйотркув, 26 лютого (KDmK. – Cz. I. – № CCV. – S. 293–295), свідок королівського документа.

Галич, 9 вересня (AGZ. – T. XIX. – S. 227), сесія земського суду.

1494

–

1495

–

1496

–

1497

Галич, 24 квітня (AGZ. – T. XIX. – S. 272), сесія земського суду.

Павел Коля з Далейова (1502–1509)

1502

–

1503

Львів, 31 січня (AGZ. – T. XVII. – S. 489), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 6 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 497), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 7 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 498), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 3 вересня (AGZ. – T. XVII. – S. 499), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 3 листопада (AGZ. – T. XVII. – S. 501), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 1 грудня (AGZ. – T. XVII. – S. 501), сесія львівського ґродського суду.

1504

Пйотркув, 13 лютого (Mat. 5. – Teka T. – № 10), свідок королівського документа.

Пйотркув, 16 лютого (KDmK. – Cz. I. – № CCXVIII. – S. 314–315), свідок королівського документа.

Пйотркув, 29 лютого (Mat. 5. – Teka T. – № 35), свідок королівського документа.

Пйотркув, 6 березня (Akta Aleksandra. – №. 233. – S. 393), свідок королівського документа.

Пйотркув, 7 березня (KDmK. – Cz. I. – № CCXIX. – S. 315–317), свідок королівського документа.

Львів, 7 червня (AGZ. – T. XVII. – S. 504), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 21 червня (AGZ. – T. XVII. – S. 507), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 19 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 508), сесія львівського ґродського суду.

1505

Львів, 21 лютого (AGZ. – T. XVII. – S. 520), сесія львівського ґродського суду.

1506

Люблін, 8 лютого (Mat. 5. – Teka T. – № 111), свідок королівського документа.

Люблін, 19 лютого (KDmK. – Cz. I. – № CCXIX. – S. 315–317; AGZ. – T. II. – S. 94; AGZ. – T. IX. – № CLXV. – S. 232), свідок королівських документів.

Люблін, 24 лютого (Прив. Львова. – № 69. – С. 164–165), свідок королівського документа.

1509

Львів, 7 лютого (Каталог пергам. – № 326. – С. 160), третейський суддя.

ITINERARIUM КАМ'ЯНЕЦЬКИХ КАШТЕЛЯНІВ (1438–1506)

Бедрих з Бедриховець (1436–1441)

1436

Львів, 22 січня (Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. – S. 704), свідок королівського документа.

1437

–

1438

Львів, 11 жовтня (CE. – T. II. – № 250. – S. 369–370), ляуда руської шляхти.

Пйотркув, 18 грудня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2198. – S. 29), документ короля.

1439

Кам'янець, 23 червня (Kurtyka J. Z dziejów walki. – S. 112), свідок документа.

Перемишль, 1 серпня (AGZ. – T. XV. – S. 77), сесія ґродського суду.

1440

Краків, 9 березня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2254. – S. 79–80), документ короля.

Новий Сонч, 19 квітня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2267. – S. 88–89), документ короля.

1441

Мостиська, 21–23 травня (AGZ. – T. XIV. – S. 502, 504), сеймик руської шляхти.

Буда, 5 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2330. – S. 145), документ короля.

Теодорик з Бучача (1442–1455)

1442

Буда, 29 вересня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 935–936), привілей на Кам'янецьке староство.

Буда, 30 вересня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2431. – S. 234–235; Грушевський М. Матеріали. – № XXXIX. – С. 41–42), свідок королівського документа.

Буда, 1 жовтня (AGZ. – T. II. – № LXVI. – S. 116; ZDM. – Cz. VIII. – № 2433. – S. 236–237), документ короля.

Буда, 2 жовтня (Halecki O. Z Jana Zamoyskiego. – S. 21), документ короля.

1443

–

1444

Червоногород, 15 травня (Fastnacht A. Catalogus Diplomatum. – Supp. I. – № 352. – S. 23), документодавець.

Кам'янець, 21 травня (Грушевський М. Матеріали. – № XLI. – С. 44–45), документодавець.

Кам'янець, 1 вересня (Грушевський М. Матеріали. – № XLII. – С. 45–46), документодавець.

Кам'янець, 22 жовтня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 936–937), документодавець.

1445

Червоногород, 1 лютого (Fastnacht A. Catalogus Diplomatum. – Supp. I. – № 353. – S. 23), документодавець.

Галич, 16 лютого (AGZ. – T. XII. – S. 140), сесія земського суду.

1446

Язловець, 19 травня (Грушевський М. Матеріали. – № XLIII. – С. 46), документодавець.

1447

Ляцьке, 23 березня (Katalog Niewodniczańskiego. – № 70. – S. 33), документодавець.

Галич, 24 червня (AGZ. – T. XII. – № 1817 a. – S. 161), свідок документа.

1448

Коломия, 23 лютого (Katalog dokumentów permaninowych BCzart. – № 533. – S. 230), документ молдавського господаря Романа.

Люблін, 25 травня (DłHist. – T. V. – S. 45), з'їзд малопольської шляхти.

Кам'янець, 19 серпня (Книги. – № 45. – С. 45–46; MRPS. – Pars I. – № 50), документ короля.

1449

Галич, 5 травня (AGZ. – T. XII. – S. 196), сесія земського суду.

Сучава, 2 грудня 1449 (CE. – T. III. – № 34. – S. 40–41), угода з молдавським господарем Богданом.

1450

Язловець, 2 квітня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XII. – С.18–19), документодавець.

Біля Хотина, 2 серпня 1450 (CE. – T. III. – № 39. – S. 51–53), свідок документа сандомирського каштеляна Пшедбора з Конєцполя.

1451

–

1452

Серадз, 2 вересня (Книги. – № 179. – С. 155), свідок королівського документа.

1453

Троки, 5 січня (AGZ. – T. X. – № 103, 104. – S. 7), документ короля.

Львів, 24 лютого (AGZ. – T. XIV. – S. 361), сесія ґродського суду.

1454

Червоногород, 12 листопада (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 978), документодавець.

Кам'янець, 29 листопада (AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7314), документодавець.

1455

–

Миколай Подолець (1456–1458)

1456

Львів, 15 травня (AGZ. – T. V. – № CXLV. – S. 190), свідок документа.

1457

Львів, 2 березня (AGZ. – T. XV. – S. 12), сесія львівського ґроду.

1458

–

Міхал Мужило з Бучача (1460–1466)

1460

Львів, 31 березня (AGZ. – T. IV. – № XCVII. – S. 172), свідок королівського документа.

Львів, 5 квітня (AGZ. – T. II. – S. 98; T. III. – № CXV. – S. 220; T. VI. – № XXXVI. – S. 57), свідок королівських документів.

1461

Коломия, 10 січня (AGZ. – T. XII. – № 2986, 2987. – S. 271), свідок документів.

Снятин, 12 квітня (Уляницкий В. Материалы. – № 88. – С. 98), документодавець.

1462

–

1463

Підгайці, 30 листопада (Tylus S. Fundacje. – № 34. – S. 185–188), свідок документа.

1464

Львів, 16 квітня (AGZ. – T. II. – № CI. – S. 183), свідок документа львівського земського суду.

1465

–

1466

Галич, 10 березня (AGZ. – T. XII. – № 3283. – S. 309), документодавець.

Миколай Свирч з Бедриховець (1467–1492)

1467

Пьотркув, 18 травня (AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV. – Sygn. 17. – K. 197), документ короля.

1468

–

1469

Львів, 7 березня (AGZ. – T. XV. – S. 452), сесія львівського ґроду.

Львів, 13 березня (AGZ. – T. VI. – № LXXVIII. – S. 112), свідок документа львівського земського суду.

Львів, 15 березня (AGZ. – T. VI. – № LXXIX. – S. 114) , свідок документа львівського земського суду.

1470

Львів, 18 вересня (AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 201–201 v), документ короля.

Пьотркув, 25 листопада (AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 197), документ короля.

1471

Кам'янець, 7 червня (ЦДІАЛ України. – Ф. 181. – Оп. 2. – Спр. 1653), свідок документа кам'янецького земського суду.

1472

Краків, 19 квітня (AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 196 v.), документ короля.

Басівка, 1 травня (ЦДІАЛ України. – Ф. 131. – Оп. 1. – Спр. 216), свідок документа розмежування.

1473

–

1474

Кам'янець, 25 серпня 1475 (Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – S. 19), свідок документа земського суду.

1475

–

1476

–

1477

–

1478

–

1479

Новий Двір, перед 4 жовтня (Pułaski K. Stare Osady. – S.152-153), документодавець.

1480

–

1481

–

1482

–

1483

–

1484

–

1485

–

1485

–

1486

–

1487

–

1488

–

1489

–

1490

Опатув, 19 січня (AGAD. – Tzw. ML. – Dział IV B. – Sygn. 17. – K. 197–197 v.), документ короля.

1491
–
1492
–

Ян Домарат зі Шляцкова (1505–1506)

1505
–
1506
–

ITINERARIUM ПОДІЛЬСЬКИХ СТАРОСТ (1440–1535)

Пйотр Поляк з Ліхвіна (1440–1441)

1440

Кам'янець, 5 травня (MRPS. – Pars IV/3. – Supl. – № 738; AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 969), документодавець.

Буда, 14 грудня (MRDWW. – № 397), релятор документа.

1441

Буда, 12 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2296. – S. 115), релятор документа.

Буда, 16 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2300. – S. 117–118), релятор документа.

Буда, 18 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2303. – S. 119–120), релятор документа.

Буда, 19 травня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2304. – S. 120), релятор документа.

Буда, 29 травня (MRDWW. – № 527; ZDM. – Cz. II. – № 578. – S. 366–367; AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 935, 969), релятор документів.

Буда, 16 червня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2321. – S. 136), релятор документа.

Буда, 5 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2330. – S. 145), релятор документа з титулом «генеральний староста руський».

Буда, 9 липня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2333. – S. 147), документ короля.

Теодорик з Бучача (1442–1455)

1442

Буда, 29 вересня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 935–936), привілей на Кам'янецьке староство.

Буда, 30 вересня (ZDM. – Cz. VIII. – № 2431. – S. 234–235; Грушевський М. Матеріали. – № XXXIX. – С. 41–42), свідок королівського документа.

Буда, 1 жовтня (AGZ. – T. II. – № LXVI. – S. 116; ZDM. – Cz. VIII. – № 2433. – S. 236–237), документ короля.

Буда, 2 жовтня (Halecki O. Z Jana Zamoyskiego. – S. 21), документ короля.

1443

–

1444

Червоногород, 15 травня (Fastnacht A. Catalogus Diplomatum. – Supp. I. – № 352. – S. 23), документодавець.

Кам'янець, 21 травня (Грушевський М. Матеріали. – № XLI. – С. 44–45), документодавець.

Кам'янець, 1 вересня (Грушевський М. Матеріали. – № XLII. – С. 45–46), документодавець.

Кам'янець, 22 жовтня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 936–937), документодавець.

1445

Червоногород, 1 лютого (Fastnacht A. Catalogus Diplomatum. – Supp. I. – № 353. – S. 23), документодавець.

Галич, 16 лютого (AGZ. – T. XII. – S. 140), сесія земського суду.

1446

Язловець, 19 травня (Грушевський М. Матеріали. – № XLIII. – С. 46), документодавець.

1447

Лядське, 23 березня (Katalog Niewodniczańskiego. – № 70. – S. 33), документодавець.

Галич, 24 червня (AGZ. – T. XII. – № 1817 a. – S. 161), свідок документа.

1448

Коломия, 23 лютого (Katalog dokumentów permaninowych BCzart. – № 533. – S. 230), документ молдавського господаря Романа.

Люблін, 25 травня (DłHist. – T. V. – S. 45), з'їзд малопольської шляхти.

Кам'янець, 19 серпня (Книги. – № 45. – С. 45–46; MRPS. – Pars I. – № 50), документ короля.

1449

Галич, 5 травня (AGZ. – T. XII. – S. 196), сесія земського суду.

Сучава, 2 грудня 1449 (CE. – T. III. – № 34. – S. 40–41), угода з молдавським господарем Богданом.

1450

Язловець, 2 квітня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XII. – С.18–19), документодавець.

Біля Хотина, 2 серпня 1450 (CE. – T. III. – № 39. – S. 51–53), свідок документа сандомирського каштеляна Пшедбора з Конецполя.

1451

–

1452

Сєрадз, 2 вересня (Книги. – № 179. – С. 155), свідок королівського документа.

1453

Троки, 5 січня (AGZ. – T. X. – № 103, 104. – S. 7), документ короля, свідок.

Львів, 24 лютого (AGZ. – T. XIV. – S. 361), сесія ґродського суду.

1454

Червоногород, 12 листопада (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 978), документодавець.

Кам'янець, 29 листопада (AGAD. – Zbiór dokumentów pergaminowych. – Sygn. 7314), документодавець.

1455

–

Бартош з Бучача (1455–1457)

1455

Снятин, 24 березня (Розов В. Українські грамоти. – № 87. – С.162–163), документодавець.

1456

Кам'янець, 5 січня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XIV. – С. 21–22), документодавець.

Теребовля, 26 квітня (Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. – № 135. – S. 37.), учасник судового засідання.

Кам'янець, 18 вересня (AGZ. – T. IV. – № XCII. – S. 164–165), учасник трансакції.

1457

Сучава, 1 квітня (Уляницький В. Материалы. – № 84. – С. 93) документ молдовського воєводи Петра.

Міхал з Бучача (1458–1464)

1458

Кам'янець, 24 січня (СЕ. – Т. III. – № 79. – S. 98), розписка молдавського воєводи Петра.

1459

Сандомир, 7 січня (Mat. 5. – Teka F. – № 1), свідок королівського документа.

Сандомир, 10 січня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 938), акт розмежування із Пйотром з Бучача.

Перемишль, 25 квітня (AGZ. – T. XV. – № 4492. – S. 340), документ короля.

1460

Львів, 5 квітня (Прив. Львова. № 38. – С. 106), свідок королівського документа.

1461

Нове місто Корчин, 18 грудня (Грушевський М. Матеріали. – № LIII. – С. 56–57), документ короля.

1462

–

1463

Підгайці, 30 листопада (Tylus S. Fundacje. – № 34. – S. 185–188), свідок документа.

1464

Львів, 7 січня (AGZ. – T. VI. – № LV. – S. 83), свідок документа львівського земського суду.

Львів, 16 квітня (AGZ. – T. II. – № CI. – S. 183), свідок документа львівського земського суду.

Бжесць Куявський, 26 серпня (AGAD. Tzw. ML. – Dział IV B. – Syng. 17. – K. 168 v.–169), документ короля.

Бжесць Куявський, 31 серпня (Грушевський М. Матеріали. – № LIV. – С. 57–58), документ короля.

Станіслав з Ходчі (1464–1474)

1464

Кам'янець, 13 листопада (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 981), документодавець.

Кам'янець, 15 листопада (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XV. – С. 23–24), документодавець.

Галич, 28 листопада (AGZ. – T. XII. – № 3208. – S. 298–299), свідок документа.

Галич, 10 грудня (AGZ. – T. XII. – № 3210. – S. 299), документодавець.

1465

Галич, 14 січня (AGZ. – T. XII. – S. 300), сесія земського суду.

Галич, 24 січня (AGZ. – T. XII. – S. 423), *registrum regale.*

Галич, 31 січня (AGZ. – T. XII. – S. 423), *registrum regale.*

Галич, 23 лютого (AGZ. – T. XII. – S. 424), *registrum regale.*

Галич, 24 квітня (AGZ. – T. XII. – S. 424), *registrum regale.*

Галич, 27 травня (AGZ. – T. XII. – № 4020. – S. 398), документодавець.

Перемишль, 18 листопада (AGZ. – T. XV. – № 5981. – S. 489), свідок судової справи.

Каліш, 12 жовтня (KDP. – T. IV. – № LX. – S. 114–119), свідок королівського документа.

Галич, 23 грудня (AGZ. – T. XII. – № 3262. – S. 306), свідок документа.

1466

Галич, 10 березня (AGZ. – T. XII. – № 3283. – S. 309), свідок документа.

Пйотркув, 24 березня (AGZ. – T. XII. – № 3301. – S. 312–313), документ короля.

Львів, 25 квітня (AGZ. – T. XV. – S. 49), сесія ґродського суду.

Галич, 12 травня (AGZ. – T. XII. – S. 310), сесія ґродського суду.

Галич, 28 травня (AGZ. – T. II. – № CIX. – S. 192–193; T. XII. – № 3295, 3296. – S.311), свідок документів.

Галич, 11 червня (AGZ. – T. XII. – S. 424), *registrum regale.*

1467

Львів, 23 березня (AGZ. – T. XV. – S. 80), сесія ґродського суду.

Галич, 13 квітня (AGZ. – T. XII. – № 3338. – S. 318), документодавець.

Пйотркув, 13 травня (Mat. S. – Teka A. – № 680), свідок королівського документа.

Пйотркув, 16 травня (Mat. S. – Teka A. – № 681), свідок королівського документа.

1468

Львів, 17 серпня (AGZ. – T. XV. – S. 96), сесія ґродського суду.

Львів, 18 серпня (AGZ. – T. XV. – S. 96), сесія ґродського суду.

Галич, 11 вересня (AGZ. – T. XII. – № 3358. – S. 321), учасник угоди.

Єдльня, 14 листопада (Mat. S. – Teka A. – № 752), свідок королівського документа.

Нове місто Корчин, 18 грудня (Mat. S. – Teka M. – № 70), свідок королівського документа.

1469

Галич, 16 січня (AGZ. – T. XII. – S. 320), сесія земського суду.

Галич, 22 січня (AGZ. – T. XII. – S. 321), сесія земського суду.

Львів, 26 березня (AGZ. – T. IX. – № LXXIII. – S. 103), свідок королівського документа.

Львів, 29 березня (AGZ. – T. IV. – № CVI. – S. 188; Tylus S. Fundacje – № 12. – S. 127–130; № 20. – S. 148–150), свідок королівських документів.

Львів, 7 квітня (Грушевський М. Матеріали. – № LX. – С. 58–60), свідок королівського документа.

Пйотркув, 29 листопада (Mat. S. – Teka M. – № 102), свідок документа краківського єпископа.

1470

Галич, 8 січня (AGZ. – T. XII. – S. 331), сесія земського суду.

Галич, 12 березня (AGZ. – T. XII. – S. 332–333), сесія ґродського суду.
Галич, 7 травня (AGZ. – T. XII. – S. 337), сесія земського суду.
Галич, 4 червня (AGZ. – T. XII. – S. 339), сесія земського суду.
Пйотркув, 16 листопада (Mat. 5. – Teka M. – № 137), свідок королівського документа.
Галич, 10 грудня (AGZ. – T. XII. – S. 341), сесія земського суду.

1471

Львів, 2 січня (AGZ. – T. XV. – S. 109), сесія ґродського суду.
Галич, 6 травня (AGZ. – T. XII. – S. 343), сесія земського суду.
Краків, 29 вересня (Mat. 5. – Teka N. – № 50), свідок королівського документа.
Грімне, 23 жовтня (Tylus S. Fundacje – № 38. – S. 200–202), документодавець.
Пйотркув, 20 листопада (Mat. 5. – Teka A. – № 836), свідок королівського документа.

1472

Пйотркув, 30 березня (Mat. 5. – Teka N. – № 283), свідок королівського документа.
Краків, 9 липня (Mat. 5. – Teka N. – № 98), свідок королівського документа.
Краків, 25 липня (KDP. – T. IV. – № LXXXV. – S. 155–157), свідок королівського документа.
Пйотркув, 13 листопада (Mat. 5. – Teka N. – № 119), свідок королівського документа.
Пйотркув, 15 листопада (Mat. 5. – Teka N. – № 121, 123), свідок королівських документів.

1473

Львів, 28 березня (AGZ. – T. X. – 142 a. – S. 9), документодавець.
Кам'янець, 3 травня (AGZ. – T. VI. – № CXIV. – S. 172–174), документодавець.
Теребовля, 8 травня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 982.), документодавець.

1474

Львів, 5 січня (AGZ. – T. VI. – № CXVII. – S. 172), свідок акції передачі документів.
Вербіж, 20 жовтня (Каталог пергам. – № 423. – С. 209), комісар із розмежування сіл.

Анджей Фредро (1475–1476)

1475

Кам'янець, 25 серпня 1475 (Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – S. 19), свідок документа земського суду.

1476

Перемишль, 5 березня (AGZ. – T. IX. – S. 112; AGZ. – T. XVIII. – № LXXI. – S. 129), свідок документа, сесія земського суду.

Ян Одровонж зі Спрови (1477–1481)

1477

–

1478

–

1479

–

1480

Львів, 11 липня (AGZ. – T. VI. – № CXXXVI. – S. 205–206), документодавець.

1481

Смотрич, 28 квітня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. I. – № XVI. – С. 24–25), документодавець.

Львів, 27 липня (AGZ. – T. XV. – S. 514), сесія львівського ґроду.

Давид з Бучача (1482–1483)

1482

–

1483

–

Фелікс з Панєва (1484–1486)

1484

–

1485

–

1486

Львів, 23 серпня (AGZ. – T. XV. – S. 239), сесія львівського ґроду.

Якуб з Бучача (1486–1492)

1486

Кам'янець, 11 липня (Zbiór dokumentów znajdujących się. – № XXIV. – S. 46–47), документодавець.

1487

Галич, 21 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 257), сесія земського суду.

Галич, 28 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 209), сесія земського суду.

1488

Галич, 7 січня (AGZ. – T. XIX. – S. 212), сесія земського суду.

Букачівці, 6 лютого (Tylus S. Fundacje – № 53. – S. 237–241), свідок документа.

Радом, 30 травня (AGAD. – AZ. – Sygn. 32. – K. 983), документ короля.

1489

Галич, 4 травня (AGZ. – T. XIX. – S. 216), сесія земського суду.

1490

–

1491

Радом, 2 вересня (Mat. 5. – Teka R. – № 20; Привілеї нац. громад. – № 51. – С. 154), свідок королівського документа.

1492

–

1493

Галич, 7 січня (AGZ. – T. XIX. – S. 224), сесія земського суду.

Станіслав з Ходчі (1494–1510)

1494

Краків, 29 липня (VL. – T. I. – S. 113), свідок королівського документа.

1495

Дунаїв, 8 травня (AGZ. – T. VII. – № CVI. – S. 189), свідок документа.

1496

Пйотркув, 25 травня (VC. – T. I. – V. 1. – S. 84) свідок сеймової конституції.

Львів, 19 серпня (MRPS. – Pars II. – № 641), королівський комісар у суперечці.

1497

Львів, 18 грудня (AGZ. – T. XV. – S. 342), сесія львівського ґроду.

1498

Львів, 5 січня (AGZ. – T. XV. – S. 551), сесія земського суду.

1499

Краків, 15 квітня (Уляницкий В. Материалы. – № 104. – С. 162), свідок королівського документа.

Краків, 5 травня (AGZ. – T IX. – № CXXVIII. – S. 172; AGZ. – T. X. – № 179. – S. 12), документи короля.

Краків, 13 травня (AGZ. – T. IX. – № CXXIX. – S. 174), свідок королівського документа

1500

Краків, 17 червня (Mat. 5. – Teka T. – № 91), свідок королівського документа.

1501

Краків, 17 березня (MRPS. – Pars II. – № 1452), документ короля.

Львів, 5 травня (AGZ. – T. XVII. – S. 459), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 17 травня (AGZ. – T. XVII. – S. 459), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 4 червня (AGZ. – T. XVII. – S. 463), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 21 червня (AGZ. – T. XVII. – S. 465), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 19 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 476), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 25 жовтня (AGZ. – T. XVII. – S. 468), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 28 жовтня (Каталог перг. – № 297–298. – С. 147–148; AGZ. – T. IX. – № CXLII. – S. 192–193; AGZ. – T. XVII. – S. 468), документодавець, сесія львівського ґродського суду.

Львів, 6 листопада (AGZ. – T. XVII. – S. 468), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 9 листопада (AGZ. – T. XVII. – S. 469), сесія львівського ґродського суду.

1502

Львів, 28 січня (AGZ. – T. XVII. – № 3856. – S. 471–472), документодавець.

Краків, 7 березня (Mat. 5. – Teka T. – № 119), свідок королівського документа.

Краків, 24 березня (AGZ. – T. IX. – № CXLIV–CXLV. – S. 196–197, Прив. Львова, № 61. – С. 150), свідок королівських документів.

Краків, 26 квітня (Mat. 5. – Teka T. – № 64), свідок королівського документа.

Львів, 20 серпня (AGZ. – T. XVII. – S. 480), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 26 серпня (AGZ. – T. XVII. – S. 480), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 7 жовтня (AGZ. – T. XVII. – S. 484), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 16 листопада (AGZ. – T. XVII. – S. 485), сесія львівського ґродського суду.

1503

Львів, 6 січня (AGZ. – T. T. XVII. – S. 487), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 9 січня (AGZ. – T. T. XVII. – S. 487), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 13 січня (AGZ. – T. T. XVII. – S. 488), сесія львівського ґродського суду.

Буськ, 15 січня (Каталог пергам. – № 301. – С. 148–149), документодавець.

Львів, 31 січня (AGZ. – T. XVII. – S. 489), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 6 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 497), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 7 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 498), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 11 серпня (AGZ. – T. XVII. – S. 499), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 3 вересня (AGZ. – T. XVII. – S. 499), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 18 вересня (AGZ. – T. XVII. – S. 500), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 6 жовтня (AGZ. – T. XVII. – S. 500), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 25 жовтня (AGZ. – T. XVII. – S. 500), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 3 листопада (AGZ. – T. XVII. – S. 501), сесія львівського ґродського суду.

1504

Краків, 14 січня (Mat. 5. – Teka T. – № 99), свідок королівського документа.

Львів, 3 лютого (AGZ. – T. IX. – № CLVI. – S. 216–217; Кат. перг. – № 310. – С. 153), документодавець.

Львів, 21 червня (AGZ. – T. XVII. – S. 507), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 5 липня (AGZ. – T. XVII. – S. 508), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 13 вересня (AGZ. – T. XVII. – S. 512), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 24 жовтня (AGZ. – T. XVII. – S. 514), сесія львівського ґродського суду.

1505

Львів, 21 лютого (AGZ. – T. XVII. – S. 520), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 1 березня (AGZ. – T. XVII. – S. 520), сесія львівського ґродського суду.

Львів, 4 березня (AGZ. – T. XVII. – S. 521), сесія львівського ґродського суду.

Радом, 19 травня (AGZ. – T. IX. – № CLXII. – S. 226, Прив. Львова. – № 66. – С. 160), свідок королівського документа.

1506

Люблін, 8 лютого (Mat. 5. – Teka T. – № 111), свідок королівського документа.

Люблін, 19 лютого (AGZ. – T. IX. – № CLXV. – S. 232), свідок королівського документа.

Люблін, 24 лютого (AGZ. – T. IX. – CLXVII. – S. 235; Прив. Львова. – № 69. – С. 165), свідок королівського документа.

Пйотркув, 8 грудня (VC. – T. I. – V. 1. – S. 183), підписав елекцію Сиґізмунда I.

1508

Краків, 8 березня (AGZ. – T. VIII. – № CXII. – S. 207), свідок королівського документа.

1509

Львів, 7 лютого (Каталог перг. – № 326. С. 160), третейський суддя.

Пйотркув, 12 квітня (Привілеї нац. громад. – № 58. – С. 168), свідок королівського документа.

Львів, 23 жовтня (Каталог перг. – № 330. – С. 162), документ короля.

1510

Пйотркув, 26 лютого (AGZ. – T. VIII. – CXIV. – S. 210), свідок королівського документа.

Станіслав Лянцкоронський (1510–1535)[1]

1510

Кам'янець, 20 липня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 1037), документодавець.

Кам'янець, 26 липня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 11500), документодавець.

1511

Кам'янець, 24 березня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 22013, 23144), документодавець.

[1] Фрагментарний ітінерарій Станіслава Лянцкоронського вміщено з огляду на його тривале перебування на уряді подільського генерального старости у XVI ст. Брак ґродських книг за усе століття не дозволяє докладно представити його діяльність у Кам'янці.

1512

Кам'янець, 16 червня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 13847; – Vol. 3. – № 23154), документодавець.

1513

Кам'янець, 29 січня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. –№ 1891), документодавець.

Кам'янець, 27 травня (MRPS. –Pars IV. –Vol. 3. –№ 23164), учасник розмежування.

Кам'янець, 22 червня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 23165), учасник розмежування.

1516

Кам'янець, 23 січня (АЮРЗ. – Ч. VIII. – Т. 1. № XXIX. – С. 42–43), документодавець.

1517

Кам'янець, 15 грудня (MRPS. –Pars IV. – Vol. 2. – № 11352, 11353), документодавець.

1519

Кам'янець, 25 червня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 12559), документодавець.

1520

Кам'янець, 27 квітня (MRPS. – Pars IV. –Vol. 1. –№ 3319), документодавець.

Кам'янець, 27 липня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 1. – № XXXIII. – С. 48–49; MRPS. – Pars IV. – Vol. 1. – № 3390), документодавець.

1521

Кам'янець, 9 серпня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 12941), документодавець.

Кам'янець, 18 серпня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 2. – № 12948–12949), документодавець.

1522

Кам'янець, 1 грудня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 1. – № XXXVI. – С. 52–53), документодавець.

1526

Кам'янець, 14 січня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 23081), документодавець.

1527

Кам'янець, 17 травня (AGAD. – MK. – Syng. 84. – K. 462–462 v.), документодавець.

1530

Летичів, 4 серпня (АЮЗР. – Ч. VIII. – Т. 1. – № XL. – С. 58), свідок документа.

1531

Кам'янець, 28 травня (ATom. T. XIII. – № 107. – S. 102–103), документодавець.

Кам'янець, 22 жовтня (ATom. – T. XIII. – № 370. – S.343–344), документодавець.

1534

Кам'янець, 20 серпня (ЦДІАК України. – Ф. 37. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 24), учасник засідання земського суду.

1535

Кам'янець, 15 липня (MRPS. – Pars IV. – Vol. 3. – № 19095, 23335), документодавець.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Абрагам Владислав – див. *Abraham Władysław*
Абрам, староста – див. Баніловський Абрам
Авданці (Абданки) – 118, 128, 169
Адамко зі Свєрчковець – 38, 40, 41
Аксантій, вірменин – 224
Алдона Анна, королева – 60
Александрович Володимир – x
Альбрехт, імператор – 175
Амброзій Ормянчик – 210–213, 220, 222, 227, 231, 272, 275, 287, 295
Анастазія, княгиня – 30, 136, 137
Анджей Бринза зі Збінова – 114
Анджей з Мохтіна – 193
Анджей з Нового Двору – див. Свирч Анджей
Анджей з Сєнна – 168
Анджей з Тенчина, воєвода – див. Тенчинський Анджей
Анджей з Тенчина, староста – 95, 96, 279
Анджей, писар Миколая Потоцького – 310, 314
Андреяш (Андраш), пан – 37, 119
Андрій (Анджей), війт – 209
Андрій з Бабшина – 89, 90, 93, 98
Андрій Юрійович, король – 32, 33
Андрій, двірський – 34
Андрій, званий Шульга – 89, 92
Андроникович Василь – 90, 93
Андроникович Грицько – 90, 93
Андроникович Кость (Косте Андроник) – 90
Андрушко, власник Куманівців – 245
Анна з Балина – 264
Анна зі Спрови – 170
Анна, донька Германа Сербина – 246
Анна, донька Казимира IV – 176
Анна, дружина Миколая з П'ящиць – 167
Анна, княгиня – 59
Антонович Володимир – 3, 8, 115
Анушка – 208
Асембійович Кіркор – 209

Бабак – див. Бебек Емерик
Багалій Дмитро – 3
Бадовський – 254
Бадовський Ян – 203, 216, 247
Бажа Станіслав – 121
Балінський Міхал – див. *Baliński Michał*
Бандтке Ян Вінцентій – *див. Bandtke Jan Wincenty*
Баніловський Абрам – 304, 308
Барбара, донька Казимира IV – 176
Барбара, дружина Яна з Бучача – 171
Барбашев Олександр – 74, 97
Бартодзейський – 315
Бартоломей з Близньова – 164
Бахавська N. N. – 192
Бахавський Григорій – 100, 101, 102
Бахавський Іван (Ян) – 102, 142, 187, 191, 192, 283
Бахавський Петро – 102, 142, 191
Бахавські – 281, 285
Беата з Опорова – 171
Беатрича з Шамотул – 70
Бебек Ельжбета – 65, 68, 69, 85
Бебек Емерик – 58, 65, 67
Бевз Володимир – 73
Бедрих (Бедришко, Бедрих з Бедриховець), пан – 26, 30, 33, 38–41, 44–46, 185, 213, 278, 339
Бедриховець, з, пани – див. Свирчі
Белжецький Анджей – 173

Бельський Йоахім – 235
Бенвенуто М. – xii
Беняш з Хрептовичів – 194
Бенько із Жабокрюків – 119
Березинський – 244
Березинський Якуб – 244, 247
Берлинський Андрій – 252
Берлинський Іван – 250, 254
Берлинський Степан – 250, 254
Берлинські – 250, 254, 297, 300
Бернард, князь на Немодлінє – 69
Бернат Моравський – 204, 213
Бжежевський – 284
Бжеський Миколай – 234
Бжеський, чоловік Анни Язловецької – 173
Бжовський Ян – 310, 313
Бизила, циган – 77
Билина з Любнича, замковий воєвода – 154, 163
Билина Петро – 163
Билінський Януш – див. *Byliński Janusz*
Білецька Ольга – 64
Білик Ольга – ix
Білої, з – 300
Білокур Бартоломей – 243, 245
Білокур Лаврін – 243, 245
Білокур Мацей – 243, 245
Білокур Миколай – 243
Білокур Якуб – 243
Білокур Ярош – 245
Білокури – 300
Білоскурський Пйотр – 315
Блажей, ректор – 319
Блонд Ян – 164
Бобжинський Міхал – див. *Bobrzyński Michał*
Богдан II, господар – 144–147, 149, 152, 341, 345
Богдана (Деодата), донька Дашка Калениковича – 199
Богунек Чернин – 259
Богуцький Амброжий – див. *Bogucki Ambroży*
Боґуслав або Ярант з Ґлухува – 90, 91, 93
Боґуслав з Мохтіна – 192
Боґухвал з Моки – 98
Болеслав X, князь – 125
Бона, королева – див. Сфорца Бона, королева
Бонк Анджей – 264
Бонк Пйотр – 312
Борзяковські – 300
Борис Коріатович, князь – 32, 33, 53, 55, 56
Борковський Мацей – 312
Боровський Ян – 264
Боруцький Миколай – 226
Борш з Коціни – 114, 142, 166
Боршнич Конрад (Кунцер, Ґюнтер) – 277, 278
Боршнич Урбан – 277
Боршнич Франциск – 277
Боршнич Ян – 277
Боршничі – 172, 277
Бочковський Ян – 311
Брам Йоган – 203
Браткович Петро – 293
Брун Філіпп – 106
Будзишовський Ян – 312
Бужинський Валентій – 313
Буковський Анджей – 254
Буслович Пашко – 39, 40, 42
Бухновський Борис – 242
Бухновський Карпо – 242
Бухновський Курило – 242
Бухновський Федір – 242
Бучайська Анна – 240
Бучайська Маґдалена – 240
Бучайський Войтек – 237
Бучайський Миколай – 240, 241
Бучайський Стечко – 240
Бучайський Ян – 241
Бучайські – 240, 241
Бучацькі[1], з Бучача, пани – xv, xx, 6, 15, 22, 39, 40, 101, 104, 106, 108, 109, 117, 120–124, 126–129, 131–136, 140, 142, 143, 146–155, 157, 160, 161, 163–166, 168, 169, 171, 174, 178–181, 183, 187, 193, 194, 195, 197, 201, 205, 223, 225, 228, 235, 258, 259, 266, 274, 282, 283, 285, 289, 302, 303, 305, 321
Анна (II), донька Теодорика – 172
Анна (III), донька Давида – 171, 303
Анна (III), донька Пйотра – 170

[1] Римські цифри в дужках після імен представників родини панів з Бучача, означають покоління нащадків Міхала Авданця. Зроблено це для зручності, адже в кожному з поколінь номенклатура імен повторюється.

Анна (III), донька Яна – 170
Бартош (II), син Теодорика – 120, 121, 142, 148–150, 153, 156, 158–160, 165–168, 172, 186, 187, 190, 193, 223, 346
Беата (III), донька Давида – 171
Беата (III), донька Якуба – 170, 171
Войцех (I) – 120, 121, 155, 169, 173, 174
Давид (II), син Міхала Мужили – 118, 122, 123, 155, 157, 161, 171, 303, 336, 350
Ельжбета (II), донька Теодорика – 172
Зузанна (III), донька Пйотра – 170
Катажина (II), донька Міхала Мужили – 171
Катажина (III), донька Давида – 171
Катажина (III), донька Якуба – 170, 171, 296, 303
Малґожата (II), донька Міхала Мужили – 171
Малґожата (II), донька Теодорика – 172
Міхал (I) – 103, 109, 118, 120, 121, 123, 126, 140, 141, 148, 153, 155, 158, 162, 169–171, 173, 277, 279, 328
Міхал (II), син Міхала – 148, 163, 169, 170
Міхал (II), син Теодорика – 121, 122, 126, 135, 149, 150, 153, 156, 159, 160, 163, 172, 179, 223, 283, 335, 336
Міхал, Міхал Мужило (II), син Міхала Мужили – 122, 161, 171
Міхал (III), син Давида – 171
Міхал Мужило (I) – 103, 111, 118, 120, 121, 123, 124, 126, 128, 131, 140, 142, 146–150, 155, 158–162, 169, 171, 187, 190, 279, 282, 335, 341
Миколай (II), син Міхала – 169, 170, 223
Миколай (III), син Яна – див. Язловецький Миколай
Пйотр (II), син Міхала – 168, 169, 170, 346
Станіслав (III), син Давида – 171
Теодорик (I) – 6, 12, 20, 100–105, 110, 113, 117, 118, 120–124, 126–136, 139, 140, 142, 144–149, 152–154, 156–158, 160, 162–169, 172–174, 178, 181, 191–194, 225, 227, 228, 231, 235, 239, 278, 279, 281–283, 303, 322, 340, 344
Теодорик (III), син Міхала – див. Язловецький Теодорик
Якуб (II), син Міхала – 122, 124–126, 143, 156, 168–170, 239, 337, 350
Якуб (III), син Якуба, – 124, 125, 170, 171
Ян (II), син Міхала – 156, 162, 163, 169, 183
Ян (II), Ян Мужило, син Міхала Мужили – 122, 171, 185
Ян (II), син Теодорика – 122, 126, 127, 158–160, 166, 168, 172, 335
Ян (III), син Давида – 171
Ян (III), син Яна – 170
Ян Анджей (III), син Якуба – 124, 125, 126, 170
Ян Фелікс (III), син Якуба – 124, 126, 170, 171
N. N. (I), донька Міхала Авданця – 120, 169
Буцень Васько – 6
Буцень Йосип – 255
Буцень Лазор – 255
Буцень Семаш – 255
Буцень Степан – 255
Буцень Федір – 255
Буцні – 255, 300
Бучацькі-Творовські – 171
Бялковський Леон – див. *Białkowski Leon*

Вавжинець, званий Шихля – див. Лаврін, званий Шульга
Валґа (Вальха) – 60
Валігура, вірменин – 271
Ванявський Станіслав – 312
Ваповський Бернард – xii, 1, 2
Василь Винницький (Василь Божський), князь – 33, 38, 41, 42, 75, 79, 81
Василь Коріатович, князь – 32, 60, 61, 84, 85
Василь Несвізький, князь – 33
Василь Стшекович (Стрілкович) – 244
Василь, князь – 59
Василько, князь – 34
Васильковські – 300
Васнович Пашко – 38, 39, 42
Васютинські – 300
Васько Волошин – 203
Васько Мошенчич – 277
Васько Халімун – 251
Васько, власник Куманівців – 245

Васько, маршалок – 79, 81
Вацлав Велький – 204, 213
Вацлав, писар – 214, 264
Величка – 216
Велички – 300
Венцовський Пйотр – див. *Węcowski Piotr*
Вербовецький Сенюта (Сенько з Вербівця) – 164, 165
Вербовський Іван – 284
Вербовський Сенько – 284
Верещатинські – 300
Верзейський Марцін – 312
Верозуб Дем'ян – 42, 79, 81
Верозуб Ходор (Верозуб Ходко) – 39, 42, 80
Верозуби – 80
Верхладинський Дмитро – див. Козеровський Дмитро
Вежбовський Теодор – див. *Wierzbowski Teodor*
Вєлічка – 203
Вєлюнська Анна – 167
Вєлюнський Ян – 167
Вєльгош Ян – 203
Вжосек N. N. – 220
Виндик Миколай – 6
Виржиковський Якуб – 315
Виростек Людвік – див. *Wyrostek Ludwik*
Висба Єжи – 142
Вишко Толстий, пан – 34, 38, 39, 42, 278
Вишко Худий – 38, 42
Вишкович Варцислав – 23
Вишневецькі, князі – 33, 189
Вілковський Каспер – 266, 297, 308, 313
Вілковський Мацей – 296
Вілковський Миколай – 297
Вілковський Ян – 262
Вілямовський Мацей – див. *Wilamowski Maciej*
Вільчек Миколай – 191
Вільчопольський Вавжинець – 312
Вінниченко Олексій – x, 10, 273
Вінцентій з Шамотул – 70
Вінцентій, урядник – 160
Вінчецо де Домініко – 132
Вінярський Войцех – 241
Вітек, підчаший – 37
Вітовський Ян – 313
Вітовт, великий князь – xiii, xiv, 4–6, 24, 25, 35, 40, 47, 53, 59, 61–63, 68, 70, 71, 74, 76, 78, 84, 91, 97–101, 104–107, 110, 112, 115, 128, 129, 133, 138, 141, 152, 165, 192, 194, 196, 199, 276, 278, 279, 281, 285, 291, 292, 324
Вітте Ян, де – 266, 268
Віттиґ Віктор – див. *Wittyg Wiktor*
Вітунський Ян – 203
Владимирський-Буданов Михайло – 4, 8, 115
Владислав I Локетек, король – 51
Владислав II Яґайло, король – xi, xiii, xiv, xvi, xx, 1, 4, 8, 13, 23, 26, 35, 40, 43, 45, 46, 53, 56–63, 66–68, 70–72, 75, 76, 78–80, 84–86, 88, 90–93, 95–98, 100, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 114–116, 118, 119, 123, 129, 131, 133, 137–144, 174, 175, 177, 181, 186, 192, 194, 196, 198, 276–281, 285, 289, 291, 292
Владислав II, король Чехії – 175, 230
Владислав III, король – xi, xiv, 15, 17, 26, 77, 82, 106, 111, 115, 123, 128–131, 139, 140, 144, 147, 153, 161, 163, 165, 176, 179, 189, 193, 197, 235, 239, 241, 280, 283, 285
Владислав Опольський, князь – 14, 31, 37, 39, 41, 54, 55, 57, 58, 70, 75, 82, 88, 117, 118, 174, 185, 277, 281, 284
Влодек – 307
Влодек Венцеслав – 308
Влодек Марк – 307
Влодек Мацей – 143, 225, 227, 264, 265, 304–309, 313, 318, 319, 322
Влодек Станіслав – 308
Влодек Фелікс – 308
Влодки – 302
Влодкова Кристина – 305
Влостовський Дерслав – 82, 142, 282
Внук Ян – 161
Водзейовські – 252
Возьнякова Марія – див. *Woźniakowa Maria*
Войтович Леонтій – 48
Войцех з Жихліна – 20, 154, 177, 178, 283, 284
Волеслав з Контрова – 164
Волковинський Дахно – 255
Волковинський Остапко – 255
Волковинський Пахно (Пашко) – 255
Волковинський Юрко – 255
Волковинські – 252, 255, 300
Волковицькі – 300

Володийовські – xvi, 300, 301
Володимир, князь – 59
Волос – 101, 103
Волотович Іван – 83
Волош (Волох) з Куманівців – 238
Волчко – 284
Вольський Мар'ян – див. *Wolski Marian*
Вольський Миколай – 264
Вольський Станіслав – 212, 227, 310, 313
Вольський Томаш – 160
Вольський Ян – 173
Вольський Ян – 315, 319
Вольський, чоловік Петронели зі Слупнича – 212
Вольф Адам – див. *Wolf Adam*
Вольфґанґ з Нового Костела – 217, 218
Воронецькі, князі – 33
Ворони – 300
Воронич Станіслав – 240, 246
Воронич Степан – 240
Вороничі – 300
Вороничова – 247, 296
Воронко – 31
Вроницький Ян – 311
Вронішевський Ян – див. *Wroniszewski Jan*
Вроновський Миколай – 310, 313
Вячеслав Товстий, боярин – 34

Габсбурґи – 176
Гаврило Душилович, воєвода – 34
Галенко Олександр – 133
Галицький Петро – 205
Галузинські – 300
Гальчинські – 300
Гарасим, боярин барський – 318
Гарман (Герман) – 102
Генріх Валуа, король – xi, 19, 234
Гералинський Федько – див. Ярмолинський Федько
Герберштайн Сиґізмунд – 51
Гербурт – 118
Гербурт Катажина – 173
Гербурт Марцін – 198, 254, 310–312, 314
Гербурт Миколай – 211, 224, 314
Гербурт Ян – 220, 221, 252
Гербурти – 189, 250, 288, 314
Герман Сербин – 246
Герман, боярин барський – 317
Гермолинський Федько – див. Ярмолинський Федько
Гинек Пйотр – 211, 212, 221, 230, 231, 271
Гинек Станіслав – 221
Гинек Ян – 205, 221
Гинек, ротмістр – 204, 205, 213
Гинкович Івашко – 101, 103
Гнат з Кутищ – 160, 162, 166, 277
Гоголь Остап – 326
Гоздська – 171
Гоздський Анджей Прокоп – 171
Головацький Яків – 24
Голоданець Олешко – 38, 43
Голодки – 300
Голозинець Гринець Ячкович – 250, 253, 317
Голозинець Іван Сенькович – 253, 317
Голозинець Мисько – 250, 253
Голозинець Степан Ячкович – 250, 253, 317
Голозинці – 250, 253, 317
Голотко – 252
Голотковець Василь – 250, 254
Голотковець Ілляш – 250, 254
Голотковець Нестор – 250, 254
Голотковець Яцко – 250, 254
Голотковці – 250, 254
Голубейович Дониш – 208, 211, 261
Голубкович Ґаспар – 271
Голубовський Петро – 3
Голузинські – див. Голозинці
Голуські – 252
Голутович Керко – 208, 209
Гольшанська Марія – 143, 145
Гонсіоровський Осип – 33
Горецький Єжи – 312
Гранічний Вацлав – 18
Гранчибродич Єжи – 168
Грегор Киянин – 220
Грегор, писар – 38, 39, 43
Греков Ігор – 74
Гремеч – 203
Григор'єва Тетяна – x
Григорій Вірменин – 209
Григорій з Бидлотозовців – 104

Григорій, званий Шип з Давидівців – 25, 98, 100, 102, 104, 105
Григорій Тимстич – 51
Гриневич Іван – 313
Гриневич Ян – 313
Гринич, власник Куманівців (з Куманівців) – 238, 245
Гринько з Сокільця (Гринько Соколецький), пан – 30, 33, 34, 36–39, 41–46, 54, 60, 61, 79–81, 86, 278
Гринько, син Оліфера – 166
Грицько Кирдейович – див. Кірдей Грицько
Грінченко Борис – 34
Груша Олександр – 39, 41–46, 86
Грушевський Михайло – 3, 4, 7, 8, 21, 24, 25, 34, 49, 63, 98, 114, 165, 179, 180, 190, 191, 198, 208, 226, 228, 237, 238, 241, 247, 249, 254, 330, 334, 335, 340, 344, 345, 347, 348
Гулевич Іван – 83
Гуменецький Гришко – 245
Гуменецький Івашко – 245
Гуменецькі – 245, 300
Гуріель Гнєвош – 203, 216

Галєнський Пйотр – 203
Ґарбовський Пйотр – 247
Ґаштольд Андрій – 120, 169
Ґаштольди – 120, 169
Ґедиґольд Юрій (Єжи) – 20, 97, 98, 104–107, 129, 196
Ґедимін, великий князь – 28
Ґедиміновичі – xx, 29, 30, 36, 40, 47, 49–51, 53, 57–59, 71, 136, 276, 277
Ґиза Якуб – 123
Ґіба (Хебда) Анна – 239
Ґіба (Хебда) Барбара – 239
Ґіба (Хебда) Геронім – 239, 240
Ґіба (Хебда) Миколай – 167, 230, 239–241
Ґіба (Хебда) Софія – 239
Ґілевич Алексій – див. *Gilewicz Aleksy*
Ґлініч Пйотр – 156
Ґнєвомір Лютек – 39, 42
Ґнєвош зі Шмельова – 119
Ґоласький Фелікс – 264
Ґонсьоровський Антоній – див. *Gąsiorowski Antoni*
Ґославський Ґануш (Януш) – 101, 103
Ґославський Миколай – 239
Ґосліцький Францішек – 203, 216
Ґосліцький Ян – 255
Ґотард зі Своша – 114
Ґрабовський Міхал – див. *Grabowski Michał*
Ґрановська Ельжбета – див. Пілецька Ельжбета
Ґробський Войцех – 313
Ґрот, драбант – див. Ґрот-Челіговський Матіаш (Мацей)
Ґрот-Челіговський Матіаш (Мацей) – 254
Ґрумковський – 307
Ґумперт Пйотр – 45, 118
Ґунцер або Ґнєвик – 172
Ґурецький Станіслав – 170
Ґурка Анджей – 217
Ґурський Кароль – див. *Górski Karol*
Ґурський Константи – див. *Górski Konstanty*
Ґусовський Каспер – 310, 315

Давидовський Єжи – 173
Давидовський Осташко – 277
Дамброський Ян – 311
Данило, власник Куманівців – 245
Данило, князь – 34
Данік – див. Голубейович Дониш
Дашкевич Ярослав – 17, 51
Дашко Каленикович – 199
Двожачек Влодзімеж – див. *Dworzaczek Włodzimierz*
Дединський Зиґмунт – 188
Дем'ян з Винниківців, хмільницький шляхтич – 232, 243, 245
Дерслав з Водників – 168
Дерслав з Говнова (Угновський з Радзанова) – 170
Дерслав з Ритв'ян – 179
Дерслав, ротмістр – 205
Джуліано, міщанин – 282, 283
Диниш, син Диниша – 161
Диниш, слуга – 161
Дідошицький Іваško – 47
Длуґош Ян – xiv, 1–3, 12, 13, 48, 51, 52, 58, 64–66, 72–74, 85, 107, 133, 134, 147–179, 180, 189, 195, 227, 277–279, 290, 325
Дмитро з Ґорая – 119

Дмитро з Підвирпча – 159
Дмитро Корибут, князь – 59
Дмитро Ольґердович, князь – 59
Добек-Ловчовський Станіслав – 222, 310, 311, 314
Добжинський Адам – 311
Доброґост із Шамотул – 70, 74
Добромірська – 224
Добромірський Мацей – 222
Довґірд Ян (Іван) – 104
Довнар-Запольський Митрофан – 3
Домарат з Балина – див. Домарат зі Шлядкова
Домарат зі Шлядкова – 101, 113, 114, 164, 166, 193, 194, 281
Домарат із Шарівки – див. Ян Домарат зі Шлядкова
Домбровська Анна – 212
Домбровський Станіслав – 212
Дорота з Сєнна – 185
Дорошенко Дмитро – 3
Дорфлерувна Анна – див. *Dörflerówna Anna*
Драґ, воєвода – 60
Дрогошенович Максим або Влад – 79
Дукадинович Георгій – 243
Дукадинович Іван – 243
Дукадинович Лука – 243
Дукадинович Петро – 243
Дукадиновичі – 243, 244, 246
Дуніковський Юліуш – див. *Dunikowski Juliusz*
Дяковський Івахно – 300
Дяковські – 300

Еліяш I, господар – 77, 139, 141–147, 151
Ельжбета Габсбуржанка, королева – 175
Ельжбета з Княгиниць – 158, 169, 171
Ельжбета з Ходоровставу – 172
Ельжбета з Шарівки – див. Шаравська Ельжбета
Ельжбета, донька Казимира IV – 176

Євгеній IV, папа – 33
Єдлецький Станіслав – 311
Єесман Редько – 102
Єжи Губатий – 210
Єжи з Мокси – 167
Єжи, плебан у Меджибожі – 155
Єлизавета, донька Сиґізмунда Люксембурзького – 175
Єлизавета, королева – 56
Єлтух – 216
Єлтух – 236, 237
Єлтух Андрій – 254
Єлтух Васько – 245
Єлтух Георгій, молодший – 237
Єлтух Георгій, старший – 237
Єлтух Дмитро – 238, 254
Єлтух Йосько – 238, 254
Єлтух Ісай – 245
Єлтух Павел – 245
Єлтух Петро – 245
Єлтух Рисько – 238, 254
Єлтух Савула – 245
Єлтух Солтан, званий Єлтух – 245
Єлтух Теофіл (Тимофій) – 237
Єлтух Федір – 245
Єлтухи – 237, 238, 245, 247, 252, 254, 300
Єманов Олександр – 130
Єрлич Йоаким – 290
Єфрем, єпископ – 83

Жаба Пйотр – 119
Жаковський Петро – 285
Жеґота з Лечковців – 113
Жераковський Станіслав – 313
Жільбер де Ляну – 106
Жоравенський Миколай – 246
Жоравенський Ян – 246
Жоравенські – 246
Жоравицькі – 247
Жуковський Ян – 244, 246
Жуковський, ротмістр – 205
Жулкевський Миколай – 205, 206
Жулкевський Станіслав – 176
Жулкевські – 301
Жюрж (Юрій) – 55
Жюрж Переросльський – 277

Забицький Ян – 311
Заборовський Станіслав – 286
Завіша з Гнильча – 161, 166
Задеревецький Данило Дажбогович – 44, 47, 78, 86
Задранікович Войцех – 246
Задранковські – 300
Зазуляк Юрій – 10, 15, 94, 179
Заковський Пйотр – 194
Заковський Якуб – див. Якуб з Белзця і Заковичів
Закшевський Станіслав – 225
Залеський Балтазар – 297
Залеський Бартош – 311
Залеський Геронім – 297
Замойський Ян – 18, 143, 176, 234, 275
Замойські – 189, 301
Зарубич Ленько, пан – 40, 44
Зарубич Митко – 280
Заяць Орест – 32
Збаразькі, князі – 33
Зборовський Марцін – 200, 240
Звиногродський Богдан – 254
Звиногродці – 300
Зґерська – 245, 247
Зґерський Кшиштоф – 241
Зедранікович Семко – 241
Зедранікович Тихон – 237
Зеленцький Юзеф – 226
Земовіт IV, князь – 76
Зиґмунт з Новоселиці (з Ягільниці) – 142, 167, 180, 191–193, 217, 219
Зиґмунт з Оринина – див. Кірдей Зиґмунт
Зиґмунт, капелан у Язлівці – 155
Зиґмунт, орендар с. Устя – 160
Зідовска (Жидовска) – 114
Знаміровський Мацей – 245
Знаміровський Павел – 245
Знаміровський Станіслав Следзь – 242, 245
Знаміровський Ян – 245
Золчинський Ян – 314
Зольна з Чехії, ротмістр – 213
Зосима – xii, xiii
Зофія (Офка) з Ксьонжа – 64
Зофія з Коморова – 171
Зофья, донька Казимира IV – 176
Зубрицький Денис – 57

Іван III, великий князь – 125
Іван брат Петра, староста луцький – 83
Іван з Боришковець – 112, 113
Іван з Клеща – 119
Іван з Ляцького – 158
Іван Михайлович, сідельничий – 34
Іван Пасина, званий Іліяш – 211
Іван, посесор Куманівців – 243
Іванко Стрілець – 203
Іванко, слюсар – 318
Іванко, татарин – 77
Івановський Семен – 315
Іванчук, татарин – 77
Іваськовський – 247
Івашко Вірменин (Тухнович) – 209
Івашко, вірменин – 208
Івашко, власник Куманівців – 245
Івашкович Василь – 209
Івладовська Барбара – 241
Івладовська Катерина – 241
Івладовський Мацей – 239, 241
Івладовський Пйотр (Петрун) – 239, 241
Івладовський Якуб – 239, 241
Івладовські – 239, 240
Іздепський Станіслав – 203
Ілайович Іван – 203
Ілля Челищевич або Еліяш – 151
Ілляшович – 252
Ілляшович Герасим – 253
Ілляшович Герман – 253
Ілляшович Климент – 253
Ілляшович Степан – 253
Ілляшовичі – 253
Ілляшовські – 300
Імрам з Чуліц – 79–81, 90, 91, 93
Іоан (Іван, Ян) Пудло – 90–92, 285
Іоан XXII, папа – 33
Ісаак – 90, 92, 93
Іскшицька Анна – 220, 270
Іскшицький Миколай – 215, 217–221, 225, 260, 264, 269, 270, 272, 275, 287, 304, 305, 322
Іскшицький Павел Себастіан – 218, 219

Йордан Ян – 220

Казарин, маршалок – 83
Казимир II, князь раціборський – 70
Казимир III, король – xiii, xx, 1, 7, 29, 30, 31, 37, 47–55, 58, 60–62, 66, 67, 75, 127, 276
Казимир IV, король – xi, xiv, 18, 90, 116, 122, 123, 125, 128, 132, 134, 143, 146, 150, 156, 160, 167, 175–180, 185, 190–192, 197, 201, 202, 228, 234, 235, 239, 241, 283, 285, 286, 292, 321
Казимир, князь цєшинський – 218
Казимир, св. – 175
Каленик Харенич – 93
Калениковичі – 200
Калиновський Алєксандр – 71
Калінський Фредерик – 262
Калюс Ян – 213, 214
Каменецька Ельжбета – 309
Каменецький Марцін – 260, 302, 305
Каменецький Ян – 170, 206, 305
Каменецькі, з Каменця – 302
Капраль Мирон – 31, 105, 119, 233
Карабчевський Северин – 269
Карабчевський Ян – 269
Карабчевські – 269
Карабчиївський Прокіп, – 34, 38, 39, 43–45, 80, 278
Карабчиївський Семенко – 38, 44
Карапчовський Миколай – 255
Караульський Нічко (Мічко) – 90, 93
Карачевський Василь – 6
Карачинські – 300
Карачовський – 253
Карачовський Олексій (Карачовський) – 253, 254
Карачовський Роман (Карачовський) – 253, 254
Карачовські – 300
Карачовські (Карачевські) – 253, 254
Карвасінська Ядвіґа – див. *Karwasińska Jadwiga*
Каричинські – 262
Каррара Франческо – 53
Катажина [Мельштинська], княгиня – 70
Катажина з Гологор – 168
Катажина з Мартинова і Монастириськ – 156–158, 163, 172, 282
Катажина з Ягельниці – 217, 218
Катажина, дружина Міхала Мужили з Бучача – 171
Квіріні-Поплавська Данута – див. *Quirini-Popławska Danuta*
Кейстут, князь – 50, 51, 53
Келбовський Адам – 265, 268
Келіман, циган – 77
Кемлич – 107
Кемлич Вольбрам – 108, 142
Кемлич Конрад – 107, 113
Кемлич Ян – 224
Кемлич Ян – 318
Кемличі– 281
Кердановський – 246
Кердановський Абрам – 246
Кердановський Василь – 246
Кердановський Іван – 242, 246
Кердановський Савка – 242
Кердановські – 246, 300
Керський Казімєж – 23
Кіпріан, митрополит – 137
Кірдей Ванько – 182, 183, 257
Кірдей Грицько (старший) – 45, 79–81, 84, 90, 93, 104, 181
Кірдей Грицько з Оринина – 167, 168, 181, 185, 191
Кірдей Грицько, воєвода – 142, 150, 162, 170, 178, 180–185, 190, 221, 279, 281, 329
Кірдей Дмитро з Шпиклос – 181, 182
Кірдей Зиґмунт – 142, 162, 168, 183–185
Кірдей Миколай – 185
Кірдей Станіслав – 185
Кірдей Ян – 183, 185, 191, 283
Кірдей Ян (Саїд-Бей) – 185
Кірдей Ян, молодший – 185
Кірдей Януш (Януш Кірдейович) – 112, 163, 181, 182, 184, 281
[Кірдей] з Оринина – 168
Кірдеї, пани – xv, 22, 101, 109, 180–185, 195, 283, 285, 300, 301
Кірдеївна Софія – 212, 221
Клавдій Птолемей – xii
Клара, дружина Грицька Кірдея – 183

Клачевський Вітольд – див. *Kłaczewski Witold*
Клементій з Маніковець – 90, 93
Клімецька Ґражина – див. *Klimecka Grażyna*
Клоницький Пйотр – 311
Клох Миколай – 113, 129
Клуш Зофья (Софія) – 127
Клуш Миколай з Вижнян – 127
Клуш Миколай, син Миколая – 127
Клуш Павел – 127
Кміта Миколай –171
Кміта Пйотр – 270
Кміта Ян – 51
Кобіяк Васько – 38, 44
Ковальський Мацей – 203
Кожуховський – 237
Кожуховський Білич – 229, 239
Кожуховський Димитр – 245
Кожуховський Іван – 230, 239
Кожуховський Івашко – 245
Кожуховський Лечко – 229, 239
Кожуховський Лук'ян – 229, 239
Кожуховський Панюта – 245
Кожуховський Федір – 245
Кожуховський Юнич – 230, 239
Кожуховські – 230, 238, 239, 245
Козак Звиногродський – 254
Козачок з Брацлава – 203
Козеровський Дмитро – 250, 254, 317
Козеровський Лешко – 250, 254
Козеровські – 250, 252, 254, 300
Козинський Васько – 83
Козловський Сенько – 237, 280
Козловські – 6, 237, 252
Коля Павел – 302, 338
Коля Пйотр – 204, 205, 206
Коля Ян з Далейова – 123, 161
Коля Ян з Далейова, коронний гетьман – 233
Колянка Анна – 233
Колянка Барбара – 233
Колянка Катажина – 173
Колянковський Людвік – див. *Kolankowski Ludwik*
Кольбус Ян – 310, 315, 319
Конопка Дерслав з Кожухова – 84, 95, 128
Конопчинський Владислав – див. *Konopczyński Władysław*
Конрад з Кунашова – 166, 168
Констанція з Пукляк – 226
Конюський Павло – 239, 264
Конюший Павло – див. Конюський Павло
Копач Іван – 203
Копичинський Прандота – 173
Копичинський Юрій (Єжи) – 262
Корачовський Лазар – 207
Корачовський Олександр – 252
Кордт Веніамін – xii, 51
Кориткова Маріанна – 254
Коріат, князь – 28, 30, 49, 51, 60
Коріатовичі, князі – xi, xiii, xiv, xviii, xx, 1, 7, 8, 28–34, 36, 39, 41, 43, 45–49, 53–57, 59–63, 71, 72, 75, 79, 80, 83, 86–88, 91, 95–97, 116, 135, 136, 144, 186, 277, 278, 285, 320
Корнеловська Уляна – 200
Коротки – 245, 300
Коротко Іакан – 245
Коротко Олександр (Короткий Олександр) – 242, 243, 245
Коротко Петрушка – 245
Корчак Лідія – див. *Korczak Lidia*
Костирка Миколай – 192
Костшевський Міхал – 222, 225, 226
Костянтин Коріатович, князь – 32, 33, 38, 41, 42, 44–46, 55
Кость, суддя – 94
Косцелецька Анна – 309
Косцелецький Ян – 309
Котляр Іван – 271
Котляр Микола – 48
Котовецький Марцін – 203
Котскович Томаш – 164
Коцюжинські – 300
Кошилович Костянтин або Кость – 102
Кравчук Войцех – див. *Krawczuk Wojciech*
Креза Миколай – 206, 259
Кресла̀в з Курозвенк – 283
Креховський Ян – 206
Крикун Микола – x, xii, 10, 15, 249, 293, 325, 326
Кристин з Ґалова – 104
Кромер Марцін – 1, 2, 17
Кропивницький Северин Судимонтович – 102
Крузельницький Томаш – 245
Крупський Єжи – 171, 205, 229, 260

Крчон з Мартинова – 172
Крчоновський – 204
Кудзей – 100, 102, 103
Кудзейовські – 252
Кудийовський Іван Олішович – 254
Кудийовський Степан Олішович – 254
Кудийовські – 254, 300
Кузь – 6
Кулаковський Петро – 10
Кулецький Міхал – 104
Кумановські – 300
Кунат, воєвода – 81
Кунатовські – 252, 300
Куневська Ганна – 200
Кунік Аріст – 33
Купчинський Олег – 16, 26, 32, 46, 47, 87, 92, 172, 184
Курась Станіслав – див. *Kuraś Stanisław*
Куриловський або Русановський Бартоломей – 232, 243
Куриловський Богдан – 246
Куриловський Єжи – 243, 245
Куриловський Іван – 245
Куриловський Павел – 243, 245
Куриловський Пилип – 237, 241
Куриловський Пйотр – 243, 245
Куриловський Стефан – 243, 245
Куриловські – 245, 300
Курозвенська Анна – 218
Куропатва – 204
Куртика Януш – див. *Kurtyka Janusz*
Куширович Данишко – 83
Кшиштоф, комісар – 220

Лаврентій (Вавжинець), урядник в Ляцькому – 158
Лаврін, інакше Шульга – 89, 90, 92
Лапка Станіслав – 264
Лаппо-Данилевський Олександр – 33
Ластовецький Федір – 200
Ластовські – 300
Ласька Анна – див. Курозвенська Анна
Ласький Геронім – 218
Ласький Ян – 17, 231, 286, 287
Лачкфі Емерик – 65
Лащ, підкоморій – 168
Лев I, король – 58
Лев II Юрійович, король – 32, 33
Лев X, папа – 260
Легоцький Тиводар – 60
Леліївіти – 70, 85
Леонард, чоловік Анни Ґіби – 239, 240
Лескович Яцко – 102
Лесницька Дарна – 199, 200
Лешко з Довгого – 185
Линниченко Іван – 3, 33
Лисогорський Івашко – 244
Лисогорський Панас – 244
Лисогорський Сенько – 244
Лисогорські – 244, 247, 300
Ліпінський Тимотеуш – див. *Lipiński Timoteusz*
Ліске Ксаверій – див. *Liske Xawery*
Лісковський Пйотр – 203
Ловм'янський Генрик – див. *Łowmiański Henryk*
Ловчовський Станіслав – див. Добек-Ловчовський Станіслав
Лозка Яцко – 102
Лойович Лукаш – 280
Лойович Ходко – 94
Лойовські – 300
Лонцький Петро – 205
Лончський Томаш – 313
Лосковський Абрам – 198
Лостовський Станіслав – 199
Лохінський Войцех – 246
Лошковські – 300
Луб'ятовський Ян – 310, 314
Лубенський Мацей – 17
Лубенський Станіслав – 17
Лук'ян, власник Куманівців – 245
Лукаш, ротмістр – 214
Лутовенський – 158
Любарт (Дмитро Любарт), князь – 48–50, 53, 55
Людовик I Угорський, король – xiii, xx, 1, 29, 37, 47, 53–55, 61–64, 67, 75, 118, 136, 137, 174, 276
Лютковські (Лутковські) – 42
Лянцкоронська Кароліна – 256
Лянцкоронський Геронім – 210, 220, 227, 262, 272, 297, 310, 311, 314, 315, 318
Лянцкоронський Миколай – 206, 220, 257, 260, 313

Лянцкоронський Предслав – 214, 231, 232, 238, 256, 260, 264
Лянцкоронський Станіслав – 183, 200, 208, 210, 211, 214, 217–219, 222, 224, 226, 231, 256–266, 269, 272, 302, 304, 305, 322, 354
Лянцкоронський Станіслав, син Героніма – 262, 316, 319
Лянцкоронські – 23, 136, 189, 210, 211, 226–228, 231, 256, 259, 269, 290, 302, 322
Лясоцький Кшиштоф – 296

Майборода Раїса – 21
Маковський – 307
Малґожата з Шамотул – 70
Малґожата Колянка – 119, 169
Малето Олена – xiii
Малечинський Кароль – див. *Maleczyński Karol*
Малинтович Остафій Матвій – 37, 38, 44
Малинтович Семен – 38, 44
Маличовські – 300
Маніло Мультанин – 204
Маньковський Анджей – x
Маньковський Войцех – x
Марасіо з Сибиловець (Шибиловець) – 166
Марґварт фон Зальцбах – 74
Марія, королева – 65, 137
Марко з Вербової – 159
Марко, власник Куманівців – 245
Маркушовські – 300
Мартин з Недзвича – 159
Мартин, писар Яна з Бучача – 156
Мартин, слуга Якуба з Бучача – 168
Марухна (Малґожата), дружина Юхна Ярмолинського – 200
Марцін з Каменця – див. Каменецький Марцін
Марцін, плебан у Бучачі – 155
Масловський Ян – 172
Махандей, слуга Януша Кірдейовича – 112, 113, 182
Махновець Леонід – 34
Мацей з Вожніків – 118
Мацей зі Старої Ломжи, біскуп – 292
Мацейовський Бернард – 215
Мацейовський Самуель – 270
Мачек Йозеф – див. *Macek Josef*
Мелецький Миколай – 176, 233, 234, 242, 302
Мелецький Себастьян – 233
Мелецький Станіслав – 233
Мелецький Ян – 228, 232, 233, 239–243, 245, 302
Мелецькі – 136, 227, 228
Мельштинські – 70, 85, 95
Менґлі-Ґерей, хан – 132
Мехмед I, султан – 209
Меховський Мацей – 325
Мєшковський Бернат – 38, 44
Миколай Бедрих з Нового Двору (Миколай Бедрихович, Свирч Миколай) – 6, 40, 100–103, 109, 112, 113, 126, 168, 185–187, 189, 197, 281, 283, 342
Миколай з (Вишніва), капелан – 155
Миколай з Гуменців – 281, 283
Миколай з Іскшичина – див. Іскшицький Миколай
Миколай з Княгиниць – 171
Миколай з Круглеця – 283
Миколай з Кузи (Кузанський) – xii
Миколай з Куропатв – 94
Миколай з Лагодовля – див. Ґіба (Хебда) Миколай
Миколай з Новоселиці – 167
Миколай з Оґлендова – 135
Миколай з П'ящиць – 156, 157, 166, 167, 197
Миколай з Познані – 164
Миколай з Шидловця – 214
Миколай зі Свойчина – 223
Миколай зі Спрови – 94, 119
Миколай Іван Божа з Бабинців – 101, 103
Миколай із Сопова – 94
Миколай Мазовіта – 142
Миколай Парава з Любіня – 131
Миколай Подолець – 142, 180, 193, 341
Миколай Сланка – 119
Миколай Фурман – 153, 165, 167, 168
Миколай Шльонжак – 214
Миколай, званий Бюдр – 164
Варш, син Миколая, званого Бюдр – 164
Ґрот, син Миколая, званого Бюдр – 164
Менцина, син Миколая, званого Бюдр – 164
Миколай, син Миколая, званого Бюдр – 164
Станіслав, син Миколая, званого Бюдр – 164

Миколай, писар Міхала з Язлівця – 157
Миколай, писар Теодорика з Бучача – 156
Миколай, слуга Теодорика з Бучача – 158
Миколай, хмільницький війт – див. Ґіба (Хебда) Миколай
Микулинський Богдан – 102
Микулка, вірменин – 224
Мисловський Адольф – 18
Митки – 165, 300
Митко Малиш – 254, 255
Митко Мацей – 254
Митко Турчин – 203
Митко, барський замковий суддя – 252
Миткович Сима – 254
Митович Сима – 164, 165
Михайло, логофет – 148, 150
Михайловський Віталій – 15, 37, 78, 96, 100, 105, 110, 129, 130, 142, 153, 154, 156, 180, 184, 187, 188, 265, 280, 282, 306, 318, 326, 327
Михайловський Микола – іх
Михоловець Василь – 255
Михоловець Савка – 255
Михоловець Сенько – 255
Михоловець Сенюта – 255
Михоловець Степан – 255
Михоловці – 255, 300
Мишковський з Пшечижова – див. Мишковський Пйотр
Мишковський Пйотр – 198, 202, 204, 206, 207, 230
Мілеський Вавжинець – 318
Мілеський Войцех – 267
Міляновський Анджей – 217
Міляновський Каспер – 250
Міляновський Миколай – 263
Міляновський Ян – 262
Місчовський Адам – 300, 318
Міхал Авданець з Бучача – 14, 37, 45, 54, 94, 117–121, 127, 128, 155, 169, 173, 174, 181, 282
Міхал з Гуменців – 167, 168, 194
Міхал з П'ясечної – 156, 157
Міхал з Підгайців – див. Бучацький, з Бучача Міхал (I)
Міхал з Подфіліп'я – див. Подфіліпський Міхал
Міхал, замковий воєвода у Бучачі – 154, 173
Міхал, замковий воєвода у Володимирі – 50
Міхал, син Пйотра Жаби – 119
Міхалаш Волох – 79, 80, 81
Міхаловський Миколай – 164, 165
Міхалуй Йоан – 60
Міцкунайте Ґедре – див. *Mickūnaitė Giedre*
Міцовський Адам – 199
Молчановський Никандр – 3, 4, 49, 63, 99, 108
Монастирський Миколай – див. Язловецький Миколай, син Яна
Монастирські – див. Язловецькі
Монивид (Монвид) – 82, 83
Мончак Антоній – див. *Mączak Antoni*
Мороз Олег – 74
Морозовський Ісай – 254
Морозовський Олексій – 254
Морозовський Райтко – 252, 254
Морозовський Федір – 254
Морозовські – 254, 300
Морхина (Морхиня) Андрій, писар – 38, 39, 44
Мрозовський Пшемислав – див. *Mrozowski Przemysław*
Мрочек – 6
Мудричка Балиця – 61
Мунтя, татарин – 77
Мянжинський Валерій – 292

Надольський Станіслав – 227, 271
Наідич (Найдич) – 271
Найк Войцех – 312
Невид – 250
Невид Івашко – 208, 261
Невид Микита – 216
Невид Тишко (Тошко) – 261
Невид Яхно – 261
Невиди – 300
Невидович Івашко – див. Невид Івашко
Незабитовський Миколай – 310–312, 314, 317
Незабитовський Якуб – 255, 311, 312
Неліський (Неложський) Якуб – 308
Немиря (Немиря Бакотський), пан – 30, 33, 36–39, 41, 42, 44–46, 190, 278
Нерон (Нирон), ватаман – 237
Несецький Каспер – 272
Неш Павло – 165

Нешевич Гнат – 165, 280
Нешевич Єсько – 6, 25, 101, 103, 165
Нешевич Петро – 164, 165
Неші (Нешовичі) – 165
Нєводнічанський Томаш – див. *Niewodniczański Tomasz*
Нємста Катажина – 220
Никель з Новоселиці – 161
Никлес, війт у Галичі – 154
Нинота – 51
Нікола, циган – 77
Нічин, боярин барський – 318

Облазницькі – 47
Одровонж Анджей зі Спрови – 128, 150, 179, 228, 283
Одровонж Миколай – 114
Одровонж Пйотр зі Спрови – 113, 131, 134, 142, 148, 178, 190, 328
Одровонж Станіслав – 249, 302
Одровонж Ян зі Спрови – 228, 237, 336, 350
Одровонжі зі Спрови, пани – xv, 6, 122, 128, 131, 135, 140, 143, 144, 160, 180, 181, 187, 194, 195, 201, 225, 228, 229, 232, 247, 251, 258, 259, 275, 283, 285, 321
Ожґа Пйотр – 249
Окольський Шимон – див. *Okolski Szymon*
Олександр I Добрий, господар – 43, 61, 88, 107, 137, 139–142, 144, 147
Олександр I, король – xi, xiv, xix, 18, 124–126, 175, 202, 214, 221, 229, 237, 238, 257, 260, 261, 286, 287
Олександр II Еліяшович, господар – 90, 142, 144, 146, 152
Олександр IV, господар – 143
Олександр або Говорко – 167
Олександр Віґунт, князь – 59
Олександр Коріантович, князь – 30, 32, 34, 38, 43–47, 49–53, 62, 306
Олесніцький Збіґнєв, кардинал – 72, 133, 328
Олеська Барбара – 172
Олеський Пйотр – 171, 205
Олеський Ян – 307
Олешко з Ластовець – 104, 105
Олешко, воєвода – 37, 38, 44
Оліфер – 83
Ольґерд, великий князь – 28, 29, 49, 51, 52, 120
Ольґімунт, князь – 56
Опоровський Анджей – 18
Орловський Кшиштоф – x
Осецький Якуб – 263, 264
Оссолінський Ян – 257
Оссолінські – 301
Остапко з Винниківців, хмільницький шляхтич – 232, 243, 245
Осташко [Іванович] – 50
Островський Марек – 318
Островський, бурґграф – 199
Острозька Елеонора, княжна – 117, 173, 174
Острозький Костянтин, князь – 207
Острозький Януш, князь – 117, 173, 174
Отто з Пільчи – див. Пілецький Отто
Отто з Ходчі – див. Ходецький Отто
Охманський Єжи – див. *Ochmański Jerzy*

Павел з Боянчиць – 164, 279, 280, 281
Павел з Куропатв – 94
Павел з Петрилова – 126, 135, 158–161, 163, 164
Павел з Полячого – 168
Павел з Сєнна – 130
Павел Себастіан з Крассова – див. Іскшицький Павел Себастіан
Павло з N. N. – 165
Павло Нєща – 164
Павло, слуга – 196
Пакослав Авданець – 118
Памповський Амброзій – 202
Панас, татарин – 77
Папроцький Бартош – xvi, 196, 231, 281
Пашин Сергій – 40, 42, 47
Пашко, міщанин – 191
Пежановський Збіґнєв – 51
Пекосінський Францішек – див. *Piekosiński Franciszek*
Пенговський Анджей – 245
Пенговський Пйотр – 243, 245, 246, 297
Передзвінецькі – 300
Петрановець Васько – 255
Петрановець Микита – 255

Петрановець Петрун – 255
Петрановські – див. Петрановці
Петрановці (Пентрановські) – 255, 300
Петраш з Тур – див. Турський Петраш
Петриловський Павел – див. Павел з Петрилова
Петриловський Петро (?) – 164
Петро [Іванович] – 50
Петро I Мушат, господар – 30, 56, 136–138
Петро II, син Олександра, господар – 144, 145, 147, 149, 150, 346
Петро Арон, господар – 144
Петро Вірменин – 208
Петро з Полистовців – 166
Петро з Хрептовичів – 194
Петро зі Свенич – 104
Петро Монтиґердович – 104
Петро Сербин – 200
Петро, плебан у Петликівцях – 155
Петро, староста – 83
Петров Микола – 73
Петров Олексій – 60
Петронела зі Слупинича – 212
Печарні – 300
Пещак Марія – 26
Пехно Адамкович – 112, 113
Пехно з Вахновець – 281
Пехно з Ожка – 181
Печ Ґотард – 38, 39, 44
Печ Шемюзкий – 39, 44
Пілецька Ельжбета – 35, 40, 43, 45, 46, 66
Пілецька Ядвіґа – 35, 40, 43, 45, 46, 66
Пілецький Отто – 37, 66
Пільначек Юзеф – 40
Пілятовський Назарій – 300
Пілятовські – 300
Пйотр Влодкович з Харбіновиць – 84, 95, 96, 138, 139, 277, 279
Пйотр з Ґославіц (Ґославля) – 164
Пйотр з Подфіліп'я – див. Подфіліпський Пйотр
Пйотр Карвацян з Радоміна – 95, 96, 195, 196
Пйотр Поляк з Ліхвіна – 239, 240, 259, 282, 344
Пйотр, званий Бялозорцем – 90–92
Пйотр, званий Качорек – 90–92
Пламеницька Ольга – 73, 224
Плевчинський Марек – див. *Plewczynski Marek*
Плоза Андрій – 102
Пломен Скердо – 39, 44
Плоскировський Ілляш – 255
Плоскировський Федір – 255
Плоскировські – 255, 298, 300
Площанський Венедикт – 182
Побуґ-Ґурський Владислав – див. Pobóg-Górski Władysław
Повалі-Оґони – 73
Погорілець Олег – 68
Подолець Миколай – див. Миколай Подолець
Подфіліпська – 315
Подфіліпська Єва – 173, 223
Подфіліпська Наталія – 312
Подфіліпська Софія – 224
Подфіліпський Віктор – див. Подфіліпський Вікторін
Подфіліпський Вікторін – 222–224, 262
Подфіліпський Марцін – 225
Подфіліпський Міхал – 168, 223, 225
Подфіліпський Павел – 225
Подфіліпський Пйотр – 191
Подфіліпський Якуб – 223, 303
Подфіліпський Ян – 224, 225
Подфіліпські – 223, 225
Поляновський Ян – 190
Поляновський Ян – 312, 313
Поплавницька Барбара – 226
Поплавницька Констанція – 269, 270
Поплавницький Антоній – 269
Поплавницький Павел – 226, 269
Поплавський Марцін (Мартин) – 314
Попович Михайло – 38, 39, 45
Поповський Васько – 255
Поповський Демко – 255
Поповський Дмитро – 255
Поповський Ляшко – 252
Поповський Сенько – 255
Поповський Федір – 255
Поповські – xvi, 251, 252, 255, 300
Порицькі, князі – 33
Порожинський Станіслав – 312
Потоцький – 315
Потоцький Анджей – 305, 306
Потоцький Лукаш – 305

Потоцький Миколай – xviii, 234, 235, 304–306, 322
Потоцький Якуб – 173, 305
Потоцький Ян – 143, 234, 305, 306
Потоцькі – xviii, 189, 234, 275, 290, 301, 302, 305, 306, 322
Претвич Бернард – 32, 173, 200, 201, 203, 204, 209, 215, 216, 238, 249, 250, 252, 317
Претвич Якуб – 173, 215, 249, 317, 318
Претвич Ян – 249
Претвичі – 6, 216, 288
Претвичова – 315
Претфус Йоб – 216
Пристав Петро – 157
Провороські – 300
Прокіп, пан – див. Карабчіївський Прокіп
Прокопович Іван – 284
Проскури – 300
Прохаска Антоній – див. *Prochaska Antoni*
Процевич Михайло, пан – 34, 38, 39, 45, 46, 80, 278
Проценко Людмила – 17
Процило Тимофій – 102
Прусевич Олександр – див. *Prusiewicz Aleksandr*
Прухницький Менжик – 172
Псарська Ядвіґа – 296
Псарський Кшиштоф – 264, 265, 296, 308, 309
Пташицький Станіслав – 33, 295
Пуковський – 205
Пуковський Якуб – 205
Пуласький Казімеж – див. *Pułaski Kazimierz*
Пурц Єжи – див. *Purc Jerzy*
Пшедбор з Конєцполя – 148, 341, 345
Пшездецький Олександр – див. *Przezdziecki Aleksandr*
Пшибось Казімеж – див. *Przyboś Kazimierz*
П'ясецький Міхал – 221
П'ясецький Флоріан – 312
П'ясецький Ян – 312
П'ясецькі – 313
Пясти – 49, 70, 75

Рабштинський Ян – 257
Равичі – 164
Радецька Анна – 212, 264, 312
Радецький Мацей – 222, 225, 262, 264, 271, 312
Радецький Станіслав – 212
Радзейовський Олександр – 255
Радзейовський Остафій – 255
Радзейовський Симон – 255
Радзейовський Ярмак – 255
Радзейовські – 252, 255, 256, 300
Радзивілл Барбара – 233
Радийовський Лазар – 269
Ралийовський Миколай – 114
Рареш Петро, господар – 304
Рафал з Тарнова – 64
Рафал зі Слупова (Рафал, Слуповський Повала) – 12, 72, 73, 80, 85, 95
Режабек Ян (Ржежабек Ян) – 33
Рей Миколай – 215, 306, 307
Рей Стоґнєв – 6
Ринґалла Анна, княгиня – 59
Ритв'янські – 283
Рихавський Ян – 191
Ріш Петро – 113
Ровський Войцех – 79–81
Рогозка з Язлівця, пан – 33, 34, 37–39, 44, 45, 54, 55, 278
Розен Якуш – 113
Розов Володимир – 25, 26, 31, 36–38, 40, 43–47, 50, 82, 86, 94, 141, 148, 154, 277, 346
Роман I, господар – 59, 138
Роман II, господар – 145, 146, 147, 340, 345
Романовичі – 276
Романовський – 128
Романовський Петро – 185
Руджиєрі Джуліо – 324
Ружицький Едуард – 16, 92, 172, 184
Русанівський Віталій – 26
Русановські – див. Куриловські
Рутковська Ґражина – див. *Rutkowska Grażyna*
Рюриковичі – 58

Саввов Ростислав – 68
Самсон – 162
Самсонович Генрик – див. *Samsonowicz Henryk*
Сахни – 300
Сахно із Шандрова – 166, 167
Свентослав із Задов'я – 6, 113

Свечинські – 300
Свидриґайло, великий князь – xiii, xiv, 6, 33, 35, 40, 42–44, 48, 59, 78–84, 96, 107, 115, 181, 227, 241, 276, 279, 285
Свиньовські – 300
Свирч – 189
Свирч – 83
Свирч Адам (Зиґмунт) – 41
Свирч Анджей – 186, 187, 221
Свирч Миколай – див. Миколай Бедрих з Нового Двору
Свирч Миколай, син Миколая Бедриха – 187, 188, 194
Свирч Міхал – 186, 187
Свирч Пйотр з Вахньовець – 187
Свирч Слабош з Вахньовець – 168, 187
Свирч Станіслав – 189, 219, 280
Свирч Францішек – 41
Свирч Ян – 219, 226
Свирч Ян з Вахньовець – 187
Свирчі (Свєрчки) – 6, 7, 39, 41, 108, 180, 185–189, 195, 205, 214, 285, 289
Свирчі з Ожка – 41
Свирчковські – 300
Свирчовський Бартоломей – 205
Свирчовський Ян – 205
Свирчовський Януш – 205, 257
Свирчувна Катажина – 173
Свирчувна Ядвіґа – 188
Свідер Кшиштоф – 203
Свяжинський Уладзімір – 292
Секержинська Дорота – 212
Секержинський Марцін – 210, 212, 225, 227, 272
Семаки – 255
Семашкевич Ячко зі Стронної – 128
Семен Лінґвен, князь – 59
Семен Юрійович, князь – 32, 38, 46
Семілавський Мельхіор – 203
Семкович Владислав – див. *Semkowicz Władysław*
Сендзівой із Остророга – 74
Сененська Ядвіґа – 305
Сененський Ян, молодший – 303
Сененський Ян, старший – 171, 260, 303
Сененські – 303
Сенкевич Генрик – 301
Сенковський Роман – див. *Sękowski Roman*
Сенько з Вербівця – див. Вербовецький Сенько
Сенько з Загилова – 239
Сенько, брат Волоса (Волоха) – 90, 93, 103
Сенько, ґродський писар – 154, 156, 157, 164, 165
Сенявська Анна – 173
Сенявський Геронім – 221, 303, 304, 314
Сенявський Миколай – 201, 244, 270, 297, 304, 312, 313, 315
Сенявський Олександр – 225
Сенявський Рафал – 246
Сенявські – 225, 288
Сербиновський Мілош – 251
Сиґізмунд I Люксембурзький, король – 48, 57, 60–62, 72, 97, 106, 131–133, 137, 139, 279
Сиґізмунд I, король – xi, xix, 18, 32, 175, 198, 202, 207, 208, 211, 214, 216, 217–220, 222–224, 226, 230, 233, 238–241, 258–261, 263, 286, 288, 304, 308, 309, 322, 354
Сиґізмунд II Авґуст, король – xi, xix, 19, 83, 121, 199, 208, 219, 225, 233, 234, 238, 239, 244, 265, 267, 270–272, 289, 305, 306, 309
Сиґізмунд III, король – xii, 19, 71, 235, 249, 251
Сиґізмунд Кейстутович, князь – 59
Сидір, війт – 209
Симон, писар Катажини з Монастириськ – 156, 157
Симон, слуга Катажини з Монастириськ – 158
Сіцинський Юхим – 224, 231, 267
Скарбек з Вожніків – 118
Скепецький Якушко – 39, 46
Скирґайло, князь – 46, 56, 59
Сковорочич (Сковороничич) Ґнат – 246
Сковорочич (Сковороничич) Ісай – 245, 246
Сковорочич (Сковороничич) Лаврін – 245, 246
Сковродки – 300
Скорошовський Ян – 264
Скотницький Бенедикт (Беняш) – 315, 319
Скотницький Павел – 83, 315
Скочиляс Ігор – 175
Слабош – 114
Слабош з Вахньовець – 168
Слав Хорловен – 77
Славінська Анна – 251
Славінський Ян – 251
Славко з Ґурки – 164
Славожеський Анджей – 313

Слєдзьовський Марцін – 312
Слипич – 102
Слочило Станіслав – 170
Слупич Іван – 102
Слупич Павел (Ступич Павел), пан – 34, 38, 39, 46, 278
Слуповський Поваля – див. Рафал зі Слупова
Слуповські – 73
Слупський Міхал – 310, 314
Сметанка Зиґмунт – 193
Снітовські – 298, 300
Сновидовський Станіслав – 158
Собеські – 301
Собчук Володимир – 10, 196, 200
Сокирко Олексій – x
Соколовський Ян – 214, 215
Соколовський, люстратор – 252
Солтан Ісай Шаволя – 243
Солтанович Васько – 243
Солтанович Єлтух – 243
Солтанович Мартин – 243
Солтанович Михайло – 243
Солтанович Павло – 243
Солтановичі – 243
Сохацька Анна – див. *Sochacka Anna*
Сперальський Здіслав – *див. Spieralski Zdisław*
Сперка Єжи – див. *Sperka Jerzy*
Спикловський Дмитро – 185
Спитко з Мельштина (молодший) – 70, 74, 170
Спитко з Мельштина (старший) – xiii, xiv, xx, 1, 28, 35, 58, 59, 61, 63–75, 78, 82–85, 95–97, 105, 138, 189, 240, 276, 284, 290
Спитко з Тарнова – 105
Спитко з Тарнова, дід Спитка з Мельштина (старшого) – 64
Спічнік з Большева – 277
Спічнік Ян – 166
Срочицька Зофія – 271
Срочицький Станіслав – 265, 270–273, 318
Срочицький Леонард – 270
Срочицький Миколай – 270
Срочицький Ян – 194, 262, 264–266, 268–272
Срочицькі – 271, 272
Ссик Ян – 239, 240
Стадніцький Казімеж – див. *Stadnicki Kazimierz*
Стажеховський Войцех – 250
Стажеховський Ян – 302
Станіслав з Бедриховець – див. Свирч Станіслав
Станіслав з Белзця і Заковичів – 158, 159
Станіслав з Висічки – 114
Станіслав з Волковець – 165
Станіслав з Конарова – 165
Станіслав з Ливкова – 167
Станіслав з Ходоровставу – 172
Станіслав з Ходчі, маршалок – див. Ходецький Станіслав, молодший
Станіслав з Яричова – 171
Станіслав із Завалова – 166
Станіслав Рикала (Рикаля), плебан у Бучачі – 155
Станіслав, вікарій у Язлівці – 155
Станіслав, слуга Героніма Лянцкоронського, замковий писар у Скалі – 310, 313
Станіслав, слуга Януша Кірдейовича – 112, 182
Станіслава Шкляж (Скляр) – 211
Станіславський Анджей – 203
Станко з Любрам – 283
Старченко Наталя – x, 10
Степан (Стефан) Угрин – 90, 91, 93
Степан, боярин барський – 318
Степанковські – 300
Стефан I, господар – 59, 60, 71
Стефан II, господар – 77, 90, 140–142, 144, 149
Стефан III, господар – 125, 144, 145, 150, 292
Стефан або Стечко з Влодовиць – 82, 240
Стефан Баторій, король – xi, xii, 19, 71, 234, 247, 267, 318
Стефан, званий Каспром – 37, 45
Стечко Сілезець з Жоравля – див. Стефан або Стечко з Влодовиць
Стечко, власник Куманівців – 245
Стибор з Васичина – 166
Стибор з Коморників – 184
Стибор з Оґлендова – 85
Стогнєв Андрій – 312
Століцький Ярослав – x, 326
Стояк Станіслав – 313
Стрековичі – 300
Стреченович Гринько (Григорій) – 6, 82
Струсі – 136, 181, 227, 229, 230, 231, 234, 235, 238, 240, 259, 288
Струсь Єжи – 234, 235, 312, 313

Струсь Миколай – 234, 235
Струсь Станіслав – 179, 229, 236, 244
Струсь Станіслав, молодший – 234, 296, 297, 315
Струсь Якуб – 229–232, 239, 247
Струсь Якуб, молодший – 234, 235
Струсь Ян – 211, 229–231, 235, 236, 237, 238
Ступич Павел – див. Слупич Павел
Стшелецька Анна – див. *Strzelecka Anna*
Судимонт Андрій – 102
Суліма Єжи – 267, 308, 318
Суліський Мацей (Шуліський Мацей) – 216
Сулковська-Курасьова Ірена – див. Sułkowska-Kurasiowa Irena
Сум'ярський Міхал – 262
Супрон – 38, 46
Сутковський Андрій – 199
Сутковський Василь – 199
Сутковський Василь Дахнович – див. Ярмолинський Василь Дахнович
Сутковський Іван – 199, 296
Сутковський Костянтин – 201
Сутковський Федір – див. Ярмолинський Федір
Сутковські – 199, 300
Сухені-Грабовська Анна – див. Suchenі-Grabowska Anna
Сухорабський Петро – 311
Сфорца Бона, королева – 8, 198, 215, 249, 250, 303

Тарло Ельжбета – 173
Тарновський Ян – 46, 217, 218, 231–233, 260
Тарновські – 227
Татарин Лисогорський – 237
Тафур Перо – 133
Творовський Анджей – 171
Творовський Миколай – 221, 273
Творовський Ян – 171, 214, 260, 302, 303, 315
Творовський Ян, син Яна – 171
Творовські з Бучача – 171
Тенґовський Ян – див. *Tęgowski Jan*
Тенчинська Ельжбета – 233
Тенчинський Анджей – 215, 260
Тенчинський Станіслав – 215
Тенчинський Ян – 179, 302, 333
Тенчинські, з Тенчина – 302
Терліковська Анна – 254
Терліковський Анджей – 198
Терліковські – 198
Тесленко Ігор – х, 10
Тиницький Якуб – 160
Тихно, хмільницький зем'янин – 236
Тихон – див. Зедраникович Тихон
Тишкевич Олександра – 173
Тишна з Берем'ян – 104
Ткачук Юлія – х
Токарський Ян – 310, 313
Томаш з Гинковець – 280
Томашевич Кипріян – 266, 271
Томек з Коморників – 90–92
Томіцький Пйотр – 260
Торські – 300
Тохтатимш, хан – 74
Травка Рената – див. *Trawka Renata*
Трайдос Тадеуш – див. *Trajdos Tadeusz*
Трелінська Барбара – див. *Trelińska Barbara*
Троян з Висічки – 114
Троян Миколай – 166
Трояновський Анджей – 200
Туля, татарин – 77
Туркович Лесь – 102
Турський Петраш – 52
Тшемеський Ян – 298

Угравський Ян – 166
Уляницький Володимир – 43, 60, 90, 137–142, 146, 148–150, 337, 341, 346, 351
Урбан VI, папа – 32
Урбанович Стахнік – 6, 114, 198
Уханський – 307

Фалько з Козарова – 283
Фальц Луціан – див. *Falc Lucjan*
Федір з Загилова – 239
Федір Коріатович, князь – 30, 32, 38–47, 54, 59–62, 80, 84–86, 120
Федір Любартович, князь – 40, 47, 59
Федір, війт язловецький – 319
Федір, кам'янецький митник – 242, 300, 314

Федоров-Давидов Герман – 130
Федько Бринза – 114, 142
Федько Несвизький, князь – 33, 42, 107
Фелікс з Панєва – 350
Феодосій, єпископ – 83
Філіп, барабанник – 311
Філіп, чоловік Софії Ґіби – 239, 240
Філіповський Миколай – 126
Фіоль Ян – 6, 165
Фірлей Миколай – 204, 206, 213, 259
Флоріан з Коритніци – 81, 89, 95, 96
Фоменко Ігор – xiii
Францішек – див. Францішек зі Своша
Францішек зі Своша – 159, 160
Франчек (Францішек) – 161
Франчек зі Степаніковиць – 113
Франчко – 6, 112, 113
Франчко, підчаший – 38, 39, 46
Фредро Анджей з Плешовиць – 121, 126, 171, 336, 349
Фредро з Плешовиць – 90, 91, 93
Фридерик, кардинал – 176, 213
Фридерик, міщанин – 171
Фрич зі Смотрича – 32
Фрідріх, маркграф – 133
Фрідріховський Ян – 203
Фрідріш – 118

Халецький Оскар – див. *Halecki Oskar*
Ханда Єжи – 172
Ханич – 204
Ханул (Ганул, Ганс) – 56
Харзовські – 300
Харитон, син Івана, посесора Куманівців – 242, 245
Харчовський Павлік – 317
Харчовський Федір – 317
Хасан Татарський – 204,
Хвал, ротмістр – 205
Хебда – 240
Хебда Миколай – див. Ґіба Миколай
Хлаповський Кшиштоф – див. *Chłapowski Krzysztof*
Ходейовські – 300
Ходецька Ядвіґа – 172
Ходецький Отто – 218, 260, 302
Ходецький Пйотр – 205
Ходецький Станіслав, молодший – 189, 201, 202, 205, 214, 258, 260, 263, 304, 351
Ходецький Станіслав, старший – 161, 191, 334, 347
Ходецькі, з Ходчі, пани – 122, 140, 143, 180, 201, 205, 230, 258, 274, 283, 321
Ходко [Іванович] – 50
Ходко Головенчич – 277
Ходко з Маніковець – 90
Хойєнський Ян – 218
Хоментовський – 315
Хомутецька Зоя – 17
Хомутовський Їржі – 213
Хоронжичевський Вальдемар – див. *Chorążyczewski Waldemar*
Хорушки – 252
Христофор із Сан-Ромуло – 190
Хриць, татарин – 77

Цвиклейовський Павел – 270
Цвикловський (Зембровський) Анджей – 246, 298
Церб Петер – 203
Цервус Іоан – 32, 250
Цервус Симон – 32
Цетвінський Марек – див. *Cetwiński Marek*
Цєтко Якуш – 38, 46
Цьолек Анджей з Кривча – 79, 285
Цьолек Вавжинець – 113
Цьолек Пйотр з Клодбича – 113
Цьолек Ян – 113
Цьолек, холмський мечник – 185
Цьолек, чоловік Анни Язловецької –173
Цьолки – 6, 214

Чаманська Ілона – див. *Czamańska Ilona*
Чамбор Миколай – див. Іскшицький Миколай
Чамбор Фране – 217
Чамбори – 217
Чанек Каспер – 142
Чанстуловський Ян – 112, 285
Чаплінський Войцех – 262

Чаплінський Єжи – 264
Чацький – 315
Чацький Войцех – 311, 312
Чеклінський – 296
Чемерович Ходко (Чемер Ходко, Чемерецький Ходко), пан – 36, 38–40, 44, 46, 47, 86
Чемеровські (Чемерські, Чемешовські) – 40, 47
Чеминецький Гектор – 185
Чепловський Якуб – 246, 296, 297
Чепловський Ян – 239, 264, 315
Черленевські – 243, 245, 300
Черленевський Галусин – 243, 245
Черленевський Гнат – 243, 245
Черленевський Лук'ян – 243, 245
Черменська Анна – 306
Черменський Анджей – 218, 224, 262, 264
Черменський Ян – 268, 296
Чернелевич Ілля – 166
Чечель Сенько – 203
Чішопольський Ґабріель – 203
Чоншкий Ян – 159
Чолганські – 196
Чолганський – 199
Чолганський Федір – 47
Чорний Василь – 203
Чочан, татарин – 77
Чудний Ян – 209
Чунак, татарин – 77
Чурило Мартин – 173
Чурило Миколай – 312
Чьофарі Джерардо – див. *Cioffari Gerardo*

Шабульдо Фелікс – 28, 29
Шайноха Кароль – 57
Шамотульські – 70
Шаравська – 224
Шаравська Ельжбета – 217
Шаравський Філіп – 217
Шаравський Щенсни – 200
Шаравський Ян – 198, 203
Шаравські – 6, 181
Шаско Андрій – 220
Шафранець – 6
Шафранець Пйотр, молодший – 6, 90–92, 94–96, 100
Шафранець Пйотр, старший – 96
Шафранець Станіслав – 170
Швейковський Миколай – 161
Шедель Гартман – 324
Шелеховський Андрусь – 254
Шелеховський Васько – 254
Шелеховський Івахно – 254
Шелеховський Никифор – 254
Шелеховські – 253, 254
Шидловецький Кшиштоф – 218
Шилохост Матіас – 114
Шимон Кулявий – 210
Шостопал А. – 68
Штадлер Ульріх – 324
Шуфарський Павел – 166

Щаковський (Заковський) Ян з Белзця – 160
Щениць (?) із Новоселеці – 104
Щефенел, татарин – 77
Щуковська Зофія – 212
Щуковський Кристин (Миколай Кристин) – 6, 23, 142, 190–192, 212, 213, 235
Щуковський Павел, молодший – 167, 189–191, 281
Щуковський Павел, старший – 189
Щуковські – 6, 181, 189, 192, 195, 289
Щур Станіслав – див. *Szczur Stanisław*

Юковський (Юрковський) Ян – 205
Юлій II, папа – 125
Юноші з Яцковіц – 118
Юрек Томаш – див. *Jurek Tomasz*
Юречко Анджей – див. *Jureczko Andrzej*
Юрій Коріатович, князь – xviii, 30, 32, 34, 38, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 54, 55, 63
Юрій Наримунтович, князь – 50, 55
Юрій-Болеслав Тройденович (Болеслав-Юрій, Юрій II), король – 48, 49, 51, 58
Юрко зі Свирчович – 112, 113, 281
Юрський – 203
Юрша з Ходоровставу – 172
Юсяк Павел – 54
Юхно з Шандрова – 167

Яблоновський Грицько – 255
Яблоновський Олександр – див. *Jabłonowski Aleksandr*
Яблоновський Федір – 255
Явнута, князь – 50
Яґайло – див. Владислав II Яґайло
Яґеллони – xii, 48, 56, 143, 176, 236, 247, 287
Ядвіґа [Мельштинська], княгиня на Немодлінє – 69
Ядвіґа з Бережан – 162, 170, 183
Ядвіґа з Луковлі – 170
Ядвіґа з Пільчи – див. *Пілецька Ядвіґа*
Ядвіґа, донька Казимира IV – 176
Ядвіґа, дружина Міхала Мужили з Бучача – 171
Ядвіґа, король – xiii, 1, 56–59, 63, 65, 68, 70, 71, 74–76, 137, 284
Язловецькі – 169, 172, 174, 228, 234, 235, 303
  Анна, донька Єжи – 173
  Анна, донька Миколая – 173
  Анна, донька Теодорика – 173
  Геронім, син Єжи – 117, 173, 174
  Димитр, син Міхала – 172, 173
  Друзяна, донька Миколая – 173, 305
  Ельжбета, донька Єжи – 173
  Єжи, син Миколая – 117, 173, 174, 234, 319
  Єжи, син Теодорика – 173, 209, 220, 225, 264, 298, 303–305, 310, 314
  Катажина, донька Єжи – 173
  Міхал, син Єжи – 173, 234
  Миколай, син Єжи – 173, 234
  Миколай, син Яна – 172, 173, 305, 315, 319
  Пйотр Анджей, син Єжи – 173
  Теодорик, син Міхала – 172, 173
  Ядвіґа, донька Єжи – 173
Яким, боярин барський – 318
Яковенко Наталя – ix, 10, 182, 247, 257, 290, 315, 324, 327
Якуб Дамшка, писар Давида з Бучача – 157
Якуб з Белзця і Заковичів – 158, 159
Якуб з Рибич – 164
Якуб з Ячка – 113
Якуб, арцибіскуп – 155
Якуб, замковий возний – 271
Якуш з Маніковець – 90, 93
Ян (Ясек) з Тарнова – 64, 65, 67, 119, 195
Ян Влодкович – 130, 142
Ян Ґловач з Ленженіц – 74
Ян Ґловач з Нової Курії – 119
Ян Домарат зі Шлядкова – 194, 303
Ян з Большова – 161
Ян з Боришковець – 167, 191, 193
Ян з Бучини – 166
Ян з Ґлоґова – 45, 118
Ян з Голгоч – 158
Ян з Далейова – див. Коля Ян
Ян з Княгинич – 161
Ян з Мартинова – 161
Ян з Мельця – див. Мелецький Ян
Ян з Мельштина – 64
Ян з Ненчина – 159
Ян з Сенна – див. Сененський Ян
Ян з Тенчина – див. Тенчинський Ян
Ян з Чижова – 142, 147, 330
Ян з Ягільниці – 180, 192, 193
Ян Зирґош з Кромідова– 164
Ян зі Щекоцін – 283
Ян із Зарваниці – 166
Ян Калуш – 210
Ян Крушина з Бакова – 114
Ян Крушина з Ґалова – 114, 186, 281
Ян Моравчик – 213
Ян Пєчович – 281
Ян, ґродський суддя – 154, 166
Ян, князь зємбіцький – 70
Ян, писар Якуба з Бучача – 156
Ян, писар Якуба з Бучача – 157
Янас Еуґеніуш – див. *Janas Eugeniusz*
Янечек Анджей – див. *Janeczek Andrzej*
Яніцький Марек – x
Янко з Чарнкова – 1, 52, 55
Янковський, ротмістр – 205
Яновський Ян – 239
Ян-Ольбрахт, король – xi, 18, 123, 175, 202, 205, 206, 213, 230, 236, 286, 322
Януш – 100, 103
Януш з Домброви – 74
Януш з Кобилян – 282
Януш з Цьолковиць – 212
Януш Кірдейович – див. Кірдей Януш
Януш Молодший, князь – 70

Януш, війт у Бучачі – 154, 173
Ярмолинська Анна – 200
Ярмолинська Вератка або Водзя – 200
Ярмолинська Маруша – 200
Ярмолинський Василь – 198–200, 240
Ярмолинський Василь Дахнович – 198, 199
Ярмолинський Дахно – 200
Ярмолинський Дашко – 197
Ярмолинський Іван – 199
Ярмолинський Матвій – 199
Ярмолинський Олександр – 198, 200
Ярмолинський Олехно – 168, 197, 199
Ярмолинський Северин – 198–200, 240
Ярмолинський Станіслав – 198
Ярмолинський Федір – 197, 198
Ярмолинський Ходко – xvi, 90, 92, 93, 195–197, 199, 289
Ярмолинський Юрій – 201
Ярмолинський Юхно – 198, 200
Ярмолинські – 300
Ярмолинські – xvi, 195–198, 200, 201, 285
Яровський Якуб – 153, 166
Ярош з Лагодовля – 228
Ярош, ротмістр – 215
Ярушко, син Фредирика – 171
Ясенський – 193
Ясенський Ян – 310, 314
Яхимович Якуб – 222, 263
Яцимірський – 315
Яцимірський Павел – 271
Яцимірський Станіслав – 225
Яцко – 47

N. N. з Будявців – 104
N. N. з Потистовець – 165
N. N. з Пунтровець – 165
N. N. Іванова Свирчовська – 315

Abraham Władysław – 32, 33
Abrahamowicz Zygmunt – 183, 185
Albertus de Peklikowcze – див. Бучацький, з Бучача Войцех (I)
Allexandro Coriati – див. Олександр Коріатович
Altgrosch Adam – 31
Ambrosius Ormyanczyk (Ambroz) – див. Амброзій Ормянчик
Andreas Brinza de Sbinow – див. Анджей Бринза зі Збінова
Andreas de Bapschin - див. Андрій з Бабшина
Andreas de Michalczowa – 240
Andree dicti Suchlha – див. Андрій, званий Шульга
Andronikovicz Hricz – див. Андроникович Грицько
Andronikovicz Waszil – див. Андроникович Василь
Anthon – 216
Anužytė Lina – 292
Assembiowicz Kirkor – див. Асембійович Кіркор

Babak – див. Бебек Емерик
Bachawski Iohannes – див. Бахавський Іван (Ян)
Badowski – див. Бадовський
Badowski Joannes – див. Бадовський Ян
Baliński Michał – 3
Bandtke Jan Wincenty – 150, 180
Banionis Egidijus – 125
Bańkowski Piotr – 21
Bardach Juliusz – 182
Bartholomeo de Blisnowa – див. Бартоломей з Близньова
Bedryško – див. Бедрих (Бедришко)
Beneszch – 204
Beranet – 204
Berezinski Jacobus – див. Березинський Якуб
Bergesteter Hannes – 31
Berlinscky Iwan – див. Берлинський Іван
Berlinscky Szupran – див. Берлинський Степан
Berlinsczy – див. Берлинські
Bernath Moravyczky – див. Бернат Моравський
Bernhard Paulus – 31
Bernhardus de Camenecz – 31
Białkowski Leon – xvi, 9, 82, 167, 197, 217, 221, 226, 234, 235, 240, 241, 269, 299, 300, 301, 308, 311, 314, 319, 336, 343, 349
Biedrich de Biedrzichovicze – див. Миколай Бедрих з Нового Двору

Bielieczki Stanislaus – 250
Bieliūninė Aldona – xii
Bielowski August – 52
Bieniak Janusz – 52
Bilina de Lubnycza – див. Билина з Любнича, замковий воєвода
Biskup Marian – 178
Bobrowicz Jan – 272
Bobrzyński Michał – 206
Boczkowski Ioanne – див. Бочковський Ян
Boguchwalo de Moky – див. Боґухвал з Моки
Bogucka Maria – 177, 250
Bogucki Ambroży – 111
Bogusium de Mochtin – див. Боґуслав з Мохтіна
Boguslao alias Jaranth de Gluchow – див. Боґуслав або Ярант з Ґлухува
Bohunyek Czernyn – див. Богунек Чернин
Boldvy Joannes – 216
Boniecki Adam – 103, 184, 200, 269
Borek Piotr – 325
Borkiwiecz-Cielińska A. – 193
Borsius de Koczyna (Borszone de Coczina, Borschene de Coczina) – див. Борш з Коціни
Bram Joannes – див. Брам Йоган
Brigono de Punotrowce – 165
Bruchnalski Wilchelm – 215, 307
Buczacki Muzylo – див. Бучацький, з Бучача Міхал Мужило (I)
Buczaczki Joannes – див. Бучацький, з Бучача Ян Анджей (III)
Buczaczki Michaelis – див. Бучацький, з Бучача Міхал (II)
Buczayszky Woythek – див. Бучайський Войтек
Buczek Karol – xii, 2
Buczien Jozip –див. Буцень Йосип
Buczien Lazor –див. Буцень Лазор
Buczien Phedor –див. Буцень Федір
Buczien Stepan –див. Буцень Степан
Buczien Ziemasz –див. Буцень Семаш
Buczni – див. Буцні
Bukowski Andrzej – див. Буковський Анджей
Bukowski Waldemar – 56
Burzynsky Valentini – див. Бужинський Валентій
Buslovič Paško – див. Буслович Пашко
Buth Bochdan – 216
Byely Stanislaus – 216
Byero Iacobus – 31
Byliński Janusz – 229, 231
Bylyna Burgrabius de Iaszlovyecz – див. Билина з Любнича, замковий воєвода

Calusch Ioanni de Brod – див. Калюс Ян
Caproşu Ioan – 61
Carapczowski Mikolai – див. Карапчовський Миколай
Caspar Ungarius – 204
Cervus Ioann – див. Цервус Іоан
Cervus Simon – див. Цервус Симон
Cetwiński Marek – 14
Chanyecz – див. Ханич
Chanÿski Nicolaus – 250
Charcawth Thomaszch – 204
Charwath Benedict – 204
Chebda dominus – див. Хебда
Chebda, de – див. Ґіба (Хебда) Геронім
Chlebowski Bronisław – 91
Chlyevyczky Simon – 204
Chłapowski Krzysztof – 17, 19, 21, 235, 288, 293
Chmieł Adam – 42, 43, 79
Chodko Croata – див. Ярмолинський Ходко
Chomutowski Girzik – див. Хомутовський Їржі
Choranzycz – 218
Chorążyczewski Waldemar – 125, 210, 226
Christoforo de s. Romuli – див. Христофор із Сан-Ромуло
Ciara Stefan – 17
Cietko Jakuš– див. Цєтко Якуш
Cihodaru Constantin – 61
Cioffari Gerardo – 250
Clementi – див. Клементій з Маніковець
Coniuski Paulo – див. Конюський Павло
Corfus Ilie – 272, 292, 304, 305, 309
Cornelowska Ulianae – див. Корнеловська Уляна
Corothki Alexandr – див. Коротко Олександр
Corotko Iakan – див. Коротко Іакан
Corotko Pietruska – див. Коротко Петрушка
Creze Nicolaum – див. Креза Миколай
Cromeri Martin – див. Кромер Марцін
Cunrado de Cunaszow – див. Конрад з Кунашова
Curylowsky Phylup – див. Куриловський Пилип
Cynarski Stanisław – 220, 262

Czaczky Albertus – див. Чацький Войцех
Czamańska Ilona – 30, 54, 55, 59, 62, 133, 141
Czanek Casper – див. Чанек Каспер
Czanstulowski Ioanni – див. Чанстуловський Ян
Cząszky Iohannes – див. Чоншкий Ян
Czeczel Sienko – див. Чечель Сенько
Czelek Andree de Crzywce – див. Цьолек Анджей з Кривча
Czerleniowski Halissin – див. Черленевський Галусин
Czerleniowski Ihnath – див. Черленевський Гнат
Czerleniowski Lukyan –див. Черленевський Лук'ян
Czerleniowszczy – див. Черленевські
Czermak Wiktor – 2
Czermienski [Stanisław] – 267, 268
Czermynski Andreas – див. Черменський Анджей
Czerwlinsky Andreas – 240
Czerws Simon – див. Цервус Симон
Czerwus Joannes – див. Цервус Іоан
Czerwus Simon – див. Цервус Симон
Czieplowski Jakub – дим. Чепловський Якуб
Cziermienski Joannis – див. Черменський Ян
Czirneÿ Waszil – див. Чорний Василь
Cziszopolski Gabriel – див. Чішопольський Ґабріель
Czolek Iohannes – див. Цьолек Ян
Czolek Laurencius – див. Цьолек Вавжинець
Czolek Petro de Clodbycza – див. Цьолек Петро з Клодбича
Czołowski Aleksandr – 32, 45, 80
Czudny Jan – див. Чудний Ян
Czwyklyeyowski Paul – див. Цвиклейовський Павел

Čemerevič Chodko – див. Чемерович Ходко

Dąbkowski Przemysław – 307
Dambroski Ioanne – див. Дамброський Ян
Danik – див. Голубейович Дониш
Danilo heres in Zaderzewsko – див. Задеревецький Данило Дажбогович
Danilowicz Ignacy – 79
Dedihold – див. Ґедиґольд Юрій (Єжи)
Dembińska Anna – 288, 293
Denusch – див. Диниш, слуга
Derslao – див. Дерслав, ротмістр
Derslaum de Vodnyky – див. Дерслав з Водників
Dinisch – див. Диниш, син Диниша
Dmitr de Podwirpcze – див. Дмитро з Підвирпча
Dobek Łowczowski Stanisław – див. Добек-Ловчовський Станіслав
Dobeslai de Pyassczicze – 167
Dobromirsky Mathei – див. Добромірський Мацей
Dobrzinski Adam – див. Добжинський Адам
Doczinski Albertus – 250
Doluszky Joannes – 204
Domarath de Slatkow (Domaratio de Sluthkow) – див. Домарат зі Шлядкова
Domarathi de Scharawka – див. Ян Домарат зі Шлядкова
Domaratho de Balina – див. Домарат зі Шлядкова
Donyssz Holubowycz – див. Голубейович Дониш
Dörflerówna Anna – 148
Drelicharz Wojciech – 216, 231
Dubrawsky Thomas – 216
Dukadzinowicz Georgius – див. Дукадинович Георгій
Dukadzinowicz Ioannes – див. Дукадинович Іван
Dukadzinowicz Lucas – див. Дукадинович Лука
Dukadzinowicz Petrus – див. Дукадинович Петро
Dukadzinowiczi – див. Дукадиновичі
Dunikowski Juliusz – 40, 41, 281
Dwornicka Irena – 218, 268, 286, 293
Dworzaczek Włodzimierz – 63–66, 68–70, 72, 73, 85, 105, 120, 138, 169, 171, 305
Dybek Elżbieta – 31
Dynysch familiari – див. Диниш, слуга
Działyński Tytus – xviii

Eis Justyna – 23
Elizabet – 240

Falc Lucjan – 206
Falcone de Cozarzow – див. Фалько з Козарова
Fastnacht Adam – 198, 340, 345
Felczak Wacław – 137
Ferenc Marek – 216, 306
Fiedor Camieniecki – див. Федір, кам'янецький митник
Firley Nicolaum – див. Фірлей Миколай
Francisko de Swosz – див. Франціщек зі Своша
Francko, počašyj – див. Франчко, підчаший
Franczek de Stepanikowcze – див. Франчек зі Степаніковиць
Franczko – див. Франчко
Franczkonis – див. Франціщек зі Своша
Fredro de Plessovicze (Fridro, Fredro) – див. Фредро з Плешовиць
Fridrichowski Joannes – див. Фрідріховський Ян

Galienski Petrus – див. Ґалєнський Пйотр
Gąsiorowski Antoni – 11, 138, 177
Gąsyorowsky Sigismundus – 216
Gasztolt – див. Ґаштольд Андрій
Gedegoldi – див. Ґедиґольд Юрій (Єжи)
Georgio plebano in Myedzyboze – див. Єжи, плебан у Меджибожі
Gilewicz Aleksy – 54, 88
Giuliano della Rovere – див. Юлій II, папа
Gniewosz Huriel – див. Ґуріель Ґнєвош
Gnyewyek – див. Ґунцер або Ґнєвик
Gnynszky Petrus – 204
Górski Karol – 128, 283, 284
Górski Konstanty – 204
Goslawsky Adam – 216
Gosliczki Franciscus – див. Ґосліцький Франціщек
Gosliczki Jan – див. Ґосліцький Ян
Gotardi de Swosz – див. Ґотард зі Своша
Grabowski Michał – 23
Graff Tomasz – 13
Grodziski Stanisław – 218, 268, 286, 293
Groth, drabant – див. Ґрот-Челіговський Матіаш (Мацей)
Guncrz – див. Ґунцер або Ґнєвик
Gyemyelnyczky Nicolaus – 204
Gyza Iacobus – див. Ґиза Якуб

Iachnowycz Iacobo – див. Яхнович Якуб
Iacobo de Belszyecz – див. Якуб з Белзця і Заковичів
Iacobo de Dampszko Notario Davidis de Buczacz – див. Якуб Дамшка, писар Давида з Бучача
Iacobo de Iaczko – див. Якуб з Ячка
Iacobo de Rybicz – див. Якуб з Рибич
Iacobo de Zacowycze – див. Якуб з Белзця і Заковичів
Iacussii de Manicowcze – див. Якуш з Маніковець
Ianussio advocato in Buczacz – див. Януш, війт у Бучачі
Iazlowyeczky Michaelis – див. Бучацький, з Бучача Міхал (II), син Теодорика
Ilaiowicz Iwan – див. Ілайович Іван
Ilia Czelyszczewicz alias Elias – див. Ілля Челищевич або Еліяш
Iliae, woiewodae – див. Еліяш, господар
Iliasowiczowie – 253
Iliaszowicz Haraszin – див. Ілляшович Герасим
Iliaszowicz Herman – див. Ілляшович Герман
Iliaszowicz Klimunth – див. Ілляшович Климент
Iliaszowicz Stepan – див. Ілляшович Степан
Imram de Czulice – див. Імрам з Чуліц
Imram junior de Czulice – див. Імрам з Чуліц
Imramcone haerede in Czulicze – див. Імрам з Чуліц
Iohanne de Buczacz – див. Бучацький, з Бучача Ян (II), син Теодорика
Iohanne de Bucziny – див. Ян з Бучини
Iohanne de Nyenczin – див. Ян з Ненчина
Iohanne de Orinin – див. Кірдей Ян
Iohanne iudicae castri – Ян, ґродський суддя
Iohannem de Holhocze – див. Ян з Голгоч
Iohannes officialis de Holhocze – Ян з Голгоч
Iohanni Crussina de Bakow – див. Ян Крушина з Бакова
Iohannis Pudlo – див. Іоан (Іван, Ян) Пудло
Ioltuch Izai – див. Єлтух Ісай
Ioltuch Pawel – Єлтух Павел
Ioltuch Phedor – Єлтух Федір
Ioltuch Pietro – Єлтух Петро
Ioltuch Sawula – див. Єлтух Савула
Ioltuch Soltan rzeczony Ioltuch – див. Єлтух Солтан, званий Єлтух

Ioltuch Wasko – Єлтух Васько
Ioltuchowie – див. Єлтухи
Isaschko (Iwassko) de Nyewythowicze – див. Невид Івашко
Isdepski Jacobus – 250
Isdepski Stanislaus – див. Ізденський Станіслав
Iskrziczski Nicolaus – див. Іскшицький Миколай
Islaveczki Georgio – див. Язловецький Єжи, син Теодорика
Issak – див. Ісаак
Iuchno (Iwchno) de Nyewyethowicze – див. Невид Юхно
Ivankone Chelmensi castellanis – див. Кірдей Ванько
Iwan de Laczskye – див. Іван з Ляцького
Iwan Passyna Ilyas dicti – див. Іван Пасина, званий Іліяш
Iwanko Strzeliecz – див. Іванко Стрілець

Jabłonowski Aleksandr – xvii, 8, 20, 21, 39, 71, 127, 222, 284, 301
Jablonowski Phedor – див. Яблоновський Федір
Jablonowski Riczko – див. Яблоновський Грицько
Jacobus de Buczacz – див. Бучацький, з Бучача Якуб (III)
Jakim – див. Яким, боярин барський
Jan Calusch – див. Ян Калуш
Janas Eugeniusz – 11
Janeczek Andrzej – 12, 14, 31, 209, 274
Jankowsky – див. Янковський, ротмістр
Januszchowszky – 204
Janyssy Kierdyowicz – див. Кірдей Януш
Jarmoliński Agis – 196
Jarmolinski Georgius – див. Ярмолинський Юрій
Jarmolinski Mathiae – див. Ярмолинський Матвій
Jarmolynski Dachno – див. Ярмолинський Дахно
Jarmolynszky Seueryn – див. Ярмолинський Северин
Jarmolynszky Waszyl – див. Ярмолинський Василь
Jarosch de Lachodowla – див. Ярош з Лагодовлі
Jarowski Jacobo – див. Яворський Якуб
Jasko de Sandziszouicze – 240
Jaslowieczki Georgio – див. Бучацький, з Бучача Бартош (II)
Jaworski Rafał – 150
Jedleczki Stanislao – див. Єдлецький Станіслав
Jerzy Hybaty (Hubathi) – див. Єжи Губатий
Johanne iudice castri – див. Ян, ґродський суддя
Johannes de Pyassczicze – 167
Johannes Kruschyna de Galow – див. Ян Крушина з Ґалова
Johannes Morawczyk – див. Ян Моравчик
Johannes Podolszky woyewodzycz – 204, 205[1]
Johannes von Posilge – 74
Johanni de Boriskowcze – див. Іван з Боришковець
Jolthuch – див. Єлтух
Jolthuch Andrei – див. Єлтух Андрій
Jolthuch Dimithr – див. Єлтух Дмитро
Jolthuch Josko – див. Єлтух Йосько
Jolthuch Risko – див. Єлтух Рисько
Jołtuchowie – див. Єлтухи
Jóźwiak Sławomir – 62, 279
Jukowsky Iohanni – див. Юковський (Юрковський) Ян
Jureczko Andrzej – 38
Jurek Tomasz – 277
Jurko – 216
Jurko Szwirzczowicz – див. Юрко Свирчович
Jurski – див. Юрський
Juryowsky Stanislaus – 216
Jurza de Chodorowstaw – див. Юрша з Ходоровставу

Halecki Oskar – 17, 18, 46, 53, 82, 83, 109, 110, 139, 148, 277, 340, 345
Harasym – див. Гарасим, боярин барський
Hassan Thatarski – див. Хасан Татарський
Hedvigy de Brzeszany – див. Ядвіґа з Бережан
Herburt Joannis – див. Гербурт Ян
Herburth Nicolaus – див. Гербурт Миколай

[1] У цьому випадку неможливо встановити, хто саме зазначений з представників панів з Бучача. Адже під таким означенням можуть ховатися Ян з Бучача, син Давида, Ян Анджей та Ян Фелікс, сини Якуба.

Herman – див. Герман, боярин барський
Hirsch Teodor – 74
Hladky Jan – 204,
Hnievomir Lutko – див. Ґнєвомір Лютек
Hołodanic Olesko – див. Голоданець Олешко
Holothkowczi – див. Голотковці
Holothkowiecz Ilias – див. Голотковець Ілляш
Holothkowiecz Jaczko – див. Голотковець Яцко
Holothkowiecz Nestor – див. Голотковець Нестор
Holothkowiecz Wasziel – див. Голотковець Василь
Holozinczi – див. Голозинці
Holoziniecz Iwan Sienkowicz – див. Голозинець Іван Сенькович
Holoziniecz Misko – див. Голозинець Мисько
Holoziniecz Riniecz Iaczkowicz – див. Голозинець Гринець Ячкович
Holoziniecz Stephan Iaczkowicz – див. Голозинець Степан Ячкович
Holubkovicz Casparis – див. Голубкович Ґаспар
Holutovicz Kierko – див. Голутович Кєрко
Hrehor Kyowyanyn (Hreor Kyowianin) – див. Грегор Киянин
Hremecz – див. Гремеч
Hreor, pisarz – див. Грегор, писар
Hriczkone de Sokolicz – див. Гринько з Сокільця
Hriczkone Kerdeyowicz pallatinis – див. Кірдей Грицько, воєвода
Hriczkone Kyrdeyewicz – див. Кірдей Грицько (старший)
Hrunyewycz Iwan – див. Гриневич Іван
Hrynczone Oliphieronis filio – див. Гринько, син Оліфера
Hryńko – див. Гринько з Сокільця
Hryńko Sokoleckij – див. Гринько з Сокільця
Hryszko Rafal – 141
Hulewicz Iwan – див. Гулевич Іван
Humienieczczy – див. Гуменецькі
Humienieczczy Hriczko – див. Гуменецький Грицько
Humienieczczy Iwaszko – див. Гуменецький Івашко
Hynek – див. Гинек, ротмістр

Kalenyk Charenycz – див. Каленик Харенич
Kalus Jan – див. Калюс Ян
Kalwsch Johannes – див. Калюс Ян
Kaniewska Irena – 171, 272, 294, 311
Karaczewsky – див. Карачовські (Карачевські)
Karaczewsky Alexem – див. Карачовський Олексій (Карачевський)
Karaczewsky Roman – див. Карачовський Роман (Карачевський)
Karaulski Niczko – див. Караульський Нічко (Мічко)
Karwasińska Jadwiga – 21, 156
Karwath Petrus – 216
Kazarin, marszialek – див. Казарин, маршалок
Kiemlicz Conrado – див. Кемлич Конрад
Kierdanowsczy – див. Кердановські
Kierdanowski – див. Кердановський
Kierdanowski Sawka – див. Кердановський Савка
Kierdanowsky Abram – див. Кердановський Абрам
Kierdanowsky Iwan – див. Кердановський Іван
Kierdanowsky Wassil – див. Кердановський Василь
Kiryk Feliks – xvii, 12, 28, 37, 38, 182, 183, 303
Kłaczewski Witold – 11
Klimecka Grażyna – 67
Kloch Nicolao – див. Клох Миколай
Kloniczki Petrum – див. Клоницький Пйотр
Kobiac Waśko – див. Кобіяк Васько
Kola Petrus – див. Пйотр Коля
Kolankowski Ludwik – 204, 272, 307, 311
Kołodziejczyk Dariusz – 171, 206, 304
Konopczyński Władysław – 257
Kopacz Iwan – див. Копач Іван
Korczak Lidia – 106, 152
Korithkowa Mariana – див. Кориткова Маріанна
Korzenowski Primus – 250
Korznar Michael de Camnicz – 31
Kostko [Кость Головенчич] – 78
Koszuchowsky Bunyecz – див. Кожуховський Білич
Koszuchowsky Ioannes – див. Кожуховський Іван
Koszuchowsky Junyecz – див. Кожуховський Юнич
Koszuchowsky Leczko – див. Кожуховський Лечко

Koszuchowsky Lukian – див. Кожуховський Лук'ян
Kot Aneta – 19
Kothliarz Ivanisz – див. Котляр Іван
Kothowieczkia Martinus – див. Котовецький Марцін
Kothowsky – 204
Kotskowicz Thoma – див. Котскович Томаш
Kowalska Halina – 305
Kowalski Mathias – див. Ковальський Мацей
Kozaczek z Braczlawia – див. Козачок з Брацлава
Kozak zwinogrodecki – див. Козак Звиногродський
Kozierowscki Dimithr – див. Козеровський Дмитро
Kozierowscki Lesko – див. Козеровський Лешко
Kozierowsczi – див. Козеровські
Kozinski Waszko – див. Козинський Васько
Kozychowsky (Koszuchowskye) – див. Кожуховський
Krawczuk Wojciech – 19
Krczon de Martinow – див. Крчон з Мартинова
Kroczowszky Jakub – 204
Kromer Marcin – див. Кромер Марцін
Kruzelniczki Tomasz – див. Крузельницький Томаш
Kryński Adam – 214, 257, 258
Kryński Mirosław – 214, 257, 258
Krzyżanikowa Jadwiga – 55
Kuczyński Stefan K. – 111
Kudyowsczi – див. Кудийовські
Kudyowski Iwan Oliszowicz – див. Кудийовський Іван Олішович
Kudyowski Sthepan Oliszowicz – див. Кудийовський Степан Олішович
Kulecki Michał – 19
Kulnytė Birytė – xii
Kuraś Stanisław – 26, 184
Kurilowski Bochdan – див. Куриловський Богдан
Kurtyka Janusz – 11–13, 16, 17, 27–30, 33, 40, 43, 45, 46, 49, 51, 53, 61, 64, 68, 70, 72, 73, 78–82, 85, 90, 92, 95, 100–102, 110, 111, 123, 124, 128, 129, 138, 142, 152, 164, 167, 181, 186, 189, 190, 192, 194, 196, 197, 208, 274, 280–283, 285, 339
Kuszierowicz Danisko – див. Кушировичь Данишко
Kutrzeba Stanisław – 35, 58, 205, 259
Kwiatkowski Krzysztof – 62, 279
Kyemlicz Wolbram – див. Кемлич Вольбрам
Kyszler Thomas – 31

Laberschek Jacek – 70
Ladislai ducis Oppolensis – див. Владислав, князь Опольський
Lamberg Maternus – 31
Lanckoruński Kresław (Przecslaus) – Лянцкоронський Предслав
Lanckoruński Stanisław – див. Лянцкоронський Станіслав
Lanczky Petro – див. Лонцький Петро
Laurencium alias Suchlha – див. Лаврін, інакше Шульга
Laurencius officialis de Laczskye – див. Лаврентій (Вавжинець), урядник в Ляцькому
Lawbner Niclos – 31
Leszczyńska-Skrętowa Zofia – 80
Lewicki Anatol – 204
Liesczinski Stanislaus – 250
Linde Samuel – 91
Lipiński Tymoteusz – 3
Lipski Andrzej – 306
Lischowski Mathias – 250
Liske Xawery – 123
Liskowski Petrus – див. Ліковський Пйотр
Lissohorsczy – див. Лисогорські
Lissohorsky Iwasko – див. Лисогорський Івашко
Lissohorsky Panus – див. Лисогорський Панас
Lissohorsky Sienko – див. Лисогорський Сенько
Litwin Henryk – 287
Lochinski Woycziech – див. Лохінський Войцех
Lonyvszky – 204
Lulewicz Henryk – 196, 197
Luthowensky – див. Лутовенський

Łowmiański Henryk – 53, 56
Łoza Stanisław – 216

Macek Josef – 176
Makarski Władysław. – 47
Maleczyński Karol – 51, 98, 153, 263
Malinowski Mariusz – 207
Malintowicz Ostaphy Matwÿ – див. Малинтович Остафій Матвій
Malintowicz Semian – див. Малинтович Семен
Manilo Multianin – див. Маніло Мультанин
Marassio de Sybilowce – див. Марасіо з Сибиловець (Шибиловець)
Marko de Wirzbow – див. Марко з Вербової
Marqwart von Salczbach – див. Марґварт фон Зальцбах
Martinus Notarius domini Iohannis de Bucacz – див. Мартин, писар Яна з Бучача
Martino plebano de Buczacz – див. Марцін, плебан у Бучачі
Martino de Nyedzuiecz – див. Мартин з Недзвича
Marzec Adam – 51
Mączak Antoni – 152
Mecherzyński Karol – 72, 74
Melczer Iokusch de Kamencz – 31
Meškovskij Bernart – див. Мєшковський Бернат
Michaele dicto Habdank – див. Міхал Авданець з Бучача
Michaele Woyeuoda nostro in Buczacz – див. Міхал, замковий воєвода у Бучачі
Michael Hawdank de Buczacz (Michaele Habdank, Michaele Audancz) – див. Міхал Авданець з Бучача
Michalasz Valacho – див. Міхалаш Волох
Michalowski Nicolao – див. Міхаловський Миколай
Michałowski Witalij – див. *Михайловський Віталій*
Michaele Ladomiriensis palatinis – Міхал, замковий воєвода у Володимирі
Mickūnaitė Giedre – 106
Micolai de Swoyczyn – див. Миколай зі Свойчина
Mieleczki Nicolao – див. Мелецький Миколай
Mieleczki Sebastiano – див. Мелецький Себастьян
Mikołaj de Lahodowlye – див. Ґіба (Хебда) Миколай
Milanowski Casper – див. Міляновський Каспер
Mitko Malisz – див. Митко Малиш
Miylutha – 216
Monasterski Nicolao – див. Язловецький Миколай, син Яна
Monwid – див. Монивид (Монвид)
Morozowsczi – див. Морозовські
Morozowski Isai – див. Морозовський Ісай
Morozowski Olexy – див. Морозовський Олексій
Morozowski Rejtko – див. Морозовський Райтко
Morozowski Phedur – див. Морозовський Федір
Mroczko de Scroszina – 240
Mrozowski Przemysław – 170
Muzhylo de Buczacz (Muzylonis de Buczacz) – див. Бучацький, з Бучача Міхал Мужило (I)
Myanowski Nicolao – див. Міляновський Миколай
Myholowczi – Михоловці
Myholowec Szawka – див. Михоловець Савка
Myholowec Szienko – див. Михоловець Сенько
Myholowec Stepan – див. Михоловець Степан
Myholowec Szieniuta – див. Михоловець Сенюта
Myholowec Wasziel – див. Михоловець Василь
Mythowicz Symma – див. Митович Сима
Mythko Maciej – див. Митко Мацей
Mytkowicz Siema – див. Миткович Сима
Mithko Thurczin – див. Митко Турчин
Mychaele de Pothphilipie – див. Подфіліпський Міхал
Myszkowsky de Przeczyzow – див. Мишковський Пйотр

Nabrzuth Nicolaus – 250
Nadolski Stanislaus – див. Надальський Станіслав
Naidicz – див. Наідич (Найдич)
Nicolao de (Wiszniow) cappelano – див. Миколай з (Вишніва), капелан
Nicolao de Giba – див. Ґіба (Хебда) Миколай
Nicolao de Humyence – див. Миколай з Гуменців
Nicolao de Kruhlecz – див. Миколай з Кругляця
Nicolao de Myelecz – див. Мелецький Миколай
Nicolao de Piaszczece (Nicolaus de Pyasnicze, Nicolai de Pyassczicze) – див. Миколай з П'ящиць

Nicolao de Poznania – див. Миколай з Познані
Nicolao Furman – див. Миколай Фурман
Nicolao Mazouita – див. Миколай Мазовіта
Nicolaus de Kamencz – 31
Nicolaus familiaris Theodrici – див. Миколай, слуга Теодорика з Бучача
Nicolaus gladiator de Camyenecz – 31
Nicolaus notarius Michaelis de Iaszlowiecz – див. Миколай, писар Міхала з Язлівця
Nicolaus Slezak – див. Миколай Шльонжак
Niczin – див. Нічин, боярин барський
Nieliski Jacobo – див. Неліський (Неложський) Якуб
Niemierza Bakocki – див. Немиря
Nieszowicz Petro – див. Нешевич Петро
Niewid – див. Невид
Niewodniczański Tomasz – 23
Niezabitowski Jakub – див. Незабитовський Якуб
Niezabytowski Nicolao – див. Незабитовський Миколай
Nowak Tadeusz – 118
Nowakowski Paweł F. – 13
Nowakowski Tomasz – 51, 64
Nowosielsky Hrynko – 216
Nurzinski Mathias – 250
Nyeloszki Jacobo – див. Неліський (Нелож-ський) Якуб
Nyeron wathaman – див. Нерон (Нирон)
Nyewith Iwasko – див. Невид Івашко
Nyewyd Mykytha – див. Невид Микита
Nyewydowicz Iwasko – див. Невид Івашко
Nyewydowycz Toszko – див. Невид Тишко (Тошко)
Nynota – див. Нинота
N. N. de Potistowce – див. N. N. з Потистовець

Ochmański Jerzy – 26, 55, 98
Odrowasch Nicolaus – див. Одровонж Миколай
Odrowasz Petro – див. Одровонж Пйотр
Okolski Szymon – 196, 281
Olechnonis de Jarmolincze – див. Ярмолинський Олехно
Olesko, wojewoda – див. Олешко, воєвода
Olgerd – див. Ольґерд
Orzech (Orzek), de – див. Свирчі з Ожка
Ossyeczki Iacobo – див. Осецький Якуб
Ostrowski – див. Островський, бурґграф
Ożóg Krzysztof – 14

Paczinski Stanislaus – 250
Pal Engel – 55
Papée Fryderyk – 202
Paulo de Polaicze – див. Павел з Полячого
Paulo N. N. – див. Павло з N. N.
Paulo Nieszcza – див. Павло Нєща
Paulus de Petrilow (Paulus de Petrilov) – див. Павел з Петрилова
Pawiński Adolf – 260
Pągowski Petri – див. Пенґовський Пйотр
Peč Hotart – див. Печ Ґотард
Petr, starosta – див. Петро, староста
Petranowczi – див. Петрановці
Petrassius – див. Турський Петраш
Petri Armini – див. Петро Вірменин
Petri dicti Kaczorek – див. Пйотр, званий Качорек
Petrilowsky Paulo – див. Павел з Петрилова
Petro de Polistowce – див. Петро з Полистовців
Petro Plebano in Petlikowcze – див. Петро, плебан у Петликівцях
Petronellae de Slupypucza – див. Петронела зі Слупинича
Petrus Byalorzozecz dictus – див. Пйотр, званий Бялозорцем
Pęgowski Iedrzey – див. Пенговський Анджей
Pęgowski Piotr – див. Пенговський Пйотр
Phedor – 216
Phetkone Brinza – див. Федько Бринза
Philippo Tympanista – див. Філіп, барабанник
Piechno de Orzek – див. Пєхно з Ожка
Piekosiński Franciszek – 36, 38, 50, 124, 281
Pietranowec Mykitha – див. Петрановець Микита
Pietranowec Petrun – див. Петрановець Петрун
Pietranowec Wasko – див. Петрановець Васько
Pileczki Ioannes – 218
Piotr Bakothski – див. Пйотр Карвацян з Радоміна

Plewczynski Marek – 287, 306
Plomen Skerdo – див. Пломен Скердо
Ploskirowszczi – див. Плоскировські
Ploskirowski Iliasz – див. Плоскировський Ілляш
Ploskirowski Phedor – див. Плоскировський Федір
Płocha Józef – 19
Pobóg-Górski Władysław – 25, 93, 103
Pobóg-Lenartowicz Anna – 14
Podfylypsky Martinus – див. Подфіліпський Марцін
Podoreczky Georgius – 216
Podphilipski Jacobus – див. Подфіліпський Якуб
Podphilipsky Ioannes – див. Подфіліпський Ян
Podphilipsky Martinus – див. Подфіліпський Марцін
Podphilipsky Paulus – див. Подфіліпський Павел
Podphilipsky Victor – див. Подфіліпський Вікторін
Pohorecki Felix – 167
Poplawnyczki Paulus – див. Поплавницький Павел
Popławnicka Konstancyia – див. Поплавницька Констанція
Popławnicki Michał – 269
Popławnicki Seweryn – 269
Popovič Michal – див. Попович Михайло
Popowski Demko – див. Поповський Демко
Popowski Dimithr – див. Поповський Дмитро
Popowski Phedor – див. Поповський Федір
Popowski Szienko – див. Поповський Сенько
Popowski Wasko – див. Поповський Васько
Possak Bochdan – 216
Pothphylypsky Michaelis – див. Подфіліпський Міхал
Potocki Mikołaj – див. Потоцький Миколай
Potoczki Jacobus – див. Потоцький Якуб
Potoczki Lucas – див. Потоцький Лукаш
Pretwic Bernat – див. Претвич Бернард
Procevič Michajlo – див. Процевич Михайло
Prochaska Antoni – 7, 12, 18, 24, 58, 63, 84, 98, 140, 170
Proczowicz Michaiło– див. Процевич Михайло
Prokop Krzysztof – 125
Prusiewicz Aleksandr – 266
Prusz Jan – 204
Przezdziecki Aleksandr – 2, 3, 23, 52, 58, 65, 72, 74, 85, 107, 180, 189, 290
Przistaw Petrum – див. Пристав Петро
Przyboś Kazimierz – 11, 65, 92, 99
Przybyłowicz Olga – 66
Psarski Cristopherus – див. Псарський Кшиштоф
Pułaski Kazimierz – 6, 108, 182, 186–188, 190, 211, 212, 214, 216, 217, 224, 249, 270, 343
Purc Jerzy – 97, 138,
Pyechno Adamkovicz – див. Пєхно Адамкович

Quirini-Popławska Danuta – 132

Rabiej Piotr – 216, 231
Rachuba Andrzej – 196, 197
Radeczki Mathiae – див. Радецький Мацей
Radzieiewszczi – див. Радзейовські
Radzieiewski Alexandr – див. Радзейовський Олександр
Radzieiewski Jarmak – див. Радзейовський Ярмак
Radzieiewski Ostaphiei – див. Радзейовський Симон
Radzieiewski Simon – див. Радзейовський Остафій
Radzimiński Andrzej – 152, 283
Radzimiński Zdisław Luba – 33
Ralyowski Nicolaus – див. Ралийовський Миколай
Ramult Nicolaus – 250
Raphaele de Sluppow – див. Рафал зі Слупова
Renner Paul – 31
Rihawsky Ioanne – див. Рихавський Ян
Rincone de Sokolecz – див. Гринько з Сокільця
Risch Petro – див. Ріш Петро
Rohoska de Jazlowycz – див. Рогозка з Язлівця
Roman Stanisław – 178
Romaniuk Przemysław – 196, 197
Rowski Alberto – див. Ровський Войцех
Rozen Jacusio – див. Розен Якуш
Russanowsky Gerzy – див. Куриловський Єжи
Russanowsky Ivan – див. Куриловський Іван

Russanowsky Pawel – див. Куриловський Павел
Russanowsky Piotr – див. Куриловський Пйотр
Russanowsky Stephan – див. Куриловський Стефан
Russek Iurek – 31
Rutkowska Grażyna – 18, 135, 150, 193
Rybalski Antoni – 19
Ryczko Kyrdeyowicz – див. Кірдей Грицько (старший)

Sachnone de Schandrow – див. Сахно із Шандрова
Samsonowicz Henryk – 111
Sąpoleyenszky Woyczyech – 204
Sarawski Joannes – див. Шаравський Ян
Sawicki Jakub – 19
Schafraniecz Petri – див. Шафранець Пйотр, молодший
Schakowski de Belszyecz Iohanni – див. Щаковський (Заковський) Ян з Белзця
Schenkone notary – див. Сенько, ґродський писар
Scherko – 216
Schilochos Matthias – див. Шилохост Матіас
Schufarski Paulo – див. Шуфарський Павел
Schultis Hannes – 31
Sczukowska – див. Бахавська N. N.
Sczukowski Pauli – див. Щуковський Павел, молодший
Sczukowsky Cristino – див. Щуковський Кристин
Sczukowsky Paul – див. Шуковський Павел, старший
Sękowski Roman – 217, 218, 277
Semen Jurievič, knjaz' – див. Семен Юрійович, князь
Semilawski Melchiar – див. Семілавський Мельхіор
Semkowicz Władysław – 25, 35, 45, 59, 98, 118, 120, 127, 128, 281, 346
Seremeth – 216
Siekierzenski Martinus (Syekyerzynsk Martinus) – див. Секержинський Марцін
Siemakowie – див. Семаки
Sienko de Vierznowcze – див. Вербовецький Сенюта
Sienkone notario – див. Сенько, ґродський писар
Sigismund de Orinin – див. Кірдей Зиґмунт
Sigismundi de Nowosielcze – див. Зиґмунт з Новоселиці
Sigismundo Capellano nostro Castrensi – див. Зиґмунт, капелан у Язлівці
Sikora Franciszek – 51
Simon Notarius generose Katherine de Manasturzuska – див. Симон, писар Катажини з Монатириськ
Sismundus – див. Зиґмунт, орендар с. Устя
Skotniczki Benedictus – див. Скотницький Бенедикт (Беняш)
Skoworoniczicz Ihnath – див. Сковорочич (Сковороничич) Гнат
Skoworoniczicz Izay – див. Сковорочич (Сковороничич) Ісай
Skoworoniczicz Wawrin – див. Сковорочич (Сковороничич) Лаврін
Skowroiczicz Ławryn – див. Сковорочич (Сковороничич) Лаврін
Slabossy – див. Слабош
Slawcone de Gorki – див. Славко з Ґурки
Sliedz Ioannes – 242, 245
Sliedz Mathias – 242, 245
Sliedz Paulus – 242, 245
Sliedz Valenti – 242
Slupič Pavel – див. Слупич Павел
Slupicz Paulus – див. Слупич Павел
Słupowski Powala – див. Рафал зі Слупова
Slywka – 204
Smolka – 204
Smołucha Janusz – 13, 318
Snowidowsky Stanislaus – див. Сновидовський Станіслав
Sochacka Anna – 12
Sokołowski Wojciech (XIX w.) – 82
Sokołowski Wojciech (XX w.) – 177, 287
Sokolowsky Jan – 213
Solius – 250
Soltan Issay Szawola – див. Солтан Ісай Шаволя
Soltanowicz Joltuch – див. Солтанович Єлтух
Soltanowicz Martin – див. Солтанович Мартин
Soltanowicz Michael – див. Солтанович Михайло
Soltanowicz Paulo – див. Солтанович Павло

Soltanowicz Wasko – див. Солтанович Васько
Soltanowicze – див. Солтановичі
Sperka Jerzy – 14, 31, 37, 45, 54, 55, 66, 67, 96, 118, 119, 170, 172, 277
Spicznik Iohanne – див. Спічнік Ян
Spieralski Zdisław – 17, 111, 124, 170, 200, 217–219, 305, 307, 309
Spytko z Melsztyna (Spitkone de Melstin, Spytko) – див. Спитко з Мельштина (старший)
Srocziczki Stanislao – див. Срочицький Станіслав
Sroka Stanisław – 106
Ssyk Ioannis – див. Ссик Ян
Stachira Andreas – 250
Stadnicki Kazimierz – 128
Stancone de Lubram – див. Станко з Любрам
Stanislao de Belszyecz – див. Станіслав з Белзця і Заковичів
Stanislao de Konarzow – див. Станіслав з Конарова
Stanislao de Wisseczko – див. Станіслав з Висічки
Stanislao de Wolkowce – див. Станіслав з Волковець
Stanislao de Zacowycze – див. Станіслав з Белзця і Заковичів
Stanislao de Zaualow – див. Станіслав із Завалова
Stanislao Rykala plebano in Buczacz – див. Станіслав Рикала (Рикаля), плебан у Бучачі
Stanislao Vicario – див. Станіслав, вікарій у Язлівці
Stanislaus – 204
Stanislaus – 31
Stanislaus de Chodecz – див. Ходецький Станіслав, молодший
Stanislaus Smalczowany alias Focks – 31
Stanislawski Andreas – див. Станіславський Анджей
Staniszewski Jerzy – 287
Starzechowski Salomon – 250
Steczko Szlęzita de Zorawlye – Стефан або Стечко з Влодовиць
Stefan, król – див. Стефан Баторій, король
Stefek – 213
Stepan – див. Степан, боярин барський
Stepan Vhrin – див. Степан (Стефан) Угрин
Stephan alias Steczko de Wladowcze – Стефан або Стечко з Влодовиць
Sthepano dicto Casper – див. Стефан, званий Каспром
Sthoyak Stanislaw – див. Стояк Станіслав
Stiborium de Oglandow – див. Стибор з Оґлендова
Strehlke Ernst – 74
Strus Iacobo – див. Струсь Якуб
Struss Iohanni – див. Струсь Ян
Strzelecka Anna – 63, 65
Stupicz Paweł– див. Слупич Павел
Subatniekienė Rūta – xii
Sucheni-Grabowska Anna – 228, 233, 288,
Suchorabski Petro – див. Сухорабський Петро
Sulima Georgius – див. Суліма Єжи
Sulimirski Filip – 42, 91
Sułkowska Irena – див. *Sułkowska-Kurasiowa Irena*
Sułkowska-Kurasiowa Irena – 18, 19, 26, 67, 184, 283, 284
Supron – див. Супрон
Suthkowski Vasiel – див. Сутковський Василь
Suthkowsky sire Heralinsky Fyethko – див. Ярмолинський Федько
Sutkowski Constantinus – див. Сутковський Костянтин
Sverščkovskij Adamko – див. Адамко зі Сверчковець
Swentoslai de Zadowya – див. Свентослав із Задов'я
Swider Cristopherus – див. Свідер Кшиштоф
Swidrigaila (Swygrigaÿlo, Swidrigal) – див. Свидриґайло, великий князь
Swirczowsky Janusch – див. Свирчовський Януш
Syemyslawsky Malcher – 216
Syenko – 216
Szassko Andreae – див. Шаско Андрій
Szczur Stanisław – 14, 49
Szczymczakowa Alicja – 52
Szelechowsczi – див. Шелеховські
Szelińska Wacława – 82, 128
Szieniawski Raphal – див. Сенявський Рафал
Szujski Józef – 82
Szulc Tadeusz – 287, 288,

Szweda Adam – 62, 279,
Szwirczowsky Bartolomeo – див. Свирчовський Бартоломей
Szwirczowsky Iohanni – див. Свирчовський Ян
Szwyrcz Stanislaus – див. Свирч Станіслав
Szybkowski Sobiesław – 62, 279
Szydor woyth – див. Сидір, війт
Szymański Józef – 218
Szymon Kylawy (Kulhawi, Culhawi) – див. Шимон Кулявий

Şimanschi Leon – 61
Ştefan cel Mare – див. Стефан III, господар

Tafiłowski Piotr. – 286
Tatarzyn Lyszohorszky – див. Татарин Лисогорський
Teodosi wladika – див. Феодосій, єпископ
Tęgowski Jan – 30, 32, 33, 39, 41, 42, 44–47, 49, 50, 55, 56, 59–61, 71, 85, 136
Theodrico de Buczacz (Theodrici de Buczacz, Theodoro de Buczacz) – див. Бучацький, з Бучача Теодорик (I)
Therlikowska Anna – див. Терліковська Анна
Thomas de Trzeczesscz – 240
Thomconis de Comorniky – див. Томек з Коморників
Thursky Petrassius – див. Турський Петраш
Thynyeczky Iacobum – див. Тиницький Якуб
Tichno – див. Тихно, хмільницький зем'янин
Tolstyj Vyško– див. Вишко Толстий
Tomaszewicz Janina – 23, 82, 128
Tomczak Andrzej – 216
Töppen Max – 74
Trajdos Tadeusz – xvii, 14, 39, 99, 100
Trawka Renata – 14
Trelińska Barbara – 32, 209, 210, 211, 214, 218
Troian de Wisseczko – див. Троян з Висічки
Turowski Kazimierz – 196
Tworowski Mikołaj – див. Творовський Миколай
Tygelski Wojciech – 143, 275
Tylus Stanisław – 37, 45, 118, 155, 173, 174, 330, 335–337, 342, 348, 349, 351

Ugrawsky Iohanne – див. Угравський Ян
Ulanowski Bolesław – 240
Urbanowicz Stachnikonis – див. Урбанович Стахнік
Uruszczak Wacław – 212, 218, 220, 260, 268, 286, 293

Vasiko Ruteni – див. Wasko Rutheni
Vasilij Vinnickij, knjaz' – див. Василь Винницький (Василь Божський), князь
Vasko Woloszin – див. Васько Волошин
Vaskoni Chalimun – див. Васько Халімун
Vasnovič Paško – див. Васнович Пашко
Vatzlav – див. Вацлав, писар
Vencentius de Dominico – див. Вінчецо де Домініко
Venceslaum, notarius – див. Вацлав, писар
Verozub Chodor – див. Верозуб Ходор
Vincensius – див. Вінцентій, урядник Міхала з Язлівця
Vithunski Joannes – див. Вітунський Ян
Vitoldi – див. Вітовт, великий князь
Vladislao Iagel. – див. Владислав II Ягайло
Vlodek Felix – див. Влодек Фелікс
Vlodek Mathie – див. Влодек Мацей
Volczinski Joannes – 250
Vyelyczka – див. Величка
Vyško Chudyj – див. Вишко Худий

Waclaw Vyelky – див. Вацлав Велький
Walewski Władysław – 91
Wanczencium – див. Вінцентій, урядник Міхала з Язлівця
Wascone marcalaco – див. Васько, маршалок
Wasilio duce dicto Boszki – див. Василь Винницький
Waśko Anna – 13
Wasko Rutheni – 267
Wassko [Васько Головенчич] – 78
Wasyl Strzekowicz – див. Василь Стшекович (Стрілкович)
Wawrzyniec zw. Sychlha – див. Лаврін, інакше Шульга
Wdowiszewski Zygmunt – 66, 134, 171, 176, 209, 210, 216

Węcowski Piotr – 64
Werosub Damiano – див. Верозуб Дем'ян
Wielgoss Joannes – див. Вєльгош Ян
Wieliczka – див. Вєлічка
Wierzbowiecki Suentione – див. Вербовецький Сенюта
Wierzbowski Teodor – 18, 19, 114, 268
Wiesiołowski Jacek – 202
Wilamowski Maciej – 13, 14, 181
Wilkowski Caspr – див. Вілковський Каспер
Wittyg Wiktor – 301, 313
Włodek Joannis – див. Влодек Ян
Włodek Maciej – див. Влодек Мацей
Włodek Marek – див. Влодек Марк
Włodek Stanislaw – див. Влодек Станіслав
Włodek Venceslaus – див. Влодек Венцеслав
Woleslao de Kontrowo – див. Волеслав з Контрова
Wolf Adam – 21, 193
Wolkowienieczczi Dachno – див. Волковинський Дахно
Wolkowienieczki Jorko – див. Волковинський Юрко
Wolkowienieczki Ostapko – див. Волковинські
Wolkowienieczki Pachno – див. Волковинський Пахно (Пашко)
Wolkowienieczki Волковинський Остапко
Woloshin Sander – 250
Wolotowicz Iwan – див. Волотович Іван
Wolski Marian – 50
Woronicz Stanisław – див. Воронич Станіслав
Woźniakowa Maria – 18
Wroniczki Ioanne – див. Вроницький Ян
Wroniszewski Jan – 135, 152, 281, 283
Wronykowszky – 204
Wrzescz Stanislaw – 308
Wünsch Thomas – 12, 274
Wyczański Andrzej – 125
Wyrostek Ludwik – 281
Wyrozumska Bożena – 64
Wysba Georgio – див. Висба Єжи
Wytowdo – див. Вітовт, великий князь

Zabiczki Ioanne – див. Забицький Ян
Zadowya, de Swentosław – див. Свентослав із Задов'я
Zaleski Bartholomeo – див. Залеський Бартош
Zauissio de Hnilcze – див. Завіша з Гнильча
Zawitkowska Wioletta – 14
Zdanek Maciej. – 23
Zegothae de Leczkowcze – див. Жеґота з Лечковців
Zelechowsczi – див. Шелеховські
Zelechowski Andrus – див. Шелеховський Андрусь
Zelechowski Iwachno – див. Шелеховський Івахно
Zelechowski Nicefir – див. Шелеховський Никифор
Zelechowski Wasko – див. Шелеховський Васько
Zelenczki Joseph – див. Зеленцький Юзеф
Zerb Petrus – див. Церб Петер
Zidowska – див. Зідовска (Жидовска)
Zolczynsky – див. Золчинський Ян
Zolkyewszky Nicolaus – 204
Zolna cum Czech – див. Зольна з Чехії
Zorawienscy – див. Жоравенські
Zorawienscy Ian – див. Жоравенський Ян
Zorawienscy Mikolay – див. Жоравенський Миколай
Zukowski Ian – див. Жуковський Ян
Zwarthowski Joannes – 250
Zydorek Danuta – xvii

Żegota Pauli J. – 2, 58, 65, 66, 74, 85, 107, 180, 189, 290
Żytkowicz Helena – 21

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Авіньйон – 33
Агдашів – 254
Азія – xii
Аккерман (*Mancherman*) – див. Білгород
Андроніківці – 314
Арзатинка (*Arzatinka*) – 193
Аркадіївці – 313

Бабинці – 101, 103, 318
Бабшин (*Bapschin*) – 90, 93, 98
Баворов – 234, 307
Баговиця – 142, 212
Бакота (*Bacotha*) – 1, 23, 30, 33, 36, 38, 41–48, 67, 143, 179, 186, 190, 191, 195, 235, 281, 313
Бакотський повіт – 102, 191, 192, 297
Бакув (*Bakow*) – 114
Балабки (*Balabky*) – 127
Балин (*Balin, Balyn*) – 165, 194, 264, 269, 313
Балкани – 137, 141, 203, 246, 256, 322
Басівка – 342
Бар – xvii, 32, 80, 216, 237, 238, 248–251, 253, 256, 273, 310, 316
Барське староство – 5, 21, 24, 25, 237, 238, 251–256, 269, 316
Барський повіт – 298
Бартодзеї – 172
Бахтин (*Bechtin*) р. – 222
Бахтин (*Bechtin*) с. – 222, 241
Бачаловці – 312
Бедрихівці (*Biedrzichovicze*) – 101, 112, 113, 126, 168, 185–187, 189, 213, 214, 280, 281, 283
Безрадківський млин (*molendino Bezradkowsky*) – 314
Белз – 53, 55, 230
Белзець (*Belszyecz*) – 158, 159, 160
Белзька земля – 76, 111, 148, 291
Белзьке воєводство – 16, 206, 307
Бендери – див. Тягиня
Берег – 60
Бережани, м. – xiii, 170, 183
Бережани, с. – 182, 264, 313
Березівці – 127
Березна – 246
Березна, р. – 165
Березничка, р. – 243
Берем'яни – 104, 105
Берлинці (*Berlincze*) – 250, 254
Берниці – 297
Бєч – 64
Бєчська земля – 70
Бжеґ – 213
Бжезє – 256, 269
Бжесць Куявський – 334, 347
Бидгощ – 23
Бидлотозотовці – 104
Бичина – 210
Біла – 155, 263
Біла Криниця – 193
Білгород (*Bologrod, Byalograd, Bialogrod*) – xiii, 131–133, 141
Білий Потік – 118
Білий Рукав (*Bialy Rąkaw*) – 242
Біликівці – 82, 252
Білобожниця – 161

Білорусь – 3
Бітбург (*Bitburg*) – 23
Бласківці – 129
Близньов (*Blisnow*) – 164
Блищанівці – 312
Боблива Криниця – 165
Бог – див. Південний Буг
Божиків – 170
Божський (*Bozske*) – 33, 37, 67
Болгарське Царство – 137
Большов – 161, 277
Борек – 270
Боришківці – (*Boriskowcze*) 112, 113, 167, 193, 281, 312
Боролозна, р. – 243
Борсуківці – 38, 191, 313
Борщів – 162, 189
Боянчице – 164, 279
Братислава – 230
Брацлав – 37, 203, 220, 230, 292
Брацлавське воєводство – 77, 99, 108, 235, 293
Брацлавське староство – 298
Брацлавський повіт – 102, 293
Брацлавщина – 16, 108, 291
Брест – 138
Брод (*Brod*) – 210, 214
Бронниця – 38
Бубеничі – 166
Буг – див. Південний Буг
Буда – 48, 56, 62, 65, 137, 140б 329–331, 339, 340, 344, 345
Будявці – 104
Букачівці – 337, 351
Буковня – 277
Булгаківці – 191
Бурнаківці – 190
Буславіци – 42
Буськ – 198, 206, 353
Буцні – 244, 246, 252, 255
Бучаї – 38
Бучач – xx, 6, 12, 20, 37, 45, 54, 94, 100–106, 109–111, 113, 117, 118, 120–123, 125–129, 131–133, 135, 136, 139–174, 178, 180, 181, 183, 186, 187, 190–194, 197, 201, 205, 221, 223, 225, 228, 231, 235, 239, 258, 259, 266, 273, 274, 277, 278, 280–283, 290, 302, 303, 305, 314, 321, 322
Бучина (*Buczina*) – 166
Буще – 155
Буяловці – 314

Валаська земля (*terram Valachie*) – див. Молдавське князівство
Валаське князівство – xviii, 47, 72, 138, 204, 206
Валахія – xiii, 138, 143, 218
Варадин – 331
Варшава – x, 17, 18, 24, 34, 157, 252, 293, 295
Васичин – 166
Вахньовці – 168, 187, 281
Ведмежа Лука – 237
Велике князівство Литовське (*Литва, Литовська земля, Lithphaniae*) – xi, xiv, xix, 7, 10, 17, 29, 35, 47, 48, 50, 57, 59, 71, 75–77, 81, 99, 101, 116, 132–134, 235, 247, 250, 256, 260, 291, 293, 298, 299, 320, 325
Велике Поділля – див. Поділля
Великий Діл (*Велики Дол*) – див. Поділля
Великопольща – 67
Венеція – 132
Вербіж – 334, 349
Вербка (*Wyrzbka*), Летичівського повіту – 154, 156, 157, 296
Вербка, Кам'янецького повіту – 198, 312
Вербова (*Wirzbow*) – 159
Вербовець (*Vierzbowcze*) – 165
Верещатинці – 254
Верхладнів або Козеровці – 317
Верхні Панівці – 224
Верхняківці – 312
Верчани – 46
Вижняни – 127
Винниківці – 232, 244
Висек (*Vyssek*) – 269
Виселок – 214
Висідка – 219
Висічка (*Wisseczko*) – 114
Високе – 247
Вишнів (*Wiszniow*) – 155
Вишнівець – 263, 310, 314, 315
Вишня – 291
Вишогродський повіт – 192, 193

Візантійська імперія – 137, 141
Війтівці – 312
Війтківці – 312
Вільно – 23, 216
Вілюнь – 91
Вінницька область – 80
Вінницьке староство – 298, 299
Вінницький повіт – 102, 293
Вінниця (*Winnicza*) – 37, 67, 96, 292
Вісліца – 233
Вічинці (*Wiczinicze*) – 197, 199
Вішніч – 52
Влодовіце (*Wladowcze*) – 82
Влостовіце (*Włostowice alias Włostów*) – 95, 107, 108, 282
Влощова – 195
Внучківці (*Wnuczkowcze*) – 129, 165, 255, 296
Водички – 312
Водники (*Vodnyky*) – 168
Воєводинці – 297
Вожніки – 118
Войнич – 159
Войтовці – 166
Волинська земля – 50, 77
Волинське воєводство – xvii, 77, 235
Волинь – 11, 16, 50, 81, 96, 175, 182, 200, 276, 277, 315, 324
Волків (*Volkow*) – 196, 199
Волковинці – 255
Волковці (*Wolkowce*) – 165, 296
Володимир (*Ladomir*) – 50, 51, 52, 324
Володимирська земля – 32, 51, 52
Володимирський повіт – 77, 291
Волоське Дворище (*Woloszka Dworzyska*) – 151
Волощина – xiii, 80, 322
Волховець – 144
Волчийовці – 161
Воніковці – 312
Ворскла – 46, 63, 74, 78, 189, 190, 276
Восилів (*Wosilow*) – 159
Вроцлав – 213
Всхохи або Россохи (*Wschochi sive Roszochy*) – див. Россохи

Гаврилівці – 285, 312
Галицька волость – 86
Галицька земля (*terra Haliczienſis*) – 32, 47, 70, 75, 76, 109–111, 120, 123, 126, 129, 132, 134, 151, 153, 172, 193, 206, 226, 270, 284, 290–292, 294, 295
Галицька митрополія – 175
Галицька Русь – 15, 324
Галицьке староство – 258
Галицький повіт – 119, 127, 151, 159–161, 164, 166, 296
Галицько-Волинське князівство – xiii, 29, 34, 48, 277
Галич – xi, 31, 35, 58, 78, 95, 109, 120, 123, 124, 131, 139, 141, 151, 153, 154, 173, 203, 230, 258, 277, 304, 328, 333–338, 340, 342, 345, 347–351
Галичина – 35
Гармаки (*Hermaky*) – 198, 235, 238, 254
Гвіздець – 171, 284
Гермаківці (*Hermankowcze*) – 197
Герман – 144
Германов – 143, 264, 265, 304–307, 309
Гжегожев – 172
Гинківці – 280
Глубочек (*Hłuboczek*) – 224, 313
Глиняни – 191, 202, 294
Гірчична – 296
Глібів – 211, 224, 225, 253, 254
Гнильче (*Hnilcze*) – 161, 166
Гнистовці (*Hnistowcze*) – 83
Говнув – 170
Голгоче (*Holhocze*) – 158
Голисин – 188
Головчинці – 252, 316
Гологори – 168, 171, 303
Голодьківці (*Holothkowcze*) – 250, 253, 254
Голозинці – 253
Голосків (*Oloszkow*) – 192
Голузинці (*Holuzince*) – 250, 317
Горбовці – 242, 243, 245
Городло – 35, 55
Городок – див. Городок Бедрихівський
Городок – 58, 138, 228
Городок Бедрихівський – xvii, 201, 272
Горчичани – 198, 199

Грабовці – 314
Греція (*Greciae*) – xii, 243
Гриньківці (*Hrynkowcze*) – 185
Гричівці – 207, 312
Грімне – 349
Грубешів (*Hrubestow*) – 61, 85, 123, 183
Губарів – 222, 263
Гуменець (Гуменці), Червоногродський повіт – 128
Гуменці – 167, 168, 194, 281, 283
Гуменці або Івашківці, Хмільницький повіт – 238, 245
Гусятин – xvii

Галув (*Gałów*) – 104, 114, 186, 281
Ґданськ – 125
Ґенуя – 132
Ґлоґув – 45, 118, 213
Ґлубчиці – 218
Ґлухув (*Głuchów*) – 90, 91, 93
Ґорай – 119
Ґославіце (Ґославль) – 164
Ґраб'є – 225
Ґранада – 207
Ґрудково – 193
Ґрюнвальд – xiv, 84, 97
Ґурка (*Górka*) – 164

Давидівці або Шипинці (*Dawydowcze alias Sypowcze*) – 25, 98, 100, 102, 104, 105, 126
Давидківці (*Dawidkowcze*) – 162, 184, 185, 219, 297
Далейов – 123, 161, 173, 233, 302
Дампшко (*Dampszko*) – 157
Данюки – 312
Дашківці – 237
Дашкове Дворище – 193
Дебрецен – 331
Деражня – 262, 263
Деражня Висілок – 252
Деражня Дворецька – 252, 316
Деражня Калінська – 252, 316
Дерев'яни – 312
Деревине (*Drzewyne*) – 193
Дещовці – 314
Джурин (*Dzurzin*), р. – 166
Джурів – 161
Дніпро – xii, 1, 29, 68, 207, 321
Дністер (*Hecmp, Nyestr, Dnyastr*) – xii, xiii, 1, 29, 56, 63, 104, 127, 129, 136, 141, 142, 184, 212, 292, 296
Дністровський лиман – 127, 132
Добравода – 172
Добросковці – 254
Добряни (*Dobrzany*) – 200
Довге – 185
Довжок (*Dolzek*) – 168, 270
Домброва – 296
Домброва – 74
Домбровиця (*Dambrowicza*) – 204, 259
Дорпад – 152
Дробишовці (*Drobissowcze*) – 129, 255
Дрогичів (*Drohyczow*) – 104, 105, 129
Дрогичівка – див. Дрогичів
Дрогобицьке староство – 302
Друнівці – 161
Дубецько – 171
Дубова – 244
Думінки – 167, 239–241, 246
Думніки (*Dumniki*) – див. Думінки
Дунаїв – 162, 351
Дунаївці – 68
Дунаївці (*Dunayowcze*), коломийський повіт – 189
Дунай, р. – 132, 321
Дунінов (Дуніюв, Дунаюв) – 189
Дяківці – 237, 280

Естерґом – 331

Європа – xi–xiii, 2, 3, 20, 29, 57, 67, 75, 116, 136, 138, 175, 207, 260, 276, 320, 324, 326
Єдльня – 348

Жабинці (*Szabincze*) – 209
Жабно – 68
Жабокрюки – 119
Жван (*Swancza*), р. – 223
Жванець, р. – 270

Жванець, с. – 210, 269, 270
Жениківці (*Zenykowcze*) – 193
Женишківці – 193, 312
Жидачів – 44, 47, 78
Жидачівська волость – 86
Жилинці – 194, 313
Житомир – 230
Жихлін – 20, 154, 177, 178, 283
Жолтава (*Zoltawa*), р. – 154
Жоравинці – 118, 314
Жоравка (*Zorawka*) – 82
Жоравна – 247
Жуків – 170, 284
Журавка – 241
Журавлє (*Zorawlye*) – 240
Жучки – 314
Жучківці – див. Олешківці

Завалов (*Zaualow*) – 166
Завартов (*Zwarthow*) – 211
Завєрче – 82
Загилов – 239
Загуків – 315
Задов'є (*Zadowya*) – 6, 114
Зажече – 183
Закарпаття – 60, 62
Заковичі (*Zacowycze*) – 158
Залісся – 313, 319
Заліська волость – 36, 43, 45, 46
Заліщики (*Załosice*), с. – 128
Заліщицький повіт – 189
Западинці – 314
Зарваниця – 166
Зарудці – 119
Засилів – 245, 247
Західна Волинь – 324
Західне Поділля – xi, xiii, xiv, xx, 4, 13, 15, 17, 23–27, 35, 48, 58, 59, 63, 65, 68, 71, 74, 76, 82, 84, 85, 87, 88, 97, 101–105, 108–110, 112, 115, 130, 131, 136, 138, 175, 177, 178, 180, 182, 187, 278, 279, 284
Збінув (*Sbinow*) – 114
Збруч, р. – 211, 264
Звенигород (*Wowigrod*) – 37, 68, 81
Звиняче (*Swiniacze*) – 224, 296
Звяглівці – 313
Здалов (*Sdalow*) – 80
Зимноводці (*Szymnowice*) – 247
Зиноговці – 244, 247
Зіньків – xvii, 37, 178, 195, 224, 225, 310, 313
Зіньківці – 165
Зозулинці – 313
Золочів – xiii
Зубрівка – 79

Іваниківці (*Iwankowcze*) – 129, 312, 315
Іванівці, Барське староство – 252, 316
Іванівці, Хмільницького повіту – 232, 243, 245, 314
Іваровці – 314
Івладова Гірка – 240, 241
Ігуменці – 239
Іллятка – 314
Ілляшівці – 166, 184
Ілляшківці – 313
Іляшова Поляна – 128
Іскшичин – 215, 217, 218, 269, 275, 304, 305

Йовче – 240, 244

Кадиївці – 93, 269, 270
Калиня – 312
Калінська Дераżня – див. Дераżня Калінська
Каліш – 335, 348
Калуш (*Calush*) – 113
Калюс – 213
Кам'яна Куча – 191
Кам'янець (*Кам'янець на Поділлі, Кам'янець-Подільський, Kamieniec, Kamyenyecz, Cameneсia, Camieniecz, camyenyecz*) – ix, xiv, xvii, 1, 2, 9, 12, 15, 17, 29, 30–32, 34, 36, 38, 40, 43, 44, 46, 51, 61, 67, 68, 73–75, 78, 80, 81, 84, 97, 99, 104, 106, 107, 111, 117, 120–124, 129, 130–134, 137–141, 143, 145, 149–151, 153, 154, 167, 177, 179–181, 183, 186, 188, 191, 192, 194, 195, 197, 203, 206, 208, 211–218, 220, 224, 226, 227, 231, 239, 240, 257–259, 262, 264, 265, 267, 268, 271–273, 279, 282, 285, 295, 298, 302, 304–306,

308, 309, 318, 319, 321, 329, 332, 334–337, 339, 340, 342–347, 349, 350, 354–356
Кам'янець Литовський – 138
Кам'янецька земля (*terra Cameneczensis*) – 132, 222–224, 273
Кам'янецьке генеральне староство (*Подільське генеральне староство, Кам'янецьке староство*) – 21, 127, 161, 168, 227, 231, 251, 257, 258, 265, 266, 282, 298, 316
Кам'янецький повіт (*districtus Camenecensi*) – 83, 102, 129, 163, 165, 184, 185, 192, 198, 208, 211, 219, 222–224, 235, 237, 270, 293, 296, 298
Кам'янка (*Camyonka*) – 193
Каменець – 260, 302
Камінь – 196
Капустинці – 280
Караул (*Carawl, Karaow, Karawul*) – 81, 90, 127, 130, 132–134
Карачинці Римові – 252, 316
Каричинці Підлісні – 252
Карпати – 48
Карповці (*Carpowcze*) – 197–200
Касперівці – 224
Кафа – 130, 133, 282, 283
Качанівка – 245
Качебіїв (*Caczyebeyow, Kaczibiow*) – 81, 127, 130, 132
Квасилів – 182
Кежмарк – 106
Кеніґсберґ – 140
Кептинці (*Kipthnicze*) – 142, 313
Київ – x, 11, 13, 22, 24, 82, 324
Київське воєводство – 235
Київський повіт – 293
Київщина – 11, 16, 96, 175, 277, 315
Кілія (*Kylio*) – 132
Кіндинці – 163
Клещ – 119
Климківці – 312
Клипинці (*Clypyncze*) – 79, 285
Клодбич (*Clodbycza*) – 113
Клодзко – 82
Княгинин – 269, 270, 285
Княгиничі – 142, 161, 169, 171
Княжа Лука – 254
Княже – 89, 193, 312
Кобаківці – 191
Кобиляни – 282
Ковно – 138
Кожухів (*Cozuchow*) – 95, 238, 239, 245,
Кожухув – 95, 128
Козаров – 283
Козеровці – див. Верхладнів
Козеровці (*Kozierowcze*) – 250, 254
Козиці – 209
Козова – 127
Койданів – 94, 119
Колибаїв (*Colibaiow, Kilibaiow*) – 168
Колибань – 315
Колиндяни (*Colindzary*) – 193
Коло (*Colo*) – 257
Колодрупка – 318
Коломийський повіт – 119, 189, 284, 298
Коломия – 31, 35, 55, 89, 120, 121, 130, 138, 141, 143, 145, 148, 149, 151, 153, 161, 284, 335, 337, 340, 341, 345
Колумбяни – 186
Кольчовці – 89, 193
Комарів – 78
Комаровці (*Komarowcze*) – 129
Коморники (*Comorniky*) – 90–92, 184
Коморов – 171, 179, 229, 235
Конарево (*Konarzow, Connarowo*) – 165, 198
Конецполь – 148
Константинополь – 137
Констанца – 106
Конюшки – 163
Копистин – 315
Копистирин – 107, 279
Копичинці – 173
Коритна – 314
Коритніца – 81, 89, 95, 96
Корнів – 159
Корона Польська (Корона) – див. Польське королівство
Коронне Поділля – див. Поділля
Коропець – 148, 149
Коропецький повіт (*districtus Cropiczensi*) – 127, 129, 130
Косів – 79
Космирин (*Coszmirzyn*) – 148, 159

Косове поле – 137
Костельники – 166
Контрово (*Kontrowo*) – 164
Коціна (*Coczina*) – 114, 142, 166
Кочанівка (*Koczanowka*) – 242
Кочубіїв – 313
Краків – x, xx, 21, 48, 52, 56, 64, 66, 67, 71, 80, 85, 140, 195, 223, 229, 247, 269, 293, 328–330, 332, 336, 339, 342, 349, 351–354
Краківська земля – 57, 80, 170
Краківське воєводство – 16, 91, 100, 200, 240
Красностав (*Krasnystaw*) – 180, 183, 242, 329, 332
Красноставський повіт – 183, 231
Крассув – 218
Крево – 53, 56
Крем'янець (*Krzemyenyecz*) – 55, 78, 290
Крем'янецька волость – 40
Кремінна – 314
Криве – 98
Кривче (*Crzywcze*) – 79, 285, 318
Криків – 312, 314
Криничинці – 297
Криничі – 263
Крогулець – 270
Кромідув – 164
Кропивники – 46, 86
Кросенки (*Croszna*) – 126, 127
Кросно – 138
Круголець – 283
Крутибородинці – 252, 314
Крутнів – 239, 246, 296, 297
Крюкув – 225, 262, 312
Ксьонж – 64
Кудиївці – 254
Кудринці – 224, 315
Кужельова – 296
Кузьмин – 168, 186, 197, 314
Кулаківці (*Culakowcze*) – 142, 191
Куликів – 244
Куляви – 313
Куманівці – 238, 243, 245
Кунатовці – 255
Кунашов (*Cunaszow*) – 166, 168
Купин – 188, 314
Курилівці, Барське староство – 254, 313
Курилівці, Хмільн. пов. (*Curylowcze*) – 82, 239, 240, 246, 247
Курозвенки – 283
Куропатва – 94
Кутища – 160, 162, 166, 277
Кутківці – 192
Куялів – 188
Кшепіц – 65
Кщенчиці – 220

Лагодовля (Глагодовля) (*Lachodowla, Hlaodowle, Lahodowlye*) – 228, 239–241
Ланьцутська волость – 94
Ланьцут – 128
Ластівці – 104, 105
Левківці – 246, 296
Ленженіце – 74
Ленчицька земля – 52, 118, 221
Ленчицьке воєводство – 205
Ленчиця – 118
Леснівці – 261
Лестківці – 192, 219
Летичів – xvii, 33, 81, 136, 193, 195, 243, 298, 355
Летичівський повіт (*districtus Leticzoviensi*) – 82, 102, 154, 156, 165, 211, 237, 298
Летове Дворище – 311
Летяче – 128
Лехнівці (*Lechnowcze*), с. – 184
Лехнівці (*monte Lechnowcze*), гора – 184
Лечковці (*Leczkowcze*) – 113
Леґніца – 213
Ливков – 167
Лисець – 280
Лисівці – 98, 105, 192, 319
Лисогірці – 244, 247
Литва – див. Велике князівство Литовське
Литвинів – 127
Литвиновці – 143
Литовська земля – див. Велике князівство Литовське
Литятин – 127
Літинка – 241, 245
Літинський район – 80
Літнівці – 165

Ліхвін – 239, 240, 259, 282
Лодижинці – 298
Лозова – 312
Лопатин – 55
Лопатники – 46
Лопотовці (*Lopothowcze*) – 185
Лосковці – 198, 261
Лоянівці – 313, 314
Лука Дераження – 252, 316
Лука Присілок – 252, 316
Лукава Долина – 254
Луковля – 170
Луцьк – 51, 83, 107, 119, 181, 230, 324
Луцька волость – 40
Луцький повіт – 119
Львів – x, 2, 22–24, 30–32, 43, 45, 46, 57, 58, 60, 80, 82, 119, 121, 122, 137, 138, 139, 141, 148, 181, 203, 204, 230, 233, 262, 272, 304, 311, 329, 331–333, 335, 337–339, 341, 342, 346–348, 350–354
Львівська земля – 57, 70, 76, 110, 111, 119, 147, 198, 284, 291, 307
Львівське староство – 258
Львівський повіт – 51, 127, 135, 200
Любінь – 131
Люблін – 9, 57, 125, 219, 265, 311, 332, 339, 340, 345, 354
Люблінська земля – 108, 170
Люблінське староство – 283
Любнич (*Lubnycz*) – 163
Любомильська земля (*terra Lubomlensi*) – 183
Любрам – 283
Лютек – 42
Лядава – 38, 103, 163
Лядське (*Laczskye*) – 126, 158, 340, 345
Лянцкорона – 65
Лятове (*Lathowe*) – 127

Мазовецька земля – 192
Мазовія (*Masoviae*) – 98, 192, 193, 254, 279
Макарів – див. Макарів Татарський
Макарів Малий – 254
Макарів Татарський – 208, 211, 252, 261, 262, 316
Македонія – 243, 246
Маличівці – 255
Малопольська провінція Польського королівства – 235, 286
Малопольща – 14, 67, 73, 95, 98, 221, 278, 279, 302
Мальборк – 79, 84
Маниловці (*Mannilowcze*) – 83
Маніковці (*Manicowcze*) – 90, 93, 252
Маркушовці – 243, 245, 296
Мартин – 312
Мартинів (*Martinow*) – 160, 161, 172
Маяк (*Mayak*) – 81, 127
Медведівці (*Myedzwedzowcze*) – 159, 162
Медведова – 239
Меджибіж (*Medzibosze, Myedziboze, Myedzyboze, Myedzybosze*) – 37, 67, 126, 134, 155, 178, 195, 214, 336
Меджибіжський повіт (*distinctim Myedzyboze*) – 126, 162
Медика – 138
Мейсен – 277
Мелець (*Mielec*) – 232–234, 240–243, 302
Мельниця – 224, 296
Мельштин (*Melsthin*) – xiii, xx, 1, 35, 59, 61, 63–65, 68–70, 72–75, 78, 83–85, 95–97, 105, 189, 276, 290
Микулинці – 80
Микуличі (*Mikulicze*) – 80
Митиреві Кишини (*Митиревы Кишины*) – xiii
Митник, р. – 242
Михайлівка – 191
Михалків – 315
Михалківці – 312
Михоловці або Миколова Лука – 255
Мишківці (*Myeszkowcze*) – 185
Мізяків – 96
Мілійовці – 153, 192
Мока (*Moka*) – 98
Мокса – 167, 168
Молдавія – xviii, 30, 55, 56, 59, 61, 80, 116, 125, 139, 145, 149
Молдавське князівство – xviii, 47, 54, 59, 63, 72, 77, 116, 132, 136–139, 141, 143, 144, 147, 150, 154, 156, 170, 174, 203, 206, 207, 218, 249, 260, 272, 292, 297, 304, 321
Молодове – 38

Монастириська (*Manashtiriska*) – 126, 156–158, 168, 172
Моравія – 214
Москва – 24
Московія – 51, 219
Мостиська – 111, 124, 339
Мохтин (*Mochtin*) – 192, 193
Мочулинці (*Moczulincze*) – 83, 315
Мукачеве – 60
Мурафа – 107

Набоківці – 98, 105
Наґловіце – 215, 306
Надієво – 46, 47, 86
Намислув – 40
Напольні Лосковці – 198
Насташів (*Nastaszow*) – 185
Недзвич (*Nyedzuiecz*) – 159
Ненчин (*Nyenczin*) – 159
Нестерівці – 252
Нетечинці – 312
Нєдзвєдова – 245
Нємодлін – 69
Нєшава – 180, 283
Нижні Панівці – 224
Нижня Березна – 165
Німеччина – 23
Нічлава (*Noczlava*), р. – 224
Нова Курія – 119
Нове місто Корчин (*nove Civitatis*) – 138, 188, 189, 211, 257, 286, 333, 347, 348
Новий Двір – 6, 185, 186, 214, 221
Новий Костел (*Nowycostel*) – 218
Новий Сонч – 329, 339
Новоселиця (для Зиґмунта з Новоселиці) – 142, 167, 180, 192, 219
Новоселиця (для Никеля з Новоселиці) – 161
Новоселиця, Червоногород. пов. – 104, 105, 148, 159
Новосельці – 252
Новосельці – 119
Новосілка (*Novosiolka*) – 168, 186, 197, 209, 314, 315
Новосілка або Срачинці – 318
Новоставці – 196

Обертин – 218, 307
Овсяники – 240
Оґлендув (*Oglandow*) – 85, 135
Ожек (*Orzek*) – 41, 181
Окнин – 263
Окунів – 297
Олексинці – 314
Олеський повіт – 197
Олесько – 55
Олешківці – 186
Олешківці або Жучківці (*Olesskowcze alias Zuczkowcze*) – 314
Олика – 40
Ольховець (*Olchowicz*) – 168, 224
Ольховець (*Olchowiecz*), поле – 168
Ольховець – 173, 315
Ольховець – 192, 199, 296
Ольховець Напольний – 314
Ольчедаїв (*Olczedayow, Helczydayow*) – 126, 127, 132, 191, 192, 216, 249
Онисимовці – 38
Опатув – 343
Ополе – 40, 213
Опольське князівство – 65
Опорув – 171
Орден – див. Тевтонський орден
Оревче (*Orewcze*) – 83
Оринин (*Orinino*) – 142, 165, 167, 168, 184, 185, 191, 212, 221, 281, 283
Орхув – 171
Осипівці – 280
Османська імперія – 137, 260, 321, 325
Осова – 262, 264
Остапківці – 315
Осташки – 312
Острог (*Ostrogo*) – 230, 324
Остроруґ – 74
Острув – 153

Палестина – xii
Пархова (*Parchowa*) – 127, 159
Парчув – 72, 77, 116, 330
Педоси – 312
Пелчинка – 245
Переволока (*Przewloka*) – 127

Переворськ – 170
Перегінка – 315
Передзивничка (*Przedziwniczka*) – 242, 246
Передримиха – 119
Перемилів (*Przemylow*) – 185
Перемиль – 55
Перемишль – 31, 58, 120, 123, 138, 213, 328, 335, 336, 339, 347, 350
Перемишльська волость – 94
Перемишльська земля – 31, 42, 47, 70, 76, 91, 110, 111, 147, 284, 291
Перемишльський повіт – 135
Перерось – 277
Песець – 191, 296
Петликівці (*Petlikowcze*) – 155, 174
Петрановці – 255
Петриків – 127
Петрилів (*Petrilov*) – 126, 135, 158, 164
Петрова Лука – 242, 243
Печиська – 211
Печища – 313
Печорна – 129
Південна Малопольща – 64
Південний Буг (*Бог, Буг*) – xii, 29, 82, 123, 232, 239, 240
Південно-Східна Європа – 28
Північне Причорномор'я – 143, 320, 321
Підбогородинці (*Podbohwrodzicze*) – 185
Підвирпче (*Podwirpcze*) – 159
Підгайці – 126, 158, 159, 168, 169, 342, 347
Підкамінь – 222
Підлісся – 168
Підтеремці – 38
Піліца – 66
Піренейський півострів – 2, 207
Піщани – 210
Піщатинці (*Pisczatincze*) – див. м. Устя на р. Нічлава
Пйоткув – xix, 133, 150, 188, 205, 223, 224, 233, 243, 257, 293, 294, 311, 332–334, 336–339, 342, 348, 349, 351, 354
Плескове Селище (*Plesskowe Siedlisscze*) – 199
Плешовиці (*Plessovicze*) – 90, 91, 93, 126, 171
Плоскирів – 126, 188
Плоскирівці – 255
Площьк – 125
Подарнова – 253
Поділля (*Велике Поділля, Велики Дол, Podolia, Коронне Поділля*) – ix, xi–xviii, xx, xxi, 1–9, 11–16, 20, 21, 23, 24, 27–30, 33, 35–37, 39–41, 45–48, 53, 54, 58–63, 65, 67–81, 83–99, 101, 102, 104–108, 110, 112, 115–117, 123, 126, 129, 132–134, 137, 138, 140, 143, 147, 151, 153, 164, 165, 174, 175, 177, 179, 182–190, 195, 196, 202–207, 210, 213, 215, 217, 218, 221, 225, 232, 235, 240, 246, 248, 249, 256, 260, 262, 273, 276–281, 284, 285, 288–291, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 303, 305, 306, 309, 320, 322–327
Подільська земля (*terra Podolia, terra Podolye, terra Podolie*) – 68, 69, 74, 80, 81, 84, 88, 89, 98, 110, 111, 132, 142, 143, 148, 154, 163, 165, 182, 221, 235, 239, 278, 284, 290–292, 296, 299
Подільське воєводство (*palatinatus Podoliae*) – ix, xi–xv, xvii, xix–xxi, 4, 5, 9–11, 15, 16, 18, 20–23, 37, 45, 71, 76, 77, 99, 108, 110–112, 117, 123, 125, 126, 130, 131, 134–136, 142, 150, 151, 153, 163, 168, 176–181, 184–188, 192, 194, 199–202, 204, 205, 212–214, 216, 218, 220–225, 227, 228, 235, 238, 244, 248, 249, 258, 261, 262, 270, 272–274, 278, 280, 283, 284, 288, 290–297, 299, 301, 305, 311, 315, 321, 322, 325
Подільське генеральне староство – див. Кам'янецьке генеральне староство
Подільське князівство – ix, xiii, xv, xx, 1, 37, 53, 55–57, 69, 75, 78, 81, 277, 290, 291
Подфіліп'є (*Pothphilipie*) – 168, 191, 223
Познанське воєводство – 16
Познань – 164, 205, 211
Покутинці – 252, 316
Покутська волость – 138
Покуття – 63, 79, 123, 125, 162
Полагичі – 277
Полене – 77
Полистовці (*Polistowce*) – 166
Полонне – 230
Польське королівство (*Корона, Корона Польська, Korona, Regni Poloniae*) – xi, xiv–xxi, 5, 11–14, 16, 20, 26, 29, 35, 36, 47, 48, 50, 56–59, 61–63, 65–67, 69–77, 81, 94, 95, 106, 108–

111, 116, 117, 123, 125, 126, 128, 131, 132, 134, 136–141, 143, 144, 147, 150, 151, 160, 164, 169, 174–178, 180, 182, 183, 185, 196, 201–204, 206–210, 215, 218, 221, 235, 236, 247, 249, 250, 256, 258–260, 262, 273–275, 277, 279, 280, 282, 283, 286, 288, 289–295, 298, 299, 301–304, 309, 320–326, 330
Польща – 5, 23, 26, 54
Полянки (*Polanky, Polanki*) – 168
Поляновці – 190
Поляче (*Polaicze*) – 168
Поморче – 319
Поморяни – 142, 170, 183
Пониззя – 48, 186, 190, 320
Поплавники (*Poplawnyky*) – 226
Поповці (*Popowce*), Червоногродський повіт – 128, 166
Поповці, Барське староство – xvi, 251, 252, 255, 312
Поповці, Кам'янецький повіт – 208
Попрушна – 243, 245, 297
Поросятків – 312
Потеремче – 190
Потистовці (*Potistowce*) – 165
Почапинці – 312
Правобережна Україна – 3
Привороття – 38
Привороття (*przysyolek Przewrocze*), присілок – 185
Прип'ять, р. – xii, 29
Присілок – 296
Причорномор'я – 132
Проскурів – 188, 285
Прошовіце – 80
Пруссія – 17, 219
Прут – xii, 298
Пудлівці – 165, 313
Пукляки – 182, 226
Пулави – 108
Пунтровці (*Puntrowce*) – 165
Пшеворськ – див. Переворськ
П'ясечна – 313
П'ясечно – 156, 157
П'яскова Скеля – 95, 170
П'ящице (*Piaszczece, Pyasnicze, Pyassczicze*) – 156, 157, 166, 167, 197
Рабштин – 65, 96
Радзанув – 170
Радзейовці (*Radzieiowcze*) – 255
Радзепівці – 251
Радиївці – 269
Радомін – 95, 96, 195
Радом – 229, 337, 351
Раціборський повіт – 42
Рашків, ліс – 297
Рашко (*Рашків*) – 210, 211
Речинці – 314
Рибич (*Rybicz*) – 164
Рим – xii
Ритв'яни – 179
Рів (*Row*) – 37, 80, 129, 132, 178, 179, 195, 198, 228, 232, 237, 238, 248–250, 259, 273, 302
Ріпинці – 312
Річ Посполита – xii, xiii, 3, 121, 276, 298, 306, 322, 323, 325
Ровський повіт – 181
Рогізна – 185
Рогозно – 219, 297
Родатичі – 291
Росохатець – 313
Россохи або Всхохи (*Wschochi sive Roszochy*) – 242
Ростваяни (*Roczchwany*) – 185, 296
Руда – 297, 312
Руда Парубоча – 238, 254
Рудика, р. – 161
Ружична (*Rosziczna*) – 198
Руминівка, р. – 293
Русанівці (*Russzninowicze*) – 232, 239, 243, 245, 314
Русь – 7, 17, 115, 133, 202, 221, 324
Руська земля (*terrae Russiae*) – 32, 35–37, 46, 57, 58, 88, 128, 170, 181, 184, 189, 197, 290
Руське воєводство – xix, xx, 11, 14–16, 35, 77, 89, 94, 99, 111, 116, 117, 126, 128, 134, 135, 151, 153, 168, 179, 181, 198, 200–202, 204, 212, 228, 229, 231, 235, 258, 270, 272, 280, 284, 290, 292, 294, 295, 302, 305
Руське королівство – xiii, 8, 34, 48–50, 65, 75, 87, 90, 276
Руський домен короля – xiii, 34, 37, 41, 54, 55, 57, 58, 65, 67, 76, 88, 105, 137, 174, 277, 280

Савелівці (*Swyelowcze*) – 185
Савинці – 150, 199
Саволушківці – 212
Саврань – 230
Саксонія – 277
Самбір – 68, 69, 128, 131, 228
Самбірське князівство – 69
Самбірське староство – 302
Самбірський повіт – 68, 69, 128
Самбірщина – 65, 69, 85
Сандковичі (*Sandkowicze*) – 197
Сандомир – 213, 346
Сандомирська земля – 57, 170
Сандомирське староство – 283
Сандомирський повіт – 183
Сани – 312
Санкт-Петербург – 18
Сан-Ромуло (*s. Romulo*) – 190
Сапогів – 78, 234
Сарнек, р. – 193
Сатанів – 37, 178, 195
Свеничі – 104
Свидерів – 219, 297
Свинна – 315
Свирковсько (Свирчовсько) (*Swyrkowsko*) – 223, 281
Свирчовці (*Swyrczkowcze*) – 41, 226, 315
Свойчин (*Swoyczyn*) – 223
Свош (*Swosz*) – 114, 159
Священа Римська імперія – 175
Секержинці (*Syekyerznice*) – 210, 211, 222, 227, 231
Селище (*Syedlcze*) – 197
Сеняківці – 253
Серадзька земля – 57
Сербинівці – 251
Сервачинці – 314
Серебрія – 163
Середземномор'я – 132
Серет (*Seretis*), болото – 242
Серет, м. (*Szereth*) – 126
Серет, р. (*Szereth, Sereth*) – 126, 142, 193, 307
Сєвєрська земля (*terra Sewieriensi*) – 226
Сєнно – 130, 168, 185, 303
Сєрадз – 332, 341, 346
Сибиловці (Шибиловці) (*Sybilowce*) – 166
Сині Води – 28, 47
Сілезія – 14, 39, 41, 42, 54, 58, 65, 73, 82, 98, 103, 203, 213, 214, 215, 217, 277, 278
Сілець – 313
Скала (*Scala*) – xvii, 37, 67, 132, 178, 182, 184, 195, 206, 207, 226, 233, 259, 262, 264, 310, 311, 313, 314, 316
Скальське староство – 262, 316, 318, 319
Скальський повіт – 30, 93, 98, 102, 182, 184, 185, 193, 211, 224, 231, 264, 318
Скіпче – 314
Скотиничі – 314
Слобідка – 82, 252, 316
Слупиничі (*Slupynycza*) – 212
Слупув (*Sluppow*) – 73, 80, 95
Случ – 123
Смоленськ – 11
Смотрицький повіт – 102, 150, 186, 196, 199, 208
Смотрич, м. (*Smotricz, Smotrycz*) – xvii, 29, 32, 34, 36, 39, 43, 54, 55, 67, 132, 135, 179, 186, 195, 220, 221, 228, 271, 350
Смотрич, р. (*Smotricz, Smotrycz*) – 2, 71, 79, 168, 267, 268, 314
Снітовка, р. – 242, 243
Снітовка, с. – 298
Сновидів (*Snowidow*) – 158, 159, 160
Сновидівський млин – 148
Снятин – 55, 56, 120, 121, 123, 130, 136, 138, 140, 141, 143, 148, 149, 151, 153, 162, 217, 341, 346
Снятинський повіт – 161, 189
Сокаль – 230
Сокіл (*Sokol*) – 185
Сокілець – 30, 33, 36, 37, 39, 42–46, 54, 60, 79, 80, 81, 86, 278
Соколів – 159
Сопов – 94
Сочевиця – 144
Спіш – 61, 72
Спрова – 119, 128, 131, 134, 140, 142, 143, 150, 160, 170, 178–181, 187, 190, 195, 201, 225, 228, 232, 237, 258, 259, 275, 282, 285, 302, 321
Срочиці – 269
Стамбул – 170, 304
Стара Вєсь – 72
Стара Ломжа – 292
Старий Ярослав (*Stary Jaroslaw*) – 93

Старі Голизинці (*Sthari Holisczyncze*) – 129
Степаниківці (*Stepanikowcze*) – 113
Степанківці – 160
Стінка (*Sczenca*) – xiii, 58, 67, 290
Стокгольм – 293
Стриїв – 183
Стрипа – 29, 45
Стрілківці – 224, 312, 315
Стронна – 128
Струга – 199
Студениця, р. – 261
Студениця, с. – 38, 108
Ступинці – 312
Ступниця (*Stupnicze*) – 191
Субіч – 191
Суботівка – 191
Сулощова – 170
Сульч – див. Шульци
Суржа (*Surscha*) – 223
Суслів – 208
Суслівці – 252
Сутківці – 195
Суходіл – 312
Суходомб'є (*Suchodambye*) – 165
Сучава – 61, 90, 141, 145, 341, 345, 346
Східне Поділля – xi, xiii, 11, 35, 63, 74, 76, 77, 99, 102, 108, 291, 292, 293, 315
Сяглівці – 314
Сян – 128
Сянок – 31, 118
Сяноцька земля – 76, 111, 291

Тамшина пустиня – 255
Тарнув – 64, 67, 105, 119, 195, 232
Тевтонський орден (Орден) – xiv, 62, 79, 84, 97, 137, 139, 177, 278
Тележинці – 314
Тенетники – 164
Тенчин – 95, 96, 257, 260, 279, 302
Теребовельська земля – 109, 110
Теребовельське староство – 183, 249
Теребовельський повіт (*districtus Trebowliensi*) – xiii, 58, 67, 118, 119, 127, 151, 181, 193, 212, 234, 270, 290, 294, 295
Теребовля (*Trebowla*) – 58, 68, 132, 139, 169, 180, 183, 203, 205, 215, 230, 290, 304, 332, 333, 346, 349
Теремківці – 191
Тимановці (*Tymankowcze*) – 129
Тимків – 312
Тисуловці – 93, 312, 315
Тичин – 36, 43, 45, 46
Тімішоара (*Temeszvar*) – 170
Тлумач – 277
Тлумацький повіт – 189
Товсте (*Tluste*) – 159
Трансільванія – 141
Трибухівці – 240, 244
Трісчинці – 314
Тріхівці (*Truchowcze*) – 129
Троки – 48, 341, 346
Трушівці – 68
Тулазів – 185
Тур – 52
Туреччина – 260
Тягиня – 141

Угерники (*Wherniky*) – 160, 189
Углів – 243, 245
Угорники – 189
Угорська Корона – див. Угорське королівство
Угорське королівство (*regni Hungariae*) – 53, 54–56, 59, 60, 62, 63, 65, 71, 72, 75, 94, 97, 106, 116, 132, 136, 144, 214, 277, 320
Угорщина – 48, 55, 56, 58, 97, 125
Угринківці – 280
Україна – 3, 22
Уладова Гірка (*Wladowahorka*) – 82
Уланів (*Ulanow*) – 244, 246, 297
Уланівське староство – 246
Унєнь – 221
Устя (*Husczie*) або Піщатинці, м. на р. Нічлава – 224, 312, 315
Устя, с. (*Uschcze, Vscye*), Кам'янецький повіт – 184, 185
Устя Люте (*Vsczue luto*) – 242
Устя, Червоногород. повіт – 160, 319
Ушиця, р. – 195
Ушиця, с. – 191, 235, 315
Ушня (*Vschnya*) – 197

Фельштин – 221, 224, 254, 314

Хатван – 330
Харбіновіце – 84, 95, 96, 277, 279
Харчовці – 317
Хенціни –328
Хлестновичі (*Hlesthnowcze*) – 197
Хмельницький – 188
Хмельова – 128, 167, 190
Хмільник (*Chmyelnyk, Chmyelnik, Chmyielnyk*) – 82, 132, 134, 167, 178, 179, 195, 227–238, 240–243, 246–249, 259, 273, 296–298, 310, 316
Хмільницька волость (*wloscz Chmielniczka*) – 242
Хмільницьке староство – 4, 231, 233, 240, 242–244, 246, 247, 252, 298, 315, 316
Хмільницький повіт (*dictrictus Chmielnicensi*) – 82, 102, 165, 167, 229,232, 237, 239, 240, 242, 243, 293
Ходаки – 318
Ходаківці – 313
Ходорівстав – 172
Ходоровці, с. – 38, 222, 285
Ходоровці, Хмільницького повіту – 239, 246
Ходча – 122, 140, 143, 161, 180, 189, 190, 201, 202, 205, 214, 218, 258, 260, 263, 274, 302, 304, 321
Хойніци – 178
Холм (*Chelm*) – 55, 123, 125, 183, 229
Холмська земля (*terra Chelmensi*) – 11, 76, 77, 111, 183, 229, 284, 291, 307
Хомина (*Chomina*) – 129
Хорватія – xvi
Хорошовці – 314
Хотин – 90, 140, 141, 148, 297, 341, 345
Хотків – 168
Хрептовичі – 194
Хростків (*Chrosthkow*) – 185

Цвіклівці (*Czwiklowcze, Czwykleyowicze*) – 184, 185
Центральна Європа – 281
Центрально-Східна Європа – xiv, 9, 63, 71, 116, 176, 320
Цепель – 331
Цехановський повіт – 192
Цєшинська Сілезія – 217
Цигани – 316, 319
Цьолковичі – 212

Чарнкув – 1, 52, 55
Чемерівці – 190
Чемеровичі – 47
Чепелів – 158
Червона Русь (*Ruś Czerwona*) – 35
Червоногород (*Czirwonogrod, Czyrvanigrog, Czyrwonogrod, Czyrwony grod*) – xvii, 36, 67, 104, 106, 121–123, 126, 129, 130, 132, 134, 135, 139, 143, 147, 151, 153, 161, 179, 195, 235, 259, 340, 341, 345, 346
Червоногродський повіт (*districtus Czerwnogrodensi*) – 20, 102, 104–106, 110, 121, 128–130, 142, 155, 166, 181, 193
Черешнівка – 255
Черкавщина – 189
Черкаси (*Cirkass*) – 37, 68, 81
Черкаська область – 68
Черленівці – 243, 245
Чермна – 263, 264
Чернелиця (*Czernelycza*) – 127
Черненчин (*Czyrniaczyn*) – 183
Чернівці – 141
Чеське королівство – 176, 213, 214
Чехи, с. – 313
Чехія – див. Чеське королівство
Чешибеші – 169, 170
Чигиринський район – 68
Чижув – 142, 147
Чиркашівці (*Cyrkaszowcze*) – 189
Чорне море – 29, 81, 90, 127, 130, 133, 134, 143
Чорнивода – 313
Чорний шлях – 230, 235, 236
Чорногород (*Czarnygrod, Czarnigrod*) – 81, 127, 130, 132
Чорнокінці (*Czernokuncze*) – 98, 184, 185, 312
Чорнушовичі – 185, 332
Чортківський повіт – 189
Чубарівці – 314

Чудинівці – 244, 247
Чуково – 296
Чуліци (*Czulice*) – 79, 80, 81, 90, 93

Шамотули – 70, 74
Шандров (*Schandrow*) – 166, 167
Шарівка (*Scharawka*) – 6, 193, 194, 201, 216, 217, 251, 317, 318
Шарівський ключ – 193
Швайківці – 313, 315
Шелехів – 253, 254
Шершенівці – 254, 280
Шидловець – 214
Шиїнці – див. Яковлє
Шипивці – див. Давидівці
Шльонск – див. Сілезія
Шлядкув (*Sladkow*) – 101, 113, 114, 164, 165, 193, 281, 303
Шманьківці (*Smankowcze*) – 185, 313, 315
Шмелюв – 119
Шопова (*Szopowa*) – 127
Шпиків – 172
Шпиклоси – 181, 182
Шульци – 216

Щекажев – 61, 85
Щекоціни – 283
Щирець – 203
Щитнівці – 224
Щодрова – 252, 312

Юрківці – 254, 280
Юхимівці – 312

Яблонівка – 255
Ягільниця (*Jahelnycze*) – 180, 191–193, 217, 219, 256
Язловець (*Iaszlowiecz, Jazłowiec*) – xvii, 33, 34, 36, 37, 45, 126, 128, 129, 135, 142, 145, 148, 152, 154, 155, 157, 160, 163, 164, 168, 172, 179, 181, 194, 195, 303, 319, 340, 341, 345
Язловче – 166
Якимове Дворище – 280
Яковлє – 254
Ялтушків (*Yolthoszow*) – 129
Яниківці – 315
Яричів – 171
Ярмолинці – xvi, 92, 93, 195, 197, 199, 289, 300
Яромирка – 188, 314
Ярополкове дворище – 165
Ярослав, м. – 58
Ярослав, с. – 313
Ярославська волость – 94
Ярославщина – 65
Яруга – 191
Ястковіци – 183
Яцковіци – 118
Ячко (*Iaczko*) – 113

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АЮЗР – Архив Юго-Западной России.

Вип. – випуск.

Грушевський М. Матеріали. – Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1905. – Т. LXIII. – С. 1–94.

ЗНТШ – Записки Наукового товариства імені Шевченка.

Каталог перг. – Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. – К., 1972. – 676 с.

Книги. – Книги польской коронной метрики XV столетия / Изд. В. Граничный, А. Мысловский. – Том 1: Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава, 1914. – XXXIII+284 с.

Прив. Львова. – Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. – Львів, 1998. – 640 с.

Привілеї нац. громад. – Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Карпаль. – Львів, 2000. – 576 с.

Розов В. Українські грамоти. – Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1. XIV в. і перша половина XV в. – 182 с.

С. – сторінка.

Т. – том.

УІЖ. – Український історичний журнал.

Уляницкий В. Материалы. – Материалы для истории взаимных отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV – XV вв. / Собр. В. Уляницкий // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1887 год. – Кн. 3 / Под заведыванием Е. В. Барсова. – М., 1887. – С. 1–224.

ЦДІАК України. – Центральний державний історичний архів України у м. Києві.

ЦДІАЛ України. – Центральний державний історичний архів України у м. Львові.

Ч. – частина.

AGAD. – Archiwum Główne akt Dawnych.

AGZ. – Akta grodzkie i ziemskie.

Akta Aleksandra. – Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506) / Wyd. F. Papée // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustranta. – T. XIX. – Kraków, 1927. – XVII+624 s.

AR. – Archiwum Radziwiłłów.

AS. – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.

ASK. – Archiwum Skarbu Koronnego.

ATom. – Acta Tominicana. – T. XIII / Ed. Z. Celichowski. – Poznaniae, 1915. – 6+416 p.

AZ. – Archiwum Zamoyskich.

ACap. – Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta edidit B. Ulanowski. – Volumen II. Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesum gneznensis et poznaniensis (1403–1530). – Kraków, 1902. – XIV+954 s.

BCzart. – Biblioteka XX Czartoryskich w Krakówie.

Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Lublin, 1929. – 33 s. [Odbitka z «Pamiętnika Lubelskiego» Towarzystwa przyjaciół nauk w Lublinie. T. I.].

Bona Regalia. – Bona Regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r.

CE. – Codex epistolaris saeculi decimi quinti.

CEV – Codex epistolaris Vitoldi.

DlHist. – Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. V. – Libri XII (XIII) // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIV. – Cracoviae, 1878. – 702 p.

Dz. – dział.

Fastnacht A. Catalogus Diplomatum. – Fastnacht A. Catalogus Diplomatum Bibliothecae Instituti Ossoliniani. Supplementum 1. Inde ab anno 1279 usque ad annum 1506. – Wratislaviae, 1951. – VI+58 p.

Halecki O. Z Jana Zamoyskiego. – Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – Kraków, 1917. – 76 s.

K. – karta.

Katalog dokumentów pergaminowych BCzart. – Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie / Opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz. – Kraków, 1975. – Cz. I. Dokumenty z lat 1148–1506. – XIV+398 s.

Katalog Niewodniczańskiego. – Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu / Opr. J. Tomaszewicz, M. Zdanek. – Kraków, 2004. – XXII+290 s.

KDM. – Kodeks dyplomatyczny Małopolski.

KDmK. – Kodeks dyplomatyczny miasta Krakówa 1257–1506 / Wyd. i przypisami objasnił dr. F. Piekosiński. – Cz. 1 // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustranta. – T. V. – Kraków, 1879. – LXXX+370 s.

KDP. – Kodex dyplomatyczny Polski / Wydał Julian Bartoszewicz. – T. III. – Warszawa, 1858. – XVII+484+LXVII s.; T. IV. – Warszawa, 1887. – XIII+237+XII s.

Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. – Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437 // Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin, red. J. Smolucha, A. Waśko, T. Graff, P. S. Nowakowski. – Kraków 2008. – S. 675–714.

Kurtyka J. Z dziejów walki. – Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439 // Roczniki Historyczne. – Poznań, 2000. – R. LXVI. – S. 83–120.

Mat. 5. – Materiały do V-go tomu Kodeksu dyplomatycznego Malopolski.

MK. – Metryka Koronna.

ML. – Metryka Litewska.

MRDWW. – Materiały do regestów dokumentów Władysława Warneńczyka króla Polski i Węgier 1434–1444 / Opracowali Wojciech Krawczuk, Karol Mieszkowski, Zbigniew Perzanowski, Stanisław Sroka // http://argo.hist.uj.edu.pl/WARN/Index.htm – Kraków, 2000.

MRPS. – Matricularum Regni Poloniae summaria.

P. – pagina, page.

PSB. – Polski Słownik Biograficzny.

Pułaski K. Stare Osady. – Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. Serya Trzecia. – Kraków, 1906. – S. 1–168.

R. – rocznik.

Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. – Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. // Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwówie. – T. III. 1911–1912. – Lwów, 1913. – XXXII+356 s.

Sygn. – Sygnatura.

Tylus S. Fundacje. – Tylus S. Fundacje kościołów parafialnych w średniowiecznej archidiecezji lwowskiej. – Lublin, 1999. – 284 s.

Tzw. ML – Tak zwana Metryka Litewska.

VC. – Volumina constitutionem / Do druku przygotowali W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka. – T. I. 1493–1549. – Vol. 2 1527–1549 – Warszawa, 2000. – 370 s.

VL. – Volumina legum. – Tom I. – Petersburg, 1859. – XXI+6+288+XIII s.
Zbiór dokumentów znajdujących się. – Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibiliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – XIX+160 s.
ZDM. – Zbiór dokumentów Małopolskich.
Zesz. – Zeszyt.
ŹDz. – Źródła dziejowe.

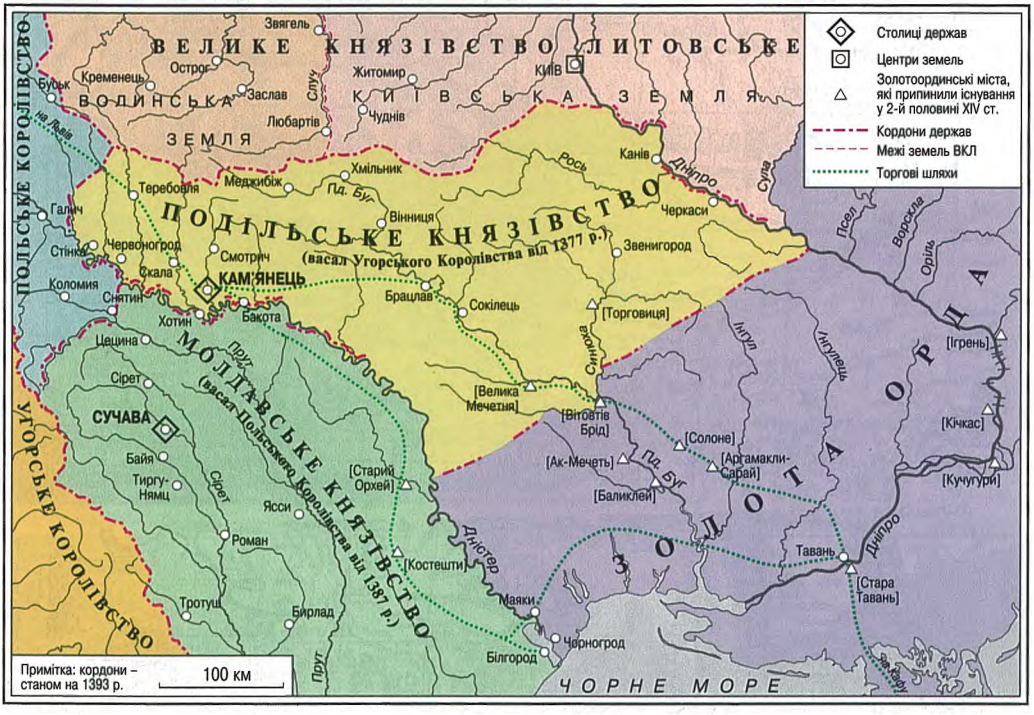

Карта І.

На карті представлено Подільське князівство станом на 1393 р. Зазначено сусідні державні утворення та подано їхню васальну залежність. Показано місце Поділля у тогочасній східній торгівлі. Так, основні торгові шляхи у регіоні на той час або проходили через Подільське князівство, або якщо й проходили через інше державне утворення (Молдавське князівство), все одно вели до Кам'янця, як це видно на прикладі шляху з Білгорода.

1. Фрагмент мапи Південної Сарматії Бернарда Ваповського. 1526 р.:
Buczek K. Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963. – Rys. VII.

2. Фундаційна плита з прижиттєвим портретом Яна Длуґоша на його будинку в Кракові. Фото В. Михайловського. Жовтень 2004 р.

3. Будинок Яна Длуґоша у Кракові. Фото В. Михайловського. Квітень 2011 р.

4. Зображення св. Юрія на Руській брамі у Кам'янці.
Фото В. Михайловського. Липень 2005 р.

5. Ян Матейко. Портрет королеви Ядвіґи.
Олівець: Rydel L. Królowa Jadwiga. – Poznań, 1910. – S. 89.

6. Угорська королева Марія, сестра Ядвіґи. Стара гравюра: Rydel L. Królowa Jadwiga. – Poznań, 1910. – S. 63.

7. Угорський король Сиґізмунд Люксембурзький. Стара гравюра: Rydel L. Królowa Jadwiga. – Poznań, 1910. – S. 73.

8. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича. Угорський національний музей.

9. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича, знайдений біля м. Дунаївці Хмельницької обл. Приватна колекція.

10. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича, знайдений біля с. Трушивці Чигиринського р-ну Черкаської обл. Приватна колекція.

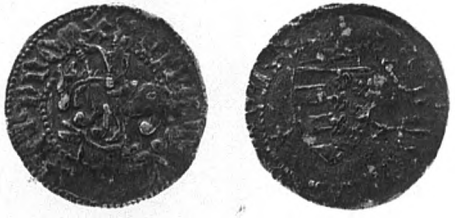

11. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича, знайдений біля м. Дунаївці Хмельницької обл. Приватна колекція.

12. Кахля з зображенням ймовірно сілезького герба з розкопок церкви Св. Трійці в Кам'янці-Подільському. Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

13. Кахля з зображенням герба Польського королівства з розкопок церкви Св. Трійці в Кам'янці-Подільському. Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

14. Кахля з зображенням герба Леліва з розкопок церкви Св. Трійці в Кам'янці-Подільському. Фонди Національного історико-архітектурного заповідника «Кам'янець».

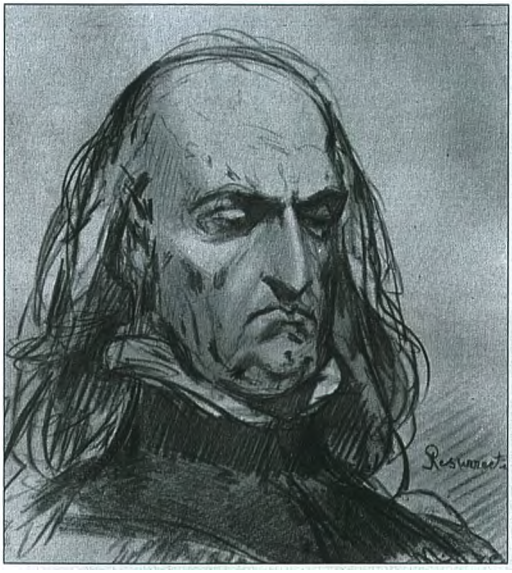

15. Ян Матейко. Портрет короля Владислава II Яґайла. Олівець: Rydel L. Królowa Jadwiga. – Poznań, 1910. – S. 142.

16. Король Владислав II Яґайло. Фрагмент фрески з каплиці замку в Любліні. Бл. 1418 р.: Różycka Bryzek A. Freski bizantyńsko-ruskie fundacji Jagiełły w kaplice zamku lubelskiego. – Lublin, 2000. – S. 137.

17. Кінний малюнок короля Владислава II Яґайла. Фрагмент фундаційної фрески на північній стіні замкової каплиці в Любліні. Бл. 1418 р.: Różycka Bryzek A. Freski bizantyńsko-ruskie fundacji Jagiełły w kaplice zamku lubelskiego. – Lublin, 2000. – S. 140.

18. Залишки палацу XIX ст. на місці м. Червоногород біля с. Нирків Заліщицького р-ну Тернопільської обл. Фото В. Михайловського. Серпень 2006 р.

19. Фундаційна плита з гербом Абданк родини панів з Бучача та біскупська інфула Якуба з Бучача. Перша половина XVI ст.
Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

20. Фундаційна плита з гербом папи Юлія II на папській вежі кам'янецького замку.
Фото В. Михайловського. Липень 2005 р.

Карта II. Центрально-Східна Європа в середині XV ст.

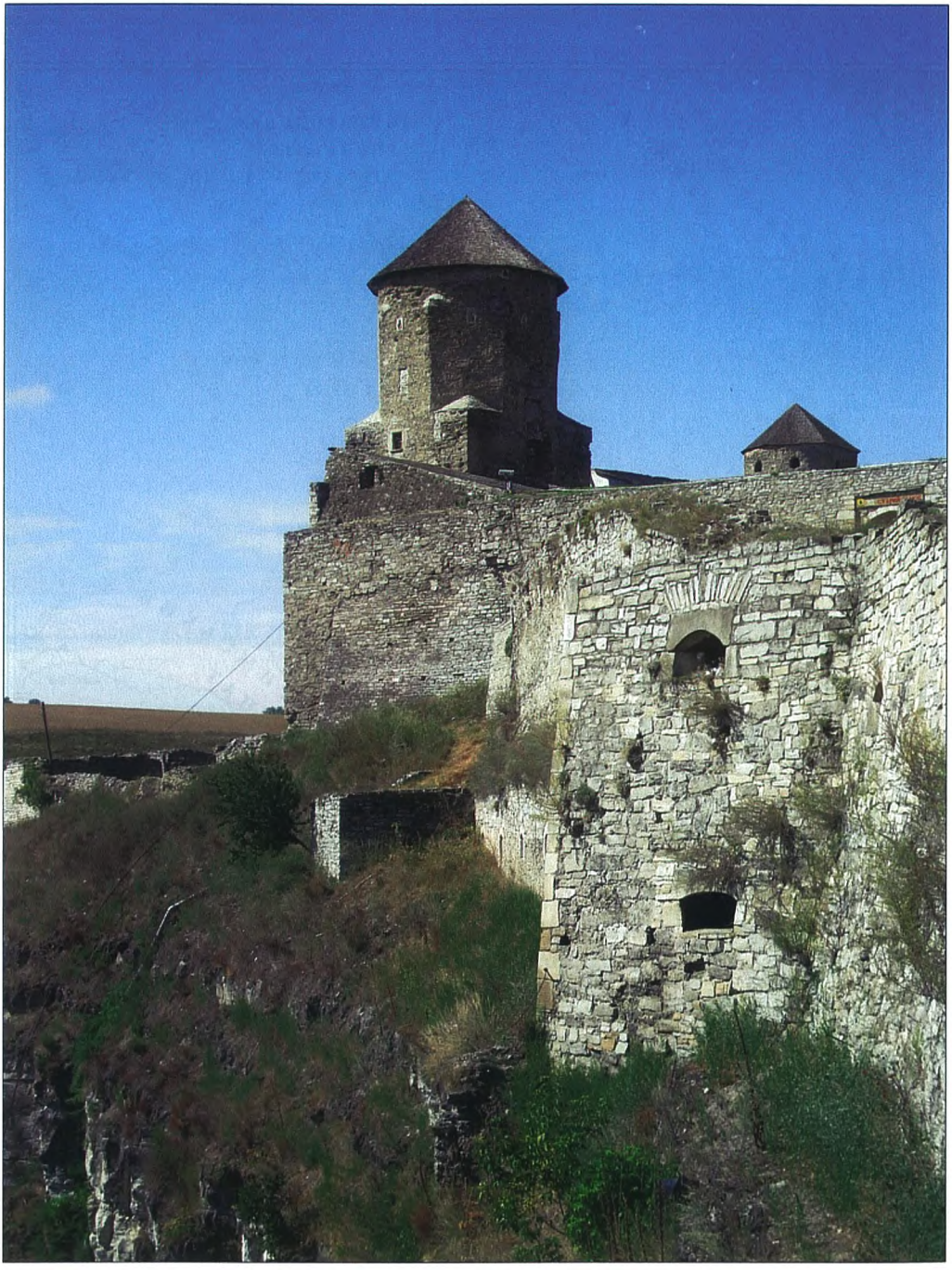

21. Папська вежа кам'янецького замку. Фото В. Михайловського. Серпень 2009 р.

22. Плита з саркофага біскупа Якуба з Бучача. Середина XVI ст. Катедра в Плоцьку. Фото В. Михайловського. Травень 2006 р.

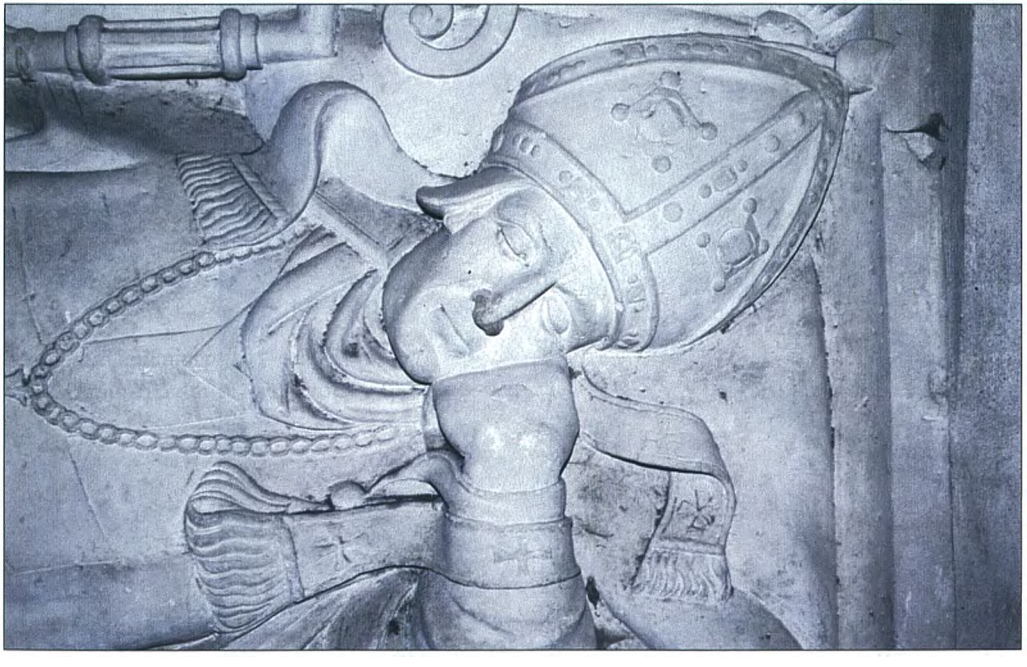

23. Портрет Якуба з Бучача з надгробка у плоцькій катедрі. Середина XVI ст. Фото В. Михайловського. Травень 2006 р.

24. Зображення гербів на вежі-донжоні у Язлівці. Фото В. Михайловського. Серпень 2006 р.

25. Вежа-донжон замку у Язлівці. Фото В. Михайловського. Серпень 2006 р.

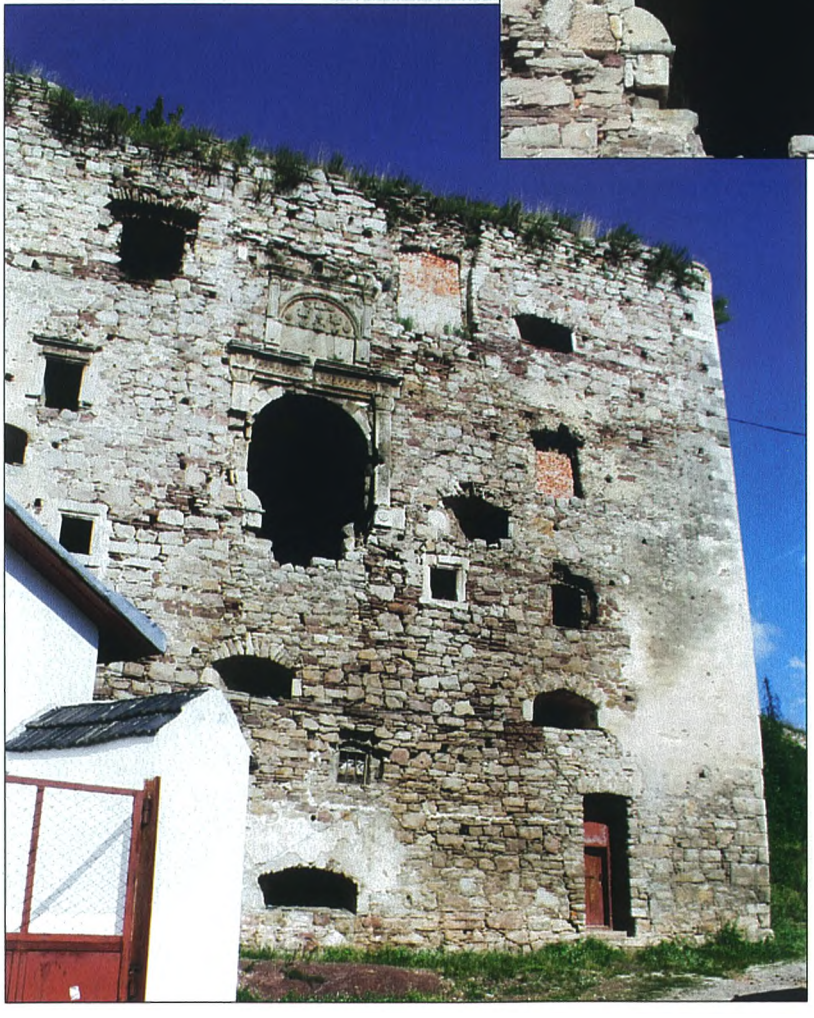

26. Бакотський печерний монастир. Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

27. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича. Національний музей історії України.

28. Подільський півгріш Костянтина Коріатовича, знайдений біля м. Черкаси. Приватна колекція.

29. Денарій Федора Коріатовича. Національний музей історії України.

30. Оборонна церква у с. Сутківці Ярмолинецького р-ну Хмельницької обл.
Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

31. Вежа замку в с. Сутківці. Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

32. Панорама Кракова 1493 р. з праці Гартмана Шеделя «Хроніка світу»:
Rydel L. Królowa Jadwiga. – Poznań, 1910. – S. 125.

33. Дзвіниця та залишки порталу вірменської церкви Св. Миколая у Кам'янці.
Фото В. Михайловського. Травень 2011 р.

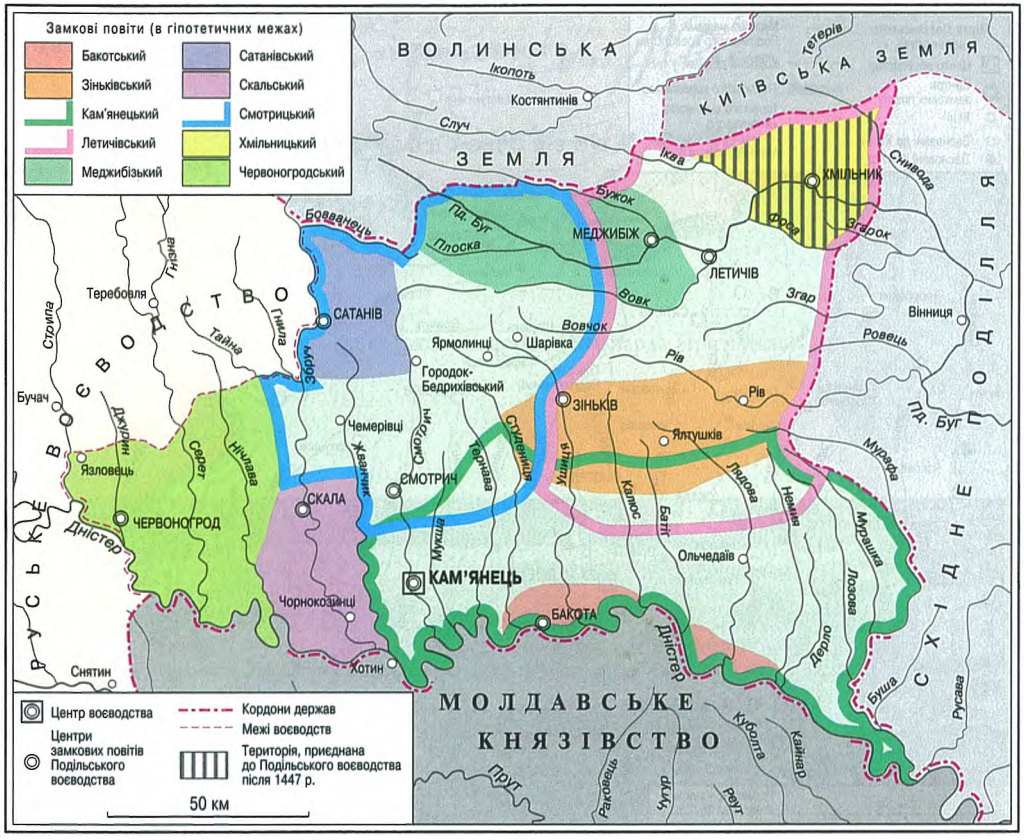

Карта III.

На карті у схематичній формі представлено всі старі замкові повіти Подільського воєводства, котрі існували у XV ст. довкола старих центрів цієї території. Така подача матеріалу показує накладання «великих» повітів на «малі». Такий повіт, як Бакотський, взагалі був певним вкрапленням у Кам'янецькому. Велика кількість повітів дозволяє припустити, що шляхта у XV ст. схилялася до служби на користь старих замків і що цієї шляхти було доволі багато, зважаючи на розміри самого воєводства.

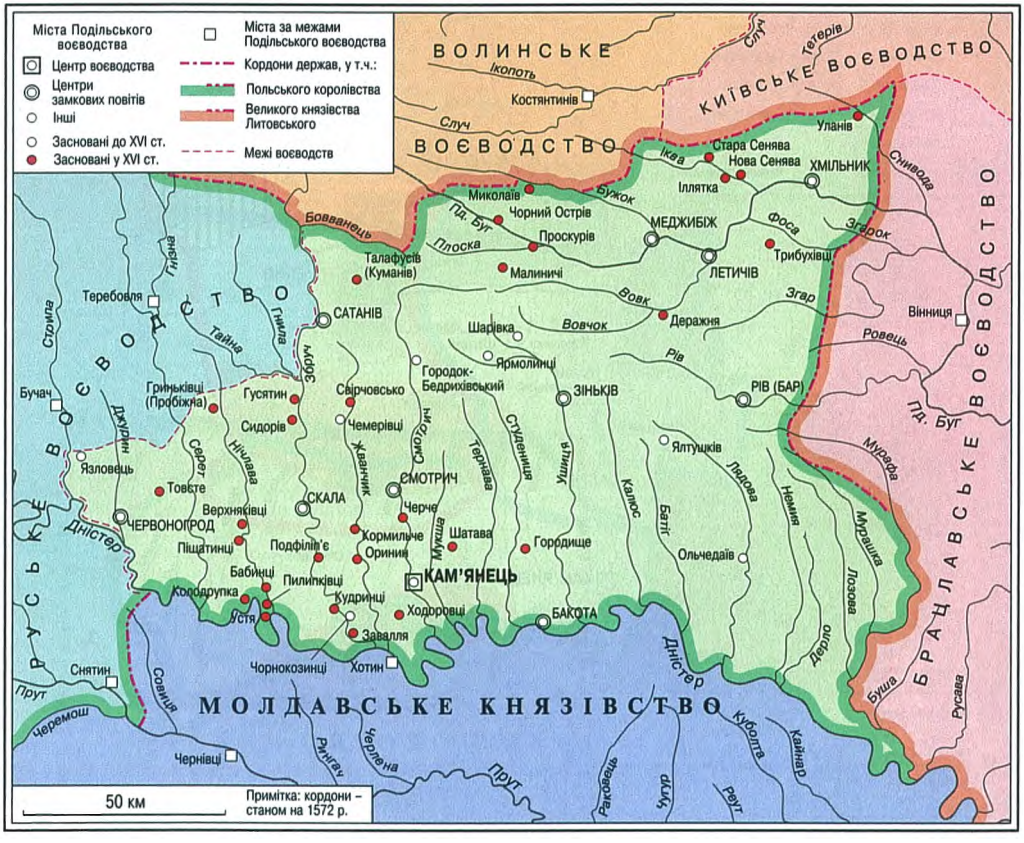

Карта IV.

Карта показує процес «псевдоурбанізації» Подільського воєводства у XVI ст. Ці події пов'язані з намаганням середньозаможної шляхти, котра посідала функціональні уряди, перевести свої дідичні маєтки на міське право, надаючи їм відповідні привілеї. У такий спосіб шляхта прагнула збільшити свої прибутки в цих містах завдяки проведенню в них ярмарків і торгів. Здебільшого такі міста мало чим відрізнялися від великих сіл.

Карту укладено за даними монографії Ришарда Щиґла (Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku. – Lublin, 1989), до яких додано результати вивчення автором Коронної Метрики за XVI ст.

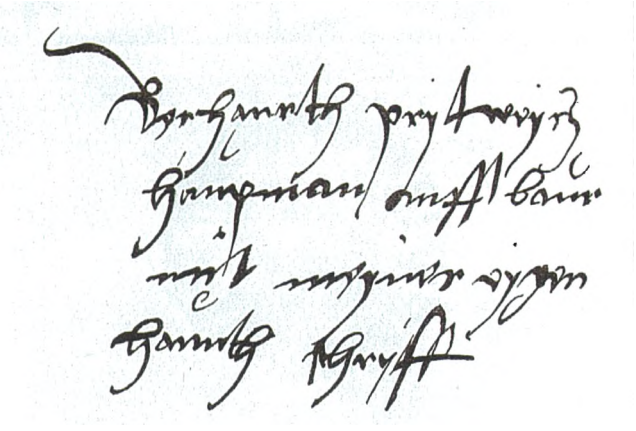

34. Автограф барського старости Бернарда Претвича.

35. Інскрипційна плита Йоба Претфуса на вежі замку в Кам'янці.
Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

36. Зображення сонця – основного елемента герба Подільського воєводства на стовпі біля Польської брами. Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

37. Герб Кораб арцибіскупа Яна Ласького на вежі Лаській кам'янецького замку. Фото В. Михайловського. Травень 2005 р.

38. Герб Задора з сиглами S. L. Перша половина XVI ст. Спочатку був у порталі францисканського монастиря в Кам'янці. Зараз вмурований у східну стіну катедрального костела Св. Петра і Павла в Кам'янці. Фото В. Михайловського. Травень 2009 р.

39. Залишки будинку на території замку в Скалі. Фото В. Михайловського. Серпень 2006 р.

40. Руська брама в Кам'янці. Фото В. Михайловського. Травень 2008 р.

41. Замок у Кам'янці. Фото В. Михайловського. Травень 2011 р.

42. Місце, де розташовувалася садиба ґродського суду у замку в Кам'янці.
Фото В. Михайловського. Липень 2007 р.

43. Зображення герба Польського королівства на вежі Руської брами в Кам'янці. Після 1538 р.
Фото В. Михайловського. Липень 2005 р.

44. Зображення герба Польського королівства. Краків. Костел Св. Барбари. Фото В. Михайловського. Травень 2011 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Архівні джерела

Центральний державний історичний архів України у м. Києві (ЦДІАК України)

Ф. 37. Кам'янецький земський суд. – Оп. 1.

1. Спр. 1. Актова книга 1521–1545. – 412 арк.
2. Спр. 2. Актова книга 1543–1545. – 239 арк.
3. Спр. 8. Актова книга 1566–1577. – 511 арк.

Ф. 39. Кам'янецький городовий магістрат. – Оп. 1.

4. Спр. 3. Актова книга 1554–1563. – 306 арк.

Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ України)

Ф. 181. Лянцкоронські. – Оп. 2.

5. Спр. 1649. Документ кам'янецького земського суду від 24 січня 1447 р.
6. Спр. 1653. Документ кам'янецького земського суду від 7 червня 1471 р.

Головний архів давніх актів у м. Варшава (Archiwum Główny akt Dawnych)

Metryka koronna.

7. Sygn. 10. – 142 k.
8. Sygn. 11. – 570 k.
9. Sygn. 12. – 215 k.
10. Sygn. 14. – 374 k.
11. Sygn. 23. – 430 k.
12. Sygn. 77. – 444 k.
13. Sygn. 78. – 474 k.
14. Syng. 82. – 662 k.
15. Sygn. 84. – 490 k.
16. Syng. 86. – 462 k.
17. Sygn. 89. – 486 k.
18. Sygn. 90. – 442 k.
19. Sygn. 107. – 576 k.
20. Sygn. 114. – 462 k.
21. Sygn. 115. – 478 k.
22. Sygn. 117. – 474 k.
23. Sygn. 133. – 608 k.

Archiwum Skarbu Koronnego

Dział I.

24. Sygn. 45. Rejstry poborowe, rachunki i inwentarze królewszczyzn w wój. podolskim. – 652 k.

Dział LVI.

25. Sygn. B-5/I. – Inwentarz i Lustracje starostwa Barskiego. – 260 k.
26. Sygn. C-2/I. – Inwentarz i Lustracje starostwa Chmielnickiego. – 86 k.
27. Sygn. K-4/I. – Inwentarz i Lustracje starostw: Kamieniec Podolskiego i Latyczowskiego. – 90 k.

Dział 85

28. Sygn. 1. – 42 k.
29. Syng. 6. – 56 k.
30. Sygn. 11. – 127 k.
31. Sygn. 12. – 100 k.
32. Sygn. 36. – 89 k.
33. Sygn. 37. – 43 k.
34. Sygn. 38. – 103 k.
35. Sygn. 39. – 167 k.
36. Sygn. 40. – 96 k.
37. Sygn. 41. – 56 k.

38. Sygn. 42. – 318 k.
39. Sygn. 44. – 68 k.
40. Sygn. 48. – 38 k.
41. Sygn. 49. – 58 k.
42. Sygn. 50. – 102 k.
43. Sygn. 51. – 56 k.
44. Sygn. 52. – 57 k.
45. Sygn. 55. – 70 k.
46. Sygn. 56. – 64 k.
47. Sygn. 57. – 47 k.
48. Sygn. 58. – 139 k.

Archiwum Zamoyskich

49. Sygn. 32. Rejestr Archiwum Koronnego. – 996 k.
50. Sygn. 688. – Listy do Jana Zamoyskiego od Potockich. – 170 k.

Zbiór dokumentów pergaminowych.

51. Syng. 5850. (1452 p.).
52. Sygn. 6097. (1532 p.).
53. Syng. 6106. (1419 p.).
54. Sygn. 7301. (1446 p.).
55. Sygn. 7306. (1449 p.).
56. Sygn. 7307. (1449 p.).
57. Sygn. 7311. (1443 p.).
58. Sygn. 7312. (1443 p.).
59. Sygn. 7314. (1454 p.).
60. Sygn. 7319. (1458 p.).
61. Sygn. 7334. (1470 p.).
62. Sygn. 7322. (1447 p.).
63. Syng. 7379. (1442–1455 pp.).
64. Sygn. 8245. (1444 p.).
65. Sygn. 8506. (1452 p.).
66. Sygn. 8832. (1421 p.)

Tak zwana Metryka Litewska.

Dzial. IV B.

67. Sygn. 17. – 282 k.

Zespół 420. Nabytki Niedokumentowany.

68. Sygn. 030. – K. 1–91 Inwentarz Kromera; K. 92–287 Inwentarz Łubieńskich.

Львівська наукова бібліотека Національної академії наук України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів.

69. Ф. 141. – Оп. 1. – Спр. 2250/III. – 31 арк.

Міська і воєводська бібліотека м. Бидгощ (Biblioteka Mejska i Wojewodzka w Bydgoszczy)

Zbiory Specjalne.

70. Sygn. 1219 III «Autografy królewski». – № 3.

Бібліотека Польської академії наук в Кракові (Biblioteka PAN–PAU w Krakówie)

71. Materiały do V-go tomu Kodeksu dyplomatycznego Małopolski. – Teka F. – № 9.

Бібліотека Чарторийських у Кракові. Відділ рукописів (Biblioteka XX Czartoryskich w Krakówie. Dział rękopisów)

72. Syng. 1725/IV. – 209 k.
73. Sygn. 2723/IV. – 650 s.

Опубліковані джерела

74. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб.: Типография 2-го отделения Собственного его императорского величества канцелярии, 1846. – Т. 1 (1430–1506). – 419 с. разд. паг.
75. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. – СПб.: Издание археографической коммисии, 1863. – Т. 1. (1361–1598). – 2+301+15 с.
76. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси, издаваемый при управлении виленского учебного округа. – Вильна, 1867. – Т. 1. – X+410 с.
77. Архив Юго-Западной России, издаваемый коммиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII. – Т. I. Материалы для истории местного управления в связи с историей сослов-

ной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. / Изд. М. Грушевский. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1893. – 2+II+126+374 с.

78. Архив Юго-Западной России издаваемый комиссиею для разбора древних актов состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VIII. – Т. II. Материалы для истории местного управления в связи с историей сословной организации. Акты Барского староства XV–XVI в. / Изд. М. Грушевский. – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – 268+498 с.
79. Брун Ф. Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy, chevalier de la Toison d'or, Seigneur de Santes, Willerval, Tronchiennes, Beaumont et Wahégnies. 1399–1450. Mons, typ. d'Em. Iloyois, 1840, in 8, 140 стр. съ картою // Записки одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1853. – Т. III. – С. 443–465.
80. Галенко О. Крим у 1438 р. (Подорожні нотатки Перо Тафура) // Україна в минулому. – Київ–Львів, 1996. – Вип. VIII. – С. 176–190.
81. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М. Ф. Котляра. – К.: Наукова думка, 2002. – 400 с.
82. Грамоти XIV ст. / Упорядкування, вступна стаття, коментарі і словники-покажчики М. Пещак. – К.: Наукова думка, 1974. – 256 с.
83. Груша А. Невядома грамата Фёдара Карыятавіча за 1391 г. // Беларускі гістарычны агляд. – Мінск, 2001. – Т. 8. – Сш. 1–2. – С. 132–133.
84. Грушевський М. Опис Подільських замків 1494 р. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1895. – Т. VII. – Кн. 3. – С. 1–18.
85. Грушевський М. Королівський дозвіл на викуп Камінецького староства 1456 р. // ЗНТШ. – Львів, 1897. – Т. XX. – С. 1–2 (miscellanea).
86. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530) // ЗНТШ. – Львів, 1905. – Т. LXIII. – С. 1–94.
87. Грушевський М. Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України. Серія перша (ч. 1–80) (1361–1530); Серія друга (ч. 81–132) (1531–1574) // Грушевський М. Твори: У 50 томах / Т. 7. Серія. Історичні студії та розвідки (1900–1906). – Львів, 2005. – С. 140–299.
88. [Документ Владислава Ягайла Сеньку Волосу на Лядаву из трансумпта короля Сигизмунда-Августа от 5 июля 1780 г. из собрания Гурского Владислава] // Подольские епархиальные ведомости, № 46 (14 ноября) 1887 р. – С. 1073–1078.
89. Каталог колекції документів Київської археографічної комісії 1369–1899 / Упор. Я. Дашкевич, Л. Проценко, З. Хомутецька. – К.: Наукова думка, 1971. – 184 с.
90. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799 / Упор. О. А. Купчинський, Е. Й. Ружицький. – К.: Наукова думка, 1972. – 676 с.
91. Книги польской коронной метрики XV столетия / Изд. В. Граничный, А. Мысловский. – Том 1: Книга № 10 1447–1454 гг. – Варшава: Типография Петра Ляскауэра, 1914. – XXXIII+284 с.
92. Куник А. А. Объяснительное введение к грамотам и летописным сказаниям, касающимся истории Червоной Руси в XIV в., с приложением подлинных текстов // Болеслав-Юрий II, князь всей Малой Руси. Сборник материалов и исследований, сообщенных О. Гонсиоровским, А. А. Куником, А. С. Лаппо-Данилевским, И. А. Линниченком, С. Л. Пташицким и И. Режабком. – СПб., 1907. – 113–197 с.
93. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів, 2004. – 1284 с.
94. Купчинський О. Забуті та невідомі староукраїнські грамоти XIV – першої половини XV ст. // ЗНТШ. – Львів, 1997. – Т. CCXXXIII. – С. 333–359.

95. Літопис руський за Іпатським списком / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с.
96. Люстрації королівщин українських земель XVI–XVIII ст. Матеріали до реєстру рукописних та друкованих текстів / Уклала Р. Майборода. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, 1999. – 316 с.
97. Материалы для истории взаимных отошений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV – XV вв. / Собр. В. Ульяницкий // Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете. 1887 год. – Кн. 3 / Под заведыванием Е. В. Барсова. – М., 1887. – С. 1–224.
98. Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28. – Менск, 2000 / Да друку падрыхтавалі В. Мянжынскі і У. Свяжынскі. – 312 с.
99. Памятники дипломатического и судебного делового языка русского в древнем Галицко-Володимирском княжестве и в смежных русских областях в XIV и XV столетиях / Изд. Я. Головацкий. – Львов: В типографии Ставропигийского Института, 1867. – 68 с.
100. Полное собрание русских летописей. – Санкт-Петербург, 1907. – Т. 17. Западнорусские летописи. – XIV+652 с.
101. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. – Львів, 1998. – 640 с.
102. Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. 1. XIV в. і перша половина XV в. – 182 с.
103. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 1. А–М. – 632 с.
104. Словник староукраїнської мови. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. 2. Н–Ф. – 592 с.
105. Словарь української мови / Упор. Б. Грінченко. – Т. I (А–Ж). – К., 1907. XLIV+494 с.
106. Українські грамоти XV ст. / Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1965. – 164 с.
107. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К.: Українське видавництво політичної літератури, 1947. – 1064 с.
108. Acta expeditionum bellicalium palatinatus Calissiensis et Posnaniensis in Valachos et in Turcas a. 1497–1498 in Archivo Regio Posnaniensi asservata / Ed. M. Bobrzyński. – Cracoviae, 1882. – XVI+192 p.
109. Akta Aleksandra króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego i t. d. (1501–1506) / Wyd. F. Papée // Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustranta. – T. XIX. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiętności, 1927. – XVII+624 s.
110. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1870. – T. II. – VIII+286 s.
111. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1872. – T. III. – VIII+316 s.
112. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1875. – T. V. – VI+294 s.
113. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1876. – T. VI. – VI+302 s.
114. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1878. – T. VII. – VIII+326 s.
115. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rrzeczypospolitej polskie z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1884. – T. X. – VIII+544 s.
116. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Głów-

ny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1887. – T. XII. Najstarsze zapiski sądów halickich 1435–1475. – XIV+552 s.

117. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1888. – T. XIII. Najdawniejsze zapiski sądów przemyskich i przeworskiego 1436–1468. – XIV+730 s.
118. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1889. – T. XIV. Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich 1440–1456. – XVII+636 s.
119. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1891. – T. XV. Najdawniejsze zapiski sądów lwowskich od r. 1457 do 1500. – XIII+720 s.
120. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1894. – T. XVI. Najdawnejsze zapiski sądów sanockich 1463–1552. – XVIII+1581 s.
121. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1901. – T. XVII. Najdawniejsze zapiski Sądów grodzkich przemyskich i lwowskich 1469–1506. – LVIII+660 s.
122. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1903. – T. XVIII. Najdawniejsze zapiski Sądu ziemskiego przemyskiego 1469–1506. – XLIII+702 s.
123. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1906. – T. XIX. Najdawniejsze zapiski Sądu ziemskiego przeworskiego 1458–1506. – XXXIV+856 s.
124. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwówie. – Lwów: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1909. – T. XX. Lauda Sejmiku generalnego wiszeńskiego 1572–1648. – L+640 s.
125. Acta Tomiciana. – T. I / Ed. T. Działyński etc. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1852. – 8+237+2+53+2 p.
126. Acta Tomiciana. – T. III / Ed. T. Działyński etc. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1853. – 6+450+25+2 p.
127. Acta Tomiciana. – T. V / Ed. T. Działyński etc. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1855. – 4+416+23+1 p.
128. Acta Tomiciana. – T. VI / Ed. T. Działyński etc. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1857. – T. VI. [4], 362+1+19+1 p.
129. Acta Tomiciana. – T. XI / Ed. Z. Celichowski. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1901. – 6+355 p.
130. Acta Tomiciana. – T. XII / Ed. Z. Celichowski. – Poznaniae: Bibliotheca Kornicensis, 1906. – 6+435 p.
131. Acta Tomiciana. – T. XVII. / Collegit V. Pociecha. Suppleverunt et ediderunt V. Urban et A. Wyczański. – Wratislavie-Cracoviae-Posnanie: Instituti Nationalis Ossoliniani, 1966. – XII+904 s.
132. Akta unji Polski z Litwą. 1385–1791 / Wyd. S. Kutrzeba i W. Semkowicz. – Kraków: Nakładem Polskiej Akademji Umiętności i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1932. – LVI+572 s.
133. Album civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwówie 1388–1783 / Wydał Andrzej Janeczek. – Poznań–Warszawa, 2005. – T. I. – LXIV+452 s.
134. Album studiosorum Universitatis Cracoviensis. T. I (ab Anno 1400 ad Annum 1489). – Cracoviae: Typis et Impensis Universitatis Jagellonicae, 1887. – XII+294 p.

135. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Opr. Z. L. Radzimiński i in. – Lwów, 1887. – T. I. 1366–1506. – XXX+204 s.
136. Bona Regalia onerata in terris Russiae etc. Lustratio 1469 r. // Źródła dziejowe. – T. XVIII. – Cz. 1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. VII. – Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1902. – S. 1–72.
137. Codex epistolaris saeculi decimi quinti ex antiquis libris formularum corpore Naruszeviciano / Collectus opera A. Sokołowski, J. Szujski. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności Krakówskiej, 1876. – LXXII+158 s.
138. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – T. II. Collectus opera Dr. Anatoli Lewicki. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności Krakówskiej, 1891. – LXXVII+1+531+1+5 s.
139. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – T. III. Collectus opera Dr. Anatoli Lewicki. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności Krakówskiej, 1894. – LXXXII+666 s.
140. Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430 / Collectus opera A. Prochaska. – Cracoviae: Sumptibus Academiae Literarum Crac., 1882. – CXVI+1114.
141. Corfus I. Documente privitoare la istoria României culese din archivele polone. Secolul al XVI-lea. – Bucureşti, 1979. – XXII+420 p.
142. Cromeri M. Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et Republica regni Polonici libri duo 1578 / Wyd. W. Czermak. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1901. – XIV+160 p.
143. Documenta Romaniae historica. A. Moldova. – Vol. 1 (1384–1448) / Vol. Întocmit C. Cihodaru, I. Caproşu şi I. Şimanschi. – Bucureşti: Editura Academiei Republici Socialiste România, 1975. – LVI+606 p.
144. Dokumenty Polskie z archiwum dawnego Królewstwa Węgier / Wyd. i opr. S. A. Sroka. – Kraków: Societas Vistulana, 1998. – T. I. (do 1450 r.). – XXVIII+152 s.
145. Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit J. Żegota Pauli. – T. I. – Libri I–IV // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. X. – Cracoviae, 1873. – VIII+XII+565 p.
146. Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. III. – Lib. IX–X // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XII.– Cracoviae, 1876. – 595 p.
147. Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. IV. – Libri XI–XII // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIII. – Cracoviae, 1877. – 733 p.
148. Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Instruxit I. Żegota Pauli. – T. V. – Libri XII (XIII) // Długosz J. Opera omnia / Cura A. Przezdziecki. – T. XIV. – Cracoviae, 1878. – 702 p.
149. Dlugossii J. Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. – Liber duodecimus 1445–1461. – Cracoviae: Polska Akademia Umiętności–PWN, 2003. – 562 p.
150. Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład Karola Mecherzyńskiego. – T. III. – Ks. IX–X // Długosz J. Dzieła wszystkie / Wyd. A. Przezdziecki. – T. IV. – Kraków, 1868. – 558+XXIII s.
151. Długosz J. Dziejów Polskich ksiąg dwanaście / Przekład Karola Mecherzyńskiego. – T. V. – Ks. XII // Długosz J. Dzieła wszystkie / Wyd. A. Przezdziecki. – T. VI. – Kraków, 1870. – 662+XXIV s.
152. Invenrarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturarum et monumentorum quaecunque in Archivo Regni in arce Cracoviensi continentur per commisarios a Sacra Regia Majestate et Republica ad revidendum et connotandum omnes scripturas in eodem Archivo existenetes deputatos confectum / Ed. E. Rykaczewski. – Lutetiae Parisorum, 1862. – XV+484 p.
153. Johanns von Posilge, Officials von Pomesanien. Chronik des Landes Preussen (von 1360 an, fortgesetzt bis 1419) // Scriptores Rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der Preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft / Herausgereren von T. Hircsh, M. Töppen und E. Strehlke. – T. III. – Leipzig, 1866. – P. 13–464.

154. Jureczko A. Dokument lokacyjny Kamieńca Podolskiego // Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 61–66.

155. Jus Polonicum, codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis / Ed. J. V. Bandtke. – Warszawa, 1831. – XXIV+484 p.

156. Halecki O. Z Jana Zamoyskiego inwentarza Archiwum Koronnego. Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1917. – 76 s.

157. Karwasińska J. Sto trzynaście zaginionych dokumentów z Collectio autographorum Biblioteki narodowej // Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źrodeł historycznych / Red. P. Bańkowski. – T. III. Biblioteki. – Warszawa: PWN, 1955. – S. 65–103.

158. Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich / Opr. A. Fastnacht. – Wrocław, 1953. – Cz. I. Dokumenty z lat 1507–1700. – VIII+328 s.

159. Katalog dokumentów i listów królewskich ze zbioru Kazimierza Kierskiego / Opr. J. Eis. – Bydgoszcz, 2005. – 208 s.

160. Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakówie / Opr. W. Szelińska, J. Tomaszewicz. – Kraków, 1975. – Cz. I. Dokumenty z lat 1148–1506. – XIV+398 s.

161. Katalog dokumentów pergaminowych ze zbiorów Tomasza Niewodniczańskiego w Bitburgu / Opr. J. Tomaszewicz, M. Zdanek. – Kraków, 2004. – XXII+290 s.

162. Kodeks dyplomatyczny mista Krakówa 1257–1506 / Wyd. i przypisami objasnił dr. F. Piekosiński. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1879. – LXXX+370 s.

163. Kodeks dyplomatyczny Małopolski / Wyd. F. Piekosiński. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1887. – T. III. 1338–1386. – XXXII+480 s.

164. Kodeks dyplomatyczny Małopolski / Wyd. F. Piekosiński. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1905. – T. IV. 1386–1450. – X+LIX+634 s.

165. Kołodziejczyk D. The Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Othe Documents // The Ottoman Empire and its Heritace. Politics, Society and Economy / Ed. By S. Faroghi and H. Inalcik. – Vol. 18. – Leiden, Boston, Köln, 2001. – XVIII+722 p.

166. Krawczuk W. Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów kancelarii koronnej podkanclerzego Tomasza Zamoyskiego z lat 1628–1635 ze zbiorów sztokholmskiego Riksarkiver sygnatura Skokloster E[nskilda] 8636. – Kraków, 1999. – 136 s.

167. Kryński A. A., Kryński M. Zabytki języka staropolskiego z wieku XIV-go, XV-go i początku XVI-go. – Warszawa, 1925. – 8+480 s.

168. Księga Metryki Koronnej podkanclerzego Andrzeja Oporowskiego z lat 1479–1483 ze spuścizny Antoniego Prochaski / Wyd. G. Rutkowska. – Warszawa: Instytut historii PAN, 2005. – 206 s.

169. Inwentarz Metryki Koronnej: Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447–1795 / Opr. I. Sułkowska-Kurasiowa i M. Woźniakowa. – Warszawa–Łódź: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1975. – 312 s.

170. Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. // Rocznik Przemyski. – R. 40. – Zesz. 4. Historia. – Przemyśl, 2004. – S. 127–269.

171. Kutrzeba S. Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII wieku. – Kraków: Nakładem Akademji Umiętności, 1937. – XLII+372 s.

172. Liber quitantiarum Alexandri regis ab. a. 1502 ad 1506 // Teki A. Pawińskiego. – Warszawa, 1897. – T. I. – IV+221+XXVI s.

173. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4. / Parengė: Lina Anužytė. – Vilnus: : Vilnius Mokslo ir enciklopediju leidyka, 2004. – 286 p.

174. Lietuvos Metryka. Knyga Nr. 5 (1427–1506): Užrašymų knyga 5 / Parengė: E. Banionis. – Vilnus: Vilnius Mokslo ir enciklopediju leidyka, 1993. – 404 p.

175. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 530 (1566–1572). Viešųju reikalų knyga 8 / Parengė: D. Baronas, L. Jovaiša. – Vilnius: , 1999. – 118 p.

176. Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta spisane przez ś. p. Adolfa Pawińskiego / Wyd. A. Lewicki. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1898. – 90 s.

177. Lustracja województw Ruskiego, Podolskiego i Belskiego 1564–1565 / Wydali K. Chłapowski i H. Żytkowicz. – Cz. I. – Warszawa–Łodź: PWN, 1992. – XLVII+284 s.

178. Materiały archiwalne wyjęte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 roku / Wyd. Dr. A. Prochaska. – Lwów: Nakładem J. S. hr. Dunina Borkowskiego, 1890. – VIII+212 s.

179. Materiały do dziejów pospolitego ruszenia z lat 1497 i 1509 / Zebrane w części przez Adolfa Pawińskiego, uzupełnił i wydał Stanisław Kutrzeba / Archiwum komisyi historycznej. – T. IX. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1902. – S. 235–388.

180. Materiały do regestów dokumentów Władysława Warneńczyka króla Polski i Węgier 1434–1444 / Opracowali Wojciech Krawczuk, Karol Mieszkowski, Zbigniew Perzanowski, Stanisław Sroka // http://argo.hist.uj.edu.pl/WARN/Index.htm – Kraków, 2000.

181. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars I. Casimiri IV regis tempora complectens (1447–1492). – Varsoviae, MCMV. – IV+192 p.

182. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars II. Iohannis Alberti regis tempora complectens (1491–1501). – Varsoviae, MCMVII. – VIII+192.

183. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars III. Alexandri regis tempora complectens (1501–1506). – Varsoviae, MCMVIII. – III+304 p.

184. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 1-um. Acta cancellariorum 1507–1548. – Varsoviae, MCMX. – VII+480 p.

185. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 2-um. Acta vicecancellariorum 1507–1535. – Varsoviae, MCMXII. – IV+478 p..

186. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars IV. Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548). Volumen 3-um. Acta vicecancellariorum 1533–1548. – Varsoviae, MCMXV. – II+440 p.

187. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski. – Pars V. Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572). – Varsoviae, MCMXIX. – VIII+245 p.

188. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit indicesque adiecit T. Wierzbowski / Contexuit Josephus Płocha, Antonius Rybalski, Irena Sułkowska / Moderande Jacobo Sawicki. – Pars V. Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572). – Varsoviae, MCMLXI. – Vol. 2. Acta vicecancellariorum 1548–1572. – XVI+384 p.

189. Matricularum Regni Poloniae summarus, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, contexuit M. Woźniakowa. – Pars VI. Henrici Valesii regis tempora complectens (1573–1574). – Varsoviae: DiG, MVMXCIX. – X+2+115+10.

190. Monumenta Poloniae Historica. Pomniki dziejowe Polski / Wyd. A. Bielowski. – Lwów, 1872. – T.II. – XXVI+998 s.

191. Najstarsza księga miejska 1382–1389 / Wydał Aleksandr Czołowski // Pomniki dziejowe Lwówa z archiwum miasta. – T. I. – Lwów, 1892. – 152 s.
192. Najdawniejsze księgi sądowe krakowskie. – Cz. II. Od r. 1394–1400 / Wyd. B. Ulanowski // Starodawnego prawa polskiego pomniki. – Kraków, 1886. – T. VIII. – Cz. II. – S. 4+II+365–982.
193. Okolski S. Orbis Polonus. – T. I. – Cracoviae 1641. – 580 p.
194. Piekosiński F. Jana Zamoyskiego notaty heraldyczno-sfragistyczne // Studja, rozprawy i materiały z dziedziny historji polskiej i prawa polskiego. – Kraków, 1907. – T. VII. – S. 18–138.
195. Pohorecki F. Catalogus diplomatum bibliothecae Instituti Ossoliniani nec non bibliothecae Pawlikowianae ubde ab anno 1227 usque ad annum 1505. – Leopoli, 1937. – VI+151 p.
196. Pomniki epigrafiki i heraldyki dawnej Rzeczypospolitej na Ukrainie / Pod. red. W. Drelicharza. – T. 4. Kamieniec Podolski / Opr. P. Rabiej. – Kraków: Societas Vistulana, 2009. – 144 s.
197. Powiat Mohylowski w gubernii Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast, miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów / Zebrał i opr. W. Pobóg Górski. – Kraków: Drukarnia Czas, 1902. – 346 s.
198. Semkowicz W. Nieznane nadania Witolda dla osób prywatnych // Ateneum Wileńskie. – Wilno, 1930. – Zesz. 3–4. – S. 845–847.
199. Skarbiec dyplomatów papiezkich, cesarskich, krolewskich, książęcych; uchwał narodowych, postanowień różnych władz i urzędów posługujących do krytycznego wyjaśnienia dziejów Litwy, Rusi Litewskiej i ościennych im krajów / Zebrał i w treści opisał I. Daniłowicz. – Wilno: W drukarni A. H. Kirkora, 1860. – T. I. – VIII+392 s.
200. Słownik języka polskiego / Przez S. B. Linde. – Warszawa, 1809. – T. II. – Cz. 2. P. – X+602–1286 s.
201. Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Wydany pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1880. – T. I. A–Der. – 960 s.
202. Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Wydany pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – Warszawa, 1881. – T. II. Der–G. – 928+XVI s.
203. Słownik historyczno-geograficzny ziemi wyszogrodzkiej w średniowieczu / Opr. A. Wolff, A. Borkiewicz-Celińska. – Wrocław, 1971. – VI+82 s.
204. Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu / Opr. S. Kuraś // Dzieje lubelszczyzny. – Warszawa: PWN, 1983. – T. III. – 320 s.
205. Spieralski Z. Z dziejów Archiwum Koronnego Krakówskiego. Kopiariusz Jana Łaskiego (około 1505). Część pierwsza // Studia Źródłoznawcze. – R. XXIV. – Warszawa-Poznań, 1979. – S. 109–137.
206. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria Nowa. T. II Księga wpisów kanclerza Jana Zamoyskiego MK 133 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–1595 / Opr. A. Kot, W. Krawczuk, M. Kulecki i in. / Pod red. W. Krawczuka. – Kraków, 2001. – 224 s.
207. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa. T. III. Księga wpisów podkanclerza Wojciecha Baranowskiego MK 134 z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie lata 1587–V. 1588 / Opr. W. Krawczuk, M. Kulecki i in. / Pod red. W. Krawczuka. – Kraków, 2004. – 204 s.
208. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa. T. IV. Księga wpisów podkanclerzego Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590. MK 135 z Archiwum Głównego akt Dawnych w Warszawie / Opr. W. Krawczuk. – Warszawa: DiG, 2010. – 482 s.
209. Sumariusz Metryki Koronnej. Seria nowa. T. V. Księga wpisów podkaclerzego Jana Tarnowskiego MK 136 z Archiwum Głownego Akt Dawnych w Warszawie 1591 / Opr. K. Chłapowski. – Warszawa: DiG, 2009. – 280 s.
210. Tomczak A. Memoriał Bernarda Pretwicza do króla z 1550 R. // Studia i materiały do

historii wojskowości. – T. VI. – Cz. 2. – Warszawa, 1960. – S. 340–357.
211. Vitoldiana. Codex privelegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430 / Zebrał i wydał J. Ochmański. – Warszawa–Poznań: PWN, 1986. – 208 s.
212. Volumina constitutionum / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. – T. I. 1493–1549. – Vol. 1. 1493–1526. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996. – 498 s.
213. Volumina constitutionem / Do druku przygotowali W. Uruszczak, S. Grodziski, I. Dwornicka. – T. I. 1493–1549. – Vol. 2 1527–1549– Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2000. – 370 s.
214. Volumina Constitutionum / Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak. – T. II. 1550–1609. – Vol. 1. 1550–1585. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2005. – 516 s.
215. Zaborowski S. Traktat w czterech częściach o naturze praw i dóbr królewskich oraz o naprawie królewstwa i o kierowaniu państwem / Z języka łacińskiego przełożył Henryk Litwin i Jerzy Staniszewski. Opracował Henryk Litwin. – Kraków, 2005. – LXXVIII+346 s.
216. Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. IV. Dokumenty z lat 1211–1400. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1969. – XXXII+332 s.
217. Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. V. Dokumenty z lat 1401–1440. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1970. – XXXVI+450 s.
218. Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. VI. Dokumenty z lat 1386–1417. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1974. – XXXIV+496 s.
219. Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. VII. Dokumenty z lat 1418–1434. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1975. – XXXI+438 s.
220. Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. – Cz. VIII. Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1975. – XL+400 s.
221. Zbiór dokumentów znajdujących się w Bibliotece Hr. Przezdzieckich w Warszawie / Wyd. A. Chmiel. – Kraków, 1890. – XIX+160 s.
222. Źródła do dziejów polskich wydane przez M. Grabowskiego i A. Przezdzieckiego. – T. I. – Wilno, 1843. – VIII+224 s.
223. Źródła dziejowe. Lustracje królewszczyzn ziem Ruskich Wołynia, Podola i Ukrainy z pierwszej połowy XVII / Wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1877. – T. V. – C+228 s.
224. Źródła dziejowe. – T. XVIII. – Cz. 1. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – T. VII. – Cz. 1. Ziemie Ruskie. Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1902. – 10+252+XLVIII+XVIII+72 s.
225. Źródła dziejowe. – T. XIX. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym // T. VIII. Ziemie Ruskie. Wołyn i Podole / Opisane przez A. Jabłonowskiego. – Warszawa, 1889. – II+307+XLVI s.
226. Wincentego de Dominico listy o Polsce pisane do senatu genueńskiego r. 1483–1484 // Biblioteka Ossolińskich. Pismo historyi, literaturze, umiętnościom i rzeczom narodowym poświęcone. Poczet nowy. – T. 2. – Lwów, 1863. – S. 338–350.
227. Wolf A. Zniszczone dokumenty biblioteki ordynacji Krasińskich // Straty bibliotek i archiwów warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych / Red. P. Bańkowski. – T. III. Biblioteki. – Warszawa: PWN, 1955. – S. 143–231.

Монографії, статті

228. Барбашев А. Витовт и его политика до Грюнвальдской битвы (1410 г.). – СПб., 1885. – XVI+166 с.

229. Барбашев А. Витовт. Последнее двадцать лет княжения. 1410–1430. – СПб., 1891. – VIII+342 с.

230. Білецька О. «Казус Спитка»: до історії вивчення середньовічного Поділля (друга половина XIV – перша половина XV ст.) // Київська старовина. – 2005. – № 2. – С. 23–30.

231. Боряк Г. Ревізії та люстрації українських старостств кінця XV – середини XVI ст. (в аспекті історико-географічної джерельної цінності) // Географічний фактор в історичному процесі. – К., 1990. – С. 145–154.

232. Бялковський Л. Поріччя Мурахви в XV–XVI століттях. – Кам'янець на Поділлю: Друкарня Кам'янець-Подільського Державного Університету, 1920. – 21 с.

233. Вілямовський М. Надвірна familia Пьотра та Анджея Одровонжів зі Спрови, воєвод та старост руських // Молода нація. – К.: Смолоскип, 2001. – № 3. – С. 85–148.

234. Владимирский-Буданов М. Население Юго-Западной России от половины XIII до половины XV века // Архив Юго-Западной России. – К., 1886. – Ч. VII. – Т. 1. Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700 гг.) / Под ред. В. Б. Антоновича; Введение М. Ф. Владимирского-Буданова. – С. 1–85.

235. Войтович Л. Етапи політичної історії Волині XIV–XV ст. Державність. Васалітет. Інкорпорація // ПРОΣΦΩΝΗΜΑ. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича. Львів, 1998. – С. 153–168.

236. Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV–XV вв.). – М.: Наука, 1975. – 522 с.

237. Грушевский М. Этнографические данные о Барской околичной шляхте до конца XVIII // Чтения исторического общества Нестора-Летописца. – К., 1892. – Т. VI. – С. 15–16.

238. Грушевский М. Организация старостинского и околичного управления в Барском старостве // Чтения исторического общества Нестора-Летописца. – К., 1895. – Т. IX. – С. 34–35.

239. Грушевський М. Prohacka A. Podole lennem Korony. 1352–1430. – Kraków, 1895. Рец. на книгу: Prohacka A. Podole lennem Korony. 1352–1430. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1895. – 24 s. // ЗНТШ. – Львів, 1896. – Т. XIII. – С. 8–14.

240. Грушевський М. Барське староство. Історичні нариси (XV–XVIII ст.). – Львів: Інститут українознавства, 1996. – 624 с.

241. Дашкевич Я. Кам'янець-Подільський XVI–XVIII ст.: місто трьох гербів // Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках. – Львів, 2003. – С. 75–94.

242. Дорошенко Д. І. Огляд української історіографії. Державна школа: Історія. Політологія. Право. – К.: Українознавство, 1996. – XXX+258 с.

243. Еманов А. Г. Развитие торговых связей Кафы в XIII–XV веках // Северное Причерноморье и Поволжье во взаимоотношениях Востока и Запада в XII–XVI веках / Отв. ред. Г. А. Федоров-Давыдов. – Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета, 1989. – С. 17–24.

244. Зазуляк Ю. Застава як елемент роздавничої політики Яґеллонів у Галицькій Русі в XV ст. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 43–57.

245. Зазуляк Ю. Львівська конфедерація 1464 року: спроба прозопографічного дослідження її учасників // ЗНТШ. – Львів, 2000. – Т. CCXL. – С. 396–415.

246. Зазуляк Ю. Навколо полеміки про феодалізм на Галичині XIV–XV ст. // Ruthenica. – Вип. 5. – К., 2006. – С. 170–193.

247. Заяць О. Умови та процес надання львівського міського громадянства у XV–XVIII століттях // ЗНТШ. – Львів, 2008. – Т. CCLVI. – С. 113–141.

248. Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – 440 с.

249. Кордт В. Материалы по истории русской картографии. Вып. I. Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века. – К., 1899. – 16+42 с.

250. Котляр М. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1981. – 240 с.

251. Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. – К., 1993. – 186 с.

252. Крикун М. Важливе джерело для вивчення історії міст і сіл України (люстрація Подільського воєводства 1665 р.) // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР. – 1963. – № 3. – С. 19–29.

253. Крикун М. Народонаселение Подольського воеводства в XVII–XVIII вв. / Автореф. дисс. канд. историч. наук. – Львов, 1965. – 22 с.

254. Крикун М. Подимні реєстри XVII ст. як джерело // Третя Республіканська наукова конференція з архівознавства та інших спеціальних історичних дисциплін. Друга секція: Спеціальні історичні дисципліни. – К., 1968. – С. 69–98.

255. Крикун М. Населення Подільського воєводства в першій половині XVII ст. // Український історико-географічний збірник. – К., 1971. – Вип. 1. – С. 115–135.

256. Крикун М. Поширення польського адміністративно-територіального устрою на українських землях // Проблеми слов'янознавства. – Вип. 42. Історія зарубіжних слов'янських народів. – Львів: Світ, 1990. – С. 24–41.

257. Крикун М. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI ст. Перспективи джерелознавства історичної географії України // Український археографічний щорічник. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – С. 157–178.

258. Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII ст. // ЗНТШ. – Т. CCXLIII. – Львів, 2002. – С. 374–521.

259. Лаппо И. И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик. – Юрьев: Типография К. Маттшена, 1911. – XIV+624+192 с.

260. Михайловський В. Васальні стосунки князів Коріатовичів із Казимиром III та Людовиком Угорським // УІЖ. – 2010. – № 4. – С. 4–15.

261. Михайловський В. Велика земельна власність на Західному Поділлі у XV ст. (на прикладі документів для Шавранців і Одровонжів) // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Kraków, 2005. – T. 2. – S. 89–98.

262. Михайловський В. Джерельні згадки про Проскурів у XV ст. // Український археографічний щорічник. Нова серія. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 771–772.

263. Михайловський В. Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ–Львів, 2004. – Т. II. – С. 110–128.

264. Михайловський В. Земельні надання Владислава II – джерело до історії Поділля в першій третині XV ст. // Молода нація. – К.: Смолоскип, 2000. – № 1. – С. 246–264.

265. Михайловський В. Історія одного розмежування біля Крилоса в 1412 р. // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Т. 45. – Львів, 2010. – С. 521–544.

266. Михайловський В. Матеріали до itineraria подільських воєвод, каштелянів і старост у XV ст. // Молода нація. – К., Смолоскип, 2001. – № 3. – С. 149–168.

267. Михайловський В. Надавча поземельна політика володарів Західного Поділля (1402–1506 рр.) / Автореферат дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. – К., 2004. – 16 с.

268. Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // Український археографічний щорічник. – Київ–Нью-Йорк, 2004. – Вип. 8/9. – С. 227–265.

269. Михайловський В. Початки уряду Кам'янецького генерального старости (1431–1446 рр.) // Київська старовина. – 2001. – № 3. – С. 163–169.

270. Михайловський В. Роздача земельної власності на Західному Поділлі за Владислава II Ягайла (1402–1413, 1431–1434) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 38. – Львів, 2003. – С. 596–630.

271. Михайловський В. Спільне правління братів Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): соціальна структура князівського оточення // УІЖ. – 2009. – № 5. – С. 34–47.

272. Михайловський В. Описи кам'янецького та летичівського замків 1613 р. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. Історичні науки. – Т. 18. На пошану проф. В. С. Степанкова. – Кам'янець-Подільський, 2008. – С. 98–116.

273. Михайловський В. Формування латифундії Миколая Бедриха з Бедриховець у Подільському воєводстві у другій половині XV ст. // Університет. – 2006. – № 6. – С. 9–17.

274. Молчановський Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г: преимущественно по летописным источникам. – К., 1885. – 390 с.

275. Пашин С. С. Перемышльская шляхта второй половины XIV – начала XVI века. Историко-генеалогическое исследование. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2001. – 172 с.

276. Петров А. О подложности грамоты князя Феодора Кориатовича 1360 г. // Материалы для истории Угорской Руси. – СПб., 1906. – Т. III. – II+32 с.

277. Петров М. Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2002. – 384 с.

278. Пламеницька О. Кам'янець-Подільський. – К.: Абрис, 2004. – 256 с.

279. Площанский В. М. Кердеи и Кердеевичи XIV–XV в. (По данным историков и суд. акт. книг) // Труды Десятого Археологического съезда в Риге 1896 / Под. ред. гр. Уваровой. – Т. I. – М., 1899. – С. 277–289.

280. Погорілець О. Саввов Р. Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика. Фалеристика. – 2004. – № 3. – С. 24–29

281. Пташицкий С. Л. Описание книг и актов Литовской метрики. – СПб., 1887. – VIII+ 280 с.

282. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. Историческое описание. – Киев, 1895. – 248 с.

283. Сіцинський Ю. Оборонні замки Західного Поділля XIV–XVII ст. (Історико-археологічні нариси). – Київ, 1928. – 100 с.

284. Скочиляс І. Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус. – Львів: Вид-во УКУ, 2010. – XXIV+832 с.

285. Скочиляс І. Територіальне розміщення організаційних структур Галицької (Львівської) православної єпархії на Поділлі // Історичне картознавство України. Збірник наукових праць. – Львів – Київ – Нью-Йорк, 2004. – С. 414–469.

286. Собчук В. Боротьба Сенют за Спадщину Калениковичів (з історії поземельних відносин на Волині в першій і другій третині XVI ст.) // Соціум. Альманах соціальної історії. – К., 2010. – Вип. 9. – С. 135–158.

287. Собчук В. Проблема достовірності текстів двох привілеїв великого князя литовського Вітовта 20-х рр. XV ст. (у контексті спорів за межі маєтків у верхів'ях Случі й Полтви) // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Т. 19. (у 2-х кн.). Тематичний випуск: «Джерела локальної історії: методи дослідження, проблеми інтерпретації, популяризація». Книга І. – К., 2009. – С. 48–73.

288. Сулковска-Курасева И. Итинерарий Казимира Ягеллона (состояние подготовки) // Исследования по Литовской метрике. Сборник научних трудов. – М., 1989. – Вип. II. – С. 264–335.

289. Фоменко И. К. Образ мира на старинных портоланах. Причерноморье. Конец XIII–XVII в. – М.: Индрик, 2007. – 408 с.

290. Шабульдо Ф. Литовська «Задніпрянщина»: незнаний аспект синьоводської проблеми // Шабульдо В. Ф. Синьоводська проблема: Можливий спосіб її розв'язання. – К., 1998. – С. 5–50;

291. Шабульдо Ф. Кондомінімум в українських землях XIV століття // ЗНТШ. – Львів, 2006. – Т. CCLI. Праці Історично-філософської секції. – С. 7–22.

292. Шостопал А. Монети XIV ст. карбовані на Поділлі // Нумізматика. Фалеристика. – 2007. – № 3. – С. 24–26.

293. Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика в період його правління на Русі (1372–1379) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – Львів, 1999. – С. 81–93.

294. Яблоновський О. Барське староство // Молода нація. – 2004. – № 4. – С. 34–44.

295. Яковенко Н. Життєпростір versus ідентичність руського шляхтича XVII ст. (на прикладі Яна/Йоакима Єрлича) // Україна XVII століття: суспільство, філософія, культура: Зб. наук. пр. на пошану пам'яті проф. Валерії Михайлівни Нічик / Ред.-упоряд: Л. Довга, Н. Яковенко. – К., 2005. – С. 475–509.

296. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К.: Наукова думка, 1993. – 416 с.

297. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Видання друге, переглянуте і виправлене. – К.: Критика, 2008. – 442 с.

298. Abraham W. Założenie biskupstwa łacińskiego w Kamieńcu Podolskim // Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwówskiego przez króla Jana Kazimierza. – Lwów, 1912. – T. I. – S. 1–39.

299. Abrachamowicz Z. Kierdej Jan – Said bej (ur. ok. 1490, zm. Po 1557) // PSB. – T. XII. – Wrocław, etc. 1966–1967. – S. 424.

300. Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. Wydania 2 poprawione: Warszawa, 1885. – T. 1. – VIII+888+VIII s; Warszawa, 1885. – T. 2. – 985+X s.; Warszawa, 1886. – T. 3. – 535+VIII s.

301. Bardach J. Ruskie przekłady polskich statutów ziemskich XIV i początku XV w. // Studia z dzijeów państwa i prawa polskiego. – Łódź, 1999. – T. III. – S. 7–24.

302. Białkowski L. Podole w XVI wieku. Rysy społeczne i gospodarcze. – Warszawa, 1920. – 232 s.

303. Białkowski L. Na rubieży polsko-ukrainnej (w. XVI–XVII) // Kwartalnik Historyczny. – R. XXXIX. – Lwów, 1925. – S. 587–615.

304. Białkowski L. Ród Czamborów-Rogalów w dawnych wiekach // Rocznik towarzystwa heraldycznego we Lwówie / Pod red. Prof. W. Semkowicza. – Kraków, 1923. – T. VI. – R. 1921–1923. – S. 81–115.

305. Białkowski L. Urzędnicy ziemscy podolscy wieku XVI i początku XVII // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwówie / Pod red. W. Semkowicza. – Lwów, 1928. – T. VIII. R. 1926–1927. – S. 174–180.

306. Białkowski L. Ze wschodu i zachodu. – Lublin, 1929. – 33 s. [Odbitka z «Pamiętnika Lubelskiego» Towarzystwa przyjaciół nauk w Lublinie. T. I.].

307. Bielski J. Pamiątka P. Iakvbowi Strusowi, Staroście Chmielnickiemu od Ioach: Bielskiego nie biez żalu napisana. W Krakówie MDXXXIX. – 7 s.

308. Biskup M. Spisy jeńców polskich z bitwy pod Chojnicami // Przegląd Historyczny. – 1965. – Z. 1. – S. 88–103.

309. Bogucka M. Bona Sforza. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2004. – 312 s.

310. Bogucka M. Kazimierz Jagiellonczyk i jego czas. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1998. – 300 s.

311. Bogucki A. O pasowaniu na rycerza i grupach prawnych // Roczniki Historyczne. – Poznań, 1999. – R. LXV. – S. 195–210.

312. Bogucki A. Polskie nazwy rycerstwa w średniowieczu. Przyczynki do historii ustroju społecznego. – Włocławek, 2001. – 200 s.

313. Bogucki A. Rycerz i panosza w źródłach polskich XIV–XV wieku // Społeczeń-

stwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1996. – T. VII. / Pod. red. S. K. Kuczyńskiego. – S. 165–200.

314. Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1904. – T. VII: Grabowscy – Hulkiewiczowie. – 6+408+IV s.
315. Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – T. VIII: Humańscy – Jelonek. – Warszawa, 1905. – 4+396 s.
316. Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1906. – T. IX: Jelowscy – Kęstowiczowie. – 4+400 s.
317. Boniecki A. Herbarz Polski. Cz. 1. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich. – Warszawa, 1907. – T. X: Kęstowscy – Komorowscy. – 4+394+IV s.
318. Buczek K. Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy imiena Ossolińskich, 1963. – 120 s.
319. Bukowski W. Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S. 113–146.
320. Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy / Opr. W. Bukowski. – Kórnik: Biblioteka Kornicka, 1999. – 112 s.
321. Byliński J. Struś Jan z Komorowa h. Korczak (zm. ok. 1518) // PSB. – T. XLIV/3. – Zesz. 182. – Kraków, 2006. – S. 462–463.
322. Cetwiński M. Jak pisać rozprawy genealogiczne? // Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia / Pod. red. W. Zawitkowskiej i A. Pobóg-Lenartowicz. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010. – S. 9–19.
323. Chłapowski K. Realizacja reform egzekucji dóbr (1563–1665). Sprawa zastawów królewszczyzn małopolskich. – Warszawa, 1984. – 250 s.
324. Chłapowski K. Starostowie w Małopolsce 1565–1668 // Społeczeństwo staropolskie. – T. 4. – Warszawa, 1986. – S. 105–178.
325. Chorążyczewski W. Przemiany organizacyjne polskiej kancelarii królewskiej u progu czasów nowożytnych. – Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2007. – 312 s.
326. Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM, 1996. – 370 s.
327. Cynarski S. Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku. Sprawy karjery urzędniczej i awansu majątkowego. – Warszawa–Kraków: PWN, 1996. – 342 s.
328. Dąbkowski P. Miscelanea archiwalne 1431–1816 // Pamiętnik historyczno-prawny. – Lwów, 1930. – T. X. – Zesz. 2. – VI+98 s.
329. Dembińska A. Polityczna walka o egzekucję dóbr królewskich w latach 1559/64 // Rozprawy historyczne towarzystwa naukowego warszawskiego. – Warszawa, 1935. – T. XIV. – Zesz. 2. – 220 s.
330. Dörflerówna A. Buczacki Teodoryk // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1937. – T. III. – S. 85.
331. Dybek E. Lokacje na prawie niemieckim w ziemi przemyskiej w latach 1345–1434. – Lublin, 2004. – 244 s.
332. Dunikowski J. O rodzie Świerczków na Rusi w wieku XV i początkach rodziny Dunikowskich // Miesięcznik Heraldyczny. – 1931. – № 9. – S. 202–210; № 10. – S. 217–227.
333. Dworzaczek W. Genealogia. – Warszawa: PWN, 1959. – 182 s.
334. Dworzaczek W. Leliwici Tarnowcsy. Z dziejów możnowładstwa Małopolskiego wiek XIV–XV. – Warszawa: Instytut wydawniczy PAX, 1971. – 352 s.
335. Falc L. Turecka wyprawa odwetowa na terenach Rusi Czerwonej w roku 1498. Zarys problemu // Rocznik Przemyski. – 2005. – T. XLI. – Z. 1. Historia wojskowości. – S. 3–26.
336. Fałkowski W. Elity władzy w Polsce za panowania Kazimierza Jagiellończyka (1447–1448). Studium aspektow politycz-

nych. – Warszawa: Wydawnictwo Fundacji «Historia pro Futuro», 1992. – 208 s.
337. Felczak W. Historia Węgier. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1983. – 416 s.
338. Ferenc M. Dwór Zygmunta Augusta. Organizacja i ludzie. – Kraków: Historia Iagiellonica, 1998. – 312 s.
339. Gąsiorowski A. Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386–1434. – Warszawa: PWN, 1972. – 122 s.
340. Gąsiorowski A. Kariera Piotra Polaka z Lichwina (1428–1441) // Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza. – Poznań, 1980. – XIV. – Z. 1 (t. 27). – S. 31–45.
341. Gąsiorowski A. Piotr Polak // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1981. – T. XXVI. – S. 378–380.
342. Cioffari G. O. P. Bona Sforza donna del rinascimento tra Italia e Polonia. In Appendice Monika Wernel L'immagine di Boba Sforza nella letteratura italiana del cinquecento. – Bari: Levante editori, 2000. – 424 p.
343. Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarca Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–1378. – Lwów, 1929. – 36 s.
344. Górski K. Historia jazdy polskiej. – Kraków, 1894. – VI+368 s.
345. Górski K. Ród Odrowążów w wiekach średnich // Rocznik Heraldycny. – R. 8. – 1926–1927. – 210 s.
346. Górski K. Wojciech z Żychlina // Prace Komisji Historycznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. – Poznań, 1936. – T. IX. – Zesz. 1. – 48 s. [odbitka].
347. Jabłonowski A. Podole u schyłku wieku XV // Ateneum. – T. II. – S. 525–545; T. III. – S. 87–105, 328–351.
348. Jabłonowski A. Kolonizacya Ukrainy za ostatnich Jagiellonów. Archiw jugo-zapadnoj Rossii, cz. VII. t. II. Budanow-Wladimirski M. Akty o zasielenii jugo-zapad. Rosii. Kijew. 1890. Рец. на: Владимирский-Буданов М. // Архив ЮЗР. – Ч. VII. – Т. II. – С. 210 // Kwartalnik Historyczny. – 1893. – R. VII. – S. 50–65.
349. Jabłonowski A. Starostwo barskie. Hruszewskij M.: Barskoje Starostwo. Istoriczeskije oczerki. Kijew. 1894. Рец. на: Грушевский М. Барское староство. Исторические очерки (XV–XVIII в.) – К.: Типография Императорского Университета Св. Владимира, 1894. – VI+404 С. // Kwartalnik Historyczny. – Lwów, 1897. – R. XI. – Z. 1. – S. 64–73.
350. Janeczek A. Tłumacz lwowski. Z zagadnień komunikacji językowej w wieloetnicznym mieście późnego średniowiecza // Gospodarka, społeczeństwo, kultura w dziejach nowożytnych. Studia ofiarowane Pani Profesor Marii Boguckie / Red. A. Karpiński, E. Opaliński, T. Wiślicz. – Warszawa: DiG, 2010. – S. 203–222.
351. Janeczek A. Udział szlachty w kolonizacji Rusi Czerwonej: migracje rodów i ich nowa własność (XIV–XV w.). Próba ujęcia syntetycznego // Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia / Pod. red. W. Zawitkowskiej i A. Pobóg-Lenartowicz. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010. – S. 59–91.
352. Jawor G. Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 224 s.
353. Jaworski R. Michała kanclerza mołdawskiego związki z państwem Jagiellonów. Na marginesie publikacji nieznanego listu Kazimierza Jagiellończyka // Молода нація. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 169–195.
354. Jóźwiak S., Kwiatkowski K., Szweda A., Szybkowski S. Wojna Polski i Litwy z zakonem krzyżackim w latach 1409–1411. – Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku, 2010. – 846 s.
355. Jurek T. Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1998. – 452 s.
356. Halecki O. Przyczynki genealogiczne do dziejów układu krewskiego // Miesięcznik Heraldyczny. – 1935. – R. XIV. – № 7–8. – S. 97–111.

357. Halecki O. Ostatnie lata Świdrygiełły i sprawa Wołyńska za Kazimierza Jagiellończyka. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1915. – VIII+316 s.
358. Hryszko R. Z Genui nad Morze Czarne. Z kart genueńskiej obecności gospodarczej na północno-zachodnich wybrzeżach Morza Czarnego u schyłku średniowiecza. – Kraków, 2004. – 330 s.
359. Kaniewska I., Wdowiszewski Z. Krupski Jerzy h. Korczak (zm. 1534) // PSB. – T. XV. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1970. – S. 418–419.
360. Kaniewska I. Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572 // Zeszyty naukowe uniwersytetu Jagiellońskiego. CCCLI. Prace historyczne. Zesz. 48. – Warszawa–Kraków, 1974. – 196 s.
361. Kaniewska I. Sprawa posłów ruskich (Uzupełnienie do diariusza sejmu warszawskiego 1563/1564) // Studia historyczne. – 1985. – R. XXVIII. – Zesz. 3. – S. 437–473.
362. Kiryk F. Kierdej Jan (Hryćko) z Pomorzan (zm. 1462) // PSB. – T. XII. – Wrocław, etc. 1966–1967. – S. 423–424.
363. Kiryk F. Sienienski Jan z Sienna i Gologor h. Dębno (zm. po 1526) // PSB. – Warszawa–Kraków, 1996. – T. XXXVII/2. – Zeszt. 153. – S. 181.
364. Klimecka G. Czy rzeczywiście «doradcy Władysława Jagiełły?» // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa: PWN, 1990. – T. IV. – S. 214–235.
365. Kolankowski L. Posłowie sejmów Zygmunta Augusta. – Kraków, 1928. – 20 s. [Odbitka z «Reformacji w Polsce»]
366. Kolankowski L. Roty koronne na Rusi i Podolu 1492–1572 r. // Ziemia Czerwińska. – T. I. – Zesz. 2. – Lwów, 1935. – S. 141–174.
367. Korczak L. Litewska rada wielkoksiążęca w XV wieku. – Kraków: Polska Akademija Umiętności, 1998. – 120 s.
368. Korczak L. Monarcha i Poddani. System władzy w Wielkiem Księstwie Litewskim w okresie wczesnojagiellońskim. – Kraków: Historia Iagiellonica, 2008. – 208 s.
369. Kosman M. Kancelaria wielkiego księcia Witolda // Studia Źródłoznawcze. – Warszawa–Poznań: PWN, 1969. – S. 91–118.
370. Krzyżanikowa J., Ochmański J. Władysław II Jagiełło. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 2006. – 372 s.
371. Kurtyka J. Podole pomędzy Polską i Litwą w XIV i 1. połowie XV wieku // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 9–59.
372. Kurtyka J. Podolia: the «Rotating Borderland» at the Crossroads of Civilizations in the Middle Ages and in the Modern Period // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 – An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreussen, 1350–1600 / Eds. Th. Wünsch, A. Janeczek. – Warsaw 2004. – S. 119–187.
373. Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439 // Roczniki Historyczne. – Poznań, 2000. – R. LXVI. – S. 83–120.
374. Kurtyka. J. Wstęp // Urzędnicy Podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. – Kórnik: Bibilioteka Kornicka, 1998. – S. 7–28.
375. Kurtyka. J. Nadanie starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza z r. 1442 (z dziejów królewszczyzn na Podolu w XV i XVI wieku) // Księga jubileuszowa profesora Feliksa Kiryka (Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Wydanie specjalne, Folia 21: Studia Historica III 2004) – Kraków, 2004. – S. 69–102.
376. Kurtyka J. Najstarsze dokumenty dla franciszkanów kamienieckich z lat 1400–1402 // Roczniki Historyczne. – Poznań, 2001. – R. LXVI. – S. 149–168.
377. Kurtyka J. Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań. – Kraków: Societas Vistulana, 2001. – 272 s.
378. Kurtyka J. Podole w czasach jagiellońskich. Studia i materiały / Opr. M. Wilamowski // Maiestas. Potestas. Communitas. – Kraków: Societas Vistulana, 2011. – T. IV. – 640 s.

379. Kurtyka J. Problem klientelli możnowładczej w Polsce późnośredniowieczje // Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej / Pod red. A. Radzimińskiego i J. Wroniszewskiego. – Toruń, 1999. – S. 47–124.

380. Kurtyka J. Wierność i zdrada na pograniczu. Walki o Bracław w latach 1430–1437 // Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofowi Baczkowskiemu w 70. rocznicę urodzin, red. J. Smolucha, A. Waśko, T. Graff, P. S. Nowakowski. – Kraków 2008. – S. 675–714.

381. Kurtyka J. Zapomniane pomniki cywilizacji europejskiej. Zespoły ksiąg sądowych «szlacheckich» i miejskich z czasów I Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.) w Kijowie // Rocznik Krakówski. – R. 71 – 2005. – S. 93–114.

382. Kurtyka. J. Z dziejów królewszczyzn i organizacji militarnej na Podolu w XV i początku XVI w. (wokół nadania starostwa podolskiego Teodorykowi z Buczacza w 1442 r.) // Rocznik Przemyski. – T. 43. – 2007. – Z. 1. Historia wojskowości. – S. 3–52.

383. Laberschek J. Wyprawa zbrojna króla Władysława Jagiełły na krakowsko-wieluńskie posiadłości księcia Władysława Opolczyka w 1391 r. // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1996. – T. VI. – S. 149–160.

384. Leszszyńska-Skrętowa Z. Czulice // Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu. – Cz. I. – Z. 3. – Wrocław etc.: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1985. – S. 399–618.

385. Lewicki A. Powstanie Świgrygiełły. Ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną. – Kraków: Nakładem Akademii Umiętności, 1892. – 340 s.

386. Lipski A. Potocki Jan h. Pilawa (ok. 1552–1611) // PSB. – T. XXVIII/1. – Z. 116. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1984. – S. 24–28.

387. Lithuania on the Map / By A. Bieliūninė, B. Kulnytė, R. Subatniekienė. – Vilnius, 2002. – 220 p.

388. Łowmiański H. Polityka Jagiellonów / Do druku przyg. K. Pietkiewicz. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999. – XII+674 s.

389. Łoza S. Słownik architektów i budowniczych polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących. – Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. J. Mianowskiego, 1931. – 496 s.

390. Macek J. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 1. Hospodářská základna a královská moc. – Praha, 1992. – 344 s.

391. Macek J. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 2. Šlechta. Praha, 1994. – 230 s.

392. Macek J. Jagelonský věk v českých zemích (1471–1526). – T. 3. Města. – T. 4. Venkovský lid. Národnistní otázka. – Praha, 2002. – 600 s.

393. Maleczyński K. Urzędnicy grodzcy i ziemscy lwowscy w latach 1352–1783. – Lwów, 1938. – 240 s.

394. Maleczyński K. Urzędnicy grodzcy trembowelscy 1403–1783 // Ziemia Czerwińska. – R. II. – Lwów, 1936. – S. 302–317.

395. Malinowski M. Najnowsza historiografija hiszpańska na temat pogranicza chrześcjańsko-muzułmańskiego na półwyspie Iberyjskim w XIII–XV wieku // Acta Universitatis Lodziensis. Folia historica 72. Studia z historii Polski i powszechnej XIII–XVIII wieku / Pod red. J. Szymczaka. – Łódź, 2001. – S. 27–41.

396. Marzec A. Urędnicy Małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370). – Kraków: Sovietas Vistulana, 2006. – 400 s.

397. Matuszewski J. Obowiązek służby wojskowej zastawnikow królewszczyzn w piętnastowiecznej Polsce // Czasopismo prawno-historyczne. – Poznań, 1982. – T. XXXIV. – Zesz. 1. – S. 101–113.

398. Mączak A. Nierówna przyjaźń. Układy klientalne w perspektywie historycznej – Wrocław, 2003. – 498 s.

399. Michałowski W. Nużny człowiek. Szkic do dziejów starostwa kamienieckiego // Historia vero testis temporum. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Krzysztofofi Baczkowskiemu w 70 rocznice urodzim / Pod. red. J. Smołuchy etc. – Kraków: Societas Vistulana, 2008. – S. 527–533.

400. Mickūnaitė G. Making a Great Ruler: Grand Duke Vytautas of Lithuania. – Bu-

dapest: Central European University Press, 2006. – 338 p.
401. Mrozowski P. Polskie nagrobki gotyckie. – Warszawa: Zamek królewski w Warszawie, 1994. – 352 s.+135+17 ilust.
402. Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego S. J. Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych / Wyd. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1841. – T. VIII. – IV+582 s.
403. Nowak T. Własność ziemska w ziemi Łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły. – Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2003. – 612 s.
404. Pal E. Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526. – London, 2001. – XIX+452 p.
405. Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego / Wyd. K. J. Turowski. – Kraków: Nakładem wydawnictwa Biblioteki polskiej, 1858. – 964+CLXII+14 s.
406. Plewczyński M. Potocki Andrzej h. Pilawa (zm. 1575) // PSB. – T. XXVII/4. – Z. 115. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1983. – S. 768–769.
407. Plewczyński M. Potocki Mikołaj h. Pilawa (zm. 1572) // PSB. – T. XXVIII/1. – Z. 116. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1984. – S. 103–105.
408. Plewczynski M. Rotmistrz zaciężny na urzędzie ziemskim w XVI w. // Kultura. Polityka. Dyplomacja. Studia ofiarowane Profesorowi Jaremie Maciszewskiemu w sześćdziesiątą rocznice Jego urodzin. – Warszawa: PWN, 1990. – S. 298–319.
409. Polska Jana Dlugosza / Red. H. Samsonowicz. – Warszawa: PWN, 1984. – 598 s.
410. Prochaska A. Konfederacya Spytka z Melsztyna. – Lwów, 1887. – 90 s.
411. Prochaska A. Lenna i mańśtwa na Rusi i na Podolu. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1901. – 30 s.
412. Prohacka A. Podole lennem Korony. 1352–1430. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1895. – 24 s.
413. Prokop K. R. Biskupi kamienieccy od średniowiecza do współczesności. Szkice biograficzne. – Biały Dunajec–Ostróg, 2007. – 404 s.
414. Prusiewicz A. Kamieniec Podolski. Szkic historyczny. – Kijów–Warszawa, 1915. – 130 s.
415. Przezdziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina: Obrazy miejsc i czasów. – Wilno, 1841. – T. I. – 418 s.; T. II. – 386 s.
416. Przyboś K. Fredrowie herbu Bończa domus antiqui moris virtutisque cultrix // Rocznik polskiego towarzystwa heraldycznego. – Nowej serii T. III (XIV). – Warszawa: DiG, 1997. – S. 75–116.
417. Przybyłowicz O. M. Elżbieta Granowska: trzecia żona Władysława Jagiełły. Życie codzienne królowej // Kwartalnik historii kultury materialnej. – R. XLV. – 1997. – № 1. – S. 3–13.
418. Purc J. Itinerarium Witolda Wielkiego księcia Litwy (17 lutego 1370 – 27 października 1430 roku) // Zeszyty naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – 1971. – Historia. Z. 11. Studia z dziejów Wielkiego księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. – S. 71–115.
419. Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Przewodnik Naukowy i Literacki. – Lwów, 1902. – R. XXX. – S. 43–52, 145–154, 247–256, 345–353, 464–472, 554–564, 658–666, 734–744, 833–840, 936–944, 1024–1033, 1134–1142.
420. Pułaski K. Gospodarka królowej Bony na kresach // Szkice i poszukiwania historyczne. Kraków, 1887. – S. 131–188.
421. Pułaski K. Krónika polskich rodów szlacheckich Wołynia, Podolia i Ukrainy. – Warszawa: DiG, 2004. – T. II. – 310 s.
422. Pułaski K. Stare osady w ziemi kamienieckiej i dziedziczące na nich rody podolskiej szlachty historycznej // Ibidem. Serya Trzecia. – Kraków, 1906. – S. 1–168.
423. Pułaski K. Ród Kierdejów podolskich, monografia historyczno-genealogiczna // Ibidem. – S. 169–194.
424. Quirini-Popławska D. Włoski handel czarnomorski niewolnikami w późnym średniowieczu. – Kraków: Universitas, 2002. – 324 s.

425. Rey M. Zwierzyniec. 1562 / Wyd. W. Bruchnalski. – Kraków: Nakładem Akameii Umiętności, 1895. – XVIII+348 s.
426. Roman S. Przywileje nieszawskie. – Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1957. – 204 s.
427. Samsonowicz H. Jeszcze o pasie rycerskim, giermkach i klientach // Roczniki Historyczne. – Poznań, 1999. – R. LXV. – S. 211–214
428. Samsonowicz A. Struktura społeczna późnego średniowiecza Polski w badaniach historycznych // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów. – Warszawa, 1996. – T. VII. / Pod. Red. S. K. Kuczyńskiego. – S. 267–282.
429. Sepial M. Zastaw na dobrach ziemskich i dochodach królewskich w okresie panowania Władysława III Warneńczyka na Węgrzach (1440–1444) // Zeszyty naukowy Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczny. – Kraków, 1998. – Zesz. 125. – S. 36–48.
430. Sękowski R. Udział rycerstwa śląskiego w rządach i kolonizacji Rusi Czerwonej przez Władysława Opolczyka – problemy genealogiczne i rozeznanie wstępne // Władysław Opolczyk jakiego nie znamy. Próba oceny w sześćsetlecie śmierci / Pod red. A. Pobóg-Lenartowicz. – Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2001. – S. 115–135.
431. Semkowicz W. Ród Awdańców w wiekach średnich. – Poznań, 1920. – 418 s.
432. Semkowicz W. Wywody szlachectwa w Polsce XIV–XVII w. // Rocznik Towarzystwa Heraldycznego we Lwówie. – T. III. 1911–1912. – Lwów, 1913. – XXXII+356 s.
433. Sokołowski W. Politycy schyłku złotego wieku. Małopolscy przywódcy szlachty i parlamentarzyści w latach 1574–1605. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1997. – 204 s.
434. Sperka J. Borschnitzowie na Rusi Czerwonej w XIV–XV wieku // Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75 rocznice urodzin / Pod red. Z. Piecha. – Kraków: Societas Vistulana, 2008. – S. 247–262.
435. Sperka J. Działalność polityczna Piotra i Jana Szafrańców w okresie rządów Władysława Jagiełły // Genealogia – Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. – Toruń, 1996. – S. 93–128.
436. Sperka J. Faworyci Władysława Jagiełły // Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV–XVIII wieku / Pod red. K. Markiewicza i R. Skowrona. – Kraków, 2006. – S. 41–59.
437. Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401. Studium o elicie władzy w relacjach z monarchą. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. – 478 s.
438. Sperka J. Stan badań nad rodami rycerskimi w średniowiecznej Małopolsce // Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia / Pod. red. W. Zawitkowskiej i A. Pobóg-Lenartowicz. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010. – S. 42–58.
439. Sperka J. Szafrańcowie herbu Stary koń. Z dziejow karjery i awansu w poznośredniowiecznej Polsce. – Katowice: Wydawnictwo Uniersytetu Śląskiego, 2001. – 592 s.
440. Sperka J. Urzędnicy Władysława Opolczyka na Rusi (1372–1378) // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów / Pod red. S. K. Kuczyńskiego. – Warszawa: DiG, 2004. – T. X. – S. 83–102.
441. Spieralski Z. Iskrzycki Mikołaj h. Rogala (ok. 1480–1540) // PSB. – T. X. – Wrocław etc., 1962–1964. – S. 171–172.
442. Spieralski Z. Kamieniecki Jan h. Pilawa (ok. 1463–1513) // PSB. – T. XI. – Wrocław etc., 1964–1965. – S. 512–513.
443. Spieralski Z. Kamieniecki Jan h. Pilawa (1524–1560) // PSB. – T. XI. – Wrocław etc., 1964–1965. – S. 513–514.
444. Spieralski Z. Kampania obiertyńska 1531 roku. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1962. – 308 s.
445. Stadnicki K. Wspomnienie o Abdankach, Konopkach, Buczackich i Jazłowieckich jako

pierwszych kolonizatorach Podola // Rozprawy i sprawozdania Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności. – T. 7. – Kraków, 1877. – S. 123–146.

446. Strzelecka A. Melsztyński Spytek (Spytek z Melszyna) h. Leliwa (zm. 1399) // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zadład Narodowy imienia Ossolińskich, 1975. – T. XX. – S. 412–415.

447. Sucheni-Grabowska A. Badania nad elitą władzy w latach 1551–1562 // Sucheni-Grabowska A. Wolność i prawo w staropolskiej koncepcji państwa. – Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2009. – S. 117–183.

448. Sucheni-Grabowska A. Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny. Cz. I: Geneza egzekucji dóbr. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974. – 302 s.

449. Sucheni-Grabowska A. Zygmunt August król Polski i wielki książę litewski (1520–1562). – Warszawa, 1996. – 448 s.

450. Sułkowska-Kurasiowa I. Dokumenty krolewski i ich funkcja w państwie polskim za Andegawenów i pierwszych Jagiellonów. 1370–1444. – Warszawa: PWN, 1977. – 286 s.

451. Sułkowska-Kurasiowa I. Doradcy Władysława Jagiełły // Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów– Warszawa. – T. II. – S. 188–220.

452. Sułkowska-Kurasiowa I. Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1967. – 184 s.

453. Sułkowska-Kurasiowa I. Rewizje nadań królewskich na przełomie XV/XVI wieku // Kwartalnik Historyczny. – 1967. – R. LXXIV. – Zesz. 2. – S. 289–297.

454. Szczur S. W sprawie sukcesji andegawieńskiej w Polsce // Roczniki Historyczne. – Poznań–Warszawa, 2009. – R. LXXV. – S. 61–104.

455. Szulc T. Z badań nad egzekucją praw. Podstawy ustawodawcze egzekucji dóbr, ich interpretacja i nowelizacja na sejmach za panowania Zygmunta II Augusta. – Łodź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łodźkiego, 2000. – 198 s.

456. Szymański J. Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku. – Warszawa: DiG, 2001. – 360 s.

457. Tafiłowski P. Jan Łaski (1456–1531) kanclerz koronny i prymas Polski. – Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. – 474 s.

458. Tęgowski J. Dokumenty Koriatowiczów władców Podola w XIV wieku. Tendencje kulturowe Podola za Koriatowiczów // Tekst źródła. Krytyka. Interpretacja. Pod red. B. Trelińskiej. – Warszawa, 2005. – S. 227–237.

459. Tęgowski J. Powiązania genealogiczne wojewodów mołdawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku // Geneałogia. – Poznań–Wrocław, 1993. – T. 3. – S. 45–66;

460. Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów // Biblioteka Genealogiczna. – Poznań–Wrocław, 1999. – T. 2. – 320 s.

461. Tęgowski J. Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku // Teki krakowskie. – T. V. – Kraków, 1997. – S. 155–176.

462. Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 r. // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S. 301–305.

463. Trajdos T. Koscioł katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagiełły (1386–1434). – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łodź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1983. – T. I. – 330 s.

464. Trajdos T. Kościół katolicki na Podolu (1340–1434) // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod. Red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – T. I. – S. 129–157.

465. Trajdos T. Parafie katolickie w miastach królewskich średniowiecznego Podola // Scriptura custos memoriae. Prace historyczne / Pod red. D. Zydorek. – Poznań, 2001. – S. 103–120.

466. Trajdos T. Parafije katolickie fundacje szlacheckiej na średniowiecznym Podolu // Ludzie, Kościół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej

(średniowiecze – wczesna epoka nowożytna). – Warszawa, 2001. – S. 225–236.
467. Trajdos T. Parafie katolickie na średniowiecznym Podolu // Україна в Центрально-Східній Європі (від найдавніших часів і до кінця XVIII ст.) – К., 2003. – Вип. 3. – С. 101–116.
468. Trawka R. Z dziejów migracji na Wschód. Stan i kierunki badań nad szlachtą Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu i wczesniej epoce nowożytnej // Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne. Stan badań, metodologia, nowe ustalenia / Pod. red. W. Zawitkowskiej i A. Pobóg-Lenartowicz. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2010. – S. 92–130.
469. Trelińska B. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec. Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. – Lublin, 2001. – 878 s.
470. Tygelski W. Klientela: więzi społeczne – grupa nacisku // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane Antoniemu Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa, 1989. – S. 261–282.
471. Tygelski W. Listy. Ludzie. Władza. Patronat Jana Zamoyskiego w świetle korespondencji. – Warszawa: Viator, 2007. – 512 s.
472. Uruszczak W. Sejm walny Koronny w latach 1506–1540 // Studia nad historią państwa i prawa. – Seria II. – T. XVI. – Warszawa: PWN, 1980. – 274 s.
473. Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Chłapowski, S. Ciara, L. Kądziela i in. – Kórnik: Biblioteka Kornicka, 1992. – 220 s.
474. Urzędnicy grodzcy i ziemscy Lwówscy w latach 1352–1783 / Zestawił K. Maleczyński // Zabytki dziejowe. – Lwów, 1938. – T. VI. – Zesz. 1. – S. 34–82.
475. Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy / Opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łodź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1985. – 194 s.
476. Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy / Opracował J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. K. Wojciechowski, B. Wyrozumska. – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1990. – 378 s.
477. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – T. I. Województwo Wileńskie XIV–XVIII wieku / Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk przy współpracy U. Jemialianczyka i A. Macuka. – Warszawa: DiG, 2004. – 764 s.
478. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. – T. IV. Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie XIV–XVIII wieku / Opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk. – Warszawa: DiG, 2003. – 412 s.
479. Urzędnicy podolscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. E. Janas, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, A. Sochacka. – Kórnik: Bibilioteka Kornicka, 1998. – 244 s.
480. Urzędnicy województwa belzkiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. H. Gmiterek, R. Szczygieł. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1992. – 282 s.
481. Urzędnicy województwa podolskiego XV– XVIII wieku (powiaty Czerwonogrodzki, Kamieniecki, Latyczowski). Spisy / Opr. K. Przyboś. – Kraków: Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. – 214 s.
482. Urzędnicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie Halicka, Lwówska, Przemyska, Sanocka). Spisy / Opr. K. Przyboś. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łodź: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1987. – 416 s.
483. Urzędnicy województwa sandomierskiego XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 1993. – 226 s.
484. Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opr. M. Wolski. – Kórnik: Biblioteka Kórnicka, 2007. – 190 s.
485. Wierzbowski T. Vademecum. Podręcznik dla studjów archiwalnych / Wyd. drugie. Zmienione i pozszerzone po śmierci autora przez K. Tyszkowskiego i B. Włodarskiego. – Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas, 1926. – VIII+254 s.

486. Wilamowski M. Familia dworska Piotra i Andrzeja Odrowążów Sprowskich, wojewodów i starostów ruskich // Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu, red. K. Ożóg i S. Szczur. – Kraków: Societas Vistulana 2000. – S. 273–322.

487. Wilamowski M. Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola. Z dziejów elity politycznej Polski pierwszej połowy XV wieku // Rocznik Historyczne. – Poznań, 1998. – R. LXIV. – S. 105–128.

488. Wilamowski M. Magnate Territories in Red Ruthenia in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Origin, Development and Social Impact // On the Frontier of Latin Europe. Integration and Segregation in Red Ruthenia, 1350–1600 – An der Grenze des lateinischen Europa. Integration und Segregation in Rotreussen, 1350–1600. – Warsaw, 2004. – P. 81–118.

489. Wdowiszewski Z. Genealogia Jagiellonów i Domu Wazów w Polsce. – Kraków: Avalon, 2005. – 336 s.

490. Wdowiszewski Z. Regesty nobilitacji w Polsce (1404–1794) // Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej. – Buenos Aires– Sztokholm, 1987. – XV+258 s.

491. Wiesiołowski J. Ambrozy Pampowski – starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1976. – 200 s.

492. Wittyg W. Wypisy heraldyczne z ksiąg poborowych województwa podolskiego z lat 1563–1565 // Herold Polski. Czasopismo naukowe illustrowane, poświęcone heraldyce polskie. – Rok 1906 / Red. Dr. F. Piekosiński. – Kraków, 1906. – S. 277–293.

493. Węcowski P. Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego w późnym średniowieczu. Itineraria kasztelanów i wojewodów krakowskich w czasach panowania Władysława Jagiełły (1386–1434). – Warszawa: DiG, 1998. – 218 s.

494. Wroniszewski J. Kryteria herbowe w badaniach genealogicznych // Genealogia – problemy metodyczne w badanich nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym / Pod. Re. J. Hertla. – Toruń, 1982. – S. 119–130.

495. Wroniszewski J. Szlachta ziemi sandomierskiej w średniowieczu. Zagadnienia społeczne i gospodarcze. – Poznań–Wrocław, 2001. – 260 s.

496. Wyczański A. Między kulturą a polityką. Sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548). – Warszawa: PWN, 1990. – 300 s.

497. Wyrostek L. Ród Dragów–Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej // Rocznik Polskiego towarzystwa heraldycznego / Red. W. Semkowicz. – Kraków, 1932. – T. XI. – R. 1931/2. – 192 s.

498. Wyrozumska B. Melsztyński Jan (Jasiek z Tarnowa, Melsztyna, Książą), h. Leliwa (zm. ok. 1380) // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1975. – T. XX. – S. 410–411.

ELASTIC COMMUNITY. PODOLIAN NOBILITY FROM THE MID-14th CENTURY THROUGH THE 70s OF THE 16th CENTURY

The period of the mid-14th century became a time when Podolia stood out, when this territory entered the historical scene as one of the most interesting contact zones in Europe of that time. Having been named Podolia (Ukrainian: Podillya), which most probably comes from *dil – down* the city of Halych, the territory served as the arena where local population struggled against Tatars, and the Grand Duchy of Lithuania fought against the Polish Crown. This resulted in the partition of the territory into the Western Podolia and the Eastern Podolia in the 30s of the 15th century. Such a compromise significantly influenced the further history of the area.

The location of the territory on the margins of partially-wooded steppe and steppe regions pre-determined the history of Podolia as the story of a borderland, the place where not only one climatic and geographical region merged with the other, but also where the comprehensible Europe of that time ended. Not without a reason was Podolia indicated as the last European province on the border with Asia in the majority of maps of the 15th – 17th centuries. This was the place where the West fearlessly faced the East, because the former knew the latter, interacted with the latter, and coexisted with it.

It is very easy to determine the Southern boundary of Podolia – it ran through the valley of the Dniester River, a centuries-old border between the Slavs and the Dako-Thracian population of the Dniester and the Prut rivers' interfluve. The Northern border ran along the watershed of the Southern Buh River and the rivers of the Prypiat river basin, at the very beginning of the forest climatic and geographical region. Most probably the Dnieper River could be considered the Eastern border of the greater Podolia. However, its Western border is the most difficult to determine, since in the case of the Western border one has to deal with many borders – the ethnographic one reached the present-day cities of Zolochiv and Berezhany and the different administrative one that functioned

during the time of Podolian Principality and Podolian Voivodeship. In fact, the "great" internal divide also existed between the Western and the Eastern Podolias. It was imposed during the 30s of the 15th century and had been functioning till the second partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth in 1793.

The time period considered in this study covers the timeline of over two centuries long, starting from the first written accounts of the Koriatovych brothers' emergence in this part of Europe around the 40s-60s of the 14th century and ending with the death of the last Jagiellon Sigismund II Augustus in 1572. During these two hundreds of years Podolia had been under the rule of many supreme sovereigns. Władysław II Jagiełło conclusively tied the Western Podolia to his new state. The rule of his sons, Władyslaw III and Casimir IV, incorporated this territory into the Polish Crown as a full-fledged administrative unit. The succeeding rulers of the Western Podolia or, more precisely, of the Podolian Voivodeship, John I Albert, Alexander and Sigismund I the Old, in fact governed over the frontier territory, a certain *antemurale Christianum*. The attempts to reform the kingdom undertaken by Sigismund II Augustus closed the notorious "golden age" of "old good history" and passed the baton to another epoch and different kind of rulers. At the time, the participation of local nobility in the life of the country reached its apogee and therefore the historians coined this time a nobles' democracy. The next epoch of the elected rulers was characterized by a decreasing level of nobility's participation in decision making.

The book consists of six chapters. The first one describes the sources and historiography. It reviews the major works up to date that attempted to draw the history of the Western Podolia. The part of the chapter, which presents the main source groups, includes general characteristics of the types of sources used in the current study. It is worth to note that this chapter does not list all the sources cited in respective parts of the book. Many source-related nuances are explicated in the footnotes.

The second chapter focuses on the Podolian Principality at the time of the Koriatovych Brothers' rule (from the end of the 40s of the 14th century through 1394). Based on the analysis of the prince's documents known today, the chapter generates a description of the prince's associates. Special attention is paid to feudatory relations of the princes and the kings Casimir III The Great and Louis I of Hungary that help understand the course of the events at that time. The chapter provides an explanation of the Lithuanian dynastic princes Gediminids' departure from the extended family and failure to come to an agreement with Jogaila after 1386 despite their prominent role in the Kraków enthroning of the latter. A separate paragraph presents the story of the voievoda of Kraków Spytko of Melsztyn, a "new prince" of Podolia in 1395–1399.

The third chapter is dedicated to a protracted incorporation of Podolia to the Polish Crown during the first third of the 15th century. At this time the nobles started the process of rooting and organizing themselves into a local nobility corporation.

The fourth chapter provides the success history of the Podolian rulers in the 15th century, the family of the possessors (lords) of Buchach, who, given the scale of their activity, could have created their own autonomous principality if they had been born princes.

The fifth chapter demonstrates the shift in priorities and the new nomenclature of local nobility names. The introduction of the military elements in the 70s of the 15th century aimed at border surveillance led to the emergence of a new kind of people in Podolia coming both from the inside and the outside of the area. The chapter addresses the newcomers who pursued their luck at the South-Eastern border of the Kingdom, and also the lower level nobility, the information about whom became available only after the emergence of mass sources in the mid-16th century.

The closing sixth chapter uses numerous examples to explicate the peculiarities of the elastic community, the Podolian nobility in the second half of the 14th through the 60s of the 16th century. Three separate periods, the specific chronological slices that provide for the possibility to make intermediate conclusions, are segregated. Special attention is paid to the way the local nobility imagined their territory and to the extent this mental fashioning might serve as the first manifestations of local Podolian regionalism. The sampled career paths of the higher district officials in the voivodeship demonstrate that the militarization of the territory was probably the most significant factor in the social life of the area and served well to advance the careers. Based on the analysis of the requisitions registers the chapter showcases the structure of the Podolian voivodeship noble society.

The appendix includes the itineraries of Podolian voivodes, castellans and mayors (Polish: starosta, Latin: capitaneus) in the Late Medieval Age.

The elastic community of Podolia began to form as far back as the mid-14th century. Podolia appeared the territory that accepted various social practices and clustered together people from different parts of the world; it was the land where they all looked for and found home and where they created the Podolian nobility corporation.

The Podolian rule of the Koriatovychs showcased the transferring of the Lithuanian governance practices to the Ruthenian lands. By the mid-14th century, after having affirmed themselves in this part of Europe, the Koriatovychs carried out quite successful internal and foreign policies. From the 50s through

80s of the 14th century, as they came to understand the difficulties of being independent, the Koriatovychs masterfully maneuvered in the maze of vassal relationships with the Polish King Casimir III The Great, his successor Louis I of Hungary, as well as his daughter Jadwiga of Poland. Only the coming to throne of Jogaila's relative accentuated the need to choose a suzerain and changed the further history of the Principality.

The change of status and the "outlandish" ownership of Podolia by Spytko presumably disturbed a quiet process of Koriatovychs' determination and selection of patron, as at the beginning of the 15th century Podolia became the stone of contention between the Polish Crown and the Great Lithuanian Principality. A short rule of Švitrigaila during the 1400-1401 and his escape to The State of the Teutonic Order, which was among the major external adversary for both the Polish Crown and the Grand Duchy of Lithuania, exasperated Władysław II Jagiełło to the extent that he initiated the process of incorporation of Podolia to his own royal domain first, and later its incorporation to the Polish Crown.

His complicated relations with Vytautas the Great forced Władysław II Jagiełło to grant Podolia to the Lithuanian Prince for lifelong ownership after the victory of Grunwald in 1410. To Podolia, it was the last period of being under a single ruler and a uniform legal system.

Vytautas the Great's death at the end of 1430 and the local nobility's (Ruthenian and Polish) active participation in the life of the area, as well as the warfare of the beginning of the 30s of the 15th century led to the emergence of the Podolian Principality in a body of the Polish Crown in 1434. The city of Kamianets as a natural citadel became the administrative center of the newly created administrative unit.

The period of Władysław II Jagiełło's sons Wladysław and Casimir's rule was the time of documenting of the land ownership at the territory of the newly created voivodeship. The serving nobles from all the parts of the Crown were receiving the property rights for Podolian villages as remuneration for providing their services to the King. This contributed to the emergence of the illusion of Western Podolia being colonized by strangers. In the 16th century the mass sources explicate those boyars who served at the border for several generations and were at the frontline defending the border from Tatar and Moldovan attacks. These were the people who embodied the larger part of the Podolian nobility.

In addition to the appearance of a great number of new subjects, the 16th century brought out new rules of social relations. The Alexander's Statute of 1505 that put a ban on the King domain land assignation led to the involvement of the Podolian nobility in the executional movement. The withdrawal of the old magnates and the arrival of the new ones caused the reformatting of

local elites and local nobility circles, which gradually shifted their focus away from the King and the highest state officials and turned primarily to the crown and the field crown hetmans. This process substantially accelerated after local dietines (*sejmik*) had been normalized in the 70s of the 16th century.

The life of Podolian noblemen at the border and of the border (considering quite a profit they were making) imposed certain identifications on the local nobility corporation. The bulk of shared behaviors and characteristics allowed them to build a group identity of the members of a so-called elastic community – the community of people open to new members, new rules of the game, new life circumstances. This community was fast in responding to the challenges coming from both the West and the East. The elastic community formed new internal social groups, such as professional communities of warriors and robbers. The contact zone of the frontier gave them a chance to succeed in socialization as well as in earning money.

Speaking of the social structure of the Podolian nobility, one can provisionally segregate several periods of its transformation. The first period was the time when, in addition to the princes, the Podolian principality also consisted of boyars and zem'yans (hereditary land owners of minor estates). The second period falls over the 15th century when people started calling themselves the nobles (*nobilis*). This is the time when the available written sources yield the majority of known Podolian families of both local and foreign origins. The first magnates emerged in Podolia – the possessors of Buchach, the Kirdeys, and the Odrowąż of Sprowa. Right then they acquired the highest positions in the local hierarchy; they were the community out of which the King chose his governors, the mayors, and assigned them to serve as voivodes and castellans. They were accompanied by a strong middle class community that predominantly consisted of the nonnative nobles, who with the emergence of Podolian voivodship acquired the positions of district judges, chamberlains (estate delimitation officers – *podkomorzy*), district clerks (*pisarz ziemski*), deputy district judges (assistant judges – *podsędek*), etc. Finally, the third category was a large group of nobles who were privileged to own some lands at the tumultuous frontier. We learn more about them in the next 16th century.

The third period was the longest and also the most complicated in terms of putting the social structure of the Podolian nobility in order. From the mid-15th century the local nobility began to form several groups based on the following characteristics: 1) wealth; 2) belonging to a governing stratum; 3) belonging to this or that clientele circle; 4) family connections. These characteristics became the decisive factors in the founding of the local nobility corporation by the mid-16th century. With regard to certain proportions, from the beginning of the 16th century the number of settled petty nobles serving at the borders considerably

increased. The size and wealth of this stratum were captured in the voivodeships revisions of the second half of the 16th and the beginning of the 17th centuries, when, for instance, the village of Popivtsi ascribed to the Bar castle was inhabited by 70 nobles of Popovsky name who owned 70 horses and only three peasants and five farmers.

The proposed classification does not account for the ethnicity. The described groups were formed from both local (not necessarily of Slavic origin) and nonnative nobles. Their names, patronyms, and surnames lead to more questions than answers, because the available sources are written in different languages – Ruthenian, Latin, and Polish to name a few. It is not easy to determine who exactly was meant when mentioned as Ivanko, Ioan, or Jan in each case. Moreover, the emergence of the first registries of coats of arms, and specifically that of Bartosz Paprocki that presented the legends of families' origins, complicates the task of tracing the roots of Podolian nobility. For example, the heraldic tradition gave a Croatian origin to the family of Yarmolynsky and created a legendary story of the first representative of this family Khodko who after "having arrived" from Croatia in 1407 received the village of Yarmolintsy from Władysław II Jagiełło for hereditary ownership. Is Khodko a Croatian name? The family of Volodyiovsky (Polish: Wołodyjowski) created a story of Moscow roots of their ancestry pointing out the place from which in the mid-16th century their ancestor presumably "came" to the Polish Crown. It is worth noting that both of the families mentioned above used the coat of arms of Korchak. Therefore, the search for ethnic origins is usually very complicated and limited by the lack of information necessary to make some conclusions.

Another aspect of researching the Podolian nobility is defining their religious affiliation. There are several possibilities: Catholics, Orthodox Christians, Muslims, and probably Protestants (starting from the 50s-60s of the 16th century). The history of any confession on the territory of Podolia up to the 17th century is too short of sources and therefore less known to the scholars. Only the Catholic Church, thanks to proper documenting and protection of the supreme rulers and magnates of the Polish Crown, is better researched. However, this does not mean that the Catholic population was a majority. At the beginning of the 20th century Leon Białkowski made an attempt to classify all the known to him representatives of nobility corporation based on the ethnic criteria and segregated 'the Ruthenians' from 'the Poles' with the proportion of approximately one to three. Such outcome of his classification is quite superficial, for to a great extent it is based on the onomastic analysis of names and surnames. It is well known that a name, and, moreover, a surname or a nickname does not say much about a noble's religious affiliation. Instead, each case is peculiar and unique.

The Orthodox Church considerably prevailed over the Catholic by the number of parishes. According to the taxes withdrawn in Podolian voivodeship in the 60s of the 16th century, almost each of bigger Podolian villages had its own church. The number of Catholic parishes outside the city of Kamianets was limited to the towns that used to be the centers of old castle counties (povit) such as Chervonohrod, Skala, Husiatyn, Smotrych, Zinkiv, Letychiv, and Bar. Thus, one can safely talk about the prevalence of the Catholic Church only in relation to the nonnative nobility who came from the very Polish lands and slowly gained the new parishioners through the mixed marriages. These hypotheses are as circumspective as eloquent the sources of that time are.

As for the Protestant members of the Podolian nobility, up to the 70s of the 16th century they largely found parishioners among the nobles-in-service. The family of the Potocki might serve as an example. In the second half of the 16th – beginning of the 17th century the Podolia General Mayor Mikołaj Potocki (died in 1571) was a Calvinist.

The next important ethnic factor in Podolian history is the presence of Wallachs – the natives of Moldovan and Wallachian principalities. A certain number of the Podolian nobility was of Wallachian origin that was linked to the neighboring position of the principalities and a vassal dependence of Moldovan principality with regard to the Polish Crown, and a political instability in these principalities that made Podolia the destination for the refugees. To the Podolian nobility, the Moldovan affairs were one of the most significant external issues and could be equaled to the Tatar affairs. In spite of the numerous contacts lasting from the second half of the 14th century when Yuriy, one of the Koriatovychs, was invited to be the prince of Moldovan principality, the relations of the two ethnic groups, unfortunately, are scarcely represented in historiography. To a greater extent, Podolia became a home to the political exiles from Moldova.

The land was one of the significant factors in the formation of local nobility corporation. It was a regular object of struggle. Assignations, for hereditary and lifelong ownership, were common in the beginning. The documenting of the property rights was in process. When the land resource became scarce, the executionists started to control the assignations. The decline of the *mass levy* (French: *levée en masse;* Polish: *pospolite ruszenie*) at the beginning of the 16th century, in fact, forced the nobility to pursue military careers in the units of border surveillance.

Almost all the rule of Sigismund I the Old and Sigismund II Augustus passed in continuing struggle for lands and the implementation of the provisions of the executional movement. The outcome of this was the 1564–1565 revision of the ownership letters related to the rights to estates along with the first lustration of

the Crown estate (korolivschyna) in 1564. At the same time the Treasury of the Polish Crown conducted a revision of all hereditary estates in 1563 and 1565. These documented processes present an opportunity to analyze the membership of the Podolian land owning nobility of that time.

The execution of the land ownership in the 60s of the 16th century provoked the emergence of local regionalism and the display of corporate objections on the part of Ruthenian nobles at the Warsaw Sejm of 1565. When the need to present the arguments in support of the ownership was risen, the Podolian nobility not only knew about their estates, but also identified their locations. Quite a modest territory of Podolian principality, which at the time consisted of one district court county, acquired a lot of different land parts and a number of old castle counties, about which the nobles learned once again from the texts of their land privileges. At the Sejm of 1565 the Podolian nobles won specific rights related to their otherness and particularity and made the rest of the delegates to consider those privileges.

The participation in the executional movement shaped the Podolian nobles into a separate regional community. In the 60s of the 16th century the nobility corporation of Podolian voivodeship decisively asserted itself as a quite independent political, military, and economic player equal to its peers from the Polish Crown. Despite the quietness and weakness of their voices, in their political strategies the Podolian nobles always looked up to a powerful patron or acted together with the more numerous and more politically mature nobles from the Ruthenian voivodeship. Thus, their ability to find compromises and be flexible, as such strategies ensured the existence of both an ordinary noble and the whole nobility corporation, and their political elasticity distinguished the Podolian nobility among the similar communities in East-Central Europe of that time.

WSPÓLNOTA ELASTYCZNA. SZLACHTA PODOLSKA OD DRUGIEJ POŁOWY XIV – DO LAT 70-ch XVI WIEKU

W drugiej połowie XIV wieku Podole pojawiło się na arenie historii jako jeden z najciekawszych terenów w Europie. Otrzymawszy swoją nazwę Podole (chodzi tu o «dół», «niż» w stosunku do Halicza) stało się ono miejscem ostrej walki pomiędzy miejscowymi mieszkańcami i Tatarami, pomiędzy Wielkim księstwem Litewskim a Koroną Polską. Wszystko to przyczyniło do podziału w latach 30. XV wieku na Podole Zachodnie i Podole Wschodnie. Ten podział istotnie wpłynął na dalszą historię tego kraju.

Geograficzne położenie Podola – na pograniczu lasu i stepu – od początku wyznaczało historyczne losy kraju, jako strefy kontaktowej, pewnej granicy czy też miejsca, gdzie nie tylko kolejna klimatyczno-geograficzna zona zmienia się w następną, a gdzie kończy się znana w tych czasach Europa. Nic dziwnego, że na większości map od końca XV do XVII w. Podole jest ostatnią europejską prowincją na granicy z Azją. Tu zachód widział wschód, nie bał się go, ponieważ znał go, kontaktował się i współistniał z nim.

Najprostsze jest wyznaczenie południowej granicy Podola – jest to rzeka Dniestr, od lat wielowiekowa granica pomiędzy Słowianami i dako-tracką ludnością międzyrzecza Dniestru i Prutu. Północna granica przebiegała wzdłuż wododziału basenów Bohu i Prypeci, właśnie tam, gdzie rozpoczynała się strefa lasów. Wschodnią granicę wielkiego Podola, warto poszerzyć aż do Dniepru. Ale największy problem mamy z określeniem zachodniej granicy. Mamy tu kilka propozycji; etnograficznie, sięga miast Zołocziwa (Złoczowa) i Bereżan (Brzeżan); administracyjnie jak za czasów istnienia Księstwa Podolskiego i województwa podolskiego. Istniała jeszcze i «wielka» wewnętrzna podolska granica pomiędzy Podolem Zachodnim i Podolem Wschodnim, która powstała w latach 30. XV wieku i istniała aż do drugiego rozbioru Rzeczypospolitej w 1793 r.

Czasy będące przedmiotem niniejszej analizy, to okres ponad dwu wieków – od pierwszych wzmianek, w źródłach rękopisemnych, o pojawieniu się

braci Koriatowiczów w naszej części Europy (w latach 40–60. XIV wieku) aż do śmierci ostatniego Jagiellona, Zygmunta II Augusta w 1572 r.

Przez te dwieście lat Podole było pod władzą wielu władców. Władysław II Jagiełło ostatecznie przyłączył Podole Zachodnie do swego nowego państwa. Za panowania jego synów, Władysława III i Kazimierza Jagiellończyka, ostatecznie inkorporowano ten kraj, jako województwo podolskie do Korony Polskiej. Dalszy los zachodniego Podola, mianowicie województwa podolskiego, za panowania synów Kazimierza – Jana Olbrachta, Aleksandra I i Zygmunta I – jest losem pogranicza, *antemurale Christianum*. Próby reform za Zygmunta II Augusta zamykają, nazwany w następnych czasach w «starej i dobrej» historiografii, «złotym wiekiem». W tej epoce udział szlachty w życiu państwa osiągnął apogeum i dlatego przez historyków ten czas był nazywany demokracją szlachecką. Dlatego wygaśnięcie dynastii Jagiellonów wydaje się logicznym wydarzeniem, aby skończyć nasze badania. Kolejna epoka: władców elekcyjnych, charakteryzuje się już zmniejszającym się udziałem szlachty w rządach.

Książka składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym rozdziale omówiono źródła i historiografię. W nim opisany główny spór, w jaki sposób poprzednicy próbowali opisać historię Podola Zachodniego. Część rozdziału, gdzie przedstawiono główne źródła, mieści ogólną charakterystykę tych źródeł, które zostały wykorzystane dla napisania tej rozprawy. Zaznaczę, że tu nie omawiano wszystkich prac i źródeł wykorzystanych i cytowanych w tej książce, bowiem są one przedstawione w odpowiednich miejscach. Wiele niuansów zaznaczono w przypisach.

W drugim rozdziale scharakteryzowano Księstwo Podolskie za czasów panowania braci Koriatowiczów (koniec lat 40. XIV wieku – 1394 r.). Na podstawie analizy znanych dziś książęcych dokumentów przedstawiono próbę wyróżnienia i charakterystyki książęcego otoczenia. Osobną uwagę poświęcono wasalnym stosunkom Koriatowiczów z królami Kazimierzem III i Ludwikiem I Andegaweńskim, które to stosunki są ważne dla zrozumienia dziejów interesującej nas krainy. W tym miejscu przedstawiono próbę wyjaśnienia, dlaczego książęta z dynastii Gedyminowiczów odeszli od swojej wielkiej rodziny i nie znaleźli porozumienia z Jagiełłą po 1386 r. Stało się tak, ponieważ, zostali wówczas przeciwnikami Jagiełły, mimo że wcześniej popierali go podczas jego starań o tron polski. W osobnej części zwrócono uwagę na wojewodę i starostę krakowskiego Spytka z Melsztyna – «nowego księcia» Podola w latach 1395–1399.

Trzeci rozdział poświęcony jest trwałej inkorporacji Podola do Królestwa Polskiego w czwartym dziesięcioleciu XV wieku. Właśnie wtedy rozpoczyna się proces kształtowania się szlacheckiego stanu na Podolu.

W czwartym rozdziale zaprezentowano historię sukcesu niekoronowanych władców Podola w XV wieku – rodziny panów z Buczacza, która mogła

nawet stworzyć swoje udzielne księstwo, ale nie posiadali oni odpowiedniego pochodzenia.

W piątym rozdziale pokazano właśnie sposoby kształtowania się tej elastycznej wspólnoty, którą nazywamy podolską szlachtą, czego przykładem może być np. nowa nomenklatura imion wśród miejscowych. Wprowadzenie wojskowych jednostek w latach 70. XV wieku dla ochrony granicy przyczyniło się do pojawienia się nowych ludzi na Podolu – zarówno z zewnątrz, jak i z ziem Rzeczypospolitej. Chodzi tu i o nowych przybyszów, którzy szukali szczęścia na południowo-wschodniej granicy państwa, ale i o drobną szlachtę, która właśnie w połowie XVI wieku pojawiła się na arenie historii. Problem ten wymaga jednak wyjaśnienia na bazie liczniejszych niż wcześniej źródeł.

W ostatnim, szóstym rozdziale, na licznych przykładach, pokazano różnice występujące w tej elastycznej wspólnocie, jaką była podolska szlachta, od połowy XIV do lat 60. XVI wieku. Wydzielono trzy periody, z których można wyciągnąć pewne wnioski. Specjalną uwagę zwrócono na ważne pytanie: jak miejscowa szlachta wyobrażała sobie swój teren, i czy w tym wyobrażeniu można dopatrzyć się pojawienia podolskiego regionalizmu. Na przykładach karier wyższych urzędników województwa pokazano, że wojny toczone przez Rzeczpospolitą odegrały istotną rolę w życiu społecznym Podola oraz stwarzały wielu z nich możliwości karier w wojsku. A na przykładzie analizy rejestrów poborowych pokazano strukturę szlacheckiej korporacji województwa podolskiego.

W dodatku zaprezentowano itineraria podolskich wojewodów, kasztelanów i starostów z czasów późnego średniowiecza.

Taki rodzaj wspólnoty na Podolu zaczął kształtować się jeszcze w połowie XIV wieku. Podole okazało się łatwym terenem dla pogodzenia rozmaitych społecznych praktyk, ludzie z różnych kątów świata szukali i odnaleźli swój dom oraz swoją «małą ojczyznę» gdzie stworzyli podolską szlachecką korporację.

Podolskie księstwo Koriatowiczów było przykładem przeniesienia litewskich praktyk zarządzania na ruską ziemię. Poczynając od połowy XIV wieku, bracia Koriatowicze spróbowali prowadzić całkiem udaną, zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną politykę. Rozumiejąc trudności samodzielnego istnienia, w ciągu lat 1350–1380 stosowali politykę skutecznego manewrowania. Najpierw przyjęli zwierzchność Kazimierza III, potem jego następców: Ludwika I Andegaweńskiego, i jego córki Jadwigi. Dopiero pojawienie się na polskim tronie ich krewnego Jagiełły zmusiło ich do ostatecznego wyboru króla węgierskiego jako patrona, co zakończyło się ich klęską i w istotny sposób odbiło się na historii księstwa.

Zmiana statusu i «dziwne» Spytkowe panowanie na Podolu, zasadniczo przerwało możliwości wyboru przez Koriatowiczów swego patrona, ponieważ na początku XV wieku Podole stało się przedmiotem walki pomiędzy Koroną

Polską a Wielkim Księstwem Litewskim. Nietrwałe panowanie Świdrygiełły w latach 1400–1401 i jego ucieczka do zakonu, który był jednym z głównych rywalów, tak królestwa, jak i księstwa, tak poirytowało Władysława II Jagiełłę, że natychmiast rozpoczął proces inkorporacji Podola, najpierw do swojej królewskiej domeny, a następnie do samego królestwa.

Trudne stosunki z Witoldem zmusiły Jagiełłę, po zwycięstwie pod Grunwaldem, w 1410 roku, do przekazania litewskiemu księciu Podola. Dla samego Podola był to ostatni czas przebywania pod ręką jednego władcy i w ramach jednego prawnego systemu.

Śmierć Witolda pod koniec 1430 r. i udział miejscowej szlachta (tak ruskiej, jak i polskiej) w rywalizacji o tę krainę, a również otwarty konflikt na początku 1431 r., doprowadziły do pojawienia się województwa podolskiego w Koronie Polskiej, co nastąpiło trzy lata potem. Stolicą nowoutworzonej jednostki został Kamjaneć (Kamieniec), najważniejsze miasto i zarazem twierdza.

Okres panowania synów Jagiełły – Władysława i Kazimierza – był czasem dokumentowania nadań na ziemie w granicach nowopowstałego województwa. Szlachta służbowa z różnych części Korony za służbę królowi otrzymywała wsie podolskie, następowała więc intensywna kolonizacja zachodniego Podola. W XVI wieku źródła masowo pokazują nam tych bojarów-szlachciców, co przyjmowali służbę na granicy, w ciągu wielu pokoleń, i zarazem na siebie pierwsze uderzenia tatarskich i mołdawskich najazdów. Oni stanowili największą grupą szlachty podolskiej.

Wiek XVI, oprócz pojawienia się dużej ilości nowych osób, przyniósł i nowe reguły stosunków społecznych. Na wskutek statutu króla Aleksandra z 1504 r., który zakazał rozdawnictwa ziemi z królewskiej domeny, z czasem nastąpiło przyłączenie się szlachty podolskiej do ruchu egzekucyjnego. Odejście starych i pojawienie się nowych możnowładców doprowadziło do przebudowy, zarówno miejscowych elit, jak i podolskiej szlachty, a ta z czasem zmieniła swoje postawy polityczne wobec króla i pierwszych możnych Królestwa, a zwłaszcza hetmanów. Ten proces stał się bardziej widocznym od czasu ukształtowania miejscowych sejmików w latach 70. XVI wieku.

Życie szlachty podolskiej na granicy, ale zarazem i z granicy, (warto też pamiętać, że dawało to określone korzyści) doprowadził do tego, że miejscowa szlachta nabyła pewne charakterystyczne cechy. Można tą społeczność określić terminem wspólnoty elastycznej; otóż wspólnoty otwartej na przyjęcie nowych członków, nowych reguł gry, nowych umów życia; wspólnoty, która błyskawicznie reagowała na nowe wyzwania, które przychodziły, zarówno z zachodu, jak i również ze wschodu. W wspólnocie tej formowały się nowe grupy społeczne, takie jak profesjonalni żołnierze, ale i złodzieje. Dla nich strefa życia na granicy była zarówno szansą na znalezienie swego miejsca w społeczeństwie, jak i w banalnym bogaceniu się.

Пишąc o strukturze społecznej szlachty podolskiej, możemy wyróżnić kilka okresów. Pierwszy to czas istnienia Księstwa Podolskiego, gdzie, oprócz księciów, widzimy bojarów i ziemian. Drugi period przypada na pierwszą połowę XV wieku, kiedy spotykamy się z ludźmi, którzy określani są terminem – szlachcic (*nobilis*). Wtedy właśnie pojawia się w rękopiśmiennych źródłach większość znanych nam podolskich rodzin – tak miejscowych, jak i przybyszów. Wtedy też widzimy na Podolu pierwszych możnowładców – panów z Buczacza, Kirdejów, Odrowążów ze Sprowy. Oni od razu posiadali wyższą pozycję w miejscowej hierarchii, ponieważ właśnie z nich król wybierał swoich namiestników – starostów, nadawał im urzędy wojewodów i kasztelanów. Oprócz nich była potężna grupa, składająca się, przeważnie z przybyłej szlachty, która od czasu powstania województwa podolskiego piastowała urzędy: sędziego, podkomorzego, podsędka, pisarza etc. I na koniec, największa grupa szlachty; nie piastujący urzędów, ale szczęśliwi posiadacze przywilejów na ziemie na tym niespokojnym pograniczu. O nich więcej dowiadujemy się w następnym wieku.

Trzeci okres okazał się najtrwalszy dla uporządkowania struktury społecznej szlachty podolskiej, ale jest też najtrudniejszy dla badaczów. Od połowy XV wieku miejscowa szlachta zaczynała powoli organizować się w grupy, które można scharakteryzować według takich kryteriów: 1) majątek, 2) przynależność do grupy urzędników, 3) przynależność do pewnej grupy klientalnej, 4) powiązania rodzinne. Takie kryteria stają się podstawowymi w kształtowaniu się miejscowej szlacheckiej korporacji w połowie XVI wieku. Możemy tu przedstawić pewne proporcje. Od początku XVI wieku mamy do czynienia z wielką ilością drobnej, osiadłej szlachty, która pełniła służbę na granicy. Liczbę i majątek tej szlachty pokazują rewizje starostw z drugiej połowy XVI – początku XVII wieku, kiedy, dla przykładu, we wsi Popiwci, (Popowce), należącej do barskiego zamku, mieszkało 70 szlachciców Popowskich, którzy mogli w razie potrzeby wsiąść na konia, ale chłopów zależnych było trzech i jeszcze 5 ogrodników.

W naszej klasyfikacji nie stosowano etnicznej przynależności. Grupa ta kształtowała się z miejscowej szlachty (nie tylko z całkowicie słowiańskiego elementu), ale również i przybyłej na te ziemie. Ich imiona, nazwiska i przydomki stawiają przed nami więcej pytań, niż dają odpowiedzi. Wynika to z tego, że źródła są pisane w różnych językach – ruskim, łaciną, polskim. I nie jest łatwo ustalić, kto jest schowany za *Iwankiem (Іванком)*, *Ioanem*, *Iohanem* lub *Janem* w każdym wypadku. Ponadto w pierwszym herbarzu, mianowicie Bartosza Paprockiego z połowy XVI w. są podawane różne rodzinne legendy o pochodzeniu tej lub innej rodziny, i to znacznie utrudnia poszukiwanie korzeni szlachty podolskiej. Dla przykładu, rodzinie Jarmolińskich (Jarmołyńskich) tradycja heraldyczna przypisuje chorwackie pochodzenie, utworzywszy legendarną historię, że pierwszy przedstawiciel rodziny – Chodko «przybywszy» z Chorwacji, otrzymał w 1407 r. wieś

Jarmolince (Jarmołynci) od króla Władysława II Jagiełły w dziedziczną własność. Tylko czy Chodko jest chorwackim imieniem? Rodzina Wołodyjowskich stworzyła historię o ich moskiewskim pochodzeniu oraz, że ich przodek «przybył» do Korony Polskiej. Tu warto zaznaczyć, że te dwie rodziny pieczętowały się herbem Korczak. Otóż poszukiwania etnicznego korzenia często bywają trudne i nie dają nam dostatecznych informacji dla dalszych rozważań.

Jeszcze jednym aspektem w badaniach nad podolską szlachtą jest określenie ich wyznania. Tu mamy kilka możliwości: katolicy, prawosławni, muzułmanie, protestanci (od lat 50. XVI wieku). Historia wszystkich konfesji na terenie Podola do XVII wieku, jest słabo udokumentowana w źródłach, i przez to słabo znana badaczom. Tylko kościół katolicki, dla którego posiadamy lepsze archiwalia, a to na wskutek protekcji ze strony władców i możnych Korony, jest lepiej zbadany. Ale to nie oznacza, że jego wyznawcy dominowali liczebnie. Na początku XX wieku Leon Białkowski spróbował obliczyć wszystkich, znanych mu, przedstawiciele szlacheckiej korporacji, kierując się etnicznym kryterium – «rusini» i «polacy», i otrzymał proporcje 1:3. Ale jego studia są dość ogólne i przeprowadzone jedynie na podstawie analizy onomastycznej imion i nazwisk. Ponieważ wiadome jest, że imiona i nazwiska nic nie mówią nam o wyznaniu poszczególnej osoby. I dlatego każdy wypadek jest w swoim rodzaju unikatowym.

Kościół prawosławny pod względem liczby parafii znacznie wyprzedzał kościół katolicki. Według poborów województwa podolskiego w latach 60. XVI wieku prawie każda z wielkich wsi miała cerkiew. Liczba katolickich parafii poza Kamieńcem, nie przekraczała starych centrów zamkowych powiatów, takich jak Czerwonogród (Czerwonogrod), Skała, Husiatyn, Smotrycz (Smotricz), Zinkiw (Zińków), Letyczіw (Latyczów), Bar. Otóż mówić o przewadze kościoła katolickiego możemy tylko w sytuacji, że jego wyznawcy dominowali wśród przybyszów z ziem etnicznie polskich i również w mieszanych małżeństwach. Te wnioski są na tyle ostrożne i oparte na pochodzących z Podola źródłach do tej epoki.

Co zaś dotyczy protestantów wśród szlachty mieszkającej na Podolu, to do początku lat 70. XVI wieku, wyznania te znajdowały sobie nowych wiernych wśród urzędniczej szlachty. Przykładem może być rodzina Potockich w drugiej połowie XVI – na początku XVII w., np. generalny podolski starosta Mikołaj Potocki (zm. 1571 r.) był protestantem (kalwinistą).

Kolejnym ważnym etnicznym elementem w podolskiej historii była liczna grupa uchodźców z księstw: mołdawskiego i wołoskiego. Pewna ilość podolskiej szlachty miała mołdawskie korzenie, i było to związane zarówno z sąsiedztwem i wasalną podległością księstwa mołdawskiego wobec Korony Polskiej, ale także i polityczną niestabilnością w obu księstwach, skąd jednym ze szlaków emigracji była właśnie ucieczka na Podole. Dla szlachty podolskiej sprawy mołdawskie były jednymi z najważniejszych wśród tych głównych, i tak samo ważne jak tatarskie. I chociaż mamy

liczne przykłady kontaktów jeszcze z drugiej połowy XIV wieku, kiedy jedyny z książąt Koriatowiczów – Jurij (Jerzy), został zaproszony na władcę mołdawskiego, to kontakty te są mało wyświetlone przez historiografię. Na Podolu przeważnie znajdowali dla siebie schronisko polityczne wygnańcy z Mołdawii.

Ziemia była jednym z ważnych elementów kształtowania się miejscowej szlacheckiej korporacji, i o nią ciągle trwała walka. Najpierw były nadania na własność dziedziczną i dożywotnią. Trwał normalny proces udokumentowania stanu posiadłości tej ziemi. Kiedy zaczęło jej brakować, rozpoczęła się, postulowana przez egzekucjonistów, akcja kontroli nadań. Upadek, na początku XVI wieku, tak ważnej społecznej instytucji, jak pospolite ruszenie, faktycznie zmusił szlachtę do kariery wojskowej w jednostkach obrony potocznej.

Prawie całe panowanie Zygmunta I i Zygmunta II Augusta upłynęło pod hasłem «walki o ziemię» i realizację postulatów ruchu egzekucyjnego. Skutkiem tego stała się akcja rewizji listów, dotyczących prawa posiadania, przeprowadzona w latach 1564-1565, wraz z pierwszą lustracją królewszczyzn w 1564 r. Jednocześnie Skarb Koronny przeprowadził rewizje wszystkich dziedzicznych majątków w latach 1563 i 1565. Dzięki temu mamy unikalną możliwość analizy personalnego składu podolskiej szlachty w tym czasie.

Związana z tym egzekucja majątków, w latach 60. XVI wieku, sprowokowała pojawienie się miejscowego regionalizmu, razem ze wspólną niezgodą ruskiej szlachty, na warszawskim sejmie, 1565 r. Kiedy powstało pytanie o przedstawienie podstaw prawnych posiadanych dóbr, to szlachta podolska nie tylko posiadała wiedzę o swoich majątkach, ale również i znała dokładne miejsca ich położenia. Niewielkie terytorialnie województwo podolskie, które w tym czasie składało się tylko z jednego powiatu ziemskiego, posiadało tyle różnych zakątków i cały szereg starych zamkowych powiatów, które szlachta ponownie odkryła z tekstów swoich przywilejów, a na sejmie wywalczyła prawa dotyczące swojej odmienności i wymusiła konieczność uwzględnienia ich.

Właśnie udział w ruchu egzekucyjnym stworzył ze szlachty podolskiej osobną regionalną wspólnotę. Szlachecka korporacja województwa podolskiego ostatecznie ukształtowała się w latach 60. XVI wieku, jako całkowicie samodzielny polityczny, wojskowy i ekonomiczny gracz, wśród równej sobie braci szlacheckiej w Koronie. Chociaż ich głosy były ciche i czasem niewyraźne, w swoich politycznych strategiach Podolanie zawsze szukali wpływowego patrona albo działali z większą liczebnie szlachtą województwa ruskiego. Otóż umiejętność pójścia na kompromis, (ponieważ od tego zależało samo istnienia tak prostego szlachcica, jak i całej szlacheckiej wspólnoty) i stosowana w polityce elastyczność wyróżniała Podolan wśród innych podobnych wspólnot w Europie Centralno-Wschodniej.

Наукове видання

Віталій МИХАЙЛОВСЬКИЙ

Еластична спільнота. Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст.

Головний редактор: Юлія Олійник
Редактор: Юлія Желєзна
Коректор: Марія Волощак
Дизайн та верстка: Микола Койдан

Підписано до друку 20.02.2012. Формат 70x100/16
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Арно
Умовн. друк. арк. 40,19. Облік.-видавн. арк. 25,19
Наклад 1000. Замовлення № 12-070

ТОВ «Темпора»
01030, м. Київ, вул. Б. Хмельницького, 32, оф. 4
Тел./факс: (044) 234-46-40
www.tempora.com.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру:
ДК № 2406 від 13.01.2006

Віддруковано:
ТОВ «Друкарня "Бізнесполіграф"»
02094, Київ, вул. Віскозна, 8
Тел./факс (044) 503-00-45
Свідоцтво про внесення до державного реєстру:
ДК №2715 від 07.12.2006

Життя подільської шляхти на кордоні та з кордону (адже не слід забувати і про чималий зиск) привело до того, що місцева шляхта набула своєрідних ознак, про які буде мова далі. Ці ознаки, на мою думку, можна звести до такого означення, як *еластична спільнота*, тобто спільнота, відкрита для прийняття нових членів, нових правил гри, нових обставин життя; спільнота, яка швидко реагує на виклики, що приходять як із Заходу, так і зі Сходу; спільнота, в якій формуються нові соціальні групи, такі, як професійні спільноти вояків і злодіїв. Для них контактна зона кордону давала шанс на успіх і в соціалізації, і в банальному збагаченні.

ISBN 978-617-569-060-4